ISSN 1005-0876

BULAK

بولاق

1994

4

بۇ ئاق

ئۇيغۇركلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق ئېغىزىدەكى بەدىئىي ئەسەللىك ژورنىلى

15-يىلىنى شەرەپ

ئومۇمىي 49-سان

باش مۇھەررىر: ئوبۇل ئسلام.

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن.

مۇھەررىرلەر: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت، پەرىدە ئىمىن، قۇتلۇق قادىر.

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى (ئىلىپبە تەرتىپى بويىچە)

ئابدۇرېھىم ئۆتكۇر، ئابدۇسالام ئابباس، ئابدۇشۇكۇر تۇردى، ئابدۇۋېلى خەلپەتوپ، ئابلەت ئۆمەر، ئەخەت ھاشىم، ھەمىتۇللا جارى، شەرىپىدىن ئۆمەر، قەيىۋم تۇردى، قۇربان بارات، مەمتىمىن يۇسۇپ، مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن، مەھەممەت رېھىم، مەھەممەت زۇنۇن، ئوبۇل ئسلام، ئىبراھىم مۇتىئى، ئىمىن تۇرسۇن.

1994 - يىل 4 - سان

مۇندەرىجە

تۇنجى قېتىم ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇلغان كلاسسىك ئەسەرلەر

باھار دانىش... مۇھەممەدقاسىم بەننى موللا نەزىرمۇھەممەد بۇخارى (5)
نەشرىگە تەييارلىغۇچى: بارات رەجەپ

ھەمزەنامە ..... غەرىب خەستە (40)
نەشرىگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

چېھل ھەدىس ..... ئەلىشىر نەۋائى (102)
نەشرىگە تەييارلىغۇچى: جاپپار ئەزىمشاھ

شېئىرلار ..... مۇللا ھاپىز ئىبراھىم ھاجى ئوغلى (111)
نەشرىگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇلمەجىت ھاجى ھاپىزى

مەشھۇر كلاسسىكلار

نىزامىددىن ئەلىشىر نەۋائى ..... (114)
ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇپ نەشرىگە تەييارلىغۇچى: ئىبراھىم مۇتىئى

ئىزدەنىپى مۇھاكىمە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا تراگېدىيە مەسىلىسى... گۈلجامال مەمتىمىن (118)

قاھىر ۋە زوھرە (داستان) ..... (137)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئىسرائىل يۈسۈپ
تەدبىرلىك باغۋەن (چۆچەك) ..... (185)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەتقاسىم ئابدۇراخمان
زاھىدنىڭ قىزى (چۆچەك) ..... (187)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇقادىر سادىر
رىۋايەتلەر ..... (189)
رەتلەپ نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇكېرىم راخمان
ئەپسانىلەر ..... (190)
رەتلەپ نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئەرشىدىن تاتلىق
بېيىت - قوشاقلار ..... (194)
توپلاپ رەتلىگۈچى: تۇرسۇن كەلپىن

بىر تال تەتقىقاتچىلار ئىزى

پىشقەدەم تەتقىقاتچى قادىر ئەكبەر ..... مېھرىگۈل تۇرسۇن (197)
تەتقىقاتچى ئىسرائىل يۈسۈپ ..... مۇنەۋۋەر تۇردى (203)

*

رەسسام: ئىسمايىل ئىبراھىم، ئابلىمىت ئابلىز.
خەتتات: نىياز كېرىم شەرقىي، مۇھەممەت ئىدرىس.
كۆنچىك ۋە مۇندەرىجە نەقىشلىرىنى ئىشلىگۈچى: تۇردى قادىر نازىرى.
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: ئىيۇ پېيچىك.
مۇقاۋىنىڭ 1 - بېتىدە: 1950 - يىلى ئىرانىنىڭ «نىگار» نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «دىۋانى ھافىز» نامىلىق كىتابقا ئىشلەنگەن «گۈلشەنى رىزۋان» سەرلەۋھىلىك قىستۇرما رەسىم. رەسسام: مۇھەممەد ئەلى زاۋىيە
مۇقاۋىنىڭ 2 - بېتىدە: قادىر ئەكبەرنىڭ ھايات پائالىيەتلىرىدىن كۆرۈنۈشلەر.
مۇقاۋىنىڭ 3 - بېتىدە: ئىسرائىل يۈسۈپنىڭ ھايات يوللىرىدىن كۆرۈنۈشلەر.
مۇقاۋىنىڭ 4 - بېتىدە: ئىرانىنىڭ نىگار نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «دىۋانى ھافىز» نامىلىق كىتابقا ئىشلەنگەن قىستۇرما رەسىم. رەسسام: مەھمۇد فەرشچىيان

باھار دانىش

مۇھەممەد قاسىم بەننى مولا نەزىرمۇھەممەد بۇخارى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: بارات رەجەپ

بېنگال ۋىلايىتى پادىشاھىنىڭ ئوغلى بەھرام بىلەن ۋەزىرنىڭ قىزى زۆھرەنىڭ بىر - بىرىگە ئاشىق بولغانلىقى

سۆز گۈلىستانىنىڭ چىۋەر تۇتىلىرى بۇ كونا دۇنيادىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

بېنگال ۋىلايىتىدە جەنىنەت كەبى ھىندىستان مەملىكىتىدىن بىر پادىشاھ بار ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ شاھانە قەسىرىنى ئادالەت كۈرسىسى ئاساسىغا قۇرغانىدى. زۇلۇم شاخلىرىنى ئۆلۈم تىغى بىلەن كېسىپ، ئاۋام خەلق ۋە لەشكەرلەر ئارىسىدا قائىدە - تۈزۈمنى كۈچەيتكەنىدى. كەمتەرلىك ۋە ئۇلۇغلۇق بىلەن مۇرەسسە - مادارا يولىنى، تۈتۈپ ئەلنى تىنچ - ئامان قىلىغانىدى. ئۇنىڭ بەھرام دەپ بىر ئوغلى بار ئىدى. بۇ ئوغۇلنىڭ ھۆسن - جامالى گۈزەل، قەددى - قامىتى كېلىشكەن، ئەدەپ ۋە شجائەتتە تەڭدىشى يوق ئىدى.

دانا مۇئەللىملەرنىڭ قولىدا غارايىپ ئىلىملەرنى ئۆگىنىشىنى ئۆزىگە كەسىپ قىلىغانىدى.

ۋەزىرنىڭ زۆھرە ئاتلىق بىر قىزى بار ئىدى. بەھرام بىلەن بىر مەكتەپتە ئوقۇيتتى. ئۇلار مەكتەپتىن ئايرىلغاندا بالىلىق مىجەزىنىڭ تەقەززاسى تۈپەيلىدىن ھەر ۋاقىت بىر يېقا جايغا بېرىپ ئويۇنغا مەشغۇل بولاتتى. ئۆزئارا سۆھبەت ۋە ئارىلىشىش سەۋەبىدىن ئارىدا مۇھەببەت پەيدا بولۇپ، بىر - بىرىگە ئاشىق بولدى. بىر مەزگىل شۇ تەرىقىدە ئۆتتى. ئىشق قۇياشى ئۇپۇقتىن باش چىقاردى، ئۇنىڭ كېيىنلا كۆكۈلدە نۇر پەيدا بولۇپ، خىجىلىق پەردىسى ئوتتۇرىدىن كۆتۈرۈلۈپ، بىر - بىرىگە ئاشىقلى-

*بېشى ئۆتكەن ساندا

قىنى ئىزھار قىلىپ ھەققىي ئەھۋالىنى مەلۇم قىلىشتى. بۇ ئىشلار خەلق ئارىسىدا ئاشكارا بولدى. ئەمما، ھەر ئىككىلىسى كىچىك بولغانلىقى ئۈچۈن مالامەتتىن خالى قالغانىدى. ئۇلار بالاغەتكە يەتكەن چاغدا قۇلىقىغا ھەر تەرەپتىن مالامەت تىللىرى يېتىشكە باشلىدى. ئۇلارغا باشقىلار ھەرقانچە نەسىھەت قىلغان بولسىمۇ ئەسلا پايدا بەرمىدى. بۇ ئىككىسىنىڭ ئىشى خەلق ئارىسىدا مەشھۇر بولدى. ۋەزىر بۇ ئىشلارنى بىلىپ زۆھرەنى گويا گۆھەرنى سەدەپ پەردىسى ئىچىگە يوشۇرۇپ ساقلىغاندەك ساقلىدى. بەھرام بولسا ھەمىشە ئۇنىڭ بىلەن مەكتەپتە بىرگە ئوقۇيتتى. زۆھرەنىڭ دىداربىدىن مەھرۇم بولغانىدىن كېيىن ئەقىلىدىن ئايرىلىپ، ئىلىم ئۆگىنىشتىن مەھرۇم بولدى. زۆھرەمۇ بەھرامغا ئوخشاش ئەھۋالغا قالدى.

بىر كۈنى زۆھرە سەۋرىتاقەت پەردىسىنى يىرتىپ تاشلاپ، ئىختىيارسىز ھالدا مەكتەپكە باردى. جورىسىغا ھىجران شىكايەتلىرىنى قىلدى. بەھرامۇ ئۆز ھالىنى كۆپ بايان قىلمايلا ئۇنى قۇچاقلىدى. ھەر ئىككىلىسى زار-زار يىغلاشتى. زۆھرەنى قوغدىغۇچىلار بۇ ۋەقەنى ۋەزىرگە يەتكۈزدى. ۋەزىر بۇ ئىشلاردىن غەمكىن ۋە كۆڭۈلسىز بولۇپ، زۆھرەنى مەكتەپتىن چاقىرتىپ كېلىپ ئۇنى كىچىك بىر ئۆيگە سولاپ قويدى. خۇي-پەيلى يامان ۋە تېتىقسىز كىنىزەكلەرنى ئۇنىڭغا كۆزەتچى قىلدى. «كۈندۈزلىرى سىرتقا ئازراق چىقىپ، ئۆيدە دەم ئېلىپ ئۇخلاپ ئۆز ئىش-كۈشلىرى بىلەن مەشغۇل بولسۇن» دەپ بۇيرۇق قىلدى. ۋەزىر بەكمۇ غەمكىن ھەم مالامەتلىك بولۇپ پادىشاھنىڭ خىزمىتىگە بارىدى ئۇنىڭغا:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، جانابلىرىنىڭ دۆلەتلىرى ۋە ئادالەتلىك كۈنلىرىنىڭ مەمۇرچىلىقىدا خاراب دۇنيا ئاۋات بولدى. سۈندۈك بۇركۇت ئۇۋىسىدا تۇخۇم تۇغدى. قوي بۆرە بىلەن دوستلۇق ئورناتتى. مانا مۇشۇنداق دەۋرده شاھزادە مېنىڭ نۇمۇس ئۆيۈمدىن رەسۋالىق تۆشۈكىنى تېشىپ، قېرى ۋاقتىمدا مېنى مالامەت ئوقلىرىغا نىشانە قىلىپ بەردى. شاھىم ئەگەر بۇ يامان ئاتاقلارنى ماڭا مۇناسىپ كۆرسە ئەرز-ھالىمنى نەگىمۇ بېرىپ ئېيتارمەن، — دەپ ئەرز ئەھۋال ئېيتتى.

ئادالەتلىك شاھ بۇ سۆزنى ئاڭلىغان ھامان غەزەپ دەرياسى مەۋج ئۇرۇدى. ھەققەتتىن خەۋەردار بولمای تۇرۇپ، ۋەزىرىنىڭ سۆزىنى تەستىقلاپ:

— بەھرامنى بۇ ۋىلايەتتىن قوغلاپ چىقىرىڭلار، — دەپ بۇيرۇق قىلدى. شاھنىڭ مۇلازىملىرى بەھرامغا بۇ خەۋەرنى يەتكۈزدى. بەھرام ئامالاج تەقدىرگە تەن بەردى. شاھنىڭ ھۆكمىگە قارشى ئىش قىلماي، سەپەرگە كېرەكلىك ئەسۋاب-سايمانلار ۋە ئوزۇق-تۈلۈكلەرنى تەييارلىدى. كۆڭلىنى غۇربەت ئىختىيارىغا قويۇپ، شەھەردىن دەشتى بايابانغا قاراپ سەپەر قىلدى. شەھەردىكى پۇتۇن خەلق بۇ ۋەقەدىن پەرىشان ۋە غەمكىن بولۇپ، ۋىدالىشىش ئۈچۈن كۆزلىرىدىن ھەسرەت ياشلىرىنى تارىلاپ ئاققۇزۇپ قېلىشتى. بەھرامنىڭ بىر ئىنىكىسىنىڭ بار ئىدى. ئىنىكىسانا ۋەقەدىن بىتاقەت بولۇپ، ۋىدالاشماقچى بولۇپ چىقىپ، بەھرامنى

قۇچىقىغا ئېلىپ كۆپ يىغلىدى.

— ئەي مېھرىبان ئانا، — دېدى شاھزادە، مېنىڭ تەقدىر قىسمەت دەپتىگە يېزىلغان مۇشۇ رەقىبلەر پۈتۈلگەن بولسا، بۇنىڭدىنمۇ كۆپ خۇشالسىزلىقلارنى ھەرقانچە بولسىمۇ رەنج ۋە راھەتسىز ئېسىپ قىلىپتۇر. مېنىڭ ھېچكىمدىن رەنج - شىكايىتىم يوقتۇر. ئەمما سېنىڭ كۆيۈنۈش مەرھەمەتلىرىڭدىن ئۈمىدۋارمەنكى، مېھرىبانلىق قىلىپ زۆھرەنىڭ ئالدىغا بېرىپ، دۇئادىن كېيىن خەۋىرىنى يەتكۈزسەڭ ئۇنىڭ مۇھەببىتى مېنى بۇ مېھنەتكە گىرىپتار قىلدى. ئەمدى تەقدىر مېنى قانداق جايغا ئېلىپ بارسا مەيلى، ئەمما بۇگۈن ھېلىقى دەرەخنىڭ ئاستىدا ئۈمىدۋار بولۇپ ئولتۇرۇرمەن، ئەتە بايا-بانلارغا چۈشۈپ تاغۇ - دەشتىلەردە ئۇنىڭ يارىدا نالە - پىغان قىلىمەن. ئاتامنىڭ پەرمانىنى مۇۋاپىق ھۆكۈم دەپ بەلىپ ئايرىلىش پىراقىغا كۆكۈل قويۇپ، غۇربەت دەشتىلىرىنى ئىزاده قىلىمەن. ئۇ بىلسۇنكى مەن ئۆلگەندىن كېيىن تۇپرىقىمدىن ئىشقىنىڭ بەخىلىرى مېھرىگىياھ سۈرىتىدە پەيدا بولۇپ، ھەر ياپرىقى سۆزىمدىن گۈلدەك ئاۋازغا كېلىپ، ئۇنىڭ ئىسمىنى ياد ئېتىدۇ. بۇ ئەمدى ھىجران يۈكىنى كۆتۈرۈشنى ئويلىساڭ ئاتىسىنىڭ ئىززىتىنى ساقلاپ ئۆيدە ئولتۇرسۇن. ئەگەر ئىشق نەشتىرى جېنىغا ئۇرۇلۇپ بەك جاپا سالساڭ ئۇنىڭغا سەۋدايىلىق ئۈلاشساڭ كېلىپ ماڭا ھەمراھ بولسۇن.

مومايې بەھرامنى ھەممىدىن قوغدىغۇچى تەڭرى - تائالاغا تاپشۇرۇپ، تېزلىك بىلەن زۆھرەنىڭ ئۆيىگە كەلدى. ۋەزىر بەھرامنىڭ سۈرگۈن قىلىنغانلىقىدىن خۇشال بولۇپ، قىزىنى بەندىتىن خالاس قىلغانىدى. شۇڭا مومايىنىڭ زۆھرەگە مۇيەسسەر بولمىقى ناھايىتى ئاسان بولدى. ئۇ زۆھرەنى بىر باھانە بىلەن بۇلۇڭغا تارتىپ بەھرامنىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزۈپ ئۇنىڭغا ئېيتقان سۆزلىرىنى بايان قىلدى.

— ئەي مومايى، — دېدى زۆھرە، — مېنى جېنى ئامان قالغانلىقى ئۈچۈنلا ھالاۋەتتە ياشاۋاتىدۇ دەپ ئويلاپ قالما. لېكىن، ئىختىيار ئىلكىمدە بولمىغىنى ئۈچۈن، ئىلاجسىم يوقتۇر. ئەي مومايى، ئۇنىڭ يولىدا جېنىمنى تەقدىم قىلىمەن. ھەرقانداق تەرىقىدە بولسىمۇ ئۆزۈمنى ئۇنىڭغا يەتكۈزىمەن. ئەمما، سەندىن ئىلتىماسىم شۇكى، بىر جەۋلان بىلەن ئۆز نۇرىنى مەشرىقتىن مەغرىپكە يەتكۈزىدىغان قۇياشتەك ئۈچقۇر ئاتتىن بىرنى ھازىر قىلغىن.

مومايې شۇنداق ئاتتىن دەرھال تەييار قىلىپ زۆھرەگە خەۋەر بەردى. زۆھرە چەبدەسلىك بىلەن ئورنىدىن دەرھال ئورۇپ، ئەرەنچە كىيىنىدى، ئاتىسىنىڭ خەزىنىسىدىن بىرمۇنچە ئالتۇن جاۋاھىرلارنى ئېلىپ كېچىدە ئاتلىنىپ ئۆيىدىن چىقتى - دە، بەھرام تەرەپكە يول ئالدى. بەھرام بولسا بۇ جەۋرى ئاخشىمدا بىر دەرەخنىڭ ئاستىدا ئاتقا مىنىپ سەرۋىدەك تىك تۇرغان ھالدا مەلە كە يولغا ئىنتىزار بولۇپ تۇراتتى. تۈيۈقسىز يىراقتىن كېلىۋاتقان تۈياق ئاۋازىنى ئاڭلىدى. بۇ ئاۋازدىن مەشۇقىنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلدى. مەلسكىنى يىراقتىن كۆرۈپ ئېتىدىن چۈشۈپ پىيادە ماڭدى. ئۇ تەرەپتىن زۆھرەمۇ ئاتتىن چۈشۈپ پىيادە كەلدى. ئىككىسى بىر - بىرىنى

باغرىغا ئېسىلىپ قۇچاقلىشىپ زار-زار يىغلاشتى. بەھرام غۇربەتلەرگە كۆپ ئاۋارە بولغانىدى. ئەمدى گويا ئىسكەندەر مۇلكىگە ۋە ياكى جەمشىد تەختىگە ئىگە بولۇپ، يەتتە ئىقلىم پادىشاھلىقىنى قولغا كىرگۈزگەندەك قاتتىق خۇشال بولدى.

ئەلقىسسە، ئۇلار ۋەزىردىن قورقۇپ، تېز سۇرئەت بىلەن ئۇچ كېچە-كۈندۈز يول يۈردى، تۆتىنچى كۈنى سەھەر ۋاقىت تىدا بىر بۇلاقنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇ گۈزەل پەرى يول ئازابىدىن كۆپ ھالسىزلانغانلىقتىن ئۇچۇن، ئاتتىن ئامالسىز چۈشۈپ كۆكسىلەمزاردا ئولتۇردى. بۇلاقتىن سۇ ئىچىپ، بۇ جانغا ئارام بېغىشلايدىغان جايىنىڭ ھاۋا ۋە گىياھلىرىنى تاماشا قىلدى. بۇ يەرنىڭ مۆتىدىل ھاۋاسى، ھۇزۇر بەخش گىياھلىرىدىن بەھرىمەن بولۇپ دەم ئالدى. بىر پەستىن كېيىن ئۇنىڭ نەرگىس كۆزلىرى يۇمۇلدى-دە، ئۇيقۇغا كەتتى. بەھرام ھەلكىتى ئۇيقۇدا قويۇپ، ئورنىدىن ئاستا تۇرۇپ «ئىزدىمىز-دىن بىزەر ئادەم قوغلاپ كېلىپ قالمىغاي» دەپ ئويلاپ ئېتىغا مىنىپ، بىرنەچچە قەدەم يول يۈرۈپ بىر تۆپىلىككە چىقىپ كۆزىتىپ تۇردى. توساتتىن يولدا توپا-چاڭ پەيدا بولدى. توپا-چاڭنىڭ ئارىسىدىن بىر ئاتلىق كىشى پەيدا بولدى. ئۇ كىشى دەل ۋەزىرنىڭ مۇلازىملىرىدىن بولۇپ، زۆھرەنىڭ ئارقىسىدىنلا ئەۋەتىلگەنىدى. بەھرام «نېمە ئادەمدۇر، كۆرۈپ باقاي» دەپ ئۇنىڭ ئالدىغا بارىدى. بۇ كىشى لەشكەردىن ئايرىلىپ قېلىپ بۇ تەرەپكە كەلگەنىدى. بەھرامنى يىراقتىن كۆرۈپ ئۇنى تونۇپ ئېتىنى دېۋىتىپ ۋارقىرىدى:

— ھەي ئاتىسىنمۇ بىزار قىلغان ھەييار ئوغرى، زۆھرەدىن خەۋەر بەرگىل، بولمىسا مۇشۇ سائەتتىلا بېشىڭنى دەرھال كېسىپ قېنىڭدا يەرنى بويايمەن!— دېدى.

بەھرامنىڭ بۇ سۆزدىن غەزىپى ئەۋجىگە يەتتى. ئېتىنىڭ چۈلۈۋرىنى تېز سۇرئەتتە ئۇياقتا بۇراپ، ئۆزىنى ئۇنىڭغا يېقىنلاشتۇرۇپ ھىندىچە ئۇمۇت بىلەن ئۇ بەختى قارىنىڭ بېقىنىغا بىرنى ئۇرىدى-دە، ئۇنى ئىككى پارە قىلىۋەتتى. بەھرام دۈشمەننىڭ ئىشىنى تامام قىلىپ زۆھرەنىڭ يېنىغا بېرىش ئۈچۈن ئارقىغا قايىتتى. ئەمما، بۇ نەيرەڭ ئۇزاق پەلەكنىڭ ئادىتى ئۆزىنىڭ كۆك پەردىسىدىن ھەر سائەتتە باشقا-باشقا ئويۇنلارنى كۆرسىتىشتىن ئىبارەت. شۇڭا، پەلەك يەنە يېڭى بىر ئويۇننى ئويناپ چىقتى، مەسنەۋى:

تىلىسمات ئۆيىدەك زامانە مەككار،
ئەجەب نەيرەڭلەرنى قىلۇر ئاشكار.

بەھرامنىڭ زۆھرەنى ئۇيقۇدا قويۇپ، دۈشمەن بىلەن ئۇرۇشۇپ قايتىپ كېلىپ زۆھرەنى تاپالمىغانلىقى، زۆھرەنىڭ ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ بەھرامنى يېنىدا كۆرمىگەنلىكى، ئىككىسىنىڭ بىر-بىرىدىن جۇدا بولۇپ بىر شەھەرگە بېرىپ كۆپ ھادىسىلەرنى كۆرگەنلىكى

رىۋايەتچىلەر مۇنداق دەيدۇ: قاندا زۆھرە ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ بەھرامنىڭ يېنىدا يوق تۇرغانلىقىنى كۆردى. بەھرام دۈشمەن بىلەن ئېلىشىۋاتقانلىقىنى بىلىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇچۇپ كېلىپ، ئۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىغا چۈشتى. ئۇ ئىككىسى زۆھرەنى كۆرۈپ ئۇرۇشۇشنى توختاتتى. زۆھرە ئۇلارغا قاراپ:

يالغۇزلۇق ۋەھىمىسىدىن ساراسىمكە چۈشۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئېتىنغا مىنىدى. ھەر تەرەپكە يۈرۈپ بەھرامنى كۆپ ئىزدىدى. يىراقتىن تۈيۈقسىز بىر ئاتلىق كىشى كۆرۈندى. زۆھرە ئۇنى بەھرام دەپ گۇمان قىلىپ تېز سۈرئەتتە ئۇياققا قاراپ ماڭدى. ئۆزىنى يالغۇز تاشلاپ بىۋاپالىق يولىغا قەدەم قويغانلىقى سەۋەبىدىن زۆھرە ئۇ ئاتلىق كىشىگە يېتىشىپ قاش كىرپىكلىرىنى پۈرۈشتۈرۈپ ئاچچىقلانغان ھالدا ئۇنىڭغا:

ــ ئەي بىۋاپا، ئېيىتقىنىكى، مەن ساڭا قانداق ئىغىرچىلىقلارنى سالدىم. مېنىڭ سۆھبىتىمدىن زېرىكىپ بۇ قان ئىچكۈچى سەھرادا مېنى يالغۇز قويۇپ ۋاپاسىزلىق يولىغا قەدەم قويۇپسەن. بۇ ئىشىڭ مەردلىك، دىيانەت ۋە ئىنساپ دائىرىسىدە ئەمەستۇر، ــ دەپ ۋارقىرىدى.

ئۇ يىگىت بۇ سادانى ئىشتىپ ئارقىسىغا دەرھال قايرىلىپ قارىدى. زۆھرە ئۇنىڭ ياتقان بىر كىشى ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ناھايىتى مەيۈس ۋە پەرىشان بولۇپ يەنە بۇلاق تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

بەھرام بولسا، ئۇ قارا بەختنى دۈشمەننى ئۇ دۇنياغا يولغا سېلىپ، بۇلاقنىڭ ياقىسىغا كەلدى. ئەمما، زۆھرەنى تاپالىمىدى. بايىقى ئاتلىقنى زۆھرە بەھرام دەپ گۇمان قىلىپ ئىزىدىن ئەگىشىپ ماڭغانىدى. بەھرامۇ ئۇ ئاتلىقنى يىراقتىن كۆرۈپ ئۇنى زۆھرە دەپ گۇمان قىلىپ ئىزىدىن ماڭدى. ئەمما، زۆھرە بۇلاق تەرەپكە يانغان ۋاقىتتا بەھرامۇ بىر تەرەپتىن زۆھرەنى ئىزدەپ ماڭغانىدى. پەلەك ئۆز ئويۇنىنى كۆرسەتتى. ئۇلارنىڭ تاسادىپىي بىر ئورمان پەيدا بولۇپ ئىككىسى ئۆزئارا ئۇچرىشالماي قالدى. زۆھرە بۇلاق بېشىغا كېلىپ بەھرامنى تاپالمىغانلىقتىن تەرەپتىن ھەپىچقانداق تەرەپتىن ئۈمىد سادالىسى كەلمىدى. قورقۇنچتىن ئۇنىڭ كۆڭلى ئۆزىنىڭ تال ـ تال چېچىدەك چېچىلدى. مەنزىلى يىراق بولغانلىقى ئۈچۈن ئەنسىزلىك ئىچىدە كۆزىدىن سەلدەك ياشلىرىنى ئاققۇزىدى. ئوتلۇق دىلىدىن پىغان چېكىپ بۇقان ئىچكۈچى سەھرادا بالاغا مۇپتىلا بولغان دەردمەنلەردەك بىچارە ھالەتتە كېتىپ باراتتى. شەپەق ئۆز يوپۇقىنى غەرب ئاسمىنىغا يېپىپ، زۇلمەت پەردىسىنى ئۇ پۇقتا يايدى. زۆھرەكە دۇنيا قاراڭغۇلۇق شىپە ھەر بىر كىياھنىڭ ياپراقلىرىمۇ گويا قان ئىچكۈچى ئەجدىھادەك كۆرۈنەتتى. زۆھرە ئۆز سايىسىدىن ئۆزى قورقۇپ كېتەتتى. بۇ گۈل بەدەنلىك پەرىنىڭ بەدىنىگە ئەگەر گۈل بەرگى تېگىپ كەتسە ھېمۇ ئۇ دەرھال نىلۇپەر رەڭگىگە كىرىپ لاتاپەتلىك تۈس ئالاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ نازلىق گۆھەر كۈرسىنى ۋە پارلاق ئىقبالىنى يىراقتا تاشلىدى. ئۇرار جاي، خىزمەتچى ۋە قوغدىغۇچىلاردىن ئايرىلدى. يەممەك ـ ئىچمەك ۋە ئۇيقۇدىن مەھرۇم بولدى. ھەمراھسىز، چارىسىز ھالدا بۇ قورقۇنچلۇقە بايا ۋاندا ئاشۇ قاراڭغۇ كېچىدە سەرسان ـ سەرگەردان بولۇپ، ھەرياقتا تەلمۈرۈپ كېتىپ باراتتى. بۇ دەردىچىدىكى مېھنەت ۋە ئايرىلىش ئازابىدىن دىلى زەخمناك بولۇپ كۆزىدىن قانلىق ياشلىرى ئاققۇزاتتى. ئىشق رىشتىسىدىن ئېشىلگەن ئارغامچىنى جېنىنىڭ بويىنىغا سېلىپ، ئوتلۇق ئاھلىرىنى چەكسى پەلەك

كه يەتكۇزۇپ، ياقىلىرىنى يىرتاتتى. گاھىدا بەھرامنى، چىن دىلىدىن ياد ئېتىپ پىغان چېكەتتى. ئۇزۇنىك تەنھالىقىدىن ھېتاقەت بولۇپ ئۇنچىدەك ياشلىرىنى تۆكەتتى. نەزمە:

ئۇنىك ھەر كىرپىكىدىن ئىسىق ياشلار،
تۆكۈلەر يامغۇر كەبى دانە ـ دانە.
تۆكۈلەر گۈل يۈزىگە، كەك زېمىنغا،
توختاۋسىز نالە قىلار ئاشىقانە.

ئەلقىسسە، زۆھرە سەككىز كېچە ـ كۈندۈز شۇ تەرىقىدە يىغلاپ، ئاخىر سەھەردە بىر شەھەرنىك يېنىغا يېتىپ كەلدى. كۆڭلىدىكى ۋەھىمە كۆتۈرۈلدى. بىر ئېرىقنىك بويىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، يۈزىگە قونغان چاك ـ توزانلارنى يۇيۇپ شەھەر دەرۋازىسىنىك يېنىغا يېتىپ باردى. دەل شۇ پەيتتە ئۇ شەھەرنىك شاھزادىسى ئۆز ھەمراھلىرى بىلەن شىكارغا چىقىپ كەلدى. شاھزادىنىك نەزىرى تۇيۇقسىز زۆھرەگە چۈشۈپ قالدى. ئالدىدا بىر نازىنىنىك پەيدا بولغانلىقىنى كۆردى. ئۇ زۆھرەنى كۆرۈشى ھامان ئىشقىنىك تېغى يۈرىكىگە تېگىپ شىكار ئېسىدىن چىقتى، زۆھرەگە ئۆزى گويا شىكار قىلىنغان كىيىكتەك باغلىنىپ قالدى. زۆھرە ـ نىك يولىنى ئىختىيارسىز ھالدا توراپ:

ـ ھەي يىگىت، مۇساپىردەك تۇرۇپ سەن، قايسى ۋىلايەتتىن كېلىۋاتسەن، ـ دەپ سورىدى. زۆھرە پەرىشان بولۇپ ئۇنىڭغا جاۋاب بەرگۈسى كەلمىدى. شاھزادىنىك زۆھرەنىك جانىنى كۆيدۈرگۈچى ھۆسن ـ جامالىغا باغلانغانىدى. ئۇنىڭدىن يەنە قايتىلاپ سورىدى. زۆھرە ئامالسىزلىقتىن لاتاپەت ۋە شېرىن سۆزلۈك بىلەن:

ـ ئەي جاھان شاھزادىسى، مەن بىر غېرىب يىگىتمەن. بىر ماكانغا سەپەر قىلىپ كېتىپ باراتتىم، بىر ئوينىاق كىيىك ئۇدۇلۇمدا پەيدا بولدى، ئېتىسمنى چاپتۇرۇپ كىيىكنى قوغلىدىم، كۆپ يول يۇرگەندىن كېيىن ۋىلايىتىمدىن چىقىپ بىر باياۋانغا كېلىپ قاپتىمەن. نۇرغۇن تىرىشىپ كۆردۈم، بىراق يول تاپالمىدىم، بېشىم قېيىپ ئاخىرى بۇ تەرەپكە يېتىشتىم. ئەمدى يەنە ئىككىلەنمەي داۋاملىق مۇساپىلەر باسمەن، ۋەتىنىمگە بىر يول تاپسام ئەجەب ئەمەس، ـ دەپ جاۋاب بەردى.

ـ مېنىنىك مېھمانخانامغا بېرىپ بىر نەچچە كۈن مېھمان بولۇڭ، ـ دېدى شاھزادە.

زۆھرە ئۆزىگە شاھزادىنىك مۇھەببىتى پەيدا بولغانلىقىنى، ھەرقانداق پاھانە بىلەن سۆھبەت تۈزۈپ زۆھرەدىن:

ـ ھەي بەرنا يىگىت، ئىسمىڭ نېمىدۇر؟ ـ دەپ سورىدى.

زۆھرە:

ـ ئىسمىم خىرەدىمەن، ـ دەپ جاۋاب بەردى. تاتامدىن كېيىن، ئۇخلاشقا يوتقان ـ كۆپىسى كەلتۈرۈلدى. «خىرەدىمەن» دېگەن ئىسىلشقا تۇتۇندى. شاھزادە ھەرەم

ئۆيىگە كىرىپ بىر موماينى چاقىرتىپ كېـ
لىپ ئۇنىڭغا دىل سىرىنى، يەنى، خىرەدىمەنـ
لىك كەلگەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ ئۇنىڭغا ئاشىق
بولغانلىقىنى بايان قىلىپ:

— ئۇ گەرچە ئۇستىگە ئەرەنچە كىـ
يىملەرنى كىيىپ ئۆزىنى يىگىت سۈپىتىدە
ياسىغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ سـۆزى-
ھەرىكىتى ئەرلەردەك ئەمەس. ئۇنى يىگىت
ئەمەسلىكىن دېگەن گۇمان كۆڭلۈمدە غا-
لىپ كېلىۋاتىدۇ. سەن بۇ ئاخشام ئۇنىڭدىن
خەۋەر ئېلىپ ھەقىقىي ئەھۋالنى ماڭا ما-
لۇم قىلغان بولساڭ، مەن ئۇنىڭدىن ئارزۇ-
ھەۋەسىمنى قاندۇرغان بولىمەن، — دېدى.

— ھەي شاھزادە، — دېدى موماي ئەسلەت قىلىپ، — بەزى يىگىتلەر بالا-
غەتكە يەتمەستىن بۇرۇن ھەرىكەت ۋە-
ئەزالىرى ئايالارغا ئوخشاپ كېتىدۇ. خو-
تۇنلار بىلەن كۆپ ئارىلاشسا، بەلكىم شۇنـ
داق ئالامەتلەر پەيدا بولۇشى مۇمكىن.
بۇ ئەلۋەتتە يىگىتتۇر. خوتۇن كىشـــى
ئەمەستۇر. بۇ ئىشتا ئۇنىڭ ھەقىقىتىنى بىلـ
مەي ئۇنىڭغا پىقىنلىشىپ چىقىلماقچى بو-
لۇشۇڭ ياخشى ئىش ئەمەستۇر، ئەگەردە
ئۇشتۇمتۇت قۇچاقلىشىپ ئۇنىڭ يىگىت
ئىكەنلىكى مەلۇم بولۇپ قالسا، ئۇنىڭ ئال-
دىدا قاتتىق خىجالەت بولسەن، ئەھلـى
ئالەم ئارىسىدا ئابرويۇڭ تۆكۈلۈپ، بەدـ
ناملارغا گىرىپتار بولسەن. بولۇپمـۇ بۇنـ
داق مېھمان يىگىت دېگەن ھەر ۋىلايەت
ۋە شەھەرلەرگە بېرىپ، ھەرقايسى يىغىلىشـ
لاردا بۇ ۋەقەنى ھېكايە قىلىدۇ. بۇ ئىشـ
لىرىڭ ئاز ۋاقىتتىلار پادىشاھلار سۆھبىتىدە
ھېكايە ۋە ئەپسانە بولۇپ، تاكـى قىيامەت
قايىم بولغىچە تارقىلىپ، ئاقىۋەت خەلـق
ئارىسىدا رەسۋا بولۇشىڭغا سەۋەب بولىدۇ.

ئەڭ ياخشىسى بۇ يامان خىيالنى بېشىڭـ
دىن چىقىرىپ بۇ دەۋادىن ئۆتكەيسەن.
ئەگەر تەقدىر - پېشانە بىلەن ئۇ خوتۇن
بولۇپ قالسىمۇ بۇ خىل يامان نىيەت ۋە
ھەرىكەتلەرنى سادىر قىلمىغايسەن. چۈنكى
غەيرىپ - مۇساپىرلارنىڭ كۆڭلىنى رەنجىتـ
مەك شاھلارغا مۇناسىپ ئەمەستۇر. بەيىت:

مۇساپىر، مۇجاۋىرغا بول مېھرىبان،
كى ياخشى ئىتتىڭدىن سۆيۈنسۇن جاھان.
غەرىبلەر دىلىن رەنجىسە، ئەي ئەزىز،
خاراب بولغۇسى مەملىكەت شۇبھىسىز.

—

شاھزادە:

— ھەي موما، ئەسلىدە تىلىرىڭنىڭ مۇ-
ۋاپىقلىقىنى بىلمەن. ئەمما ئىلاجىم يوق،
چۈنكى كۆڭلۈم ئۇنىڭ بۇدۇر چاچلىرىغا
ئەسىر بولۇپ، سەۋر ھوشۇم ئۇنىڭ نىگاھىغا
ئولجا بولغاندۇر. ئۆزۈمنى ئۇنىڭدىن ئەمـ
دى تارتالمايمەن، — دېدى.

— ئەگەر، — دېدى موماي، — كۆڭلۈڭنى
توختىتالمىساڭ، كۆزۈڭنى ئۇتالمىساڭ جېمى
ئەقىل ۋە دانىشمەنلىكىڭنى ئىشقا سېلىپ،
كۆپ سىناپ كۆر. ئېھتىمالدىن ئوبدان خە-
ۋەردار بول. ئاۋۋال ئۇنىڭ ئەر ياكى ئايالـ
لىقىنى ئېنىقلاپ، ئاندىن بۇ يولغا قەدەم
قوي، شۇندىلا شەرمەندە بولمىغايسەن. بەيىت:

پۇتلىرىڭنى يۆتكىمە ئۆز ئورنىدىن،
مەقسەدىڭ سۇبھى مۇئەييەن بولمىسا.
ھەممە ئىشنى باشتىلا ياخشى كۆزەت،
قويما قەدەم تەكتى روشەن بولمىسا.

شاھزادە موماينىڭ نەسىھىتىگە ئەمەل قى-
لىپ، مېھمانخانىسىغا چىقىپ خىرەدىمەن

جەھەتتىن بىرگە تۇلتۇرۇپ دۇنيانىڭ ئەيش-ئىشرىتىدىن سۆز ئاچتى، بىر كۈزەل كىشى نەزەكتى كەلتۇرۇپ تۇنۇشقا «بۇ ئاخشام بۇ مېھمان يېگىتنىڭ خىزمىتىدە بولغىن» دەپ بۇيرۇدى. ئاندىن خىسرەدمەنگە:

— نەچچە ۋاقىتتىن بېرى مۇساپىر-چىلىقتا يۈرۈپسەن، يىگىتلىك ئالەمدە بويتاق يۈرۈش ناھايىتى مۇشكۈلدۇر. بۇ ئاخشام مۇشۇ كىشىزەك بىلەن بىر كارىۋاتتا بولۇپ ئارزۇ ھەۋىسىڭنى قانىدۇرغىن، بۇ ھېچقانداق ئەيب ئىش ئەمەس، — دەپ تەكلىپ قىلدى.

— ئەي شاھزادە، — دېدى خىسرەدەمەن، — ئالدىمدا غۇربەتتىن بىر چوڭ مۇشكىلاتىم بار. «ئەگەر ئائالا مەرھەمەت قىلىپ تاكى مەقسىتىم ھاسىل بولمىغۇچە بۇ دۇنيانىڭ ئەيش-ئىشرىتىنى ئۇنۇتۇمغە ھارام كۆرىمەن» دەپ ئەھدى قىلغانىدىم.

شاھزادە بۇ تەدبىر بىلەن مەقسەتنىڭ تېلەككە يەتمىگەنلىكىنى كۆردى. باشقا ھېيلىلەرنى ئويلاپ «كۆلنىڭ ئەتراپى پاكىز قىلىنسۇن، يەرگە پالاسلار سېلىنسۇن، بەزىپ بىرەر سائەت ئولتۇرۇپ ھاۋالىنىپ كېلىنمىز» دەپ بۇيرۇق چۈشۈرۈپ ئۇ يەرگە ئادەم ئەۋەتتى. كۆلنىڭ بويىغا كېلىپ، بىرەر سائەت ئولتۇرغاندىن كېيىن خىزمەتچىلەرگە ئىككى كۆگگە كەلتۈردى، شاھزادە:

— ھەي خىرەدەمەن، ھازىر ئاپتاپنىڭ تەپتى ناھايىتى كۈچلۈك، ھاۋادىمۇ قاتتىق ھارارەت پەيدا بولدى. ئەگەر كۆلگە چۈشۈپ ھارارەتنى يانىدۇرساق تەن ئىنتايىن راھەتلىنىدۇ، — دېدى خىرەدەمەن:

— ئەي شاھزادە، بۇ ئىشلار يەنىلا بەدەنىڭ راھىتىگە سەۋەبتۇر. دەشت-بايا-ۋانلاردا نەچچە ۋاقىت يول يۈرۈپ ھەر-دىكەتنىڭ كۆپلۈكىدىن تامام ئەزايىنىم پىت-مىپ كەتكەنىدۇر. بۇ ھالەتتە تۇيۇقسىز سۇغا چۈشمەك ھېكمەت قائىدىلىرىگە ئۇيغۇن ئەمەس. مۇبادا ئۆزرەمنى قوبۇل قىلىپ، مېنى بۇ تەكلىپتىن خالاس قىلساڭ ھەققەتەن مۇ ئالىيجانابلىق قىلغان بولىسەن، — دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ خوشلاشتى-پ يانماقچى بولدى. شاھزادە:

— بۇگۈنچە تەخىر قىلىپ، يەنە مېھمان بولسىڭىز، بىزنى كۆپ خۇرسەن قىلغان بولاتتىڭىز، — دەپ جىق ئىلتىماس-لار قىلدى. خىرەدەمەن ئامالسىز قوبۇل قى-لىپ شاھزادىنىڭ يەنە بىرەر ئەسرىنىڭ بارلىقىنى پەملىدى. شاھزادە خىرەدەمەنىڭ ئۆز ئىلتىماسىغا قوشۇلغانلىقىدىن كۆپ شادلاندى. ئۇ كۆڭلىدە: «بۇ چەرخى پە-لەكنىڭ يۈزلۈكسى بولغان قۇياش شەرق جاڭگىلىدىن چىقىپ ئۆزىنىڭ نامايان قى-لىپ جاھاننى ئۆزىگە بويسۇندۇرسۇن. تاكى ئېتىش بىلەنلا خىرەدەمەن بىلەن بىرگە شە-كارغا چىقايلى، قاچانكى ئۇ شەر ئۇۋلاشقا قول ئاچسا، ئۇنىڭ قوللىرىدىن ئەر ياكى ئايالىلىقى جەزمەن ئاشكارا بولىدۇ» دەپ مۇقەررەرلەشتۇردى.

ۋاقتىكى، سۇبھى قاراۋۇلى ئاتلىنىپ چىقىپ ئۇپۇق ئەتراپىنى نۇر ئېتەكلىرى بىلەن يۆگىدى. يۇلتۇزلار شاھى ئاسمانىنىڭ يېشىل رەڭلىك سەھرا-سىدا پەلەك شىرىنى ئۇۋلاش ئۈچۈن ئېتىنىڭ تىزگىنىنى سىلكىدى. خىرەدەمەن پەم پازا-سەت بىلەن يولغا چىقىپ، شاھزادىگە خەۋەر بەرمەيلا شىكارگاھقا باردى. شىكار-چىلار ئەمرلىرىنى يېتىپ، ھەرقايسىسىغا ئىنئام-لار بەردى. ئۇلار بىر بۇلۇڭنى ماكان قى-

لىپ نەرە تارتىپ ياتقان شىرغا ھۇجۇم قىلىپ ئۇنى ئۆلتۈردى. خىرەدەمەن شىرنىڭ قۇلاق ۋە قۇيرۇقىنى كېسىپ ئۆزى يېنىدا ساقلىدى. قاراۋۇل ۋە شىكار ئەمىرلىرىگە: «سىلەر شاھزادىنىڭ ئالدىغا بېرىپ مۇنداق دەپ ئەرز قىلىڭلار» دەپ بىر مۇنچە سۆزلەرنى جېكىلىدى. قاراۋۇللار «ئىنسان ياخشىلىقنىڭ قۇلى» دېگەن سۆزىنىڭ مەزمۇنى بويىچە شاھزادىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇلار ھەممىسى

— ئەي جاھان شاھزادىسى، ھەبىر يېگىت تاغ سەھەردىلا ئىشكارگاھقا بېرىپتۇ. جەزمەن بېرىپ قارىساق، ئۇ بىر شىرنىڭ تېغ ئەربىسى بىلەن يوقلۇق قالمىگە يېلىغا سېلىپتۇ. بىز ئۇ يىگىتنىڭ ئىسمىنى چەبەدەس ئىكەنلىكىنى كۆردۇق. بۇزۇن باشقا ھېچقانداق كىشىدە ئۇ قەدەر چەبدەسلىكنى كۆرگەن ئەمەسمىز، — دەپ ئەرز-ھال ئېيتتى. شاھزادە بۇ سۆزلەرنى ئىشتەكەنلەن كېيىن ئەقلى ھوشى بېشىدىن قېچىپ ئىككى خىيال بولدى. ھەم ھەيران قالدى. لەھەل شۇ چاغدا خىرەدەمەن كېلىپ شىرنىڭ قۇلاق ۋە قۇيرۇقىنى شاھزادىنىڭ ئالدىغا قويدى. شاھزادە بۇ ۋەقەلەرنى كۆرگەنلەن كېيىن، تەتەكچىلەپ ئىلگىرى ئۆتۈپ ئەدەپ قالدى. ئەتەراپتىكى جامائەت بۇ ئىشقا تەھەيرانلىنىپ ئۆقۇدى. شاھزادە كۆپ ئەسكەرلىرى بولۇپ ئۇ يەردە بىر مەيدانغا چېدىر تىكتۇرۇپ، ئۇ يەردە ئىككى كېچە-كۈندۈز ئارام ئالدى. ئۈچىنچى كۈنى ئەتىگەندە شاھزادە بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ شادخۇرام بولۇپ خىزمەتكارلارغا بۇرۇن تەييارلاشنى بۇيرىدى. ھۆلازىملار ۋە خىزمەتچىلەر كۆل يېقىسىغا بېرىپ ئۇ يەردە بىر بەزمە سورۇنى ھازىرلىدى. كەچ كىرگەندە كۆلنىڭ يېقىسىدا بەزمىلەر تۈزۈلۈپ ساقىيلار شاراب جامىنى گويا چەرخى پەلەكتەك ئايلاندۇرۇشقا باشلىدى. شاھزادە خىزمەتچىلەرگە مەھەللىيا بولۇپ، شادلىق قوزغىغۇچى شارابلاردىن سەرخۇش بولدى. خىزمەتچىلەردىن سەككىزىنىڭ ھالىدا جامىنى ساقىينىڭ قولىدىن ئېلىپ، مىڭ خىل يېقىملىق ھەربىر تەرىپىدىن بىلەن رىقابەتچىلىرىنى چالا مەست ۋە گاراڭ قىلىپ، بىر ياھشانە

شاھزادىگە بۇ سۆزلەرنى قىلىپ، خىزمەتچىلەرنىڭ ئالدىغا بېرىپ خۇشاللىق بىلەن ئۇنى قوچاقلىدى:

— ھەي خىزمەتچىلەر شاھزادە مۇبارەكلەپ، شۇ دەرىجىدە باتۇرلۇق كۆرسەتتىڭلار، پەلەكنىڭ ئايلىنىشىنى سۆيۈشكىنە لايىقتۇر. بىزگە كەلسەڭلار مەيدانغا چىقىپ ئاتا-ئانا جاھانىنى يېرۇتۇپ باتۇرغان ئايدىڭ كېچىدە، كۆل يېقىسىدىكى خۇش ھاۋالىق مەيدانلار سۆھبەت قۇرساق ناھايىتى ياخشى بولۇر، — دېدى.

شاھزادە بۇ سۆزنى ئاڭلاپ شادخۇرام بولۇپ خىزمەتكارلارغا بۇرۇن تەييارلاشنى بۇيرىدى. ھۆلازىملار ۋە خىزمەتچىلەر كۆل يېقىسىغا بېرىپ ئۇ يەردە بىر بەزمە سورۇنى ھازىرلىدى. كەچ كىرگەندە كۆلنىڭ يېقىسىدا بەزمىلەر تۈزۈلۈپ ساقىيلار شاراب جامىنى گويا چەرخى پەلەكتەك ئايلاندۇرۇشقا باشلىدى. شاھزادە خىزمەتچىلەرگە مەھەللىيا بولۇپ، شادلىق قوزغىغۇچى شارابلاردىن سەرخۇش بولدى. خىزمەتچىلەردىن سەككىسىنىڭ قولىدىن ئېلىپ، مىڭ خىل يېقىملىق ھەربىر تەرىپىدىن بىلەن رىقابەتچىلىرىنى چالا مەست ۋە گاراڭ قىلىپ، بىر ياھشانە

— ھەي ئوغلۇم، بۇ يوشۇرۇن سىر ئاساسىدا چوقۇم مەلۇم بولغۇسى. بۇنىڭ مۇچۇن تولا غەم يېمە، — دېدى. بېيىت:

ئېلىپ كەل شاراب — ئىشتىھان ئېشىنى،
شاراب ئايرىغاي ھەر ياماق — ياخشىنى.

بىلەن شارابنى يەرگە تۆكۈپ، جامنى يالـ
غاندىن ئېغىزىغا ئاپىرىپ ئۇنى يەنە ساقىيـ
تىنىڭ قولىغا بېرەتتى. بەزمە داۋاملىشىپ
يەرىم كېچىگە ئۇلاشتى. شاھزادە ۋە بەزمە
ئەھلىنىڭ ھەممىسى يىقىلىپ مەستلىكتىن
تۇرالماس ھالغا يەتتى. بەزىلىرى ھوشـ
نى يوقىتىپ ئاياغلىرىنى ياستۇققا، بېشىنى
يەرگە قويۇپ ئۇخلاۋاتاتتى. خىزىرەمەن
ئۆز رىقابەتچىلىرىنىڭ تامامەن بىھوش
بولغانلىقىنى كۆردى. ئۇ پۇرسەتنى غەنىـ
مەت بىلىپ، شاھزادىنىڭ بەلبېغىدىكى ئالـي
جاۋاھىرلارنى ئېلىپ بوغچىسىغا سالدى.
شاھزادىنىڭ پېشانىسىگە خەت يېزىپ، سا
قىي ۋە بەزمە ئەھلىنىڭ ھەممىسىنىڭ قولىنى
ئارقىغا قىلىپ باغلاپ، بۇرنىنى كېسىپ ئالقىنىغا
تۇتقۇزۇپ قويىدى. ئۆزى بىر رەڭدار ھەم
ئۇچقۇر تۇلپارغا مىندى ـ دە، تاڭ شامىلـ
دەك تېز يۈرۈپ شۇ ھامان كۆزدىن غايىپ
بولدى.

سەھەردە، شاھزادە ھەمراھلىرى بـ
ىلەن مەستلىكتىن يېشىلىپ غەپلەت ئۇيقۇـ
سىدىن كۆزلىرىنى ئاچىتى. ئۆزلىرىنى بۇ
ھالدا كۆرۈپ تەئەججۇپ بىلەن بىر ـ بىرـ
ىنىڭ يۈزىگە قارىدى. بۇرۇنلىرىدىن ھېچ
ئىز ـ ئەسىنا تاپالمىدى. ئۇلار قاتتىق پە
رىشان بولۇپ كۆپ پىغان چەكتى. بۇ
ۋەقە دەرھال پۈتۈن جاھانغا پۇر كەتتى.
شاھزادە خىجىلچىلىقىدىن ئۇ
ئۇ ئالدامچى خۇمپەرنى تېپىپ كېلىپ
قىساس ئېلىپ پۇخادىن چىقىش ئۈچۈن
ۋىلايەتنىڭ تۆت تەرىپىگە ئادەم ئەۋەتتى.
خىزىرەمەن ناھايىتى تېز سۈرئەتتە بىر كېـ
چىدىلا شاھزادىنىڭ تەۋەلىكىدىن چىقىپ باشـ
قا بىر ۋىلايەتكە يېتىپ بېرىپ، بىر گۈل
پۇرۇش خوتۇنىنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولدى.

خوتۇنىنىڭ كۆزى خىزىرەمەنىڭ جامالىغا
چۈشۈپ ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قالدى.
بېيىت:

يۈزۈڭدەك گۈزەل گۈل ھېچ گۈلشەندە يوق،
ئايمۇ رۇخسارىڭدەك ئەمەستۇر نۇرلۇق.

— سەن قايسى بوستاننىڭ سەرۋى
گۈلى، قايسى ئاسماننىڭ ئايىسەن؟ بۇ
دۇنيا دۇنيا بولۇپ، ئادەمزات نەسلىدىن
سېنىڭدەك نازىنىنىنى كۆرگەن ئەمەستۇر، —
دېدى گۈلچى ئايال.

مەلىكە:

— ئەي مېھرىبان ئانا، مەن بىر غېـ
رىب ۋە مۇساپىر ئادەممەن، ئىتىم خىزىرـ
مەن. بېنگال ۋىلايىتىدىن كەلدىم. ئاتام
سودىگەر ئىدى. ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن،
جاھان كېزىش ھەۋىسى بېشىمغا چۈشۈپ،
تىجارەت ئىشتىياقى پەيدا بولدى. ۋىلايـ
تىمىزدىن بىرئاز ماتا ئېلىپ سودىغا تۇـ
تۇندۇم. تەجرىبىسىزلىكىم ئۈچۈن سودىگەرـ
لەر ھەر ۋاقىت ماڭا سېغا كۆزى بىلەن
قارايتتى. ئۇيقۇغا كېتىپ قالسامۇ تۆگـ
مىنىڭ ئىزىدىن يېتىشىپ كېلىپ ئۇلارغا
ھەمراھ بولاتتىم. قازارا بىر كۈنى يىراقـ
تا چۈشۈپ قېلىپ يولنى خاتا مېڭىپ
سالدىم، كۆپ ئىزدىدىم، تېرىشتىم، بىراق
ئۇلارغا يېتەلمىدىم، رەنجى مۇشەققەت ۋە
دەرد ـ ئەلەملەر تولىمۇ كۆپ بولدى. بە
شىم قېيىپ ئېزىپ ـ تېزىپ ئاخىرى مۇشۇ
ۋىلايەتكە كېلىپ قالدىم. ئەگەر، مەرھەمەت
قىلىپ ئۆيۈڭدە بىر نەچچە كۈن تۇرۇشۇمغا
رۇخسەت بېرىپ، غېرىبلىقىمغا پاناھ بول
غان بولساڭ ھاياتىمدا سەندىن مەڭگۈ
مىننەتدار بولاتتىم، — دەپ بىر دانە قىمـ
مەت باھالىق جاۋاھىرنى چىقىرىپ ئۇنىـ
خوتۇنغا بەردى.

گۈلپۇرۇش خوتۇننىڭ چىرايىدى گۈل-
دەك ئېچىلىپ:
مەن ھەي ئوغلۇم، ئەگەر سەن مەر-
ھەمەت قىلىپ پۇتۇن ئۆمرۈڭنى ئۆيۈمدە
مېھمان بولۇپ ئۆتكۈزسەڭمۇ، ئايىغىڭنى
بېشىم ئۈستىدە بويۇپ ياتساڭمۇ سەندىن
ئالەمچە مىنىتدار بولمەن، دېدى. بېيىت:

كەلگىن كۆزۈم ساڭا بولسۇن ئاشىيان،
مسكىن ئۆيۈم بولسۇن ئىللىق خاندان.

خىرەدىمەن گۈلپۇرۇش خوتۇننىڭ
ئۆيىدە ماكانلىشىپ، بىر بۆلۈك سودىگەر-
لىك جابدۇقلىرىنى تەييارلىدى. «بەھرام
مۇشۇ ۋىلايەتكە كېلىپ قالغان بولۇشى
مۇمكىن» دېگەن ئۇمىدتە تۆت كۈچا ئىبغىر
زىدا بىر چوڭ دۇكان قۇرۇپ ئۇنىڭ يو-
لغا ئىنتىزار بولۇپ ئولتۇردى. كۈندۈزى
دۇكاندا ئولتۇراتتى، كېچىسى گۈلپۇرۇش
خوتۇننىڭ ئۆيىدە بەھرامنىڭ پىراقىدا خۇ-
دايىتاڭالاغا «ئۇنى ساقلا-سالامەت يەتـ
كۈزگىن» دەپ نالە قىلاتتى.

كۆپ ئۆتمەي خىرەدىمەننىڭ ھۆسن-
جامالى پۈتۈن شەھەرگە مەشھۇر بولۇپ
كەتتى. كىشىلەر ئۇنىڭ گۈل رۇخسارىنى
كۆرۈش ئۈچۈن ھەر تەرەپتىن يۇپۇرۇلۇپ
كېلىشەتتى.

ئۇ شەھەر پادىشاھىنىڭ پەرى پەي-
كەر ئاتلىق بىر قىزى بار بولۇپ، ئۇنىڭ
جامالىدىن ھۇر-پەرىلەرمۇ ھەسەدكە تۇلا-
تى. ئۇ خىرەدىمەننىڭ داڭقىنى ئاڭلاپ
ئۇنىڭغا غايىبانە ئاشىق بولدى. بۇ ھادىسە
بولۇپ بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن
پەرى پەيكەر بىتاقەت بولۇپ، گۈل
پۇرۇش خوتۇننى يوشۇرۇن چاقىرتىپ
ئۇنىڭغا بىر نەچچە جاۋاھىر تەقدىم قىلىپ،
مۇددىئاسىنى ئېيتتى. ئۆزى بىر باھانە بە-
لەن باشقىچە يانسىپ كېلىپ خىرەدىمەننىڭ
جامالىنى كۆرۈپ خاتىرجەملى تاپ-
قۇزۇپ، ئۆز ئورنىغا يەنە مەخپىي قايتىپ
كەلدى. بۇ ئىشتىن ھېچكىممۇ ئاگاھ بول-
مىدى. پەرى پەيكەر يەنە پات-پات جامال
گۈلشىنىدىن گۈل تېرىپ يۇرەتتى.

بىر كۈنى پادىشاھ شىكارغا يۇرۇش
قىلىپ سەھراغا چىققانىدى، خىرەدىمەنمۇ
تۇلپىرىغا مىنىپ ئۇلارغا ھەمراھ بولدى،
ئۇلار شىكارگاھقا بېرىپ ئوۋ ئوۋلاشقا تۇ-
تۇندى. خىرەدىمەنمۇ ئوقياسىنى ئېلىپ
ئۇدۇل كەلگەن ئوۋنى ئوق بىلەن ئولجا
ئالدى. ھېچبىر ئوقنى خاتا كەتكۈزمىدى.
شاھ نەۋكەرلىرى خىرەدىمەننىڭ ئۇستا مە-
گەنلىكىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا تەھسىن-ئاپە-
رىن ئېيتتى. شۇ ئەسنادا پادىشاھنىڭ نە-
زىرى تۇيۇقسىز خىرەدىمەنگە چۈشۈپ قال-
دى. يېقىنراق كېلىپ ئۇنىڭ چەبدەسلى-
كىنى ھەم دىلىنى مەپتۇن قىلغۇچى ھۆس-
نىنى كۆرۈپ، شۇ ھامان ئۇنىڭ ئەنبەر-
دەك چاچلىرىغا باغلىنىپ قالدى. تولغان
ھۆسنىگە مەھلىيا بولۇپ، بۇ كۆيۈك ئوتـ
دىن ھەر قانداق قىلىپمۇ ئۆزىنى تارتـ
ۋالالمىدى. ئاخىرى شىكارنى ئاياغلاشتۇرۇپ
بارگاھىغا قايتىپ كېلىپ ئەمرلىرىدىن ئۇنىڭ
ئەھۋالىنى سورىدى. بىر كىشى:

ئەي پادىشاھى ئالەم، ئۇ يېڭىت
بۇ ۋىلايەتكە مۇساپىر دۇر، تېخى يېقىندە
لا كېلىپ تۆت كۈچا ئىبغىرنىڭ دۇكان
قۇرۇپ سودا-سېتىق بىلەن مەشغۇل بو-
لۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ھۆسنىنىڭ داڭقى پۈتۈن
جاھاندا شۆھرەت تېپىپتۇر. تۈپ-تـوپ
كىشىلەر ھەر تەرەپتىن كېلىپ ئۇنى تامام

.شا قىلغىلى تۇرۇپتۇ، ــ دېدى.

پادىشاھ ھاياجېنىنى باشلىماي دەرھال:

ــ ئۇ يىگىتنى ھازىر قىلىڭلار، ــ دەپ بۇيرۇدى. خىزمەتچىلەر شاھانە تۇنۇلارنى كىيىپ، زىبۇ ـ زىننەتلەنگەن بىلەن ئۆزىنى ياساپ، پادىشاھنىڭ خىزمىتىگە باردى. ئۇنىڭغا دۇنيا ـ سالاملارنى بەجا كەلتۈرۈپ، رۇخسەت ئېلىپ ئولتۇردى. كۆچلۈك زوق ـ شوقتىن پادىشاھنىڭ تىلى لال بولۇپ، نېمە دېيىشنى بىلەلمەي قالدى. ئاخىرى ئەمىرلەرگە رۇخسەت بېرىپ، بارگاھنى ئۇلاردىن خالى قىلدى، بېيىت:

ئۇگۈزەلنىڭ كىچىسىدا شۇنچە بولدۇم ئىنتىزار،
پاك داداري كۆزۈم قارۇقى ئىنچىرە كەلسە دەپ.

شۇ ئەسنادا دائىم خىزمەتىنى كۆ ـ رۈش ئارزۇسىدا پۈرۈۋاقان پەرى پەيكەر بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، قەسىرنىڭ پەنـ جىرىسىدىن بېشىنى چىقىرىپ، پادىشاھتىن يۈشۇرۇنچە مۇھەببەت زوقىدىن ئىشق بەيـ يىتلىرىنى ئوقۇپ تۇردى. ئېيىت:

رۇخسارىڭ گۈزەل بىسيار، نەزەرىڭ ئېتىكى بەك ئاز،
قىسقا ئېتەك باغۇەنسەن، ھۆسنۈڭ بېغى بىر گۈلزار،
كىم قىلسا تاماشا گەر ۋەسلىڭ بېغى بەزـ مىسىدە،
كۆز ھەرىكىتىدىن يۈمغاي كىرپىكلىرىنى ھەر بار.

ئەمما، پادىشاھ قىزىنى تۇيۇقسىز كۆرۈپ قالدى ۋە شەرمى ـ ھايا شېھىنىڭ نۇرى ئۆچۈپ، ئۇيات شىششىسىنىڭ بەدنام تېشىغا تېگىپ سۇنغانلىقىنى، ئىشنىڭ شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنلىكىنى بىلدى. پادىشاھ دەرھال خىزمەتىنىڭ قايتىشىغا رۇخسەت قىلدى. ئاندىن ئەمىرلىرىنى جەم قىلىپ كۆرگەن، ئاڭلىغانلىرىنى يوشۇرماستىن ئوتتۇرىغا قويۇپ ھەممىنى بايان قىلدى. ئەمىرلەر بىر ـ بىرىگە سائەتتىن كېيىن، خىيالدىن باش كۆتۈرۈپ:

ــ ئەي پادىشاھى ئالەم، ئەگەر بىزدىن مەسلىھەت سورىسىڭىز، يۇنىك ئەك ياخشى چارىسى شۇكى، بۇ سىر خەلق ئارىسىدا ئاشكارىلىنىپ سېسىق نام تارتقىچە مەلىكىنى بۇ يىگىتكە تويلاپ بېرىلىك. چۈنكى، ئىشق يۇكىنى كۆتەرمەك ئىنتايىن مۇشكۈلدۇر، مۇھەببەت ئوتىنى يۇرەكتە ساقلىماق ناھايىتى قىيىندۇر، مەلىكىنىڭ بۇ يىگىتنىڭ ئىشقىغا باغلانغانلىقى مەلۇم بولدى. ئەمدى سەمەن گۈلىنى سەرۋى بەـ لەن بىرگە باغلاپ بىر جايغا تەكلىمەك كىرەكتۇر. مۇشۇنداق قىلغاندىلا بۇ بەدـ نامدىن خالاس بولغىلى بولىدۇ. يىگىتنىڭ جامالى ئۈنىك پادىشاھ نەسلىدىن ئىكەنـ لىكىنى ئىسپاتلايدۇ. تەقدىر دېگىزىنىڭ دولقۇنلىرىغا تەخسىر قىلماق ئاقلانلىك ئەمەستۇر، ــ دېدى.

پادىشاھ ئەمىرلىرىنىڭ مەسلىھىتىنى ئورۇنلۇق بىلىپ:

ــ ئەمىسە خىزمەتىنىڭ يېنىغا بېـ رىپ بۇ دۆلەتنىڭ مۇيەسسەر بولغانلىقـ تىن خەۋەر بېرىڭلار، جابدۇقلىرىنى تېـ زەك تەييار قىلىپ بۇ چوڭ بەختكە ئىگە بولۇش ئۈچۈن ئىنتىزار بولۇپ تۇرسۇن، ــ دەپ ئادەم ئەۋەتتى. پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىـ

دىن كەلگەن كىشى خىرەدىمەنگە بۇ خەۋەر-
نى يەتكۈزدى. خىرەدىمەن ئىچىدە ئاھ
تارتىپ:

— مەن بىر غېرىب، مۇساپىر يې-
گىتمەن. پادىشاھ گەرچە ماڭا مېھرىبان-
لىق قىلىپ بېشىمنى ئۇستۈن قىلغان بول-
سىمۇ، مەن ئۆز ھەددىمنى بىلىپ، بۇ
يولغا قەدەم قويمايمەن،— دەپ ئۆزىرە
ئېيتىپ كەلگەن كىشىگە قايتىشقا ئىجازەت
بەردى.

پادىشاھ بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ قاتتىق
ھەيران بولۇپ بىر كىشىنى يەنە ئەۋەتتى:

— ئۇنىڭ نېمە سەۋەبتىن بۇنداق
بۈيۈك دەۋلەتتىن ۋاز كېچىشىنىڭ سەۋەبىنى
سوراڭلار. ئالىي مەرتىۋىلىك پادىشاھلارمۇ
بۇ ئارزۇدا مالۇ-جانلىرىنى تەقدىم قىلغان
بولسىمۇ بۇ مەلىكە ئۇلارغا مۇيەسسەر بول-
مىغاندۇر. بۇ بەخت تەختى ئۇنىڭغا مۇشەققەت-
سىزلا يۈز ئاچتى، ئۇ بۇ ئىشتىن نېمىشقا
باش تارتىدۇ؟،— دېدى.

ئەلچى كېلىپ خىرەدىمەندىن نېمە
سەۋەبتىن بۇ تەكلىپنى قوبۇل قىلمىغانلىقى-
نى سورىدى. خىرەدىمەن بىرەر سائەتتىن
كېيىن جاۋاب بېرىپ:

— دۇرۇس، ئىززەت، ھۆرمەت بار-
گاھىغا يۈز تاپماق، خۇسۇسەن شاھىنىڭ
كۆيئوغۇللۇق دەۋلىتىگە مۇيەسسەر بولماق-
نىڭ ئامەت ۋە بەخت نىشانىسىنىڭ بېشىا-
رىتى ئەركىنلىكىنى بىلىمەن. بۇ سائەتنى
قوبۇل قىلماسلىقىمدىكى سەۋەب شۇكى،
بېشىمغا بۇرۇن ناھايىتى زور بىر ئىش
چۈشكەن بولۇپ، بۇ ئىش ۋەجىدىن ئۆيۈ
ماكانىمدىن ئايرىلىپ، دەشت-بايابانلاردا
سەرسان بولدۇم. يەنە بىرى، مەن بۇ سىر-
لارنى ھېچكىمگە ئاشكارا قىلمايمەن دەپ
تەكىتلەپ ئەھدى قىلغان، تاكى مەقسەت
ئىشىكى ئېچىلىپ مۇشكۈلۈم ئاسان بولمى-
غۇچە بەخت-خۇشاللىقا يۈز ئېچىپ دۇنـ
يا لەززىتىدىن بەھرى ئالمىغايمەن،— دېدى.

ئەلچى خىرەدىمەندىن ئاڭلىغان سۆزلەر-
نى كېلىپ پادىشاھقا بايان قىلدى. پادى-
شاھ تەكلىكتە قېلىپ:

— مۇددىئاسى ئەگەر شۇنداق بول-
سا پەرى پەيكەرنىڭ تەسەللى خاتىرىسى
ئۈچۈن بولسىمۇ ئۆزىگە نىكاھلاپ ئالسۇن.
تۇرمۇشنى قانداق ئۆتكۈزۈشكە ئۆزى ئېگە
بولسۇن، پەرى پەيكەرمۇ ئۇنىڭ رازىلىق
شەرتىگە ئېرىشىش ئۈچۈن تىرىشسۇن،—
دېدى.

خىرەدىمەن ھېچقانداق بانايى سەۋەب
بىلەن بۇ ئىشتىن نىجاتلىق تېپىشنىڭ
مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلىپ، تەقدىرگە
تەن بېرىپ ئۇ تەكلىپنى ئاخىرى قوبۇل
قىلدى. پادىشاھ دانىشمەن ۋە خاس خا-
دىملارغا بۇيرۇپ، پادىشاھلىق قائىدىسى
ۋە جاھاندارلىق قانۇنىيىتى بويىچە ھەرەم-
گە كىرىپ، تۇيى جابدۇقلىرىنى زىبۇ-زىنـ
نەت بىلەن تەييار قىلىپ، شەھەرنى بې-
زەپ، بىر ھەپتىدىن كېيىن كۆھەرنى يا-
قۇت بىلەن ئۇچراشتۇردى. خىرەدىمەن
تەختتە ئولتۇرۇپ پەرى پەيكەرنىڭ ئېرى،
شاھنىڭ كۆيئوغلى بولدى. پەلەك گۈمبـ
زىدىكى سېھرىنگەرلەرنىڭ ناز-ئىشۋىلىرىدىن
دېگىزلارمۇ ھەيرانلىق دەرياسىغا چۆمدى.
خىرەدىمەن كۆڭلىدە: «ئەي پاك تەڭرىم،
بۇ قانداق ئىرادىنىڭ قۇدرىتى بىلەن تۆ-
كۈلگەن رەڭ ۋە قانداق قەلەم بىلەن سى-
زىلغان نەقىشمدۇر؟» دەپ ئويلىدى.

خىرەدىمەننىڭ پەرى پەيكەر بىلەن توي قىلغانلىقى، پادىشاھنىڭ بۇ دۇنيادىن ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلغانلىقى، خىرەدىمەننىڭ پادىشاھ بولۇپ، پادىشاھلىق تاجىنى بېشىغا كىيىپ ئەدلى ئادالەت بىلەن ھۆكۈم سۈرۈپ، بەھرامنىڭ كېلىشىگە ئىنتىزار بولۇپ تۇرغانلىقى

رىۋايەتچىلەر مۇنداق بايان قىلىدۇ:

خىرەدىمەن پەرى پەيكەر بىلەن ھەمراھ بولۇپ، كۆرۈنۈشتە بەزمە قىلىپ شاراب ئىچىپ، ئىچىدە جىنگىرى قان بولۇپ تولتۇردى. پادىشاھ ئالتە ئايدىن كېيىن بۇ پانىي ئالەمدىن باقىي ئالەمگە سەپەر قىلىدى. پادىشاھنىڭ پەرى پەيكەردىن باشقا پەرزەنتى بولمىغاچقا، يەنە كېلىپ كۆيۈغۇل پەرزەنت ھۆكمىدە بولغانلىقى ئۈچۈن شاھلىق تاجى خىرەدىمەننىڭ بېشىغا كىيدۈرۈلۈپ، مال-دۇنيا ئۇنىڭ ئىلكىگە ئۆتتى. خىرەدىمەن پادىشاھ بولدى. ئەمما ئۇ ھەر كېچىدىن تاڭ سەھەرگىچە ئاجىزلىق ۋە مەرھەمەت يۇزىسىدىن بېشىنى تۆپراققا قويۇپ:

— ئەي تەڭرى تائالا، ئۆزۈڭ بىلسەن، زۆھرەگە شاھلىق تاجى سازاۋەر ئەمەستۇر. بۇ دۆلەت كۈرسى دەشت غۇربەتلىرىدە ئاۋارە بولۇۋاتقان بەھرامغا لايىق كېلۈر. مەرھەمەت كارامىتىڭدىن ئۈمىد ۋارمەنكى بەخت كەلتۈرگۈچى ئۇ ھۆما قۇشۇم بەھرامنى بېشىمغا سايە قىلىپ، زۇلۇم تۈپرىقىدىن مېنى قۇتۇلدۇرغىن. پادىشاھلىقنى ئۇنىڭغا نېسىپ قىلىپ، يېنىمغا تېزرەك كەلتۈرۈپ مەن مەزلۇم بىچارىنىڭ مۇرادىغا مەقسىتىنى ھاسىل قىل، — دەپ يىغلايتتى.

بىر قانچە ۋاقىت شۇ تەرىقىدە ئۆتتى. ئۇنىڭ دۇئا - مۇناجاتلىرى تەڭرى - تائالاغا يېتىپ مەقسىتى ھاسىل بولۇشقا باشلىدى.

بىر كۈنى خىرەدىمەن سەلتەنەت ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، خەلقىگە دىدارىنى كۆرسىتىپ، پېقىر-مىسكىنلەرنىڭ داد-ئەھۋالىنى سوراۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۈدۈلىدىكى بىر چوڭ دەرەخ شېخىدا ئولتۇرغان دىلكەش قاغا ئۈيۈقسىز پەريات قىلدى. خىرەدىمەن قاغىنىڭ ساداسىنى ئاڭلاپ شادىمانلىقىدىن:

— ھەي بەخت كەلتۈرگۈچى ھۇما قۇشى، ۋاي پەرىشتە سۈپەت قۇش، مەن سېنىڭ سادايىڭدىن ياخشىلىق ئىقبالىنى كۆرۈپ، خەستە پىغانىڭدىن جاناننىڭ ۋىسالىنى سېغىنىدىم. ئەگەر مېنىڭ غايىبىم ھازىر بولۇپ، ھىجران كېچىمنى ۋىسال شامى بىلەن يورۇتسا، سەن ئولتۇرغان شاھقا سەن ئۇچۇن بىر چىرايلىق ئۇۋا ياساپ ئۇ يەرنى ھەر خىل نازۇ-نېمەتلەر بىلەن تولدۇرۇۋېتىمەن. سەن ئۆمۈر بويى ئۇنىڭدىن لەززەتلىنىپ بەھۇزۇر تۇرمۇش كەچۈرىسەن، — دېدى.

شۇ ئەسنادا بەھرام كىيىملىرىگە چاڭ-توزان قونغان، غېرىب تاماشىبىن ۋە ياكى بىچارە يولۇچىدەك بىر تەرەپتىن تۇيۇقسىز پەيدا بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ كىچىك-كۈندۈز ئويلاپ يۈرگەن يارىنىڭ بۇ دۆلەتتە پادىشاھ ئىكەنلىكىدىن بىخەۋەر ئىدى. ئۇ تەختكە يېقىنراق بېرىپ ھۆ-

نندىن قۇياشقا ئوخشاش نۇرلار يېغىپ جا-
ھاننى يورۇتۇپ تۇرىدىغان بىر نازىنىنىڭ
سەلتەنەت ئۇستىدە ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى.
ئۇ دەررۇ ئۆز ئېسىگە كېلىپ، قاتتىق ھەي-
ران بولۇپ «بۇ پادىشاھنىڭ چىرايى
زۆھرەگە ئوخشاشلا تۇرىدۇ، گويا زۆھرە-
نىڭ ئۆزىلا!» دەپ ئويلاپ ئىشق ئوتىدىن
يۈرەكلىرى لاۋىلداپ كۆيىدى. ئەمما، پا-
دىشاھتىن ئېھتىيات قىلىپ بۇ سۆزنى
ئېيتالمىدى. زۆھرە بەھرامنىڭ گۈل رۇخ-
سارىدا ئاپتاپ تەپتىدىن ۋە غۇربەتچىلىك
نىڭ چاڭ-توزانلىرىدىن كۆپ ئۆزگىرىش
بولغانلىقى سەۋەبىدىن ئۇنى دەسلەپ كۆ-
رۈپ ياخشى تونۇيالمىدى. ئەمما، ئۇلار-
نىڭ كۆزى ئۇشتۇمتۇت ئۇچرىشىپ قېلىپ،
ھەر ئىككى تەرەپنىڭ كۆڭۈللىرى جۇش
ئۇرۇپ، سۆيەك داۋالغۇشقا باشلىدى. خې-
رەدىمەن ئاخىرى بىتاقەت بولۇپ:

—ھەي مىسكىن يىگىت، ئىسمىڭ نې-
مە؟ سېنى كۆرۈپلا مەندە شۇنداق گۇمان
پەيدا بولدى، سەن پادىشاھلىققا مۇناسىپ
تەك قىلىسەن، قايسى ۋىلايەت ياكى دۆلەت-
تىن كەلدىڭ؟—دەپ سورىدى. بەھرام بۇ
بۇ تونۇش ئاۋازنى ئاڭلاپ جاۋاب ئورنىغا
كۆزىدىن ياشلار ئاققۇزۇپ پىغان كۆتەردى.
زۆھرە تەختتىن دەرھال چۈشۈپ، بەھ-
رامنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، ئۇنى باغرىغا باس-
تى. ھەر ئىككىسى بىھوش بولۇپ يىقىلدى.
بىرەر سائەتتىن كېيىن ھوشىغا كەلدى.
زۆھرە بەھرامنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، ئۇنى
ھەرەمگە كىرگۈزۈپ، ئۆزى بىلەن بىر
يەردە ئولتۇرغۇزۇپ ئۇنىڭدىن پىراق
كۈنلىرىنىڭ رەنجى-مۇشەققەتلىرىدىن ۋە
سەپەر كۈنلىرىنىڭ غېرىبـ-مىسكىنلىكىدىن
داستان، ھېكايەتلەر ئاڭلايتتى. بېيىت:

ئىندىن قۇياشقا ئوخشاش نۇرلار يېغىپ جا-
ھاننى يورۇتۇپ تۇرىدىغان بىر نازىنىنىڭ
سەلتەنەت ئۇستىدە ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى.
ئۇ دەررۇ ئۆز ئېسىگە كېلىپ، قاتتىق ھەي-
ران بولۇپ «بۇ پادىشاھنىڭ چىرايى
زۆھرەگە ئوخشاشلا تۇرىدۇ، گويا زۆھرە-
نىڭ ئۆزىلا!» دەپ ئويلاپ ئىشق ئوتىدىن
يۈرەكلىرى لاۋىلداپ كۆيىدى. ئەمما، پا-
دىشاھتىن ئېھتىيات قىلىپ بۇ سۆزنى
ئېيتالمىدى. زۆھرە بەھرامنىڭ گۈل رۇخ-
سارىدا ئاپتاپ تەپتىدىن ۋە غۇربەتچىلىك
نىڭ چاڭ-توزانلىرىدىن كۆپ ئۆزگىرىش
بولغانلىقى سەۋەبىدىن ئۇنى دەسلەپ كۆ-
رۈپ ياخشى تونۇيالمىدى. ئەمما، ئۇلار-
نىڭ كۆزى ئۇشتۇمتۇت ئۇچرىشىپ قېلىپ،
ھەر ئىككى تەرەپنىڭ كۆڭۈللىرى جۇش
ئۇرۇپ، سۆيەك داۋالغۇشقا باشلىدى. خې-
رەدىمەن ئاخىرى بىتاقەت بولۇپ:

—ھەي مىسكىن يىگىت، ئىسمىڭ نې-
مە؟ سېنى كۆرۈپلا مەندە شۇنداق گۇمان
پەيدا بولدى، سەن پادىشاھلىققا مۇناسىپ
تەك قىلىسەن، قايسى ۋىلايەت ياكى دۆلەت-
تىن كەلدىڭ؟—دەپ سورىدى. بەھرام بۇ
بۇ تونۇش ئاۋازنى ئاڭلاپ جاۋاب ئورنىغا
كۆزىدىن ياشلار ئاققۇزۇپ پىغان كۆتەردى.
زۆھرە تەختتىن دەرھال چۈشۈپ، بەھ-
رامنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، ئۇنى باغرىغا باس-
تى. ھەر ئىككىسى بىھوش بولۇپ يىقىلدى.
بىرەر سائەتتىن كېيىن ھوشىغا كەلدى.
زۆھرە بەھرامنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، ئۇنى
ھەرەمگە كىرگۈزۈپ، ئۆزى بىلەن بىر
يەردە ئولتۇرغۇزۇپ ئۇنىڭدىن پىراق
كۈنلىرىنىڭ رەنجى-مۇشەققەتلىرىدىن ۋە
سەپەر كۈنلىرىنىڭ غېرىبـ-مىسكىنلىكىدىن
داستان، ھېكايەتلەر ئاڭلايتتى. بېيىت:

ئەلقىسسە، تاقەتلىك ئىنسانىنىڭ ئۆل-
چىمى بىلەن ئۇلار تەڭرى تائالاغا كۆپ
شۈكرى-سانالارنى ئېيتىپ، ئۇنىڭدىن
مەدەت تىلەشتى. ئاندىن كېيىن زۆھرە
ئورنىدىن تۇرۇپ خاس ئۆيىگە كىرىپ بىر
كېنىزەكنى بۇيرۇپ پەرى پەيكەردىن قىز-
لارنىڭ بىر يۈرۈش تويلۇق كىيىمىنى
تەلەپ قىلىپ كەلتۈردى. زۆھرە ئۇ كې-
يىملەرنى كىيىپ ئۆزىگە زىبۇ-زىننەت
بېرىپ ئەنبەر چېچىنى بويى بىلەن تەڭ
قويۇۋېتىپ، كۆزىگە سۈرمە تارتىپ، ھىلال
ئايدەك قېشىغا ئوسما قويۇپ، تۇزدەك
ياسىنىپ، مىڭ خىل نازـكەرەشمە بىلەن
ئۆيدىن چىقىپ، پەرى پەيكەرنىڭ ئالدىغا
باردى. پەرى پەيكەر تويلۇق كىيىمىنى
كىيىۋالغان خىرەدىمەننى كۆرۈپ بىھۇش
بولۇپ يىقىلدى. قوغدىغۇچىلار پادىشاھنىڭ
بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ «شاھلىق زىننەتلىرى
قانداق بولۇپ قىزنىڭ تويلۇق كىيىمىگە
ئايلىنىپ قالدى؟» دەپ ھەيران بولۇشتى.
زۆھرە پەرى پەيكەرنىڭ قولىدىن تۇتۇپ
ئۇنىڭغا:

— ھەي، جاھان مەلىكىسى، بىلمىگىنىڭ
مېنىڭ ئىسمىم خىرەدىمەن ئەمەس بەلكى
زۆھرەدۇر. مەن پادىشاھ ئەمەس، بەلكى
پادىشاھنىڭ كېنىزىكى بولۇشقا لايىق. پا-
دىشاھلىققا ئۇ كىشى مۇناسىپتۇر. ئۇ سېنىڭ
ئېرىڭ بولۇشقا لايىقتۇر. ئۇ ھەرەمنىڭ
ئىچىدە ئىنتىزارلىقتا ئولتۇرۇۋېتىپتۇ. ئەمدى
ئىككىمىز ئۇنىڭ بىلەن تويلىشىشقا ھازىر-
لىنايلى! ئاتاڭدىن: «بىر مۇشكىلىم باردۇر،
بۇ مۇشكۈل ئاسان بولمىغۇچە بۇ دۇنيانىڭ
ئىشرىتىدىن بەھرە ئالماسمەن»، — دەپ

تىلخەت ئالغانلىقىم شەرەپلا خاتىرەلىدە باردۇر. ئەلھەمدۇلىللاھ، مەقسىتىم ھاسىل بولدى، — دەپ سىر پەردىسىنى كۆتۈرۈپ، ئۆزىنى ئاشكارا قىلدى. بەھرام بىلەن بۇرۇن مەكتەپتە ئوقۇغان ۋاقىتتىن تارتىپ ھازىرغا كەلگىچە بولغان تەپسىلاتلارنى چالا قويماي بايان قىلدى. ئاندىن پەرى پەيىكەرنىڭ قولىدىن تۇتۇپ بەھرامنىڭ يېنىغا كەلدى. پەرى پەيكەرمۇ بەھرامنىڭ قەددى ـ قامىتى ۋە ھۆسن ـ جامالىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇدى ھەم ئۆز تەقدىرىگە كۆنۈپ ئۇنىڭ بىلەن تەي قىلىشقا رازى بولدى.

دۆلەت كاتتىلىرى شەھەرنى زىنەتلەشنى بۇيرۇپ، زۆھرە بىلەن پەرى پەيكەرنى بەھرامغا نىكاھلاپ بەردى. زۆھرە دىلدارلىق دۆلىتىگە ئېرىشتى، بەھرام شاھلىق سەلتەنىتىدە ئولتۇردى. ھەر ئىككى كىشى كۆپ ھاداسىلەرنى كۆرۈپ ئاخىرى مەقسىتىگە يەتتى، بىناۋالىقتىن پەرمانبەردارلىقتا ئۇلاشتى. ئۇلار ھىندىستانىنىڭ شۇ ئاۋات شەھرىگە ھۆكۈمدار بولۇپ تۇرمۇشنى خۇشال ـ خۇرام ئۆتكۈزدى.

* * *

تۇتى سۆزىنى داۋام قىلىپ:

— ھەي شاھزادە، دۇنيانىڭ قانۇنىيىتى مانا مۇشۇنداق، سەندىن ئىلگىرىمۇ كۆپ شاھلارنىڭ بېشىغا مۇشۇنداق ھادىسىلەر كەلگەندۇر. ئۇلار كۆپ مېھنەت كۆرگەندىن كېيىن ئاندىن مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يېتىشكەندۇر. سەنمۇ ئۇمىدۋار بول، سەۋر قىل، چوقۇم مەقسەتكە يېتىسەن، — دېدى.

ھەسەن سودىگەرنىڭ دەرۋىش خۇتۇننىڭ قىزى گۆھەرنى نىكاھلاپ ئالغانلىقى ۋە ئۇنىڭ زالىملار قولىغا چۈشۈپ قالغانلىقى، ۋەزىرنىڭ رەسۋا بولغانلىقى

رىۋايەتچىلەر مۇنداق ھېكايە قىلىدۇ:

ھىندىستان شەھەرلىرىدىن بىرىدە بىر ياش سودىگەر بار ئىدى. ئىسمى ھەسەن ئىدى، ئۇ يىگىت تەقۋا ـ تائالانىڭ ئىنايىتى بىلەن يىگىتلىك ۋاقتىلىرىدا ئەقىل ئىگىلىرىدىن پەند ـ نەسىھەت ئاڭلىغان، زېرەك ئىدى ۋە ھوشيارلىق بابىدىن دەرۋىشلەر ئارا سۆھبەت قۇرۇپ، پانىي دۇنيانىڭ تەئەللۇقاتىدىن قول ئۈزگەنىدى. ھىممەت قەدىمنى ئىبادەت يولىغا قويۇپ، ئۆي ـ ئوچاقلىرىنى تاشلاپ، غۇربەتچىلىكنى ئىختىيار قىلغانىدى. كۆپ ۋاقىت جاھانگەشتىلەر ئارىسىدا يۈرۈيدىغان كىشى ئىدى. بىر كۈنى ئۇ سەيلىگە چىقىپ بايۋان تەرەپكە ماڭغانىدى، ئەقلىنى بىر پەس يوقىتىپ ئاۋاتلىقتىن قورقۇنچلۇق بىر بايۋانغا يېتىپ قالدى، ھەر تەرەپلەرگە يۈگۈردى، ھېچقانداق يەردىن نىجاتلىق تاپالمىدى. كۈن چۈش بولۇپ تۇمۇزنىڭ ھارارىتى، ئىسسىقىنىڭ شىددىتىدىن بۇ بىچارىنىڭ تېنىگە ئوت كەتكەندەك بولدى، تەشنالىق ئىستېلاسىدىن تىلى سۆسەن گۈلدەك قېتىپ قالدى. بۇ قان ئىچكۈچى بايۋاندا ھالاكەت گىردابىغا يېرىپ يەتتى.

ئاخىرى يىقىلىپ ياتتى. بۇ ھالەتتە بايۋان تەرەپتىن تەگرى ـ تائالا ھۆسن ـ

لاتاپەتتە قۇدرەت قەلىمى ئاۋايلاپ سىزغاندەك چىرايلىق بىر كىيىك كېلىپ دەرۋىش يىگىتنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ، ئاستا مېڭىپ پات-پات ئۇنىڭغا قاراپ قويياتتى. ھەيران كۆڭلىدە: «بۇ جايدا ياتقىنىمنىڭ نەتىجىسى ئاخىرى ئۆلۈمدۇر. ئەگەر ياخشىسى كىيىكنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشكىنىم ياخشىدۇر» دېگەنلەرنى ئويلىدى. پۇتىنى كۆتۈرۈشكە مادارى يەتمىسىمۇ تەقدىرنىڭ ھۆكمىگە رازى بولۇپ، تەڭرى، تائالا يولىغا تەۋەككۈل قىلىپ كىيىكنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. كىيىك شامالدەك تېز يۈرەتتى. يېگىتمۇ ئۇنى كۆزىدىن يىتتۈرمەي ئىز قوغلاپ ماڭدى. ئۇچ پەرسەڭ يىرىل يۇرگەندىن كېيىن، كىيىك نەزەردىن غايىب بولدى، يىراقتىن بىرنەچچە تۇپ دەرەخ كۆرۈندى. يىگىت مېڭىپ مۇشەققەت بىلەن ئۆزىنى ئۇ گۈزەل ۋادىغا يەتكۈزدى. باغلار ئىچىدىكى دەرەخلەر گۈزەل پەرىلەرنىڭ قامىتىدەك يۇمران، ھاۋاسى كىشىنىڭ ياشلىق باھارىنى ئويغاتقۇدەك دەرىجىدە سالقىن ۋە ئارامبەخش ئىدى. باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا تېخى سۇيۇزۇك بىر كۆل بار ئىدى. ھەسەن بۇ جايغا يېتىپ كېلىپ گۈللەرنى تاماشا قىلىپ، كۆل سۈيىدىن ئىچىپ گۈلدەك ئېچىلىپ يايرىدى. تەگرى-تائالاغا يۈز مىڭ شۈكرىلەر ئېيتىپ دەرەخ سايىسىدا ئارام ئېلىشقا قوپتى. بىرنەچچە قەدەم ئالدىغا مېڭىشىدى قومۇشتىن ياسالغان بىر ئۆينىڭ ئالدىدا ئوت يېنىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ھەسەن «ئۆينىڭ ئىگىسى پەيدا بولۇپ قالار» دەپ ئويلاپ بىرەر سائەت تەخىر قىلىپ تۇردى. ھېچكىم كۆرۈنمىدى. ئۇ ئامالسىز ئۇ يەردىن ئۆتۈپ يەنە بىرنەچچە قەدەم يول يۈردى. باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چىمەنلىكتە بىر ئېسىل سۇپا تۇرغانلىقىنى، سۇپىنىڭ ئۈستىدە بىر ئاي يۈزلۈك نازىنىن ئولتۇرغانلىقىنى كۆرىدى. قىزنىڭ كىيىملىرىنى چاڭ-توزان باسقانىدى. ئۇزۇن چاچلىرى رۇخسارىنى يېپىپ تۇراتتى. سەرۋدەك قەددى ھەرەتتىن مەجنۇنتالدەك ئېگىلگەنىدى. نەرگىس گۈلى سىياقىدىكى كۆزلىرىنى تاقەتسىزلىك ئوتى ۋە غەم-قايغۇ ئۇچقۇنلىرى قاپلىغانىدى. بېيىت:

شەرىن لەۋلەر ئېلىگە شاھى خۇبان،
لېۋى ئاشىقلىرى سەۋرىنى بۇزغان.
ئېلىپ تىنچۇ ئارامىلىقنى زامانىدىن،
سالاھ ئەھلىنى قىلغان بىر يېرلى قان.

ھەسەنگە يولباشچى بولغان كىيىك بۇ قىزنىڭ ئالدىغا كېلىپ ياتقانىدى. قىز كىيىكنىڭ دۇمبىسىنى سىلاپ ئولتۇراتتى. يەنە بىر تەرىپىدە ئىككى يۈزى كېچە ئاسمىنىدەك قاپقارا بىر مومماي ياتاتتى، ئۇنىڭ ماڭلىيىغا چاچ ئەمەس بەلكى تال-تال قورۇقلار چۈشكەنىدى. قامىتى يادەك ئېگىلگەنىدى.

قۇرۇق جىسمىدا يوق بىر زەررىچە نەم،
تىزىدا كۈچ، تېنىدە ماغدۇرى كەم.
كېسەل قىينىاپ قوشۇمىسى تۇرۇلگەن.
ئازاب-ئاغرىقتىن ئاغزى چىڭ پۇرۇلگەن.

شۇ ھالىتىدە ئۇ گويا بايلىق ئۈستىنى بېسىپ ياتقان يىلانغا ياكى گۈلنىڭ يېنىدا كۆزەتچىلىككە قويۇلغان تىكەنگە ئوخشايتتى. ھەسەن يېقىنراق كېلىپ ئۇ كېسەل ئايالنى كۆرۈپ ھەيران بولدى. قىزنىڭ نەزىرى

تۇيۇقسىز ھەسەنگە چۈشۈپ قالدى. نازلىق بىر قاراش بىلەن سەۋر ھوشىنى يوقىتىپ قويغان ھەسەننىڭ دىل خامىنىغا كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئوت قويۇپ ئۆنى ئۆزىگە ئاشقىي بىقارار قىلدى. بىچارە ھەسەن پەرىشان بولۇپ، جۇنۇنلۇق مەيدانىدا شەيدالىق ناغرىسىنى ساداغا كىرگۈزۈپ، تىلىنى بۇ كەلىمگە كەلتۈرۈپ ندا قىلدى. بېيىت:

ئۇردى ئىشقىڭ پەنجىسى، يىرتىلدى تەقۋالىق تونۇم،
بىر نەزەرگە كەتتى قولدىن بىر ئەسرلىك تائەتىم.

قىز ئۆزىنىڭ مۇشۇك ـ ئەنبەر چاچلىرىغا بۇ يىگىتنىڭ چەمبەرچەس باغلىنىپ قالغانلىقىنى سېزىپ، يۈزىگە دەرھال نىقاب تارتتى. ھەسەننىڭ كۆزىگە دۇنيا شۇ ھامان قاراڭغۇلاشقاندەك كۆرۈنۈپ، كۆز چاناقلىرىدىن قانلىق ياشلىرىنى ئاققۇزدى، سېرىق تۇپراققا ئۆزىنى ئېتىپ، يۇمىلانغان ھالدا مۇنداق پەريات قىلاتتى. رۇبائىي:

ئاچ يۈزۈڭنى مەن ساڭا جانۇكۆڭۈلدىن ئىنتىزار،
شولە ئالدىدا گويا پەروانىلەردەك زار ـ زار.
چاڭقىغانلارنى سۇدىن قىساق ساخاۋەتتىن ئەمەس،
ئاي نۇرىدىن مەھرۇم ئولسا تۇنده كارۋان يول ئازار.

رىۋايەتچىلەر ھېكايىسىنى مۇنداق داۋاملاشتۇرىدۇ:

ھەسەن قىزنىڭ جامالىغا مەھلىيا بولۇپ قالدى، ئەھۋالدا كۆپ ئۆزگىرىشلەر بولدى. بۇ ئاجىزە مومانىڭ نەزىرى ھەسەنگە چۈشكەن ھامان ئۇمۇ بۇ يېرىقۇن يىگىتنىڭ ئەھۋالىنىڭ نېمە بولغانلىقىنى بىلدى. ئۇ ھەسەننىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ـ ھەي يىگىت. ئەھۋالىڭ بىردەمدىلا ئۆزگىرىپ، دىل ھەم دىنىڭنى قولۇڭدىن چىقىرىپ قويدۇڭ، شۇنچە زارىققۇدەك قاناداق ئىشلار بولدى، ـ دەپ سورىدى.

ھەسەن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ زار ـ زار يىغلاپ:

ـ ھەي، مېھرىبان ئانا، مەن بىر مۇساپىرمەن. سەرگەردانلىقتا مۇشۇ ماكانغا كېلىپ بۇ رەنانىڭ ئىشقىغا باغلىنىپ قالدىم. تەقدىرى ـ تائالانىڭ ھەق ـ ھۆرمىتى ئۈچۈن مەن غېرىبنىڭ ھالىغا يەتكىن، ئۆرتىنىۋاتقان دىلىمنىڭ ئىلاجىنى قىلغىن. ئۇ جاپا كارىغا ئېيتىپ قويغىن، ماڭا ئوخشاش ئىشق مۇپتىلالىقىدا زار بولغان غېرىب بىچارىگە رەھىم قىلىپ بىر نەزەر سېلىپ قويۇش بىلەن كۆڭلۈمنى يەنە بىر قېتىم خۇرسەن قىلسۇن، ـ دېدى.

مومای:

ـ ھەي بىچارە، ھەي سەۋدايى، كۆڭۈل قۇشۇڭ بۇ گۈل يۈزلۈكىنىڭ خۇش پۇراقلىق چېچىغا ئەسىر بولۇپ، ئەقىل گۈلۈڭ ئوتلۇق ئىشق بىلەن دىماغ گۈلزارىڭدىن تۆكۈلۈپتۇ. قېنى قولۇڭدىن كەلسە ئۆزۈڭنى بۇ دەرد ـ بالادىن خالاس قىلىپ، ھىجران قىرغىقىدىن نىجات ساھىلىغا يەتكىن. ئىشقىنىڭ كۆچىتى كۆڭۈل زېمىنىڭدا تېخى يىلتىز تۇتماپتۇ. ئەگەر ياخشىسى ئۆنى كېسىپ تاشلىغىن، بولمىسا بۇنىڭدىن سەۋدالىق ئاغرىقىدىن باشقا پايدا كۆرۈلمەيدۇ. ئۇنىڭ ئىشقىغا مۇپتىلا بولغانلىڭ بەكمۇ قىزىق! چۈنكى، ئۇ ساپ

چىمەنلىكتە كۆكلەمزار بولغان قىزىلگۈل ھەم سەرۋى كۆچىتى. ئۇ ئىشق ئىبرىتىدىن بېشىنى تارتىقان. ئۇنىڭ ئىسمى گۈھەر، گويا سەدەپ ئىچىدە پاكىز ساقلانغان گۆھەر! ھېچقانداق نەرسە ئۇنى بۇلغىيالمغان ئەمەس. ئۇ كېچىنى تەڭرى-تائالاغا ئىبادەت قىلىش، كۈندۈزىنى روزا تۇتۇش بىلەن ئۆتكۈزىدۇ. تائەت-ئىبادە دەتتىن ئازراقمۇ خالى ئەمەس. ئۇنىڭ ئانىسى بۇ دۇنيا ئەھلىگە بولغان نەپرىتى تۈپەيلىدىن بۇ بۇلۇڭنى ماكان قىلىپ، ئىلىم ۋە ئىبادەتنى ئازادلىق مەيدانىغا سەرۋى كۆچىتىدەك تىككەندۇر، تەۋەككۇل مەيخانىسىدىن قۇدرەت ساقىيسىنىڭ قولىدىن مۇۋەپپەقىيەت شارابىنى ئىچكەندۇر. بۇ قىزنىڭ ئۇمىد ۋىسالىغا كۆز تىكىپ سەۋدالىق ئىزىدىن يۈرمەك پايدىسىزدۇر. بۇ بەۋدە خىيالنى بېشىڭدىن چىقىرىۋەت، — دەپ كۆپ نەسىھەت قىلدى.

ھەسەن:

— ئەي مېھرىبان ئانا، سېنىڭ ماڭا كۆپ خەير-ئېھسان قىلىپ ھەم كۆڭۈل بۆلۈپ، مېنى نىجاتلىق يولىغا يېتەكلەۋاتقانلىقىڭنى بىلىمەن. مەن بىر غېرىب، ئىشق غېۋىغا سىدىن بىخەۋەر، تۇرمۇش ھادىسىلىرىنىڭ ياخشى-يامىنىدىن غاپىل. بۇ رىقابەتلىك زامانىدىن سۆزىسەندەك ئازادىلىقتىم، تەقدىرنىڭ قولى ياقامدىن تۇتۇپ، دىلىرەبالىق ساھىلىغا ئېلىپ كېلىپ، ئىشق زىندانىنى بويۇنۇمغا سالدى. ئەمدى مەن تۇرمۇشنىڭ غەم-قايغۇ ۋە ياكى شادىمانلىق دېگەننىڭ قايسىسىنىڭ سالمىقى چوڭ ئىكەنلىكىنى بىلمەيمەن، ئىشقىلىپ قانداقلا بولمىسۇن تەڭرى ئۆچۈن رەھىم قىلىپ مەقسىتىمگە يەتكۈز، — دېدى.

— ئەي دەرۋىش، ئەگەر مۇرادىڭ ھاسىل بولۇپ، گۆھەرنى قولۇڭغا كىرگۈزۈشنى ئويلىساڭ مەسلىھەت يۈزىسىدىن بىر بۇلۇڭغا بېرىپ بىرنەچچە كۈن تائەت-ئىبادەتكە مەشغۇل بول. ھېچكىم بىلەن ئارىلاشما، ئۇ قىزنىڭ ئانىسى سېنى بۇ تەرىقىدە كۆرگەندىن كېيىن، ئۆزىدەك دەرۋىش سىياق كىشىدىن گۇمان قىلماي، ساڭا ئىجىل بولۇشى مۇمكىن، مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن مۇرادىڭ ھاسىل بولسا ئەجەب ئەمەس، — دەپ جاۋاب بەردى مۇماي.

ھەسەن مۇمايىنىڭ دېگىنى بويىچە بىر بۇلۇڭغا بېرىپ جەينامازنى سېلىپ تائەتكە مەشغۇل بولدى. لەيلى ئارزۇسىدا رىيازەتنى ئۆزىگە مەجبۇرىدەك ھەمدەم قىلىپ، ھەر دائىم تەسۋى سىيرەتتى. ئۇزاق ئۆتمەي ئۇ ئورۇقلاپ بىر تېرە بىر ئۈستخان بولۇپ قالدى.

بىر كۈنى قىزنىڭ ئانىسى مۇماي بىلەن بىرگە ئەتراپنى سەيلى قىلىپ يۈرەتتى، ھەسەنىنىڭ تائەتىگاھىغا كېلىپ يېڭچۈن بىر يىگىتنىڭ مۇشەققەت دەستىدىن ئورۇقلاپ پانۇستەك بولۇپ قالغانلىقىنى كۆردى. دەرۋىش ئايال ھەسەننىڭ ئەھۋالىغا ئىچ ئاغرىتىپ مومايدىن:

— بۇ غېرىب قاچاندىن بېرى بۇ جايدا ئىبادەتتە ئولتۇرۇۋاتىدۇ؟ بىز بۇنىڭدىن بىخەۋەر ئىكەنمىزغۇ؟ — دەپ سورىدى.

مومای دەرۋىشلىك دەپتىرىنى ۋاراقلاپ:

— ئەي دەرۋىش، بۇ يىگىت تەڭرى، تائالا ئاسماندىن يەر يۈزىگە ئەۋەتكەن بىر پەرىشتە ئىكەن. ئەگەر پۈتۈن ئالەمدىن ئىزدەپ كۆرسەڭمۇ بۇ يىگىتتەك سادىق مۇسۇلماننى تاپالمايسەن. ئەگەر سۆزۈمگە

ئىشىنىپ قەزىگىنى بۇ يىگىتكە مۇناسىپ كۆرسەك قانداق ياخشى بولاتتى - هە!، — دېدى.

دەرۋىش ئايال:

— ئەگەر قولۇڭدىن كەلسە ئامالىنى قىلىپ، ئۇ يىگىتنىڭ رازىلىقىنى ئېلىپ بۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقارغىن، — دېدى.

مومای:

— قۇدرىتىمنىڭ يېتىشىچە كۆچەپ بۇ ئىشنى ئورۇنداشقا تىرىشىمەن، — دېدى ۋە دەرۋىش ئايالدىن ئايرىلىپ هەسەنىڭ يېنىغا بېرىپ، يارنىڭ ۋىسالىدىن خەۋەر يەتكۈزۈپ، ئۇنى هاياجانغا سالدى. هەسەن بۇ خۇش خەۋەرنى ئاڭلىغان هامان قەلبى ئۆركەشلەپ، قىنى - قىنىغا پاتماي كەتتى. مومای مىننەتدارلىق يۈكىنى يەنە هەسەنىڭ بوينىغا ئارتىپ قويۇپ، دەرۋىش ئايالنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنىڭ مىننەتدار قىلىش ئۈچۈن:

— ئۇنى يۈز مىڭ هىيله ئەپسۇن بىلەن رازى قىلدىم، — دېدى. ساددا دەرۋىش مومانىڭ سۆزىنى راست دەپ بىلىپ، خۇشاللىق بىلەن تېزى جابدۇقلىرىنى تەيياراپ، گۆھەرنى ياخشى پەيتتە هەسەنكە تويلاپ بەردى. ئۇ هالى خاراب ئاشىق مەهبۇبىنىڭ ۋىسالىدىن گۈلدەك ئېچىلىپ، خۇشاللىقتىن يايراپ، بەختتىن مەست بولۇپ، كېرىنا كىيىمىنى تاشلاپ يېڭى كىيىملەرنى كىيىپ چاچلىرىنى تۈزەشتۈرۈشكە مەشغۇل بولدى. قۇشلار چىمەنزارلىقنى نەغمە - ناۋا بىلەن پۈركەپ پۈتكۈل ئالەمگە ئۆز ئاۋازىنى تويدۇراتتى. باغ بەزمىچىلىرى ئىستىراهەت ياستۇقىغا باش قويۇپ پاراغەتتە بەزمە قىلىشتى. نەرگىس كۆزەتچى بولدى، زۇمرەت گۈلشەنلىك ئالىمىنىڭ مەستلىرىنى ئاسراش ئۈچۈن قويۇلدى، كېلىن بىلەن كۆيئوغۇل گۈل بىلەن بۇلبۇلدەك ئۇچرىشىپ مەهەللىنى خالىي قىلىپ بىر - بىرىنىڭ قوينىغا كىرىپ ئارزۇ - ئارمانلىرىنى هاسىل قىلدى.

— ئەلقىسسە، هەسەن ئۆزۈن مۇددەت خۇشال - خۇراملىق بىلەن ئۇشبۇ چىمەنزاردا ئۆمۈرنىڭ پەيزىنى سۈردى. ئاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ ۋەتەن، دىيارىنى ئارزۇ قىلىپ دەۋرىشتىن رۇخسەت ئېلىپ گۆھەر بىلەن بىرلىكتە ئۆز شەهرىگە سەپەر قىلدى.

هەسەنىڭ ئۆز شەهرىگە سەپەر قىلىپ ۋەزىرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغانلىقى، گۆھەرنىڭ پاكلىق پەردىسى ئىچىدە سالامەت قېلىپ ۋەزىردىن قۇتۇلغانلىقى

رىۋايەتچىلەر مۇنداق هېكايە قىلىدۇ:

هەسەن دەۋرىشتىن رۇخسەت ئېلىپ، گۆھەر بىلەن كۆپ مۇساپىلەر بېسىپ بىرنەچچە كۈندىن كېيىن بىر شەهەرگە ئۇلاشتى. بۇ شەهەرنىڭ پادىشاهى ناهايىتى قەبرى بولغاچقا ئۆزىنىڭ ئىشەنچ ئىختىيارىنى كىشىلەرگە تېخىتماي زۇلۇم سالىدىغان بىر زالىم ۋەزىرنىڭ قولىغا تاپشۇرغانىدى. ئۇنىڭ خەقلەرگە جەۋرى قىلىشتىن ئۆزگە ئىشى يوق ئىدى.

قازارا، هەسەنىڭ ئۇزۇقى تامام بولغانىدى. ئۇ بۇ زۆرۈرىيەت ۋەجىدىن بىر

سارايدىن ئۆي ئېلىپ كۆھەرنى ئولتۇر-غۇزۇپ، ئوزۇق ئۇچۇن كۆپ تىرىشىپ كۆردى، ئەمما ھېچ ئامالى بولمىدى. گۆ-ھەر ھەسەننىڭ پەرىشانلىقىتىن قۇتۇلۇشى ئۇچۇن بىر كۈن ئولتۇرۇپ يەتتە خىل رەڭدىكى يىپەكتىن بىر رومال توقۇپ «بۇ رومالنى بازارغا ئاپىرىپ سېتىپ ئوزۇق ئېلىپ ۋەتىنىڭگە سەپەر قىل» دەپ ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى. ھەسەن رومالنى بازارغا ئېلىپ چىقتى، خالايىق رومالنىڭ ئەترا-پىغا ئولاشتى. چۇنكى ئۇلار شۇ چاغقىچە كىشىنى تاڭ قالدۇرىدىغان بۇنداق ئېسىل مالنى كۆرمىگەنىدى. بۇ سەۋەبتىن مالنىڭ خېرىدارى كۆپ بولۇپ، باھاسى يۇقىرىلاپ-يۇقىرىلاپ ئاسمان پەلەكىكە تاقاشقۇدەك بولدى. ئاقىۋەت بۇ ۋەقەدىن ۋەزىر خە-ۋەردار بولۇپ مۇلازىملىرىغا ھەسەننى رومال بىلەن بىرگە ئېلىپ كېلىشنى بۇي-رۇدى. ھەسەن ئوردىغا كەلدى، ۋەزىرمۇ رومالنى كۆرۈپ تەئەججۇپلىنىپ:

— بۇ رومال قولۇڭغا نەدىن چۇشتى، — دەپ سورىدى. ھەسەن گەپ قىلماي تۇ-رۇۋالدى. شۇ ئەسنادا ھەسەننىڭ ئەھۋالى-دىن خەۋەردار بىر مۇلازىم گۆھەرنىڭ ۋەقەسىنى بايان قىلدى، ئۇ دىيانەتسىز نا ئىنساپ ئۇ گۈل يۇزلۇكنىڭ تەرىپىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا غايىبانە ئاشىق بولدى.

ۋەزىر:

— بۇ رومالنى خەزىنەمدىن ئوغرى ئالغاندى، تا ھازىرغىچە ئۇ ئوغرىنى ئىز-دەپ يۇرەتتىم، مانا ئەمدى بۇ ئوغرى ئۆز ئايىغى بىلەن بۇ يەرگە كېلىپتۇ، — دەپ بىچارە ھەسەننىڭ بويىنىغا تاقاق، پۇت، قولىغا زەنجىر سېلىپ ئۇنى زىندانغا تاشلاشنى بۇيرۇدى. ئاندىن بىرنەچچە مۇ-لازىملىرىغا ھەسەن «گۆھەرنى ھاقارەت بىلەن سۆرەپ ئېلىپ كېلىڭلار» دەپ بۇيرۇدى. ئۇلار بىچارە گۆھەرنىڭ بويىنىغا تۆھمەت يۈكىنى ئارتىپ يۈز مىڭ خارلىق بىلەن يالىڭاياغ ھالىدا چىچىدىن تۇتۇپ سۆرەپ ئېلىپ كېلىپ ئۇيىگە ئېلىپ كىردى. ھەر قانداق ئەر ئايال ئۇنى بۇ ھالدا كۆرسە ئىختىيارسىز رەھىمى كېلىپ زار-زار يىغلايىتتى. ھەممە خەلق قاتتىق ھەيران بولۇپ «بۇ پاك تەبىئەت ئايالدىن بۇنداق بولمىغۇر ئىش ۋۇجۇدقا كەلمەيدۇ» دېيىش-شەتتى. گۆھەر دەرد-ئازاب ۋە تەنھالىق ئەلىمىدىن بولۇپمۇ ھەسەننىڭ ئوتلۇق پى-راقىدىن ئاھ ئۇرۇپ كۆڭۈل كۆزىدىن قانلىق ياشلىرىنى مارجانىدەك تۆكەتتى. كۈن نۇرى غەرب ئاسمىنىغا يۆشۇرۇنۇپ كېچە زۇلمىتى ئۇيقۇقا يېتىلدى. كېچە بولغان ھامان ۋەزىر گۆھەرنى ئەيش-ئىشرەت قىلىمەن دەپ بىر ئۆيدە مەخپىي قويۇپ قويغانىدى. ئەمما ۋەزىر ئۇخلاپ قېلىپ ۋاقتىدا كېلەلمىدى.

بۇ شەھەردە ھەييارلىقتا كامىل بىر يىگىت بار ئىدى. ئۇ ۋەزىرنىڭ بىر كېنىز-زىكىگە ئاشىق ئىدى، ھەمىشە شۇ كېنىزەك-نىڭ پىراقىدا يىغلايىتتى، قازارا، شۇ كۈنى ئاخشام ئۇ بىتاقەت بولۇپ ئۆيىدىن چىقىپ قەسىرنىڭ ئاستىغا كەلدى، بىر كەمەندنى چىقىرىپ ئۇچىغا بىر تاشنى باغلاپ قەسىر-نىڭ كۈنگۈرەسىگە ئاتتى. كەمەندە بەند بولۇپ ھەييار يىگىت ئۇنىڭغا ئېسىلىپ قەسىر تېمىغا يامىشىپ چىقماقچى بولدى. گۆھەر كەمەندىنىڭ ساداسىنى ئاڭلاپ قېلىپ ئۆيدىن چىقتى ۋە بىر كىشىنىڭ كەمەندىنى باغلاپ قەسىرگە چىقماقچى بولۇۋاتقانلى-قىنى قەسىر تۆپىسىدىن كۆرۈپ «ھەسەن

مېنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن كېلىپسىتۇ» دەپ كۈمان قىلىپ، ئاۋازىنى سەل چىڭراق چىقىرىپ «مەي ۋاپادارىم، مەن گۆھەر» دەپ ۋارقىراپ كەمەندىنى تۇتقىنىچە ئۆزىنى يەرگە تاشلىدى. يىگىت گۆھەرنىڭ چۈشكەنىنى كاتتا دۆلەت بىلىپ يۈزىنى كۆرسەتمەي قولى بىلەن ئۇنىڭغا ئىشارەت قىلىپ سەھرا يولىغا راۋان بولدى. گۆھەرمۇ نازۇك بەدەن ھەم ئاشۇ يالاڭئاياغلىرى بىلەن ئوت - خەشەك ئۈستىدە يېرىم كېچىگىچە يول يۈرۈپ ئاخىرى چىدىيالماي يەرگە ئۆزىنى تاشلىدى ۋە «مەي ھەسەن، ئازراق توختىغىن، دېمىمنى ئېلىۋالاي» دەپ پەرياد قىلدى. ھەييار يىگىت سىرنىڭ ئېچىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئاۋازىنى چىقارماي يېنىكلا بىر چېتىدە سەل دەم ئېلىۋالدى، ئاندىن يەنە گۆھەرگە ۋەزىرنىڭ ۋەھىمىسىدىن ئاگاھلاندۇرۇش بېرىپ قايتىدىن سەپەرگە ئاتلاندى. گۆھەرمۇ نائىلاج ئەگىشىپ ماڭدى. تاڭ يېرۇغاندا گۆھەر ئۇ يىگىتنىڭ دىدارىغا قاراپ يوچۇنلا بىر كىشىنى كۆرۈپ ئەرۋاھى ئۇچتى. ئۆز ئۆزىگە «بۇ نېمە ئىش؟ بۆرىدىن قۇتۇلۇپ يولۋاسقا تۇتۇلۇپتىمەن، بالا قاينىمىدىن قۇتۇلۇپ يەنە جاپاكار پەلەكنىڭ سالغان تۇزاقلىرىغا دەسسەپتىمەن» دېدى.

ئەلقىسسە، ئۇ غايەت قايغۇرۇپ، بۇ ئۆرتىگۈچى پەلەكنىڭ جەۋرىدىن پىغان كۆتۈرۈپ مۇسقار دۈمە① دەك ناله قىلاتتى، ئاقۇنىتىنىڭ نېمە بولدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. دەل شۇ چاغدا بايا‌ۋان تەرەپتىن توپا - چاڭ ئۆرلەپ، ئارقىدىنلا تۆگە مىنگەن بىر كىشى پەيدا بولدى. ھەييار يىگىت ئۇ كىشىنى ۋەزىر گۆھەرنىڭ ئەلچىسى دەپ گۇمان قىلىپ گۆھەردىن ئۇمىدىنى ئۈزۈپ بەدەر تىكىۋەتتى. تۆگە مىنگەن ئۇ كىشى گۆھەرنىڭ شۇ ھالدىكى گۈزەل ھۆسنىنى كۆرۈپ:

— مەي پەلەكنىڭ قۇياشتەك نۇرلۇق گۈلى، سەن قايسى گۈلستان ياكى قايسى بوستاندىن؟ نە سەۋەبتىن بۇ ھالاكەتلىك بايا‌ۋاندا تېنەپ يۈرىسەن؟ — دېدى.

گۆھەر ئامالسىز قېلىپ بولغان ۋەقەلەرنىڭ ھەممىسىنى باشتىن ئاياغ سۆزلەپ بەردى. تۆگىلىك كىشى خۇشال بولۇپ گۆھەرنى تۆگىگە مىندۈرۈپ بايا‌ۋانغا يول ئالدى. گۆھەر چىن كۆڭلىدىن ئاللاغا مۇناجات قىلىپ، «ئىشق مەيخانىسىدا يۇرگۈچىلەرنىڭ ھەق - ھۇرمىتى ئۈچۈن پاكلىق پەردىسىنى نامەھرەملەرنىڭ ناباپ يېقىنچىلىقىدىن بۇلغاتقۇزمىغىن، ھەسەن زىندانىدا تۇرۇۋاتقان مۇشۇنداق جۇدالىق پەيتىدە ئۇنىڭ ئالدىدا يۈزۈمنى يورۇق، كۆزۈمنى روشەن قىلغىن» دەپ نالە قىلاتتى.

ھەييار يىگىت تۆگە مىنگەن كىشىنىڭ ۋەھىمىسىدىن قورقۇپ بىر بۇلۇڭغا قېچىپ بېرىپ يېشۇرۇنۇۋالغاندى، ئەمدىلىكتە ئۇ تۆگە مىنگەن كىشىنىڭ ۋەزىر ئەمەسلىكىنى بىلىپ قېلىپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ بىرنەچچە رەت ۋارقىراپ ئۇنى چاقىردى. بىراق تۆگىلىك ئۇنىڭغا ئازراقمۇ ئېتىبار قىلماي تۆگىسىنى چاپسان ھەيدەپ كۆزدىن يىتتى. ھەييار يىگىت مېھرىنى ئۈزمەي ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن تاپانداپ ماڭدى. ئەتىسى ۋەزىر گۆھەرنىڭ غايىب بولغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، بارلىق چاپارمەنلىرى

① مۇسقار — ئەپسانىلەردىكى يۈزى ئادەمسىمان، بەدىنى قۇشقا ئوخشايدىغان دېگىز دېۋىسى

بىلەن ئاتلىنىپ ئىز قوغلاپ يۇرۇپ ئاخىرى بايا‌ۋانغا كەلدى ۋە بىر ھېيلىگەر يىگىتنىڭ مايماق دەسسەپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرـ دى. ۋەزىر كۇمانسىراپ ئادەم بۇيرۇپ ئۇنى ئىككى قولىدىن مەھكەم باغلاپ ئالدىغا كەلتۇردى ۋە گۆھەرنى سورىدى. ھەيـيار يىگىت يالغان سۆزلەشكە پېتىنالماي ۋەقەـ نىڭ راستىنى دېيىشكە مەجبۇر بولدى. بەتـ بەخت ۋەزىر ھەيىار يىگىتنى ئاتقا مىندۇـ رۇپ تۆگىلىكنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ ماڭـ دى ھەم ئۆز چېگرىسىدىن چىقىپ باشـقا بىر ۋىلايەتكە بېرىپ قالدى.

قەزارا، ئۇ ۋىلايەتـنىڭ پـادىـشاھى شىكارغا چىققاندى، بىر تۆگىلىك كىشىنىڭ ئاجايىپ گۈزەل بىر نازىنىنـنى ئارقىسـىغا مىندۇرۇپ بايا‌ۋان تەرەپتىن كېلىۋاتقانلىـ قىنى كۆردى. تۆگىلىك كىشى:

ــ بۇ مېنىڭ خوتۇنۇم، ئۆز ۋـلايـ تىمدىن سەپەر قىلىپ بۇ ۋىلايەتكە يېتىپ كەلدىم، ــ دەپ تۇرۇشـقا تـوپا ـ تـوزان كۆتۈرۈلۈپ ئارقىدىنلا ۋەزىر ھەم ھېـلىقى ھەيىار يىگىت يېتىپ كېلىپ بۇ ئەھۋالنى كۆردى. ۋەزىر:

ــ ئەي پادىشاھى ئالەم، بۇ خوتۇن مېنىڭ ئېنىزىكىم، ئۇ بۇ تۆگىلىككە ئاشنا بولۇپ ھەرەمدىن ئاخشام قېچىپ كەتكەنـ دى، ئەمدى ئىككىسى بىرلىشىپ قېچىپ بۇياقتا كېلىپ قاپـتۇ، مەن ئۇنىڭ بۇ قىلـ مىشىدىن خەۋەر تېپىپ ئىز قوغلاپ كەلدىم، پادىشاھى ئالەم ئىلتىپات قىلىپ ئۇنى ماڭا قايتۇرۇپ بېرىڭ، ــ دېدى. بۇ چاغدا ھەيـ يار يىگىتمۇ سۆز باشلاپ:

ــ ئەي پادىشاھىم، بۇ ئايال مېـنىڭ خوتۇنۇمدۇر، بۇ كىشى ۋەزىردۇر، ئۇ ئايا‌ـ لىمغا ئاشىق بولۇپ قېلىپ ئۇنى زورلـۇق بىلەن قولۇمدىن تارتىۋېلىپ ھەرىمىدە مەھـ بۇس قىلىپ ساقلىدى، قولۇم قانچە قىلـ سامۇ ئۇنىڭ ياقىسىغا يەتمىدى. بىرنەچچە ۋاقىت چىداپ يۈردۇم، ئاخىرى بىر كېچىسى پۇرسەت تېپىپ خوتۇنۇمنى قـەسـردىـن چۈشۈرۈپ ئۇ ۋىلايەتتىن قېچىپ بايا‌ۋانـ لاردا دوقۇرۇپ كېتىۋاتسام تۇيۇقسىزدىـن ماۋۇ تۆگىلىك ئوغرى پەيدا بولدى. خوـ تۇنۇم پىيادە يۈرۈشكە چىدىـمايـ يـولـدا يىقىلىپ قالغاندى. مەن ساددىـلىقىمـدىن بۇ ئوغرىنى سالىھ ئەلەيھىـسالامـدەك مەرد كۆرۈپ «خوتۇنۇمنى تۆگەڭـگە مىنـدۈرۈپ بىزنى بۇ ھالاكەتتىن نىجاتلىققا چىقارساڭ» دەپ ئۆتۈندۇم. بۇ تۆگـلـىك ئايالىمـنى تۆگىسىگە مىندۈرۈپلا قويۇنـدەك چاپـتى، پېقىر پىيادە ئىدىم، ئۇنىڭ بىلەن تەڭلـ شەلمىدىم. نائىلاج پىغانىم ئۆرلەپ ئارقـ سىدىن تاپانداپ مېڭىپ ئاخىرى ئۇلارنـى بۇ يەردىن تاپتىم، شاھىم، ئەمدى ئىنساپ، ئەدلـى ـ ئادالـەت بىلەن بۇ دەۋايىمـنى ھەقدادىغا يەتكۈزسىلە، ــ دېدى. پادىـشاھ بۇ ئۇچ ئادەمنىڭ سۆزىـدىن ھەيـرانلىقتا چـۆكـۈپ بىر ئۆزۈن ئويـلاپ ئاخـىرى: «گۆھەرنى مەپىگە سېلىپ ھەرەمگە ئېلىپ بېرىڭلار، بۇ ئۇچ دەۋاگەرنى ھـازىـرچـە زىندانغا تاشلاڭلار» دەپ پەرمان چىقاردى. پەرمان ئورۇندالدى. پادىشاھ ئەتىسى ئۆمـ رالىرىنى ئەتراپىغا جەم قىلىپ «دەۋاگەرـ لەرنى زىندانىدىن بوشىتىپ ئوردىغا ھازىر قىلىڭلار» دەپ بۇيرۇدى. گۆھەرنى پەردىنىڭ ئارقىسىدا ئولتۇرغۇزۇپ سوراق باشـلىدى. دەۋاگەرلەر ئۆزىنىڭ تۇنۇگۈنكى بايانـىنى قايتا تەكرارلاشتى. پادىشاھ ئۇلارنىڭ سۆـ زىنىڭ قايسىبىرىگە ئىشىنىشـنى بىلەلـمەي ئۇلارنى يەنە زىندانغا تاشلىدى. گۆھەرنى

ھەرەمگە ئەۋەتىتى. كەچ كىرىشى بىلەن پادىشاھ ھەرەمگە كىرىپ بىر ئۆيىنى خىلى ۋەت قىلىپ گۆھەرنى ئالدىغا كەلتۈرۈپ ھەقىقىي ئەھۋالنى ئۇنىڭدىن سوراپ بىلىمەكچى بولدى، گۆھەر زار-زار يىغلاپ ئېرىنىڭ زىندانغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى ۋە ئۆزىنىڭ بېشىدىن كەچۈرگەن بارلىق كەچۈرمىشلەرنى پادىشاھقا بايان قىلدى، پادىشاھ مۇلازىملارنى بۇيرۇپ گۆھەرگە كىيىم كىيدۈرۈپ ئۇنى ئالتۇن جابدۇقلار بىلەن بېزىدى. پادىشاھنىڭ ھۆسن جامالدا بىر-بىرىدىن گۈزەل يەتتە كېنىزىكى بار ئىدى. پادىشاھ ئۇلارنىمۇ گۆھەرگە ئوخشاش ياسىنىشقا بۇيرۇپ، گۆھەرنى ئۇلارنىڭ ئارىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ ئۆزىنى غۇۋا قىلىپ ئارقىدىن دەۋاگەرلەرنى زىندانىدىن ئېلىپ كەلدى.

پادىشاھ:

— بۇ يەتتە خېتۇنىنىڭ ئارىسىدىن گۆھەرنى ئايرىپ چىقىڭلار، — دەپ بۇيرۇدى. ئۇلار تېخى گۆھەرنىڭ ھۆسن-جالىغا ھەقىقىي كۆيگەن ئاشىقىي شەيدالاردىن بولمىغاچقا ھەربىر كېنىزەكنى ھەرقايسىسى گۆھەر دەپ خاتا تونۇپ بىردىن-بىردىن كېلىپ ئۇلارنىڭ ئىككىنچى ئۆۋەت پەلەكتىن بىئارام بولۇپ، ئۇمىدسىزلىك ئوغسىنى مۇراد جامىغا تۆككەنلىكى، گۆھەرنىڭ تىرىشچانلىقى ئارقىلىق لەھەڭ بالاسىدىن خالاس بولغانلىقى

كۆڭلى قارا پىتىنخورلارنىڭ قىلىدىغان ئىشى خەقنى زۇلۇم سېلىشتۇر. بىچارە ھەسەننىڭ بەختىيار بېشى ئىككىنچى ئۆۋەت بالا تېشىغا تېگىپ ھەرخىل تۇرمۇش ھادىسىلىرىدىن كۆڭلى ئاتنىڭ يايلىدەك چېچىلىپ كەتتى. پاراكەندىچىلىك ۋە كېلىپ ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى تۇتتى. دەۋاگەرلەرنى قەتئىي ھەقىقىتى پادىشاھقا مەلۇم بولدى. پادىشاھ ئۇلارنى يەنە زىندانغا تاشلىدى. ئەتىگىنى پادىشاھ ئادالەت تەختىدە ئولتۇرۇپ دۆلەت كاتتىلىرى ۋە مەملىكەت چوڭلىرىنى، جەم قىلىپ دەۋاگەرلەرنى زىندانىدىن چىقىرىپ ئاخشام بولغان ۋەقەلەرنى ئۆمىرالىرىغا بايان قىلدى، ئاندىن يەنە كەسكىنلىك بىلەن: «تۆگىلىك كىشى بىلەن ھەييار يىگىتكە تەنبىھ بېرىڭلار، بەدبەخت ۋەزىرنىڭ بويىنىغا تاقاق سېلىپ ھەسەنگە كىشى ئەۋەتىپ ئۇنى مۇشۇ يەرگە كەلتۈرۈپ بەرگۈچە زىندانغا قامىغىلار.» دەپ پەرمان قىلدى. ۋەزىر ھەسەننى ھازىر قىلمىغۇچە قاماقتىن قۇتۇلۇش مۇمكىن ئەمەسكەن دېگەن يەرگە يېتىپ ئاخىرى كىشى ئەۋەتىپ ئۇنى پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا ھازىر قىلدى. پادىشاھ ناھايىتى ئادالەت بىلەن ھارامزادە ۋەزىرنى چۆچۈتۈپ، گۆھەرنى زىبۇ-زىننەت بىلەن ياساپ ئۇنى ھەسەنگە تاپشۇردى ۋە بۇ بىر جۈپ ۋاپادارلارغا خەزىنىدىن نۇرغۇن ئالتۇنلارنى ئېنئام قىلىپ، ئۇلارنى ئېيتىپ تۇغەتكۈسىز خۇشاللىققا چۆمدۈردى.

پەرىشانلىق يەنە يۇپۇرۇلۇپ كەلدى. بۇنىڭ تەپسىلاتىنى رىۋايەتچىلەر مۇنداق بايان قىلىدۇ.

ھەسەن گۆھەرنى پادىشاھنىڭ ئادالەتلىق بىلەن قايتا قولىغا ئېلىپ بالايىئاپەتتىن خالاس تاپتى. گۆھەر بىلەن بىر

مومای قوشنا ئىدى، كېچىده چىراغ يېقىش ئۈچۈن ياغلازىم بولۇپ بۇ ئىشقا هەسەن ئۆزى يالغۇز بازارغا چىقتى، بىر جۇۋازخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توۋلىدى، بىراق جۇۋازخانىغا كېچىده ئىككى قېتىم ئوغرى كىرىپ هەممه نەرسىلەرنى ئوغرىلاپ كەتكەچكه بۇنىڭغا چىدىمىغان جۇۋازچى ئوغرىنى چوقۇم تۇتىمەن دەپ تام تۆشۈكىده پايلاپ يۈرەتتى. دەل شۇ چاغدا بايا دېگىنىمىز- دەك هەسەن كېلىپ جۇۋازچىنى چاقىرىپ قالدى. جۇۋازچى ئۇنىڭدىن نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى سورىدى. هەسەن ياغ ئېلىش ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى ئېيتتى. جۇۋازچى چىراغ يېقىپ تۇنىكىدىن ياغ ئېلىپ ئۇنى تۆلچەپ تۇرغاندا هەسەننىڭ قولى ئۇشتۇمتۇت چىراغقا تېگىپ كېتىپ ئوتنى ئوچۇرۇپ قويدى. جۇۋازچى هەسەننى شۇ ئان ئوغرى دەپ گۇمان قىلىپ ئۇنىڭ ياقىسىدىن مەھكەم تۇتۇپ «ئوغرىنى تۇتتۇم، ئوغرىنى تۇتتۇم!» دەپ چوقان كۆتۈردى. كىشىلەر هەر تەرەپتىن كېلىپ هەسەننى باغلاپ، ئۇنى مىرشەپنىڭ قولىغا تاپشۇردى. مىرشەپ جۇۋازچىنىڭ دۇكىنىغا ئوغرى كىرگەنلىكىنى بۇرۇنلا ئاڭلىغاندى، شۇڭا هەسەننى ئوغرى چوقۇم مۇشۇ دەپ جەزىملەشتۈرۈپ هېچ گەپ-سۆزسىزلا ئۇنى تاياقتا باستۇرۇپ ئاپىرىپ زىندانغىلا تاشلىدى. شور پېشانه هەسەن تۈيۈقسىز كەلگەن بۇ پېشكەللىكتىن ئاه ئۇرۇپ، «ئەي پاك تەڭرىم، بۇ قانداق قىسمەت؟! هەر كۈنى بىر بالاغا يولۇقۇپلا تۇرىمەنمۇ؟!» دەپ تەڭرى - تائالاغا كۆپ ناله قىلىپ، زىنداندا مەھبۇس بولۇپ ياتتى.

بۇ تەرەپتىن بىتەلەي گۆهەر ئىپرىنىڭ بېشىغا كەلگەن بالايىئاپەتتىن خەۋەر- سىز هالدا ئۇنىڭ يولىغا ئۈمىدۋار كۆزلىرىنى تىكىپ تۇراتتى، هەسەندىن هېچ خەۋەر بولمىدى. گۆهەر بىر نەچچە كۈن پاكلىق پەردىسىنىڭ سىرتىغا چىقمىدى، مۇساپىر بولغاچقا هېچكىمۇ ئۇنىڭ ئەهۋالىنى سوراپ كىرمىدى. ئۇزۇن تۇنلەردە هېچكىم ئۇنىڭغا هەمراه بولمىدى. بىرنەچچه ۋاقىت شۇ تەرىقىده ئۆتكەندىن كېيىن ئۇ بىتاقەت بولۇپ تەۋەككۈل قىلىپ هەسەننى ئىزدەشكە چۈشتى، كوچا - بازارلارنى ئايلاندى. قازارا، بىر كۈنى نەزىرى تۈيۈقسىز زىندان تەرەپكە چۈشۈپ ئىپرىنىڭ ئوغرىلار قاتارىدا بوينىغا تاقاق، پۇتقولىغا زەنجىر- كىشەنلەر سېلىنغان هالدا غېرىبلىقتا چۆكۈپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى، گۆهەر ئىپرىنى بۇ هالدا كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ زار - زار يىغلىدى:

— هەي ۋاپادارىم، نېمە سەۋەبتىن بۇ بالاغا گىرىپتار بولدۇڭ؟ نېمە سەۋەبتىن بۇ ئوقۇبەتلەر زەنجىرى بوينۇڭغا چۈشۈپ جىنايەتكار قاتارىدا ئولتۇردۇڭ؟ — دەپ سورىدى گۆهەر.

هەسەنىڭ كۆزى گۆهەرگه چۈشۈپ هىجران ۋە زىندان ئازابىدىن تاراپلاپ ياش تۆكتى، ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بايان قىلدى. زىندان قاراۋۇللىرى بۇ ۋەقەنى كۆرۈپ مىرشەپكه خەۋەر بەردى. مىرشەپ گۆهەرنى ئالدىغا كەلتۈرۈپ ئۇ ۋەقەنى سورىدى، گۆهەر كەچۈرمىشلىرىنى بايان قىلدى. مىرشەپ گۆهەرنىڭ هۆسنىگه باغلىنىپ:

— ئەگەر بۈگۈن ئاخشام مەن بىلەن بىرگه بولساڭ، هەسەننى قويۇۋېتىمەن، بۇنداق پەرياد - پىغان قىلمىغىنىڭ بىكار،

دېدى.

گۆھەر ئۇ شەرمەندىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن خاپا بولۇپ، ئۆيىگە كېلىپ ئۆز ئىچىدە «ئىسلام شەرئىتىگە ئەمەل قىلىدىغان بىرەر قازىنىڭ قېشىغا بېرىپ ئەرز ـ ھالىمنى ئېيتىسام مۇشكۈلۈم بەلكى ئاسان ھەل بولغاي» دەپ ئويلاپ، قازىنىڭ خىزمىتىگە كېلىپ ۋەقەنى بايان قىلدى. قازىمۇ گۆھەرنىڭ جامالىغا مەپتۇن بولۇپ مىرشەپ قويغان تەلەپنى قويدى. گۆھەر لېۋىنى چىشلەپ، ئۆزۈن ئويلاپ ئاخىرى ئەقىلىنىڭ دەرھال يار ـ يۆلەك بولۇپ مەسلىھەت بېرىشى نەتىجىسىدە قازىنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلىپ ئۆيىنى ئېيتىپ بەردى. گۆھەر ئارقىدىنلا مىرشەپنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇنىڭغا يالۋۇردى، مىرشەپ يەنىلا ئاۋۋالقى تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى. گۆھەر ئامالسىز ئۇنىمۇ قوبۇل قىلىپ: «ئەمسە يېرىم كېچىدە قېشىمغا بېرىڭ، مۇددىئايىڭىزدىن چىقىمەن» دېدى. مىرشەپ ئىنتايىن خۇشال بولۇپ، خىزمەتكارىنى بۇيرۇپ بەزمىگە كېرەكلىك جابدۇقلار بىلەن زۆھرەنى ئۆزىتىپ قويدى. گۆھەر ئۆيىگە كېلىپ، ئازراق تائام تەييارلاپ ئۇلارنى كۈتۈپ ئولتۇردى. شام ۋاقتىدا ئاۋۋال قازى ئۆزىنى ياساپ، بەقەسەم تونلارنى كىيىپ، ئاق ساقىلىنى تاراپ، كۆزىگە سۈرمە تارتىپ ھاسسىنى توكۇلدىتىپ گۆھەرنىڭ ئۆيىگە يېتىپ كەلدى ۋە ئىشىكنى قاقتى. گۆھەر ئۇنىڭ قازى ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئىچىپ ئىززىتى ـ ھۆرمەت بىلەن ئۇنى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى، تۆردە ئولتۇرغۇزۇپ بەزمە زىياپەتلىرىنى راستلىدى. قازى نەپسى تاقىلداپ ئىشنىڭ چاققان تامام بولۇشىنى تىلەيتتى. دەل شۇ چاغدا ئىشىك قاقىقان ئاۋاز ئاڭلاندى. قازى ئادەم كېلىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ئىمانى ئۇچتى، ھوشى كاللىسىدىن قېچىپ، قورقۇنچىدىن تۆۋە ئىستىغپار ئوقۇپ گۆھەرنىڭ قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن ئۆزىنى بۇ پالاكەتتىن ساقلىشنى، ئۆيىگە ساق ـ سالامەت قايتىۋېلىشنى تىلىدى. گۆھەر ئۇنىڭ سارىسىمىگە چۈشۈپ قاچقىلى چاشقان تۆشۈكى تاپالماي تەمتىرەپ تۇرغىنىنى كۆرۈپ، ئىچىدە كۈلدى ۋە يەنە ناھايىتى تېزلىك بىلەن ئۆزىنى ئوڭشاپ ئۇنىڭغا سەلگىنە ئېگىلىپ:

ـ ئالىيلىرى، غەمكىن بولماڭ، سىلىنى پىنھانغا بىردەم يوشۇرۇپ قويايلى، ئۇزاق ئۆتمەيلا ئۆزلىرى بىلەن يەنە بىرگە بولىمەن، ـ دەپ ئۇنى بىر ئۆيگە كىرگۈزۈپ، كۈپنىڭ ئىچىگە سېلىپ، ئېغىزدىنى مەھكەم ئېيتىپ قويدى. ئاندىن كېيىن مىرشەپنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئۇنى كۈتۈۋالدى. راستلىغان تائامنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئىشرەت جامىنى ئايلاندۇرۇپ بەزمە باشلىدى. گۆھەر چىرايلىق سۆزلەر بىلەن ئۇنى ئېرىتىپ بىرنەچچە رۇمكا ھاراقنى ئارتۇق ئىچۈرۈۋەتتى. مىرشەپ مەست بولدى. قوپالمىقى تەس بولدى. گۆھەر ھاراقنىڭ مىرشەپنى ھوشسىز قىلغانلىقىنى بىلىپ ئىككىلەنمەي:

ـ ھەي مىرشەپ ئالىيلىرى، نېمە دەپ ئولتۇرىلا، ناھايىتى سەت بىر ئىش بولدى، ئەمدى ئورنىلىرىدىن تۇرۇپ بۇنىڭ ئامالىنى قىلمامىلا؟! بۇگۈن ئېرىمنى قويۇۋېتىش ھەققىدە ۋەزىرگە ئەرز قىلغانىدىم، ۋەزىرمۇ ماڭا مەھەلىيا بولۇپ قېلىپ «بۇگۈن كېچە ئۆيۈڭگە بېرىپ بىرەر ساەت ئولتۇرۇپ كۆڭلۈمنى خۇش قىلىپ

كېلىمەن» دېگەنىدى. مەن چاقچاق قىلىپ ۋاتىدۇ دەپ ئويلاپتىكەنمەن، كۈتۈلمىگەندە ئۇ كىشى راستىنلا كېلىپتۇ، ئەمدى سىلى يوشۇرۇنۇپ تۇرغايلا، ۋەزىر كەتكەندىن كېيىن بەھۇزۇر ئويناپمىز، — دېدى.

مىرشەپ بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بۇتتەك قېتىپ، تامدەك تاتىرىپ:

— ھەي گۈزەل مەلىكە، تەڭرىنىڭ ھەققى - ھۇرمىتى ئۈچۈن مېنى بۇ بالا-قازادىن قۇتۇلدۇرغىن، — دېدى. گۆھەر:

— خىزمىتىڭگە تەييارمەن، ئۆيۈمدە تاغاردىن باشقا نەرسە يوق، شۇنىڭغا يوشۇرۇنۇپ تۇرغىن، — دېدى.

مىرشەپ ماقۇل بولۇپ تاغارنىڭ ئىچىگە كىردى. گۆھەر چەبدەسلىك بىلەن ئىش باشلاپ مۇراد رىشتىسى بىلەن تاغار ئېغىزىنى مەھكەم باغلىدى. يۈزىنى تۆپ-راقتا سۈرتۈپ تەڭرى تائالاغا كۆپ شۈكرى - سانا ئېيتتى.

زۇلمەت قوغدىغۇچىسىنىڭ يۈزى يورۇپ، قۇياش شەرقتىن باش كۆتۈردى. گۆھەر ئىككى ھامماللىق ياللاپ كۆپ بەلەن تاغارنى ئۇلارغا كۆتەرتكۈزۈپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئەھۋالنى ئاشكارا بايان قىلدى، ئىككى بەدبەختنى پاكىت قىلىپ كۆرسەتتى. پادىشاھ گۆھەرنى تۇنۇپ ئۇنىڭ ئايالىنى ئىپپەت غۇرۇرىغا ۋە پەم - پاراسىتىگە ئاپىرىن ئوقۇپ ھەسەننى زىندانىدىن چىقىرىشىنى بۇيرۇدى. ھەسەن ئوردىغا دەرھال ھازىر بولۇپ شاھنىڭ يۈكسەك ئادالىتىگە باش قويدى. پادىشاھ قازى بىلەن مىرشەپنى قاپتىن چىقىرىپ ئۇلارغا قاتتىق قوللۇق بىلەن چارە كۆرىدى. ھەسەن بىلەن گۆھەرگە كۆپ ئىنئام بېرىپ، ئۇلارنىڭ بېشىنى ئۇستۈن قىلىپ، ئۆز ۋىلايىتىگە يولغا سالدى. بىرنەچچە مۇددەتتىن كېيىن ئۇلار ئۆز ۋەتىنىگە يېتىپ يەنە بىر قېتىم چەكسىز ھاياجانلىنىپ، مەقسەتلىرىگە يەتكىنىگە تەنتەنە قىلىشتى.

* * *

تۇتى بۇ ھېكايە بىلەن شاھزادىنى مەپتۇن قىلىپ بىر كۈننى ئۆتكۈزدى.

بىر خۇشچى ياشنىڭ سودىگەرنىڭ قىزىغا ئاشىق بولۇپ ئاخىرى مۇراد - مەقسەتلىرىگە يەتكەنلىكى

بايلىق مۇساپىسىنىڭ باغۇ-نالىسى ۋە جۇدالىق چىمەنزارلىقىنىڭ خۇش-رايلىرى مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

چىن ۋىلايىتىدە بىر خۇش قۇيغۇچى بوۋاي بولۇپ پۈتۈن ئۆمرىنى شۇ ئىش بىلەن ئۆتكۈزگەنىدى. ئۇ پانىي ئالەمدىن سارايى باقىيغا سەپەر قىلدى. ئۇنىڭدىن بۇ دۇنيالىقتا بىر تال خۇش قېلىپى مىراس قالدى. ئۇنىڭ بىر ئوغلى بولۇپ كۆرۈمسىزلىكىگە قارىماي يەنە تېخى ئاتا ھۈنىرىدىن بىخەۋەر ئىدى، شۇ سەۋەبتىن ئاتىسى ئۆلۈپ كۆپ ئۆتمەيلا تۇرمۇش مەنىسىنى تاپالمىدە قىسلىش ئەھۋالى كېلىپ چىقتى. بىر نانغا زار بولدىغان يېتىملىك، تەڭقىسلىق، سولغۇنلۇق بىر - بىرلەپ بېسىپ كەلدى. بىر كۈنى ئۇ ئۆز بەختىنىڭ قارىلىقىدىن ئانىسىغا يىغلاپ:

— تۇرمۇش جاپانى ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتتى، شۇم پەلەك جىگىرىمنى قان قىلىدى، چاشقانىنىڭ ئۆيىدىمۇ بۇغداي لىق

تولۇپ ياتىدۇ، ئەمما مەن مۇشۇك يېمەيدىغان شۇ نەرسىلەرنى تەمە قىلىپ، چاشقانلارغا ھەۋەسلىنىپ يۈرۈۋاتىمەن. بۇ خىش قېلىپى ئاتامدىن مىراس قالغان، ئۇنىڭ خىش قۇيۇشتىن باشقا لازىمى يوق، سەندىن شۇنى ئىلتىماس قىلىمەنكى، رۇخسەت بەرسەڭ، بەختىمنى سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن باشقا ۋىلايەتكە بارسام، سەپەر شاراپىتىدىن غەلىبە ئىشكىلىرى ئېچىلىپ قېلىشى مۇمكىن، بۇنداق قاششاقلىقتىن قۇتۇلىمىسام ئېسىل نېمەتلەرمۇ قولۇمغا كىرمەيدۇ، — دېدى.

ئانىسى بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:

— ھەي سۆيۈملۈك ئوغلۇم، سەپەر دەرىخىدە شاخ - پۇتاق ئىنتايىن كۆپ، بەزىلىرى ھەتتا پەلەككە تاقاشقان، سەپەر- دە كۆپ قېينىلىپ قالارسەنمىكىن دەيمەن، مېۋە دېگەن قولدا ئەسۋاب - قورالى بولغان كىشىگە مەنسۇپ، ئۇنداق كىشى مېھنەت ۋە غۇربەتكىمۇ كۆپ يولۇقمايدۇ، بىرى، مېلىك بولسا سەپەر قىل، تىجارەت قىلساڭ پايدا تاپسەن، يەنە بىرى، مەنسىپىك بولسا سەپەر قىل، ھەر قانداق ۋىلايەتكە بارساڭ ئېسىلزادە دېگەن نامغا مۇشەررەپ بولسەن، ھۆرمەت تاپسەن، دۇنيا نېمىتىدىنمۇ بەھرە ئالالايسەن. يەنە بىرى، ناتىقلىق ۋە باتۇرلۇقتىن خەۋىرىڭ بولسا سەپەر قىل، ھەرقانداق ۋىلايەتكە بارساڭ شاھلار سۆھبىتىدە يول تېپىپ، ئۇلارنىڭ ئېتىبارىغا ئېرىشىپ ئىززەت تاپسەن. ئەپسۇس، بۇ خىسلەتلەردىن ھېچ بىرى سەندە يوق. گۈزەل جامال ۋە ئۇ- نىڭدىن كېلىدىغان مەنسەپ بېشارىتىدىن مەھرۇمسەن. شۇڭا بۇ سەپىرىڭدە كۆپ مۇشەققەت تارتىپ، كۈنۈڭنى خارلىق بىلەن ئۆتكۈزمەرسەنمىكىن دەپ قورقىمەن. چۈنكى مەنكە باي كىشىلەر مەنسىزلەرنى ھامان پەس كۆرىدۇ، ھۈنەر ئىگىلىرى ھۈنەرسىز- لەردىن قاچىدۇ. سەن تېشى پال - پاللار- نىڭ ئىچى غال - غال ئىكەنلىكىنى، ئۇرۇق- سىز قاپاقنىڭ ئەتىۋارى بولمايدىغانلىقىنى بىلمەمسەن. گۈل قەغىزى قانچە كۆركەم، چىرايلىق بولغان بىلەن دىماغقا خۇش پۇ- راق تارقىتالمايدۇ. ھەرقانچە ئېسىل كۆ- رۈنگەن مەنزىرىمۇ رەسسامنىڭ كارامىتىسىز ھەقىقىي جەزىبىسىنى نامايان قىلالمايدۇ، — دەپ نەسىھەت قىلدى. ئوغلى بۇنىڭغا قۇلاق سالماي:

— ھەي ئانا، مەنمۇ ئەقىل ئىگىلىرى- دىن «سەپەر — دۆلەت ئىشكىنىڭ ئاچقۇ- چى» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزنى ئاڭلىغان- دىم. ئەگەر مەن سەپەر قىلمىسام دۆلەت ئۆزلۈكىدىن قولغا كەلمەيدۇ. لەئىل - ياقۇت كاندىن چىقمىغان بولسا، شاھ تاجىدىن ئو- رۇن تۇتمايتتى. مەرۋايىت سەدەپ قېپىدىن چىقىپ يەر يۈزىگە تارالمىغان بولسا، نازا- نىنلار قولىغا چىقمايتتى. سەھەر شامىلى گۈللەرنى يەلپۈپ سەپىرىمگە ئوخۇشلۇق تىلەۋاتىدۇ. ناۋادا مەن يەنە ئەقىل بىلەن باشلانغان بۇ سائادەتلىك سەپىرىمنى تەرك ئېتىپ، مۇشۇككە ئوخشاش، چاشقانىنىڭ نېمىتىگە كۆز تىكىپ ئولتۇرسام بۇ زۇل- مەت، قاششاق زېمىندا يەنە قاچانغىچە زەردار يۈتۈپ ياشايمەن؟! — دېدى.

ئەلقىسسە، ئۇ ئاخىرى ئانىسىنى كۆن- دۈرۈپ، غۇربەتچىلىك، مۇساپىرلىق يولىغا قەدەم قويۇپ، كارۋان بىلەن بىرگە خۇ- راسان ۋىلايىتىگە راۋان بولدى. بىرنەچچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن مازمۇنداران

ۋىلايىتىگە داخىل بولۇپ، سودىگەر مەھەللىسىگە ئورۇنلاشتى. ئۇلارنىڭ مەسچىتىنى ماكان قىلىپ قەلەندەرچىلىك بىلەن جان باقتى. شەھەر خەلقى ئۇنىڭ بىچارىلىكىنى بىلىپ ئۆزلىرىدىن ئۆشرە - زاكات ئايرىپ، ئۆيلىرىدىن تائام ئەۋەتىپ ھالىدىن خەۋەر ئالدى. شۇ تەرىقىدە بىرنەچچە ئاي ئۆتۈپ كەتتى.

شۇ مەھەللىدە تۇرۇشلۇق كاتىتا بىر سودىگەرنىڭ بىر قىزى بار ئىدى. ئۇ قىز قېشىنىڭ ئەگمىسىدىن ئوق ئاتسا، جانىنى ئالاتتى، بىر كۈنى ئۇ ئۆگزىسىگە چىقىپ ئەتراپىنى تاماشا قىلىپ تۇرغانىدى، تۇساتتىن غەرىب يىگىتنىڭ كۆزى ئۇنىڭغا چۈشۈپ، يۈرىكىگە شۇ ھامان دەھشەت بىر ئوت تۇتاشتى. قىزمۇ يىگىتنى كۆرۈپ ئىختىيارسىز تولغىنىپ بېشى قېيىپ ئۆگزىدىن يىقىلىپ چۈشۈشكە تاس قالدى. غايەت چىدام بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ ئۆگزىدىن تەسلىكتە يېنىپ چۈشتى. تاقەتسىزلىكتىن كۆكسىنى يەرگە يېقىپ ئېچىنىشلىق ئاھ ئۇرۇشقا باشلىدى. ھېچكىمۇ بولۇنغان ئەھۋالنى بىلمىگەچكە ھەم ئوتتۇرىدا ئالا قىچى بولۇشقا مۇناسىپ كەلمىگەچكە، بۇ ئىشق مەخپىيىتى كۆڭۈلدە ساقلىنىپ قالدى. يىگىتمۇ مەسچىتتە بۇ سەۋدالىقتىن يىغلاپ ئولتۇردى. بۇ ئىككى ئاشىقنىڭ بىرەر باھانە - سەۋەب بىلەن يۈز كۆرۈشىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇ تەرىقىدە ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى. قىزنىڭمۇ بىر دۆلەتمەن ئەر بىلەن تويى بولدى.

ئەلقىسسە، بىر كۈنى سودىگەرنىڭ قىزى ئېرى بىلەن قىزىرىشىپ قالدى. ئەر ئۆ ئۇ رەنادىن كۆڭلى رەنجىپ چوڭراق سۆزلەپ قويدى. ھەر ئىككىلىسىنىڭ غەزەپ دەرياسى مەۋج ئۇراتتى. شەيتان بۇ پۇرسەتنى سەتتىن غەنىيمەت بىلىپ ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا پىتنە - پاسات يالقۇنلىرىنى چېچىپ، جېدەلنى تېخىمۇ ئۇلغايتىۋەتتى. ئەر نادانلىق سەۋەبىدىن خوتۇنىنى ئۆچ تالاق قىلىۋەتتى. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ھەر ئىككى تەرەپنىڭ غەزەپ ئوتى پەسىيىپ قالدى، ئەر ئۆز قىلمىشىدىن پۇشايمان قىلدى، ئاخىرى بولالماي ئوتتۇرىغا كىشى قويۇپ يارىشىپ قېلىشنى ئۆتۈندى. مەلىكزادە ئېرىنى بۇ ھالدا كۆرۈپ ئۆزىنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئىلگىرىكى ساداقىتىنى ئويلاپ، غەزەپ شىددىتىنى بوشاشتۇرۇپ ئۇنىڭ تەلىپىگە رازى بولدى. ئەمما شەرىئەت ھۆكمى بويىچە تەلە قىلىپ مەلىكنى ھالال قىلمىغۇچە قايتا نىكاھ ئوقۇشقا بولمايتتى. ئاخىرى: «بىر يوچۇن كىشى تېپىپ نىكاھ قىلىپ بېرىلسە، ئۇ مەلىكە بىلەن بىر كېچە ئىشرەت قىلىنسا، ئاندىن ئۇ كىشى بۇ سىرنى يايماي، بۇ ۋىلايەتتىن كۆچۈپ كەتسە» دېگەن ھۆكۈم كۈچكە ئىگە قىلىندى.

ئەلقىسسە، ئەر كۆپ ئىزدىدى. ھىلىقى غەرىب يىگىت مەسچىت ئىچىدە ئولتۇراتتى، ئەر «بۇنىڭدىنمۇ مۇناسىپراق كىشى بولمىسا كېرەك» دەپ ئويلاپ ئۇنىڭغا مەقسەت - مۇددىئاسىنى چۈشەندۈردى ۋە ئۇنى دەرھال ماقۇلغا كەلتۈردى. يىگىتمۇ ئۇزۇندىن بېرى مەلىكنىڭ ۋىسال ئارزۇسىدا ئىدى، بېشىغا كەلگەن ئۇشتۇمتۇت بەختتىن مەستخۇش قالدى ۋە ناھايىتى تېزلا ئەسلىگە قايتىپ ئېيتىپ تۇگەتكۈسىز خۇشاللىقتا تولدى.

ئالتۇن رەڭلىك قۇياش مەغرىب دەرگاھىغا تېزلىك بىلەن يۈرۈپ پەلەكنىڭ قوينىغا يوشۇرۇندى. يىگىت پاخالنى ياسا

تۇق، كىگزنى سېلىنچا قىلاتتى. مەسچىتىنىڭ بورىلىرىنى سەنجاپ ياستۇقىدىن نەپىس، سۇپىلىرىنى پەغغۇر① ۋە قەيسەر پادىشاھنىڭ تەختىدىن ئالىي بىلەتتى. لاماـ ئەت ئۇنى مۇنچىغا ئاپىرىپ پاكىز يۇيۇنـدۇرۇپ، ئۇستىگە شاھانە كىيىملەرنى كىيـدۈرۈپ پەزىلەت ۋە لاتاپەتتە ناھايىتى ئۇستۇن تۇرىدىغان ئۇ پەرىنى ئۇنىڭغا تويلاپ بەردى. يىگىت غايەت خۇشاللىقـدىن ئۆز-ئۆزىگە «بۇ ۋىسال دۆلىتىنى كۆرۈشۈم چۈشۈمۈمۇ ئۆڭۈمۈمۇ؟» دەيتتى.

ئەلقىسسە، ئۇ تۇيى ئاخشىمى مەلىكـنى تاڭ ئاتقۇچە قۇچاقلاپ ھەر نەپەسـتە كۆڭۈل ئارزۇسىنى قاندۇردى. لەززەتـلىك ھەۋەسنىڭ داۋاملىق قېنىشى ئۈچـۈن بۇ بىر كېچە ئۇنىڭغا ئازلىق قىلاتتى. سۇبـھى پەيتىگە يېقىن بۇ ئىشقا مەسئۇل بولـغۇـچىلار «ۋاقىت توشتى» دەپ ئۇنى ۋىسال دۆلىتىدىن مەھرۇم قىلماقچى بولـدى. ئۇ بىرەر سائەتكىچە ھوشىغا كېلەلمەي ياتتى. كېيىن جىددىي ھالدا ئويلىنىشقا باشلىدى: «بۇ ئامەتنى تەڭرى بىر پاھانە بىلەن ماڭا مۇيەسسەر قىلدى، ئەمـى دۇشمەن بولـغۇچىلارنىڭ ئىككى ئېغىز سۆزىگە بويسۇـنۇپ، مەھبۇبۇمنى خەقمە تاشـلاپ بـېرىپ كۆڭلۈمنى ھەسرەت ـ نادامەتكە قويـمەنما؟! بۇنداق قىلىش ئاقىلانىلىك ئەمەس، بېيىت:

قانچە دەردىمەن خەستە بولساڭ تۇت ھامان
دوست پېشىنى،
قىلمادۇشمەن پىتنىسى، ئەپسۇنىدىن ئەندىشىنى

ئەڭ ياخشى چارە شۇكى، يـۇرەكـكە مەھكەم باغلانغان بۇ سائادەت رىشتىسـىنى چىڭ تۇتۇپ، بەلنى مەھـكەم باغـلاپ، بۇ بەخـتلىك يولغا قەدەم بېسـىشىم كېـرەك، مەقسىتىم جۇقۇم ھاسىل بولـىدۇ، ئانـدىن كېيىن ئورنۇم بىردىنلا كۆتۈرۈلـۈپ قاشـشاق تۇرمۇشتىن قۇتۇلىمەن. ئەگەر پەلەك ئارزۇيۇمنىڭ تەتۇرىسىچە ئايلانسا، مۇرادىم ھاسىل بولمىسا ئۇنىڭغـمۇ مەيلـى، بىراق ئاشۇ قاراڭغۇ مەسچىتتە مەيىـەت بورىـلار ئۇستىدە يېتىشنى خالسايمـەن». شۇنداق قىلىپ ئۇ دەرھال ئۆزىنىڭ ئاشقىلىقـىدىن، مۇھەببەت زەنجىرىگە باغلىنىپ قالـغانلىقـىدىن ئاھ ئۇرۇپ ئايالغا ئەرز ـ ھالـىنى ئۇـچۇق ئېيتتى، شېرىن سۆزلەر بىلەن ئۇنى ئۆزىگە رام قىلدى ۋە يەنە توختىماستىن مۇنداق دېدى:

ـ ئەي گۈزەل مەھبۇبۇم. بۇرۇنقـى ئېرىڭ بۇ دۆلەتتىن مەھرۇم قالـدى. نېمىشقا دەمـسەن، چۈنـكى ئۇ سېنىـڭدەك پۈتۈن مازەندىران خەلقى دىدارىنى كۆرۈشكە تەلپۈنىدىغان ئاشۇنداق گۈزەل مەلىكىگە ھۆرمەت قىلماي، بەدمۇقام سۆزلەر بىلەن جۇدالىقنى ئىختىيار قىلـىپ، ۋىسال دۆلىتىنى خارلىدى، ئاخىرى ئۆز بېشىنى ئۆزى يېدى. ئۇنداق بىۋاپا ئادەم بۇ دۆـلەتكە لايىق ئەمەستۇر، مېنى كـۆرۈۋاتـسەن، مانا مەن ئۇزۇندىن بېرى ھـۆسن جامالىڭنى كۆرۈش ئىستىكىدىلا ئاشۇ مەسـچىتنى ئۆزۈمگە ماكان قىلغانمەن، تەڭرىـتائالاغا مىڭ مەرتىۋە شۈكـرى! قانـداقـلا بولمىسۇن شۇنچە مېھنەت تارتقىنىمـغا يارىشا ۋىسال دۆلىتىگىمۇ مۇيەسسەر بولدۇم، قالغان ئۆمرۈمدە ئەمدى بەندىلىك ھالقـىسىنى قۇلقىمغا سېلىپ، ۋاپادارلىق كەمـ

① قەدىمكى ئىرانلىقلارنىڭ چۈگگو پادىشاھنى ئاتىشى

رمنى بېلىمگه باغلاپ، جان ـ دىلىم بىلەن خىزمەتكىنى قىلسام دېگەن ئۇمىدتىمەن. بېيىت:

ئۇلپەت بولساڭ قىلغايسەن ۋاپا،
ھەر بالاغا بولغىن جان پىدا.

ئايالمۇ يىگىتتىنكى ئاخشامقى كۆيۈمچانلىقىدىن لەززەت تاپقان بولۇپ ئاۋۋالقى ئېرىدىن كۆرمىگەن ھۆزۈر ـ ھالاۋەتنى كۆرۈپ، ئىلگىرى ھېس قىلمىغان گۈزەل سېزىملەردىن بەھوش بولغاندەك، ئەمما ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئېرىگە بېغىشلىغان تۇنجى مۇھەببىتى تېخى تەلتۆكۈس يوقالمىغاندى، بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، يىگىت ئىڭ سۆزىدىنى دەڭسەپ بېقىپ، ئۇنىڭ خېلى ۋەزنى بارلىقىنى كۆڭۈل تۇيغۇسىدىن ئۆتكۈزۈپ ئاخىرى ماقۇل بولدى، ئاۋۋالقى ئېرىگە بولغان مۇھەببىتى چاپسان يوقالدى، ئۇنىڭ دۆلەتمەنلىكىنىمۇ ئېسىدىن چىقىرىپ قويدى. بېيىت:

ياخشى ئەرنىڭ قولىدا تۇرماس ئايال،
چاپلىشار ئۇ، گەر ئېرى بولسا قوپال.

يىگىت مەشۇقىنىڭ ئۆزىگە رام بولغانلىقىنى بىلىپ، خۇشاللىقىدىن چەرخى پەلەكتەك پىرقىراپ كۆڭلى شادىمانلىققا تولدى.

جاھان زۇلمىتى يوقىلىپ، سۇبھى نۇرى ئۇپۇقتىن پارلىدى. مانا بۇ مەسئۇل ئادەملەر ئىنتىزار بولۇپ تۇرغان ۋاقىت ئىدى. ئۇلار ئىشكىنىڭ ئالدىغا كېلىپ يىگىتنى چاقىردى. يىگىت ئىشكنى ئاچمايلا ئىچكىرىدىن قاتتىق ۋاقىرىدى:

ـ ھەي، دۆت خەقلەر، قاق سەھەردە بىراۋنىڭ ئىشكىگە سەۋەبسىزلا ئۇسۇپ كىرىپ، چۇقان سالىدىغان قانداق قىلىق بۇ؟! ھەر قايسىڭلار ئازراقمۇ شەرمى ھايا، ئادىمەتچىلىك دېگەن نەرسە يوقمۇ؟!ـ دېدى. مەسئۇللار بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ھەيران قېلىپ:

ـ ھەي ئىنساپسىز، نېمە دەۋاتىسەن؟! بۇ ئايالنى ساڭا پەقەت بىر ئاخشاملا نىكاھلاپ بەردۇق، ئەمدى تاڭ ئاتقىچە، ئازراقمۇ تەخىر قىلىشقا بولمايدۇ. تېزدىن كەت. بىزنى بەھۇدە كاپلىداتما، جەننەت بېغىدا قاغا ـ قۇزغۇنغا ئورۇن يوق، شۇم نىيەتلىرىڭ بولسا ئۇنى كاللاڭدىن دەرھال چىقىرىۋەت. سودىگەر غوجام بايىقى گېپىنى ئاڭلىسا ساڭا چوقۇم دەشنام بېرىدۇ، دۇمبەڭنى كالتەكلەپ، ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىدۇ، ئۇ ۋاقىتتا ھەرقانچە يالۋۇرغىنىڭ بىلەن بىكار، ـ دېدى.

يىگىت:

ـ ھەي ئەزىرلەر، بۇ بەھۇدە سۆزلىرىڭلاردىن نېمە پايدا چىقىدۇ؟ شەرىئەت ھۆكمى، مىللەتنىڭ ئۆرپ ـ ئادىتى بويىچە بولۇۋاتقان ئىشلارغا ئۆكتە قويساڭلار قامىلاشمايدۇ، تولا غەۋغا كۆتۈرمەي بۇ يەردىن كېتىڭلار، خام خىيالنى ئازراق قىلىڭلار، ـ دېدى.

مەسئۇللار بۇنى ئاڭلاپ يىگىتنىڭ بۇ سۆزىنى چىن كۆڭلىدىن چىقىرىپ دەۋاتقانلىقىنى پەرەز قىلىشتى، ھەيرانلىق ھەمدىن ئۇستۈن كېلىپ ئۇلارنى ھەش ـ پەش دېگۈچە تېڭىرقىتىپ كۆڭلىنى غەش قىلىپ قويدى. خامۇشلۇق يەلكىسىنى باسقىنى، بۇ ۋەقە شەھەرگە پۇر كەتتى. بەزىلەر سودىگەرگە تەنە قىلسا، بەزىلىرى ئەپسۇس

لۇق بىلەن ئۇلار «سودىگەر خوجا ئاخىرقى ئۆمرىدە ئەتىۋارلىق قىزىنى ئەسلى نەسەبى نامەلۇم بولغان بىر مۇساپىر يىگىتكە بېرىپ نامىنى سېستتى» دېيىشەتتى. ئۇ ئايالىنىڭ بىر توپ قۇۋۇم - قېرىنداشلىرى نومۇس كۆچىسىدىن بىر يەرگە جەم بولۇپ:

— كىشىلەر نامىنى ئاتاشقىمۇ ھارسىنىدىغان شۇنداق بىر گادايىنىڭ بىزدەك كاتتىلار بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى بار؟! نومۇس شىشمىز ئەمدى بەختسىزلىك تېشىغا تېگىپ پارە - پارە بولدى، نامىمىز سېسىدى، ئەگەر ئامال قىلمىساق بۇ ۋىلايەتتە باش كۆتۈرۈپ يۈرمەك، ھەم كىشىلەر بىلەن مۇناسىۋەت قىلماق ناھايىتى مۇشكۈل، بولۇپمۇ مەرىكە مۇراسىملاردا يۈزىمىزنى قانداق كۆتۈرۈپ يۈرىمىز؟! شۇڭا بۇ بەدنامىلارنى ئامالىنىڭ بارىچە يوقاتماق بولمايدۇ، — دەپ مەسلىھەت قىلىشتى. ئۇلار دەرھال يىگىتنىڭ ئالدىغا بېرىپ نەسىھەت قىلدى، كايىدى، ئەمما ھېچ پايدا بەرمىدى. ئۇلار قانداق قىلىشنى بىلمەي ئاخىرى مۇرەسسە قىلىپ:

— ناۋادا مەلىكىدىن كەچسەك، قانچىلىك ئالتۇن بەر دېسەك بېرىمىز، — دېدى.

يىگىت:

— ھەي ئەزىزلەر، بىلىپ قويۇڭلاركى، پېقىر مەلىكىنىڭ ۋىسال ئارزۇسىدا ئوتتەك يېنىپ تۇرغىنى ئۈچۈن بولدى، كۆنۈم پەرىشانلىقتا ئۆتتى. تەڭرى - تائالانىڭ مېھىر - شەپقىتى بىلەن بۇ دەرىجە ئەمدى ماڭا شۇنداق بىر پۇرسەتتە نېسىپ بولغاندا ئۇنى ئاسانلىقچە قولدىن بېرىمەمەن. تەڭرىنىڭ ھەققى - ھۆرمىتى ئۈچۈن بۇ يولىتىز دەۋادىن كېچىپ، مەن بىچارىنگە ئازار بەرمەڭلار، غېرىب، ئاۋارىلىكىمدىن ئۈيات قىلىڭلار، دۇنيانىڭ غۇربەتچىلىكىگە، ئادەملەرنىڭ گادايلىقىغا پەرۋا قىلماسلىق ياخشى ئىش ئەمەستۇر، يىراقنى كۆرەر ئادەملەر كىشىنىڭ كىيىگەن تونلىرىغا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ دانىشلىقىغا، پەم-پاراسىتىگە قارايدۇ. ئېسىل نەسەبتە تۇرۇپ مۇ غاپىللىقتا ئۆتكەنلەرنىڭ بۇيۇكلۇكى ئېتىبارغا ئېرىشەلمەيدۇ. ھەرقانداق كاتتا پادىشاھمۇ ئەگەر بىرەر ئىلىم - ھۈنەردىن خەۋەرسىز قالىدىكەن خەلققە ھېچقانداق پايدا - مەنپەئەت يەتكۈزەلمەيدۇ. بىر كىشىنى جۇل - جۇل سىياقتا كۆرۈپ ئۇنىڭغا ھاقارەت نەزىرى بىلەن قارىماق ياخشىلىقتىن ئەسلا دېرەك بەرمەيدۇ. ئۇ ئەسلىدە دۇرۇس ئادەم، پەقەت سوھتاجلىق ۋەجىدىن مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالغان. ئەمدى سىلەرگە مەلۇم بولسۇنكى، مېنىڭ ئەسلى ۋەتىنىم شىراز بولۇپ ئۇ دىيارنى كىشىلەر «ھۈنەر - پەزىلەت كانى» دەپ تەرىپلىشىدۇ، بارلىق ئىلىم - بىلىمنى ئەنە شۇ يەردىن ئۆگىنىدۇ. ئاتام سودىگەر بولۇپ ئىزىت ۋە دۆلىتىنىڭ داڭقى پۈتۈن جاھانغا مەشھۇردۇر. ئۇنىڭ خەير ئېھسانىدىن كاتتا كىشىلەرمۇ، ئاددىي كىشىلەرمۇ تەڭ بەھرىمەن بولالايدۇ. يىگىتلىك ئالىمىدە يۈرۈپ ئۇ يەردىكىلەردىن كۆڭلۈم تويۇقسىز سوۋۇپ، تىجارەت قىلىش مەقسىتىدە بىر بۆلۈك مال ئېلىپ ۋەتەندىن ئايرىلىپ سەپەرگە ئاتلاندىم. يول ئۈستىدە قاراقچىلار كارۋاننى تالان - تاراج قىلدى. ھەممە مال قولدىن كېتىپ ئۆزۈم ساق قالدىم، ئەمما ئەھۋالىم خاراپلاشتى، ئاخىرى چۆگىلەپ يۈرۈپ مۇشۇ ۋىلايەتكە كېلىپ قالدىم، مانا ئەمدى سىلەر كۆرگەندىكىدەك

مۇشۇ هالغا چۈشۈپ قالدىم. كۆپ ئۆتمەي ئاتام كىشى ئەۋەتىپ مېنى ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن ئۆيگە ئېلىپ كېتىدۇ، مېنى بۇ خارلىقتا تاشلاپ قويمايدۇ. ھەي قەدىرىدانلار، ھەقىقىي ئەھۋالىمدىن خەۋەر تاپماي تىكلار، ئەمدى ماڭا بېرىدىغان تىل - ئاھانەت، تاياق - توقماقلىرىڭلارنى يىغىشتۇرۇڭ، ۋېلىكلار، غېرىبلارنىڭ سۆزىگە قۇلاق سېلىڭلار، ئۇلۇغلارنىڭ پەزىلىتىدۇر، — دېدى.

ئۇلار بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:

— ئەگەر سۆزۈڭ راست بولسا، سېنى ئەلۋەتتە ئۆزىمىزگە كۈيئوغۇل قىلىپ، ئىززەت - ھۆرمىتىڭنى قىلىمىز، — دېدى.

يىگىت:

— ئىشەنمىسەڭلار ماڭا بىر ئايلىق مۆھلەت بېرىڭلار، شۇ بىر ئاي ئىچىدە ھېچكىم مېنى ئاۋارە قىلمىسۇن. ئەگەر بىر ئايدىن كېيىن ئاتامدىن خەۋەر كېلىپ مېنى ئېلىپ كەتسە، سۆزۈم راست چىقىدۇ، خەۋەر كەلمىسە سىلەرنىڭ بۇيرۇقىڭلارغا بويسۇنۇپ مەلىكىنى ئۆزۈڭلەرگە تاپشۇرۇپ باشقا ياققا كېتىمەن، — دېدى.

ئۇلار يىگىتنىڭ بۇ سۆزىگە قوشۇلۇپ ئۇنىڭغا بىر ئاي مۆھلەت بەردى. يىگىت ئەمدىكى يولنى قانداق بېسىش ھەققىدە كۆپ ئويلىناتتى. ئاتىسىدىن ئۇنىڭغا بىر خىش قېلىپىدىن باشقا ھېچقانداق مىراس قالمىغانىدى. ئۇ ئامالسىز قېلىپ، مەلىكىنىڭ ۋىسال دۆلىتىنى بىر ئايغىچە غەنىيمەت بىلىپ مەئىشەت لازىمەتلىكلىرىنى قۇدرەتتىنىڭ يېتىشچە تەييارلاپ، خوتۇنىنى قۇچىقىدىن بىردەمۇ چۈشۈرمەي ئىشرەت قىلىپ ئولتۇردى. يېرىم ئاي ئۆتۈپ كەتتى، بىگىت ئەندىشىگە چۈشۈپ: «مۆھلەت تامام بولسا يەنە نامراتلىققا قايتىپ، مەلىكىنىڭ ۋىسال دۆلىتىدىن مەھرۇم بولمەن» دەپ ئويلىدى، بېشىغا غەم كۈلپەتلىرى سايە تاشلىدى. كۈن تېزلىك بىلەن ئۆزاپ كېتىۋەردى، ۋەسال كۈنلىرىدىن ئاخىرى ئۆچ كۈن قالدى. ئايرىلىش ئەلىمىنىڭ قانچىلىك دەھشەت ئىكەنلىكىنى ئۇ ئۆزى بىلەتتى. شۇنداق قىلىپ ئۇ ئۆمىدسىزلىك شارابىدىن غەرق مەست ھالەتكە يەتتى، ئەمما ئۇ مۇزدەكا ئىلىمىدە خېلى ئۇستىلاردىن بولغاچقا ھەر كەچىسى جاننى ئۆرتەيدىغان نەغمە بىلەن ئاشقانە غەزەللەرنى ئوقۇيتتى. ئۇنىڭ مۇڭ پەريادى سىرتلارغىمۇ ئاڭلىنىپ تۇراتتى. شۇ كەچىلەرنىڭ بىرىدە شەھەر پادىشاھى بىر مۇلازىمنى ئەگەشتۈرۈپ پۇقرالارنىڭ ئەھۋالىنى بىلىش ئۈچۈن ئەتراپنى ئايلىنىپ يۈرەتتى. قازارا، بىر ئىشىكنىڭ تۈۋىگە كېلىپ ئۆي ئىچىدىن يۈرەكنى ئۆرتەيدىغان ناخشا ئاۋازى كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى. ناخشا پادىشاھقا ناھايىتى تەسىر قىلىپ كەتتى، ئۇ ئىختىيارسىز ئۆي ئىچىدىن:

— كىمسەن؟ ئىنسانمۇ ھەممىسى ئۇيقۇدا ياتقان مۇشۇنداق چاغدا مېنى نېمىشقا چاقىرىسەن؟ — دېگەن ئاۋاز كەلدى.

پادىشاھ:

— ھەي بىگىت، مەن تەكرىنى دوست تۇتقان بىر قەلەندەرمەن. سېنىڭ ئاشنالىق ۋە مۇپتىلالىق دەردى بىلەن تولغان نەغمەكىنى ئاڭلاپ ناھايىتى تەسىرلەندىم، شۇ سەۋەبتىن ئەدەبسىزلىك بولسىمۇ سېنى چاقىردىم، ئەگەر مېھرىبانلىق قىلىپ، ئىشىكىنى ئېچىپ مەن بىلەن بىر پەس ھەمسۆھبەت بولساڭ، ئوغۇل بالىدەك ئىش قىلغان بولساڭ، — دېدى.

يىگىت ئورنىدىن دەرھال تۇرۇپ ئىشكنى ئاچتى. پادىشاھ مۇلازىمى بىلەن ئۆيگە كىرىپ كۆڭلى سۇنۇقلۇقىدىن ئادەمدە سۇر پەيدا قىلىدىغان بىر يىگىتنىڭ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى. پادىشاھ قەلەندەرچە ياسانغانىدى، يىگىت ئۇلار بىلەن سۆھبەتكە داخىل بولدى، يىگىتنىڭ ھالى تېخىمۇ ئەسكىلىشىپ چىرايىدا پەرىشانلىق ئالامەتلىرى پەيدا بولغىلى تۇردى. پادىشاھ:

— ھەي مەرد يىگىت، ئەگەر لۇتفى كەرەم قىلىپ دىلىنى لەرزىگە سالىدىغان نەغمىلەرنىڭ بىلەن غەم تۇمانلىرىنى كۆڭۈل ئاسمىنىدىن بىرەر سائەت يوق قىلساڭ، سەندىن كۆپ مىننەتدار بولاتتۇق،— دېدى.

يىگىت كۆزىدىن سەلدەك ياش ئاققۇزۇپ:

— ھەي ئىشقتىن بىخەۋەر قەلەندەر، مەن ھازىر ھەددى-ھىسابسىز دەرد-ئەلەمگە دۇچار، شۇڭا كۆڭلۈم ئىنتايىن پاراكەندە. سەن بۇنداق چاغدا مەندىن نەغمە ئاڭلاپ، سۆھبەت قىلىشنى تەلەپ قىلىۋاتسەن، ھازىر مېنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تىنىقىمۇ يوقىلىۋاتىدۇ. كۆپ ئۆتمەي جان بەلەن ۋىدالاشىمەن، ئەمما سەن ساددا بولغاچقا مەندىن نەغمە ئاڭلاشنى ئويلاۋاتسەن،— دېدى.

— ھەي يىگىت،— دېدى پادىشاھ،— سېنىڭ يۈرەكنى ئۆرتىگۈچى نەغمەڭ باغرىمنى كاۋاپ قىلدى. ئەمدى ئەگەر ماڭا ئىشەنسەڭ ئەھۋالىڭدىن مېنى خەۋەردار قىل. بۇ قەدەر ئۆرتەنمەكلىكىگە سەۋەب زادى نېمە؟

يىگىت زار-زار يىغلاپ بولغان ۋەقەلەرنى تەلتۆكۈس بايان قىلدى. پادىشاھ ھېچ سۆز قىستۇرماي ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ دى ۋە ئۇنىڭ بىلەن تەزلا خوشلىشىپ ئوردىسىغا قايتتى.

شەرق ئاسمىنىدىن قىزغۇچ شەپەق ئۈياتچان قىزەڭ بەشىنى كۆتۈرگەن ۋاقتىدا پادىشاھ سارايى خوجىسىغا: «بىر بۆلۈك نەپىس ئەسۋابلار بىلەن بىر بوغچا ئالتۇننى يىگىتنىڭ خىزمىتىگە ئاپىرىپ ئۇنىڭغا ‹ئاتاڭنىڭ خىزمىتىدىن كەلدىم› دەپ بەرگىن» دەپ بۇيرىدى.

مەلىكىنىڭ ئۇرۇق-تۇغقانلىرى جەم بولۇپ يىگىتنىڭ بەشىغا كىلىپ غوۋغا سېلىپ تۇراتتى. دەل شۇ چاغدا بىر كىشى ئېتىغا مىنىپ، ئۇزۇن چاچلىق غۇلامنى ئالدىغا سېلىپ يېتىپ كەلدى. بىر بوغچا ئېسىل كىيىم-كېچەك، زىبۇ-زىننەت ۋە يەنە بىر بوغچا ئالتۇن بىلەن ھەيۋەتلىك تۇستە ئىشىك تۆۋىگە كىلىپ بىر توپ كىشىلەرنىڭ توپلىشىپ غوۋغا كۆتۈرۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران بولدى. ئاتلىق كىشى:

— ئاتىسىدىن كۆڭلى ئاغرىپ بۇ شەھەرگە كىلىپ ئۆيلەنگەن مىرزا بەدىئ شىرازى دېگەن كىشىنىڭ ئۆيى قەيەردە؟— دەپ سورىدى. ئۇلار بۇنى ئاڭلاپ «بۇ غېرىب يىگىتنىڭ سۆزى راست ئىكەن» دېيىشتى ھەم ئاتلىق كىشىگە ئۇ ئۆيىنى كۆرسەتتى. بىر كىشى بۇرۇنراق يۈگۈرۈپ كىرىپ ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى. ئاتلىق كىشى تەزدىم قىلىپ يىگىتنىڭ ئاتىسىنىڭ تىلىدىن بىر بۆلۈك سۆزلەرنى ئېيتىپ ناھايىتى ئىززەت-ھۆرمەت بىلەن بىر پارچە خەتنى چىقىرىپ يىگىتكە سۇندى، ئۇ خەتنى ئوقۇدى. خەت مۇنداق يېزىلغانىدى: «ھەي سۆيۈملۈك ئوغلۇم، دەرد-پىراقىدىن ناتىۋانلىق ياستۇقىدا يېتىۋاتقان، تەڭرى-تائالا ئۇچۇن ئۇ دۇنياغا

كېتىپ قېلىشىمدىن ئاۋۋال مەن بىلەن كۆرۈشۈۋال، دىدارىڭنى كۆرمەي تۇرۇپ بۇ دۇنيادىن سەپەر قىلسام ھەسرەت بىلەن كېتىمەن. قانداقلا بولمىسۇن مەن بىلەن كۆرۈشۈۋال، دىدارىم غەنىيمەتتۇر، نامە تامام ۋەسسالام.» يىگىت بۇنىڭدىن ھەيران بولۇپ: «ئاتام ھايات چېغىدا قول ئىلكىدە بىر خىش قېلىپىدىن باشقا ھېچنېمە يوق تۇرسا، ماڭا بىر مەملىكەتنىڭ خىراجىتىگە يەتكۇدەك بايلىق ئەۋەتىپتۇ، بۇ زادى نېمە ئىش؟ بۇنىڭدا چوقۇم بىر گەپ بار» دەپ ئويلاپ بۇنى يەنە تەكرىنىڭ شاپائىتىدىن دەپ بىلىپ، ئۇنىڭغا كۆپ دۇئالارنى ئېيتىپ، ئالتۇننىڭ ھەممىنى ئالدى. خۇرتۇننىڭ قېرىنداشلىرى شەرمەندە بولۇپ يىگىتكە ئۆزرە ئېيتتى، كېچىنى تامامەن شاد - خۇراملىق بىلەن ئۆتكۈزدى. ئىككىنچى كۈنى ھەممەيلەن جەم بولۇپ بىر - بىرىگە خەيرىخاھلىق قىلىپ ئولتۇراتتى، توساتتىن بىر كىشى ئاجايىپ سۈرەتتە كېلىپ:

— مىرزا بەدئېبە شىرازى ئالىيلىرى ئاتىسىدىن رەنجىپ قېلىپ بۇ يەرگە كەلگەنىكەن ھەم مۇشۇ جايدىن ئۆيلەنگەنىكەن، قايسىلار شۇ كىشى بولسىلەركىن، پادىشاھ چاقىرىدۇ، — دېدى.

يىگىت ئورنىدىن دەرھال تۇرۇپ ئۇ يەرگە ماڭدى. سودىگەر خوجا خۇشال بولۇپ ھەم پەخىرلىنىپ كويىغلىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى. يولدا ئۇچرىغان ھەر بىر تونۇش - بىلىشلىرىگە ئۇلار سوربىماستىن بۇرۇن دەرھال «بۇ يىگىت ماڭا كۈيئوغۇل بولىدۇ، پادىشاھنىڭ قېشىغا كېتىۋاتىدۇ، ئۆزى شىراز ۋىلايىتىدىكى كاتتا بىر كىشىنىڭ ئوغلى بولىدۇ» دەپ سۆزلەپ ماڭدى. ئۇلارمۇ بۇنى ئاڭلاپ سودىگەرنى قائىدە يۇزىسىدىن مۇبارەكلەشتى. سودىگەر خوجا مەمنۇنلۇق بىلەن قاش ساقاللىرىنى ئويىنىتىپ سەل تەكەببۇرلۇق بىلەن ئىشارەت ئارقىلىق جاۋاب قايتۇردى. يىگىت پادىشاھنىڭ دەرگاھىغا ھازىر بولغاندا نەزەرى دەرھال ئۇنىڭغا چۈشۈپ ئاخشامقى قەلەندەرنىڭ بۇگۈن كېلىپ شاھلىق تەختىدە ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى. ئاندىن ئۆزىگە كەلگەن دۆلەتنىڭ قانداق كەلگەنلىكىنى چۈشەندى. يىگىت دەرھال يۈگۈنۈپ شاھقا تەزىم قىلىپ، كۆپ رەھمەت ئېيتتى. پادىشاھمۇ ئۇنىڭغا يەنە مەرھەمەت قىلىپ ئالتۇن - كۈمۈشلەردىن يەنە ئىنئام قىلىپ ئارقىدىن قول ئاستىدىكىلەرگە «بىرنەچچىگىلار ھەمراھ بولۇپ، ئۇنى ئۆز ۋىلايىتىگە يەتكۈزۈپ قويۇڭلار» دەپ بۇيرۇدى. غېرىب يىگىت ئادالەتلىك شاھنىڭ ساخاۋىتى بىلەن ۋىلايىتىگە كېلىپ قالغان ئۆمرىنى خوتۇنى بىلەن يەرگە ماڭدى. سودىگەر خوجا خۇشال ئەيش - ئىشرەتتە ئۆتكۈزدى.

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

ھۆمۈنامە*

غەرىب خەستە

نەشرىگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

فەسلى داستان، ئەمىر ھەمزەنىڭ شەھرى يۇنانىنىڭ خىراجىنى ئالىپ، شەھرى ئىسكەندەرىيىگە كەلگەنلىرى

مەئەلقىسسە، ئىشتىمەك كېرەك، راۋىيان،
ئەمىر ساردىن سۆزنى ئەيلەي بەيان.
بۇلار شەھرى يۇنان خىراجىن ئېلىپ،
يېتىپ تۇشتى ئىسكەندەرىيگە كېلىپ.
قاچىپ ئېردى قارۇن بولۇپ سەرىنگۇن،
كېلىپ بۇ شەھەرگە ئەمىردىن بۇرۇن.
بۇ سەگنىڭ چىقىپ ئالدىغا، نەچچە باش،
تەۋازىئ قىلىپ ئانچۇنان پىرۇ ياش.
شەھەرگە ئېلىپ كىردىلەر ئۇشبۇ چاغ،
ھېكايە قىلىپ سۆزنى باشىدىن ئاياغ.
بېرىپ نامە ھەم ئالتە مىسقال زەھەر،
بۇ سەگلەرگە قىلدى ئەمرنى خەبەر.
ئۆزى تۇتەيانۇش ئوقۇپ دەرمەھەل،
دېدىكىم: «بۇ ئىشلا ئېرۇر بىزگە سەل.
قىلۇرمىز بۇ ئىشنى، قىلالماس دېمەك،
مۇڭا لال ئولۇپ، ئەسلى سىز غەم يېمەك.»
ئۇشۇل دەمدە ئايتتى ئەمىردىن خەبەر،
بۇ سۆز بىرلە ئولتۇرمىش ئېردى بۇلەر.
دېدىكىم: «كېلىپدۇر بەغايەت چېرىك،
يۇدۇق بىز تىرىكلىكدىن ئەمدى ئىلىك.»
بۇ قارۇننى پىنھان قىلىپ شول زەمان،
قويۇپ چىقتى بۇ تۇتەيانۇش ھەمان.
ئەمىرنىڭ كېلىپ ئالدىغە ئۇشبۇ ھال،
كۆرۈشتى بۇ ئىئزاز ئېتىپ دەرمەھال.
تۇشۇردى شاھەرگە، قىلىپ شادلىق،
بۇ ھەم قىلدى مەجلىسنى بۇنيادلىق.
بولۇپ مەست تۇن ھەسسە بولدى ئويان،
ئەمىر چىقتى ئۆز بارگاھى سويان.
دېدى تۇتەيانۇش بولۇپ لائىلاج:
«بېرەي راستلاتىپ مەنمۇ ئەمدى خىراج.
ۋەلېكىن ئويانلار قىلىپ مۇندا بىز،
ئانى بىر كۆرۈپ يانسۇلار، ئەي ئەزىز.
بولۇپدۇر زىمىستان ئۆتۈپ يازلىق،
قىلۇرمىزكى چەۋگان ئويانىمازلىق.»
ئەمىر كۆرمەپ ئېردى بۇ يەڭلىغ ئويان،
دېدىلەر: «كۆرەرمىز، بارۇرمىز قايان؟»
ئەمىرنىڭ بۇ سەگ قەسد قىلىپ جانىغە،
ئالىپ چىقتى سەھرايى مەيدانىغە.
ئويۇنلار قىلىپ رەڭ بەرەڭ ئات سالىپ،
بىروق تۇردى مۇنداغ ئەمرنى ئالىپ.
ئەمىر تۇشتىلەر چاھىغە ھەسسەسى،
يېتىپ كەلدى شەمشىر ئالىپ ئىككىسى.
كى سالغاي ئوشۇل دەم ئەمىر باشىغە،
كېلىپ لەندۇھۇر غاقىراپ قاشىغە.
قولىدىن ئالىپ شەمشىرىنى ھەمان،
كى سالغاي ئىدى ئەسلى بەرمەي ئەمان.
كى يىغلاپ دېدى: «يا ئەمرى ئەرەب،
گۇناھ قىلدىمۇ قىلماغىل سەن غەزەب.

* بەشى ئۆتكەن سانىدا

كى بىلەيمەن دەپ ئويلىغان ئىدىم. ئەمما ئۇ ئۆزىنى قىلچىلىك ئەيىبلىمەيتتى. ئۇ ئۆزىنى قىلدىكى، تەۋبە ئەتتا. ئۇ ئۆزىنى ئۇنداق ئويلىمايتتى. ئۇ ئۆزىنى ھەر ئىككىلىسىنى، كىرىپ بۇ كىچىك بەردى كۆپ مەجلىسنى. يانا بىر كۈنى ئولتۇرۇپ بۇ لەتىنى، دېدىكىم ئەمرغە كىلىپ بۇ يەقىنى: «قىلىپ بىئەدەبلىكنى شەرمەندە مەن، خىجالەتتە، ھەر سىزنى كۆرگەندە مەن. كى بار ئىدى بىر باغىمىز بارسۇلار، كى سەيرى تەماشا قىلىپ يانسۇلار.» بولۇپ دەفئى دىلگىرلىك بەر تەرەپ، قوپۇپ يۈردى ئاندىن ئەمرى ئەرەب. ئەمر يەتتىلەر باغىغە دەر زەمان، ئەجەب مېۋىلەر رەڭ بەرەڭ ھەرقاچان. كى بىر قەسرى كۆردىكى گويا بەلەند، قىلىپدۇركى تۈگرۈكنى زەنجىرغە بەند. بۇ قەسرىنى قىلمىش سۈتۈنسىز بەنا، كى بىر تۈگرۈكى بارۇ يوقتۇر يانا. بەش ھەلقەغە زەنجىرنى بەند قىلىپ، ئۇچىنى بۇ تۈگرۈككە پەيۋەند قىلىپ. مۇنى بەركىتىپ بەككىنە ئۇشبۇ خىل، مۇنىڭ بىر ئۇچىغە قويۇپ يەتتە فىل. ئەمر ئولتۇرۇپ ئېردى بۇ قەسردە، خەبەر سالدى فىلبانغە بۇ ئەسردە. سوقۇپ ئېردى فىلنى كېلىپ قاشىغە، بۇ قەسرى يىقىلدى ئەمر باشىغە. تۈشۈپ ئۈستىگە ئۇشبۇ يەكلىغ يىغاچ، ئەمر قالدىلار ئاستىدا ئون غۇلاچ. زىيان بولمايىن خاجە مۇقىبلىغە ھېچ، بۇ سائەتدە باشىغە تۈشتى قىلىچ. ھوشىدىن كېتىپ بۇ يىقىلدى ھەمان، قاچىپ كەلدى قىيتاس لەشكەر سويان. خاجە ئۇمرى كۆرۈپ چەكتىلەر دەردۇ ئاھ، يېتىپ كەلدى باغىغە تەمامى سىپاھ. كېلىپ خاجە مۇقىبلىنى مۇنداغ كۆرەپ، قۇچاقىغە ئالدى باشىنى يۆلەپ. كى ئەمما ئەمر ئۇشبۇ يەكلىغ بولۇپ، يىقىلدى يىغاچ توغرا تۈگرۈك سۇنۇپ. سەلامەت قېلىپ، بىر تامانى بېقىپ، ئىشتىتىكى، ئاۋاز مۇندىن چىقىپ. چىقار ئىشكىدىن بۇ يەكلىغ نىدا، بۇدۇركىم، قۇلاق سالسەلەر: «ئەي خۇدا.» ئوشۇل دەم ئەمر كىردىلەر ئىچكەرى، كى ئالدىدا بۇتنى قويۇپ بىر پەرى. ئەمر كۆردى ئانداغ يۇغاندۇر بۇتى، قىلادۇر مۇڭا زارلىق ھاجەتى. تۇرۇپ ئېردى فۇرسەت ئەمر مۇندا ھەم، چىقىپ كەلدى ئول دەم خاجە ئۇمرى لەقەم. ئەمر ئۇردىلار يەرگە بۇتنى ھەمان، كى دېۋ چىقتى بۇتنىڭ ئىچىدىن رەۋان. ئوشۇل دەم مۇسۇلمان بولۇپ بۇ پەرى، بۇ دېۋ قاچتى مۇندىن چىقىپ يۇقارى. خاجە ئۇمرى بۇ تامنى ئويۇپ يىقتىلار، ئەمر بىرلە مۇندىن بۇيان چىقتىلار. قىلىپ جەڭ بۇ يەردە تەمامى چېرىك، ۋۇجۇدىنى قويماي بۇ يەردە تىرىك. مۇسەخەر قىلىپ، بۇ شەھەرنى چاپىپ، ئالىپ ئولجەلەر بارىيوقنى تاپىپ. كى ئاندىن ئەمر دېدى: «قارۇن قايان، كېتىپدۇركى، بىز ھەم بارالىڭ شۇيان.» دېدى بىر كىشى: «ئەي ئەمرى ئەرەب، قاچىپ كەتتىلەر قارۇن ئۇشبۇ تەرەف. خاجە ئۇمرى، ئەمر يۇردىلەر خۇبلاشىپ، كېلۇر ئېردىلەر ئىككى مەنزىل ئاشىپ. يۇرۇپدۇر زىرائەت قىلىپ بىر كىشى، قوشۇغلۇغ ئويىغە بۇغۇسى تىشى. خاجە ئۇمرى كېلىپ، قىچقىرىپ: «ئەي ئاكا، كىشى ئۆتتىمۇ ئۇشبۇ يولدىن بىكا؟» بۇ ئادەم دېدى: «ئەرتە چىقماسدا كۈن، كېلىپ مۇندا بىر ئاتلىغ ئەر تىزۇ تۈن.

تالاپ ئالدىلار مەندىن ئول ئىككى نان،
كى ئول دەم ئۆتۈپ كەتتى مۇندىن ئۇ يان.»
بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ مۇنىڭدىن ھەمە،
خاجە ئۇمرى يەنە دېدى: «ئاتىڭ نېمە؟»
دېدىكىم بۇ دېھقان: «ئىسمىم ئاتمىز،
مۇبارەك ئىسمۇر، سورسالار، ئەي ئەزىز،
خاجە ئۇمرى دېدى: «يۈزدە بۇ بەيئەتتىڭ،
سېنىڭ بار ئىكەن مۇندا ياخشى ئاتىڭ.
كى بولغاي مۇبارەك ماڭا ئۇشبۇ دەم،
قويۇپمەن بۇ نىيەتدە يولغا قەدەم.
ئەگەر مەن بۇ قارۇنىنى مۇندا تاپسام،
بۇ سائەتدە ئۆلتۈرسەم ئانى چاپسام.
قىلاي پادىشاھ مەن سېنى شول زەمان،
خۇدا خاھلاسە، مەنكى تاپسام ئەمان.»
ئۆتۈپ تۇردىلار ئارقادىن تىزۇ تۇن،
يېتىپ كەلدىلەر تاغقە، ئولتۇردى كۈن.
خاجە ئۇمرى قىلىپ مۇندا پەستۇ بەلەند،
بولۇپدۇركى قارۇن كېلىپ تاغقە بەند.
كۆرۈپ دېدى قارۇننى: «چىقىل بۇيان.»
بۇ شۇك ياتتى، ئۇ ئۇردى بەك ئانچۇنان.
تۇتۇپ چىقتى ئاخىر خاجە ئۇمرى ئۆزى،
ئەسرىنىڭكى تۇشتى بۇ سەككە كۆزى.
قىيىن بىرلە قارۇننى ئۆلتۈردىلەر،
كى ئاندىن بۇ لەشكەر سويان يۈردىلەر.
بۇ سائەتدە تەرسۇسدىنكىم چېرىك،
كېلىپدۇر، تۇتارغە ئەسرىنى تىرىك.
ئەدەس شاھ تەرسۇسى شاھى ئانىڭ،
باشى ئوتتۇز ئۇچمىڭ سپاھى ئانىڭ.
تېكىپ تۇغ سەلاھۇ كىيىپ رەڭ بەرەڭ،
ئوشۇل دەم ئەسىر بىرلە قىلدىلا جەڭ.
مۇنى ئۆلتۈرۈپ، ئەسلى بەرمەي ئەمان،
بۇ مەنزىلغە يەتتى ئەسىر شول زەمان.
يەنە شاھلىقنى بېرىپ ئوغلىغە،
كى ئولتۇرغۇزۇپ قويدىلار ئورنىغە.
ۋەلى مۇندا كەلدى يەنە بۇ خەبەر،
كېلى

كېلىپ قاشغه كۆردى ئانى تۇزۇك،
بۇ جام ئىچره جىق سۇ تۇرۇپدۇر سۇزۇك.
ئىچىپ ئېردى بۇ سۇنى ئالغان زەمان،
يىقىلدى هوشىدىن كېتىپ شۇ هەمان.
كېلەدۇر چىقىپ بىر قەلەندەر كىشى،
كى بىلدى خاجه ئۇمرى: بۇ ئەييار ئىشى.
كى خالىد دەر ئېردى بۇ ئەييارنى،
خاجه ئۇمرى كۆرۈپ، تۆكتى كۆكنارنى.
كېلىپ ئالدى ياغلىقنى بۇ ئۇشبۇ هال،
يىقىلدى هوشىدىن كېتىپ دەرمەهال.
مۇنى باغلادى بەك بۇ يەرده باسىپ،
قىيىن قىلدىلار بىنهايەن ئاسىپ.
ئۆزىنى ئانىڭ سۇرەتىده قىلىپ،
قىلىپ ئانى ئۆز هەيئەتىده بىلىپ.
ئالىپ يۈردى هەيدەپ شەهەرگه رەۋان،
كى يەتكۈردى شەه ئالدىغه شول زەمان.
قىلىپ ئەبدى قەهھار ئانداغ غەزەب،
بۇ يەرده ئۆلۈمگه بۇ يەڭلىغ كۆرەپ.
خاجه ئۇمرىگه ئىنئام ئالتۇن بېرىپ،
مۇنى كەلتۈرۈپ ئۆلتۈرۈرگه ئېيلىپ.
كى شەمشىرنى تەڭلەپ بۇ ئاهستەرەك،
دېدىلەر: «مۇسۇلمانى بول، ئەي زىرەك.
قىلمۇرمەن ئەگەر بولماسا مەن قىساس،
كى بولغايسەنۇ بۇ ئۆلۈمدىن خەلاس.»
نەسىهەتنى ئەييار ئەيلەپ قەبۇل،
كى مۇئمىن بولۇپ، شول زەمان تاپتى يول.
كى ئىلتىپ ئوشۇل دەم شەهەر تاشغه،
ئالىپ كەلدى باشلاپ ئەمىر تاشغه.
ۋەلى ئەبدى قەهھار ئىشتىتى مۇنى،
بۇلار ئېردىلەر تۆرت ئاغاۋۇ ئىنى.
قىلىپ مەغلۇبه جەڭنى هەم ئانچۇنان،
مۇسۇلمان بولۇپ تاپتى ئۆزگه ئەمان.
كى مەجلىس بېرىپ بىر كېچه، ئىككى كۈن،
كۆچۈپ يۈردىلەر ئەرتەسى تىزۇ تۈن.

دېدىلەر چۇ: «باردۇركى شەهرى خەلەف»
ئەمىر يۈردى لەشكەر بىلەن بۇ تەرەف.
كېلىپ كۆڭلىگه بىر شكار ئەيلەمەك،
ئەمىر يۈردىلەر لەشكەرىدىن بۆلەك.
ئاتىپ بىر كىيىك قىلمىش ئېردى كەباب،
تاپىلماي باقىپ تۆز بىله زەررە ئاب.
كى ئولتۇرمىش ئېردى بۇ ئىشدىن بېقىپ،
كېلەدۇر قەلەندەر يىراقدىن چىقىپ.
ئەمىر دېدى: «بارمۇ، قەلەندەر، تۇزۇك،
ئەگەر بۇلسه دەرهال بېرىپ يەتكۈزۈك.»
قەلەندەر ئوشۇل دەم بارىپ يانىدىن،
كى تۇزنى چىقاردى نەمەكدانىدىن.
يەپ ئېردىكى تۇزلاپ كەبابنى هەمان،
يىقىلدى هوشىدىن كېتىپ شول زەمان.
ئەمىرنى بۇ ئەييار ئالىپ باشغه،
ئالىپ كەلدى ئەينىشخان قاشغه.
بۇيۇردىكى: «بەند ئەيلەگىل» دەپ هەمان،
ۋەلى بەركىتىپ قويدىلار ئانچۇنان.
ۋەلىدىن بار ئېردى يانا بىر شەهەر،
ئاڭا شاه ئېردى ۋەلى ئىككى ئەر.
ئاتار ئېردىلەر شاهى ئىرتال ئانى،
بىرى شاهى ئىرسال، ئاغاۋۇ ئىنى.
كى تۇش كۆردى بۇ ئىككىسى بىر كېچه،
خەلىل كۆپ بىشارەت بېرىپ ئۆزگىچه.
قوپۇپ ئەرتەسى تۇش كۆرۈپ رەك بەرەك،
كېلىپ قىلدى ئانداغ بۇ خان بىرله جەك.
ئەمىر بەندىنى پارە ـ پارە قىلىپ،
كى جەك قىلدى ئۆزنى سەۋارە قىلىپ.
تۇتۇپ خانىنى ئول دەم تەمامى چەرىك،
بولۇپ ئۆزگەسى مۇسلمانى چەرىك.
كى ئاندىن تۇتۇپ خانىنى ئۆلتۈردىلەر،
شەهەرنىڭ خىراجىن ئالىپ يۈردىلەر.
ئەمىر بولدى ئۆزلەشكەرىگه رەۋان،
كۆرۈشتى بۇ لەشكەر بولۇپ شادىمان.

فەسلى داستان، ئەمرنمك شەھرى ئەنتاقىيەگە كەلگەنلەرى

كەل ئەمدى سۇخەن ئەھلى، ئەي سەرۋى ناز،
ھىكايات قىل تۇتى يەكلىغ نەۋاز.
ئەمر، لاۋۇلەشكەر كۆچۈپ بەھرىگە،
چىقىپ تۇردى ئەنتاقىيە شەھرىگە.
قۇباتخان ئالىپ بۇ شەھەردىن خەبەر.
چىقىپ ئالدىغە ئول زەمان ئۇشبۇ ئەر.
كى ئېئزازۇ ئىكرام ئېتىپ ئانچۇنان،
تۇشۇردى شەھەرگە ئەمرنى رەۋان.
تۇزۇپ مەجلىس ئەسبابىنى ئۇشبۇ ھال،
تۇتۇپ مەي، ياساپ نەغمە، دېدى: «مەي ئال»
بولۇپ ئەيشۇ ئىشرەت بىلە كامران،
قىلىپ ھەر تەرەفدىن ھىكايە بەيان.
قوپۇپ دېدى: «ئەي شاھى ئالىي نەژات،
فۇزۇن دەۋلەتىڭ بولسۇ، ئۇمرۇڭ ھەيات.
ۋەلىي مۇندا بىر گەنجە كۇن بارھا،
كى پەيدا بولۇپدۇركى بىر ئەژدەھا.
ئۆزى ئاقىراپ ئۇشبۇ ھەيئەت بىلەن،
كى بىر قېچىرۇر يېلدا ھەيبەت بىلەن.
كى ئاۋازەسىنى ئىشىتكەن كىشى،
ئۆلۈپدۇركى جان بىرلە قالماي ئىشى.
خەلاس ئەتسەلەر بۇ بەلادىن ئەگەر.
كى بەيئەت قىلالىڭ تەمامى شەھەر.
بېرىپ ھەم خراجىنى لايىق ھەمە،
كى مۇئمىن بولالىڭ خەلايىق ھەمە.»
ئەمر ھەم قەبۇل ئەيلەدىلەر ھەمان،
چىقىپ يۇردى ئەژدەر سارىغە رەۋان.
تەماشاغە چىقتى تەمام پىرۇ ياش،
ئەمرنى كۆرۈپ ئەژدەھا ئاتتى تاش.
تۇشۇپ تاش زەمىنگە بولۇپ رىز ھەم،
كى ئاندىن ئەمرنى بىروق تارتتى دەم.
كىرىپ كەتكەي ئاغزىغە ئاز ئۇشبۇ ئان،
خۇداغە ساغىنىدىكى، بەرمەي ئەمان.
ئورۇپ نەئىرە شەمشەرنى سالدى باردى،
كى ئاغزى كېسىلدى ئۇزۇن بىر قارى.
كى ئەژدەر غەلەت قىلدى بىر ئۆرۈلۈپ،
كى ئاغزىغە ئالدى يەنە چۆرۈلۈپ.
ئەمر قويدى ئەژدەر يانىغە قەدەم،
قىلىپ ھەلقە بىر قۇيرۇقىنى ئەلەم.
كى يۆرگەپ ئالىپ بۇ ئەمرنى ھەمان،
كېلىپ تاشلادى ئاسمانغە رەۋان.
ئەمر تۇشتەلەر ئاسماندىن يانىپ،
تۇرۇپ قالدى ئەژدەرنىغا مىنىپ.
غەلەت ئۇرغاي ئەژدەرنىا بىگۇمان،
ئەمر سالدى شەمشەرنى بەرمەي ئەمان.
كى شەمشەر كىيىپدۇركى بوغزىغىچە
يېتىپ كەلدى ئول دەم خاجە ئۇمرى خوجە.
ئەمر دېدىلەر: «ئانى مەن ئۆلتۇرۇپ.»
خاجەئۇمرى دېدى: «كۆرمەدىم مەن تۇرۇپ.
مەن ئۆلتۇردۇم ئانى كېلىپئۇشبۇ رەڭ،
قوپۇڭ، ھەي ئەمر، ئەژدەھانى كۆرەڭ.»
خاجە ئۇمرى سويۇپ تېرەسىنى ھەمان.
تىقىپ بەڭ ئىچىگە مۇنىڭكى سامان.
كۆزىگە قويۇپ شىشەنى ئۇشبۇخىل،
قىزىل كىيىزنى ئەتتى ئاغزىغە تىل.
كى غالتەڭ ئېتىپ پۇتلارىغە سالىپ،
سالىپ ئاندا زەنجىر تۇردى مىنىپ.

بۇ مەيهات بىرله ئالىپ يۈردىلەر،
شەھەر ئالدىغە يەتكۈزۈپ قويدىلەر.
شەھەر خەلقى تۇردى بىر - ئوق يىغلاشىپ،
ئەمىر ئالدىغە چىقتىلار جۇغلاشىپ.
قۇبادخان ئۆزى باشلاغىندا بۇ ھال،
كى مۇئمىن بولۇپ چوڭ - كىچىك دەرمەھال.
ئەمىرغە قىلىپ ئەرز ئەھۋالىنى،
تەسەددۇقلارى قىلدى بار مالىنى.
تاپىپ بۇ شەھەر خەلقى مۇنداغ رەۋاج،
كى بەردى يەنە يەتتە يىللىق خىراج
ئەمىر سەلتەنەتدە بولۇپ كامران،
قىلىپ ئەسئەسە يۈردىلەر رۇم سويان.
چىقىپ لاۋۇلەشكەر تەمامى سىپاھ،
كى مەنزىل، مەراھىل چېكىپ ئالدى راھ.
كېلۇر ئىبردى مۇنداغ بۇ يولدا ئەمىر،
بەناگاھ بۇ يولدىن كىيىك چىقتى بىر.
ئەمىر يۈردى قوغلاپ، كىيىك ئالدىدا،
كى ئازدى بولۇپ لەشكەرىدىن جۇدا.
بەيابانda ياتتى ئەمىر بۇ كېچە،
قوپۇپ ئەرتەسى يۈرمىش ئىبردى نېچە.
ئەمىر ئالدىغە تۇشتى لاچىن كېلىپ،
ئۆتۈپ يۈردىلەر قوللارىغە ئالىپ.
ئەمىر ئارقەسىدىن ئۇچ ئۆيلە رەۋان،
يېتىپ ئۇچ سەۋارە، بولۇپ كامران.
كېلىپ دېدى: «ھالا ئەمەس بۇ سېنىڭ،
بۇيان بەرگىل، ئىبردى بۇ لاچىن مېنىڭ»
ئەمىر كۆردىلەر، بۇرقەدۇ تارتىپ ئۆزى،
كۆرۈنمەي يۈزى ھەم چىقادۇر سۆزى.
ئەمىر دېدى: «ئاچقىل يۈزۈڭنى كۆرەي،
ساڭا ئۇشبۇ لاچىننى ئاندىن بېرەي،
ئاچىپ ئىبردى يۈزىنى، ئەمىر دېدى: «ۋاي»
بەئەينى جەمالى قۇياش باكى ئاي.
تەبەسسۇم قىلىپ ئىبردىنەر ئۇشبۇ ھال،
كى چۈشتى فىيادە بولۇپ دەر مەھال.
ئەمىرگە قىلىپ ئاشنالىق ئىشى،
ئاقىپ ئاھى دەرد بىرله كۆزىنىڭ ياشى.
بۇ ئەنبەر خىيالاتىنى تاشلادى،
ئەمىرنى چەھارباغىغە باشلادى.
كى مەجلىس بېرىپ ئۇشبۇ قىر بىرنېچە،
كى لەشكەرگە يەتتى قونۇپ بىر كېچە
ئالىپ قەيسەرى رۇمى ئەمما خەبەر،
ئالىپ كەلمەكى بائىسىدىن بەدەر.
كى ئەژدەرنى ئالغانلارىنى تاپىپ،
كى شەمشەردە ئۆلتۈرگەنىنى چاپىپ.
ئىشتتىكى قەيسەر رۇمى بەس تەمام،
دېدىكىم ۋەزىرلەرغە ئەيلەپ خىرام.
«كى بىر مەسلەھەت بولسە قىلماق كېرەك،
بۇ ئىشلارگە ئاگاھ بولماق كېرەك.»
ۋە لېكىن ۋەزىرى مۇنىڭ ئىبردى بەش،
بۇلار ئولتۇرۇپ قىلدى يۈزمىڭ كەڭەش.
دېدى بۇ سىغەت ھەر بىرى بىر نېمە،
بەشىنچى ۋەزىرى ئىدى ئەلقەمە.
بۇ سەگ دېدى: «ئانىڭ ئىشىدۇر ئاسان،
قىلالىڭ چىقىپ ئەۋۋەلەن بىز يۈسان.
بىرەلىڭ كۆرۈپ ئالدىغە قىش باز،
كى ئىبئىزلارىكىم قىلىپ سەرفەراز.
خىراجىن دېسە ھەم قىلالىڭ قەبۇل،
بۇ سۆز بىرله بىر نەچچە كۈن تۇرسۇن ئول.
كى ئاندىن مۇنىڭكى ئىشىنى قىلاي،
كى ھەمما ئىچىدە بىر مېھمان قىلاي.»
قىلىپ مەسلەھەتنى بۇ يەكدىغ ھەمان،
ئەمىر ئالدىغە چىقتى ئاندىن رەۋان.
كى ئىبئىزاز بىرله كۆرۈشتى كېلىپ،
تۇشۇردى شەھەر ئىچرە مەجلىس بېزىپ.
كى فارىغ بولۇپ مەجلىس ئەسبابىدىن،
چۇ سۆز قىلدى ھەر ساڭى پۇل بابىدىن.
دېدى: «تۇرسەلەر مۇندا بىر نەچچە كۈن،
يىغالىڭ خىراجىنى بىز تىزۇ تۇن.
زەبەردىكمىشلەر ئولغاي ئەمرى جەھان،
تەماشا قىلالىڭ ئۇ يانۇ بۇيان،

كى ھەممام ئېتىپمەن، ئانى بىر كۆرۈك،
كى ئەيشۇ فەراغەت قىلالمايلا يۇرۇك.
تەئەججۇب ئېرۇر ئانى بىر كۆرمەكى،
بولۇر بەرتەرەپ دەفئە دىل گىرالىكى.
ئېتىپ ئېردى ئەمما بۇ ھەممامنى،
كى تۆگرۈك قويۇپ بىر سالىپ تامنى.
بۇ تۆگرۈككە زەنجىر ئېتىپ قىلدى فەند،
يانا بىر ئۇچىنى قىلىپ قىلغە بەند.
بۇ يەڭلىغ ئىدى مەكر قىلغان ئىشى،
ئەمىر كەلدى ھەم كەلدى نەچچە ندكىشى.
كېلىپ كۆردى ھەممانى خاسۇ ئام،
كى نەققاش بىرلە قىلىپدۇر تەمام.
سالىپ رەڭ بەرەڭ زىلچە ھايى بىسات،
مۇنىڭ تەئرىفىن قىلسە بولماس سىفات.
ئەمىر ئولتۇرۇپ كۆردىلەر ھالىدا،
خاجە ئۇمرى ئىدىلەر ئەمىر ئالدىدا.
قاراپ تۇرمىش ئېردى بۇ نەققاشغە،
كى بىر چالمە تەگدى كېلىپ باشىغە.
خاجە ئۇمرى قاراپ خاجە مۇقبىل سويان،
دېدى: «قىلمە مۇنداغ ماڭا سەن ئويان.»
دېدى خاجە مۇقبىل: «ئاياشىرى نەر،
بۇ ئىشدىن ماڭا ئەسلا يوقتۇر خەبەر.»
خاجەئۇمرى دېدى: «ئەي ئەمىر، مەن چىقاي،
نە ھادىسە بولمىش تالانى باقاي.
كى مەن كىرمەگۈنچە تالادا تۇرۇڭ،
كى مەن كىرسەم ئاندىن كىرىپ ئولتۇرۇڭ.»
خاجە ئۇمرى قوپۇپ تاشقارى چىقتى تېز،
چىقىپ كۆردىلەر بىر پەرى ماھى قىز.
ئانىڭ ھۇسنى گويا كى چۈن ئافتاب،
قىلۇر ھەم بەھىشتتىن نەمۇنە خىتاب.
دېدىكىم بۇ قىز: «ئەي خاجەئۇمرى ئاكا،
بۇ ھەممامغە كىردىڭىزلەر باكا.
بۇ ھەممام ئېرۇر قەيسەرى رۇمنىڭ،
كى باردۇر ھالا بەش ۋەزىرى ئانىڭ.
بۇلار بىر قىلىپ سۆزىنى پىرۇ ياش،
كى مەڭلۇم بولۇر سىزگە ئاخىر سىناش.
بۇ ھەممام ئانداغ ئېرۇر ھىيلە فەند،
مۇنىڭ بىر ئۇچى تاشقارى قىلغە بەند.
كى مۇنداغ قىلىپ قويدى نەچچە ندكىشى،
ئانىڭ ئۇشبۇ دۇر ھىيلە قىلغان ئىشى.
كى سىزلەر كىرىپ ئاندا ئولتۇرسەلەر،
شول ئەسنادا قىلبان كېلىپ ئۇرسەلەر.
يۇرۇپ كەتسە قىل زەنجىرنى ئاسىپ،
كى سىزلەرنى ھەممام ئالادۇر باسىپ.
خاجە ئۇمرى بۇ ئىشلارنى ئەيلەپ ئاسىغ،
كىرىپ دېدى: «ھەممام ئىكەن بەك ساسىغ.
قىلادۇر ئەمرگە بۇ يىدلار زىيان،
چىقىڭ تاشقارى مۇندا تۇرماي بۇ يان.»
دېدى ئەلقەمە: «بۇ ئىپارۇ گۈلاب،
دېمىشلەركى مۇنداغ ھەمان ئول پۇراپ.
زىيان قىلماس ئولتۇرسە، پايدە قىلۇر.
دىماغى، دىلى، تەننى تازە قىلۇر.»
خاجە ئۇمرى دېدى: «راستدۇر بۇ سۆزۈڭ،
كى ئەۋۋەل كىرىپ مۇندا ئولتۇر ئۆزۈڭ.
تۇرۇپ تاشقارى بىز كۆرەلىك كېيىن»
كى ئولتۇردى قەيسەرى رۇمى ھەمىن.
كىرىپ قىرق كىشى بىرلە ئولتۇردىلار،
خاجە ئۇمرى، ئەمىر تاشقارى تۇردىلار.
خاجەئۇمرى بىر - ئوق قىچقىرىپ ئۇشبۇ ھال،
دېدى: «سوق بۇ قىللارنى» قوزغالدى ئال.
ئورۇپ ئېردى قىلنى يىقىلدى باسىپ.
كى ئاستىدا قالدى بۇ سەگلەر ساسىپ،
كۆرۈپ قىلمىش ئېردى بۇ فەندنى ئۆزى،
ئۆزى چاھ قازدى، يىقىلدى ئۆزى.
ئالىپ رۇم خىراجىنى پاراج ئېتىپ،
يەسىرلەپ خەلايىقغە تاراج ئېتىپ.
تاپىپ ئالتە - يەتتە يۈز شەھرىن رىۋاج،
كى ئالمىش ئىدى يەتتە يىللىق خىراج.
قىلىپ جەمئ پۇل - مالنى ئول زەمان،
دېدىلەر باقىپ: «خاجە مۇقبىل قايان؟

بۇ پۇلنى ئالىپ سىز يۇرۇڭ، ئەي خاجە،
كى توختاپ مەدايىنغە مەن بارغۇچە.
ئۆزۈم مىسر مۇلكىگە ئەيلەپ نۇزۇل،
كى ئاندىن يانا كەلتۈرەي مالۇ پۇل.»
ئوشۇل دەم ئەمىر راستلاتىپ نامەنى،
دېدى: «ئەي خاجە ئۇمرى بۇ يادنامەنى.»
دېدى: «ئەي خاجەئۇمرى بارىڭمەككەگە،
نە ھادىسە بولمىشكى بىزنىڭلەگە.»
دېدى: «مەكـكەدىن سەن مەدايىنغە يەت،
بېرىپ پۇل ھېسابىنى ئۇبدان تۇگەت.»
خاجە ئۇمرى قەبۇل ئەيلەدى شول زەمان،
چىقىپ مەككە سارىغە بولدى رەۋان.
خىراجىنى مۇقىملىغە بەردى تاشىپ،
مەدايىنغە يۇزلەندى ئاندىن ماشىپ.
ئەمىر كۆردى تۇشنى يانىپ بىر كىچە،
كى مۇقىملىدىن ئولدى پەريشان نەچە.
قوپۇپ لەندۇھۇرنى ئىبەردى ھەمان،
بۇيۇردى ئەمىر ئارقاسىدىن رەۋان.
بەناگەھ بارۇر ئىبەردى مۇقىمل ئازىپ،

غەلەت قىلدى يولنى بەيابان كېزىپ.
تۇيۇپ مۇندا سالۇك قاراقچى دېگەن،
تۇرۇپ مۇندا ئەلنىڭ پۇلنى يېگەن.
چىقىپ كەلدى مۇقىمل چېكىپ دەردى سەر.
كى مۇقىملدىن ئالدى قاراقچى خەبەر.
كېلىپ توستى بۇ ئالدىنى تەڭ بەتەڭ،
ئاتىشتى، چاپىشتى بىر - ئوق قىلدى جەڭ.
بۇ ئەسنادا مۇقىمل بولۇپ زەخمكار،
كى بولمىش ئىدى ئانچۇنان ئىنتىزار.
بۇ ھالەتدە پۇل بىرلە قالماي ئىشى،
بۇلاپ ئالمىش ئىبردى ئون - ئونبەش كىشى.
بۇ ئەسنادا كەچ ئىبردى ئاي پاقىراپ،
كېلىپ تەگدىلەر لەندۇھۇر غاقىراپ.
سالىپ گۇرزا ئانداغ بولۇپ خەشمناك،
ئوشۇل دەمدە سالۇكنى قىلدى ھەلاك.
كىرىپ شەھرگە بۇ سەغەت ئۇشبۇ ئەر،
كى ۋەيران ئىبتىپ ئالدى كۆپ مالۇزەر.
بولۇپ لەندۇھۇر پۇلغە چۇن كامران،
كى ئاندىن مەدايىنغە بولدى رەۋان.

ئەمىر ھەمزەم مىسر شەھرىگە كەلگەنلەرى

يانا بۇ سۇخەن ساري پەرۋاز ئىتەي،
ئەمىر ساربىدىن سۆزنى ئاغاز ئىتەي.
ئەمىر لاۋۇ لەشكەر بىلەن شول زەمان،
چىقىپ يۇردىلەر مىسر شەھرى سويان.
ئەزىز مىسرى ئالدى ئەمىردىن خەبەر،
چىقىپ ئالدىغە ئول زەمان ئۇشبۇ ئەر.
كۆرۈشتى كېلىپ ئانچە ئىئزاز ئىتىپ،
ئالىپ يۇردى ئول دەم، ئۆيىگە يېتىپ.
توشۇردى ياساپ زىلچەھايى بىسات،
بېرىپ مەجلىس ئەسبابنى مەلئۇن نەۋات.
بولۇپ ئىبردى ئون ھەسسەدە مەي تاپىپ،
تۇتۇپ بەردى داروىى بەھۇش قاتىپ.
ئەمىر بىرلە بەھۇش بولۇپ قىرق كىشى،
يېقىلدى، ئەجەب ۋاۋكۇنلۇق ئىشى.

قىلىپ بۇ جەفالارنى مېھمانىغە،
كى سالدى يۇسۇفنىڭكى زىندانىغە.
بۇ سەگلەر قىلىپ ئانچۇنان مەسلەھەت،
بۇ سۆزنى پىتىپ ئالدى بىر پارە خەت.
تۇتۇپ بىر كەبۇتەر ئالىپ قوينىغە،
بۇ خەتنى ئاسىپ بەككىنە بويىنىغە.
قويۇپ بەردى پەرۋاز ئەيلەپ رەۋان،
ئالىپ يۇردى خەتنى مەدايىن سويان.
ئەمىر لەشكەرى كۆپ بولۇپ دەردمەند،
كى پىنھانە بولدى بۇ چاڭگالغە بەند.
نە كۇنلەر تۇشۇپدۇر ئەمىر باشىغە،
بۇ سۆز ياندىلار لەندۇھۇر قاشىغە.
قىلىپ تەي، چېكىپ يول بۇ ئىككى ئەزىز،
مەدايىنغە مالىنى يەتكۇردى تىز.

شەھەرنىڭ تاشىدا قويۇپ مالىنى،
ئۇلاغۇ خىراج بارچە ئەمۋالىنى.
قويۇپ لەندۇھۇر بىرلە مۇقبىل بۇ دەم،
يۇ دەرۋازە ساربغە قويدى قەدەم.
بۇلار كىردى نۇشىروان قاشىغە،
دۇنيا قىلدى ئەۋۋەل ئانىڭ باشىغە.
قىلىپ كۆپ نەۋازىشلارىن ئانچۇنان،
دېدىكىم: «ئەمىر ھەمزە قالدى قايان؟»
قويۇپ لەندۇھۇر دېدى: «ئەي تاجى تەخت،
چۇ كەلدۇڭ ئالىپ بىز خىراجىنى تەخت.
ئەمىر يۇردىلەر مىسرىغە ئۆزلەرى،
بۇدۇركىم ئۇلارنىڭ دېگەن سۆزلەرى.
بارىڭلار خىراجىنى سىزلەر ئالىپ،
ھىسابىنى بەرسۇن خاجە ئۇمىرى كېلىپ.»
دەپ ئىبردى: «خاجە ئۇمىرى يوق ئىبردى قايان؟»
«كېتىپ ئىبردىلەر مەككە تۇللاھ سويان.
بۇ كۇن ياكى ئەرتە خاجە ئۇمىرى كېلۇر،
خىراجىنى سىزگە كېلىپ شول بېرۇر.»
بۇ سۆزلەرگە شەھ گۇل كەبى ئاچىلىپ،
بولۇپ شادىمان ھەر تەرەف ساچىلىپ.
قىلىپ ئىلتىفاتىنى راز ئەيلەدى،
كى ئىبئىزازىنى سەرفەراز ئەيلەدى.
كى بەختەككە يۇزلەندى غەم ئۇزرە غەم،
بۇ غەم ئۇزرە دەردۇ دەرد ئۇزرە ئەلەم.
قويۇپ لەندۇھۇر ھەم چىقىپ جايىغە،
قەرار تاپتى ئۆز جايى مەئۇايىغە.
كى ئەمما چىقىپ ئىبردى بەختەك ۋەزىر،
بار ئىبردى ئانىڭ بىر كەبۇتەر پەزىر.
چىقىپ ئىبردى بۇ سەگ تالاغە ئۆزى،
كى تۇشتى بەناگەھ ھەۋاغە كۆزى.
كى ئىككى كەبۇتەر ئۇچۇپ سۆزلەشىپ،
كېلىپ تامىغە قوندىلار ئۇيناشىپ،
كەبۇتەرچى كۆردىكى بويىندا خەت،
كېلىپ تۇتتى دەرھال قىلىپ مەسلەھەت.
ئالىپ كېردى بەختەك قاشىغە ھەمان،
ئاچىپ كۆردى خەتنى بۇ شۇم بەگۇمان.
پىتىپدۇركى: «ئاگاھ بول، ئەي ئەزىز،
كى تۇتتۇق ئەمىر ھەمزەنى مۇندا بىز.
داغى قەسد قىلماي ئانىڭ جانىغە،
سالىپ قەرق كىشى بىرلە زىندانىغە.
ئانى ساقلادۇق، سىزگە ئەرزىم بۇدۇر،
نە ئەتمەك كېرەك، ئەمدى ھۆكمۇڭ نېدۇر؟
تۇمەن بەندەلىك، كۆپ دۇئايى سەلام.»
بولۇپ نامەسى ئۇشبۇ سۆزدە تەمام.
كى بەختەككە بولدى قاراڭغۇ جەھان،
چۇ لەشكەر قاشىغە يۇگۇردى رەۋان.
كىرىپ دېدى: «ئەي پادىشاھا، رەقىب
تۇشۇپدۇركى زىندانغە، تۇرمىش باقىپ،»
بىلىندۇردى بۇ نامەسىدىن ھەمە،
دېدى شاھى: «خۇب مەسلەھەتدۇر نېمە؟»
كى بەختەك دېدى: «ئەي شەھى دەرد مەند،
رەقىبلەر بولۇپدۇركى مىسرغا بەند.
قىلاي بەندىنە لەندۇھۇرنى بۆلەك،
مۇنى ساقلاسۇن قىرق كىشى ئۆيدە بەك.
كى ئاندىن ئەمىر قاشلارىغە بارىپ،
كى دەرھال يانالىك باشىنى ئالىپ.»
بۇ سۆز بولدى مەئقۇل ئەجەب شاھغە،
كىرىپ بۇ ھەرامزادە دەرگاھىغە.
تاڭ ئاتتى قۇياش بولدى ھالا زۇھۇر،
كىرىپ كەلدى مۇقبىل بىلە لەندۇھۇر.
كى بەختەك ھەرامزادە پىنھان يانىپ،
ئالىپ چىقتى ئاش دارۇبەھۇش سالىپ.
بۇلار ئىچكەيۇ ھەم يىقىلغاي رەۋان،
ئىشارەت قىلىپ خاجە جۇمھۇر ھەمان.
كېلىپ ئاشقە لەندۇھۇر قول سوقۇپ،
كى ئىچمەي قويۇپ كەتتى مۇقبىل ئوقۇپ.
دېدى: «قان كېلىپ بۇرنۇمىزدىن ھەلى»
بەھانە قىلىپ چىتىلار تاشقارى.
كېلىپ خاجەنىڭ ئۆيىدە تۇتتى جاي،
يېدى لەندۇھۇر ئاش بىلە ئىچتى چاي.

يەقىلدى هوشىدىن كېتىپ شول زەمان،
تۇتۇپ باغلادى بەند ئېتىپ ئانچۇنان.
كى جەللادلار ئولتۇرۇپ خالىدا،
تۇرۇپ ① ئېردى مېھرىنىگار هالىدا.
كېلىپ ئۇشبۇ جەللادنى قورقۇتۇپ،
ئالىپ كىردى بۇلەندۇھۇرنى تۇتۇپ.
كىرىپ شەھ هەرەم ساربغە ئۇشبۇهال،
بۇ ئىشلار ئۇچۇن ئانچۇنان بولدى لال.
دېدى شاهىغە بۇ مەلىكە نىگار،
تاپالمايكى چىقتى شەهەرنى چاپىپ.
قوپۇپ خاجە جۇمھۇر، ئېدى هەسسە تۇن،
باقىپ خاجە مۇقبىلغە: «تۇشتى نە كۇن.
كى مەن بىر تەهارەت قىلىپ رەم سالاي،
ئەمىر هەمزە قايدا، خەبەرنى ئالاي.
سالىپ، دېدىلەركىم سوقۇپ يانىغە،
«تۇشۇپدۇر ئەمىر مىسر زىندانىغە.
كى سەن ئاندا تا بارغۇچە ئۇشبۇ قىش،
خەلاس ئولماغاي، مۇشكىل ئولدى بۇئىش.»
بۇ سۆز بىرلە مۇقبىل چىقىپ شول زەمان،
رەۋان بولدىلار كېچە ياتماي ئەمان.

* *

هېكايەت قىلاي مەن ئىشتىمەكلەدىن،
خاجە ئۇمرى ئېدى بىخەبەر، مەككەدىن
بەناگەه مەدايىنغە يەتتى كېچە،
بولۇپدۇر شەهەر خەلقى كۆپ ئۆزگەچە.
كى بىلدىكى بولمىش بۇ غەۋغا بەلەند،
ۋەلىي لەندۇھۇرنى قىلىپدۇركى بەند.
خەبەرنى ئالاي دەپ خاجە ئۇمرى بىر ئوق،
كى هەر ساری باقتىكى مۇقبىلمۇ يوق.
كى ئاهىستە چىقتى بۇ يەردىن كېلىپ،
كى ساندۇقداقى باجلارنى ئالىپ.
بۇ پۇل - مالنى قويدى پىنهان قىلىپ،
يىغىپ خىشتۇ تاشنى فەراۋان قىلىپ.
بۇ ساندۇقلاغە تاشنى بەككىنە،
سالىپ قويدى ئورنىدا پۇلدەككىنە.
بۇ ساندۇقنى خوب توشقارىپ تاشىغە،
ئۆزى كىردى جۇمھۇرنىڭ قاشىغە.
بۇ ئەسنادا سوردىكى نۇشىرۋان،
دېدى: «كەلتۇرۇڭكىم، خىراجى قايان؟»
بۇ پۇل - مالنىڭ قىلغاچ - ئوق تەپتىشى،
بۇيۇردى هەرامزادە بەختەك كىشى.
ئالىپ كەلدى بىر نەچچە كۇففار بارىپ،
كۆتەرمەكدە ياتتى ئېشەكدەك هارىپ.
قويۇپ شاهنىڭ ئالدىغە «مالنى»،
بۇ ساندۇق بىلەن بارچە ئەمۋالنى.
ئاچىپ ئېردىلەر ئولتۇرۇپ پىرۇ ياش،
كى چىقتى ئاربغ كوهنەخشىت، ئەسكىتاش.
كۆرۈپ بولدى نۇشىرۋان دەرغەزەب،
دېدىكىم: «بارىپ مەن سېنى، ئەي ئەرەب،
«مېنىڭ بىر سۆزۈم سىزگە، ئەي شەهرىيار،
ئەمىر هەمزەنى ئۆلتۇرۇڭ بىگۇمان،
بارۇر لەندۇھۇر ئىلكىنىزدىن قايان.
ئەمىر ئۆلسە هەر ۋەقت ئانى كۆرەي،
كى ئاندىن كېيىن لەندۇھۇرنى بېرەي.
كى مەئقۇل بولۇپ شاهغە بۇ ئىشى،
كى ئۆلتۇرگەلى قىلمادى تەفتىشى.
كى مۇقبىلنى ئىزدەپ تەمامى رەقىب،
تىرىك قويماي ئاندا باشىڭنى كېسىپ،
يانىپ كەلمەسەم مەن خاداغە ئېسىپ!»
بۇ سۆز بىرلە ئاتلاندى نۇشىرۋان،
چىقىپ مىسر شەهرىگە يۇردى رەۋان.
خاجە ئۇمرى ئېدى ئوردانىڭ باشىدا،
ۋەلىي خاجە جۇمھۇرنىڭ قاشىدا.
دېدى: «ئەي خاجە ئۇمرى بارىڭچۇستۇخىز،

---

① ئەسلى قول يازمىدا بۇ سۆز خوتەن شېۋىسى بويىچە «تۇيۇپ» دەپ ئېيلىنغان، «توزىتىپ ئېيلىندى.

قىلىڭ ئۇشبۇ ئىشنىڭ ئىلاجىنى سىز.
خاجە ئۇمرى ۋەزان بولدىلار دەرمەھال،
قىلىپ فىكر ـ ئەندىشە يۇزمىڭ خەيال.
بولۇپ ئېردى تۆن ھەسسە بۇ يول بىلەن،
تاپىشتى كېلىپ خاجە مۇقبىل بىلەن،
يېتىپ مىسر شەھرىگە كەلمىش ئىدى،
خاجە ئۇمرى: «بۇ يەردە تۇرالىڭ» دېدى.
تۇرۇپ ئېردىلەر بۇ دەرەخت قاشىدا،
كەبۇتەر قونۇپدۇر دەرەخت باشىدا.
خاجە ئۇمرى توفەڭ بىرلە ئاتتى ئانى،
مۇنىڭ ئالدىغە تۇشتى لەيلەپ تېنى.
قىلىپ بۇ كەباب ئەيلەمەككە نىيەت،
ئالىپ كۆردىلەر، چىقتى بويىندا خەت.
خاجە ئۇمرى ئاچىپ كۆردى خەتنى ئۇقۇپ،
دېدىكىم: «تۇتۇپسەن ئەمرنى نە خۇب.
كى زىندا ساقلاڭ ئانى ھارغۇچە،
كى خۇب زالقسۇن مەن ئۆزۈم بارغۇچە.
نە خۇش ئىش قىلىپسىز، ئانى بىر كۆرەي،
ئاسىپ دارغە مەن ئۆزۈم ئۆلتۈرەي.»
خاجە ئۇمرى ئۆزى ئۇشبۇ خەتنى ئوقۇپ،
كى «ساقلاي» دېدى يانچۇقىغە سوقۇپ.
قىلىپ مەسلەھەت، ئولتۇرۇپ بىر نەچە،
قوياش ئولتۇرۇپ، بولدى ھالا كېچە.
ئۇرۇپ مۇرغى باڭ بولدى تۆن ھەسسەسى،
يوق ئېردى شەھەر خەلقىنىڭ بەزدىسى.
كېلىپ شەھر دەرۋازەنىڭ قاشىغە،
كەمەند بىرلە چىقتى سىفىل باشىغە.
شەھەرگە ئالىپ ئۆزلەرىنى ھەمان،
تەرەددۇد قىلىپ دەر ئىدى «يول قايان؟»
بولۇپ تۆن كېچە مۇشكىل ئولغاچ ئىشى،
چىقىپ كەلدىلەر ئالدىغە ئۇچ كىشى.
خاجە ئۇمرى دېدىكىم كۆرۈپ: «سەن نەجان؟
مەكانىڭدا ياتماي، بارۇرسەن قايان؟»
دېدى: «مەن ئەزىز مىسرى گۇمراھىڭ،
قىزى بولمىش ئېردىمكى ئول شاھىڭ.
بۇ ئاقشام بەناگەھ كۆڭۈل ۋەۋقەدە،
كى ياتمىش ئىدىم مەن كۆزۈم ئۇيقۇدە.
بىردىپ خىزرى مۇنداغ بىشارەت ماڭا،
بۇ ئىشلارنى قىلدى ئىشارەت ماڭا.
دېدى «تەكرىگە يەتتى ئاھىڭ، سېنىڭ
كى مۇقبىلگە بولدى نىكاھىڭ سېنىڭ.»
بۇ سۆزلەرنى دەپ بولمىش ئېردى نىشان،»
دېدى: «كەلمەكىم بۇ سەبەبدىن بۇ يان.»
تەنۇشتى ئۇچ ئۆيلەن بولۇپ پايمال،
چەھارسۇغە كەلدى يېتىپ ئۇشبۇ ھال.
بولۇپ ئېردى تۆن ھەسسەسى ئۇشبۇ چاغ،
كى بىر ئۆيدە مەشئەل بەرەدۇر چىراغ.
خاجە ئۇمرى باقىپ كۆردى بىر ئۆيدە باز،
ۋە لېكىن ئۆتەدۇر بىر ئادەم نەماز.
ئوشۇل دەم ئىشىكنى ئاچىپ كىردىلەر،
كى شەمشەر قويۇپدۇر ئانى كۆردىلەر.
كى فاردغ بولۇپ بۇ نەمازدىن ئۆزىن،
بۇلارنىڭ ئاياغىغە سۇرتۇپ كۆزىن.
دېدى: «مەن بۇ سائەتدە تۇشنى كۆرۈپ،
قوپۇپ ئېردىمۇ تەئىرىغىنى كۆرۈپ.
دېدىلەركى خىزرى «خاجە ئۇمرى كېلۇر،
ئانىڭ بۇ ئىشى ئانچە مۇشكىل ئېرۇر.
ۋەلى ياتما مۇندا، ئاڭا يار بول،
غەريبلىق دىياردا دىلدار بول.»
بىشارەتلەردىن بولۇپ سەرفەراز،
قىلۇر ئېردىمۇ ئۇشبۇ يەڭلىغ نەماز.»
رەۋان بولدى مۇندىن چىقىپ تۆرت تەن،
بۇ زىنداندا زەڭگى تۇتۇپدۇر ۋەتەن.
بۇ قىز دېدى: «زىنداننى ئۇشبۇ باقار،
ئەگەر تۇيغۇدەڭ بولسا ئول ئوت ياقار.
مۇڭا فەند تاپتىمكى لايىق ئېرۇر،
بۇ زەڭگى ماڭا يەئنى ئاشىق ئېرۇر.
مۇنى قىچقىردىپ مەن يېقىن كەلتۇرەي،
بۇ خەنجەر بىلەن زەڭگىنى ئۆلتۈرەي.»
بۇ سۆز بىرلە ئىشكىگە كەلدى رەۋان،

دېدى قېچىرىپ: «ئەشۇقۇم، سىز قايان؟
ئىجابەت بولۇپدۇركى قىلغان دۇئاڭ،
چىقىپ بولسە قىلغىلكى ھەر مۇددەئاڭ.»
بۇ سۆزلەر بىلەن ئاھ تارتىپ بىر-ئوق،
چىقىپ ئېردى، خەنجەر سالىپ قىلدى يوق.
مۇنى ئۆلتۈرۈپ، شاد بولۇپ ئانچۇنان،
بۇلار كەلدى زىندان باشىغە رەۋان.
خاجە ئۇمرىنى باغلاپ مۇئا سالدىلار،
ئەمرنى بۇ زىنداندىن ئالدىلار.
بۇ قېتىم يۈردى باشلاپ، ئەمرنى ئالىپ،
ئاتاسىغە قىلدى خەبەرنى كېلىپ.

فەسلى داستان، ئەمر ھەمزەم ھەزرەتى داۋۇد ئەلەيھىسسەلام، يۇشەئ ئەلەيھىسسەلام، ھۇد ئەلەيھىسسەلام، يۇسۇف، سالىھ، نۇھ، ئىسمائىل، زىكرىيا ئەلەيھىسسەلاملار باشلىغ پەيغەمبەر-لەرنىڭ بىلەن كۆرەشكەنلەرنىڭ بەيانى

يەنە بىر ھېكايەت قىلاي ئىنبتەدا،
قىلىپ مەن بۇ ئەرۋاھنىغە ئىقتەدا.
پەردىم مەۋلەۋى جامى قىلسە نەزەر،
يازارمەن بۇ دەفتەرنى ئالىپ گۈزەر.
ئىلاھا، مېنى گۈگۈ لال ئەتمەگىل،
ئۇجەھان ۋەھمىدىن مېنى زار ئەتمەگىل.
كۆڭۈل زەڭگى ئالۇدەسىنى يارۇت،
قىلىپ شاد، ئەندىشە، غەمنى قۇرۇت.
ئەگەر شەخسى بەدكارى بولساممۇ ھەم،
ماڭا قىل ئەتايى بۇ لۇتفى كەرەم.
كەل ئەمدى يانا، خەستەئى تىيرەدىل،
كى ئاغازى قىل بۇ سۆخەن ساز قىل.
كى مۇنداغ رىۋايەت قىلۇر نەسرىدە،
ئەمىر ئولتۇرۇر ئېردىلەر مىسرىدە.
قىلىپ بىر كىشى ئۇشبۇ يەڭلىغ سىفات،
دېدى: «گۈنبەزى بار بىر ئالىي نەجات.
كىرەرگە بۇ گۈنبەزگە دىشۋار ئىمىش،
پەيەمبەر سەلامى تولا بار ئىمىش.»
ئەمىر كەلدى ئول دەم مۇنىڭ زەۋقىدە
دېدى: «كەلدى بىر مېھمانى ئەزىز،
قوپۇپ چىققىلى ئانىڭ ئالدىغە تىز.
ئەزىز مىسرى بىر يەردە ياتتى مۆكۈپ،
ئەمىر تۇردى ئانداغ غەزەبناك ئولۇپ.
كېلىپ دېدى: «بولغىلكى مۇئمىن قېنى،
ۋەيا بولماسە ئۆلتۈرۈرمەن سېنى.»
قەبۇل قىلمادى خانە ۋەيران ئېتىپ،
كى ئۆلتۈردىلەر تىيرە باران ئېتىپ.
مۇسۇلمان بولۇپ ئۆزگە قالغان كىشى،
ئەمىر چىقتى مۇندىن تۇگەندى ئىشى.
كېلىپ كۆردى گۈنبەزنى بىر ئۇيقۇدە.
ئەمىر تۇتتى زەنجىرىنى ناگەھان،
ئىشىك ئاشكار ئولدى، ئېردى نىھان.
كېلىپ ئىچكەرى كىردى بۇ شەھرىيار،
تىكىگلىك ئەلەم يانە چوڭ قەبرى بار.
تەۋەججۇھدا ئولتۇرمىش ئېردى ئۆزى،
ۋەلى ئۇيقۇغە باردى ئول دەم كۆزى.
نە كۆردى ئوچۇق ئاسمان ئۇشبۇ ۋەقت،
تۇشۇپ كەلمىش ئول نۇردىن تاجۇ تەخت.
بۇ تەخت ئۇزرە ھەم بىر سەلافەت كىشى،
ۋەلى ئولتۇرۇپدۇركى سەككىز كىشى.
دېدى بىرلەرى ئول زەمان: «ئەي ئەزىز،
مېنى كۆرسەڭىز ئەسلى تانۇرمۇسىز؟»
ئەمىر دېدى: «ئالەم ئارا كۆرمەگەن،
نېچۇكدىن تانۇرمەن تېخى بىلمەگەن.»
دېدى: مەن ئوشۇل بەندەدۇرمەن ۋۇدۇد
ئاتاسى سۇلەيمانۇ ئىبنى داۋۇد.
ساڭا يادگارىم بۇدۇر ئاڭلاغىل،
بۇ قەبرىم ئاياغىنى بەك كولاغىل.

كى جىسمى چىقار ساندۇقى، بىرله ئال،
ئانى كىيگىلۇ ئۇشبۇ ئىگنىگنى سال.
رەسۇلى مۇھەممەدكە مەندىن فەيام،
ئايتغايسەنۇ كۆپ دۇئايۇ سەلام.
ياقىنلاشتى هالا ئوشۇل پاك نۇر،
كى سىزنىك قىلۇر ۋەقتىگىزده زۇھۇر.
كى مەھرۇم قويماي قىيامەت كۈنى،
شەفائەتلەرىدىن نەدامەت كۈنى.»
يەنە دېدى يۇشەئ ئەلەيهىسسەلام:
«بۇ قەبرىمنى كۆلاك، قوپۇك، ئەي بالام
قۇياقىم چىقار، هەرنە بارىم ساڭا،
بۇدۇركىم مېنىك يادگارىم ساڭا.»
مەئەلقىسسە، هازەل-قىياس هەر بىرى،
دئۇۇلغا بېرىپ هۇد پەيغەمبەرى.
بېرىپ يۇسۇفى كۆڭلەكۇ جامەنى،
كى سالىھ ئۆتۈك، نۇھ قەمقامەنى.
ۋەلىي زىكرىيا زۇل-هەجامى يارىپ،
كى ئىسمائىلى قويدى شەمشەر ئالىپ.
ئەمىر بۇ سەلاهدىن بولۇپ سەرفەراز،
كى ئويغاندى، قىلدى بۇ لەشكەر نەماز.
كۆڭلەر ئاچىلمىش يانىپ شەب چەراغ،
قوپۇپ، شاد ئولۇپ چىقتىلار ئۇشبۇ چاغ.
يانا ئورداغە كەلدى مۇندىن يۈرۈپ،
ئەزىز مىسرىنىك ئوغلىنى كەلتۈرۈپ.
ئاتى ئىبنى مەنزەر ئىدى باشىدا،
ۋە لېكىن كىچىك ئېرىدى ئۇچ ياشىدا.
قىلىپ مىسرغە پادىشاه كامران،
ئاتاسىنىك ئورنىدا بەردى ئويان.
كى ئاندىن بۇ سائەت خاجە ئۇمرى قوپۇپ،
كەبۇتەردىن ئالغان خەتنى ئوقۇپ.
ئەمىر ئاڭلابان بولدىلار دەرغەزەب،
دېدىكىم: «بۇ ئىشنى قىلادۇر نە دەپ؟!»
غەزەبدىن كىيىپ جامەنى شول زەمان،
چىقىپ يۈردىلەر مىسردىن پەهلەۋان.
غەزەبلىك كۆڭۈلدە تۇمەنمىك خەيال،
مەدايىنغە يەتتى ئەمىر ئۇشبۇ هال.
كى نۇشىروۋان ئەمما ئوك قول بىلەن،
كىلىپ مىسرغە باشقە بىر يول بىلەن.
ئەمىر بۇيرۇدى: «ئەي كەرەب، ئاتلانىپ،
مەدايىنىنى ۋەيران قىلغىل بارىپ.»
ئۇمەر مەئىدە يۈردىكى مۇندىن رەۋان،
مەدايىنغە يەتتى بولۇپ كامران.
كى ۋەيران قىلدى شەهەرنى چاپىپ،
كى تاراجۇ باراج قىلدى تاپىپ.
خەلايىقنى بۇ ئەژدەهادەك يۇتۇپ،
يەسىر قىلدى خاتۇنلارىنى تۇتۇپ.
قويار ئېردى جانىغە داغ ئۇزرە داغ،
ئەمىر هەم يېتىپ كەلدىلەر ئۇشبۇ چاغ.
مەلىكەم چىقىپ ئالدىغە فىشباز،
قىلىپ ئانچە ئېيىزازۇ بۇ سەرۇى ناز.
تۇتۇپ زۇلفىدىن بۇ ئەمىرى جەهان،
ئالىپ مەهفەگە سالدىلار شول زەمان.
مەلىكەم دېدى: «ئەي ئەمىرى فەنا،
بۇ ئىشلار ئۇچۇن مەندە يوقتۇر گۇناه.»
ئەمىر دېدى: «بۇ ئىشنى مەئزۇر بىل،
كى ئەهدى قىلىپ ئېرىدىمۇ جارى تىل.»
كېلىپ خاجە جۇمھۇر هەم ئۇشبۇ هال،
دېدىكىم كېلىپ: «ئەي ئەمىر، بۇنە هال؟
مەدايىنىنى ۋەيرانە قىلماك بۇ رەك،
تىلەرمەن هەلى، قىلماسۇن ئەمدى جەك.
ۋەلى شاهنىك يوق گۇنەهلىغ ئىشى،
بۇ بەختەك هەرامزادەنىك قىلمىشى.»
قىلىپ. خەلق هەم ناله: «فەرياد رەس!»
ئەمىرنىك غەزەب ئاتەشى بولدى پەست.
مەلىكەمگە ئەمىر بولۇپ كامران،
چىقىپ يۈردىلەر مەككەتۇللاه سويان.
كېلىپ مەككەتۇللاهغە بۇ شەهرىيار،
بۆلەك تۇشتى مېهرى مەلىكە نىگار.
ئەمىر تۇشتىلەر دارى فىردەۋسىغە،
كى لەشكە قەرار تاپتى ئورداسىغە.

ئىشتكىل، بۇ سۆز ياندى ئەمدى بۇيان،
يېتىپ كەلدى مىسرغە نۇشىرۋان،
كېلىپ كۆردى بۇ مىسر ۋەيران ئېرۇر،
خەلايىق ھەمە زارۇ ھەيران ئېرۇر،
بىر ئادەم تۇرادۇر سىفىل باشىدا،
كى بەختەك تۇرادۇر ئانىك قاشىدا.
«ئەزىز مىسرغە بىزنى قىلغىل خەبەر،
كى نۇشىرۋان كەلدى دەپ مۇلكىۋەر.»
«كى مۇئمىن بولۇپ ئۆزگە قالغان بەقا،
قىلىپ قويدىلار ئوغلىنى پادىشاھ.
مەدايىنغە يۈردى چىقىپ تىزۇ تۇن،
بۇ كۇن بولدى ھەم كۆرگەلى يەتتە كۇن.
بارىپ ئول مەدايىنىنى ھالىغە چە،
كى ۋەيرانە قىلغاندۇر ئول ئەرەب بەچە.»
ئىشتىكى بەختەك ئانىك بۇ سۆزدىن،
تۇشۇپ لەرزە تىترەشكە ئالدى ئۆزدىن.
كېلىپ دېدى نۇشىرۋانغە بۇ دەم،
كى يۈزلەندى باشىغە غەم ئۇزرە غەم.
دېدىكىم: «ئىلاجى نېچۇك، بۇ نە ھال؟
قوپۇپ مەسلەھەت قىلدى يۈزمىك خەيال.
مەدايىنغە ياندى يەنە ئۆرۇلۇپ،
شەھەرنى كېلىپ ياندىلار چۆرۇلۇپ.
بولۇپدۇركى ۋەيرانە، كوردى قاراپ،
شەھەر خەلقى ئانچە بولۇپدۇر خەراب.
مەلىكەنى ئىزدەپ بۇ شاھى بىر-ئوق،
كېتىپدۇر ئالىپ ئانى ھەم، باقتى يوق.
باقىپ خاجە جۇمھۇرغە ئول زەمان،
غەزەب قىلغالى شاھ ئەيلەپ گۇمان.
دېدى خاجە: «تۇختاتماسام مەن ئەگەر،
قىلۇر ئېردى شەھرىگنى زىرۇ زەبەر.»
بۇيۇردىكى بەختەككە ئاندىن تاياق،
دېدى: «ئەي ھەرامزادە خاتۇن تەلاق.
نە ئىشلارنى قىلدىك ماڭا سەن، تۇرە؟!»
غەزەبدىن دېدى: «باسغىلۇ بەك ئۇرە!»

تاياق زەخمىدىن قالدى بەدھال ئولۇپ،
كى ئولتۇردى نۇشىرەۋان لال ئولۇپ.
كى ئولتۇرمىش ئېردىكى شەھ بەد دىماغ،
بىر ئادەم كىرىپ كەلدىلەر ئۇشبۇ چاغ.
چىقىپ دېدى: «ئەي پادىشاھى فەرەك،
كېلىپدۇركى تاۋۇسى نىكى بۇ رەك.
بۇ زۇبىن دېگەن خۇب دىلاۋەر ئىمىش،
بە غايەت بەھادۇر زەبەردەست ئىمىش.»
كى شاھى بۇ سۆزگە بولۇپ شادىمان،
قوپۇپ دېدى بەختەك يەنە ئول زەمان:
«كى زۇبىن مەلىكەمكە لايىق ئېرۇر،
مەلىكەم ئاڭا ھەم مۇناسىب كېلۇر.
ئەگەر بۇيرۇساك ئالغۇسى ئاجراتىپ،
چاپىپ شەھ چاپىپ ھەمكى ئەندىشى ئېتىپ.»
بۇ سۆزلەرگە شاد ئولدى نۇشىرۋان.
كىرىپ كەلدى زۇبىن بۇ ئەسنا رەۋان.
مۇلازىملىق ئىزھار قىلىپ شاھغە،
بەيان قىلدى بۇ سۆزنى گۇمراھغە.
كى بارماقغە ئاتلاندى زۇبىن قوپۇپ،
كى جابدۇغ قىلىپ قوپتى ئاتنى تۇقۇپ.
بۇ غەملەر بولۇپ شادلىقغە بەدەل،
خەبەر بولدى مۇنداغ يەنە بۇ مەھەل:
دېدى گۇستەھەمنى كېلىپدۇر كېچە،
فەلان يەرگە يەتكەندۇر ھالىغىچە.
بۇ سۆزلەرگە شەھنىگكى خۇشھاللىقى،
چۇبولدىكى ئاشىپ زىيادە تېخى.
قىلىپ گۇستەھەم بىرلە زۇبىنغى باش،
چىقىپ يۈردى يۈز مىڭ كىشى پىرۇ ياش.
ئەمىرگە خەبەر يەتتى ھالا بۇ رەك،
ئوشۇل دەم بۇلار سوقتىلار تەبلى جەك.
كېلىپ گۇستەھەم لەشكەرى سەر ھىساب،
كى زۇبىن كېلىپ تۇردى سەفنى ياساپ.
بۇ ئەسنادا بار ئېردى غەمىازى دىن،
نەمايان بولۇپ كىردى ئول سارىدىن.
يېتىپ كەلدى قىرق فىل سەۋارە كىشى،

ئانىڭ ئىزدىنىپ مەئلۇم ئولمىش ئىشى.
كېلىپ لەندۇھۇرغە بېرىپ نامەنى،
ئاچىپ كۆردىلەر ئۇشبۇ ھەكگامەنى.
پىتىپدۇر بۇ رەڭ: «مەنكى چىن فۇرشاھ،
كى مەندىن ساڭا كۆپ پەيامۇ دۇئا.
چۇ ئەي لەندۇھۇر، بىلگىلۇ سەن بۇ دەم،
يېتىپ كەلدى مەشرىق ساردىن ئەلەم.
كېلىپ مۇندا تۇركى فىرۇزى دېگەن،
كى مۇنداغ بەلالارنى بىز كۆرمەگەن.
تەمام شەھرى ھىندۇنى ئالدى بۇ دەم،
كى ئەمدى سەرەندىپكە قويدى قەدەم.
بۇ كۈن ياكى ئەرتە مۇنى ئالغۇدەك،
كىشى يېڭ بەرابەر ئاڭا بولغۇدەك.»
بۇ سۆزدە تەمام ئولدى بۇ نامەسى،
بۇ دۇشمەن بۇيان تۇشتى ئەڭ ۋەھمەسى.
ئەمىر دېدى: «ئەي لەندۇھۇر، سىزبارىڭ»
دېدى لەندۇھۇر: «مۇندا دۇشمەنلەرىڭ؛
تۇرۇپ مەن ئاڭا بەرمەگۈنچە شىكەس،
قويۇپ سىزنى مەن بارماقىم خۇب ئەمەس.»
قەبۇل قىلمادى بۇ ئەمىرى جەھان،
ئىبەردىلەرۇ لەندۇھۇرنى ئۇ يان.
يانا لەندۇھۇر كەتتى دەپ گۇستەھەم،
بۇسەگ شاد ئولۇپ، باشىدىن كەتتى غەم.
كى زۇبىن بولۇپ يۈز كېكەش، مىڭخەيال،
دېدى گۇستەھ،مگە باقىپ ئۇشبۇ ھال:
«كى مەيدانىغە ئول كۈنى مەن كىرەي،
مېنى ئالغۇدەك بولسە دىنغە كىرەي.
ئالۇرمەن ئانى يا ئالۇر ئول مېنى،
كى مەيدانغە كىر سەن بۇ سۆڭقى كۈنى.
قىلىپ مەغلۇبە ئەيلەگىل سەختى جەڭ،
ئىشىنى ئانىڭ مەن قىلاي، سىز كۆرەڭ.»
بۇ يەرگە يېتىپ ئۇشبۇ سەگنىڭ سۆزى،
باردىپ تۇردى مەيدانغە زۇبىن ئۆزى.
تىلەپ مەرد، جەۋلان ئېتىپ ھەرتەرەف،
يېتىپ كەلدى ئول دەم ئەمىرى ئەرەب.
ئاتىدىن ئۇزۇپ ئالدى كەلگەن زەمان،
كى ئۇرغاي ئىدى يەرگە بەرمەي ئەمان.
كى دەرھال مۇسۇلمان بولۇپ يالبارىپ،
ئەمىر تۇردى ئاھىستە يەرگە ئالىپ.
كىرىپ ئارقادىن گۇستەھەم تىزۇ تۇن،
دېدى: «مۇندا ئەر بولسا كەلسۇن بۇ كۈن.»
قىلىپ باڭى ئاۋازەنى گۇستەھەم،
ئەمىر كىردى مەيدانىغە ئۇشبۇ دەم.
يېتىپ كەلمىش ئېردى بۇ ئەھلى نەجات،
بىر ـ ئوق گۇستەھەم لەشكەرى سالدىئات.
بولۇپ مەغلۇبە ئۆزگەچە رەڭ بەرەڭ،
بۇ مەيدان ئارا بولدى بىر سەخت جەڭ.
كېلىپ خاجە مۇقبىلغە زۇبىن ھەمان،
كى غافىل تاپىپ قىلدى شەمشەر رەۋان.
بولۇپ زەخمدار چۇن يىقىلدى بۇ ئەر،
ئەمىر جەڭ قىلۇر ئېردىيۇ بىخەبەر.
كى زۇبىن ئەمىر ئارقاسىدىن بۇ ھال،
يېتىپ كەلدى بۇ سەگ بولۇپ پايمال.
ئەمىرگە بولۇپ گۇستەھەم رو بەرو،
قىلۇر ئېردى ئالدىدا يۈز مىڭ غەرو.
بۇ دەيدۇركى قىيقاس ئەيلەپ نىدا،
دۇبۇلغە بولۇپ باشلاردىن جۇدا.
كى زۇبىن يېتىپ ئارقەدىن قاشىغە،
بۇ سەگ سالدى شەمشەر ئەمىر باشىغە.
ئەمىر زەخم بىرلە يېتىپ ئۇشبۇ دەم،
چاپىپ قىلدىلار گۇستەھەمنى قەلەم،
كى دۇ ھەسسە بولدى بۇ سەگنىڭ تېنى.
جەھەننەمگە كەتتى بەرابەر جانى.
ئەمىر گاھى ھۇشيار ئولۇپ گاھى مەست،
بېرۇر ئېردى زۇبىن ئېلىگە شىكەست.
خاجە ئۇمرى ئەمىرنى تۇتۇپ ئۇشبۇھال،
شەھەرگە ئالىپ كىردىيۇ دەرمەھال.
خەلىلىنىڭ سەراھىدا ياتقۇزدىلار،
مەلىكەم ئاقىزىپ كۆزىدىن سۇلار.
كى ئولتۇردى يىغلاپ ئەمىر قاشىدا،

يۇدى ياغلىقنى چۇ كۆز ياشدا.
يالاڭ قىلدى باشىنى، يىرتىپ يۇزىنى،
ئۇزۇپ قىلدىلار پارە-پارە ئۆزىنى.
كېلىپ تۇشتى زۇبىن شەھەرنى قاباپ،
ۋە لېكىن يوق ئىدى بۇ خەنزەكدە ئاب.
قىلىپ مەغلۇبە جەڭنى ئىزھارلار،
كى خەنزەكدىن ئۆتتى بۇ كۇففارلار.
خاجە ئۇمرى سەفىل باشىغە چىقتىلار،
كى تاش بىرلە خەنزەك ئۇرۇپ يىقتىلار.
فەراكەندە بولدى بۇ تاش زەخمىدىن،
قاچىپ ياندى كۇففار بۇ ۋەھمىدىن.
ئەمىر كۆزىنى ئاچتى ھەيران قاراپ،
بۇلارغە، كۆرۈنىدىكى ھالى خەراب.
ساقايماس دېدىلەر ھەمە پىرۇ ياش،
ھەمە يىغلاشۇر ئىدى كۆزىدە ياش.
ئەمىر ئاچتى كۆزىنى بۇ يەڭلىغ ۋەلىك،
قاراپ ئەمما تۇڭلۇككە ئالدى ئەلەيك.
ئۇمىد ئۇزدى لەشكەر ئەمىردىن ھەمە،
دېدىلەركى يىغلاپ: «ئىلاجى نېمە؟»
ئەمىر دېدىلەر: «بۇ نە يىغلاشماقلىق،
قوپۇڭ، ئەي مەلىكە، تالاغە چىقلىق.
كى ھېچ قىسسە يوق، بىر زەمان تاشقىرى
چىقىپ ئولتۇرۇڭلاركى مەندىن ئېرى.
خاجە ئۇمرى كىرىپ ئولتۇرۇپ ئىدىلەر،
جەفالارنى سالدى سىقىپ پەرىلەر.
ۋەلىي ئولتۇرالماي، ئىشىكنى ئاچىپ،
قوپۇپ چىقتى ئۆيدىن تالاغە قاچىپ.
كىرىپ ئىدى ئاندىن بۇ مەئنى كەرەپ،
مۇنى ھەم سىقىپ، قاچتى بۇ ئۆي تەرەف
ئەمىرگە بۇ ھالەتنى ئىشتىلدى سۆز،
ئوشۇل دەم بۇ ساری ئەمىر سالدى كۆز.
كېلىپ ئولتۇرۇپدۇر پەرىزادلار،
«كى سەن نې كىشى؟» دەپ ئەمىر سورىدىلار
دېدى: «بىز پەرىزادمىز، ئەي ئەزىز،
كېلىپ كۆھى قافدىن پەرى زادە بىز.
ۋەلىي مۇندا كەلمىش ئىدۇق بۇ كېچە،
كى مەرھەم قويۇپ باشىڭىزغە نەچە.
بىلىڭ مەرھەمىدۇر سۇلەيمانى ئول،
ياراشماس ئىدى مەرھەمى ئۆزگە قول.
يانىپدۇر شىشوق بىزلە قىلغاچ دەۋا،
ياتۇر ئىردىڭىز بولماسا بارھا.
كۆرۈڭ بۇ سەبەب بىرلە ياندى شىشوق،
داۋا قىلغاچ-ئوق، ياتاسىز كۆز ئوچۇق.
بىلىڭ، ئەي يىگىت، ئەمما ئاگاھ بولۇڭ،
بۇ ئىشلارغە ئاگاھۇ دانا بولۇڭ.
كى بىر شاھى باردۇر بەنى نەسلىدىن،
ۋە لېكىن سۇلەيمانىنىڭ ئەسلىدىن.
كى شەھبالى شەھرۇخ ئاتىدۇر ئانىڭ،
نەبىرە سۇلەيمان زاتىدۇر ئانىڭ.
پەرى زادە ئول شاھى ئىردى ئۇلۇغ،
كى بولدى بۇ كۇنلەردە ئول قايغۇلۇغ.
بار ئىردىكى بىر دىۋەئى بۇ زەمان،
كى ئەفرىت ئاتى، بىنىھايەت يامان.
قاچىپ ئول سۇلەيمانىنىڭ بەندىدىن،
قۇتۇلمىش ئىدى ھەرنە ئىش-فەندىدىن.
كى ھالا ئۇ دىۋ شاھغە ئۇشبۇ چاغ،
كى تەشۋىش بېرەدۇركى جانىغە داغ.
چۇ بىزنىكمۇ ھەم مۇللامىز بار ئىدى،
ھۇكۇمەتدە ئول ياخشى رەممال ئىدى.
ئاتى ئەبدۇرەھمان دېمىشلەر ئانى،
ئانى چىرلاتىپ پادىشاھ بىر كۇنى.
ئاڭا رەم باقىڭ دەپ بۇيۇردى پەرى،
كى ئۆتكەن زامان نەچچە كۇن ئىلگەرى.
دېدىلەر «چەھاندا دىلاۋەر كىشى،
بۇ ئەفرىتغە بارمۇ بەرابەر كىشى؟
مۇنى ھەم ھەلاك ئەيلەگەي ئۆلتۇرۇپ،»
دېدىكىم: «چەفالار سالىپ، كەلتۇرۇپ.»
كى موللا ئەبدۇرەھمان مۇڭا سالدى، رەم،
دېدىكىم: «تۇغۇلمىش مۇبارەك قەدەم.
بۇ سۇنئى ئىلە، قۇدرەتۇللاھدىن،

تۇغۇلمىش ئوشۇل مەككە تۇللاھدىن.
خەلىل نەسلىدىن بولغۇسى ئول كىشى،
خۇرۇج ئەيلەمەك لېيك ئانىڭ ئىشى.»
دېدىكىم: «تۇغۇلمىش ئۇ ھالا بۇ كۈن
ئانى كەلتۈرۈڭ مۇندا سىز تىزۇتۇن
سۈرۈڭ كۆزگە سۈرمە سۈلەيمانىنى،
كۆرەر ئاندىن ئول دىۋ-پەرى جانىنى.
نىھان بولماغاي ھېچ نېمەرسە ئاڭا.»
دېدىكىم ئوشۇل، شۇڭا كەلدۇك ساڭا،
بۆشۈك بىرلە مۇندا سېنى كەلتۈرۈپ،
كۆزۈڭگە سۈزۈك سۈرمەلەرنى سۈرۈپ،
قىلىپ بىز بۇ ئىشنى بەشىنچى كۈنى،
يەنە كەلتۈرۈپ مۇندا قويدۇق سېنى.»
ئەمىر بىلدىلەر ئايتادۇر ئوشبۇ راست،
ۋە لېكىن بۇ ئەھدى ئەلىم قىلدى كاست.
چەراكى بۇ رەڭ ئىشتىپ ئېردى ئەمىر،
كى چىن پۈتمەس ئېردى بۇ سۆزلەرگە بىر.
دېدىكىم پەرىلەر يەنە ئۇشبۇ رەڭ:
«كى شەھبالىنىڭ بىر قىزى بار كۆرەڭ.
جەمالىدىن ئولمىش قوياش مۇنفەئىل،
يۈزى جىلۋەسىدىن بولۇر ئاي خىجىل.
كى رەئنالارىڭ ئول ئېرۇر تاجىسى،
لەتافەتدە رەئنالارىڭ تاۋۇسى.
لەبى لەئل ھەم مەڭزى گويا ئانا،
تىلەيدۇركى ئەفرىت بۇ قىزنى يانا.
قىزىنى ئاڭا بەرمەيىن شاھى قاف،
كى شەھرىنى ئالدى بۇ ئەيلەپ شىكاف.
چىقىپ خەلقۇ ئەۋلاد بىلە شاھبال،
قاچىپ كەلدى باغى ئىرەمگە بۇ ھال.
يەنە ئەبدۇرەھمانغە سالدۇردى رەم،
دېدى ئول باقىپ: «ۋادەرىغا، ئەدەم.
بۇ ئەفرىت دېۋىنىڭكى كۈشەندەسى،
كى دۇشمەندىن ئول زەخم يەپدۇر بەسى.
ياراشماس دەۋا قىلسەلەر ئادەمى،
كى لازىم سۈلەيمانىڭ مەرھەمى.

كى ئالۇدە شەمشەر ئىكەندۇك زەھەر،»
دېدى: «بولماسۇن زايېئ ئول ياخشى ئەر.
قەبۇل قىلسا مەرھەم قويۇڭلار باردىپ،
كېلىڭلار ئانى كۆھى قافغە ئالىپ.
كېلىپ مۇندا ئەفرىت بىلە قىلسە جەڭ،»
دېدىلەركى: «مەرھەم قويۇڭ ئۇشبۇ رەڭ.
قەبۇل قىلماسا مۇندا كەلمەكنى ئول،
بۇ مەرھەمنى قويماقغە سۈنماڭلا قول.
ساقايماس، ئۆلەر ئول ياتىپ بارھا،
بۇ مەرھەمدىن ئۆزگە ئاڭا يوق دەۋا.»
دەپ ئېردىكى شەھ: ئۇشبۇدۇر سۆزئايىت،»
دېدىكىم: «نە دەرسەن مۇڭا، ئەي يىگىت.
ئەگەر مەرھەمى قويماساق بىز بۇ رەڭ،
بۇ كۈن-ئەرتە ئانداغ شىشادۇر مېڭەڭ.
يەنە گەر بۇ مەرھەمنى بىز قويماساق،
تىرىكلىكنى تۈتغىل ئۆزۈڭدىن يىراق.
كى مۇندىن يۈرۈپ ئالتە كۈن بارماقىڭ،
تۇرۇپ ئالتە كۈن، ئالتە كۈن يانماقىڭ.
ۋەلې جەمئى ئون سەككىز ئولدى بۇ كۈن،
بولۇركىم باردىپ يانساڭىز تىزۇ تۈن.»
ئەمىر دېدىلەر: «سەھل ئىكەن ئۇشبۇيول،
پەرى دېدى: «مۇندىن يەقىنراقدۇر ئول.»
ئەمىر قىلدى سەردارلارغە خەبەر،
قەبۇل قىلمادىلار بولۇپ زەھرى تەر.
مەلىكە ئۆزىنى قىلىپ پارە غەم،
كى يىغلاپ قىلۇر ئىردى بىچارە ھەم.
ئەمىر دېدى: «ئۆلمەككە رازىمۇسىز؟
ۋە ياكى تىرىلمەككە رازىمۇسىز؟
ۋەلې ئالتە كۈن ئىرمىشۇ بارماقىم،
تۇرۇپ ئالتە كۈن، ئالتە كۈن يانماقىم.
بۇ كۈن بولدى ئون سەككىزىنچى قەرار،
كى سىز يىغلاماڭ، ئەي مەلىكە نىگار.»
خاجە ئۇمرى دېدى: «ئەي ئەمىرى ئەرەب،
دەۋا قىلدۇرۇڭ سىز «باراي ئاندا» دەپ
كېيىن بارماغىل بۇ پەرىلەر كېتەر،

ھارىپ سىز ئۇ يان، بىزگە بولمىش خەتەر.»
ئەمىر دېدى: «قىلماڭ بۇ يەڭلىغ ھەۋەس،
ۋەفا قىلماغان ۋەئدەگە خۇب ئەمەس.»
كى ناچار بىچارەلىكدىن بولار،
بۇ ئىشلارنى ئاخىر قەبۇل قىلدىلار.
خاجە ئۇمرى، مەلىكەم چىقىپ تاشقارى،
كى ئولتۇردىلار ئۇشبۇ ياندىن ناري.
پەرى دېدىلەر «ئادەمى تۇرماسۇ،
ۋەلى بىزگە بەرسۇن ئاياق بىرلە سۇ.
پەرىلەر سۇنى كەلتۇرۇپ قاشىغە،
كى مەرھەمنى قويدى ئەمىر باشىغە.
كى بېھ بولدى ئول دەم ئەمرى جەھان،
دېدىكىم شەلاشىلغە: «ئەي نەۋ جەۋان.
بۇ كۇففارنى ئۆلتۇرۇڭلار چىقىپ،
قويۇڭلار تامۇغنىڭ ئىچىگە تىقىپ.»
بۇ دىۋلەر چىقىپ ئۆلتۇرە باشلادى،
تۇتۇپ ئاسمان ساريغە تاشلادى.
تۇشۇر ئېردى لەيلەپ زەمىنگە تېنى،
قاچىشتى بۇ كۇففار كۆرۇبان ئانى.
كى ھەيران ئولۇپ ئارقەسىدىن كۆزى،
كى ئاندىن ئەمىر ياخشى بولدى ئۆزى.
ئەمىر سەفنى ئۇبدان تۇزۇپ تۇردىلار،
تەمامى ئەمىر بىرلە ئولتۇردىلار.
شەلاشىل قويۇپ مۇھە ھايى لەتىپ،
ئەمىر بەرىلەر ھەر تەرەف تارقاتىپ.
شەلاشىل يەنە ئىككى - ئۈچ چەرخ ئۇرۇپ،
ئەمىر ئالدىدا پارەگادا تۇرۇپ.
كى شەھبالىنىڭ ئامەسىنى ئالىپ،
بۇ ئەسنادا تۇتتى ئەمىرگە كېلىپ.
ئەمىر قىلدى تەئزىمنى ئەھۋالىغە،
بولۇپ غايىبانە بۇ شەھبالىغە.
پېتىپدۇر ئاچىپ كۆردى ھازەل - قىياس،
«كى بەندەز خۇدا يەككە، ئول بىقىياس.
ۋە بىشۇبھە، بىنەمۇنە، كەۋنۇ مەكان،
ۋە ئول قادىرۇ خالىقى ئاسمان.
كى نەئتى خەللى بىرەھمانكە ئول،
چۇ پەيغەمبەرى ساھىبى دەركەھ ئول.
كى مەئزۇر ئول يەئنى فەرزەندەئى،
بىنىڭ ئول ئەمىر ھەمزە دىلبەندەئى.
كى بار مۇندا بىر دىۋ زەمانى بۇ دەم،
ماڭا كۆپ يېتىپدۇر ئانىڭدىن ئەلەم.
مېنى خانۇمانىمدىن ئەيلەپ جۇدا،
قىلىپ شەھر ئىلە مەملەكەتدىن ئەدا.
ۋىلايەتدىن ئەيلەپ بۇ يەڭلىغ شىكاف،
ۋە لېكىن خەراب ئولدى بۇ كوھى قاف.
كى ئەزدىم بۇدۇر، ئەي ئەمىرى پەناھ،
تىلەيدۇركى ئەفرىت بۇ قىزنى يانا،
سۇلەيمانىنىڭ ئەۋلادى ئېردى بۇ قىز،
بۇ ئىشدىن ئاڭا بەرمەدىم، ئەي ئەزىز.
ئىنايەت قىلىپ قويساڭىز سىز قەدەم،
كى خۇشنۇد بولۇر ھەق تەئالا بۇ دەم.
كى ئىككىنچى، روھى سۇلەيماندىن،
مەدەد بولغۇسى ياكى ئەرۋاھىدىن.
كېلىپ ئالساڭىز ئۇشبۇ دىۋدىن قىساس،
ئەگەر قىلساڭىز بۇ بەلادىن خەلاس.
ۋەلى زايېئ كەتمەس بۇ قىلغان ئىشىڭ،
كى بىچارەلەر ھالىغە يەتمىشىڭ.
يانا كۆپ پەيامۇ دۇئايۇ سەلام،
بۇ سۆزلەر بىلەن نامە بولدى تەمام.»
ئەمىر ھەم قەبۇل ئەيلەدىلەر ئوقۇپ،
كى مەيل ئەتتى بارماقغە ئول دەم قويۇپ.
ئۆز ئورنىدا قىلدى خاجە ئۆمرىنى شاھ،
كى يىغلاشتى لەشكەر چېكىپ دەردۇ ئاھ.
ئەمىر دېدى: «ھەر كۆزدە كۆرسەڭ مېنى
كۆرۈڭلاركى ئورنۇمدا خاجە ئۆمرىنى.»
كى ئاندىن مەلىكەمگە كەلدى يەقىن،
قولىنى تۇتۇپ دېدى: «ئەي نازەنىن.
ۋە ئەي مېھرىبان غەمگۇزارتىم مېنىڭ،
مۇرادىم جەھاندا چەراغىم مېنىڭ.
بۇ كۆڭلۇم خوشى، مەھرەمى روزىگار،»

دېدى: «سىزگە سۆز، ئەي مەلىكە نىگار،
خاجە ئۆمرى دېسە ھەرنە سۆز، تۇت قۇلاق،
سۆزىدىن چىقىپ بولماغىل سەن يىراق.
بۇ دىنىنى ئۇنۇتماڭ ۋە ئەي سەرۋى ناز،
ھەمىشە دۇئا بىرلە ئەيلەڭ نەماز.
كى ھەيران جۇدالىقغە، ئەي نازەنىن،
خۇدانىڭ ئىرادەسى قايداغ ئىكەن.»
كەرەب بىرلە مۇقبىلغە دېدى بۇ دەم،
«خاجە سۆزىدىن چىقماڭىز سىزمۇ ھەم.»
نەسىھەت قىلىپ ئانچۇنان يىغلاشىپ،
ئەمىر چىقتى بارماق ئۇچۇن يىغلاشىپ.
خەلايىق تۇرۇپ ناله ئەفغانىغە،
چىقىپ تۇردى تەختى سۇلەيمانىغە.
شەلاشىل قويۇپ ئۇشبۇ ۋەقتى بىلەن،
ئەمىرنى ئالىپ يۇردى تەختى بىلەن.
قۇيۇندەك ھەۋاغە ئالىپ چىقتى تىز،
كى بولدى ئوشۇل دەم بۇلۇتدىن ئىگىز،
خاجە ئۆمرى دېدى قىچقىرىپ شول زەمان،
«مېنى مۇندا تاشلاپ، بارۇرسىز قايان؟
ۋە ئەي يار، جىگەر گۇشەئى غەمگۇزار،
ۋە ئەي مەھرەمىم، مۇنىسىم، گۇلئۇزار.
مېنى مۇنچە دۇشمەن ئىچىگە تىقىپ،
كى سىز كەتكۈڭىز ئاسمانغە چىقىپ.
كۆرەرمۇ جەمالىنى ئەمدى كۆزۈم،
كى يەتمەس بۇ قىلغان فىغانلىغ سۆزۈم.»
خاجە ئۆمرى يۇگۈردى ھەۋادا كۆزى،
كى دەريايى مەغرىبغە كەلدى ئۆزى.
ئەمىر تەخت ئۇزرە ھەۋادا كېتىپ،
بارىب غايىب ئولدى كۆزىدىن يىتىپ.
ئۆمىد ئۇزدى ئاندىن خاجە ئۆمرى تۇرۇپ،
بىر-ئوق يىغلادى باشلارىغە ئۇرۇپ.
ھەۋادا كۆزى، تا كۇن ئولتۇرغۇچە،
بۇ يەردە تۇرۇپ، قوندىلار بۇ كېچە.
قوپۇپ ئەرتەسى يۇردى چىقماسدا كۇن،
كېلۇر ئىردى تۇزدىن چىقادۇر تۇتۇن.

خاجە ئۆمرى يەقىن كەلدى ئەيلەپ خىرام،
كېلىپ قىلدى مەردى كەلانغە سەلام.
دېدىكىم بۇ مەردى كەلان: «ئەي ئەزىز،
خاجە ئۆمرى دېگەن يار ئىھرمەسمۇسىز؟»
خاجەئۆمرى باقىپ دېدىلەر: «ئارى، مەن،»
دېدى بۇ كىشى مەن ساڭا يارىمەن.
جۇنەيدى خاجە ئۆمرىنى دەيدۇر مېنى،
كى ئىزدەپ كېلىپ ئىھردىمۇ مەن سېنى،
ياشىم يەتمىش ئىھرىدىكى ئۇچ يۇزگە ھەم،
كى بولدى بىشارەت تۇشۇمدە بۇ دەم.
دېدىلەركى: ئۆمرۇڭ سېنىڭ قالدى ئاز،
بولۇرسەن جەھان سەفھەسىدىن گۇداز.
كى دەريايى مەغرىب لەبىگە ھەمان،
قوپۇپ ئانداسەن ئەمدى بارغىل رەۋان.
ئۇشۇل يەرگە ھالا خاجە ئۆمرى كېلۇر،
ئاتىشبازلىقلارنى شول ئۆرگەنۇر.
ئۇشۇل ئۆرگەنۇر بارلىقنى ئاڭا،
مەدەد بىز قىلالىڭ بەغايەت ساڭا.
مېنىڭ كەلمەكىم بائىسى بۇ ئىدى،
كېلىڭ ئۆرگەتەي، ئەي خاجەئۆمرى» دېدى.
كى تەئلىم بېرىپ، ئۆرگەتىپ دەرمەھال،
بېرىپ بەش قاتار تىۋەنى دېدى ئال.
ئاتىشبازلىق ئىھردىكى مىڭ يەتتە يۇز،
مۇنى بەردىلەر ھەم قىلىپ ياخشى سۆز.
بېرىپ ھەرنە ئەسبابنى ئول زەمان،
بۇلار يۇردىلەر مەككەتۇللاھ سۇيان.
كېلىپ مەككەگە ئۇشبۇ ئول سائەتى،
كى نۇش ئەيلەدى بۇ ئەجەل شەربەتى.
نەمازدىن ئۆتەپ، قويدىلار يۇپ-تاراپ،
قىلىپ يىد-چىراغ، ئابۇ ئاش ئوت قالاپ.
خاجە ئۆمرى كەرەبكە دېدى بىر كۇنى،
سوقاي بىر بەھانە قىلىپ مەن سېنى.
بېرەي بىر تاياقغە سەمىز ئىككى قوي،
بۇ ئابروينى قويغىل سەمىز گۆشغە تۇي.

ئۇمەر مەئدە قىلدى بۇ سۆزنى قەبۇل،
مۇنى باستۇرۇپ ئاڭلاسى سوقتى ئول.
ھەمە قورقابان تۇشتى غەم باشىغە،
بۇ سۆز ياندى نۇشىرۋان قاشىغە.
كى زۇبىن مەدايىنغە كەلدى قاچىپ،
كېچە ئىبردى دەرۋازىلەرنى ئاچىپ.
كىرىپ دېدى نۇشىرۋانغە بۇرەڭ:
«ئەمىر ھەمزە بىرلە قىلىپ ئاندا جەڭ.
تالاي لەشكەرىم ئۆلدى، بولدى زىيان،
خەزىنە بۇ پۇل-مال قالدى قايان.
ۋەلى بەئزەسىنى ھەۋاغە ئاتىپ،
تۇشۇپ ئاغزىدىن قان بۇ ئۆلدى باتىپ.
قۇتۇلدۇق قاچىپ بىز بۇيان دەرمەھال،
ئارىغ قالدى ئاندا نىسار ئۆزگە مال.»
كى ھەيران ئولۇپ ئۇشبۇ سۆزگە ھەمە،
دەر ئىبردى: «مۇنىڭكى ئىلاجى نېمە؟»
بۇ ئەسنا زىيادە ئىدى ۋەھمىسى،
كىرىپ كەلدى ساسانى ئۇل كەركىسى.
دېدى ئول قوپۇپ: «پادىشاھى زەۋال،
بۇ يەڭلىغ خەبەر ئاڭلادىم مەن بۇ ھال.
كېتىپدۇر ئەمىر ھەمزە مۇندىن ناری،
ئالىپ بارمىش ئون يەتتە كۇنلۇك پەری.
بارىپ كۆھى قافدا بۇ رەڭ قىلغۇدەك،
كى ئەفرىت ددۇ بىرلە جەڭ قىلغۇدەك.»
كى بەختەك بولۇپ شادىمان ئۇشبۇھال،
دېدىكىم قوپۇپ: «تەبلۇ نەقارە چال.
يانىپ كەلمەكى مۇشكىل ئولمىش ئانىڭ،
كى ئەمدى يوق ئولدى سېنىڭ دۇشمەنىڭ.»
كى لەشكەر يىغىپ ئول زەمان ئىككى لەك،
دېدى: «مەككەگە ئەمدى بارماق كېرەك.»
كى زۇبىن بۇ ھۇرمۇز بىلە بۇ باشى،
مۇكەممەل بولۇپ ئاتلانىپ ھەر كىشى.
خەراب ئەتكەلى مەككەتۇللاھنى،
بۇ لەشكەر چىقىپ ئالدى بىر راھنى.
خاجە ئۇمەرى شەھەرنىڭ چىقىپ تاشىغە،
كېلىپ ئىبردى جۇمھۇرنىڭ قاشىغە.
ئەمىر قىسسەسىنى بەيان ئەيلەدى،
بۇ ۋاقىئىنى بىر-بىر ئەيان ئەيلەدى.
ئەمىر جانىبىدىن خاجە سالدى رەم،
باقىپ: «بارەكەللاھ» دېدى: «بۇ نە غەم؟
قىلىپدۇر ئەمىر كۇفرە سۆز بۇ مەھەل،
بۇ كۇنلەر بولادۇركى يىلغە بەدەل.
كېلۇرمەن دېمىش ۋەئدە ئەيلەپ مۇنى،
ھەيال بولماي ئون سەككىزىنچى كۇنى.
ئەمىر «ئىنشائەللاھ» دېمەي، ئەي خاجە،
قالادۇركى ئون سەككىزۇ يىلغەچە.
مۇنى ئاڭلاسا ئول مەلىكە نىگار،
يۇرەكى يارىلمىشكى بەر ئىختىيار.»
كى بىر روزنامە پىتىپ قىلدى جاي،
بۇ خەتنىڭ قەرارى ئىدى ئالتە ئاي.
بۇ ئون سەككىزۇ يىلغە رەدنامەنى،
پىتىپ بەردى بىر روزەئى نامەنى.
قىسىپ تاجىغە ئالتە ئايلىقنى بۇ،
كى مەھكەم يۇشۇردىكى يىللىقنى بۇ.
خاجەئۇمرى دېدى: «ئەي خوجام، مەن كېچە،
بېلىم يەزمەيىن تا ئەمىر كەلگۈچە.
كى خىزمەتكە باغلاپ بېلىمگە كەمەر،
مەلىكەمنى غەيرى كىشىگە ئەگەر.
ئانى ئەسلى كۆرسەتمەگەيمەن مۇدام،
ئانىڭ مويى تال رىشتەسىنى تەمام.»
قەسەمياد قىلدى ياڭى باشىدىن،
كى چىقنى خاجە ئۇمرى خاجە قاشىدىن.
بارۇر ئىبردى ناگاھ بۇ ئەيلەپ خىرام،
تۇشۇپدۇركى زۇبىن بۇ چۆلگە تەمام.
بۇ لەشكەرگە بار ئىبرىلەر سەر ھېساب،
كى چىقتى خاجە ئۇمرى سۇرەتىن ياساپ،
بەدەنگە كىيىپ دەلقەئى قاتما قات،
قىلىپ سۇرەتىنى بۇ لاتۇ مەنات.
چىقىپ ئولتۇرۇپ ئەرتەسى پۇشتەدە،
كى سەكرەپ يۇرۇپ پۇشتەنىڭ ئۇستىدە.

دېدىلەر بۇ لەشكەر كۆرۈپ سەن نەجان،
خاجە ئۇمرى دېدى: «تەكتەكى مەن جەھان،
بەيابانىدۇرمەن بۇ سەھرادەكى،
بولۇرمەن سۇلەيمانىنىڭ مۇرغەكى.
كى زۇبىن دېدى: «باشلاغىل بىزگەيول،
بەرەي مەن سائا ئالغىلۇ تولا پۇل.»
خاجەئۇمرى دېدى: «پۇل بەرىڭ باشلايمن،
يەقمن بۇ، ئۇزاق يولنى مەن تاشلايمن.
بەرىڭ پۇلنى سىز ئەۋۋەلا، مەن ئالاي،
كى بەش كۈنلۈك ئاز ياخشى يولغە سالاي.»
كى زۇبىن قىلىپ ئۇشبۇ سۆزنى قەبۇل،
بۇ سەگ بەردى بەش مىڭ قارا تەڭگە پۇل.
بۇ پۇلنى ئالىپ خاجە يول باشلادى،
سالىپ چۆلگە، راست يولنى بۇ تاشلادى.
يىگىرمەئالتە كۈنلۈك بۇ چۆل ئېردى دەست،
سۇيى يوق، ئوتى يوق بەيابانۇ دەشت.
بۇ چۆلدە ئۆلۈپ يەتمىش ئۇچ مىڭ كىشى،
كى دىشۋار ئولۇپ قالغانىنىڭ ئىشى.
ئاتى ئۆلدى، يۈردى پىيادە ماڭىپ،
ئوزۇق ـ تالقانىنى بىلىگە تاڭىپ.
خاجە ئۇمرىنى ئاخىر بۇ سەگلەر تۇتۇپ،
بەدەر كەتتى، ئالدىدا قالدى يونۇپ.
مەشەقمەت بىلەن ئۇشبۇ چۆلدىن چىقىپ،
يەنە ئۆلدى ئاچ، قالغانى نان بىتىپ.
بۇ چۆلگە كىرىپ ئېردى يۈزمىڭ چەرىك،
مۇنىڭدىن قالىپ ئەللىك ـ ئاتمىش تېرىك.

كى تۇپراقنى زۇبىن ساچىپ باشىغە،
يېتىپ كەلدى ئوشرۇان قاشىغە.
كى يىغلاپ بەيان ئەتتى بۇ قىسسەنى،
مەشەقمەت، زەلالەت، بۇ غەم ـ غۇسسەنى.
بۇ سۆزلەرگە شەھ باشىنى تىترەتىپ،
كى بەختەكنى بەردى ئۆلۈمگە قاتىپ.
مەدايىندە ھەر كىم بار ئېردى تېرىك،
يىغىپ يۈردى ئول دەم تۇمەنمىڭ چەرىك.
كى ئەمما خاجە ئۇمرى بۇ يەردىن يۈرۈپ،
يېتىپ كەلدىلەر مەككەگە چەۋرۈلۈپ.
بۇ ئالتە ئايلىق روزەئى نامەنى،
مەلىكەمگە بەردى بۇ يادنامەنى.
كى بىتاقەت ئولدى مەلىكە نىگار،
كى يىغلار ئىدى ئولتۇرۇپ زار ـ زار.
قويۇپ ھەر زەمان ھەجر ئوتىغە چۇ ياغ،
يېتىپ مەككەگە كەلدى زۇبىن بۇ چاغ.
كى زۇبىن بىلە ئۇشبۇ بەختەك بۇ رەڭ،
شەھەرگە يۈگۈردى قىلىپ سەختى جەڭ.
خاجە ئۇمرى پالاقمان تاشىدا ئۇرۇپ،
بەر ـ ئوق قوغلادى ئارقاغە ياندۇرۇپ.
كى زۇبىنغە بەختەك دېدىكىم بۇ رەڭ،
«نە ھاجەت ئېرۇر بىزگە قىلماقغە جەڭ.
كى ياتساق شەھەرنى قاباپ بۇ مەھال،
ئوتۇن يوق، سۇ يوق بولغۇسىدۇر قابال.
مۇنىڭدىن يوق ئېردى ئىلاجى مۇنىڭ،
بۇ شەھرى قابال بولغۇسىدۇر ئانىڭ.

فەسلى داستان، ئەمىر ھەمزە ساھىبقىرانىنى مەلىكە ئەسما پەرى كوھى قافغە ئالىپ بارىپ، ئون سەككىز يىل تۇرۇپ قالغانلارىنىڭ بەيانى

ھېكايەت قىلۇر بۇلبۇلى باغ ئارا.
تەكەللۇم قىلىپ تۇتىنى زاغ ئارا.
ئەمرنى شەلاشىل ئالىپ تېزۇ تۇن،
بولۇپ ئېردى مۇنداغ يۈرۈپ ئالتە كۈن.
بارار ھەم بارار باد يەڭلىغ ئالىپ،

تۇشۇردىكى بىر باغ ئىچىگە كىلىپ.
تۇشۇپ يەرگە ئول دەم ئەمىر ئاچتى كۆز،
پەرىزادلارغا قاراپ سوردى سۆز.
دېدى: «كوھى قاف مەنزىلى جايى بۇ،
ۋە ھالاكى باغى ئىرەممۇ شۇبۇ؟»

شەلاشىل دېدى، «ئەي يىگىت» ئۇشبۇ چاغ،
«چەھار باغىم ئولمىش مېنىڭ ئۇشبۇ باغ.
ئېرۇر كوھى قافنىڭ باشى ئۇشبۇ يەر،
ۋە لېكىن مۇنى باغى زىندانى دەر.»
ئەمر دېدىلەر: «شۇ كۆكۈلگە يامان،
كېلىپدۇركى، زىندانغە تۇشتۇم ھەمان.
شەلاشىل چىقىپ باغىنىڭ تاشىغە،
يېتىپ كەلدى شەھبالىنىڭ قاشىغە.
دۇنيا قىلدى ئەۋۋەل مۇنىڭ ھالىغە،
كى ئاندىن خەبەر قىلدى شەھبالىغە.
بۇ ئىشلار ئۇچۇن شاد ئولۇپ دەرمەھال،
سەرۇپاي ئىبەردى ئەمرگە بۇ ھال.
ئالىپ كەلدىلەر خاھى كۆك، خاھى ئاق،
سەرۇپاي بىلەن توپىچاقى ئىراق.
كى بەھەد قىلىپ شۇكر بىرلەن سەنا،
بۇيۇردى پەرىزادەلەرنى يانا:
«شەلاشىلنىڭ ئىشكىدىن ئول تامغىچە،
كى ئاندىن بۇ باغى گۇلىستانغىچە.
كى سەف ـ سەف تۇرۇڭلار چىقىپ يېرلدا ھەم،
كى چەپ قولدا شۇنداغ، بۇ ئوڭ قولدا ھەم.
ئەمر ئالدىدا ئۇشبۇ يەڭلىغ چىقىپ،
غەزەپ كۆزى بىرلەن قاراڭلار باقىپ.»
كى شەھبالىنىڭ نىيەتى ئېردى بۇ،
دەر ئېردى يۇرەڭ توختمايدۇر شۇبۇ.
چىقىپ ئېردى ئاندىن ئەمر ئۇشبۇ رەڭ،
تۇرۇپدۇركى سەف ـ سەف پەرى رەڭ بەرەڭ.
ئەمرگە غەزەب كۆزلەرىنى ئاچىپ،
تۇرار ھەربىرى ئاغزىدىن ئوت ساچىپ.
ئەمر ھەم غەزەب كۆزلەرىدە قاراپ،
قاچۇر ئېردى قورقۇپ، پەرىلەر تاراپ.
بۇ دىۋلەرنى ھەيھاتىدىن تېتىرەتىپ،
ئەمر كىردى باغى ئىرەمگە يېتىپ.
كىرىپ كۆردىلەر باغنى ئۇشبۇ ھال،
كى يەتمەيدۇ قىلسە سەفەتكە خەيال.
قىلىپ رەڭ بەرەڭ نەقشى ئاقۇ سارىغ،
كى تاملارنى ئالتۇندىن ئەتمىش ئارىغ.
ئىدى لەئلۇ يەئقۇتكى ھەر بازەسى،
جەۋاھىردىن ئەتمىشكى دەرۋازەسى.
قىلىپدۇركى مۇنداغ بۇلارنى بەنا،
كى بىر قەسر كۆردى ئەجايىب يانا.
ئىبرۇر لەئلۇ ياقۇت مۇنىڭ قۇببەسى،
كى فىرۇزەدۇر، مەرۋەرىد بەئزەسى.
كى بەئزى زەبەرجەد ئىبرۇر ئۇشبۇ رەڭ،
كى زۇمرەت بىلە خام كۇمۇشدە كۆرەڭ.
كى ئۇستادىنىڭ تۇشمەگەندۇر كۆزى،
ياراتمىش مۇنى ھەق تەئالا ئۆزى.
پەيەمبەر ئۇچۇن قۇدرەتى ئۆز كەمال،
كى سۇنئى ئىلاھى ئىبرۇر زۇل ـ جەلال.
ۋە ھەر قەسرىنىڭ ئالدىدا بۇ تەرىق،
جەۋاھىرنىڭ ئورنىدا ئەتمىش ئارىق.
كى ھەر كۇنگۇرە ئۇستىدە فالۇ فىل،
خۇش ئەلھانى قۇش يەتمىشۇ ئىككى خىل.
گەھى سايراشۇرلار قىلىپ نەغمە ساز،
خۇش ئەلھانى بۇلبۇل كەبى دىلنەۋاز.
خۇداغە سەنا ئايتىبان ئايۇ يىل،
بۇ يەڭلىغ ئاچىپدۇركى ھەمدىغە تىل.
دەرەخت ئاستىدە سەگگى مەرمەردە ھەم،
ئېتىپ سۇففەلەر زىرۇ زىر يەردە ھەم.
جەۋاھىرنى ئەيلەپ گۇل ئۆزرە چەمەن،
قىلىپدۇر دەرەختلەركە گۇل بىسەمەن.
زەبەرجەد بۇ كويىنىڭ ئىچىيۇ تاشى،
ئىبرۇر لەئلۇ ـ يەئقۇت كۆرۇنگەن ئىشى.
مەئلقىسسە، ئاندىغ ئىبرۇر بىقىياس،
كى بارچەندى سەف قىلسە كەلمەيدۇ راست.
ئەمر كۆردى ئاندىن ئۆتۈپ ئۇشبۇ ھال،
پەرىلەر چىقىپ كەلدى ساھىب جەمال.
سەرۇ پاي كىيىپ رەڭ بەرەڭ قاتما قات،
كى سەف ـ سەف تۇرۇپدۇر قىلىپ ئىلتىفات.
تەۋازىئدادۇر ھەر بىرى ئۆزگەچە،
ئەمر قەسرىنىڭ ئىشكىگە كەلگۇچە.
يېتىپ قەسر ئىشكىگە بۇ ۋەقتىدە،

ئەمر كۆردى شەھبالنىڭ تەلختىدە.
سۆلەيمانىنىڭ ئورنىدا تاپمىش، قەرار،
كى ياندا موللا ئەبدۇرەھمانى بار.
ساقالى قارىلار ساقالىدىن ئاق،
يىگىتلىكىنىڭ ئەھۋالىدىن ياخشىراق.
مەلىكە زەبانى كۆجەس ياندا،
كى موللا ئەبدۇرەھمان سول ياندا.
كى مەستانە بۇ ئولتۇرۇپدۇر تەمام،
ئەمر قىلدى ھالا بۇلارغە سەلام.
جەۋابى سەلامىغە ئەيلەپ بۇ دەم،
كۆرۈشمەككە شەھبال قويدى قەدەم.
كۆرۈشتى تۆشۈپ تەختىدىن شول زەمان،
ئەمىرگە بېرىپ تەخت بەرداروُ ئان.
قىلىپ فەرۋەرىشلەرنى ئەيلەپ خىرام،
سوراپ ھالۇ ئەھۋال قويدى تەئام.
ئەمر ئاسەفى بەرقەراردىن بۇرۇن،
ئانىڭ سەندەلى ئۆزرە تۆتتى ئورۇن.
كى ئەسبابى سۇھبەتنى كەلتۇردىلەر،
بەكاسە بەگەردىشكە كەلتۇردىلەر.
بولۇپ ئېردى تۆش ۋەقتى ھالا بۇ دەم،
ياساۋۇل كىرىپ غۇلغۇلە قوپتى ھەم.
مۇنىڭ نۇرىدىن بولدى رەۋشەن زەمىن،
ئىشىكدىن كىرىپ كەلدى بىر نازەنىن.
مۇنىڭ شۇئىلەسىدىن زەمىن پاقىراپ،
ئەمر كۆردىلەر كۆز ئۇچىدا قاراپ.
بۇ قىز فىتنەئى مەئلۇم ئولدىكى بىر،
كى ئەندىشەگە قالدى ئاندىن ئەمر.
ئاتاسىنىڭ ئوڭ ياندا ئولتۇرۇپ،
مۇنىڭ جىلۋەسىدىن جەھاننى تۇتۇپ.
كى ئۆي قىزلارى بارچەسى ئورنىدا،
كى ئولتۇردى زىينەت بىلەن ئالدىدا.
قىلىپ سۇھبەت ئاندىغ ئىچىپ نۇشلەر،
كى ئەسما پەرى باردى ئاغۇشلەر.
پەرىزادەلەر ئانچە خۇشھال ئولۇپ،
ئەمر باشىدىن چەۋرۇلۇپ قۇرۇپ.

بۇ ئەسنادا كىردى ئىشىكدىن كىشى،
كى چىقتىكى غەۋغا ئەزىمى ئىشى.
شەھابى چىن ئاتلىغ ئىدى پەھلەۋان،
بار ئېردى زەبەردەست يىگانە زەمان.
مەلىكە بۇ ئەسمانى ئالماق ئۈچۈن،
قىلۇر داغداغە كۈندۈزۇ-كېچە تۈن.
بۇ ئىشلار ئۈچۈن كەلمىش ئېردى شەھاب،
ئەمرنى بۇ سەندەلدە كۆردى قاراپ،
بۇ سەگنىڭ كۆزى بولدى گويا چىگىت،
ئۇرۇپ باڭ غەزەبدىن دېدى: «ئەي يىگىت،
ئەدەبدىن ئەمەس مۇندا ئولتۇرماقلىق،
ئۇلۇغنىڭكى ئالدىدا ئول تۇرماقلىق.
كى تا تاپماغۇنچە ئۇلۇغلۇق مەقام،
بۇ سەندەلدە ئولتۇرماغايسەن مۇدام.
كى ئەفرىتكە ئوخشاش دىلاۋەرمۇ سەن،
ئوشۇل فەھلەۋانغە بەرابەرمۇ سەن.
كى ئەفرىت ئانداغ ئېرۇر فەھلەۋان،
ئەگەر بىر قارا ئالساڭ كەتكۈڭ قايان.
ئانىڭ بىرلە جەڭ قىلماق ئېرمىش ئىشىڭ،
قۇتۇلماس سېنىڭ بولسە يۈزمىڭ كىشىڭ.
كى ئورنۇمدا ئولتۇرماغىل، قوپ بۇ يان،»
دېدى: «تۇرماغىل مۇندا، ئاھىستە يان.»
ئەمر تەبرەمەي ئولتۇرۇپ ئېردى، ئول،
كى سۆندى ئەمرنىڭ ياقاسىغە قول.
بۇ مەجلىسدە ھەركىم بارئېردى كۆرۈپ،
ئەمر باشلاردىن ھەمە چەۋرۈلۈپ.
يىقىلدى زەمىنگە باشى يوق تېنى،
ئالىپ. تاشلادىلار تالاغە ئانى.
مەلىكە قوپۇپ، چەرخ ئۇرۇپ ئۇشبۇ ھال،
فىيالە ئالىپ ئىلكىگە دەرمەھال.
چالىپ مۇندا بار ئەرغەۋان بىلە نەي،
ئەمرغە تەۋازېئ بىلەن تۇتتى مەي.
قاشىنى ئېتىپ، مەي تۇتۇپ، ئىچ دېدى،
ئەمرنىڭ قولىنى تۇتۇپ قىستادى.
ئەمر دېدى: «ئەمدى مېنىڭ يانماقىم،

بەسى مۇشكىل ئولدى قۇتۇلماقلىقىم.»
ھەمە مەست ئولۇپ ھالىدىن بىخەبەر،
بۇ تەۋھىمەتتە كۇن ۋەقتى بولدى دىگەر.
ئاتاسىغە ئەسما دېدىكىم قوپۇپ،
تۇشۇپ پارەكاغە يەرنى ئۆپۇپ.
«بۇ مېھمانىڭىزنى تىلەيمەن نەچە،
كى مېھمان قىلاي ئويدە مەن بۇ كېچە.»
دېدىلەركى شەھبال: «بارغىل ئالىپ،»
كى ئەسما قوپۇپ دېدى تەئزىم قىلىپ.
ئەمىرگە باقىپ دېدى: «يارىم بولۇڭ،
بۇ كېچە مېنىڭ مېھمانىم بولۇڭ.
جەمالىڭنى مەن كۆرمەسەم كاشكى،
دىلىم، مۇنسىم، غەمگۇزارىم بولۇڭ.
فىراقىڭدا جانىمغە ئارام يوق،
نېتەي ئەمدى مەن ھەجرە، جانىم بولۇڭ.
گىرىفتارۇ ھەيران ئەسىرىڭ بولۇپ،
بۇ كۇن كۇلبەم ئىچرە چەراغىم بولۇڭ.
تەلەبكارىڭ ئولدۇم بولۇپ ئىنتىزار،
فەرەھ جىسمى سەرۇى رەۋانىم بولۇڭ.
كى شەيدا بولۇپ نۇرقەت ئىچرە نېتەي،
ۋەلې مەرھەمىم، غەمگۇزارىم بولۇڭ.
بۇ ھەسرەتدە نۇش ئەيلەدىم قان يۇتۇپ،
بارىپ ئاندا نۇشى رەۋانىم بولۇڭ».
تۇتۇپ مەي بىلەن بۇ بەيتنى ئوقۇپ،
ۋەلې تەكلىف ئەتتى بۇ ئۆيدىن قوپۇپ.
ئەمىر قوپتى چىقتى، بۇ قالغانلارى،
ئەمىر بىرلە يۇردى جەمئى پەرى.
پەرى ھۇسنىئارام گۇلئەنداملار،
پەرى دىلفۇروزى، دىلئاراملار.
پەرى چېھرە خالدارۇ جانان پەرى،
تەۋازېئ قىلىپ كەلدى قالغان بارى.
ئەمىرنىڭكى ئاشىق بولۇپ ۋەسلىگە،
ئالىپ كەلدى ئەسما بۇ ئۆز قەسرىگە.
ئوشۇل دەم بۇ ساقى سۇمەن مەي سۇزۇپ،
كى تۇن ھەسسەسى بولدى مەجلىس تۇزۇپ.

ئەمىر ئۇيقۇغە مەيل قىلدى ئۇيۇپ،
تۆشەك جاملار سالدى تەكىيە قويۇپ.
ئەمىر ئىستىراھەتكە مەشغۇل بولۇپ،
كۆزى ئۇيقۇغە كەتتى مەغرۇر بولۇپ.
شەلاشىل ئەمرىنىڭ كېلىپ قاشىغە،
كى ئويغاتتى بۇ قول سوقۇپ تاشىغە.
دېدى: «ئەي ئەمىر ئاڭلاغىل بۇ خەيال،
ئىبەردى قاشىڭزغە مېنى شەھبال.
دېدى: «يانماسۇن يۇرتىغە ئەمدى ئول،
قىلاي كەدخۇدالىقنى، قىلسۇن قەبۇل.»
ئەمىر دېدىلەر: «جىننى بولدۇڭمۇ سەن؟!
قەرار دىن ئۆتۇپ مۇندا تۇرماسمە مەن.
كى ئون سەككىز ئولمىش قەرارى بۇ كۇن،
كېتەرمەن بۇ كۇنلەر، تۇرۇپ قىلمە ئون.
ماڭا كەدخۇدالىقى لازىم ئەمەس،
قىلىپدۇر بۇ سۆزلەرنى بىلمەي ھەۋەس.»
شەلاشىل دېدىكىم ياڭى باشدىن:
«بېرەدۇر مەلىكەم كۆكەلداشدىن.»
ئەمىر دېدى: «نامەئقۇل سۆزنى دېمىش،
ماڭا ئەسلى مەئقۇل ئەمەس ئۇشبۇ ئىش.»
شەلاشىل دېدىكىم: «مەلىكەم سۆزى،
تېگەدۇر مەلىكەم ۋە لېكىن ئۆزى.»
ئەمىر دېدى: «ئادەم ئىبرۇر زادىغە،
مۇناسىب ئەمەسمەن پەرىزادىغە.»
شەلاشىل تۇرۇپ باشىنى تىترەتىپ،
چىقىپ بۇ ئەمىر قالدى مۇندا ياتىپ.
يانا ئۇيقۇغە بارمىش ئىبردى كۆزى،
قۇچاقىغە كىردى مەلىكە ئۆزى.
ئەمىر ئۇيقۇدىن ئويغانىپ شول زەمان،
ئاتىپ ئاتتى ئەسمانى بەرمەي ئەمان.
ئەمىر دېدى: «ئەسما، بۇ قايداغ سۆزۇڭ،
پەيەمبەرنىڭ ئەۋلادى بولساڭ ئۆزۇڭ.
قورقماي خۇدادىن قىلۇرسەن گۇناھ،
ماڭا خۇبمۇ قىلماق بۇ يەڭلىغ زىنا؟
زىنانى زىنادىن تۆرەلگەن كىشى

قىلۇر، بۇ ئەمەس ئۆزگەلەرنىڭ ئىشى.
كى مەن قىلماغۇمدۇر بۇ يەڭلىغ كۇنا،
مەلىكە، يانىڭ ئەمدى ئاستاغىنا.»
مەلىكە چىقىپ دەرد بىلە قۇرقەتى،
دېدىكىم: «نېتەي، ئىشقىنىڭ ئافەتى؟
كى بىتاقەت ئولدۇم ئوتۇڭدا نېتەي؟
دەپ ئېردىم شۇڭا مەقسۇدۇمغە يېتەي.
مېنى بولدى ئاشىق دېمەڭ سىز ھەلى،
بولۇپ نەچچە يىل مۇبتەلا بولغالى.
ندا ئەيلەيىن مەككەتۇللاھ ئىلە،
ئوشۇل كۇنكى بەھرام خانى بىلە.
مەدايىندا گۇشتىن ئالىشماق ئۇچۇن،
بولۇپ ھەم بەرھەنە چالىشماق ئۇچۇن.
ساچىپ باشىڭىزدىن جەۋاھىرنى مەن،
ئوشۇل ۋەقتىدە بولمىش ئېردىمكى مەن.»
ئەمىر دېدىلەر: «راست ئېيرۇر بۇ دېگەن،
ساچىلغان جەۋاھىر دېدى شول ئىكەن.»
ئەمىر دېدى: «مەن ئادەمى زادەدە،
كى بىر ئاشقىم بار ئانىڭ يادىدە
كى مۇڭداش ئېيرۇر مۇلكى ئادىل ئانىڭ،
دېيەلمەيدۇ ئاتىنى بۇ تىل ئانىڭ.»
كى ئەسما دېدى: «ئەي يىگىت بۇ نەسۆز،
ۋەلى يوقمۇدۇر سەندە كۆرمەككە كۆز؟
ئەگەرچە بۇ ئىشنى قىلۇرمەن بۇ ھال،
ئانىڭدا نە ھۇسنۇ نەبولغاي جەمال؟
پەرىلەرگە ئوخشاشمۇ ھالى ئانىڭ،
ۋەلى قانچە بولغاي جەمالى ئانىڭ؟
ياراتماس دەبان قادىرۇ زۇلجەلال،
كى مەندەك بۇ ھۇسن ئىچرە ساھىبجەمال.»
ئەمىر دېدى: «ھالا بۇرۇيى زەمىن،
ئاڭا ئوخشە بولماس يانا نازەنىن.»
دەبان مەجلىس ئەسبابىنى ئۇزدىلەر،
ئەمىرنى بۇ مەجلىسكە كىرگۈزدىلەر.
قىزىق بولدى مەجلىس بۇ يەڭلىغ نەچە،
بۇ كۇنلەر ئۆتۈپ، بولدى تا قىرق كېچە.

ئەمىر بىلمەيىن بىر كېچە ياتتىلار،
بۇ كۇننىڭ ھىسابىن قىلىپ باقتىلار.
بولۇپدۇركى قىرق كۇن ئۆتۈپ بۇ قەرار،
ئەمىر يىغلادى ئولتۇرۇپ زار-زار.
دېدى: «ئەي مەلىكە، ئۆتۈپدۇر زەمان،
قالىپ ئىردى يارى جەھانىم ئۇ يان.
نە كەلدىكى لەشكەرلەرنىمگە بەلا،
نە يەردە قىلۇرلار ئىكەن ماجەرا.
ۋە ئول يارى سەرۋى رەۋانى قېنى،
ئالىپ كەلدىلەر ۋەئىدە بىرلەن مېنى.
كۇن ئون سەككىز ئۆتكەندە يانماق ئىدىم،
بۇ كۇنلەردە مۇندا نەتۇرماق ئىدىم.
مەلىكە دېدى: «قىلمە مۇنداغ ھەۋەس،
سۆزۈم بىر مېنىڭ، ئەمما ئىككى ئەمەس.
ئەگەر سەن قەبۇل قىلماغۇنچە مېنى،
ئىبەرمەسمە ئادەم ساريغە سېنى.
تېخى نەچچە يىلدۇر ياتۇرسىز بۇ رەڭ،
قىلالماسسىز ئەفرىت بىلە ئەمدى جەڭ.»
ئەمىرنىڭ كېلىپ ئاچچىغى ئانچۇنان،
قوپۇپ چىقتىلار تاشقارى شول زەمان.
تەفەككۇر قىلىپ بۇ سەفەت ھالىغە،
بۇ سۆزنى كېلىپ قىلدى شەھبالىغە.
ئەمىر دېدى: «كەلتۇردىڭىز سىز مېنى،
كى ئون يەتتە كۇنلۇك قىلىپ ۋەئىدىنى.
يەنە بولدى قىرق كۇن ئۆتۈپ پايمال،
قىلىپ مەسلەھەت ئەمدى بىر يولغە سال.
بۇ ئەفرىت بىلەن مەن بارىپ جەڭ قىلاي،
ۋە ياكى بۇ كۇن مەنزىلىمگە ياناي.»
بۇ شەھبال دېدى: «سىز مېنىڭ سەركەشىم،
كى تۇرماق-يانىش بىرلە يوقتۇر ئىشىم.
ئالىپ كەلگۈچى ئول مەلىكە ئېيرۇر،
بۇ سۆزنى ئۆزى سورساڭىز خۇب بىلۇر.»
ئەمىر يىغلابان چىقتى ئۆيى تاشىغە،
كېلىپ تۇردى ئەسما پەرى قاشىغە.
بۇسۆزنى ئەمىر قىلمىش ئېردى تۇرۇپ،

دېدىكەم مەلىكەم دۇرۇشلۇق ئۇرۇپ:
«يامان سۆز سورايسىز ئىكەن، ئەي يىگىت،
كى سەن ئەمدى مەندىن بۇ رەڭ سۆزئىشىت.
مېنىڭ يۈقىتۇ جەڭلەر ئۈچۈن ھاجەتىم،
قىلۇرمەن ئۆزۈم بولسە ھەر نىيەتىم.»
ئوشۇل دەم بۇيۇردى تاپىپ بىر پەرى،
دېدى: «بۇ يىگىتنى ئاپارغىل ناري.
ئەمىر بولدى خۇشھال ھەم ئۇشبۇ ۋەقت،
ئالىپ كەلدى ئول دەم پەرى كۇرسى تەخت.
بۇ تەخت ئۇزرە ئولتۇرغۇزۇپ شول زەمان،
ئەمرنى ئالىپ يۇردى سەھرا سويان.
فەلەككە يېتىشتى بۇ يەڭلىغ ئالىپ،
بەيابانى جاڭگالدا قويدى كېلىپ.
دېدىلەر: «ئۇيۇقلاپ ئالالىڭ ئارام،
كى ئاندىن يۇرەلىگى ئەيلەپ خىرام.
ئەمىر ياتتىلار ئۇيقۇدا تۇلغانىپ،
كى فورسەت ياتىپ، قويتىلار ئويغانىپ.
كېتىپدۇر ئالىپ تەختلەرنى پەرى،
ئەمىر قاشىدا قالغانى يوق بىرى.
كىرىپ ھەر تەرەفكە قاراپ بىر نەچە،
كېزىپ يۇردى جاڭگالدا كۇندۇز ـ كېچە.
چىقالماي بۇ جاڭگالدا ھەيران ئولۇپ،
تۇرار ئېردىلەر زارۇ گىريان ئولۇپ.
قىلۇر ئېردىلەر تۇرفە ئەندىشەنى،
«سىيەھ بوم» دەر ئېردى بۇ بىشەنى.
ئەمىر ئولتۇرۇپ قىلدى يۇز مىڭ ھەۋەس،
كى پەررەندە، چەررەندە مەئلۇم ئەمەس.
تۇرار ئېردى ھەسرەتدە شەيدا بولۇپ،
چىقىپ كەلدى بىر شىر پەيدا بولۇپ.
زەبەردەست، باشى گۇنبەزۇ، ئاغزى غار،
قەدى نەچچە گەز، مىسلى شاخى چىنار.
چوپان ئورغاقدەك ئېرۇر تىرناغى،
پۇپوكلۇغ ئەلەمدەك ئېرۇر قۇيرۇغى.
يۇغان ھەم مۇنارەك دەرازۇ ئۆزى،
كى ئالۇدە تارەس پۇرخۇن كۆزى.

يۇگۇردىكى ئانداغ ئەمىرگە بۇ شىر،
چۇ «ئەللاھۇ ئەكبەر» دەبان ئۇردى بىر.
ئەمىرنىڭكى مۇشتى تېگىپ ئېردى راست،
يىقىلدى بۇ شىر يەرگە تارتىپ ئەراس.
سويۇپ تېرەسىنى تولۇمدەككىنە،
تىقىپ خەسۇ خاشاكىنى بەككىنە.
مۇنى قويدى ئىلتىپ دەرەخت باشىدا،
كۆرۇندى مەيىل بىيشەنىڭ قاشىدا.
كېلىپ كۆردى بىر ئادەمى سۇرەتى،
پىتىپدۇر ئاڭا ئىسمى ئەنزەم خەتى.
كى نەققاش بىرلەن قىلىپ خەتنى كەڭ،
ئوقۇپ ئېردى، چىقتى سۆزى ئۇشبۇرەڭ:
«بۇ بىشەنى ھەيرانغە تۇشسە كىشى،
كى يول تاپمايىن مۇشكىل ئولسە ئىشى.
ئوقۇپ ئۇچ قاتار ئىسمى ئەنزەمنى ھەم،
بۇ سۇرەتكە قىلغاي ئوقۇپ ئانى دەم.
كى ئاندىن بۇ سۇرەت بىر ـ ئوق چۆرۇلۇر،
گەھى ئوڭ گەھى سول تەرەپ ئۆيرۇلۇر.
ئەگەر قولنى سۇنسا بۇ سۇرەت قايان،
بۇ چۆلدىن چىقاي دېسە، بارغاي شۇ يان.»
ئەمىر قىلدى ئانداغ بۇ خەتنى ئوقۇپ،
بىر ـ ئوق چەرخ بەردى بۇ سۇرەت قويۇپ،
سۇنۇپ تۇردى قول ئافتاب سارىغە،
ئەمىر كىردىلەر شول تەرەف راھىغە.
كى تۇرماي، بۇ يەڭلىغ يۇرۇپ تېزۇ تۇن،
ۋەلى بولدى ھالا يىگىرمە ئىككى كۇن.
يىگىرمە ئۇچۇنچى بولۇپ ئېردى ھەم،
كى بىر سەر دەرەختلىققە چىقتى بۇ دەم.
ئەمىر بۇ خەيالاتىدا قايغۇلۇغ،
كۆرۇندىكى گۇنبەز بۇ يەردە ئۇلۇغ.
بۇ گۇنبەز ئىچىدىن بۇلۇتدەك بىر ئۇن،
چىقادۇركى خۇمدان تۇتۇندەك تۇتۇن.
ئەمىر كىردى گۇنبەز ئەمەس غار ئىكەن،
بۇ غار ئىچرە قىرق ئالتە دېۋ بار ئىكەن.
بەغايەت زەبەردەست، كۆزى كۆكسىدە،

قۇلاق زورکی، ئاغزی پىشانەسىدە.
بۇ دىۋلەر ھەمە ئولتۇرۇپ، ئوت قالاپ،
کی ئادەمنی سىخلاردا قىلمىش کەباب.
کی ئاغزی ئانىڭ شىرنىڭ ئاغزىدەك،
کی ئاۋازی بۇركۇتنىڭ ئاۋازىدەك.
ئەمىر چىقتی، دىۋلەر کەبابنی يېدی،
«نە خوب، مۇندا ئادەم کېلىپدۇر» دېدی.
بۇ دىۋنىڭ چوڭی ئېردی قەرقاس دىۋ،
ئەمىرگە يۇگۇردىکی ئەيلەپ غەرىۋ.
بۇ دىۋ ھەرب سالدی ئەمىرگە رەۋان،
ئەمىر ھەربنی ئالدی، بەرمەي ئەمان.
بىر ئۇردىکی ئانداغ کېلىپ شىری مەرد،
کی ئوتلار چاقنىدی بولۇپ گەردۇ گەرد.
قاچىپ ئۆزگە قالغانلاری ھەر تەرەف،
ئۆتۈپ يۇردی مۇندىن ئەمىر بول تەرەف.
ئۆتۈپ ياز بۇ كۇنلەر ئارا بولدی قىش،
ساۋۇق شىددەتی ئۇردی جانلارغە نىش.
تولۇپ بۇ زەمىن ياغدىلار قارىغە،
ئەمىر ياتتی ئول دەم کىرىپ غارىغە.
ئوزۇق ھەم ئوتۇنلار تاپىپ ئىشلەدی،
باقىپ نەچچە کۇن غارىدا قىشلادی.
قىش ئۆتتی، ھەمەل ئوترا بولدی کىرىپ،
دەردختلەر کۆکەردی بۇلاقلار ئاقىپ.
ئەمىر چىقى «يا ئەللا» دەپ شول زەمان،
کی يولسىز بۇ سەھراغە بولدی رەۋان.
کېزىپ يۇردی چۆللەرنی باشی قاتىپ،
کی بىر تاغنىڭ ئالدىغە کەلدی يېتىپ.
ئوشۇل دەم کېلىپ تاغنىڭ قاشىغە،
قاراپ ھەر ساری چىقتی تاغ باشىغە.
کۆرۈندی چەھار باغی ھەۋلی ئەرام،
کی ئەيۋان سەرايی ئىگىز ئانچە تام.
ئەمىر ئوشبۇ باغ ئىچرە قويدی قەدەم،
کېلىپ کۆرمەدی يا پەری، يا ئادەم.
کی سىرلاپ چەھار باغنىڭ تامىنی،
ياشىلۇ قىزىلۇ قىلىپ يارمىنی.

بۇلۇتدىن ئىگىزردىك، ئىگىزلىك ئىشی،
يېتىشمەسکی کۆزی قارالاپ کەشی.
قىلىپ سۇففە ئالدىدا ئالىي مەقام،
ياساپ شىرنىڭ تېرەسىنی تەمام.
کی يولباس بىلەن بەبرىدىن قاتما قات،
سويۇپ تېرەسىنی قىلىپدۇر بىسات.
ئەمىرگە بۇ يەر خۇش کېلىپ ئانچۇنان،
ياتىپ ئۇيقۇغە بولدىلار کامران.
ئەمىر ياتمىش ئېرديکی، تۇش ۋەقتی کۇن،
قۇلاقىغە ئىشتىلدی ئاۋازی ئۇن.
کی ئويغاندىلار تولغانىپ ماردەك،
نېمەرسە کۆرۈندىکی ئاق قاردەك.
تەماشا ئەجايىب ئىکەن بۇ مەرەز،
کی قەددی چىقادۇر سەکسەن ئالتە گەز.
ئاغىز غار يەڭلىغ، باشدا مۆڭۈز،
باشىنىڭ تۇکىدىن کۆرۈنمەيدۇ کۆز.
ساچی ھەم ئۇزۇن، ئۇشۇقىدىن ئاشىپ،
داغی چەرمە باغلاپدۇر ئول پۇتلاشىپ.
پۇتی پەنجەسی ھەر بىری تاشتدۇرۇر،
کی تىرناغلاری ھەممەسی راستدۇرۇر.
خۇش ئاۋاز باڭلارنی قويمىش ئاسىپ،
بۇلۇتدەك بىر ئۇن ئەئرەھايی باسىپ.
يۇز ئون يەتتە فاتمان تاياقنی ئالىپ،
يۇگۇردی ئەمىر ئالدىغە بۇ کېلىپ:
«نېتەرسەن بۇ يەرلەردە، ئەي بىئەدەب،
نە ئادەم سەنۇ، مۇندا کەلدىڭ نە دەپ؟!»
ئەمىر دېدی: «بىلمەسمۇ سەنسەن مېنی،
کی ئۆلتۇرگەلی کەلدىم ئەفرىتنی.»
بۇ سۆزنی دېدی دىۋ سەفىد ئۇشبۇ ھال:
«قىلىپسەنکی ئادەم مۇنی خام خەيال.
مېنىڭ چىمچىلاق بىر قولۇمچە بولۇپ،
کی ئەۋۋەل مېنىڭ بىرلە جەڭ قىل تويۇپ.
کی ئەفرىت ئانداغکی بىر دىۋ ئېرۇر،
ئاڭا کىم بۇ جەڭدە بەرابەر کېلۇر؟
ۋە ھالاکی ئەفرىتنىڭ دوستی مەن،

كى جەڭ قىلغىل ئەۋۋەل مېنىڭ بىرلەسەن.»
ئەمىر دېدى: لاف ئۇرمە، كارىڭغە باق،»
بۇ سەگ قىلدى ئاندىن ھەۋالە تاياق.
سالىپ ھەربىنى يانە نەۋبەت تۇرۇپ،
كى ھەيران قالىپ بۇ تۇكانى ئۇرۇپ.
ئەمىر دىۋ سەففىدىن تاياقنى ئالىپ،
كى بىر ئۇردى ئانداغ يەقنىراق كېلىپ.
تاياق تۇشتى تاغدەك كېلىپ باشىغە،
بۇ سەگنىڭ تېنى بولدى خەشخاشىغە.
قىلىپ ھەق تەئالاغە شۇكرى سەنا،
كى تۇرماي ئەمىر يۇردى مۇندىن يانا.
بارۇر ئېردىلەر بىر يەردە كېتىپ،
ئۇچكۇردەك كاۋاك يەرگە كەلدى يېتىپ.
تاقاشماس مۇڭا تەۋە بىرلە كىشى،
كى بىلمەيدۇ ياخشى ـ يامانلىق ئىشى.
ئەمىر بۇ كاۋاكغە كىرىپ تېزۇ تۇن،
قاراڭغۇ ئىكەن، يۇردىلەر يەتتە كۇن.
يۇرۇپ بۇ كاۋاك ئىچرە تاپماي پەنا،
كى بىر مەرغىزارىغە چىقتى يانا.
ئاچىلمىشكى گۇللار ياندا بۇلاق،
ئەسەلدىن سۇيى تاتلىغۇ رەڭگى ئاق.
كى سايراشادۇر ھەر تەرەف بۇلبۇلى،
قىزىلگۇ ساربغۇ چەمەندە گۇلى.
گۇل ئاچىلسە بۇ ئەندەلىبغە نەغەم
تەكەللۇم قىلۇر روزۇ شەب دەم ـ بەدەم.
خۇش ئەلھان قۇشلار ھەمە سايراشۇر،
ئىشىتكەن كىشى توختاماي يىغلاشۇر.
بۇيى مۇشكۇ ئەنبەر ئېرۇر خۇش ھەۋا،
كۆڭۈلدىن كېتىپ غەيرى ھەم ماسەۋا.
بولۇپ ھەر تەرەف رەڭ ـ بەرەڭ مىۋەسى.
بىھىشتىدىن نىشانە بېرۇر جىلۋەسى.
ئەمىر ئۇلتۇرۇپ بىر تەھارەت قىلىپ،
كى شۇكرانە ھەقغە ئىبادەت قىلىپ.
ئۇشۇل دەم دۇئا بىرلە تەكبىر ئوقۇپ،
رەۋان بولدىلار ئۇشبۇ يەردىن قوپۇپ.

ئەمىر كەلدى بىر مەرغىزارى كۆرۈپ،
كېلىپ كۆردى شەھسۇففەنى بۇ تەرەف.
كېلىپ سۇفغە قاشىغە ئەھلى نەجات،
باقىپ كۆردىلەر ئولتۇرۇپ ئىككى زات.
ئاسىپ تەۋقى لەئنەت بىرى بوينىغە،
بىرى سالمىش ئەدرەمكەشۇ قوينىغە،
بۇ ئىككىسىنىڭكى كۆكەرمىش كۆزى،
ھەرامزادە مەلئۇن بۇلاردۇر ئۆزى.
كى مەككارە ئانداغ فىشانەسى بار،
جەھەننەم ساربدىن نىشانەسى بار.
بىرى قارلاماي ماڭلايىنى تۇرۇپ،
بىرى كەلدى ئول دەم ئەمرنى كۆرۈپ.
ئەمرگە سەلام ئەيلەدى ئۇشبۇ كۆز،
ئەمىر ھەم بۇ سەگدىن ۋەلىي سوردى سۆز.
سەلام قىلغۇچى قىلدى سۆزنى ھەمە،
«سورارسىزكى سۆز قۇدرەتۇللاھ نېمە؟
كى مەندۇرمە شەيتانى مەلئۇن دېگەن،
خۇدانىڭكى فەرمانىغە كىرمەگەن.
نەفەرمانلىقمىدىن ئوشۇل سائەتى،
تۇشۇپ بوينۇمە تەۋقى ھەم لەئنەتى.
بۇ دەججالدۇر سورساڭىز، ئەي ئوغۇل،
ئېشەككە تىكىپ دەندار، ئىشلەيدۇ جۇل.
ياتۇرمىز بولۇپ ئىنتىزار مۇندا بىز،
چىقارمىز كۇنى بولغايۇ ئىككىمىز.
تاپىپ ئالەم ئەھلىنى قويماي تەمام،
كى ئادەمدىن ئالغايمىزۇ ئىنتىقام.»
قوپۇپ كەلدى دەججال بۇ سائەتى،
دېدىكىم سۇنۇپ قولنى بۇ لەئنەتى:
«كىلەلمەس ئىدى ئادەم ئوغلى يەقىن،
كېلۇرسەنكى، ئادەم، بۇ يەرگە نېدىن؟»
بۇ ئىشلارغە دەججال ئەيلەپ خۇروش،
ئىكەۋلەن بىر ـ ئوق قىلدى ئانداغ تۇتۇش.
ئەمىر چالدى دەججالنى ئاخىرى،
چىقىپ سىينەسى ئۆزرە ئۆلتۇرگەلى
ئەمىر قىلدى بوغزىغە خەنجەر رەۋان

سالىپ سۇركەدى، ئۆتمەدى ئانچۇنان.
كى خەنجەرنى يۇزمىڭ سالىپ باقتىلار،
كى ئۆتمەي بۇ شەمشەر بىلەن چاپتىلار.
بۇ ھەم ئۆتمەدى، چاپتىلار دەم بەدەم،
بۇ ئەسنادا كەلدىكى ئاۋاز ھەم.
دېمىشلەركى: «ئەي يادىگارى خەلىل،
ئانى چاپماغىل بىھۇدە، سەبر قىل.
كى ئۆلتۇرگەلى قىلماغىل سەن ھەۋەس،
بۇ ئۆلمەك سېنىڭكى قولۇڭدا ئەمەس.
كى ئېيسانىڭ ئىلكىدە ئۆلمەك ئىشى،
يەنە ئۆلتۇرەلمەس بۇ غەيرى كىشى.
ئەمر كۆزىگە سالدى خەنجەر رەۋان،
قىلىپ كۆپ قوپۇپ كەتتىلەر شول زەمان.
تۇرار ئېردىلەر ئارقاغە بارغالى،
كى پەيدا بولۇپ كەلدى بىر جانۋەرى.
ئانىڭ ھەر تۈكى قۇيرۇغى بىرلە تەڭ،
چىقادۇركى ئاۋازى ھەم رەڭ بەرەڭ.
كىشىنىڭ ئىشتىمەككە يوق تاقەتى،
ئەمر تۇردىلار مۇندا بىر سائەتى.
پىتىگلىك پىشانەسىدە ئەمما بۇ،
دېمىشلەركى «دەججال ئىشەكى شۇبۇ.
مىنەر بۇئىشەككە چىقار ۋەقتىدە،
قاچان بۇ خۇرۇج ئەيلەگەن ۋەقتىدە.»
بۇلارنى كۆرۈپ بۇ ئەمرى جەھان،
يەنە ئارقاغە ياندىلار شول زەمان.
كى ئاندىن بولۇپ تەشنەئى ئاچۇ زار،
كى بىتاقەت ئولدى بولۇپ زار - زار.
غۇبار ئولدى ھەم باشى بىرلەن يۈزى،
كى بۇ يەردە ئۆلمەككە يەتتى ئۆزى.

بۇ سۆز مۇندا قالدى، يانىپ سۆز ئۇيان،
دېدىكىم مەلىكە پەرى بۇ زەمان:
«باقىڭ، ئەبدۇرەھمان، بولۇپدۇركى يىل،
كى تاشلاپ ئىدىم ئول يىگىتنى بۇ خىل.
ئۆلۈكمۇ، تىرىكمۇ، ئانىڭ ھالىدىن،
سالىپ رەم خەبەر ئالغىل ئەھۋالىدىن.»

كى موللا ئەبدۇرەھمان مۇڭا سالدى رەم،
دېدى: «ھەيف بولۇپدۇر، دەريغا، ئەدەم.
كى ئەسما ئالىپ كەلدى ئانى بۇ رەڭ،
كى خاكىستەردە ياتۇر ھالى تەڭ.
قالىپدۇر ئانىڭ ئازكى ئۆلمەكلىكى،
كى تۇپراقغە گويا كۆمەلمەكلىكى.»
ئوشۇل دەم مەلىكە ئۆزى باشلاغىن،
كى موللا ئەبدۇرەھمان، پەرى باشلاغىن.
يەنە نەچچە دىۋنى ئالىپ دەر زەمان،
كى يۈردى ئەمىر قاشلارىغە رەۋان.
كى ئەسما پەرى كەلگەچ ئوق قاشىغە،
تىزىنى قويۇپ بەردىيۇ باشىغە.
يۈزىنىڭ غۇبارىنى ياغلىق بىلەن،
ئارىتتى كېلىپ ئىنتىزارلىق بىلەن.
ئاغىزلارنى بۇ سۇ بىلەن قىلدى نەم،
كى ئاچتى ئەمىر كۆزلەرىنى بۇدەم.
ئەمىر كۆردى ئەسما پەرى باشىدا،
باقىپ ئولتۇرۇپدۇر بۇلار قاشىدا.
يىقىلدى ئاياغلارغە ئەسما قوپۇپ،
قىلىپ تەۋبەلەر ئەھدۇ پەيمان ئوقۇپ.
دېدىكىم: « بارالىڭ ئىرەم باغىغە،
ئىبەرتەي يۈرۈڭ ئادەمزادىغە.»
بۇ سۆزدىن ئەمىر گۈل كەبى ئاچىلىپ،
ئىرەم باغىغە كەلدى مۇندىن يانىپ.
يەنە تۇزدى مەجلىسلەرىنى بۇ ھال،
كى سۇھبەت بىلەن بولدى ھەم پايمال.
گەھى سەير ئېتىپ بۇ ئىرەم باغىنى،
گەھى ياندۇرۇپ ھەجرىنىڭ داغىنى.
گەھى تەخت ئۇزرە كۆتەرتىپ رەۋان،
بارىپ كوھى قافدا يۈرۈپ ھەر قايان.
ئەجايىب - غەرايىب كۆرۈپ ھاي - ھاي،
ئۆتۈپ مۇددەتى بولدى ھەم ئالتە ئاي.
ئەمىر روزەئىنامەسىنى ئاچىپ،
قاراپ باقتى ئول دەم كۆڭۈلنى ساچىپ.
بولۇپدۇر ئەمىركەلگەلى ئىككى يىل،

يەنە بولدى ئەسمائىنغە ئوشبۇ خىل.
«مېنىڭ بار ئىدى ئاندا بىر ئاشىقىم،
نە بولدى ئىكىن ئاندا بىر ئامراقىم.
مېنىڭ لەشكەرىم باشىغە نې بەلا،
ئاڭا كەلدى قايداغىنە ماجەرا.
ماڭا بولسە يا بار - يوقىدىن خەبەر،»
دېدى: «ئۆز دىيارىمغە ئەمدى ئىنبەر.»
بۇ ئەسما دېدى: «ئەي يىگىت، سورمە سۆز،
كى سەن ئەمدى يانماق ئۇچۇن ئوتمە كۆز.
كى بىدەرد ئىكەنسەنكى ھالا ئۆزۈڭ،
سېنىڭ بىھۇدە ئۇشبۇ قىلغان سۆزۈڭ.
ۋەلې ئاشىقىڭ بولسە مېھرى نىگار،
كى مەن ھەم قىلۇرمەن سېنى ئىختىيار.
كى سەن ھەم تىلەرسەن ئانىڭ ۋەسلىنى،
مېنىڭ مۇندا كۆڭلۈم تىلەيدۇر سېنى.

ۋە ھالاكى مۇشفىق ئېرۇرمەن ساڭا،
نېتەي زارۇ ئاشتى ئېرۇرمەن ساڭا.
كى ئۆلتۈرسەڭىز ئاستۇرۇپ دارىغە،
ئىبەرمەسمە مەن ئادەمىزادىغە.
ۋىسالىڭغە مەن بولمايىن ۋاسىلى،
كى تا قىلمايىن كامى دىل ھاسىلى،
مۇرادىمغە يەتكۈزمەگۈنچە مېنى،
كى يانغالى مەن قويماغۇمدۇر سېنى.
ئەمرىڭ مۇڭا ئاچچىغى كەلدى ھەم،
تەۋەككۈل قىلىپ تەڭرىگە ئۇشبۇ دەم.
كى يىغلاپ خۇداغە مۇناجات ئوقۇپ،
بۇ سائەت رەۋان بولدى يولغە قوپۇپ.
ئەمر ئەمما بىلمەس ئىدى يول قايان،
«نە يەرگە بارۇرسەن، بۇ جاڭگال يامان؟»

فەسلى داستان، خاجە ئۇمرىنىڭ مەلىكە مېھرى نىگارنى ئالىپ تەڭگى رەۋاھىل شەھرىگە قاچقانى

ھىكايەت ئىشتىمەك كېرەك زاغدىن،
كىرىپ سەيرى گۈلشەن ئارا باغدىن.
خاجە ئۇمرى قىلىپ مەككە شەھرىنى جاي،
ئەمر كەتكەلى بولدى ھەم سەككىز ئاي.
كى مېھرى نىگار ئولتۇرۇپ بىر كۈنى،
دېدىلەر: «ئەمر كەلمەدىلەر، قېنى.
بولۇپدۇر ۋەلې ئالتە ئاي، نەچچە كۈن،
كېلۈر دەپ ئىدىلەر بۇ كۈندە ئۇ كۈن.
قېنى، كەلمەدى، ئەمدى ھالا نېتەي؟،
باشىمنى ئالىپ بىر تەرەفكە كېتەي.»
خاجە ئۇمرى بولۇپ ئانچۇنان ئىنتىزار،
كى يىغلاپ دېدى: «ئەي مەلىكە نىگار.
كى بىتاقەت ئولغاي، دەبان مەن سېنى،
بۇ ئېردى ئايىتماسلىقىم راستىنى.
كۆڭۈللەرنى تەسكىن ئۇچۇن مەن بۇ راي،
دەپ ئېردىم قەرارىنى مەن ئالتە ئاي.»
كى بىر رۇزەئىنامە قويدى ئالىپ،

ۋە ھالاكى مۇشفىق ئېرۇرمەن ساڭا،
نېتەي زارۇ ئاشتى ئېرۇرمەن ساڭا.
كى ئۆلتۈرسەڭىز ئاستۇرۇپ دارىغە،
ئىبەرمەسمە مەن ئادەمىزادىغە.
ۋىسالىڭغە مەن بولمايىن ۋاسىلى،
كى تا قىلمايىن كامى دىل ھاسىلى،
مۇرادىمغە يەتكۈزمەگۈنچە مېنى،
كى يانغالى مەن قويماغۇمدۇر سېنى.
ئەمرىڭ مۇڭا ئاچچىغى كەلدى ھەم،
تەۋەككۈل قىلىپ تەڭرىگە ئۇشبۇ دەم.
كى يىغلاپ خۇداغە مۇناجات ئوقۇپ،
بۇ سائەت رەۋان بولدى يولغە قوپۇپ.
ئەمر ئەمما بىلمەس ئىدى يول قايان،
«نە يەرگە بارۇرسەن، بۇ جاڭگال يامان؟»

مۇڭا باقتى ئول دەم مەلىكە كېلىپ.
كۆرۈپ روزەئىنامەنى نەچچە يىل،
كېلەدۇركى ئون سەككىز ئولغاندا يىل.
مۇنى كۆردىيۇ ئاھ تارتىپ خۇرۇش،
يىقىلدى ئوشۇل دەم كېتىپ ئەقلۇ ھۇش.
ھوشىغە كېلىپ سائەتىدىن كېيىن،
كى يىغلاپ دېدىلەركى بۇ نازەنىن:
«كى مەن مۇندا ئون سەككىزۇ يىلغەچە،
مەن ئولتۇرماغۇمدۇر باقىپ، ئەي خوجە.
ئەمر ئاندا ئىشرەت قىلۇرلار بۇ رەڭ،
كى مەن مۇندا مېھنەت چىكىپ ئۇشبۇ رەڭ.
كېتەرمەن ئاتام قاشىغە تىزۇ ئون،
ۋەيا ئەرتەلىككە ۋە ياكى بۇ كۈن.»
بۇ سۆزگە خاجە ئۇمرى بولۇپ ئىنتىزار،
ئاياغقە ئوشۇپ يىغلادى زار - زار.
دېدى: «ئەي مەلىكە، چۇ مەن بەندەئى،
مېنى قىلماغايسىزكى شەرمەندەئى.

كى ئون سەككىزۇ يىلمۇ ھەم پات يېتەر،
كى دەردۇ ئەلەم، قايغۇ ھەم پات كېتەر،
بۇ سۆزنى دەبان يىغلاماقلىق بىلەن،
مەلىكەم قوپۇپ پاسىبانلىق بىلەن.
كېلىپ رەھمىسى دېدىلەر: «يىغلامائ،
كى ھىجران ئوتىدا مېنى داغلامائ.
ئەگەر بولسا ئانداغ، قوپۇڭ، ئەي ئەزىز،
كى بىز ئەھدى پەيمانىنى باغلايلى تېز.»
خاجە دېدىلەر: «بۇ مۇرۇۋۋەت بىلەن،
ئەمىر كەلسە ئىقبالۇ دەۋلەت بىلەن.
ئوشۇل ۋەقتىدە بىلگەنىمنى قىلاي،
كۆرۈڭ ئىش قىلىپ مەن سەلامەت بولاي.»
مەلىكەم دېدىكىم: «مېنىڭ بىر سۆزۈم،
ئەمىر كەلگەچە مۇندا بولسام ئۆزۈم.
مېنى ئالسە ناگاھ نىكاھىغە ئول،
ئەگەر بەرسە مەندىن خۇدايىم ئوغۇل.
تەمامى بېرىپ تەخت ئىلە تاجىنى،
ئۆز ئورنىدە شاھلىققە قويسە ئانى.»
خاجە ئۇمرى بۇ سۆزلەرنى قىلدى قەبۇل،
مەلىكە يەنە بۇ سەفەت تاپتى يېڭل.
مەلىكە دېدى: «تا تىرىكمەن زەمان،
ۋەلىي بارماغايمەن ئۇ يانۇ بۇ يان.
ئۇنۇتماي ئانىڭ يادىنى روزۇ شەب،
ياتۇرمەن جەمالىنى ھەقدىن تىلەپ.»
بۇلار قىلدىلار مەككە شەھرىنى جاي،
ئەمىر كەتكەلى بولدى ئون سەككىز ئاي.
مەلىكەم ياتىپ، قالمادى ياشلىقى،
تۇگەندى ئارىغ مەككەنىڭ ئاشلىقى.
تاپىلماس ئىدى سۇ بىلە يا ئوتۇن،
ۋە ياكى يىرىڭ خورداۇنە ياكى ئۇن.
سوراپ بىر سەتەر ئۇن تاپىلماي بۇ ھال،
دەر ئېردى بېرىپ بولسە يۇز تەڭگە ئال.
شەھەر ئىچرە تۇشتىكى ئاچلىق ھەمە،
بۇ ئاچلىقدە ئۆلدى خەلايىق ھەمە.
تىرىك بارىغە تۇشتى جان ۋەھىمەسى،
يوق ئېردىكى شەفقەت بىلەن رەھىمەسى.
زەمانە قەھەتلىك بولۇپ ئۇشبۇ خىل،
كېلىپ ھالىغە يىغلاشىپ ئاچتى تىل.
كى چىقتى خاجە ئۇمرى سەفىل باشىغە،
كۆرۈپ كەلدى بەختەك مۇنىڭ قاشىغە
دېدى: «ئەي خاجەئۇمرى، نە مېھنەت ئېرۇر،
بويۇنغا ئالىپسەن، مۇشەقەت ئېرۇر.
شەھەر خەلقى ئولمىشكى ئاچلىقغە تەڭ،
بۇ ئەلنىڭ ۋەبالىغە قالدىڭ ئۆزەڭ.
ساڭا ياخشى ئىشدىن بېرۇرمەن خەبەر،
مەلىكەمنى ئاھىستە سەن بىزگە بەر.
ئۆزۈڭ بىر فەراغەت بىلەن مۇندە قال،
بۇ غەمدىن قۇتۇل، بىزنى ھەم يولغە سال.»
خاجە ئۇمرى دېدى: «مەنمۇ ھەم بۇ سۆزۈم،
بۇ ئىشلارنى قىلماقچى بولدۇم ئۆزۈم.
ئەمىردىن تۇگەندىكى تەھقىق بۇ ئىش،
خەبەر ئالدىمۇ مۇندا كەلمەس ئىمىش.
ۋە ھالاكى سىزلەرگە بەرمەي، ئۆزۈم
بارۇرمەن ئالىپ، ئۇشبۇ تەھقىق سۆزۈم.
ئۆزۈم شاھ قاشىغە بارغۇم ئالىپ،
بولۇرمەن نۇكەر ھەم بۇ يەڭلىغ بارىپ.
كۆچۈپ يۈرسۇ لەشكەر ھەمە ئىلگەرى،
سالىپ مەھفە ئىچرە چىقارمەن ھەلى.
كى بىگانەلەرنىڭ كۆزى تۇشمەگەي،
يۈرۈڭ ئىلگەرى، ئارقاڭىزدىن يۈرەي.»
كى بەختەككە لاتۇ مەنات ئانىدىن،
بېرىپ ئانچۇنان تويغازىپ جانىدىن.
«ماڭا قەسد قىلمايسىزۇ ئۇشبۇ رەڭ.»
دېدىلەر، ئان ئىچتى بۇ سەگ رەڭ بەرەڭ.
كۆچۈپ يۈردى لەشكەر مەدايىن سويان،
يانىپ كىردى ھالا خاجە ئۇمرى بۇ يان.
خاجە ئۇمرى دېدى: «ئەمدى قاچماق كېرەك
قېنى، مەسلەھەت بولسا، قىلماق كېرەك.
كى مۇندىن چىقارساق بارۇرمىز قايان؟»
ئۇمەر مەئدە دېدى: «بارۇرمىز ئۇيان.

ئانامدىن مانا خەت كېلىپ ئۇشبۇ چاغ،
دېمىش راسلادىم مەن ئوزۇقۇ ئۇلاغ.
يانا لەشكەرىم جەمئىغە پىرۇ ياش،
كى يىغدىم دېمىشلەركى بىر يىللىق ئاش.
تۇرۇپ مەككە يازۇ ئۆتۈپ بولسە قىش،
كى تەڭگى رەۋاھىلغە كەلسۇن دېمىش.»
خاجە ئۇمرى دېدى: «بولسە ئانداغ بارىپ،
مەلىكەمنى سىزلەر يۇرۇڭلەر ئالىپ.»
بۇ يەرگە يېتىپ مەسلەھەتنىڭ ئىشى،
قاچىپ خاجە مۇقبىل بىلەن ئون كىشى.
مەلىكەمنى مەھفە ئىچىگە سالىپ،
كى تەڭگى رەۋاھىلغە يۇردى ئالىپ.
ئوشۇل دەم خاجە ئۇمرى يۇگۈردى چىقىپ،
كى دەرھال ياساپ بىرگىنە قىز تاپىپ.
بۇ قىزنى مەھافە ئىچىگە سالىپ،
خاجە ئۇمرىنكى چىقتى شەھەردىن ئالىپ.
كېلىپ ئىبردى بەختەكنىڭ ئالدىغە بۇ،
دېدى ئەمما بەختەك: «مەلىكەم شۇبۇ؟»
دېدىلەركى: «ئەي خاجە بەختەك كۆرۈڭ،
چەرىكنى ئالىپ ئالدىمىزدا يۇرۇڭ.
ئەگەر ئۆتسە مەندىن گۇناھ ئىلگەرى،
كى ئەمدى بولاي شاھىڭىز قۇللارى.
تۇرۇپ ئەمدى قاشىدا مەن سۇبھۇ شام،
كى شاھىڭغە خىزمەت قىلۇرمەن مۇدام.»
دەپ ئىبرىنكى، بەختەك بولۇپ شادىمان،
كى لەشكەرلەرى بىرلە يۇردى رەۋان.
مەدايىن ساري بۇردىلەر تېزۇ تۇن،
بۇ يەڭلىغ يۇرۇپ بولدى بەش ـ ئالته كۈن.
بۇلار كەلمىش ئىبردى مەدايىن سويان،
ۋە لېكىن بۇ سۆز ئەمدى ياندى ئۇيان.
بارۇر ئىبردى مۇقبىل مەلىكەم بىلەن،
خەيالات ئەيلەپ تۇمەن غەم بىلەن.
قالىپ ئاندا ئول قىزلارىنىڭ بىرى،
قاچىپ يۇردى مۇندىن مەدايىن ساري.
بۇ قىز هەم قاچىپ تىزۇتۇن بىرنەچە،
يېتىپ كەلدى بەختەك قاشىغە كېچە.
ئايىتتىكى بەختەككە ئەيلەپ هەۋەس،
«مەلىكەم مەھافە ئىچىدە ئەمەس.
كى سەندىن ئىشتىمەك، فەقىردىن دېمەك،
مەھافەدە كەلتۇرگەنى بىر دېدەك.
مەلىكەمنى مەھفە ئىچىگە سالىپ،
كى تەڭگى رەۋاھىلغە كەلتى ئالىپ.
هەلى يەتتى بولغاي ۋە يا يەتمەدى»
هەرامزادە بەختەككە مۇنداغ دېدى.
خاجە ئۇمرى ئالىپ هەم بۇ ئىشىدىن خەبەر
قويۇپ مەھفەنى ئاندا، كەتتى بەدەر.
كى بەختەك، بۇ زۇبىن چېكىپ دەردۇ ئاھ،
بىروق يۇردى قوغلاپ تەمامى سىپاھ.
كى تەڭگى رەۋاھىلغە يەتكۈنچە تەك،
بۇ لەشكەر يېتىپ قالدى بىر سەختى جەك.
شەھەرگە قاچىپ كىردى مەئىدە كەرەب،
كى بەركىتتى دەرۋازەلەرنى كۆرەپ.
مەلىكەمگە مۇقبىل بولۇپ مۇبتەلا،
ۋەلى خەلقى بولدى بۇلارنىڭ تولا.
كى مۇقبىل بولۇپ ئاخىرى زەخمىكار،
مەھافەدە قالدى مەلىكە نىگار.
مەلىكەم بۇ يەردە تۇرۇپ قالدى هەم،
بۇ كۇففار لەشكەر كېلىپ ئالدى هەم.
ئالىپ كەلدى زۇبىن قاشىقە رەۋان،
مەلىكەم زەھەر ئىچكەيۇ شول زەمان.
ئىناكە ئاناسى دېدى: «جانۇ دىل،
زەھەرنى هەلى ئالداراپ ئىچمەگىل.
زەمانى تەۋەققۇف قىل، ئەي نازەنىن،
قاچان خاھلاساڭ هەم ئىچەرسەن كېيىن.»
بۇ ئەسنادا ئاۋازى يەتتى ئانىڭ،
خاجە ئۇمرى بىلەن بۇ سەفىد مېهرىنىڭ.
بۇ سەگنى خاجە ئۇمرى كېلىپ قوغلادى،
ئۇرۇپ تاش بىلەن باشىقە، ئاڭلادى.
مەلىكەمنى ئالدى خاجە ئومرى سويۇپ،
كى زۇبىن يانا قالدى نەۋمىد بولۇپ.

مەلىكەمنى مەھفە ئىچىگە سالىپ،
ۋەلىي كىردىلەر بۇ شەھەرگە ئالىپ.
بۇلار ئولتۇرۇپ ئېردى شەيدا بولۇپ،
يېتىپ كەلدى بىر گەرد پەيدا بولۇپ.
كى ھورمۇز كېلىپ تۆشتى لەشكەر بىلەن،
تەكىپ تۇغ ئەلەم ئالتە پەيكەر بىلەن.
كى بەختەك بولۇپ شاد كۆرگەچ مۇنى،
كېلىپ تۇشتى ئەھراقى سوئقى كۇنى.
بۇ كۇفرى زەبەردەست ئىدى ئانچۇنان،
بەغايەن بەھادۇر ئىدى بۇ يامان.
شەھەرنى قاباپ ھەربىرى ئۇشبۇ رەك،
يۇگۇردى شەھەرگە قىلىپ سەختى جەك.
بولۇپ كۇفر ئېلى لەشكەرى قاتماقات،
قىلىپ جەك بۇ دەرۋازەگە سالدى ئات.
كى زۇبىن بۇ دەرۋازەدىن ئاتتى ئوق،
بۇ ئرق بىرلە دەرۋازەبان بولدى يوق.
خاجە ئۇمرى ئۇ يانغا يۇگۇردى ھەلى،
كى دەرۋازەگە كەلدىلەر بىر يولى.
يۇگۇردى ئۇيان ھەم بۇيان ھاسىراپ،
بۇ ئىلىغ قىلىپ قالدىلار ئالداراپ.
كى مۇقبىل يارالىغ، بۇ يالغۇز ئىدى،
«شەھەرنى بۇ سائەتدە ئالدى» دېدى.
ئۆلۇپ خەلقىنەك جەك قىلىپ نەچچەسى،
شەھەر ئىچرە ھەم كىردى بىر ھەسسەسى.
كى يالغۇز ئىدى بۇ مەلىكە نىگار،
ئۇلۇغ پەھلەۋانلار بولۇپ زەخمدار.
بۇ ئەسنادا كىردى نەمۇدار ئولۇپ،
كېلىپ لەيلى ئىمرانى پەيدا بولۇپ.
ئۇرۇپ نەئرە تارتىپ بۇ كەلگەن زەمان،
كى ئەھراتنى تۇتتى بەرمەي ئەمان.
ئۇرۇپ ئېردىلەر يەرگە بۇ شىرى مەرد،
چۆكۈپ كەتتى يەرگە بولۇپ گەردۇ گەرد.
بۇ زۇبىننى قوغلاپ شەھەردىن يىراق،

ئۆلۈپ ئۆلگەنى، قالغانى قالدى ساق.
شەھەرگە يانىپ كىردى ئاندىن بۇ ئەر،
بۇ سۆزدىن مەلىكەمنى قىلغاچ خەبەر.
قىلىپ ياخشى خىزمەتلەردە ئەدا،
خاجە ئۇمرى قىلىپ ئۆزگە ئۇبدان دەۋا.

* ① *

ھىكايەت قىلغۇر بۇ سىفەت راۋىيان،
ئەمىر ھەمزەئى يەئنى ساھىبقىران.
ۋەلىي قىلدى ئەسماغە يانماقغە سۆز،
كى ئەسما دېدى: «يانغالى تۇتمە كۆز.
ئەمىرنىڭ مۇڭا ئاچچىغى كەلدى ھەم،
رەۋان بولدى يولغە چىقىپ ئۇشبۇ دەم
يۈرۈپ ئېردى كوھى ئارا تىزۇ تۇن،
ۋە ھالا بولۇپ ئېردى ئون ئىككى كۇن.
ئەمىرى كۆردى بىر يەردە شەھەنشەنى،
كۆرۈپ خۇش ھەۋا، خۇش لەتافەت ئانى
كى ئولتۇرمىش ئېردى بولۇپ كامران،
يېتىپ كەلدى بىر دۇ بۇ يەرگە رەۋان.
كى ئانداغ يۇگۇردىكى ئەيلەپ خۇرۇش،
ئىكەۋلەن تۇتۇشتىكى، بولدى ئۇرۇش.
بۇ دۇنى ئەمىر چالدى بەرمەي ئەمان،
قۇتۇلدى مۇسۇلمان بولۇپ شول زەمان.
ئەمىر يىغلادى ئولتۇرۇپ ئۇشبۇ رەك،
دېدىلەركى: «ئەي بۇ نە كۇندۇر كۆرەك.
ئىبەرمەككە ئون سەككىزىنچى كۇنى،
قىلىپ ۋەئدە كەلتۇرمىش ئېردى مېنى.
بولۇپدۇر نېتەي ئىككى يىل بۇ زەمان،
ياناي دېسە بىلمەيدۇمەن يول قايان.
نە بولغاي بۇ كۇن كوھى قافدىن ئۇزۇپ،
مېنى قويساڭىز مەككەگە يەتكۈزۈپ.»
بۇ سۆزنى قەبۇل قىلدى دۇ ئۇشبۇ ۋەقت،
رەۋان بولدى كەلتۇرگىلى مۇندا تەخت.
ئەمىر ئالتە كۇن مۇندا ئولتۇردىلەر،
ئوچۇن ئاق قالدۇرۇلغان، ئەسما ماۋزۇ

① قول يازمىدا بۇ ئورۇن ماۋزۇ قويۇش قويۇلمىغان.

بۇ دىۋ كەلمەدى ھەم يانا يۇردىلەر.
بۇ مېھنەت غەمىنى ئالىپ باشىغە،
يېتىپ كەلدى بىر تاغـنىڭ قاشىغە.
چىقار بىر كەۋاكىدىن ئەجايىب ئۇنى،
ئەمىر ئاڭلادىلار بۇ ئاۋازىنى.
كى دەيدۇر بۇ يەڭلىغ قۇلاق سالسەلەر،
«مېنى خۇبمۇدۇر مۇندا ئۆلتۈرسەلەر؟!
كىشىنىڭكى ئاشىقلىق ئولسە ئىشى،
كى ئاشىق دەبـان ئۆلـتۈرۈرمۇ كىشى؟!»
بۇ سۆزلەرنى دەپ يىغلامىش ئانچۇنان،
ئەمىر كىردى قاشىغە مۇندىن رەۋان.
كىرىپ كۆردىلەر ئولتۈرۈپدۇركى دىۋ،
كۆزى ئۇچ، باشى بىر ئىكەندۇر بۇ دىۋ.
كى باغلاپ بىرىسنى ئۆلتۈرگەلى،
تۇرۇپدۇر ئاڭا تىغىنى سۈرگەلى.
قارالاپ ئەمىر تانۇدىلار ئانى،
بۇ دىۋ تەخت كەلتۈرگەلى شول كۈنى.
كېتىپ ئېردى، كەلگەي بۇ دىۋ ئاندا بۇ،
ئەمىر كۆردىلەركىم ئوشۇل دىۋ شۇبۇ.
دېدىلەر: «قېنى تەخت كەلـتۈرگەنىڭ،
ۋە لېكىن مېنى بۇ نە فەندۇرغانىڭ؟»
بۇ دىۋ دېدى: «مەن تەخت غەمىدە ئىدىم،
تاپىپ بولسا يىلدام بارايىن دېدىم.
نېتەي بۇ بەلاغە گىرىفتار بولۇپ،
تېخى قالدىمۇ خارىئى خار بولۇپ.»
ئەمىر دېدى: «دىۋلەرنى كەلتۈرمەكىڭ،
بۇ دىۋنى نە دەپ مۇندا ئۆلتۈرمەكىڭ؟»
بۇ دىۋلەر دېدى: «ئاڭلاغىل بۇ خەبەر،
كى باردۇر سىيەھچەشم دەپ بىر شەھەر.
ئانىڭ شاھىنىڭكى مەقالاتىنى،
ئۇرۇس سەيرى چەشمانە دەر ئاتىنى.
ئانىڭ بىر قىزى بار ئىدى سەرۋى ناز،
بۇ دىۋ ئاشىق ئېرمىش ئاڭا قىشۇ ياز.
قىلىپمەنكى ھەرچەندە بۇ زارىنى،
بۇ قويمايدۇر ئاشقلىق ئول كارىنى.
كى ئاڭلاندى ئول شاھىغە بۇ سۆزى،
ئوشۇل دەم بۇيۇردى كېلىپ ئاچچىغى.»
ئەمر دېدى: «ئۆلتۈرمەگىزلەر مۇنى،
مېنىڭ خاتىرىمدىن قويۇڭلار ئانى.»
بۇ دىۋلەر دېدى: «ئىشقىنى تاشلاسۇن،
كۆڭلىنى بۇ رەد ساربغە باشلاسۇن.»
بۇ سۆزنى قەبۇل ئەيلەدى شول زەمان،
ئەمىر چەشم ساربغە يۇردى رەۋان.
ئۇرۇس سەيرى چەشمى چىقىپ پىشباز،
كى ئەئزىم قىلىپ، ئانچە ئەيلەپ نىياز.
كىرىپ قەسربغە قىلغاچ - ئوق شادلىق،
ۋەلىي قىلدى مەجلىسنى بۇنيادلىق.
بۇ سەير چەشم قولغە فىيالە ئالىپ،
سالىپ دارى بىھۇشنى تۇتتى كېلىپ.
كى بىھۇش يىقىلدى، مۇنى بەند قىلىپ،
ئەمرنى تۇتۇپ قويدى بۇ فەند قىلىپ.
قىزىغە ئىشارەت بولۇپ بىر نەچە،
خەلىلدىن بىشارەت بولۇپ بۇ كېچە.
بۇ قىز ھەم مۇسۇلمان بولۇپ شول زەمان،
ئەمرنى خەلاس ئەيلەدى دەر زامان.
بۇ قىزنىڭ ئاتى ئىپردى لانسانى ھەم،
ئىكەۋلەن چىقىپ يولغە قويدى قەدەم.
كى ئۇچ كۈن بۇ قىزنىڭ قاپاردى پۇتى،
مۇنىڭ ماڭغۇچە قالمادى قۇۋۋەتى.
كۆتەردى ئەمر دۇلاسغە ئالىپ،
كى ئۇچ كۈن بۇ يەڭلىغ كۆتەردى كېلىپ.
ۋەلىي بۇ سەبەبدىن خۇدايى جەھان،
كى ئىھسانۇ لۇتفى بولۇپ كامران.
بۇ قىزدىنكى بىر ئاتنى پەيدا قىلۇر،
ئەمرنى بۇ ئات ئۇزرە شەيدا قىلۇر.
ئۇچار قۇشغە ئوخشە، بولۇر مىنسە ئات،
قىلۇرلار بۇ ئاتدا يۇز ئون يىل غەزات.
گەھى ئولتۇرۇپ، گاھى قويدى قەدەم،
يېتىپ كەلدى قىز بىرلە جاڭگالغە ھەم.
چىقىپ كەلدى بىر ئۇي ئەجايىب ئۆزى،

توقۇغلۇغ ۋە لېكىن يىگانە ئۆزى.
ئۇشۇل دەم ئەمىر تۇتتى ئاستاغىنا،
ئاڭا مىندۇرۇپ لانسانىنى يانا.
ئەمىر بويىسىنىپ قويۇپ كەتتىلەر،
بىروق ھەم بەرابەر سۇغە يەتتىلەر.
ئەمىر بويىسىنى بۇقزغە بېرىپ،
ئۆتەر دەپ سۇنۇق تا لەبىگە يېتىپ.
قاراپ ئېردى دەريا غە پۇتنى تىقىپ،
بارادۇر بۇ ئۇي ئاسمانغە چىقىپ.
يۇگۇردى ئەمىر ئۇشبۇ ساری بىروق،
بارىپ باقسەلەر قىزمۇ يوق، ئۇيمۇ يوق.
يەنە قالدى يالغۇز ئەمىرى جەھان،
تەۋەككۇل قىلىپ بولدى يولغە رەۋان.
بۇ ھەيرانەلىقدە قىلىپ يۇز خەيال،
يېتىپ كەلدى بىر غارىغە ئۇشبۇ ھال.
ئەمىر كۆردىلەر بۇ ئەجەب غار ئىكەن،
كى ئۇي بىرلە قىز مۇندا ھەم بار ئىكەن.
بۇ قىزنى قويۇپ ئاندا بىر خالىدا،
كى يىغلايدۇ بۇ دىۋ تۇرۇپ ئالدىدا.
ئەمىرنى كۆرۇپ لانسانى دەر زەمان،
يىقىلدى ئاياغىغە يىغلاپ ھەمان.
دېدى: «ئەي ئەمىر، ئۇي ئەمەس، دوز ئىكەن،
بۇ دىۋ ھەم بەغايەت قارا يۈز ئىكەن.
مېنى ئاسمانغە ئالىپ چىقتى بۇ،
كى ئاندىن كېيىن غارىغە تىقتى بۇ.»
ئەمىر دېدى: «ئەي دىۋ، مېنى سەن ئالىپ،
ئۇشۇل ئادەمىلەردە قويغىل بارىپ.
ماڭا قىلساڭىز ئۇشبۇ خىزمەتنى سىز،
قەبۇل قىلسۇن ئاندىن سېنى ئۇشبۇ قىز.»
بۇ سۆزنى قەبۇل ئەيلەدى شۇل زەمان،
تاپىپ كەلدى بىر تەختنى دەر زەمان.
ئەمىر بىرلە قىز تەختكە چىقتىلار،
بىرەر نەرسە بارىنى ھەم تىقتىلار.
كۆتەردى بۇ دىۋ تەخت بىرلە كېلىپ،
بۇ دىۋ يۈردى ئۇچ كۈن بۇلارنى ئالىپ.
كېلىپ تۇشتى بىر تاغقە ئەيلەپ خىرام،
دېدى: «ئولتۇرۇڭ، مەن ئالاي بىر ئارام.»
ئەمىرنىڭ كۆزى ئۇيقۇغە كەتتى ھەم،
بۇ قىز باردى دەريا لەبىگە بۇ دەم.
قولىنى يۇدى سۇ ئىچىپ ئۇشبۇ ھال،
چىقىپ كەلدى بىر ئات سۇدىن دەرمەھال.
چىرايلىغ ئەجايىب مۇنىڭ ھالى بار،
يانا ئىككى يۈز يەردە ھەم خالى بار.
كېلىپ زوقى قىزنىڭ بۇ ئاتىغە تولا،
بۇ ئات بولدى ھەم قىز بىلەن مۇبتەلا.
ئۇشۇل دەم بۇ دىۋ دېدىكىم: «مەندۇمەن،
كى مەندۇرمە ئەرنارەشۇ دىۋ دېگەن.»
ئۇشۇل سائەتى قىزغە چاپتى بۇ ئات،
بۇ قىز بولدى ئاتدىن ۋەلى ئىككى قات.
ئەمىر ئۇيقۇدا ئىردى، شىيدا بولۇپ،
كى ئەسما پەرى كەلدى پەيدا بولۇپ.
كى ئەسما بۇ ئات بىرلە قىزنى ئالىپ،
ئىردم باغىغە كەلدى بەندكە سالىپ.
ئەمىر ئۇيقۇدىن ئويغانىپ قوپتىلار،
بۇلار يوق، قوپۇپ ھەر تەرەف باقتىلار.
چىقىپ تاغدىن ھەقىغە ئەيلەپ سەنا،
تەۋەككۇل قىلىپ يۈردى يالغۇز يانا.
بارۇر ئىردى ھەيران ئولۇپ تىزۇ تۇن،
كى يول كەزدى مۇنداغ يىگىرمە ئالتە كۈن.
بۇ دەشتى ئارا ئانچە ھەيران بولۇپ،
ۋەلى تەشنەئى زارۇ گىريان ئولۇپ.
كى قالماي ئەمىر تەبرەگۈنچە مەجال،
يىقىلدىكى ئۆلمەكنى ئەيلەپ خەيال.
ياتار ئىردى غەمنى ئالىپ باشىغە،
كى خىزرى چىقىپ كەلدىيۇ قاشىغە.
كېلىپ بۇ ئەمىرنىڭ يۈزىنى سىلاپ،
باشىنى يۆلەپ بەردى جامىدا ئاب.
سۇنى خىزرى ئول دەم ئىچۈردى رەۋان،
يانا كەلتۇرۇپ بەردىلەر ئىككى نان.
دېدى: «ئەي ئەمىر، دەرمەھەل ناننى يەڭ،

تۇگەنسە قاچان نانكى «يا خىزرى»دەك.
كى سىز بولسىڭىز ھەر قاچان نانىنى يەپ،
بارۇرسىزكى ئادەم ساري، ئەي ئەرەب.»
ئەمىر كۆڭلىدە: نانىنى يەرمەن ھەلى،
يېسەم نانىنى بىر يول تۆگەيدۇر ھەلى.
ئۇشاتتى سۇغە سالدىيۇ تىزۇ تۇن،
يېدى، قويدى نانىنى تۇرادۇر پۈتۈن.
كى تۆرت پارچە قىلدى بۇ نانىنى كېلىپ،
قويۇنلارغە سالدى بىرىنى ئالىپ.
كى ئۇچ پارچەسىنى يېدىلەر ھەمان،
يانا باقتى، بولمىش پۈتۈن ئۇشبۇ نان.
دېدىلەركى خىزرى ئەلەيھىسسەلام،
«قىلاي، ئەي ئەمىر، سۆزنى ئەمدى تەمام.
ۋە لېكىن بۇ ئىش سىزگە ئېردى زەرۇر،
خۇدانىڭكى تەقدىرى مۇنداغ ئېرۇر.
مەلىكە بۇ ئەسمانى سىز ئالمايسىن،
ئانىڭ بىرلە بىر ئۆيدە بىر بولمايسىن.
يانالمايسىزۇ ئادەمزادىغە،
يېتىڭ ئەمدى ئانىڭكى فەريادىغە.»
بۇ سۆزلەرنى دەپ خىزرى تالىب بولۇپ،
ۋەلي ئالدىدىن كەتتى غايىب بولۇپ.
ئەمىر ئولتۇرۇپ ئېردى خىزرى كېتىپ،
بۇ ئەسنادا كەلدىكى ئەسما يېتىپ.
كېلىپ ئالدىغە بولغاچ - ئوق ئىنتىزار،
ئەمىرگە يەنە يىغلادى زار - زار.
قىلىپ بۇ سىفەت قانچە شۈكرى سەنا،
ئالىپ كەلدى باغى ئىرەمغە يانا.
پەرىلەر ئوشۇل دەمدە مەينى سۇزۇپ،
كى ئولتۇردى مەجلىسكە سۇھبەت تۇزۇپ.
قوپۇپ دېدى مۇللا ئەبدۇرەھمان بۇ رەڭ:
«ۋەلي قىلماغىل، ئەي يىگىت، بىزنى تەڭ.
بىلۇرمەنكى يۇلدۇزلانىڭ ھۆكمىنى،
ۋە لېكىن كىتابىمدا كۆردۇم ئانى.
مەلىكەمنى تا ئالماغۇنچە ئۆزۈڭ،
كى راستىغە كەلمەيدۇر قىلغان سۆزۈڭ.»

قەبۇل قىلدى ئاندىن ئەمىر لائىلاج،
كى تۆكتى مەلىكە بۇ تويغە خىراج.
ۋەلي ئۇلتۇرۇپ يۈز كالا، مىڭچە قوي،
ئەمىرگە بۇ ئەسمانى قىلدىكى توي.
بولۇپ ۋەسلىگە بىر - بىرى ۋاسىلى،
ۋەلي قىلدىلار كامى دىل ھاسىلى.
ئەمىر دېدىلەر: «مېنى ئەمدى ئۇيان،
ئىبەرتىڭ ۋەيا جەڭگى ئەفرىت سويان.
ۋەيا ئادەمزادەغە يەتكۈزۈڭ،
ۋەيا جەڭگى ئەفرىتغە كەتكۈزۈڭ.»
كى ئەسما دېدى: «سەبر قىل نەچچە كۈن،
ماڭا قىلماڭىز ئىككى ئاي ئەسلى ئۇن.
كى باردۇر مېنىڭ قورساقمدا گۇمان،
ئانى بارمۇ، يوقمۇ قىلاي ئىمتىھان.
ئۆتۈپ نەچچە كۈن بولغاچ - ئوق ھامىلە،
چوڭۇپ قورساقى مەئلۇم ئولدى خىلە.
يانا بىر كۈنى دېدى: «ئەي خەيرۇ شەر،
مېنى ئۆز دىيارىمغە ئەمدى ئىبەر.»
دېدى: «سەبر قىل نەچچە كۈن، بۇ خەيال،
ئوغۇل - قىزمۇ بىلگىل، تۇغۇلسۇن ئىيال.
كى ئاندىن كېيىن خاھ تۇرۇڭ، خاھ يانىڭ،
ئەگەر بولسە ھەر ئارزۇڭىز، قانىڭ.
ئۇچ ئايدىن كېيىن تۇغالى بولدى خىز،
ئىيال يەرگە تۇشتى، باقىپ ئېردى قىز.
مۇڭا ھەم قىلىپ ئانچۇنان ئىلتىفات،
قويۇپ ھەم «قۇرەيشى بىسۇلتانى» ئات.
ئەمىر ھەم يانا دېدى: «ئەمدى ياناي،
بولۇپدۇر ماڭا كەلگەلى نەچچە ئاي.»
دېدىكىم: «بۇ سۆزلەرنى ئەسما يانا:
«دېسۇن بۇ ئىيالىم ئاتاڭۇ ئانا.
ئاياغى چىقىپ، يەرگە قويسۇن قەدەم،
كېتىڭكىم ئوشۇل ۋەقتىدە سىزمۇ ھەم.»
ئەمىر دېدىلەر: «سۆزلەسۇن بۇ قاچان،
قەدەم قويغۇچە كەتكۈسىدۇر بۇ جان؟»
كى ئەسما دېدى: «بۇ پەرىزادىنىڭ،

چىقادۇر تىلى ئالته ئايدا بىلىك.
كى ئەمدى قىلىك سەبر بىرنەچچە كۈن،
ئىيال سۆزلەسۇن، سىز يانىك تېزۇ تۇن.»
ئەمىر ئالدىلار سەبرىنى باشىغە،
ئىيال چوك بولۇپ كىردى ئۆچ ياشىغە.
ئەمىر بىر كۈنى ئانچە فەرياد ئېتىپ،
مەلىكە نىگارىنى بۇ ياد ئېتىپ.
بىروق يىغلادى سىينەسىگە سوقۇپ،
چېكىپ ئاھنى، بۇ غەزەلنى ئوقۇپ:
«نە يەردە سەنۇ، ئەي مەلىكە نىگار!
كى بىزنى جۇدا قىلدى پەرۋەردىگار!
فىراقىدا كۆزدىن ئاقادۇر ياشىم،
غەربىلىق دىيارىدا قالدى باشىم.
كۆزۈمگە كۆرۈنمىش جەمالىك سېنىك،
بۇ كۈنلەردە قايدا ۋىسالىك سېنىك!؟
ئەلىفدەك قەددىم بولدى ئىشقىدە نۇن،
بولۇپدۇر فىراقىدا هالىم زەبۇن.
سېنى دەپ بۇ سەهرادا كەزدىم هارىپ،
بۇ جىسمىم ساماندەككىنە سارغارىپ.
كى ئىشقىدا يىغلاپ كېچە ياتمادىم،
نېتەي بارغالى ئاندا يۈز تاپمادىم.
كى يارى جەهانىم، ۋەلىي غەمئۇزار.»
بۇ سۆزلەرنى دەپ يىغلادى زار-زار.
ئەمىرنىك ئىيالى كېلىپ قاشىغە،
بۇ ئەسنا قۇرىدىش سالدى كۆز ياشىغە.
دېدى: «ئەي ئاتايى بەلۇتفى كەرەم،
نە يىغلادىڭۇ، سەندە باردۇر نە غەم؟»
ئەمىر دېدىلەر: «ئەي قىزىم سورمە سۆز،
مەنۇ خەستەۋۇ زارغە سالمە كۆز.
ئاناك كەلتۇرۇپ، ۋەئدە ئەيلەپ مېنى،
كى ياندۇرغاي ئۇن سەككىزىنچى كۈنى.
كى تۆرت يىل بولۇپدۇر، ئۆتۈپ بۇ جەهان،
ئىبەرمەيدۇر ئادەم ساريغە رەۋان.
ۋەيا جەڭگى ئەفرىتكە بارغالى،
بۇ قويمايدۇر بارماقغە يا يانغالى.»

بۇ سۆزنى ئىشىتىپ قۇرەيشى هەمان،
كى خەنجەر ئالىپ ئىلكىگە شول زەمان.
ئاناسى قاشىغە كىرىپ ئۇشبۇ هال،
دېدى: «ئەي ئانا، بۇ نەيەڭلىغ خەيال؟!
خۇدادىن ئۆزۈك ئەسلى قورقماسمۇسەن،
كى ئەرۋاهلاردىن ئۇياتماسمۇسەن؟!
ئوشۇل كۈنكى ۋەئدەڭگە قىلماي ۋەفا،
قىلمۇرسەن نە ئىشدىن بۇ يەڭلىغ جەفا؟!
بۇ كۈن ياكى يانماقغە رۇخسەتنى بەر،
كى ئەفرىتىك جەڭگىگە يا ئىبەر!
ۋەيا بولماسە، ئۇشبۇ قىلىغان سۆزۈم،»
دېدى: «ئۆلتۈرمەن ئۆزۈمنى ئۆزۈم!»
كى ئەسما قەبۇل ئەيلەدى ئۇشبۇ رەك،
كى ئەفرىت دىۋ بىرلە قىلماقغە جەك.
بۇ سۆزلەرگە موللا ئەبدۇردهمان باقىپ،
دېدى بۇ ئەمرگە تالاغە چىقىپ.
«كىشىگە قاچانكىم بۇ يەتسە بەهەم،
كى ئەفرىت جەڭگىگە قويسە قەدەم.
ئانىك مۇندا قويغا مەسالەسى بار،
ئانى ئۆلتۈرۈرنىك نىشانەسى بار.
زەماندىكى ئەفرىت دىۋ بەندىدىن.
كى قاچقان سۇلەيمانىنىك بەندىدىن.
بار ئېردى سۇلەيمان قولىدا ئەسا،
ئىدى مۇئجىزە بۇ ئەسايى رەسا.
بۇ يەرگە سۇلەيمان تىكىپ شول زەمان،
ئەسا كۆكلەدىكىم ئوشۇل دەم رەۋان.
سۇلەيمان دېدىكىم: «قاچان بۇ گىيا،
مېنىك بۇ ئەسام بولغۇسى بىر چىنا.
كەمالىغە يەتكەي دەرەختى بولۇپ،
يۇغان بولغۇسىدۇركى ۋەقتى بولۇپ.
قىلۇر كىمكى ئۇشبۇ چىنارنى قەلەم،
كى ئەفرىت جەڭگىگە قويسۇن قەدەم.
بۇ دېۋنىك ئەجەلى شۇ كىشىدەدۇر،
ئانىڭكى جەزاسىنى شول ئەر بېرۇر.»
دېدىكىم: «يىگىت، بۇ دەرەخت ئۇشبۇ رەك

مۇنىڭ قەددى ئەفرىت دېۋ بىرلە تەڭ.»
ئەمىر ئۇشبۇ سۆزگە بولۇپ كامران،
چىنار قاشىغە كەلدى مۇندىن رەۋان.
كى شەمشەر ئالىپ ئىلكىگە ئۇشبۇ دەم،
سالىپ ئېردىلەر، بولدى گويا قەلەم.
بۇلار دېدى: «بۇ دېۋنى تەڭ قىلمۇدەك.»
دېدىلەر: «بارىپ ئاندا جەڭ قىلمۇدەك»
كى ئەسما پەرى بۇيرۇدى ئۇشبۇ ۋەقت،
ئوشۇل دەم ئالىپ كەلدى بىر پارە تەخت.
پەرىلەرغە بۇ تەختنى تۇتغۇزۇپ،
ئەمرنى بۇ تەخت ئۈزرە ئولتۇرغۇزۇپ.
بۇ دېۋلەر يۈرۈپ تەخت بىرلەن ئېلىپ،
ۋەلىي قويدى بىر تاغ باشىغە كېلىپ
ئەمر سوردىلار: «بۇ نە ئوتدۇر بۇ يەر؟»
بۇ دېۋلەر دېدى: «ئوت ئەمەس، بۇشەھەر.
مۇنى ھەق تەئالا سۈلەيمان ئۈچۈن،
ياراتمىش ئىدى سۇنئى فەرمان ئۈچۈن.»
بۇ دېۋلەر دېدىكىم يانا: «ئەي ئەزىز،
ۋەلىي كەلگەلى ھەد ئەمەس مۇندا بىز.
بۇ يەرگە قويالماس پەرىلەر قەدەم،
كى سىز كەلگەچ - ئوق بىزگە بولدى بەھەم.»
ئەمر دېدىلەر: «بولسە ئانداغ، قاراپ،
بارارمەن، ياتقىلار بۇ يەردە ماراپ.
كى غالىب ئاڭا كەلسەمۇ ئۇشبۇ دەم،
ئىشتىلگۈسىدۇركى ئۈچ نەئىرە ھەم.
كى ئۈچ چىقماسا ئاندا نەئىرەم ئۇنى،
بىلىگىلار ئوشۇل ئالغانىدۇر مېنى.
ئىيالسمغە مەندىن دۇئايى سەلام،
كى ئايتقىلارۇ ھەپ سەلامۇ پەيام.»
بۇ سۆزلەرنى دەپ بولدىلار كامران،
ئەمر تۇشتىلەر بۇ شەھەرگە رەۋان.
كېلىپ كۆردىلەر بۇ شەھەرنىڭ تاشى،
قىزىل ئالتۇن ئەتمىش سېپىلنىڭ تاشى.
ياراتمىشكى ئۆز سۇنئىدىن زۇل - جەلال،
كى دەرۋازەدىن كىردىلەر ئۇشبۇ ھال.

تۇرۇپدۇركى ئالدىدا ئۆي - باقلارى،
رەۋاقۇ بەلەند قەسرى ھەم تاقلارى.
چەھارسۇدا كۆپدۇر دۇكانۇ بازار،
نە گۇنبەز، نە ھالۇ ئەجايىب مۇنار.
كى ئالتۇندىن ئەتمىش مۇنىڭكى تامى،
سىفەت قىلسە ھەرقانچە يوقتۇر كەمى.
كى ھەيران ئولۇپ بۇ ئەمرى ئەرەب،
يۈرۈپ بۇ تەماشا بىلەن ھەر تەرەف.
قىلىپ ھەرنە يۈزمىڭ خەيالۇ ھەۋەس،
شەھەر ئىچرە ھېچ نەرسە مەئلۇم ئەمەس.
بولۇپ بۇ تەماشا بىلەن مۇبتەلا،
ئەمر ھەم تەماشا قىلا ھەم قىلا.
شەھەردە بولۇپ بىرنەچە پايمال،
يەنە چىقتى دەرۋازەدىن ئۇشبۇ ھال.
ئەمر كۆز سالىپ ئېردى بۇ ھالىدا،
كى باغى كۆرۈندى شەھەر ئالدىدا.
نەفىر يەئنى كانايدەك ئاۋاز ئانىڭ،
كى ئاۋاز كېلەدۇر ئەجايىب ئانىڭ.
ئەمر يۈردى ئاندىن ئالاي دەپ خەبەر،
يېتىپ كىردى بۇ باغىغە ئۇشبۇ ئەر.
كى بىر قەسرى كۆردى بۇ ساھىبقىران،
ئىگىزدۇر بەرابەر ئەمەس ئاسمان.
كېلۇر ئۇشبۇ ئاۋاز، بۇ قەسرىدە،
ئەمر كىردى قەسرىگە بۇ ئەسرىدە.
كى ئەفرىت دېۋ ئۇيقۇلاپدۇر، كۆرەڭ،
چىقىپدۇركى ئاۋازە ئاندىن بۇ رەڭ.
بۇ ئانداغ زەبەردەست، يۇغان بەدرەكى
نەفىر بىرلە كارناي ئانىڭ خوررەكى.
چىقار قەددى يۈز سەكسەنۇ ئالتە گەز،
سىفەت قىلسە راست كەلمەگەي بۇ مەرەز.
باشى قەسرىدە پۇتلارى تاشقارى،
تۇرادۇركى ئون بەش غۇلاچدىن نارى.
پۇتى يەردىن ئۇستۇن تۇرار ئۈچ غۇلاچ،
مۇنى كۆرسە ھەركىم بولۇر لائىلاج.
ئەمر خاھلادى ئۇيقۇدا ئۆلتۇرەي،

كى ئالدىكى شەمشەر بىلەن بىز ئۇراي.
ئەمىر قىلمدى ئول دەم بۇ يەكلىغ مەۋەس:
«بۇ ئۇيقۇدا ئۆلتۈرمەكىم خۇب ئەمەس.
ئەگەر ئادەمزادەغە ناگەھان،
كى چىقسام بۇ كوھقافدىن ئۆي سويان.
دېسەكىم ئەگەر ئانى كەلتۈردىڭىز،
كى ئەفرىتنى قانداغ ئۆلتۈردىڭىز؟
دېسەم جەڭدە قىلدىم ئانى قەتلى ئام،
ماڭا يالغان ئايتماقلىق ئولغاي ھەرام.»
دەبان تارىتلار نەئرەنى شەھرىيار،
كى ئويغانمادى، ياتتى بىئىختيار.
نېچۈككىم بۇ دىۋ قىرق كۈن ئۇخلار ئىدى،
يانا قىرق كۈن مۇندا بىدار ئىدى.
يىگىرمە ئىككى كۈن بولمىش ئېردى ۋەلې،
زەمانە بۇ دىۋ ئۇيقۇدا ياتغالى.
ئەمىر چىقتىلار تاشقارى دەر زەمان،
كى خەنجەرنى تىقتى پۇتىغە رەۋان.
بۇ دەم ئويغانىپ ئۇيقۇدىن بۇ غەنا،
ئەمىرنى كۆرۈپ يۇمدى كۆزنى يانا.
بۇ دىۋ مۇندا بىئىختيار ياتادۇر،
كى ئاۋازى خوررەكنى ھەم تارتادۇر.
ئەمىر خەنجەرنى يەنە ئۇشبۇ ھال،
پۇتىغە كېلىپ تىقتىلار دەر مەھال.
بۇ دىۋ ئۇيقۇدىن ئويغانىپ شول زەمان،
دېدىكىم تالاغە چىقىپ: «سەن نە جان؟
پۇتۇمنى چاقىپ ياتغالى قويمادىڭ،
كۆرەرسەنكى قايداغ نېمەرسە ئىدىڭ.
بۇ يەرگە يەنە كەلمە مۇندىن بېرى،
يولۇڭدىن ئازدىقتىڭمۇ، كەتكىل نېرى.
ئەمرىڭ تۇشۇپ ئۇشبۇ سەككە كۆزى،
فەلەككە بەرابەر تۇرادۇر ئۆزى.
كى لەڭگۈتە باغلاپ كۆرۈنمەيدۇ يۈزى،
كى باردۇ فىشانەسىدە بىر مۆڭگۈز.
بۇ ئانداغ يۇغاندۇر بەئەينى مۇنار،
ۋە ھەر تارى مويى بەمىسلى چىنار.

كى ئات قۇيرۇغىدەك ساچى باشىدا،
تۇرادۇر ياپىپ دۇلۇسى قاشىدا.
چۈ قىرق يەتتە گەزدۇر ساقالى ئانىڭ،
قەۋى ھەيكەلۇ ئانچە ھالى ئانىڭ.
كى ئەمما مۇڭگۈزنىڭ ئۇچىدا قاتىپ،
قۇيۇپدۇر بىر ئۇبدان گۈھەرنى ئاسىپ.
كى رەۋشەنلىكى ماھ چۈن ئافتاب،
جەھاننى يورۇغلۇغ قىلىپ پاقىراپ.
ئەمىر دېدىلەر ئول زەمان: «ئەي لەئىن،
مېنىڭدىن خەبەر ئالمادىڭمۇ بۇ ھەين.
كى ئەسما پەرىنىڭ ئېرۇرمەن ئېرى،
مېنىڭ خاتۇنۇمدۇركى ئەسما پەرى.
كېلىپمەن سېنىڭ بىرلە قىلماقغە جەڭ،
ساڭا نې جەفالار قىلۇرمەن، كۆرەڭ.»
بۇ سۆزلەرگە ئەفرىت كۈلۈپ شول زەمان،
كى قەھقەھ كۈلۈپ دېدى: «ئەي ناتەۋان.
كى سەن بىر ئىكەنسەن، ئەگەر مىڭچە بول،
تۇتۇپدۇر ياقاڭنى ئەجەل، ئەي ئوغۇل.
بۇ سۆزلەرنى دەپ ئارقە ساري بارىپ،
كى پەرۋالە شەددادنى كەلدى ئالىپ.
مۇنىڭ زورلۇقى ئۇچ يۈز پاتمان ئىدى،
بەئەينى فەلەك، يەئنى ئاسمان ئىدى.
بۇ تاشنى ئالىپ كەلدىيۇ قاشىغە.
رەۋان قىلدى تاشنى ئەمىر باشىغە.
ئەمىر قىلدى رەد تاشنى ئۇشبۇ ھال،
يانا سالدى تاشنى ئالىپ دەرمەھال.
ئەمىر ئۆتكەزىپ ھەم يانا تۇردىلار،
سالىپ ئېردى شەددادىغە ئۇردىلار.
بولۇپدۇر بۇ شەددادى گويا قەلەم،
بۇ دىۋ قويدىلار ئول ساريغە قەدەم.
بارىپ يەتمىش ئىككى دەرەختنى يۇلۇپ،
ئالىپ كەلدى ئانداغ غەزەبناك ئولۇپ.
ئەمىر باشىغە سالدى ئانى رەۋان،
مۇنى ئۆتكەزىپ ھەم يانا پەھلەۋان.
ئالىپ ئىككى، ئۈچ، يەتتە، سەككز بۇدەم،

ئەمىر قىلدى ئاخىر دەرەختنى قەلەم.
كى ئاندىن قۇماردىكى بىر سۇففەنى،
كى ئۇلگۇرجى ئالدى قولىغە ئانى.
كى ھەريانىدا قەبزەسى بار ئىدى،
تاش ئېرىدىكى تاغدەك ئۇلۇغ غار ئىدى.
بۇ قەبرە ئۇزرە زور فىلى ۋەقتى بىلەن،
تۇتار ئېرىدىلەر تەختۇ بەختى بىلەن.
كى سالدى ئەمىر باشىغە ئانى ھەم،
ئەمىر رەد قىلىپ، سالدى بۇ ئونچە ھەم.
كى بىر پەرش پاي ئۇردى ئەمىر ئاخىرى،
بۇ تاش كەتتى دۇنىڭ قولىدىن ناري.
كى خىرمانۇ خىرمان چۇ ئوتلار بولۇپ،
بۇ تاش تۇشتى بىر كۆلگە پاخپاق ئولۇپ.
بۇ دۇ قاچتى ئاندىن بەيابان سويان،
ئەمىر قوغلادىلاركى بەرمەي ئەمان.
دەپ ئەللاھۇئەكبەرنى شەمشەر ئېلىپ،
كى بىر سالدى ئانداغ بېلىگە كېلىپ.
كى دو ھەسسە بولدى بەرابەر تېنى،
بۇ دۇ كۇلدى قەھقەھ چىقالماي جېنى.
ئەمىر دېدىلەر: «بۇ مەھەل يىغلاماي،
كۇلەرسەن نە بائىسىدىن مۇندا، ھاي؟»
بۇ دۇ دېدى: «بىلمەس بۇ ئىشنى كىشى،
كى دۇنىڭ ھەمە ۋاژگونە ئىشى.
كۇلەرمىز يىغى ۋەقتىدە ئۇشبۇ رەڭ،
كۇلەر ۋەقتىدە يىغلامىز ئۇشبۇ رەڭ.
ۋە ئەي پەھلەۋان، ياش ئىدىم، سىزگە سۆز،
يېگى ئاچمىش ئېرىدىمكى دۇنياغە كۆز.
بۇ جان ئاچچىغى ئانچە دىشۋار ئىكەن،
سېنىڭ ئۆتكۇدەڭ شەمشىرىڭ بار ئىكەن.
نە بولغاي، بۇ ھەلقۇمغە چاپساڭ رەۋان،
كى بەرسەم بۇ فۇرسەت ئاسانلىقدا جان.»
ئەمىر دېدى دۇنىڭ كېلىپ قاشىغە،
دېدى: «كىرىدىگۇ نەچچە مىڭ ياشىغە؟»
بۇ دۇ دېدى ئانداغ: «ئاتام دەر ئىدى،
تۇغۇلغاندا سەن كۇن مۇنەۋۋەر ئىدى.
كى يەتمىش مىڭۇ يىلدىن ئۆزگە كېيىن،
كى ئادەم ياراتمىش ئىكەندۇك زەمىن.»
ئەمىر دېدىلەر: «ياش ئىكەنسەن تېخى،
كى بولماپ ئىكەن ئۆلمەكنىڭ چېغى.»
بار ئېرىدىكى بويىندا بىر گەۋھەرى،
يانا بار ئىدىكىم مۇئۇزدە بىرى.
ئەمىر ئالدىلار سۇۋغات ئەيلەپ خىتاب،
خاجە ئۇمرىگە گەۋھەرنى قويدى ئاتاپ.
كېيىپ ئېرىدى باشىنى بەرمەي ئەمان،
چىقىپ كەتتى باشى ساري ئاسمان.
ئوشۇل دەم ئالىپ ھەربەلەر يايۇ ئوق،
كى پەيدا بولۇپ كەلدى دۇلەر بىر - ئوق.
تامىپ ئېرىدى قان يەرگە، ھەر قەترە ن،
تۆرەلدى ئانىڭدىن بۇ دۇ بىرلە جەن.
ئەمىر ئۇچ كۇنۇ ئۇچ كېچە ئۇشبۇ رەڭ،
ۋەلې قىلدى ئانداغ بۇ دۇ بىرلە جەڭ.
ئۆلۈك، يەر يوق ئېرىدى باسۇرغە ئاياغ،
ئەمىر ھالى تەڭ بولدى ھەم ئۇشبۇ چاغ.
كى يۇزلەندى غەم ئۇزرە دىشۋارلىق،
قىلۇر ئېرىدىلەر تەڭرىگە زارلىق.
بۇ جەڭدە يوق ئېرىدى ئالۇرغە ئارام،
چىقىپ كەلدى خىزرى ئەلەيھىسسەلام.
ئەساسىدا ئانداغ ئىشارەت قىلىپ،
باقىپ ئاسمانغە بىشارەت قىلىپ.
كى ئوت بولدى پەيدا ھەۋادىن بىر - ئوق،
كى دۇلەرنى ئوت كۆيدۇرۇپ قىلدى يوق.
يوق ئولدىكى دۇلەر بۇ يەردىن تەمام،
ئەمىر خىزرغە قىلدى ئاندىن سەلام.
جەۋابىن سەلامغە بەردى رەۋان،
كى بىر ئىسىم ئۆرگەتتىلەر شول زەمان.
دېدىلەر: «سالىڭ ھەربە دۇلەرگە بىر،
يىقىلسا، ئاڭا ئىككى سالماڭ ئەمىر.»
ئوقۇپ بۇ دۇئانى يەنە دەم قىلىڭ،
ئاڭا ھەربە سالماي، مۇنى زەم قىلىڭ.
كۆرۈڭ ئاندا بىر سۇنئى ئەللاھەنى،

قىلىڭلار مۇشاھىد بۇ ئەۋۋارەنى.
بۇ دىۋلەر ھەمە مىللاسى باردۇر،
كى دەرۋازە قاشىدە خەت باردۇر.»
دېدىكىم: «تاپىپ ئانى ھەم ئۆلتۈرۈڭ،
كى تۇرماي بۇ يەردە، شۇ يەرگە يۈرۈڭ.»
بولۇپ خىزرى ئول دەم كۆزىدىن نىھان،
كى ئۆلتۈردى دىۋنى ئەمىر شول زەمان.
كى ئەفرىتنى ئۆلتۈرۈپ ئۇشبۇ ئەر،
كى دىۋدىن خەلاس ئولدى بۇ شەھرى زەر.
ۋەلې قالدى مۇندا نە شەھرۇ نە باغ،
كى ئەسمانى كەلتۈردىلەر ئۇشبۇ چاغ.
بۇيۇردى ئەمىر ئەسمائىغە كېنلىپ،
سىيەھ بومبنىڭ تېرەسىنى ئېلىپ.
ئەمىر دەفنىگاھ قىلدۇرۇپ ئېردىلەر،
كى مېھرى نىگارىنى يادلاندىلەر.
كى يانماقنى قىلدىلارۇ ئېختىيار،
كى يىغلاپ، غەزەلنى ئوقۇپ شەھرىيار:
«ئوشۇل يارى سەرۇى رەۋانىم قېنى،
بۇ غۇربەت ئارا مېھرىبانىم قېنى.
فىراقىدا باغلاپ بىلىمگە كەمەر،
يۇرۇرمەن ۋىسالىدىن ئالھاي خەبەر.
قالىپدۇر بۇ فۇرقەت ئارا زارىڭىز،
ماڭا تۇتىيادۇركى دىيدارىڭىز.
كۆزۈمگە كۆرۈنمەس ۋەلې گۇل يۈزۈڭ،
كى جانىمنى ئۆرتەپدۇر ھەربىر سۆزۈڭ.
چەمەن ئىچرە بولبۇللارىڭ ساپراشۇر،
ھەمىشە بۇ جانۇ كۆڭۈل يىغلاشۇر.
تۇتۇپ كۆھى قافى فىغانىم مېنىڭ،
ساڭا يەتمەدى ئۇشبۇ ئاھىم مېنىڭ.
چېكىپ دەردۇ رەنج، قايغۇلۇق باشىمە،
ئاقادۇر بۇلاقدەك بۇ كۆز ياشىمە.
كى ئەرز ئەتكەلى يۈقتۇ بىر ھەمدەمىم،
ئىگەم بولدى ھەمدەم، رەفىقۇ غەمىم.
كى يالغۇز باشىم، مۇندا بىر يار يوق،
مېنىڭدەك غەرىب خەستەنى زار يوق.»

دەبان ئىشتىياقىدا تارتىپ غەزەل،
كى شەھبال ئۆلدى ۋەلې بۇ مەھەل.
قارالىغ بولۇپ چېرىك ـ كىچىك، پىرۇ ياش،
قويۇپ ئورنىدا، بەردىلەر ئابۇ ئاش.
قىلىپ باشىغە گۈنبەز ئالىي بەنا،
كى رەببانى ھەم خاتۇن ئالدى يانا.
مۇڭا ھەم قىلىپ ئابۇ ئاش، يىد، چەراغ،
كىرىپ كەلدى بىر دىۋ ئىشكىدىن بۇ چاغ.
كى ئولتۇردىيۇ بىئەدەب، ئۆز خىيال،
كى بىر نامە ئەسماغە تۇتتى بۇ ھال.
ئاچىپ كۆردىلەر نامە مەزمۇنى بۇ،
دېمىش: «سىزگە ئەسما پەرى، سۆز شۇبۇ.
كى مەن رەئىدى شاتىرى شىرى جەھان،
قىلمۇرمەنكى سىزگە بۇ سۆزنى بەيان.
غەنىمەت بىلىپ سۆزنى، قىلساڭ قەبۇل،
يەنە شول دىيارىڭغە سەن شاھ بول.»
بۇ سۆزلەرگە ئەسما بولۇپ دەرغەزەب،
دېدى: «ئەي ھەرامزادەئى بىئەدەب!
ماڭا شاھلىقنى خۇدايى كەرىم
بېرىپدۇر، بۇ ئولتۇرغان ئېرمىش ئېرىم.»
ئەمىرغە باقىپ ئۇشبۇ سەگ سالدى كۆز،
دېدى: «ئەي يىگىت، مەن قىلاي سىزگە سۆز.»
دېدى: «رەئىدى شاتىرغە لايىق ئوغۇل
ئىكەنسەن، بارىپ سەنمۇ قاشىدا بول.»
ئەمىر ئۇشبۇ سۆزگە غەزەبناك ئولۇپ،
كى بەردى قولىغە قولاقنى يۇلۇپ.
بۇ دىۋ چىقتى تۇپراق ساچىپ باشىغە،
كېلىپ رەئىدى شاتىرىنىڭ قاشىغە.
بەيان قىلدى بۇ نەۋھە ئەيلەپ فىغان،
كى لەشكەر ئىبەرمەكچى بولدى رەۋان.
ۋەزىرلەر قىلىپ مەنئى بىجانۇ دىل،
دېدىلەركى: «بىرنەچچە كۈن سەبر قىل.
بەغايەت بەھادۇر ئىمىش ئول ئوغۇل،
كى ئەفرىتدەك دىۋنى ئۆلتۈرسە ئول.
ساڭا ھەم جەۋاب ئايتۇر ئول بىقىياس،

هېسابىلاڭ سېنىلاڭ كەلمەكچي ئاندا راست.
كى ۋەقتى يانۇر ئول ئوغۇل بىر كۈنى،
كى ئاندىن نە قىلساڭ، قىلۇرسەن ئانى.»
بۇ سۆزلەرنى ئىشتىپ ۋەلي رەئىدى شاھ،
يانىپ قويدى ئاندىن ۋەزىرلەرغە راھ.
ئەمىر مۇندا چەكتى بەنە ئاھنى،
كى ياد ئەتتى ئول مەھۇەشى ماھنى.
دېدىلەركى ئەسماغە: «ئەمدى ياناي،
بولۇپدۇز نېتەي يەتتە يىل توققۇز ئاي،
مېنى ئادەمزادەغە سىز بۇ كۈن،
ئىبەرتىلاڭ، كېتەرمەن بۇ كۈن تېزۇ تۈن.»
دەپ ئېردى ئەمىر ئۇشبۇ يەڭلىغ داغى،
مۇڭا كەلدى ئەسمانىلاڭ بەك ئاچچىغى.
بۇيۇردىكى دىۋلەرنى: «يىلدام كېلىپ،
يۇرۇڭ بۇ يىگىتنى بۇ يەردىن ئېلىپ.
قويۇڭلار يەر ئاستىدا ھالا مۇنى،
تۇرامدۇر، كېتەمدۇر ئۆزىچە قېنى.»
ئەمىرنى ئالىپ يۇردىلەر تېزۇ تۈن،
بۇ يەڭلىغ يورۇپ بولدى ھەم ئالتە كۈن.
كى بىر دەشتى قۇملۇققا يەتتى ئېلىپ،
ئەمىرنى بۇ سەھرادا قويدى كېلىپ.
ئەمىر كۆز ئاچىپ دېدىلەر: «بۇ نە يەر؟
يەقىن بارمۇ چەشمى، ئاقىن يا شەھەر؟»
بۇ دىۋلەر دېدى: «قۇدرەتۇللاھ، بىلىڭ
بۇ قۇم ئول يانى مەككە تۇللاھ بىلىڭ.»
قىلىپ ئۇشبۇ سۆزنى بۇ دىۋلەر ھەمان،
چىقىپ كەتتىلەر ئاسمانغە رەۋان.
ئەمىر قالدى يالغۇز بۇ سەھرا ئارا،
كى يول يۇردى ئون كۈن ئالالماي قارا.
ئون ئىككىنچى كۈن بارمىش ئېردى كېتىپ،
كى تۇش ۋەقى بىر تاغغە كەلدى يېتىپ.
كى دەريا ئاقادۇركى سول يانىدا،
كى غەۋغا چىقادۇركى ئوڭ يانىدا.
ئەمىر تاغغە چىقتى ئالاي دەپ خەبەر،

چىقىپ كۆردى تاغ ئالدىدا بىر شەھەر.
شەھەر سارىغە يۇردى ئەيلەپ قەرا،
بارىپ كۆردى بىر جەڭ ئەزىمى بەلا.
بارىپ كۆردىلەر بۇ شەھەرنى ئەمىر،
مۇنىڭ خەلقى گويا ھەزىرۇد ـ دەھىر.

①

كى بولبۇل گۈل ئاچىلسە پەرۋاز ئېتەر،
بۆلەك شەككەر ئەفشانىنى ئاغاز ئېتەر.
چەمەندە ئاچىلماس گۈلى باغسىز،
قاچان سايراشۇر ئەندەلىب داغسىز.
بولۇپ گۈل خەزانۇ بەھار ھەم ئۆتەر،
كى تۇرماس بۇ باغ ئىچرە بۇلبۇل، كېتەر.
مانىا مەي تۇت، ئەي ساقىيا دەم بەدەم،
تۇگەنسۇن كۆڭۈلدىن تۇمەن دەردۇ غەم.
مەنى خەستەنى ئانچە ھۇشيارى قىل،
تىلىمنى بۇ نەزمى ئارا جارى قىل.
بولۇپ دىلىنىڭ ئايىنەسى تازە لۇھ،
ۋەلي بەرمەسۇن غەم كۆڭۈلدىن فۇتۇھ.
ساقالىم ئاقاردى، قارادۇر كۆڭۈل،
جەھان ۋەھىمگە مۇبتەلادۇر كۆڭۈل.
قىلۇر نەزمى ۋەقتىدە دىلنى ساچىپ،
كېتەر دەردۇ غەم بۇ كۆڭۈلدىن قاچىپ.
ئەمىرى ئۇلۇغ شاھىدۇر تاجۇ تەخت،
سۆزۈمگە خەبەردار ئولۇپ ئۇشبۇ ۋەقت.
قىلۇر ئىلتىفاتۇ مانىا ئانچۇنان،
كى ئىنئامۇ ئېھسان ئېتىپ ھەر زەمان.
ئۇلۇغ يەئنى ئاندىغ ئەمىر ئاتى بار،
كى شاھدۇر چۇ مېھنەت مەقالاتى بار.
خىجىلدۇر ئەدالەتتە نۇشىروان،
سەخاۋەتتە ھاتەم بەسى ناتەۋان.
ئىبادەتكە مەشغۇل ئۆزى جانۇ دىل،
ئەدالەتكە مەغرۇر تىلى ئايۇ يىل.
كى خۇش مەشرەبۇ بارچەدىن ئەرجۇمەند،
كى ئەقلۇ فەراسەتلىكۇ دەردمەند.

① بۇ جايدا ماۋزۇ ئۇچۇن ئورۇن قالدۇرۇلغان، ئەمما ماۋزۇ قويۇلمىغان.

قويۇپ روزۇ شەب ماسىۋەللاھنى،
ۋەلىي ياد ئېتەر زىكرى ئەللاھنى.
تەخى كۈندۈز ئولسە ئەدالەت ئىشى،
كېچە بولسە نەزمى ھىكايەت ئىشى.
مېنىڭ بۇ سۆزۈمگە خەرىدار ئولۇپ،
كى نەزم ئەيلەمەككە سەبەبكار ئولۇپ.
ماڭا بۇ سىفەت ئىلتىفات ئەيلەسەڭ،
كى ئەرۋاھى بۇزورگنى شاد ئەيلەسەڭ.
ئەمىر ھەمزەنى يەنى ساھىبقىران،
بولادۇر قىيامەت كۈنى پاسىبان.
بۇ دۇنيادا ھەم قىلغۇسىدۇر مەدەد،
قىلۇرلار مەدەدنى ۋەلىي بىئەدەد.
كەل ئەمدى، رەفىقا، سۆخەنساز قىل،
ۋەلى بۇ ھىكايەتنى فەرداز قىل.
خاجە ئۇمرى، مەلىكەم نىگار باشلاغىن،
تەمامى سىپاھى قارى ـ ياشلاغىن.
كى ئەرۋاھى بۇزورگنى شاد ئەيلەسەڭ،
كى بولدى قەھەتلىك ۋەلىي بۇ شەھەر.
تاپىلماي خەلايىق ئارا ئاشۇ نان،
شەھەر خەلقى ئۆلدى ۋەلىي ئانچۇنان.
خاجە ئۇمرى دېدى بىر كۈنى ئۇشبۇ ھال:
«قىلالىڭ، يارانلار، بۇ ئىشغە خەيال.
چىقىپ مەن تالاغە ئالاي بىر خەبەر،
تاپاي بارغالى بىر مۇناسىپ شەھەر.»
خاجە ئۇمرى ئوشۇل دەم چىقىپ كەتتىلەر،
يۈرۈپ بىر جەزىرە ساري يەتتىلەر.
كى بىر قەلئە بار، سۇ قەراسىدا بار،
كى ئىككى سۇنىڭ ھەم ئاراسىدا بار.
مۇنى «شەھرى نىسيان» دەر ئېردى زەمان،
ئىدى كۆپ بەلەند، مەھكەمۇ ئانچۇنان.
خاجە ئۇمرى كېلىپ تۇردى بىر سائەتى،
كى نەيسان ئىدى شاھىنىڭكى ئاتى.
مۇڭا ئېردى جۇمھۇر ئاتلىغ ۋەزىر،
ۋەزىر ئېردى ئانداغ ئېرۇر بىنەزىر.
خاجە ئۇمرى تونۇپ چوڭ ـ كىچىك خەلقنى،
مۇناسىپ كۆرۈپ چىقتىلار قەلئىنى.
كى تەڭگى رەۋاھىلغە كەلدى رەۋان،
دېدى: «بىر شەھەر كۆردۇمۇ، ئەي ياران.
ئوشۇل قەلئە بىزگە مۇناسىپ ئېرۇر،
كى دىشۋارلىق بىرلە قولغە كېلۇر.
مۇيەسسەر ئەگەر بولسە، بارغاي ئىدۇك،
كى بىرنەچچە كۈن ئاندا بولغاي ئىدۇك.»
دېدى: «فەند بىلە ئالماساق ئۇشبۇ رەڭ،
ئەگەر بىزنى كۆرسە، قىلۇر سەختى جەڭ.
بەلەند، ئانچە مەھكەم ئىكەن ئول شەھەر،
بارالماڭ بولۇپ ئاندا بىز سەۋداگەر.»
ئوشۇل دەم چىقىپ ھەر تەرەف چاپتىلار،
كى ئەللىكچە ساندۇق يۈرۈپ تاپتىلار.
مۇكەممەل مۇسەللەھ قىلىپ شول زەمان،
سۇلاپ ھەرنە ساندۇقغە بىر پەھلەۋان.
شەھەردە بېرىپ ئانچۇنان سەر ھىساب،
سېپىل باشىدا قويدى سۇرەت ياساپ.
خاجە ئۇمرى ئۆزى بولدى كارۋان بەچە،
ئالىپ ساندۇقنى بۇ يۈكلەپ كېچە.
ۋەلىي ئىككى كۈن ئۇشبۇ يەڭلىغ يۈرۈپ،
كى بىر غۇل قاغۇنلۇقغە چىقتى كۆرۈپ.
قاغۇننى بۇلار بىنھايەت يېدى،
تارىغان كىشى ھەم مۇسۇلمان ئىدى.
ياساپ سۇرەتنى چوڭ ـ كىچىك بارىنى،
قىلىپ سەۋداگەر قىرقچە ئەيىارىنى.
خاجە ئۇمرى قىلىپ سۇرەتنى بۆلەك،
قارى بولدى ئول خوجە مەھجۇردەك.
ئىدى خاجە مەھجۇر ۋەزىرغە ئاغا،
بىرەۋ كەتمىش ئېردى خىتاغە يانا.
خىتاغە بارىپ سەۋداغە ئۇشبۇ خىل،
بولۇپ ئېردى ئول كەتكەلى نەچچە يىل.
خاجە ئۇمرى قىلىپ مەكرىنى چۇستۇ خىز،
كى ھەمراھ قىلىپ ئالدى ھەم ئىككى قىز.
كى دەرياغە يەتتى بۇ يەڭلىغ ھەمە،
بۇلار سالدى دەرياغە ئول دەم كېمە.

قۇيۇپ بىر ـ بىر ئۇستىدە ساندۇقنى ھەم،
بۇ دەريادىن ئۆتمەككە قۇيدى قەدەم.
كى بەختەكنىڭ ئەمما بۇ ھەڭگامەسى،
كى نەيسانغە كەلمىش ئىدى نامەسى.
بۇ يەڭلىغ ئىبەرمىش ئىدى نامە ئول،
«كى شەھرىگە نەيسان، خەبەردار بول.
خاجە ئۇمرى يامان، فەند قىلىپ بارماسۇن،
شەھەرنى بەناگەھ بارىپ ئالماسۇن.»
بۇ سۆز بىرلە نەيسان خەبەردار ئىدى،
قاراۋۇل سېپىل باشىدا بار ئىدى.
بۇلار كەلدى، دەريانغە سالدى كېمە،
ئۆتۈپ كەلگۈسىدۇر خەلايىق ھەمە.
قاراۋۇلچىنىڭ تۇشتى غەم باشىغە،
يۇگۈردى بىروق شاھىنىڭ قاشىغە.
بۇ سەككە كىرىپ دېدى: «ئەي شەھرىيار،
كىشى ئۆتتى دەريادىن ئون مىڭچە بار.»
دېدى شەھ ئوشۇل دەم ۋەزىرغە بېقىپ:
«كىشى باردى، تەھقىقلاسۇنلار چىقىپ.»
ئىبەردى ئوشۇل دەم ۋەزىر ئۇچ كىشى،
دېدىكىم: «خەبەر بەر، نېچۈكدۇر ئىشى؟»
بۇلار چىقتى ئالدىغە بىلمەك ئۇچۇن،
كىمۇ كىم ئەمەس ياخشى كۆرمەك ئۇچۇن.
خاجە ئۇمرى ياساپ سۇرەتىنى بۇ ھال،
بولۇپ پىرۇ پەرتۇت قارى ئاقساقال.
ئۆزىن خاجە مەھجۇرىغە ئوخشاتىپ،
قۇيۇپ تەكىيەنى، ئاغرىغاندەك ياتىپ.
بۇ كەلگەنلەرۇ سۆزىنى قىلدى بەيان،
باشىنى كۆتەردى خاجە ئۇمرى ئاران.
دېدىلەر: «چىقىپسىزكى ئالدىمغە تېز،
شەھەر ئىچرە كىمنىڭ ۋەلي خەلقىسىز؟»
بۇلار دېدىلەر: «خاجە جۇمھۇرىنىڭ،
ۋەھالا ئېھرۇرمىزكى خەلقى ئانىڭ.»
خاجە ئۇمرى دېدى: «ئاھ، مۇڭداشىما!
مېنىڭ ئېھردى جۇمھۇرِ قېھرىنداشىما
ساتىغ ـ سەۋدا قىلماق ئۇچۇن ئۇشبۇ خىل،
بولۇپدۇركى مەن كەتكەلى نەچچە يىل.
كىچىك ئېھردى ئول مەن چىقار چاغدا،
ئىدىم مەن ئانىڭ ھەسرەتۇ داغدا.
ۋە لېكىن مىراسى قولۇمدا ئىدى،
بۇ قىرق ساندۇق ئالتۇن ئانىككى ئىدى.
بۇ پۇللارغە قىلسۇن ئىگەدارلىق،
قارىغاندا ئۇشبۇ ئىكەن خارلىق.
مۇنىڭ بىرلە ئەمدىكى يۇقتۇر ئىشىم،
ئانىڭدىن بۆلەك يوق يانا ھېچ كىشىم.»
بۇ سۆزدىن بولۇپ خەلقنىڭ كۆڭلى توق،
ۋەزىر قاشىغە بۇ يۇگۈردى بىروق.
بارىپ دېدى: «كەلمىش قارىنداشىڭىز،
ئوشۇل خاجە مەھجۇر مۇڭداشىڭىز.»
خاجە ئۇمرى دېگەنلەرنى قىلدى بەيان،
بۇ سۆزگە ۋەزىر بولدى كۆپ شادىمان.
ۋەزىر ئۇشبۇ سۆزنى ئالىپ باشىغە،
يۇگۈردى بىروق شاھىنىڭ قاشىغە.
دېدى: «پادىشاھا، بۇرۇنقى تاغام،
كېلىپدۇر خىتا ساری كەتكەن ئاغام.»
دېدى شەھ: «ئەمەستۇر، چىقىپ سىز كۆرۈڭ.
ئەگەر بولسە ئانداغ، ئانى كەلتۈرۈڭ.»
ۋەلي چىقتى ئول دەم ۋەزىر ئۇشبۇ ھال،
خاجە ئۇمرى بولۇپ بىر زەئىفى مەلال.
ۋەزىرنى كۆرۈپ قېپتى بۇ ئورنىدىن،
كۆرۈشتىكى يىغلاپ، تۇتۇپ بويىندىن.
سوراشتى مۇنىڭ ھالى ـ ئەھۋالىنى،
كى يىغلاشتى ـ مۇڭداشتىلار ھالىنى.
خاجە ئۇمرى ئېچىپ كۆپ ئانار شەربەتى،
كى ئالدىداقى قىلدى بىر سائەتى.
كى ئاغرىق بولۇپ ئانچە ئىنجىلادى،
قاراپ ئىككى قىزغە: «بۇيان چىق!» دېدى.
بۇ قىزلار خەدىملىققە تۇردى ھەمىن،
بۇلار ئېھردى ھەم ئانچۇنان نازەنىن.
بۇلار ئېھردى ھەم ئافتابغە يۈزى،
بۇ قىزلارغە تۇشتى ۋەزىرنىڭ كۆزى.

خاجه ئۇمرى دېدى: «ئۇشبۇ قىزلارنى مەن،
ئالىپ كەلمىش ئېردىمكى سىزلەرگە مەن.
بىرى سىزگە قىزنىك، بىرى شاھىغە،
ئالىپ كەلدىمۇ ئۇشبۇ دەرگاھىغە.»
بۇ سۆزگە ۋەزىر بولدى كۆپ شادىمان،
قۇلاقى يېتىپ ئاغزىغە شول زەمان.
بۇ ساندۇق ئىچىدەكى قىرق پەھلەۋان،
ئالىپ يۈردى باشلاپ شەھەرگە رەۋان.
كى دەرۋازەنى ئاچمايىن مۇتلەقىن،
تۇشۇردى بۇلارنى شەھەرگە يەقىن.
خاجه ئۇمرىنى تارتىپ ئالىپ قاشىدا،
كى ياتقۇردى دەرۋازەنىك تاشىدا،
سېپىلنىك باشىغە كەمەند سالدىلار،
بۇ ساندۇقنى بىر - بىر سۇنۇپ ئالدىلار.
كىرىپ بارى ساندۇقغە يەتكەن زەمان،
سىيىپ سالدى تارتىپ ئالۇردا رەۋان.
چەراكى بۇ تاربۇز تولا يەپ ئىدى،
كۆرۈپ شەھر خەلقى: «بۇ نې ھۆل؟» دېدى.
خاجه ئۇمرى بىلىپ ئورنىدىن قوپتىلار،
كېلىپ قولنى ساندۇق سوقۇپ باقتىلار.
دېدى: «بار ئىدى شېشە بىرلە گۇلاب،
مۇنى سىندۇرۇپدۇر شۇبۇ زەنجىلاب.
بۇ سەندۇقنى ئاھىستە ئالماي، دەرىغ،
يوق ئەتمىش گۇلابىمنى بۇ شۇم ئارىغ.»
دەپ ئېردى، بۇ تۇرغان خەلايىق قاراپ،
بۇ سۇردۇكنى ئوۋلاشتى ئالدى يالاپ.
دېدىلەر: «گۇلابىك ئىكەندۇك ساسىغ،
قىلۇرمۇ ۋە ياكى كېيىن بۇ ئاسىغ.»
خاجه ئۇمرى دېدى: «ئىچمەگەندۇر يامان،
كۆرەرلەر كېيىن خاسىيەت ئانچۇنان.»
سالىپ كۆز بۇ ساندۇقداقى مالىغە،
بۇلارنى تۇشۇردىلەرۇ خالىيىغە.
خاجه ئۇمرى دېدى: «ئەي ئۇكا، تۇرماغىل،
بارىپ شاھىغە ئۇشبۇ سۆزنى دېگىل.
كى خۇفتەن بىلە ئوردانىك تاشىدا،
كىشى تۇرماسۇن شاھىنىك قاشىدا.
قىلىپ خالىي بىر ئۆيدە ئولتۇرسەلەر،
كى بىزگە باقىپ مۇنتەزىر تۇرسەلەر.
بېرۇرمىز بۇ قىزنى ئوشۇل ۋەقتىدە،
فەراغەت بىلە ياتسەلەر تەختىدە.
ئۇكام سىزمۇ ھەم ئۇشبۇ يەكلىغ قىلىك،
بۇ قىزنى كېچە مەن ئىبەرتەي، ئالىك.
بۇ ساندۇقنى ئاچماك كىشى قاشىدا،
قىلىپ خالىي ئۆينى، ئاچمىك باشىدا.
بارىپ شاھىغە بۇ ۋەزىر شول زەمان،
ۋەلى قىلدى بۇ سۆزنى بىر - بىر بەيان.
بۇ سۆز بىرلە شەھ خەلقىنى: «تاشقارى
چىقىڭلار!» دېدى، چىقتى ياشۇ قارى.
دېدىلەركى: «ئوينا ئىلار ئۇشبۇ كېچە،
كى قاشىمدا تۇرماڭلار ئۇشبۇ كېچە.»
قىلىپ خالىي ئۆينى يالغۇز ئۆزى،
كى ئولتۇردى ساقلاپ ئىشىكدە كۆزى.
خاجه ئۇمرى كەرەبنى بۇيۇردى رەۋان،
كى مەندە كەرەب كەلدىلەر شول زەمان.
كەرەب چۇستۇ چابۇك دېدى: «ئۇشبۇ ئەر!»
كى شەھ باشىنى كەستى قىلماي خەبەر.
كېلىپ بۇ ۋەزىر قاشىغە زۇلخۇمار،
كى ئۆلتۇردى ئانداغ قىلىپ خارۇ زار.
كى ئاندىن ھەمە پەھلەۋانلار چىقىپ،
تەمام خەلقنى بۇ شەھەرگە تىقىپ.
ھەمە پەھلەۋان ھەرتەرەف ئۇشبۇ رەڭ،
چاپىپ ئۆلتۇرۇپ شەھر ئىلى بولدى تەڭ.
ئوشۇل دەم بۇ قىرق نامدار پەھلەۋان،
ۋەلې ئالدى بۇ قەلئەنى شول زەمان.
كېچە يارۇدى، چىقتى ھالا قۇياش،
شەھەرگە قىلىپ پەھلەۋانلارنى باش.
خاجه ئۇمرى بۇلارغە قىلىپ سۆز نەچە،
كى تەڭگى رەۋاھىلغە كەلدى كېچە.
خاجه ئۇمرى بۇ ھەر پەھلەۋانى يەقىن،
كىيىزدە قىلىپ ئول زەمان سۇرەتىن.

قولىغە مۇنىڭ ھەربىلەر تۇتتۇرۇپ،
سېغىل باشىدا ئاندا ـ مۇندا قويۇپ.
ھەلىكەمنى مەھەلە ئىچىگە سالىپ،
چىقىپ شەھرى نىسيانىغە كىردى ئالىپ.
شەھەرگە بارىپ تۇشتىلەر ئول زەمان،
يىغىپ ئالدى ئاشلىق، ئوتۇنۇ سامان.
تاپىپ ئولكى لازىملىغۇ تۇزغەچە،
بولۇپ پەي ـ فەراغەت يانا ئۆزگەچە.
كى ئولتۇردىلار ئاندا راھەت بىلەن،
فەراۋان بولۇپ بۇ ھەلاۋەت بىلەن.
كېلىپ ياتتى بەختەك قاباپ نەچچە كۈن،
كى تەڭگى رەۋاھىلدا يوق ئەسلى ئۇن.
شەھەرگە كىرىپ كۈفر ئېلى شول زەمان،
كى باقتى كىشى يوق، كېتىپدۇر قايان.
خەبەر تاپمادىلار يارۇپ ئەرتەسى،
بۇ ئەسنا يېتىپ كەلدى بىر كەنزەكى.
دېدى: «ئەي خەلايىق، نە ھەيرانەسىز؟
بولۇپسىز ۋەلى ئەمدى ۋەيرانە سىز.
ياتىپسىز بۇ يەردە، خاجە ئۇمرى بارىپ،
ۋەلى شەھرى نىسياننى ئالدى كېلىپ.
ئىشتتى بۇ سۆزلەرنى بىر ـ بىر ئارىغ.
بىروقتىم ھەمە يىغلاشىپ «ۋادەرىغ!»
خەبەر ئالغاچ ـ ئوق ئۇشبۇ ھەڭگامەنى،
كى نۇشىروانغە پىتىپ نامەنى.
ئىبەردىلەرۇ كۇفر ئېلى ئۇشبۇ رەڭ،
دېدىلەر: «خاجە ئۇمرى قىلۇر بىزنى تەڭ.
جەفالار سالىپ بىزنى ئەمدى بۇھال،
كى مەكرۇ فۇسۇن ئافەتى قىلدى لال.
بۇ كۈنلەردە نىسياننى ئالدى بارىپ،
مەلىكەمنى ئاندا كېتىپدۇر ئالىپ.
يىغىپ ھەم ئالىپدۇركى ئىچمەڭ ـ يېمەك،
تولا ئەمدى بىزگە ئىبەرمەك كېرەك.»
بۇ يەڭلىغ پىتىپ نامەنى شول زەمان،
ئىبەردى مەداينىغە بەختەك رەۋان.
كى شەھ ئاڭلادى نامەسىنى ئوقۇپ،
ۋەلى يۇردى يۇزمىڭ كىشى ئات توقۇپ،
يېتىپ كەلدى ئول دەم نەمۇدار ئولۇپ،
شەھەر تاشىغە قالدى لەشكەر تولۇپ.
شەھەر ئالدىغە تۇشتى بىر ھەسسەسى،
كى دەريا لەبىگە تۇشۇپ بەئزەسى.
شەھەرنى قاباپ ياتتى لەشكەر بۇرەڭ،
ۋەگاھى كۈنى قىلمىش ئىبردىكى جەڭ.
بارىپ كەركەسى بىر كۈنى چۆل سويان،
تاپىپ بىر ئوتۇنچى قارى ناتەۋان.
كى ئۆلتۇردىلار ئانى بۇ يولدا تۇرۇپ،
بۇ مەلئۇن ئانىڭ سۇرەتىدە بولۇپ.
كەڭەشلەر قىلىپ ئولتۇرۇپ بىر نەچە،
شەھەرگە بۇ ئاھستە كىردى كېچە.
كى ئاشىق ئىدى ئۆي قىزىنىڭ بىرى،
تاپىشتى ئانىڭ بىرلە بۇ ئىلگەرى.
ئوشۇل دەم بۇ قىزنىڭ چىقىپ قويىنىدىن،
مەلىكەمنى ئالدى تاپىپ ئورنىدىن.
كى بەھۇش قىلىپ، پەردەسىگە سالىپ،
كۆتەردى بۇ سەگ دۇلاسىغە ئالىپ.
كى دەرۋازە بەندىنىڭ باشىنى كېسىپ،
قاچىپ چىقتى مېھرى ئىگارنى ئېلىپ.
بۇ سەككىم شەھەرنىڭ چىقىپ تاشىغە،
ئالىپ يۇردى ئۇشرۋان قاشىغە.
بارۇر ئىبردى يولسىز، كىرىپ دالداغە،
خاجە ئۇمرى چىقىپ بەخەبەر ئالدىغە.
چەراكى خاجە ئۇمرى ئىدى بەخەبەر،
چىقىپ ئىبردى قىلماقغە چۆلنى گۈزەر.
بۇ مەلئۇن خاجە ئۇمرىنى كۆرگەن زەمان،
قويۇپ يەردە كۇلبارىنى شول زەمان
قاچىپ چۆل ئارا كىردى بۇ راھغە،
ئۆزىنى قاچىپ تاشلادى چاھغە.
خاجە ئۇمرى مۇنىڭ كۇلبارىن باقتىلار،
مەلىكەمنى كۇلبارىدىن تاپتىلار.
كۆزىگە كۆرۈندى قاراڭغۇ جەھان،
دېدى ھۇشىغە كەلتۇرۇپ شول زەمان:

«سېنىڭ بارمۇدى بىر تاپشىغان كىشىڭ،
ئايىتقىل ۋە ھالا بۇ قايداغ ئىشىڭ؟»
مەلىكەم دېدى: «مەن ئىدىم تەختدە،
كى بىلمەيدۇمەن مۇندا بۇ ۋەقتدە.
بۇ ئاخشام يېتىپ مەن ئۆيۈمدە ئىدىم،
مېنى كىم ئالىپ كەلدىيۇ بىلمەدىم.»
خاجە ئۇمرى دېدى: «كەركەسى نابكار،
ئالىپ كەلمىش ئول جاھىلى نابكار.
مېنى كۆردىيۇ ئول قاچا باشلادى،
ئۆزىنى بارىپ چاھغە تاشلادى.»
خاجە ئۇمرى ئانى مەن تۇتاي دەپ ھەمىن،
بۇ دەم چاھ ئاغزىغە كەلدى يەقىن.
بولۇپ ئىردىلەر تا ئانى تۇتقۇدەك،
فىشانەلەرگە بۇ ئاتتى تۇپەك.
خاجە ئۇمرى ھەلى مۇندا زەخمى يىدى،
غەزەب بىرلە ئاندىن: «بۇيان چىق!» دېدى.
ماڭا سەن ھۇنەر ئۆرگەت بۇ ۋەقتىدە
قويارمەن سېنى ئول ئەسىر ھەققىدە.»
دەپ ئىردىكى، چىقتى بۇ كەركەس رەۋان،
كى ئۆرگەتتى ئەندازەلىق شۇل زەمان.
بۇ سەگنى قويۇپ بەردىلەر، كەتتى ھەم،
يېتىپ كەلدى زۇبىن قاشىغە بۇ دەم.
كېلىپ دېدى: «ئەي شاھى، يىلدام چاپىڭ،
ھەلىكەم بۇ سەھرادا قالدى تاپىڭ.
شەھەردىن ئالىپ چىقمىش ئىردىم كېچە،
يېتىپ ئىردىمۇ چۆلگە بۇ چىققۇچە.
خاجە ئۇمرى ئالىپ ئالدى مەندىن سويۇپ،
كى مەن مۇندا كەلدىم، ئۇ قالدى تۇرۇپ.»
خاجە ئۇمرى، ھەلىكەم ئىكەۋلەن رەۋان،
كېلىۋر ئىردىلەر شەھرى نىسيان سويان.
يېتىپ كەلدى زۇبىن بولۇپ قاتما ـ قات،
بۇلار ئارقەسىدىن ئۇلار سالدى ئات.
خاجە ئۇمرى كۆرۇپ چىقتى تاغ باشىغە،
ھەلىكەمنى دالدا قىلىپ تاشىغە.
بۇ تاغ ئۇزرە ئۇچ كۈن ياتىپ قىلدى جەڭ،
بۇ ئەسنا خاجە ئۇمرى بولۇپ ھالى تەڭ.
ئوشۇل دەم خاجە ئۇمرى مۇناجاتىنى
ئوقۇپ، تەكرىگە قىلدى ھاجاتىنى.
بۇ ئەسنادا بىر گەرد ھۇۋەيدا بولۇپ،
سەۋلەرە يېتىپ كەلدى پەيدا بولۇپ.
بۇلار ئىبرىلەر ئادى زەررىن كەمەر،
ئاغاۋۇ ئىنى ئىبردى بۇ ئىككى ئەر
كى جەمشىدى زەررىن كەمەرنىڭكى بۇ،
كى ئوغلانلارى ئىبردى ئەمما شۇبۇ.
كېلىپ تەگدى زۇبىنگە ئانداغ تۇرۇپ،
يىراق قوغلاردىلار بۇ سەگنى ئۇرۇپ.
بۇلار دېدى خاجە ئۇمرىغە: «ئەي ئەزىز،
كى جەمشىدى تۇركەشنىڭ ئوغلانى بىز.
ئاتام ئۇشبۇ يەكلىغ ئىشارەت تاپىپ،
كى بولدى مۇسۇلمان بىشارەت تاپىپ.
ئىبەرتىپ ئىدى غەمگۇزار ئولغالى
كى بىزلەرنى سىزلەرگە يار ئولغالى.
كى بىر يىللىق ئاشۇ ئوزۇق ھەم تاپىپ،
كېلۇر دەپ جەمالىكغە تۇردۇق باقىپ.
ئەگەر بارسالار ئىلتىفات ئەيلەبان،
بولۇرلار ئاتام قانچە كۆپ شادىمان.»
خاجە ئۇمرى دېدىكىم: «يانىكلار ھەلى،
بارۇردا خەبەر مەن سالۇرمەن ۋەلى.»
بۇ سۆزلەر بىلەن ياندى ئول ئىككى يار،
خاجە ئۇمرى بىلەن قالدى مېھرى نىگار.
قوپۇپ شەھرى نىسيان ساري يۇردىلەر،
مەلىكەم بىلەن قەلئەگە كىردىلەر.
كى ئۇچ يىل تۇرۇپ ئىبردى بۇ قەلئەدە،
تۇگەشتى ئوزۇق، قالمادى خەلقدە.
يەنە بولدى پەيدا قەھەتلىك ئىشى،
تولا تەشنە ئاچلىقغە ئۆلدى كىشى.
ۋەلى قالدى ئاچ بۇ مەلىكەم نەچە،
كى تاقەت تۇتالماي، قوپۇپ بىر كېچە.
كى ھەمراھ قىلىپ زۇھرانى ئۇشبۇ دەم،
شەھەرنىڭ تاشىغە بۇ قويدى قەدەم.

بۇلار زار ئولۇپ نان بىلەن ئاشىغە،
چىقىپ باردىلار كۆفر ئىلى قاشىغە.
كى زۇبىن چېدىرىغە كەلدى بۇلار،
بۇ ئاچلىق ئۇچۇن ئانچە تەڭ بولدىلار.
ياتىپدۇر خەلايىق، يانىپدۇر چەراغ،
ئىشىك قۇلفىلاغلىغ تۇرادۇر بۇ چاغ.
كېلىپ ئاچتى ئول دەم ئىشىكنى رەۋان،
ئالىپ گېشت، گۇرۇنج بىرلە دەستۇرخان،
چىقار ھالىدا دەستۇخاننى ئېلىپ،
ئوشۇل ۋەقت كەلدى بىر ئادەم كىرىپ.
كى قازناقچى ئېردىكى زۇبىنغە بۇ،
بۇ ئۆيدە مەلىكەمنى كۆردى شۇبۇ.
ۋەلې بولدى بۇ ئاشىقى دىل پىسەن.
دېدىكىم تۇرۇپ: «ئۆيدەكى نېمە سەن؟
كىرىپ ئۆيگە قورقماي دىلئازاردىن،
قىلۇرسەن ئوغۇرلۇقنى نې كاردىن؟»
كى زوھرا دېدى: «بىز فەقىر خار ئىدۇك،
شۇڭا نەرسە مۇندا ئالالىك دېدۇك.»
بۇ ئادەم دېدى: «بىر سۆيۈك، ئەي خېنىم،
كى ئىشتىڭدا چىقماسدا تەندىن جېنىم
يۈدۇپ گېشت، گۇرۇنجىنى مەن ھارغۇچە،
ئاپارىپ بېرەي ئول ساڭى بارغۇچە.»
مەلىكەم بۇ ئىشلارغە ئەيلەپ غەزەب،
دېدى: «سۇنما قول سەن ماڭا، بىئەدەب.
ھەرامزادە، مەككارەئىي رۇي سىيەھ،
غىلۇرمەنمۇ نەخنى بۇ كۇن نېسىيەھ.
ئالىپ بارغىلۇ گېشت، گۇرۇنجى كۆرەي،
كى ئاندىڭكى مەن تاڭلا ئاقشام كېلەي.»
بۇ سۆزدە جەدەل بىرلە ئېردى ئىشى،
بۇ ئادەمگە تەگدى پالاقمان تاشى.
مېڭەسى قۇيۇلدى، بولۇپ گەردو گەرد،
بۇ سەگ ئۆلدىيۇ، قالمادى ئەسلى دەرد.
خاجە ئۇمرى كىرىپ كەلدىيۇ ئۇشبۇ ھال،
دېدى: «ئەي مەلىكەم، بۇ قايداغ خەيال؟!»
كى زۇھراغە ئاچچىغلادى ئانچۇنان،
دېدى: «قىلماغىل مۇنداغ ئىشنى، يامان!»
كى ئاند بەردىلەر زۇھراغە بىشۇمار،
ئالىپ ئۇن، گۇرۇنجنى ئىككى تاغار،
قويۇپ زۇھرا بۇ دەستۇخاننى ئېلىپ،
كى يۈددى خاجە ئۇمرى تاغارنى كېلىپ.
يەنە ھەم ئالىپ ئالتە چارەكچە ياغ،
شەھەرگە ئالىپ كىردىلەر ئۇشبۇ چاغ.
خاجە ئۇمرى بولۇپ بىر كېچە كامران،
چىقىپ قەلئەنىك تاشىغە دەر زەمان.
ئوزۇقۇ ئوتۇنلار تاپىپ بىر نەچە،
كى ھۇرمۇزنى ئالدى ئوغۇرلاپ كېچە.
شەھەرگە ئالىپ كىردى ئون ھەسسەسى،
كى بەختەك مۇنى يېقلادى ئەرتەسى.
بۇ ئىشلار ئۇچۇن ئانچۇنان يالبارىپ،
تىلەپ ئالدى ھېرمۇزنى بۇ زەر بېرىپ.
مۇھۇرنى ئالىپ قالمىش ئېردى تاپىپ،
كى بىر نامە يازدى خاجە ئۇمرى پىتىپ.
كى ھۇرمۇز تىلىدا بۇ ھەگگامەنى،
مۇھۇرنى باسىپ راستلادى نامەنى.
دېدى: «مەنكى ھۇرمۇزدۇ مەن، ئەي ئاتا،
كېلىپ ئېردى باشىمغە مۇنداغ جەفا.
خاجە ئۇمرى ئوغۇرلاپ مېنى بىر كېچە،
سالىپ ئېردى زىندانغە ياتتىم نەچە.
تىلەپ ئېردىلەر يۇمشاتالماي ئانى،
بېرىپ پۇل، ساتىپ ئالدى بەختەك مېنى.
تەمام بارى ئاشلىقنى بەردۇك ئاڭا،
كى مەندىن ئىشتىكىل، بۇ سۆزدۇر ساڭا.
بۇ لەشكەردە ئاش قالمادى بىر سىتەر،
كى ئەلبەتتە، ئەلبەتتە، ئاشلىق ئىبەر.»
مۇھۇر باستى بۇ نامەغە ھۆل قىلىپ،
ئۆزىدىن سۇرەتىنى مۇبەددەل قىلىپ.
بۇ ئىشخە خاجە ئۇمرى بولۇپ كامران،
ئوشۇل دەم مەدايىنغە بولدى رەۋان.
يېتىپ كەلدى مۇنداغ قىلىپ مەسلەھەت،
كى نۇشىرىۋانغە تۇتۇپ بەردى خەت.

قولىغه ئالىپ باقتى خەتنى ئوقۇپ،
كى ئاشلىق ھۆكۈم قىلدى شاھى قوپۇپ.
يىغىپ قانچە ئاشلىق بىلەن مىڭەنى،
ئالىپ كەلدى تۆرت يۈز قاتار تىڭەنى.
مۇڭا يۈكلەدى بىر-بىرىگە چاتىپ،
يەنە بەردى شەھ قۇللارىنى قاتىپ.
كى ھەيدەپ خاجە ئۇمرى بۇ يىرلغە سالىپ،
يېتىپ شەھرى نىسيانغە كىردى ئالىپ.
تۇشۇردىكى ئاشلىق بىلەن مىڭەنى،
يىدىلەر يەنە ئۆلتۇرۇپ تىڭەنى.
ۋەلى ئالتە كۈندىن كېيىن ئۇشبۇ رەڭ،
تۇگەپ كۈفر ئىلى ئاشلىغى بولدى تەڭ.
كى بەختەك بۇ زۇبىن قىلىپ مەسلەھەت،
كى نۇشرۇانغە ئىبەردىكى خەت.
ئوقۇپ خەتنى نۇشرۇان تەزۇ تۇن،
دېدىكىم: «ئىبەرتىپ ئىدىم قايسى كۈن.
كېلىپ ئىردى تۆرت يۈز قاتار تىڭەدە،
كى ئاشلىق ئالىپ كەتتى ئول ھەفتەدە.»
دېدى پادىشاھ: «ئەمدى يىرىق تاقەتىم،
نېتەي، سەرف ئولۇپ، قالمادى ئەۋقەتىم،»
كى بىلدى بۇ ئىشلار خاجە ئۇمرى ئىشى.
قىلالماس دېدى ئاندىن ئۆزگە كىشى.
يەنە ئول زەمان ھەر تەرەفكە چاپىپ،
ئەگەر بولسە ھەر يەردە ئاشلىق تاپىپ.
كى ئاشلىقنى قويماي فەقەر بەۋەدە،
ئىبەردىكى تۆرت يۈز قاتار تىڭەدە.
بۇ ئاشلىقغە كەركەس بولۇپ پاسىبان،
ئالىپ كەلمىش ئىبەردىكى لەشكەر سويان.
خاجە ئۇمرى ئالىپ ئۇشبۇ ئىشدىن خەبەر،
قىلىپ سۇرەتىنى بۆلەك ئۇشبۇ ئەر.
كىلۇر ئىبەردىلەر يول بىلەن كەركەسى،
خاجە ئۇمرى كېلىپ ئالدىغە ئەرتەسى.
دېدىلەركى: «بەختەك ئىبەردى مېنى،
دېدى كەلمەسۇن بۇ تەرەفدىن سېنى.
بۇ كۈن ئاندا بەختەككە بەردى شىكەست،
كى ئالدى بۇ يولنى خۇدايى پەرەست.
خاجە ئۇمرى خەبەردار بۇ يىرلدا ياتار،
دېدىلەر ئالىپ بۇ تەرەف بىرلە بار.»
دېدى كەركەسى: «ئەي بەرادەر قايان
باردىڭ سىز ئالىپ خاجە بەختەك سويان.
كى مەن بۇ تەرەف بىرلە ئەيلەپ گۇزەر،
خاجە ئۇمرى قايانداۇر ئالاي بىر خەبەر.»
بۇ سۆزلەرنى دەپ كەنتى بۇ يىرل بىلەن،
خاجە ئۇمرى ئالىپ يۈردى ئوك قول بىلەن.
ئالىپ ئۇشبۇ ئاشلىقنى ھەيدەپ رەۋان،
تۇشۇردى كېلىپ قەلئەگە شىرل زەمان.
يەنە بولدى بەختەككە داغ ئۇزرە داغ،
شەھەر ئىچرە بولدىكى ياغ ئۇزرە ياغ.
شەھەر بولدى تىرقلۇق ۋەلى بۇ مەھەل،
كى تۆرت يىل ئۆتۆپ ئىبەردى بولدى قەبەل.
كىشنى كىشى ئەژدەھادەك يۇتۇپ،
يىدىلەركى ئاجىزلارنى تۇتۇپ.
خاجە ئۇمرى چىقىپ قەلئەدىن كەتتىلەر،
يۇرۇپ جەمشىد ئابادغە يەتتىلەر.
بۇ تەشۇىشلىكنى ئالىپ باشىغە،
بارىپ كىردى جەمشىدنىڭ قاشىغە.
خاجە ئۇمرى قىلىپ ئىبەردى مۇنداغ خەبەر،
دېدىلەركى جەمشىدى زەررىن كەمەر:
«ئىنايەت قىلىپ، كەلسەلەر، ئەي ئەزىز،
قىلالىڭ ۋەلى مۇندا خىزمەتنى بىز.
ئەگەر قىلسەلەر ئۇشبۇ شەھرىمدە جاي،
ئوزوق بارکى بىر يىللىقۇ نەچچە ئاي.»
خاجە ئۇمرى دېدى: «بولسە ئانداغ ئەگەر،
ياناي مەن ھەلى، ئاندا لەشكەر ئىبەر.
ۋەلى قىلسۇ شەبخۇن قويۇپ بىر كېچە،
سېپىللارنى يىقسۇن بۇ لەشكەر نەچە.
مەلىكەمنى ئولتۇرغۇزۇپ تەختىدە،
چىقارمەن ئالىپ ئانى شىرل ۋەقتىدە.»
بۇ سۆزلەرنى دەپ ياندىلار شىرل زەمان،
كى لەشكەر يىتىپ ئارقەدىن دەر زەماز.

كى شەبخۇن قىلىپ بىر كېچە ياتتىلەر،
مەلىكەمنى مۇندىن ئالىپ كەتتىلەر.
بارىپ جەمشىد ئابادغە ئەرتەسى،
شەھەرگە كىرىپ، كەتتى غەم ـ غۇسسەسى.
قوپۇپ كۇفر ئېلى كۆردى خالىي شەھەر،
كى بەختەك بۇ ئىشلاردىن ئالدى خەبەر.
دېدىلەركى :«جەمشىدى زەررىن بەچە،
كېتىپدۇر ئالىپ ئۇشبۇ ئۆتكەن كېچە.»
كى بەختەك، بۇ زۇبىن قىلىپ مەسلەھەت،
ئىبەردى مەدايىنغە بۇ سۆزدە خەت.
كى زۇبىن يەنە بۇ خەبەرنى ئالىپ،
قاباپ تۇشتى لەشكەر شەھەرگە بارىپ.
كى جەمشىدى ئابادىدا ئۇشبۇ رەك،
ياتىپ گاھى ـ گاھى قىلۇر ئېردى جەك.

* ① *

قازىپ تىرناغدەك بىرلە بۇ تاغنى،
سۇخەن ساربغە سەير قىل باغنى
ئۇمىد ئەيلەسەك يار دىيداربغە.
كى ئاغاز قىلغىل ئەمىر ساربغە.
ئەمىر كەھى قافدا قالىپ ئېردىلەر،
چىقىپ بىر شەھەرگە يېتىپ كەلدىلەر.
ئەجايىب شەھەر ئىچرە بىر جەڭگى بار،
كىرىپ كۆردىلەر نەچچە يۈز زەڭگى بار.
كى بىر نەئىرە تارتىپ ئەمىرى جەھان،
يەنە كىردىلەر جەڭگە، بەرمەي ئەمان.
تونۇپ بەئىزە دىۋلەر قاچىشتى يىراق،
بىرى رو بەرو ئالدى قولغە تاياق.
سالىپ ھەربە بۇ يەتتە ـ سەككىز رەۋان،
ئەمىر رەد قىلىپ، ئۇردى بەرمەي ئەمان.
بۇ دىۋ خاكىدان دەھرىگە باش قويۇپ.
تومۇغ ساڭى يۈزلەندى جاندىن تويۇپ.
قاچىپ كەتتى بىر مۇنچە قالغانلارى،
بۇ دىۋلەر كېتىپ بۇ شەھەردىن ناڭى.
شەھەرلىكى شاھى ئەمىردىن خەبەر،
ئالىپ، فىشباز ئالدىغە چىقتىلەر.
يىقىلدى رەۋان ئەيلەبان ياشىنى،
ئاياغىغە قويدى بۇ دىۋ باشىنى.
كۆرۈشتىلەرۇ سوردى رەسۇالىغىن،
دېدىلەر: «بۇ قايسى شەھەردۇر ھەزىن؟»
دېدى: «نە كىشىسىز، نەدۇر ئاتىڭىز،
نە يەڭلىغ ئېرۇركىم مەقالاتىڭىز؟»
دېدىكىم بۇ: «شاھى سەبۇرى ئاتىم،
بۇ شەھرىگە شەھلىق ئېرۇر نىسبەتىم.»
قىلىپ ئەرزۇ ھالىنى بىر ـ بىر بەيان،
كى تەكلىق ئېتىپ، يۇردى بۇ ئۆي سويان.
قويۇپ ئەۋۋەلى يەئىنى بەئىدەز تەئام،
ئەمىر ئالدىدا ئولتۇرۇپ خاسۇ ئام.
تۇزۇپ مەجلىس ئەسبابىنى شول زەمان،
چالىپ نەي بىلەن بەربەتى، ئەرغۇۋان.
بولۇر ئېردى غەملىغ كۆڭۇل باھۇزۇر،
ئەمىر ھالىنى سوردى شاھى سەبۇر.
كى يىغلاپ بەيان قىلدى باشدىن ئاياغ،
بۇ سۆز بىرلەن تۇن ھەسسە بولدى بۇ چاغ.
ۋەزىرى ئىشارەت قىلىپ شاھنى،
چېكىپ دەرد ئىلە يۇز تۇمەن ئاھنى.
دېدى: «قىلماغۇڭ سەن نېدىن قىسسەنى،
ئايتساڭ نېمە ئۇشبۇ غەم غۇسسەنى؟»
ئەمىر دېدى: «قىسسە نېدۇر ئول، ئايىت،
كى مەن ئاڭلاي ئانى، دېگىل ئەي يىگىت؟»
قوپۇپ شەھ سەبۇر، سۆزلەمەي ـ ۋەسلىگە،
ئەمىرنى ئالىپ كىردى بۇ قەسرىگە.
كىرىپ كۆردى قەسرى ئىچىدە ھەزىن،
ياتادۇركى موللا ئەبدۇرەھمانى جىن.
قانات ـ قۇيرۇغى ئوتدا كۆيمىش ئاربغ،
بولۇپدۇر بۇ ئاغرىغدا جىسمى ساربغ.
ئەمىرنى كۆرۈپ يىغلادى زار ـ زار،
بۇ ئەھۋالىنى سوردى بۇ شەھرىيار.
دېدى ئەبدۇرەھمانى: «سىزلەر كېتىپ،

① قول يازمىدا ماۋزۇ ئۇچۇن ئورۇن قالدۇرۇلغان. ئەمما ماۋزۇ قويۇلمىغان.

ئوشۇل رەئدى شاتىرى كەلدى يېتىپ.
قىلىپ سېھىر، ئوت ياغدۇرۇپ رەئدى شۇم،
كۆيۈپ قالدى ئوتتا قانات-قويرۇغۇم.
كى ئۆلتۈردى بۇ خەلقنى كۆيدۈرۈپ،
يەسىر قىلدى قالغانلارنى يۇرۇپ.
قۇرەيش يەئنى سۇلتان فەريات ئېتىپ،
قىغان قىلدى سىزلەرنى ئول ياد ئېتىپ.
دېدى: «ئەي ئاتا، قايدا سەن، بۇ نە كۈن؟!
خەبەردار ئولۇپ بولغاي ئېردىك بۇ كۈن.»
كى يىغلاپ بۇ رەڭ چەرىخ ئۇردى قوپۇپ،
تۆكۈپ ياشنى بۇ بەيتنى ئوقۇپ.
ھەمە خەلقنى زار-زار يىغلاتىپ،
يەسىر قىلدى ئول خارەئنى خار ئېتىپ.
كى زەھم ئەتمەسەڭ ھېچ كىشلەرگە ھەم،
قۇرەيش ھالىغە رەھم قىلغىل بۇ دەم.»
ئەسىرنىڭ كېلىپ رەھمىسى شول زەمان،
كى ياشى ئاقىپ كۆزلەردىن رەۋان.
دېدىلەركى: «ئەي مولا، قىلساڭ ھەۋەس،
ۋەلىي سىزلا، ھەم بىر كۆڭۈلدۈك ئەمەس.
بۇزۇقدۇر بۇ يەڭلىغ دىيانەت ئىشىڭ،
يامانلىق ئۆزىگە يامان قىلمىشىڭ.
يامان قېئىلىگە بولغاچ-ئوق مۇبتەلا،
سالادۇر بۇ رەڭ ھەق تەئالا بەلا.»
باقىپ ئاخىرى شەھ سەبۇرغە ئەمىر،
دېدىلەركى: «ھەمراھ قاتىڭ بىزگە بىر.
مېنى رەئدى شاتىر مەكانى سويان،
كى باشلاپ ئالىپ بارسۇنۇ يېرى قايان؟»
دېدى شەھ سەبۇر: «ياكى سۇلتان ئەرەب،
بارالماس كىشى، يېرى خەتەر، ئول تەرەف.
ئۇ مەنزىلگە يېرى بىرلە ئۆتمەك مەھال.
كى مۇشكىل ئېرۇر، قىلماسۇنلار خەيال.»
ئەمىر دېدىلەر: «ئول نەدىشۋار ئېرۇر،
بۇ يېرىدا نە يەڭلىغ خەتەر بار ئېرۇر؟»
دېدى شەھ سەبۇر: «ئەۋۋەل، ئەي شەھرىيا،
كى سىمۇرغىڭ ئىككى ئوردا سى بار.
بىرى قىشلىغۇ بىرسى يازلىغ ئېرۇر،
بۇ كۈنلەردە ئول يايلاغىغە كېلۇر.
بالالار چىقارمىش ۋە ھالاكى ئول،
ۋەلېكىن ئانىڭ ئالدىدا ئۇشبۇ يول.
نەرى قىشلىغ ئوردا سىدا روزۇ شەب،
كى قورقۇپ ۋەلې رۇھىدىن ۋەھم يېپ.
بۇ يايلاغدادۇر مادەسى قىشۇ يېز،
ھەلى بارغالى بولماس، ئەي سەرۋى ناز.
ئوشۇل رەئدى شاتىرىڭ مەنزىلى،
كى سىمۇرغىڭ يانىدا ئۆي ۋەلې.»
ئەمىر دېدىلەر: «ئول خۇدايى كەرىم،
خۇدا بارىكى، يېرقتۇر مېنىڭكى غەمىم.»
مەئەلقىسسە، ئايتۇر مۇنى راۋىيان،
ئەمىر يۇردى ئول دەم بولۇپ كامران.
كى مەنزىل مەراھىل قىلىپ تېزۇ تۈن،
بولۇپ ئېردى گېياكى ئون ئىككى كۈن.
يېتىپ بىر يېرىگە كۆرۈندىكى تاغ،
كېلىپ ئېردى ھەمراھى، قۇردى بۇ چاغ.
دېدى: «ياكى سۇلتانى ئالىي ئەرەب،
كى مەندىن بۇ يان ئۆتمەك ئېرمەس ئەدەب.
كى سىمۇرغ مەكانى ئېرۇر ئۇشبۇ جاي.»
دېدى شىرى مەرد: «سىزيانىڭ، مەن باراي.»
بۇ دېۋ ياندى، يۇردى ئەمىرى رەۋان،
يېتىپ كەلدى سىمۇرغ مەكانى سويان.
داغى يۇز خەيالات بىرلەن ئۆزى،
كېلىپ ئۇيقۇغە مەيل قىلدى كۆزى.
ياتۇر ئېردىلەر تولغانىپ، ئۆزۈلۈپ،
يېتىپ كەلدى سىمۇرغ ئەمىرنى كۆرۈپ.
ئەمىر ئۇيقۇدىن ئويغانىپ شول زەمان،
كى سىمۇرغغە قىلدى بۇ سۆزنى بەيان.
دېدىلەركى: «ئەسمانىڭ ئېردىم ئەرى،
ماڭا خاتۇن ئېردىكى ئەسمان پەرى.
كېلىپ رەئدى شاتىر بۇ ئۆتكەن زەمان.
قىلىپ سېھىر، ئوت ياغدۇرۇپ ئانچۇنان.
تەمام شەھرلەرنى ئالىپۇ چاپىپ،

يەسىرلەپ، بالا ـ بارقەمزنى چالىپ.
شەھەر خەلقىنى قەتلى ئام ئەيلەمىش،
قىلىپ جانلارىغە بۇ سۈرەتد نىش.
ۋەلي خاھلادىمكى بارۇرغە رەۋان،»
دېدىلەر: «ئانىڭ مەنزىلىدۇر قايان؟»
كى سىمۇرغ دېدى: «قىلماغىل خام خەيال،
بۇ يەرلەرگە بارماقلىق ئولغاي مەھال.
ۋەلي بارمە، ئاھىستە ئارقاڭغە يان،
تاپارسەن ئۇ مەنزىلنى ھالا قاچان؟
بەغايەت ئۇ دىۋ سېھر ـ جادۇ ئېرۇر،
كى ئافەت ـ بەلايى ئانىڭدىن كېلۈر.
يانا ئىككى دەريايى بار فىكر قىل،
بىرى ئاتەشۇ بىرسى ئاب ئۇشبۇ خىل.
كى يوقتۇر ئۆتەرگە ئىلاجى ئۇ يان،
ئۇ يان ئۆتسە بولماس ئۆتەرگە بۇيان.»
ئەمىر يىغلادىلار فەرىشان ئولۇپ،
مۇناجات ئوقۇپ، باغرى كىرىان ئولۇپ،
كى ئول دەمدە ھازىر بولۇپ بىر پەرى،
چىقىپ كەلدىلەر خىزر پەيغەمبەرى.
دېدىلەركى: «ئەي قۇدرەتۇللاھ قويۇڭ،
كى بۇ ئىسمى ئەئزەمنى ئەۋۋەل ئوقۇڭ.
تولا غەم يېمەڭ بۇ قولۇمنى تۇتۇڭ،
پۇتۇڭنى پۇتۇمغە قويۇڭ، بەك تۇتۇڭ.»
بۇ يەڭلىغ قىلىپ ئىسىم ئۆرگەتتىلەر،
ئوقۇغۇنچە بۇ ئىسمنى يەتتىلەر.
«كېز ئاچغىل» دېدى سائەتتىن كېيىن،
بۇ مەنزىلدە كۆردى ئەمىر ئۆزلەرىن.
ئەمىر قىلدىلار ھەقغە شۇكرى ـ سەنا،
كى غايىب بولۇپ كەتتى خىزرى يانا.
قويۇپ رەئدى شاتىر سارىغە قەدەم،
يەقىنراق كېلىپ مەنزىلگە بۇ دەم.
كى بىر نەئرە تارتتىلارۇ غاقىراپ،
شىكاف ئولدى ئاۋازىدىن كۆھى قاف.
تۇشۇپ لەرزە شاتىرىڭ باشىغە،
كى چىقتى ئەمىر ھەمزەڭ قاشىغە.
كى مۇنداغ كۆرۈندىكى سائەتدە بۇ،
بولۇپ يەتمىش ئىككى نە سۈرەتدە بۇ.
كى باتىل قىلىپ سۈرەتنى ئەمىر،
كى ئىلگەركىدەك بولدى ئەكسى ھەزىر.
ئەمىرگە بولۇپ روبەرو دەر زەمان،
ئالىپ ھەربەلەر، قىلدى ھەملە رەۋان.
ئەمىر نەئرە تارتىپ، قىلىپ سىنە چاك،
دەپ «ئەللاھۇ ئەكبەر بىيەزدانى پاك،»
كەمەر بەندىدىن دىۋنى تۇتقان زەمان،
ئالىپ تاشلادى ئاسمانغە رەۋان.
زەمانى بۇلۇتغە يېتىپ بۇ لەئىن،
يانىپ تۇشتى بىر سائەتدىن كېيىن.
بولۇپ لەختە ـ لەختە تېنى گەردۇ گەرد،
ئىبەردى جەھەننەمگە بۇ شىرى مەرد.
بۇ سەگدىن ئالىپ ئۇشبۇ يەڭلىغ قىساس،
كېلىپ قىلدى ئەسما پەرىنى خەلاس.
قۇرەيش ئەھلى سۇلتانلارىنى تەمام،
خەلاس ئەيلەدى بەندىدىن خاسۇ ئام.
قىلىپ دەردىگە ئۇشبۇ دەرمانىنى،
ئالىپ بارگاھى سۇلەيمانىنى.
ۋەلى سەلتەنەت تەختىنى ئالدۇرۇپ،
يەنە ئەسئەسە، دەبدەبە قىلدۇرۇپ.
چىقىپ بۇ مەقامى يەرىدىن بۇ دەم،
كى بۇ قويدىلار شەھرى زەرگە قەدەم.
كېلىپ تاپتى ئۆز مەنزىلدە قەرار،
ئەمىر يادىغە كەلدى مېھرى نىگار.
«يانايي» دېدى ئەسماغە: «ئەي بادى زەن،
كى‌رۇخسەت بېرىڭ سىز يانايي ئەمدى مەن.»
بۇ سۆزلەرنى ئەسمائى قىلمايي قەبۇل،
ئەمىر چىقتى ئاچچىغلابان، كىردى يول،
فىغان بىرلە ئەيلەپ تۇمەنمىڭ خەيال،
يۇرۇپ يولنى ئون بىر كۈنۇ ئۇشبۇ ھال.
يېتىپ كەلدى بىر غارنىڭ قاشىغە،
كېلىپ چىقتىلار ئۇشبۇ تاغ باشىغە.
كى ھەريان قاراپ تۇرمىش ئېردى ئىشى،

كۆرۈندى ئەجەب بىر جەمائە كىشى.
ۋەلې بۇ جەمائە ئەمىرنى كۆرۈپ،
ئەمىر قاشىغە كەلدى يىلدام يۈرۈپ.
بۇلار كەلدىيۇ ئول زەمان قاشىغە،
باشى ئوخشامىشدۇركى ئىت باشىغە.
ئالىپ يۈردى باشلاپ ئەمىرنى رەۋان،
كى ئۆز شەھرى يەئنى مەكانى سويان.
شەھەرگە ئالىپ كىردى هالا بۇلەر،
كىرىپ پادىشاهىغە قىلدى خەبەر.
چىقىپ تېز ئىقبالىغە ئۇشبۇ هال،
كۆرۈشتى، ئالىپ كىردىيۇ دەرمەهال.
باشى ئىتىغە ئوخشايدۇر ئادەم ئۆزى،
كى هەممە خەلقىنىڭ بارى ئىككى يۈزى.
يۈزىنىڭ بىرىسى ئىبرۇر بارها،
بىرىدۇركى ئادەم، ئەجەب كارها.
يارۇغاندا ئادەم يۈزىنى ئاچىپ،
كېچە، بولسە قويمىش بۇ يۈزنى ياپىپ.
كى ئادەمگە ئوخشايدۇر كۈن پاتقۇچە،
يۈرۈپ ئىت يۈزى بىرلە تاڭ ئاتقۇچە.
ۋەلې كۈندۈزى ئادەم ئاۋازى بار،
كېچە ئىت يۈزى بىرلى ئىتتەڭ قابار.
ۋە لېكىن هەمە ئەركەكى ئۇشبۇ هال،
كى مەزلۇملارى ئانچە ساهىبجەمال.
كى خۇسرەۋ ئىبرۇر گۈل يۈزى ماه تاب،
كى هۇسنۇ لەتافەتدە چۈن ئافتاب.
خەلايىق قويۇپ ماسۋەللاهنى،
كۆرۈڭ بۇ سىفەت سۇنئى ئەللاهنى.
غەرايىب ئىشى مۇندا ئىزهاردۇر،
نە قىلسە ئانىڭ قۇدرەتى باردۇر.
قىلۇر مۇزنى ئوت، تاشنى سۇ، خاهلاسا،
بولۇر پەششە هەم ئەژدەهايى رەسا.

قارا دەشتنى باغى گۈلزار ئىتەر،
چۇ گۈلزارنى چۆلدىن ئەيلەر يېتەر.
نەزەردۇر قاناتى سۇنۇق پەششەگە،
قويار بەيرىنى ۋەهمى ئەندىشەگە.
يىغاچغە نەزەر قىلسە گۈل ئاچىلۇر،
هەزىنسىز بولۇپ هەر تەرەف ساچىلۇر.
كى بۇلبۇل كېلىپ سايراشۇر باغ ئارا،
تەكەللۇم قىلۇر ئەندەلىب زاغ ئارا.
رەفىقى هىكايەت بەرەي ئۇيلە سۆز،
نەهەددۇركى، هەمدىغەسەن تىكمە كۆز.
.....①

يۈرۈپ يول، چېكىپ كۆپ جەفاۋۇ ئىنىن،
بۇ يەڭلىغ يۈرۈپ نەچچە كۈندىن كېيىن.
يېتىپ شەهرى يەكچەشمەگە ئۇشبۇ هال،
كېلۇر ئىبردى غەمگە بولۇپ پايىمال.
كى هازۇقى يەكچەشمە ئالدى خەبەر،
چىقىپ ئالدىغە فىشبازى گۈزەر.
بەيابان كېزىپ يەتتە كۈندىن كېيىن،
چىقىپ كەلدى دەريا لەبىگە يەقىن.
ئاياغدىن چىقادۇر سۇيى يوققارى،
ئىگىز يەرگە چىقمىش سۇ بارغانسارى.
كى دەريايى گەر ۋەهمى ئىبردى ئىشى،
مۇنى ۋاژگۇنە دەر ئىبردى كىشى.
كى مۇندىن ئەمىر هەم ئۆتۈپ كەتتىلەر.
كى ئۇچ كۈندە بىر غارىغە يەتتىلەر.
چىقىپ تاغنىڭ باشىغە تەشنە، ئاچ،
تۇرار كۆردىلەر، خىللاغاندەك ياغاچ.
ياغاچغە بولۇپ بىرنەچە پايمال،
بارىپ تەشنە، ئاچلىقغە خۇب بولدى لال.
كى بىر فەسل مۇندا ئەمىر ياتتىلار،

① بۇ ئورۇندىن 56 مىسرا شېئىر قىسقارتىلدى. بۇ مىسرالاردا ئەمىرنىڭ كوهى قافدا قەلها، بەبرى، زاغچەشمە، گورساراي، يەكپارى، گوركاي، قاتارلىق ئوتتۇز شەهەرگە بارغانلىقى ۋە بۇ شەهەرلەرنىڭ ئەمىرگە بەيئەت قىلغانلىقى سۆزلىنىدۇ.

كى بىر پارە غازنى تاپسپ ئاتتىلار.
كەبابنى قىلسپ ھەم يېدىلەركى چۈن،
بۇ ئەسنادا كەلدىكى ئاۋازى ئۇن.
دېمىش: «يەيسزۇ بارى گوشتلارنى سىز،
بۇ گوشدىن داغى بىزگە بەرمەسمۇسىز؟»
ئەمىر باقتىلار، يۇققارى ئۇشبۇ ھال،
تۇرادۇر كاۋاك ئىچرە ئىكىكى ئىيال.
كى ھەر ئىككىسى تەك ۋەلى قەددى تەك،
كى بىر قىسسى ھۇسنۇ جەمالى بۇ رەك.
ئەمىرنى كۆرۈپ ئىچكەرى كىردى بۇ،
دېدىلەر ئەمىر: «كىم ئىكەنلەر شۇبۇ؟»
يەنە قىلدىلار ئۇشبۇ يەكدىغ خەيال،
«كى بولغاي خەلايىق ئارا ئۇشبۇ ھال.»
بۇ سۆزلەرنى دەپ ئولتۇرۇپ ئالدىدا،
قەزايى نەمازنى قىلدى ئەدا.
نەمازىن ئەدا ئەيلەمەكدە ئۆزى،
ۋەلې ئۇيقۇ سارىغە كەتتى كۆزى.
ئەمىر ئىبردى ئەينى فەراغەتدە ھەم،
كى ئاۋازى كەلدى بۇ سائەتدە ھەم.
قىلۇر ئانچە فەريادى ئىزھارلىق،
فىغانلار بىلەن نالەئى زارلىق.
ئەمىر ئۇيقۇدىن كۆز ئاچىپ ئۇشبۇھال،
قوپۇپ كۆردى، يىغلايدۇر ئىككى ئىيال.
فەلەككە يېتىپ نالەسى، يىغلاشىپ،
ئەمىر كۆردى بىر ئەژدەھا يارماشىپ.
بارادۇر چىقىپ، قەسد ئېتىپ قاشىغە،
ۋەلې يارماشىپ غارىنك تاشىغە.
قىلۇرلار ئىكەن بۇ سەبەبدىن فىغان.
ئەمىرنىڭكى رەھمى كېلىپ شول زەمان،
كى بىر پارە ئوق ئاتتىلار بارەھا،
يىقىلدى تېگىپ يەرگە بۇ ئەژدەھا.
تۇشۇپ ئۆلدىيۇ يەردە نالە قىلىپ،
ئەمىر گوشتىنى پارە - پارە قىلىپ.
ئالىپ گوشتىدىن چىقتىلار بىر نەچە،
بۇلارغە يىتۇردىلەرۇ تۇيغۇچە،
تويۇپ باشلارىنى كىگۈردى ئۇيان،
ئەمىر ئۇيقۇغە مەيل قىلدى بۇ يان.
كى سىمۇرغنىك ئىبردى ئوردىسى بۇ،
ئىدى ئەما ئانىك بالاسى شۇبۇ.
كى ھەر يىل بالا قويمىش ئىبردى بۇرەك،
يەر ئىبردى چىقىپ ئەژدەھا ئۇشبۇرەك.
كى سىمۇرغ مۇنى بىلمەس ئىبردى نىھان،
دەر ئىبردى ۋەلى كەتتى بولغاي قايان.
ئۇشۇل سائەتى كەلدى سىمۇرغ يېتىپ،
فەلەك ساردىن يەرگە پەرۋاز ئېتىپ.
كى بىلدى باللارنىك ئاۋازى يوق،
خەيال بىرلە ئەندىشە قىلدى بىروق.
دېدىكىم: «باللار يوق ئولمىش بۇ كۈن،
داغى ئەسلى ئاۋاز كەلمەيدۇر ئۇن.»
كىلىپ كۆردى ئادەم ياتادۇر يەقىن،
دېدىكىم: «يوق ئەتمىش شۇبۇ مۇتلەقىن.
بۇ ۋەقتىدە ھەر يىل بۇ ئادەم كىلىپ،
باللارنى كەتمىش ئىكەندۇك ئىلىپ.»
ئەمىرگە قىلىپ قەسد بۇ دەر زەمان،
كى ئۆلتۈرگەيۇ قول سالىپ شول ھەمان.
باللارى ئانىك خەبەردار ئولۇپ،
دېدى قىچقىرىپ زارەۋۇ زار ئولۇپ:
«بۇ ئادەمگە دەخل ئەتمەگىل، ئەي ئانا،
يامانلىق ئاڭا قىلماغىل سەن يانا.
كى بىزدىن بۇرۇن ھەم باللارنى سەن،
ۋەلې ئەسلى مۇندىن ئۇچۇتغانمۇسەن؟»
كى سىمۇرغ دېدى: «يىلدا بۇ چاغدا،
باللار يوق ئولمىش قويۇپ داغدا.
بۇ ئادەم كىلىپ ھەر يىلى ئۇشبۇ رەك،
ئالىپ كەتمىش ئىركەن بالامنى بۇ رەك.»
بالاسى دېدى: «ئەي ئانا، بۇ كىشى،
كى بىزلەرگە قىلدى ۋەفالىق ئىشى.
سۇدىن چىقتى بىر ئەژدەھارى ئەلەم،
قويۇپ ئىبردى بىزگە يېمەككە قەدەم.
بۇ ئادەم خەبەردار ئولۇپ شول زەمان،

كى ئۆلتۈردى بۇ ئەژدەهانى رەۋان،
قىلىپ پارە - پارە ئانىڭ گۇشتىنى،
كى تۈيغۇنچە بىزگە يىدۈردى ئانى.
غىزا قىلغالى مەيلىمىز يوق ئۇچۇن،
خۇشال ياتتۇقۇ قارنىمىز توق ئۇچۇن.»
ئاناسى دېدى: «ھەر قاچان يەر ئىدىم،
كى ئادەمنى مەن بۇغا دەر ئىدىم
ۋەلىي بولسا ئانداغ، ۋەفادار ئىكەن،
كى بىزلەرگەمۇ مېھرىبان يار ئىكەن.»
كى سىمۇرغ ئەمرىنىڭ كېلىپ قاشىغە،
قاناتىنى سايە قىلىپ باشىغە.
كى تۇردى بۇ يەڭلىغ ھەۋا يانغۇچە،
ئەمىر ئۇيقۇدىن يەتتى ئويغانغۇچە.
ئەمىر ئويغانىپ كۆردىلەر بىر قارا
نېمەرسە تۇرادۇر بولۇپ مۇبتەلا.
كۆرۈپ ئانى قوپتىلارۇ ئانچۇنان،
كى بىر نەئىرە تارتتىلەرۇ شول زەمان.
داغى قورقتى ئانداغ بۇ سىمرۇغ چۆچۈپ،
ئۇۋاسىغە قوندى بۇ يەردىن ئۇچۈپ.
ئەمىر كۆردى بىر قۇش ئەجەب مۇرغىزار،
ئاياغدىن باشى ئىككى فەرسەڭچە بار.
ئىبرۇر نەقشىھايىكى جىسمى ئارىغ،
قىزىلۇ ياشىلۇ قاراۋۇ ساريغ.
كى بىر سائەتىدە بولۇپ رەڭ بەرەڭ،
كۆرۈنمىش ۋەلىي يەتمىشۇ ئىككى رەڭ.
يەنە تاجى بار ئىككى گويا بەلەندە،
بولۇپ تۇرمىش ئول يانىغە سايەبەندە،
كى يانىدا ئىككى تالۇ زۇلفى بار،
ئىبشىلمىش فەتىلە بولۇپ لالەزار.
قىلۇر جىلۋە تاۋۇس يەڭلىغ مەگەر،
بىرۇر يەئنى گويا بەھىشتىدىن خەبەر.
ئەگەر بولماسە بۇ قانات قۇيرۇغى،
كى ئادەمگە ئوخشايدۇر بۇ تۇرۇقى.
كى زىيبايى ئانداغ چىرايلىق ئىبرۇر،
جەمالىدا يۇزمىڭ قۇياش بەلگۇرۇر.

ئۇرۇس ۋەقتى گېرىيا چۇ ئەيلەپ خرام،
كېلىپ قىلدى سىمۇرغ ئەمرگە سەلام.
ئەمر ھەم ئەلەيك ئالدىيۇ دەر مەھال،
بۇ سىمۇرغ ئەمردىن سورۇپ ئەسغىھال.
دېدى: «كېرەكى قاق خەلقىدىن سىز ئەمەس،
كى سىز نە كىشى، نې قىلۇرسىز ھەۋەس.
بۇ يەرگە كېلىپ نې سەبەب بىرلە سىز،
نې ئىشتىن بۇ مەنزىل ئارا تۇشتىڭىز.
مەن ئايتۇر ئىدىم ئادەمى زادىنى،
ئىبرۇر بۇغا ئەھلى - ئەۋلادىنى،
كى ھەر يەردە تاپسام ئانى كەلتۇرۇپ،
تېرىك قويماس ئىبرىدىكىمكى مەن ئۆلتۈرۇپ.
بۇ كۇن سىز قىلىپسىز ۋەقالىق ئىشى،
نېدۇر ھاجەتىڭ، سەن نە يەڭلىغ كىشى؟
ئايىتقىل ماڭا، كارى ھالىڭ نېدۇر،
بولۇپسەنكى ھەيران، مەلالىڭ نېدۇر.
قولۇمدىن كېلۇر خىزمەتىڭنى قىلاي،
بۇ غەم دەشتىدە غەمگۇزارىڭ بولاي.
كى سەن ياخشىلىق ئىش قىلىپسەن ماڭا،
كى مەن ياخشىلىقلار قىلايىن ساڭا.»
بۇ سۆزگە ئەمر يەئنى بىسىختىيار،
چېكىپ ئاھنى يىغلادى زار - زار.
دېدىلەركى: «سىمۇرغ، كۆرۈڭ مەندە ھال،
كى رەسۋالقىدىن سورايسىز خەيال.
كى شەھبال ئۆلمەسدىنۇ ئىلگەرى،
ئالىپ كەلمىش ئىبرىدىكى ئەسما پەرى.
كى زور بىرلە ئەفرىت دىۋ زەڭگىگە،
چۇ كەلتۇرمىش ئىبرى ئانىڭ جەڭگىگە.
كى مەن كەد خۇدا مۇندا بولماس ئىدىم،
يانۇر ئىبرىدىمۇ، مۇندا تۇرماس ئىدىم.
كى ئۆلتۈردۇم ئەفرىت يامان بىگۇمان،
يەنە رەئىدى ئاتىسىنى ئۆتكەن زەمان.
سەفىد دىۋنى ئۆلتۈردۇمۇ ئۇشبۇ رەڭ،
كى خەربالى شەكلىمۇ ھەم ئۆلدى تەڭ.
كى بولمادى ھېچ بابىدا يانىغالى،

ۋە ھالاكى قويمايدۇر ئەسما پەرى،
كى مەن مەككە تېۋزۇرگلاردىن ئىدىم،
بۇ فۇرقەت ئارا دەردۇ مېھنەت يېدىم،
مېنىڭ ئاندا كۆپ لەشكەردم بار ئىدى،
كى دۇشمەنلىغۇ ھالى دىشۋار ئىدى،
يانا بار ئىدى مەئشۇقۇم ئاندا، ۋاي،
كى بولدى ماڭا نەچچە يىل، نەچچە ئاي.
كى ئاچچىغلاپ ئەسما پەرى باشىدىن،
ئۇچ ئاي بولدى مەن چىققالى قاشىدىن.
كى نەچچەند شەھەرنى مۇسۇلمان قىلىپ،
كى ئىسلام ئىشىنى فەراۋان قىلىپ.
بۇ يەرگە يېتىپ كەلدىمۇ، ئەي ئەزىز،
نە بولغايكى دىلدارلىق قىلماڭىز.
ماڭا بۇ جەراھەتنىڭ ئولمىش دەمى،
ماڭا قىلماڭىز نې بولۇر مەرھەمى.
چىقارساڭ تىكەنزارلىقدىن مېنى،
خەلاس ئەيلەسەڭ خارلىقدىن مېنى.
كى ئىندەللا بولماس ۋەلې زار ھەم،
قىلۇر ھەق تەئالا بىلۇتفى كەرەم.»
دېدى ئولكى سىمرۇغ: «مۇرادىڭ نېدۇر،
نە قايغۇ، غەمىڭ نې، خەيالىڭ نېدۇر؟
فەلەك ۋاژگۇن دەردىنى، ئەي يىگىت،
سۆزۈڭ بار يەڭلىغ ماڭا سەن ئايىت.»
ئەمر دېدى: «ئولدۇر مۇرادىم مېنىڭ،
كى سىزلەرگە بۇ ئېيتقادىم مېنىڭ.
مېنى سىز بۇ كۈن كۆھى قافدىن ئۈزۈپ،
كى ئادەم ساڭى قويسائىز يەتكۈزۈپ.»
كى سىمۇرغ دېدى: «ھاي، نە ھەيھاتدۇر،
ۋەلې بۇ نە يەڭلىغ خەيالاتدۇر.
ۋە ئەي ئادەم ئوغلى، بۇ ئاۋازىنى،
چىقارماڭ كۆڭۈلدىن بۇ رەڭ نازىنى.
ئېرۇر خام خەيال بۇ سۆزۈڭ، ئەي يىگىت،
بۆلەك ھاجەتىڭ بولسە ئانى ئايىت.
كى ھەرگىز بۇ يەڭلىغ خەيال ئەتمەگىل،
بۇ ئىشلارنى مەندىن سۇئال ئەتمەگىل.

ئىبەرمىش ماڭا نامە ئول ئىلگەرى،
بۇ سۆزلەرنى دەپ يەلكى ئەسما پەرى:
«ئېرىمنىڭكى سەن يەتمەگىل دادىغە،
ئالىپ بارماغىل ئادەمىزادىغە.»
بۇ سۆزلەردە نامە ئىبەرمىشكى ئول،
قىلۇرمەنكى ئەسما سۆزىنى قەبۇل.
چۇ ئولكىم غەيۇر پادىشاھى جەھان،
ۋەلې قورقەدۇرمەن ئانىڭدىن ياماڭ.
مۇرادىڭ بۆلەك بولسە، ئانى دېگىل،
بەجا كەلتۇرەي مەن ئانى جانۇ دىل.
ئەمر دېدى بۇ سۆزكى: «دەردىم مېنىڭ،
مۇنىڭدىن بۆلەك يوق مۇرادىم مېنىڭ.»
قويۇپ ياشلارنى تىزىغە رەۋان،
كى يىغلاپ بىروق زار قىلدى فىغان.
قىلىپ نالەئى ئانچۇنان رەڭ بەرەڭ،
كى سىمۇرغ مۇنىڭ ھالىدىن بولدى تەڭ.
يۇرەك - باغرى سۇ بولدى گويا ئاقىپ،
بۇ ھەم يىغلادىكىم ئەمرغە باقىپ.
بالالار داغى يىغلاشىپ زار-زار،
دېدىكىم ئاناسىنى: «ئەي غەمگۇزار.
سېنى ھەم بۇ ئىشلارغە ئۆلتۇرسە ئول،
كى قىلغايسەنۇ ئۇشبۇ سۆزنى قەبۇل.»
بالالار بىلەن بۇ ئەمر يىغلاغاچ،
قەبۇل قىلدى سىمۇرغ بولۇپ لائىلاج.
كى سىمۇرغ دېدى: «مەن ئۇزۇقغە چىقاي،
بارىپ ئەمدى يول جابدۇغىنى تاپاي.»
كى دەرھال يەتتە بۇغى كەلتۇرۇپ،
ئەمر ئالدىدا قويدى بۇ ئۆلتۇرۇپ.
دېدى: «گوشتىنى تازە، ئوبدان قويۇڭ،
مۇنىڭ تېرەسىنى تولۇمچە سويۇڭ.»
ئەمر ھەم تولۇمدەككىنە سويدىلار،
گوشىنى ئالىپ سانۇ سان قويدىلار.
تېرەسىگە جىق تولدۇرۇپ سۇ ئېلىپ،
كى سىمۇرغقە ئارتىپ بۇ گۆشتىنى كېلىپ،
كى مىنمەكنى قىلدىلارۇ ئىختىيار،

چىقىپ ئەرتەگەن مىنگەلى ئىختىيار.
ئوچاسىغە چىقتىلارۇ تۇش بىلەن،
سۇنى يۇكلەدىلەر تۇتۇپ گۇش بىلەن،
ئەمر مىندىلەر بويىنغە بەككىنە،
تۇتۇپ كۇكلۇدىن بۇ يىلاندەككىنە.
كى سىمرۇغ بالالار بىلەن يىغلاشىپ،
كى ئوچتى بىروق يىغلاشىپ خوبلاشىپ.
كى ئانداغ ئىگىز ئۆرلەدىكى رەۋان،
يېتىشتىكى مەئلۇم داغى ئاسمان.
كۆرۈندى جەھان دانەچە ئۇشبۇ دەم،
فەلەك باشىغە بولدى گويا ئەلەم.
بەئەينىدە گويا فەلەكنى قۇچۇپ،
كى ئادەم ساري يۇردى يەردىن ئوچۇپ.
بۇ سىمرۇغ دېدىلەركى: «ئەي كۇلئۇزار،
بۇ يولدا بىلىك يەتتە دەريايى بار.
بۇ ھەددىدىن ئول ھەدنى بىلمەك ئىشى،
خۇدادىن بۆلەك ئۆزگە بىلمەس كىشى.
بۇ دەريانى بىر - بىر قىلاي سىزگە ياد،
بىرى ئاب دەريايى ئىكىنچىسى باد.
كى دەريايى ھالا ئوچۇنچى سىيماب،
كى تۆرتىنچى، دەريايى قۇلزۇم سەھاب.
كى دەريايى خاكۇ بەشىنچىنى بىل،
ئىرۇرلارکى ئالتىنچى، دەريايى گىل.
كى يەئتىنچى دەريانى ئاتەش ئىرۇر،
كى ئۆتمەكلىكۇ ئانچە مۇشكىلدۇرۇر.»
يۇرۇپ ئالتە دەريادىن ھەم ئۆتتىلەر،
كى دەريايى ئاتەش ساري يەتتىلەر.
دېدى: «ئەي يىگىت، ھىچ قۇلاقىڭغە ھەم،
كى ئاۋازى كەلمىمۇدۇر ئۇشبۇ دەم؟»
ئەمر دېدى: «ئارى، بۇ ئاۋاز بەك،
ئانىڭ ھەيبەتىدىن يارىلمىش يۇرەك.
كى بىلسەم نېتەي، بۇ نە ئاۋازدۇر،
جەھان لەرزە بىرلە سەرئەفرازدۇر؟»
بۇسىمۇرغ دېدى: «ئەي يىگىت، سىز كۆرەك،
بۇ ئوتنىڭ ئىرۇر ئەژدەھا ئۇشبۇ رەڭ.
يۇمۇپ كۆزنى، يەر ساربغە باقماغىل،
كۆزۈڭنى بۇ ئوت ئوستىدە ئاچماغىل.»
بۇ يەردە يىدى ئىككى سان گۇشتنى ھەم،
كى بىر مىشكى سۇ ئىچتىيۇ ئۇشبۇ دەم.
ئالىپ زەررەئى قۇۋۋەتى دەر زەمان،
بارۇر ئىرىدى پەرۋاز ئەيلەپ رەۋان.
كى دەريايى ئاتەش ساري ئۇشبۇھال،
يۇرۇپ ئىككى فەرسەڭ يەنە بولدى لال.
كى سىمۇرغ دېدى: «ئالتە دەريا ئۇيان،
بۇ دەريايى ئاتەش باردىن ياماڭ.
ئۇلار بىر ساري، بۇ ئىرۇر بىر ساري،
كى ھەددىدىن ئۇزاق، ئىككى ھەسسە ناري.»
يەنە گۇشت تىلەپ ئىرىدى سىمۇرغ ھەمان،
ئەمر بەرگۇچە قوللاردىن رەۋان،
ئوشۇپ كەتتى يەر ساربغە ئۇشبۇ دەم،
كى فەرياد قىلدى بۇ سىمۇرغ بۇ دەم.
تىلەپ گۇشتى بۇ نالە قىلدى بىروق،
ئەمر باقتى گوش ئەسلى قالغانى يوق.
قىلىپ نالەئى ئانچۇنان يالبارىپ،
بۇ ئوت ساربغە ئوشتى لەيلەپ، ھارىپ.
دېدى: «ئەي يىگىت، مەنغۇ ئۆلدۇم، نېتەي،
كى سىز ھەم ئۆلەرسىز داغى، مەن نېتەي؟»
ئەمر شول زەمان خەنجەرىن قىلدى بوش،
يانىدىن كېسىپ ئالتە چارەكچە گوش؛
كى سىمۇرغنىڭ ئاغزىغە سالدى ئىلىپ،
سۇنى مىشكى بىرلەن ئىچۇردى كېلىپ.
كى قۇۋۋەت ئارامى بولۇپ جانىغە،
ئالىپ ئۆتتى دەريانىڭ ئول يانىغە.
كى بىر مەرغىزارىغە ئوشتى رەۋان،
ئەمرگە قاراپ، كۆردى ئەگلىنى قان.
كى سىمۇرغ دېدى: «ئەي پەرى، نازەنىن،
ماڭا گوش بېرىپ ئىردىڭىز ئىنىز كېيىن.
ئۇ گوشدەڭ ئەمەس، تىرىك قالتىڭ ئىكەن،
ئۆزىدىۇ ۋەلى ئانچە تالدىڭ ئىكەن.
نېمە گوشتى ئىزدى ماڭا سەن ئايت،

كى ئاغزدىمغه سالغان كېيىن، ئەي يىگىت؟»
ئەمىر يانلاردىنى ئىشارەت قىلىپ،
چۇ كۆرسەتتىلەركىم بىشارەت قىلىپ.
كى سىمۇرغ بۇ ئىشلارنى كۆردى تەمام،
دېدى: «بىزگە ئادەم گوشىدۇر ھەرام.»
بۇ گوشلارنى ياندۇرىدىۇ قەي قىلىپ،
ئەمىر يانلارىغه بۇ قويىدى كېيلىپ.
قىلىپ راست تۇمشۇقلارىدا سىلاپ،
كى ئەۋۋەلقىدەك بولدى، قويىدى يالاپ.
ئەمىر تازە بولدى، ساقايدى بۇ ھال،
قاناتىن يۇلۇپ بەرىدىۇ ئىككى تال.
دېدى: «ئەي يىگىت، سىز ئۇنۇتماك مېنى،
كى مەن ھەم ئۇنۇتمايكى ھەرگىز سېنى.»
ئەمىرگە بۇ سۆزلەرنى ئاغاز ئېيتىپ،
كى سىمۇرغ ئۇچۇپ كەتتى پەرۋاز ئېيتىپ.
يېتىپ بۇ ئۇۋاسىغه بارغان زەمان،
ئوشۇل ساردىن كەلدى ئەسما رەۋان.
يىغلىدى بۇ يەرگە تەمامى پەرى،
كى تۇشتى كېيلىپ جۇملە لەشكەرلەرى.
ۋەلى قىلدى سىمۇرغقە ئەسما غەزەب،
دېدىكىم: «بۇ ئىشلارنى قىلدىك نە دەپ؟!»
بۇ سۆزلەرنى ئەسما مۇڭا ئاڭلاتىپ،
كى سىمۇرغنىك بويىندىن باغلاتىپ.
دېدى: «ئەي ھەرامزادە، نې ئىشغە سەن،
بىغەرمانلىقنى نە دەپ قىلەسەن؟!
ساڭا ئايتىپ ئېردىمكى مەن ئىلگەرى،
ئېرىمنى ئالىپ بارمە ئادەم ساري.
دەپ ئېردىم ساڭا مەن بۇ ئۆتكەن زەمان،
نە ئىشنە ئالىپ باردىڭ سەن ئۇ يان؟!»
بۇ سىمۇرغ دېدى: «قىلدى بەك زارلىق،
ۋەلى ئالەمنى ئانچە ئىزھارلىق.
ماڭا ياخشىلىق قىلدى ئول ئانچۇنان،
كى ئۆتكەزگەنىم راستدۇر بىگۇمان.»
بۇيۇردىكى ئەسما: «تۇتۇڭلار، ئاسىپ،
ئۇرۇڭلار تاياتۇ ۋە ھالا باسىپ!»

مۇنى سوقتى ئانداغ باسىپ ھارغۇچە،
ۋەلى قالمادى ھالى يالبارغۇچە.
تاياق زەخمىدىن بولدى جىسمى يارا،
قانات ـ قۇيرۇقى سىندى بولدى ئالا.
بۇ ئەسنا يېتىپ كەلدى سىمۇرغ نەرى،
كى ئولتۇردى يەرگە تۇشۇپ ئول ناري.
دېدى: «ئەي مەلىكە ۋە ئەي كوھى قاف،
نېچۇك زۇلمدۇر بۇ، نە يەڭلىغ ئەزاب؟!
كى ئىككى بالامز، نېتەي، بار ئىدى،
كىچىك ھەر بىرى گۇشتىغە زار ئىدى،
كەچۇرمىش ئىدى ئەۋقاتىنى شۇبۇ.
كى ئەمدى بۇ يەڭلىغ بولۇپدۇركى بۇ.
سىنىپ بۇ قاناتى بولۇپدۇركى يوق،
كى ئۆلمىش بالالار قالىپ ئاچۇ توق.
نە ئىشلارغە مۇنداغ قىلۇرسىز ئەزاب،
ئەي ئەسما مەلىكە ۋە ئەي كوھى قاف؟!»
بۇ ئەسما دېدى: «بىر ئېرىم بار ئىدى،
ماڭا مېھرىبان يارۇ دىلدار ئىدى.
ئانى يەتتە دەريادىن ئول ئۆتكەزىپ
قويۇپدۇ، بۇ يەڭلىغ جەھاننى كېزىپ.»
دېدى سىمۇرغ ئول ئادەمىزادىنىك،
كى زولمى بولۇپدۇركى بىزگە ئانىك.
بارىپ مەن ئانى ئۆلتۇرەي ئۇشبۇھال،»
دېدى، ئۇچتىيۇ بۇ سىغەت دەر مەھال.
بۇلار مەنئ قىلدىلارۇ ئانچۇنان،
قەبۇل قىلمايىن سىمۇرغ ئولدى رەۋان.
ئەمىر ھەم نەماز ئەيلەدى مۇبتەلا،
باسىپ يەر يۈزىنى قاراڭغۇ قارا.
نەمازدىن يانىپ فارىغ ئولغان زەمان،
نەزەر قىلدىلار، بىر ساري ئاسمان.
ئەمىر كۆردى سىمۇرغنىك قارەسى
كېلىپدۇر، ئېرۇر بۇ ئانىك سايەسى.
كى چاڭگالە بىر زور ئۇلۇغ تاشى بار،
بۇ تاش ئېردى گويا كى ئەينى چىنار.
كېلىپ ھەملە قىلدىكى بۇ قاشىغە،

رەۋان قىلدى تاشنى ئەمىر باشىغە.
ئەمىر تۇزدى مۇندىن يىراقىغە بارىپ،
بۇ تاش تۇشتى ئاندىن بۇ يەرگە كېلىپ.
زەمىن لەرزەگە كەلدى ھەم تىترەشىپ،
تۇرۇپ نەچچە پەرسەك زەمىندىن ئاشىپ.
كىرىپ كەتتى قىرق ئالتە گەز يەرگە ھەم،
يەنە كەلتۇرۇپ ئاتتى تاش ئۇشبۇ دەم.
كى ھازەل - قىياس ئۇچ قېتىم ئۇشبۇ رەك،
ئەمىر باشىغە تاشلادى قەلئە سەك.
ئەمىر قىلدى بىر بارە ئوقنى رەۋان،
كى سىمۇرغ يىقىلدى تېگىپ شول زەمان.
مۇنىك ئىككى تال شەھپەرىنى ئالىپ،
رەۋان بولدى ئانى قويۇنغە سالىپ.
كىن ئون يەتتە كۈن يېرۇل يۈرۈپ كەتتىلەر،
بارىپ بىر چەھار باغىغە يەتتىلەر.
كىرىپ باغ ئىچرە بولۇپ پايىمال،
چەھار باغنى قىلدى مۇنداغ خەيال:
«كى بولغاي بۇ نۇشىرۋاننىك باغى،
كى ئوخشايدۇر بەغدادىغە بۇ داغى.
دەرەخت، جۇملە بوستانۇ تامى ھەمە،
تەمام ئەينى ئوخشايدۇ بارى ھەمە.»
سۆيۈندى ئەمىر، بولدى خوب شادىمان،
خۇداغە قىلىپ شۇكرلەر ئانچۇنان.
كېلىپ ھەزنە قىلغانلارى يادىغە،
كى چىقتىم دېدى ئادەمزادىغە.
ئەمىر شادلىقنى ئالىپ باشىغە،
تەماشا قىلىپ كەلدى كۆل باشىغە.
بەئەينىكى نۇشىرۋاننىك باغى،
ئەمىر خاتىرىغە بۇ كەلدى داغى.
ئوشۇل كۈن بولۇپ ئاشقى بىقەرار،
يەنە يادىغە كەلدى مېھرى نىگار.
كۆزۈندى بۇ باغ ئىچرە ئول مەھۇەشى،
بولۇپ تازە ئول ئىشقىنىك ئاتەشى.
ياڭى باشىدىن يۈزلەنىپ دەردى ئىشق،
كى مەجنۇن يانا قىلدى بۇ يەردە ئىشق،

چېكىپ ئاھنى ھەر تەرەپكە باقىپ،
رەۋان بولدى ياشى كۆزىدىن ئاقىپ.
ئەمرىنىك يىغى بىرلە ئېرىدى ئىشى،
بۇ سائەت كىرىپ كەلدى ئىككى كىشى.
بۇلار كەلدىيۇ ھەم سەلام ئەيلەدى،
ئەمىر بۇ جەۋابىن خىرام ئەيلەدى.
دېدىلەر ئەمىر: «ھاي ئاكا، ئۇشبۇ چاغ،
كى نۇشىرۋاننىك ئەمەسمۇ بۇ باغ؟»
كۈلۈپ ئول كىشىلەر دېدىكىم قاراپ:
«ئەمەس، ئەي يىگىت، بۇ ئېرۇر كۆھى قاف.
بۇ تۆرتىنچى ئىقلىمنىك ئولىمش بەرى،
قانى قايدا نۇشىرۋان، ئول ناری.
بۇ باغ شەھ جۇنەيد بەندە قۇشنىك ئېرۇر.
بۇ يەرلەرگە ئەسمانىك ھۆكمى يۈرۈر.
نە خۇش ئوخشاتىپسىز قىلىپ ئىمتەھان،
كى ئوخشايدۇ بۇ باغ ھەمە ئانچۇنان.
كى نۇشىرۋان باغى بىرلى بۇ تەك،
بۇ باغلار ئېرۇر يەئنى بىر قىسمى رەك.
كى نۇشىرۋاننىك باغنى دادام،
كى ئەتمىش بۇ باغ ياڭزادا ئاستا ئام.
بىز ئەتكەن بۇ باغلارنى بىر رەڭزەدە،
ھەمە بىر تۇزۇتلەردە، بىر رەڭزەدە.
ئاتىم مەۋلا ئاشۇبى نەقاشدۇرۇر،
مۇنىڭكى ئاتى فەھلەۋى تاشدۇرۇر.
ۋە سىز نې كىشى، ئەي يىگىت، ئۆي قايان؟
نە ئىشلار ئۇچۇن كەلدىگىز سىز بۇ يان؟»
ئەمىر دېدىلەر: «بۇ نە يەر بىلمەدىم،
ئۆزۈم مەككە بۇزۇرگلاردىن ئىدىم.
ئەبۇلئالىدۇر ئاتىمىز، ئەي پىرى،
ئېرۇرمەنكى ئەسما پەرنىك ئېرى.
مېنى يانغالى قويمادى ئول نېتەي،
چىقىپ ئېردىم ئاچچىغلابان، دەپ كېتەي.
مېنى مۇندا سىمۇرغ دېگەن يەتكۈزۈپ،
قويۇپ يەتتە دەريادىن ئول ئۆتكۈزۈپ.
چىقىپمەن يۈرۈپ يېرل، كېزىپ تېزۇ ئۇنە

ۋەھالا بۇ مەنزىلگە چىقتىم بۇ كۈن.»
ئەمدى سۆزى بولماي بۇلارغە قەبۇل،
بۇ سۆزلەرنى يالغان دەپ ئويدىكى ئول.
بۇ ۋەقتىدە كىرىپ كەلدىيۇ باغىبەندە،
بەغايەت زەبەردەست ئىپرۇر بۇ بەلەندە.
ئەمرنى كۆرۈپ بۇ يۈگۈردى رەۋان،
تاياق سالدىيۇ بەرمەس ئەيلەپ ئەمان.
تاياقنى ئالىپ ئىلكىدىن شىرى مەرد،
ئۇرۇپ ئىپردى يەر بولدى ئول گەردۇ گەرد.
كۆرۈپ مۇللا ئاشۇبى نەقاشلار،
دېدىكىم بۇ ئىشلارغە شەھباشلار.
كى يىغلاشتى تۇپراق ساچىپ باشىغە،
يۈگۈردىكى شاھى جۇنەيد قاشىغە.
دېدىلەركى: «ئەي پادىشاھى جەھان،
كېلىپدۇركى غەييۇرى بىر پەھلەۋان.
ئانىڭ يۈق ئىكەن ئىلكىدە يايۇ ئوق،
سالىپ بىر تاياق باشىنى قىلدى يۈق.
ئەجەب پۇرسەلافەت ئىپرۇر ئول كىشى،
فىسەند بولدى بىزگە بۇ ئەرىنىڭ ئىشى.»
بۇ سۆزدىن تۇشۇپ شاھىغە ۋەھشەتى،
ئەمر قاشىغە چىقتى بۇ سائەتى.
كۆرۈشتى قىلىپ تەئىزىمۇ ئۇشبۇ ھال،
شەھەرگە ئالىپ كىرىدىيۇ ئۇشبۇ ھال.
تاپىپ نەغمەنى مەي تۇرۇپ بىرنەچە،
كى مەجلىس بېزىپ ئىككى كۈن بىر كېچە.
قاتىپ دارۇ بىھۇشنى فەند قىلىپ،
بۇ ئەسنا ئەمرنى تۇتۇپ بەند قىلىپ.
ۋەلې خاھلادى ئۆلتۇرۇرگە ھەمان.
دېدى بىر ۋەزىرى قوپۇپ دەر زەمان:
«بەغايەت بۇ ئىشلارنى مۇشكىل بىلىڭ،
مۇنى ئانچە سەبرى تەھەممۇل قىلىڭ.
بۇ ئىپرمىشكى ئەسما پەرىنىڭ ئىپرى،
كى غەييۇر، زەبەردەست ئىپرۇر ئول پەرى.
كېلۇر بىر خەبەر ئالسە ئاندىن چەرىك،
كى نەسلىگنى قويماس جەھاندا تېرىك.
مۇنىڭ تەدبىرى ئول ئىپرۇر، ئەي ئەزىز،
بىرۇرمىزكى ھەركۈندە ئول رۇخكە بىز.
كى بىر ئۇينى مۇندا ھەلى كەلتۇرۇپ،
كى دەرھال بۇ يەردە ئانى ئولتۇرۇپ.
تېرەسىنى سويسۇن تېلۇمدەككىنە،
بۇ ئادەمنى تىقساق ئاڭا بەككىنە.
كى جاڭگالدا قويساق مۇنى ئۇشبۇ ھال،
كى رۇخ ئالغۇسىدۇر، قىلىپ ئۇي خەيال.
قۇتۇلساق بۇ يەڭلىغ قىلىپ بىزگە خۇب،
كېيىن ئاند ئىچىپ بەرگەلى بىزگە خۇب.»
ئوشۇل دەم بۇ سۆزدىن سىپاھى چاپىپ،
ئالىپ كەلدى سائەتدە بىر ئۇي تاپىپ.
ئانى ئۆلتۇرۇپ، تېرەسىنى سويۇپ،
ئەمرنى ئاڭا يۆرگەدىلەر قويۇپ.
ئالىپ كەلدى جاڭگال كۆرۈندى چاقىن،
قويۇپ ياندى رۇخ مەنزىلگە ياقىن.
كۆرۈپ رۇخ ئوشۇل دەم بولۇپ كامران،
ئاياغ سالدى، كەتتى ئالىپ تاغ سويان.
بارىپ قوندى تاغ باشىغە ئۇشبۇ چاغ،
يارىپ تېرەنى قويمىش ئىپردى ئاياغ.
ئەمر ھالىغە كەلدى، كۆز ئاچتىلار،
كۆرۈپ رۇخغە بىر نەئرەئى تارتتىلار.
كى رۇخ ئۇركۈبان ئۇچتى پەرۋاز ئىتتىپ،
ئەمر چىقتى ئۇي تېرەسىنى تىتىپ.
بۇ تاغ ئانچە ئىسسىغ ئىدى كۈندۈزى،
كېچە بولسە ئانداغ ساۋۇقنىڭ مۇزى.
ئەمر كۈندۈز ئولسە بېلىقلار تاپىپ،
كەباب ئەيلەمىش ئىپردى تاغقە ياقىپ.
كېچە بولسە مۇزلاپ ساۋۇقدىن يامان،
كىرىپ رۇخ قاناتىغە ياتتى ئەمان.
بولۇپ مۇندا بىرنەچە كۈن پايىمال،
ئەمر قىلدى ئاخىر بۇ ئىشغە خەيال.
دېدى: «مەن ياتىپ ئۆتكۈدەك يىلۇ بۇي،
كى رۇخ ئۇچسە ئەدى پۇتىنى تۇتاي.
نە يەرگە بارادۇر، بارۇرمەن شۇ يان،

ۋەلي قىلدى مەنزىل تەرەفنى بەيان.»
بۇ سۆزلەرنى دەپ بىر مۇناجات ئوقۇپ،
ئەمىر تۇردى رۇخسەت پۈتىنى تۇتۇپ.
كى رۇخ ئۇچتى پەرۋاز ئەيلەپ رەۋان،
چىقىپ يۇردى ھەم بىر ساري ئاسمان.
ئۇچۇپ ئۇچ كېچە كۈندۈزۇ ئۇشبۇ ھال،
ئەمىرنىڭ تالىپ قوللارى بولدى لال.
كى تۆرتىنچى كۈن بولمىش ئىردى بۆلەك،

دېدىلەر: «تۇتاي بىر قولۇم بىرلە بەك.»
ئەمىر تۇتقۇچە قول سالىپ بىر يېرلى،
جۇدا بولدى رۇخسەتنى پۈتىدىن قولى.
كى رۇخ يۇردى ئۇچۇرلەپ ساري ئاسمان،
ئەمىر بولدى ھەم يەر يۈزىگە رەۋان.
كۆزىگە كۆرۈنمەس ئىدى يەر يۈزى،
بۇ يەكسلىغ ئىرۇر راۋىياننىڭ سۆزى.

فەسلى داستان، بىختەك ھەرامزادە خاجە جۇمھۇر دانانى نۇشىرۋانغە چاقىرىپ، نۇشىرۋان خاجە جۇمھۇر دانانىڭ كېزىلەرىگە مىل تارتىپ، خاجە جۇمھۇرنىڭ كېزىلەرى نابىنا بولغانلارى

كى نۇشىرۋان ئولتۇرۇپ تەختىدە،
دېدى خاجە جۇمھۇرغە بۇ ۋەقتىدە:
«ئەبۇلئالىغە بولدى نەچچەند زەمان،
خەبەر يوق ئانىڭدىن كېتىپدۇر قايان؟
قوپۇڭ، ئەي خاجەم، سىز ئاڭا رەم سالىڭ،
تىرىكمۇ، ئۆلۈكمۇ، خەبەرنى ئالىڭ.»
بۇ سۆزدىن ئوشۇل دەم خوجە سالدى رەم،
باقىپ دېدى: «ئەي پادىشاھى كەرەم.
تەبرىكدۇر ئەبۇلئالى، قىلسام ھەۋەس،
ۋەيا يەردە يا ئاسماندا ئەمەس.
كى يەر ئاسمانىڭ ئاراسىدا ئول،
بۇلۇتدىن ئىگىزرەك تۇرادۇركى ئول.»
دەپ ئىبرىدىكى شەھ قالدى ھەيران ئولۇپ،
كى بولدى سەراسىمە گىريان ئولۇپ.
مۇڭا كۈلدى بەختەك باقىپ ئۇشبۇھال،
دېدى: «ئەي خاجە، بۇنە يەكسلىغ خەيال؟
ئۇچاي دېسە ئادەمدە يەر قتۇر قانات،
قىلۇرسىز ئاڭا مۇنچە ياخشى سىغات.»
دېدى خاجە: «رەمىنىڭكى ھۆكمى شۇبۇ،
كى بىلمەيدۇمەن ئۇشبۇ سۆزلەرنىڭ
بۇ سۆز بىرلە شەھ بۇيرۇدى شول زەمان،
دېدى: «بىر ئىنەك كەلتۇرۈڭلار رەۋان.»
ئالىپ كەلدى دەرھال بۇغاز بىز ئىنەك،

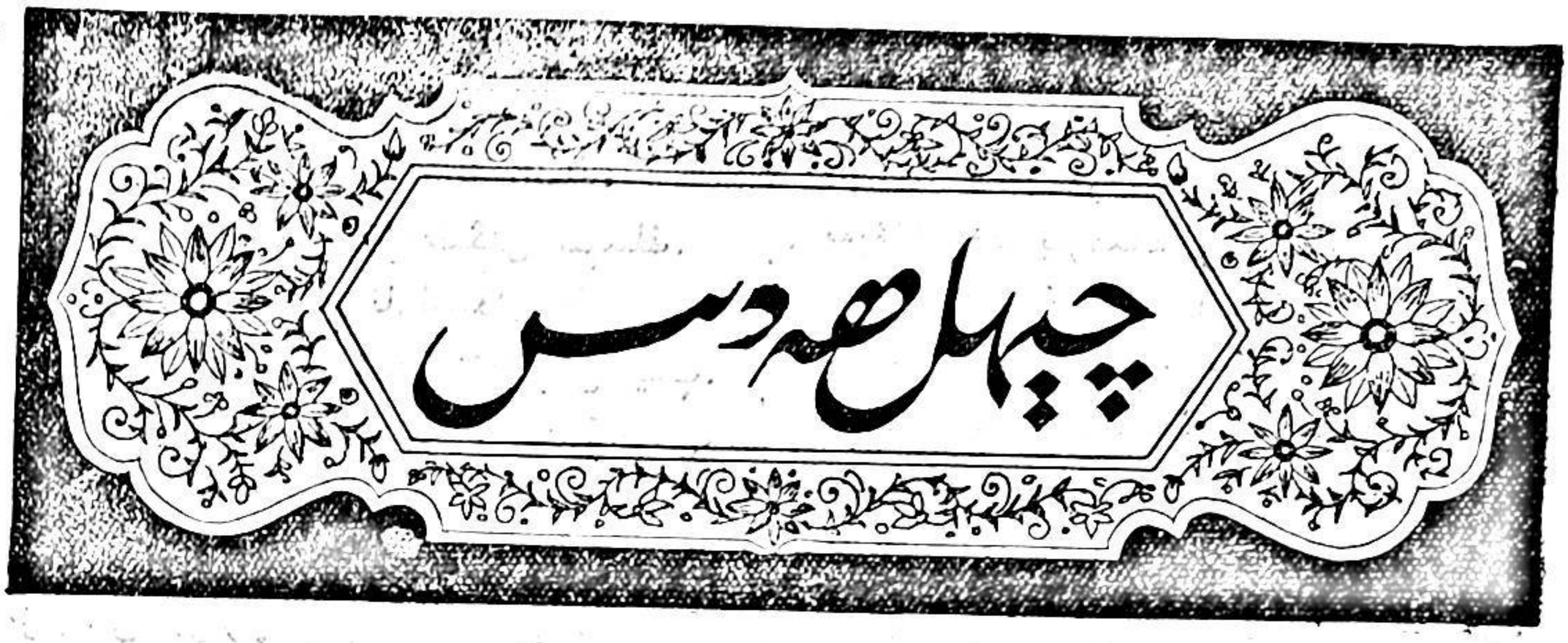
دېدى: «بۇ مۇزاينىڭكى جىنسى قارا.
ئۆزى ئەركەكۇ خۇپ تېنى ساقدۇرۇر،
ۋەلي قۇيرۇقىنىڭ ئۇچى ئاقدۇرۇر.»
خاجە رەم سالىپ دېدى: «ئەي شەھرىيار،
مۇزاينىڭ فىشانەسىدە ئاقى بار.»
قەزايى قەدەرگەكى ھېچ چارە يوق،
قىلۇر پەششە تەقدىرىچە پىلنى چوق.
ئىنەكنىڭ ھەمان قورساقنى يارىپ،
بۇلار باقتى ئول دەم مۇزاينى ئالىپ.
بۇ بەختەك ھەرەمزادەنىڭكى سۆزى،
كېيلىپ راستغە كۆردىكى شەھنىڭ كۆزى.
خاجە رەم سالۇر ۋەقتىدە، قاشىغە،
قىلىپ چەمبەرەك قۇيرۇغىن باشىغە.
كى بولماق بۇ يەكسلىغ ئىرادە ئىشى،
ھەر ئىشنى ئۆزىدىچە قىلالماس كىشى.
كى ئاندىن مۇھەببەتنى شەھ تاشلادى،
كى بەختەك يامان سۆز قىلا باشلادى.
چاقىپ شاھغە قىلدى سۆز ئۇشبۇ رەڭ،
دېدى: «خاجەنىڭ بۇ ئىشنى كۆرەڭ.

قىلۇر مۇنچه تەئرىق ئەبۇلئالىنى،
دېمىشلەركى يالغان مۇنىڭ ھالىنى.
قانات ـ قۇيرۇغى بولماسە يا ئانىڭ،
بۇ يەڭلىغ كۆرۈپ دەۋلەتكىنى سېنىڭ.
كى «يەر ئاسمانىنىڭ ئاراسىدا» دەپ،
كى تەئرىق قىلۇر مۇندا تۇزلارنى يەپ.
سۆز ئانىڭدۇر سىزگە بۇ دوست ئەمەس،
ۋەلىي بولماسە ئۇشبۇ سۆزنى دېمەس.»
دەپ ئېردى ھەرامزادە بەختەك بۇ رەڭ،
غەزەبدىن بولۇپ شاھنىڭ ھالى تەڭ.
بۇيۇردىكى بەختەكنى: «سەن ئۇشبۇ ھال،
مۇنىڭدىن چىقىپ نەچچە مىڭ تەڭگە ئال.
ئۆلۈمدىن بۆلەك خاجەگە زۇلم قىل،
كۆزىگە يەنە تارتغىل ئەمدىكى مىل.»
بۇ يەڭلىغ قىلىپ ھۆكم نۇشىروان،
كى بەختەك ئالىپ چىقتى بەرمەي ئەمان.
ئالىپ نەچچەمىڭ تەڭگەنى ئۇشبۇ چاغ،
چېكىپ مىل كۆزىگە، قىلىپ بىدىماغ.
بۇ كۈنلەر تۇشۇپ خاجەنىڭ باشىغە،
يانا كىردى نۇشىروان قاشىغە.
كىرىپ دېدى: «ئەي پادىشاھى پەنا،
مېنىڭ لازىمىم بولغۇسىدۇر يانا.
كى ئون سەككىزىنچى يىلى مۇندا بىر،
بولۇر فىتنە پەيدا، كېلۇرلار ئەمىر.
سىنى قويماس ئولتۇرغالى تەختىدە،
مېنى ئىزدەگەيسەن ئۇشۇل ۋەقتىدە.
پىتىپ روزەئىنامەنى دەر زەمان،
بېرگىن شاھنىڭ بولدى يىلغە رەۋان.
چىقىپ خاجە جۇمھۇر بىلەن نەچچە تەن،
كېلىپ كۇفە شەھرىدە تۇتتى ۋەتەن.

*

بۇ سۆز مۇندا قالدى يانىپ سۆز ئۇيان،
قىلاي بىر ھىكايەتنى ئەمدى بەيان.
قىلۇر راۋى سۆزلىكى مۇنداغ ئەدا،
بەناگاھ ئەمىر بولدى رۇخسىز جۇدا.
بۇ سائەتتە ئەسما پەرى ئولتۇرۇپ،
ئەمىر يادىغە كەلدى بۇ ئاھ ئۇرۇپ.
دېدى: «ئەبدۇردىمان، يەقىنراق كېلىڭ
ئەبۇلئالىغە بىرگىنە رەم سالىڭ.
قايانداۇر بۇ كۈنلەر ئارا ئول يىگىت،
ئانىڭ ھالى قايداغ، ملاڭا بىر ئايت.»
باقىپ رەمنى موللا ئەبدۇرەھمان ئاربىغ،
دېدىكىم قوپۇپ: «ھەسرەتا، ۋادەرىغ.
بىلىڭ، ئەي مەلىكە، بۇ كۈن ئول ئوغۇل،
بولۇپدۇركى رۇخ ئىلكىدىن زايىئ ئول.
چىقىپدۇركى رۇخ ئاسمانغە ئالىپ،
بولۇپدۇر جۇدا، يەرگە كەلمىش يانىپ،
ۋەلىي تېزۇ تۇن بارغىلۇ سەن فاتۇت،
كى يەر سارىغە تۇشكۇچە ئانى تۇت.
پەرىلەر بىروق يۇردى پەرۋاز ئېتىپ،
ئەمىر تۇشكۇچە تۇتتى دۇلەر يېتىپ.
كى ئاھىستە يەرگە ئالىپ قويدىلار،
ئەمىر باشىدا جەمئ ئولۇپ تۇردىلار.
پەرىلەر يىغلادى ئەمىر قاشىغە،
كى ئەسما پەرى كەلدى ھەم باشىغە.
كىلىپ لاۋۇ لەشكەر بىلەن خاسۇ ئام،
ئەمىر باشىدا جەمئ بولدى تەمام
ئەمىر كۆز ئاچىپ كۆردىلەر ھەر بىرى،
تۇرار لەشكەرى بىرلە ئەسما پەرى.
ئەمىر باقمادى ئەسماغە ئول زەمان،
ۋەلىي قىلدى ئۇيرۇپ يۇزىنى بۇيان.
قۇرەيش مېھرى سۇلتان بولۇپ ئىنتېزار،
قۇچاقلاپ بىروق يىغلادى زار ـ زار.
كى ئەسما دېدى: «يا ئەمىر، بىلمەدىم،
يامانلىق قىلىپ ياخشىلىق قىلمادىم.
بۇ قىتىلمىغە مەن تەۋبە قىلدىم كۆرۈڭ،
بار الىدىڭ قوپۇپ شەھرى زەرگە يۇرۇڭ.
ئىبەرتەيكى ئادەم سارىغە، ئۇتۇڭ،
بارىپ يانغۇچە ئىككى ـ ئۇچ كۈن قونۇڭ،
كى توختاتسام ئەمدى ئىبەرمەي بۇدەم،
ئانام رۇھى بىزارلار بولسۇ ھەم.»

(ئاخىرى 110 ـ بەتتە)

ئەلىشىر نەۋائى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: جاپپار ئەزىمشاھ

مۇھەررىردىن: «چېھىل ھەددىس» («ئەربەئىن» دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ئەلىشىر نەۋائىنىڭ ئىجادىي مىراسلىرى ئىچىدىكى ئەخلاقىي تېمىغا ئائىت ئەسەر. نەۋائىي بۇ ئەسىرنى ئەبدۇرەھمان جامىنىڭ «ئەربەئىن» ناملىق ئەسىرىدە تاللانغان ھەدىسلەر ئاساسىدا ئىشلەپ چىققان. بۇ ئەسەرگە تاللانغان قىرىق ھەدىس كىشىلىك ھاياتتا ناھايىتى زۆرۈر بولغان ئەدەب-ئەخلاق مىزانلىرى ۋە ھېكمەتلىك سۆزلەردىن ئىبارەت. بۇ سۆزلەر «سەھىھۇل-بۇخارى» ۋە «سەھىھۇل-مۇسلىم» قاتارلىق ھەدىس كىتابلىرىدىن ئېلىنغان بولۇپ، بۇلار ئەڭ ئىشەنچلىك ۋە ئەڭ مۆتىۋەر ھەدىسلەر دەپ قارالغان. بۇ ھەقتە نەۋائى بۇ ئەسەرنىڭ مۇقەددىمىسىدە:

ئوقۇغاندا بۇخارىيۇ مۇسلىم،
قىرق سۆز بارچە شۇبھەدىن سالىم.

دېگەن. نەۋائى بۇ قىرىق ھەدىسنى ئەرەبچىدىن تۈركىي تىلغا نەزمىي شەكىلدە تەرجىمە قىلغانىدۇ ۋە ئۇنىڭ مۇقەددىمە، خاتىمىلىرىنى يېزىپ، ئايرىم بىر ئەسەر ھالىتىگە كەلتۈرگەن. نەۋائىنىڭ بۇ ئەسىرى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن ھىجىرىيە 886-(مىلادى 1481—1482-) يىلى ئۇستاز ئەبدۇرەھمان جامىدىن دۇئا ۋە ئىجازەت ئالغانىدىن كېيىن، بىر-ئىككى كۈن ئىچىدە ئۇنى تامامىلىغانلىقىنى ئېيتقان. نەۋائىنىڭ بۇ تەرجىمە ۋە شەرھىلىرىدىن ئۇنىڭ خەلقچىللىق، تەرەققىپەرۋەرلىك ئىدىيىسىنى ئوچۇق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. كۈمانىستىك خاراكتېر نەۋائىينىڭ باشقا ئەسەرلىرىدىكىگە ئوخشاشلا «چېھىل ھەددىس» تېمۇ ئالاھىدە جۇلالىنىپ تۇرىدۇ. شۇڭا ئەلىشىر نەۋائىنىڭ بىر پۈتۈن ئىدىيە سىستېمىسىنى ئۆگەنگەندە ۋە تەتقىق قىلغاندا «چېھىل ھەدىس» مۇ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

«چېھىل ھەددىس» نىڭ بۇ نۇسخىسىنى نەشرىگە تەييارلاشتا بۇ ئەسەرنىڭ كۆچادىن تېپىلغان قول يازمىسى ئاساس قىلىندى. ئەسەرنىڭ ئاخىرىغا بۇ ھەددىسلەرنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى نەسرىي تەرجىمىسى قوشۇمچە قىلىندى.

* * *

ھەمد ئاڭاكىم كەلامى خەيرى مەئال،
قىلدى ئەلگە رەسۇلدىن ئىرسال.
ئول رەسۇلىكى ھەم كەلامى فەسىھ،
ئەلگە يەتكۈردى ھەم ھەددىسى سەھىھ.
تا ئۇلۇس جەھلدىن خەلاس بولۇپ،
ئىلىم خىلۇەتىگە ھىغە خاس بولۇپ.
چۇن تامۇغدىن نىجات تاپغايلار،
ئۇچماق ئىچرە ھەيات تاپغايلار.

جەللى زىكرى زىھى ئىلاھى رەفىئ،
ئىززى قەدرى زىھى رەسۇلى شەفىئ.

دەر سەبەبى تەئلىف ئىن رىسالە

ئول سەفا ئەھلى پاك فەرجامى،
پاك فەرجامى، پاك پەر جامى.
ئول يەقىن ساری دەستىگىر ماڭا،
قىبلەئى ئۇستادۇ پىر ماڭا.
كى تۇتۇپدۇر جەھاننى تەسىنغى،
نەزم دىۋانۇ نەسر تەئلىفى.
چۇنكى ھەجرىتدىن ئەل ئاراسىدا سۆز،
سەكسەن ئالتە ئىددىيۇ سەككىز يۈز.
كىم يانا تۇھمىتى ئەيان قىلدى،
تۇھفە يىق تۇرفەئى بەيان قىلدى.
ئۇقۇغاندا بۇخارىيۇ مۇسلىم،
قىرق سۆز بارچە شۇبھەدىن سالىم.
نەسر ئىلە تەزمنى مۇرەككەب ئىتتىپ،

فارسىي نەزم ئىلە مۇرەتتەب ئىتتىپ.
ئەربەئىنى چىقاردىكىم جانلار،
بەلكى قىرق ئەربەئىن چىقارغانلار.
تاپتىلار ئاندا نەشئەئى مەقسۇد،
«ئەربەئىن» دىن نىچۇككى ئەھلى شۇھۇد.
فارسىيدانلار ئەيلەبان ئىدراك،
ئارى ئىتتى بۇ نەفئىدىن ئەتراك.
ئىستەدىمكىم بۇ خەيل ھەم بارى،
بولماغايلار بۇ نەفئىدىن ئارى.
مەن دىمەكنى چۇ مۇددەئا ئەيلەپ،
ئول ئىجازەت بىرىپ دۇئا ئەيلەپ.
مۇددەئا چۇن بارى سەۋاب ئىتتى،
ھەر دۇئا قىلدى مۇستەجاب ئىتتى.

بىر ـ ئىكى كۈنگە ئېھتىمام ئەتتىم،
كۆز تۇتاردىن بۇرۇن تەمام ئەتتىم.
بار ئۇممەتمكى شاهى شەرئ ئايىن،
كى نەبىي شەرئىغە بېرۇر تەزىين.
چۈن ئول ئەۋراق ساری سالغاي كۆز،
ئەيلەگەي كۆڭلىگە ئەسەر باری سۆز.
نەسردىن داغى بەھرەۋەر بولدى،
نەزمدىن داغى باخەبەر بولدى.
بۇ كۈن ئولسە ھەدسىلەرگە مۇتېھئ،
تاڭلا بارسە مۇھەددىس ئاڭا شەفېھئ.

(1) لايومن احدكم حتى يحب لاخيه مايحب لنفسه

مۇئمىن ئېھرمەستۇر ئولكى ئىماندىن،
روزىگاربدا يوق سەفا كۆرگەي.
تاكى قەرداشىغە رەۋا كۆرمەس،
ھەرنىكىم ئۆزىگە رەۋا كۆرگەي.

(2) من لايرحم الناس لايرحمه الله

تەكرىدىن رەھم ئەگەر تەمەئ قىلساڭ،
ئەۋۋەل ئولماق كېرەك سەن ئەلگە رەھم.
ھەر كىشىكىم ئۇلۇسقە رەھم ئەتمەس،
ئاڭا رەھم ئەيلەمەس رەھمۇ كەرىم.

(3) المسلم من سلم المسلمون من يده ولسانه

كىم مۇسۇلمانلىق ئەيلەسە دەئۋى،
چىن ئەمەس گەر فىدا قىلۇر جانلار.
ئول مۇسۇلماندۇرۇركى سالىمدۇر،
تىلىيۇ ئىلكىدىن مۇسۇلمانلار.

(4) خصلتان لايجتمعان فى مومن البخل وسوء الخلق

مۇئمىن ئېھرسەڭ قىلىپ ئۆزۈڭنى شاد،
ئەل بىلە رەۋشەن ئول نېچۈككىم شەمئ
نېگەكىم تەكرى ھېچ مۇئمىنده،
بۇخلۇ بەدخۇيلۇقنى قىلمادى جەمئ

(5) نوم الصبيحة تمنع الرزق

سۇبھى ئۇيقۇسىن ئولكى ئەيلەدى تەرك
رىزق ئۇرىن ئۆزمگە تۇش كۆرگەي.
ئولكى غەفلەتدىن ئەتتى نەۋمى سۇبۇھ،
بۇ شەرەفنى مەگەركى تۇش كۆرگەي.

(6) يشيب ابن ادم ويشيب فيه خصلتان الحرص وطول الامل

ئادەمغە ئەگەرچە ۋاقېئدۇر،
قارىغان ساری بارچە ئىشدا خەلەل.
ئىككى فېئلى ۋەلې يىگىترەك ئېھرۇر،
بىرى ھىرسۇ بىرىسى تەۋلى ئەمەل.

(7) الدنيا ملعونة وملعون مافيها الا ذكر الله تعالى

دۇنيەكىم ھەرنە ئاندادۇر مەۋجۇد،
بولدى ھەق لەئنەتى گىرىفتارى.
غەيرى ھەق زىكرىنكىم، ئېھرۇر زاكىر.
تەكرىنىڭ ردىمەتى سەزاۋارى.

(8) ان الله يحب السهل الطلق

ھەق سېخى سۆيگەي ئەل بىلە بولساڭ،
تىلۇ كۆڭلۈڭنى بىر قىلىپ يەكروي.

ئۆكتە سۇرسەك شۇكۇفتەئى خەندان،
زەين قىلساك كۆشادەئى خۇشخۇي.

(9) دم على الطهارة يوسع عليك الرزق

گەر ھەمىشە تەھارەتىك بولسە،
ئارىغاي فاقە چەرگى ئول سۇدىن.
تاھىر ئول، ئىستەسەك فۇزۇن روزى،
خاسىر ئولكىم يىتۇردى بۇ سۇدىن.

(10) اطلبو الخير عند حسان الوجوه

ئەيكى، بىر ئىشدە ھاجەتىك بولسە،
ياخشى يۈزلۈكدىن ئىستە بەخشايىش.
تاكى ئىبەخشايىشدىن ئەۋۋەلرەك،
كۆرمەكىدىن يىتىشكەي ئاسايىش.

(11) لايلدغ المومن من جحر واحد مرتين

ئەيكى بىر نىش يەتتى مۇرىدىن،
كۆڭلۈڭە نېچە ئۇز ئىسە ياتلا.
چۇنكى مۇئمىنغە يەتمەدى ھەرگىز،
بىر تۆشۈكدىن يىلان ئىكى قاتلا.

(12) لعن عبد الدينار ولعن عبدالدراهم

رەھمەت ئازادە شىكى ئول ئالماس،
دەھر دىنارۇ درھەمىن غەمغە.
لېك لەئنەت ئاڭاكى، قۇل بولغاي،
خاھى دىنارۇ خاھى درھەمغە.

(13) كثيرة الضحك تميت القلب

ئەسرۇ كۆپ كۈلمەكىم، ئۆلەر ئىرمىش،
زىندە دىل كۆڭلى كۈلكى كىسرەتىدىن.

مۇنى ھەر كىمكى بىلدى كۆڭلى بىلە،
كۈلمەكى ئولسە كۈلكۇ ھەسرەتىدىن.

(14) من اعطى لله ومنع لله واحب لله وابغض لله فقد استكمل ايمانه

كىمگەكىم ھەببى بەئزى مەنئى ئەتا،
ھەق ئۇچۇن بولدى جەزم بىل ئانى.
كىم ئىھرۇر تەكرى لۇتغىدىن كامىل،
ئەھلى ئىمان قاشىدا ئىمانى.

(15) الجنة تحت اقدام الامهات

ئانالارنىڭ ئاياغى ئاستىدادۇر،
رەۋزەئى جەننەتۇ جىنان باغى.
رەۋزە باغى ۋىسالىن ئىستەر ئىھسەك،
بول ئاناكىنىڭ ئاياغى تۇفراغى.

(16) المجالسة بالامانة

قايسى مەجلىسدەكىم ئىشتتىك سۆز،
بىلكىم ئول سۆز ساڭا ئەمانەتدۇر.
گەر ئانى ئۆزگە يەردە نەقل ئەتسەك،
ئول ئەمانەتغە بۇ خيانەتدۇر.

(17) طوبى لمن شغل عيبه عن عيوب الناس

ئەي خۇشا، ئولكى ئەيب كۆرمەك ئىلە،
يۈز ھۈنەرۋەن مەراتىبىن تاپقاي،
يەئنى ئۆز ئەيبى پەردەسى كۆزىگە،
ئۆزگە ئەل ئەيبى چېھرەسىن ياپقاي.

(18) المستشار موتمن

ھەر كىشىكىم بىرەۋنى مەھرەم ئىھتىپ،
مەشۋەرەتدە يەمنى زار ئەتتى.

گەر ياشۇردى بىلىپ سەلاھ سۆزدىن،
ئۆزىنى قەلبۇ ھىيلەساز ئەتتى.

(19) ليس الغنى عن كثرةالعرض انما
الغنى غنى النفس

باي ئەمەس ئولكى، مال كىسرەتتىن،
كۆرمەكەي فاقەۋۇ تەلەب رەنجىن.
ئانى بىلكىم خۇدايى بەرمىش ئاڭا،
نەفس مەتلۇبى تەركىنىك گەنجىن.

(20) السماح رباح

مال بەزل ئىلە سۇد ئەگەر تىلەسەڭ،
ئاقىبەت چۇن ئۆلۈم ئېرۇر مەۋجۇد.
ئاسراغان قالۇر ئولكى بەزل ئانىڭ،
ساڭا ھەمراھ بارۇر ئاتىڭ، نې سۇد.

(21) افة السماح المن

ھەر كىشىگە رىئايەتنى قىلساڭ،
مىننەت ئۆتكەرمەكىل گۇمانىڭغە.
نېكەكىم، ئول كەرەمغە ئافەتدۇر،
يۇكلە مىننەت ۋەلىك جانىڭغە.

(22) القناعة مال لا يفنى

ھىرسدىن كەچگىل، ئول غەنىدۇركىم،
ھەددۇ غايەت ئاڭا ئەمەس پەيدا.
تۇت قەنائەتكى ئول ئېرۇر مالى،
كەھ نىھايەت ئاڭا ئەمەس پەيدا.

(23) الغنى الياس مما فى ايدى الناس

بايلىغ ئەھتەر ئېھسەڭ، ئەل ئىلكىدە،
ھەرنە كۆزسەڭ بارىدىن ئول نەۋمىدە.
بۇ غەنى بەسكى خەلقدىن كېچىبان،
تۇتىساڭ ئۇممىدى ھەقتىدىن - ئوق جاۋىد.

(24) البلاء موكل بالمنطق

دېدى: «كۆپ سۆزلەگەن خەتا كۆپ ئېھتەر.»
ئولكى دەرلەر ئانى ۋەلىيۇللاھ.
«ھەر بەلاكىم يېتەر، ئېرۇر سۆزدىن.»
بۇيلە ھۆكم ئەيلەدي نەبىيۇللاھ.

(25) السعيد من وعظه بغيره

ئەلگە نې كەلسە ئەيلەمەس پەرۋا،
ئولكى كۆڭلىنى قىلدى غەفلەت بەند.
كىمكى پەند ئالدى ئەلگە تۇشكەندىن،
ئانى بىلكىم ئېرۇر سەئادەتمەند.

(26) من لم يشكر الناس لم يشكر
الله

ئولكى خالىقغە شۇكر دەر ئەۋۋەل،
شاكىر ئولماق كېرەك خەلايىقدىن.
كىمكى مەخلۇق شۇكرىنكىم دېمەگەي،
دېمەگەي شۇكرى داغى خالىقدىن.

(27) العلم لايبخل منعه

ئەي خىرەدمەندى ئالىمكى، ساڭا
ئىلمدىن روزى ئەيلەدى سانېھ.
كىشى ئۆرگەنسە قىلماغىل مەھرۇم،
ياكى نەفئ ئالىيە بولماغىل مانېھ.

(28) خير الناس انفعهم للناس

خەلق ئارا ياخشىراق دېدىك كىمدۇر؟
ئىشتىپ شۇبھە ئەيلە رەفئ ئاندىن.
ياخشىراق ئانى بىل ئۇلۇس ئاراكىم،
كۆپرەك ئولغاي ئۇلۇسغە نەفئ ئاندىن.

(29) من حسن اسلام المرتك ما لايعنه

كىمكى ئىسلام كۆزگۈسىدە تىلەر،
ھەر نەپەس ئۆزگە بىر سەفا مەۋجۇد.
كەچسۇن ئول نەۋئى بارچەكىم ئىشىدىن،
تەڭرى رازى ئەمەس، ئۇلۇس خۇشنۇد.

(30) كفى بالموت واعظا

ۋائىزىك بەس ئاتا ئانا ئۆلۈمى،
كىم ئولارچە ئىبرۇر ساڭا ناسىھ.
ۋائىزى ھەمكى ئايتۇرۇ قىلماس،
ئىبرۇر ئول ۋائىزىك مۇڭا راجىھ.

(31) الكلمة الطيبة صدقة

ياخشى سۆز بىرلە ھاجەت ئەھلىنى،
بەرمەسەك ياخشى تۇتمەدىن نەفەقە.
نې ئۈچۈنكىم رەسۇل قەۋلى بىلە،
ياخشى سۆز باردۇر ئۈيلەكىم سەدەقە.

(32) كفى بالمرء اثما ان يحدث بكل ما يسمع

بۇ يازۇق بەس، كىشىگەكىم ئەلدىن،
ھەرنې سۆزكىم ئىشىتتى فاش ئەتتى.
تاغ ئىشتكەننى دەر گۇناھىدىن،
گويىيا تەڭرى ئانى تاش ئەتتى.

(33) الحزم سوء الظن

ھەزم بائسدۇرۇر مۇڭاكى مۇدام،
كىشى ئەل ئىشارى بەد گۇمان ئولغاي.
دائىما ئىبھتىيات ئىپتەر ئاڭاكىم،
كەيدلەردىن ئاڭا ئەمان ئولغاي.

(34) تهادوا تهابوا

دوستلاشڭلاركى ھەدىيەلەر يىبرىشىپ،
بەھرە تاپقاي خۇدا ھەدىيەسىدىن.
خۇد جەھاندا ئەتىيەئى بارمۇ،
ياخشىراق دوستلۇق ھەدىيەسىدىن؟

(35) النظر الى المرأة الاجنبية سهم مسموم من سهام لابليس

سالما كۆز كىمكى بولسە ئامەھرەم،
گەرچە نەفسىك كۆرەر نەزارەنى سۇد.
گەھ نەزەركىم ھەرام، شەيتاننىك،
ناۋەكىدۇر ۋەلىك زەھر ئالۇد.

(36) زرغبا تزددحبا

بىر-بىرىن دوستلار ئەگەر گەھ-گەھ
كۆرسەلەر دوستلۇق بولۇر غالىب.
شەۋقدىن ئىختىلات ئولۇر مەتلۇب،
ۋەسل ئۇچۇن ئارزۇ بولۇر تالىب.

(37) الوحدة دين

كىمكى ھەركىمگە ۋەئدەئى قىلدىك،
شەرت ئىبرۇر ۋەئدەغە ۋەفا قىلماق.
ۋەئدەكىم قىلدىك، ئۈيلەدۇركىم دىن،
فەرز ئىبرۇر دىننى ئەدا قىلماق.

(38) ليس الشديد بالصرعة انما الشديد الذى يملك نفسه عند الغضب

ئەھلى دىن ئولدۇرۇركى، قىلغاي ئەدا بات، ئەگەر زىممەسىدە دىن ئولغاي. دىن ئەداسى چۇ دىن ئەلامەتلىدۇر، بىلەدالىقكىم دىنغە شىن ئولغاي.

(39) الدين ثبين الدين

ئەمەس ئول پەھلەۋانكى، ئۆز قەدرىن، باش ئۇزە ئىلتىبان نىگۇن قىلغاي. پەھلەۋان ئانى بىلكى، يەتسە غەزەب، نەفسى ئەمارەنى زەبۇن قىلغاي.

(40) لايشبع المومن دون جاره

كىمكى مۇئمىندۇرۇر قاچان چىداغاي، كى ئۆزى توقۇ خوشنى بولغاي ئاچ. ئاڭا داغى كەرەك يېتۇرسە نەسىب، خوپىدا گەركالاچ ئەگەر ئۇماچ.

خاتىمەتۇل - كىتاب

ئەيكى، شەخسنىڭ خالقى فەتتاھ، دېدى: «خەممەرتۇ ئەربەئىنە سەباھ». ئىبرۇر ئول «ئەربەئىن» نىڭ ئول ھال، ئەيلە بۇ «ئەربەئىن» بىلە ئەئمال. كى بۇ نەۋئى ئىككى ئەربەئىن مەۋجۇد، بولسە شايەدكى تاپقاسەن مەقسۇد. يەتسە مەقسۇدۇ مۇددەئا بىرلە، مەنى ياد ئەتكەسەن دۇئا بىرلە، گەھ نەۋائىغە ئول دۇئا يەتكەي. بۇلبۇلى رۇھىغە نەۋا يەتكەي.

تۇگەندى بۇ كىتاب بىسەۋنى ئىنايەتى مەلىكمل - ۋەھھابكى، مەئانى ئىبكار دىنىڭ چىن رە ئارايى ۋە بۇ نەزم ئەراينىمنىڭ پەردە كۇشايى ئەلبىشىر مۇلەققەب بىننەۋائى مۇئەلىفاتلاردىندۇرلار.

قوشۇمچە:

قەرق ھەدىسنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى تەرجىمىسى

(1) سىلەردىن ھېچ بىرىڭلار ئۆزۈڭلەرگە راۋا كۆرگەننى ئۆزگە قېرىنداشلارغىمۇ راۋا كۆرمىسەڭلەر، كامىل مۇسۇلمان بولالمايسىلەر.

(2) ئادەملەرگە رەھىمدىل بولمىغان كىشىگە تەڭرىمۇ رەھىم قىلمايدۇ.

(3) تىلىدىن ۋە قولىدىن مۇسۇلمانلارنىڭ ئازار يەتكۈزمىگەن ۋەيەتكۈزمەيدىغان كىشىلا ھەقىقىي مۇسۇلمانتۇر.

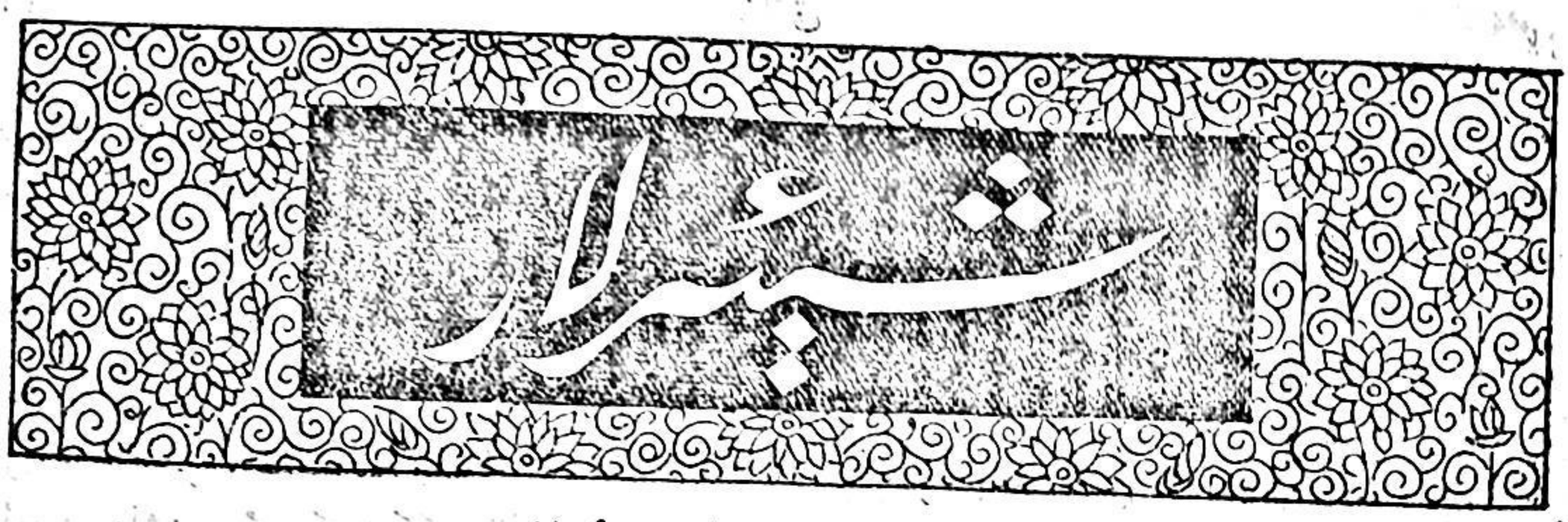
(4) مۇمىن كىشىلەر ئىككى خىل ئىللەتتىن خالىدۇر. ئۇنىڭ بىرى بېخىللىق، يەنە بىرى يامان خۇلقى.
(5) سەھەردىكى ئۇيقۇ رىزقىنى كېمەيتمىدۇ.
(6) كىشى تەكەببۇرلاشقانسىرى ئۇنىڭدا ئىككى خىل خۇسۇسىيەت كۆچىيىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ بىرى دۇنياغا ھېرىسمەنلىك، يەنە بىرى چاكىنا ئارزۇ-ھەۋەس.
(7) دۇنيا بىر لەنەتكەردىدۇر، تەڭرى زىكرىدىن باشقا، دۇنيانىڭ بىھۇدە ئىشلىرىمۇ يىرگىنىشلىكتۇر.
(8) تەڭرى تائالا ئوچۇق يۈزلۈق مۇئامىلىنى ۋە خۇش‌خۇي ئادەملەرنى ياخشى كۆرىدۇ.
(9) ھەمىشە تاھارەت بىلەن يۈرگىن، تاھارىتسىزلىك تازىلىقى رىزقىڭنى ئاشۇرىدۇ.
(10) ياخشىلىقنى ئوچۇق چىراي، خۇش خۇي ئادەملەردىن كۆتۈڭلار.
(11) مۇمىن كىشىگە يىلان‌بىر تۆشۈكتىن ئىككى قېتىم چېقىلمايدۇ.
(12) دىنار ۋە دىرھەمگە (پۇل-مالغا) قۇل بولغانلارغا لەنەت.
(13) تىلا كۆلۈش ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئۆلتۈرىدۇ.
(14) كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ خەير-ئېھسان قىلىشتا، بىھۇدە ئىشلاردىن ئۆزىنى تارتىشتا، ياخشى كىشىلەرنى دوست تۇتۇشتا ۋە يامان ئادەملەرنى دۇشمەن تۇتۇشتا پەقەت تەڭرىنىڭ رىزالىقىنلا نىيەت قىلغان بولسا، دېمەك ئۇ كىشى ئۆز ئىمانىنى مۇكەممەل ساقلىغان بولىدۇ.
(15) جەننەت ئانىلارنىڭ ئايىغى ئاستىدا.
(16) مەجلىس، يىغىلىشلاردا ئاڭلىغان سۆزلەر ئامانەتتۇر.
(17) ئۆزىنىڭ ئەيىبىنى بىلىپ، باشقىلارنىڭ ئەيىبىنى سىر ساقلىغان ئادەم ئەڭ ياخشى ئادەمدۇر.
(18) مەسلىھەت بەرگۈچى كىشى ئامانەتتارىدۇر.
(19) كىشى مال دۇنيانىڭ كۆپلۈكى بىلەن ئەمەس، بەلكى نەپسىنىڭ توقلۇقى بىلەن بايىدۇر.
(20) كۆڭلى-كۆكسى كەڭ بولۇش ھەقىقەتەن پايدىلىقتۇر.
(21) مىننەت قىلىش سېخىيلىقنىڭ ئاپىتىدۇر.
(22) قانائەت تۈگىمەس بايلىقتۇر.
(23) كىشىلەرنىڭ قولىدىكى نەرسىدىن ئۈمىد ئۈزۈش (تەمە قىلماسلىق) نىڭ ئۆزى ھەقىقىي بايلىقتۇر.
(24) كىشى ئۆز تىلى بىلەن بالا-قازاغا دۇچار بولىدۇ.
(25) باشقىلارنىڭ كەمچىلىكىنى كۆرۈپ ئۆزىنى تۈزەتكەن ئادەم بەختلىكتۇر.

(26)كىشىلەرگە تەشەككۇر ئېيتمايدىغان ئادەم تەڭرىگىمۇ تەشەككۇر ئېيتمايدۇ.
(27)ئىلىم ـ بىلىمنى كىشىلەردىن ئايىماسلىققا، مەنىسى قىلىشقا بولمايدۇ.
(28)ئىنسانلارغا پايدا ـ مەنپەئىتى كۆپ تېگىدىغان كىشى ئىنسانلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر.
(29)مەنسىز سۆزلەرنى ئېيتىشتىن ساقلىنىش ـ مۇسۇلمانچىلىقنىڭ نەق دەر چىرايلىق ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.
(30)ئۆلۈم كىشىگە يېتەرلىك پەندۇ ـ نەسىھەتتۇر.
(31)ياخشى گەپ قىلىشمۇ سەدىقە بەرگەنلىكتۇر.
(32)ئاچلىغانلا گەپنى باشقىلارغا سۆزلەۋېرىدىغان ئادەم گۇناھكاردۇر.
(33)ھەربىر ئىشنىڭ سەۋەبى، جەريانلىرىنى ئېتىبارغا ئېلىش ھەققىي ئېھتىياتچانلىقتۇر.
(34)بىر ـ بىرىگىلارغا سوۋغا ـ سالام بېرىشىپ دوست بولۇڭلار.
(35)ناتونۇش، يالغۇز ئاياللارغا تاشلىغان ھەر بىر شەھۋانە كۆز شەيتاننىڭ ئوتنى دېمەكتۇر.
(36)گاھى ـ گاھىدا كۆرۈشۈپ تۇرۇش مۇھەببەتنى ئاشۇرىدۇ.
(37)ۋەدىنىڭ ئۆزى پەرھىزدۇر.
(38)كۆرەشتە رەقىبىنى يەڭگەن ئادەم باتۇر ئەمەس، بەلكى غەزەپنى كەلگەندە ئۆزىنى تۇتۇۋالالايدىغان ئادەم باتۇر.
(39)قەرز بولسا دىن ئۇستىدىكى داغدۇر.
(40)مۆمىن كىشى قوشنىسى ئاچ تۇرۇپ، ئۆز قورسىقىنى تويغۇزمايدۇ.

(بېشى 101 ـ بەتتە)

ئەمىر قىلىدى ئاندىن بۇ سۆزنى قەبۇل، تۇلۇڭ كۇفە: «ئېيتقىن بۇ ئىشتا ئەگەر، نېمە سۆز بايلىقىنى يانا سوردى ئول. دېدى: «رۇخ بىلەن سىزنە دەپ ئۇچتۇڭىز، بۇ مەنزىلگە قايداغ بولۇپ تۇشتۇڭىز؟» ئەمىر قىلىدى بۇ قىسسەلەرنى بەيان، كى ئەسما دېدى: «ئانى تاپقىل قايان؟» تۇلۇڭ كۇفەنىڭ قولىنى باغلاشىپ، ئالىپ كەلدىيۇ ئول زەمان يىغلاتىپ. كى ئەسما دېدىكىم: «نە قىلماق سېنى، ئۆلۈمگە بۇيۇرىدىكى ھالا ئانى.

نېمە ئۈچۈن بۇ ئىشقا ئارىلاشتىڭ، دېگەن سوئالغا جاۋاب بېرىشىڭ كېرەك.
ئەمىر قىلىدى بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، تۇلۇڭ كۇفەگە: «ئېيتقىن بۇ ئىشتا ئەگەر، نېمە سۆز بايلىقىنى يانا سوردى ئول. دېدى: «رۇخ بىلەن سىزنە دەپ ئۇچتۇڭىز، بۇ مەنزىلگە قايداغ بولۇپ تۇشتۇڭىز؟» ئەمىر قىلىدى بۇ قىسسەلەرنى بەيان، كى ئەسما دېدى: «ئانى تاپقىل قايان؟» تۇلۇڭ كۇفەنىڭ قولىنى باغلاشىپ، ئالىپ كەلدىيۇ ئول زەمان يىغلاتىپ. كى ئەسما دېدىكىم: «نە قىلماق سېنى، ئۆلۈمگە بۇيۇرىدىكى ھالا ئانى.

موللا هاپىز ئىبراھىم ھاجى ئوغلى

نەشرىگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇلمەجىت ھاجى ھافىزى

نەشرىگە تەييارلىغۇچىدىن: شائىر ۋە مۇدەررىس موللا ھاپىز ئىبراھىم ھاجى ئوغلى 1887 - يىلى (ھىجرىيە 1304 - يىلى) گۇما ناھىيىسىنىڭ كىلىياك يېزىسىدا تۇغۇلغان. باشلانغۇچ مەلۇماتنى ئۆز يېزىسىدىن ئالغان. ئالىي مەلۇماتنى بولسا، 1900 - يىلى تاجىكىستاندىن گۇما ناھىيىسىنىڭ سانجۇ يېزىسىغا كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان ئاتاقلىق ئۆلىما ۋە مۇدەررىس ئىكرامىددىن دامۇللا ھاجىمنىڭ مەدرىسىسىدىن ئالغان. بۇ مۇدەررىستىن دىنىي ئىلىم ۋە شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىنى ئۆگەنگەن. پارس تىلىنى مۇكەممەل ئىگىلىگەن. كېيىن، ئاتاقلىق شائىر ۋە ئەللامە تەجەللى گۇمىنىڭ كىلىياك يېزىسىدا ئولتۇراقلىشىپ قالغان مەزگىلدە ئۇنى ئۇستاز تۇتۇپ، چاغاتاي ئەدەبىياتى ۋە ئەرەب تىلىنى ئۆگەنگەن. ئاتىسى ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئۇ ئۆز يېزىسىدا ئىمام ۋە مۇدەررىس بولغان. ئۇ 1945 - يىلى 60 يېشىدا ۋاپات بولغان. ئۇ ئۆزىنىڭ ھاياتى داۋامىدا قولىغا قەلەم ئېلىپ ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، 50 نەچچە پارچە شېئىرىي ئەسەرنى قالدۇرۇپ كەتكەن. ئەپسۇسكى، بۇ ئەسەرلەر ئازادىلىقتىن كېيىنكى تۇرلۇك ھەرىكەتلەر جەريانىدا نابۇت بولۇپ، ئاران 10 نەچچە پارچە شېئىرلا ساقلىنىپ قالغان. ئۆۋەندە بىز ئاشۇ شېئىرلارنى كىتابخانلارنىڭ دىققىتىگە سۇندۇق. بۇ شېئىرلاردىن ئاپتورنىڭ بەدىئىي ماھارىتىنىڭ خېلىلا يۇكسەكلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئىشىنىمىزكى ئاپتورنىڭ باشقا يوقالغان شېئىرلىرىمۇ كىتابخانلارنىڭ ھىممىتى بىلەن تېپىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

ماخوسەن زۇلمى توغرىسىدا قوشاق

كېلىپ گۇماغە تۇنگانە① قىزىلباش،
ھەمە ئادەم كۆزىدىن ئاقتى قان - ياش.

ئۆزىگە قويدى سەنشى، لۇشى، دەپ ئات،
چىقارغان پۇلدىن ئالدى گەنزە پات - پات.

---

① تۇنگانە — 1935 — 1937 - يىللاردا خوتەنده ھۆكۈم سۈرگەن ماجۇڭيىن — ماخوسەن ھاكىمىيىتى كۆزده تۇتۇلىدۇ.

تامامەن خەلقە قويدى خامۇ چەكمەن،
تۆمۇر بەر دەپ ھەم ئالدى پالدۇ-كەتمەن.
بۇگۈن قويسا تېخۇ دەپ، ئەرتە قوي دەر،
بۇ قوينى ئاز كۆرۈپ، كالاڭنى سوي دەر.
بۇنىڭدىنمۇ ئۆتۈپ، پىت-بۇرگە قويدى،
بۇنى خەلقلەر تاپالماي جانغا تويدى.
تامامەن ياشنى ئەسكەرلىككە ئالدى،
قېچىپ كەتسە تۇتۇپ، قورساققە سالدى.
بۇگۈن بەرسە پىچان ئەرتە ئوتۇن دەپ،
ئۇرۇپ يۈز باشىنى، تاپقىن خېتۇن دەپ.
بۇلارنىڭ قويمىغان ھېچ ئالبانى يېرى،
كۆرۈپ باقساق ۋەلېكىن ئالمادى پېرى.
ئۇنىڭدىن باشقىنىڭ بارىنى ئالدى،

قەلەندەردەك بارىن كولبارغە① سالدى.
بۇلاردە يېرى مۇسۇلمانلىق نىشانە،
ئەزەل كۆندە يازىلغاندۇر پىشانە.
بۇنى تارتماسقە بىزدە ھېچ ئىلاج يوق،
خۇسۇسەن شاھى زالىمدە رەۋاج يېرى.
بىرەرمۇ ياخشىلىق كەلمەس قولىدىن،
كېتەلمەس يۇرتىغە كەلگەن يولىدىن.
ئىكى يىلدىن كېيىن يەر يۇتتى بولغاي،
خەلايىق قارغىشى يا توتتى بولغاي.
ئۇلار زۇلۇم بىلەن ئالغانىنى ئالدى،
ئۆلۈكى چۆل بىلەن سايلاردا قالدى.
تامامەن زۇلمنى ئۇيغۇرغا سالدى،
ئۇنى زالىم دېگەن ئۇنۇتالا قالدى.

نەسىھەت

ئىلىم بابىدا ۋەرەز تەقۋانى باشلاڭلار، بالام،
بېھۇدە، بىمەنىنى سۆزلەرنى ئارتقە تاشلاڭلار، بالام.
ھىممەتلەر بارىچە ئۇستازىڭىز رازى قىلىڭ،
ھەمىسەبەقلەر ھۆرمىتىنى ياخشى ساقلاڭلار، بالام.
تا تىرىكمەن مۇددىئايىم ئىلىم تەھسىل قىلدۇرۇش،
مۇددەئانى بىلسەڭىزلەر ئەسلە ھارماڭلار، بالام.
كېچەسى تەكرار قىلىڭىز كۈندۈزى سەبەق ئالىپ،
ھەر نۇنۇن، ھەر ئىلمىدىن بىبەھر قالماڭلار، بالام.
ئاتاڭىزنىڭ سالى ئاتمىشىغە يېقىنلاشتى بىلىڭ،
بىلر نەفەسلىك ئۆمرىڭىزنى زايېئ قىلماڭلار، بالام.
ئۆز ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ غۇربەتچىلىك سەھرا سىدە،
بەزى ئاچ-توق، ئۇسساساڭلار تەئىنە قىلماڭلار، بالام.
ئىلمىدە ماھىر بولۇشىڭ بىر يولى غۇربەتچىلىك،
ھېچ كىشى ئۆز يۇرتىدا ئەللامە بولماسلار، بالام.
ئىنقىلاپ كۈنلەر ئارا بىر كۈن سالامەت ئولتۇرۇش،
دەۋرى جەمشىد ۋە سىكەندەر ھەممىدىن ئارتۇق، بالام.
ئۇشبۇ كۆندە بارچە ئادەم سۇ ئۆزە لەيلەپ يۇرۇر،

① كولبار—خالتا، يانچۇق.

ئاقىبەتنى بىر خۇدادىن ئۆزگە بىلمەسلەر، بالام.
بەلكى بۇ سۆز ئىككى فەرزەندىمگە مەخسۇس بولماسۇن،
زېھنى ساق تۇللابلار بىر-بىر نەزەر قىلسۇن، بالام.
ھافىزا، بىر سۆزلەپ ئۆتدۇڭ مەست لايەئقىل كەبى،
نۇرى دىدە بەر گوزدد ماھى تابانىم، بالام.

فەرزەندىم

سىز ئىكەۋ جىگەر بەندىم، ئىلمگە بولۇڭ مەشغۇل،
ھەمنشىن دىلبەندىم. بىلگەنىگە بول مەئمۇل.
ئىشتىڭ ھەمە پەندىم، بولسەلەر دۇنيا مەقبۇل،
ماھىرويى فەرزەندىم. ماھىرويى فەرزەندىم.

مەن ئەجەب بولۇپ ھەيران، ئىلم يۈلدا مىڭ جان،
فۇرقەتىگدە سەرگەردان. بولسەلەر يەنە ئەرمان.
كېچىلەر قىلىپ نالان، جەھلگە قىلىپ دەرمان،
ماھىرويى فەرزەندىم. ماھىرويى فەرزەندىم.

قۇربان موللامغە

قۇربان موللام بۇ كۈندە. دىيانەتدە مەھكەم بول،
قىرغىزلارغە قازىمۇ؟ يېمەگىل سەن فارانى.
سېنىڭ قىلغان ھۆكمىگە فارا يېگەن قازىلار،
قىرغىز خەلقى رازىمۇ؟ ئاق دەيدەيدۇرلەر قارانى.

ئۇستازىمغا مەرسىيە*

ھاجى كىراممدىن بۇخارى، شۇ سەۋەبلىك كېسەل بولۇپ
بولغان ئىدى ئاتقا سەۋار، ۋاپات بولدى، ئاھ ئۇستازىم.
بولۇپ بىر يات ئاتقا دۇچار،
ۋاپات بولدى، ئاھ ئۇستازىم. بۇيرۇقنى تۇتماپتىمەن،
ھايات چاغدا كۆيمەپتىمەن.
ئۇچراپ قالغان يامان خۇي ئات، ئۇستاز قەدرىن بىلمەپتىمەن،
تەپكە ئىكەن پۇتىغا پات. ۋاپات بولدى، ئاھ ئۇستازىم.

---

* بۇ شېئىرنىڭ ئەسلى تېكىستى پارس تىلىدا يېزىلغان. تەرجىمىسى بېرىلدى.

نزامىددىن بەلشىر ئۇۋائى

ئەشرەف تەييارلىغۇچىدىن: يېقىندا ئەنقەرەدە ئەۋائى ئەسەرلىرى توپلىمى «كۇللىيات» نىڭ يېڭى ئەشرى ئەشىردىن چىقتى. مېنىڭ قولۇمغا ئەككەن «نىزانۇلئەۋزان» ئەنە شۇ توپلامدىكى ئەسەرلەرنىڭ بىر پارچىسى. تۆۋەندە مەزكۇر ئەسەرگە تۈركىيە تىل قۇرۇمى (پەنسلەر ئاكادېمىيىسى) تەرىپىدىن يېزىلغان بېغىشلىمىنى كىتابخانلارغا تەرجىمە ئۇشتۇرۇشنى لايىق كۆردۇم. بۇ ئەۋائى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارغا بىر ئۇچۇر بولۇپ قالار.

ھاياتى

نىزامىددىن ئەلىشىر ئەۋائى 1441-يىل 2-ئاينىڭ 9-كۈنى (ھىجرىيە 844-يىل رامىزان ئېيىنىڭ 17-كۈنى) دېھراتتا تۇغۇلغان. ئۇيغۇر تۈركلىرىدىن بولغان، ئاتىسى غىياسىددىن كىچىك باھادىر خۇراسان ھاكىمى ئەبۇلقاسىم بابۇرنىڭ خىزمىتىدە بولغان. ئانا تەرەپتىن بوۋىسى ئەبۇسەيىد جېسەكتە مىرزا بايقارانىڭ بەگلەر بېگى ئىدى. ئاتا جەمەتى باشتىن تارتىپلا تېمۇرىيللەر سۇلالىسىنىڭ خىزمىتىدە بولۇپ كەلگەن.

ئاتىسى 1447-يىلى شاھرۇخنىڭ ۋاپاتى مۇناسىۋىتى بىلەن ئالتە ياشلىق ئەلىشىرنى ئېلىپ ئىراقتا كەتمەكچى بولۇپ يولغا چىققان، سەپەر ئۇستىدە تەپتە شەھرىگە بارغاندا تېمۇرنىڭ تارىخچىسى شەرەفىددىن ئەلى يەزدىنىڭ خانىم قاسىي يېنىدىكى قونالغۇغا چۈشىدۇ. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن كىچىك ئەلىشىر مەۋلانا يەزدى بىلەن تونۇشۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇش شەرىپىگە ئىگە بولىدۇ.

1452-يىلى سۇلتان ئەبۇلقاسىم بابۇر خۇراسان ھاكىمى (ھۆكۈمدارى) بولغاندا ئاتا-بالا ئىككىيلەن خۇراسانغا قايتىپ كېلىدۇ. بۇ مەزگىلدە ئەلىشىرنىڭ ئاتىسى بىر مەزگىل سەبزەۋاردا ئەمىر بولىدۇ. ئەلىشىر كىچىكىدىن تارتىپلا مىرزا بايقارانىڭ نەۋرىسى، ئەمىر غىياسىددىن مەنسۇرنىڭ ئوغلى ھۈسەين بايقارا بىلەن بىللە ئوينىاپ چوڭ بولىدۇ ۋە بىللە ئوقۇيدۇ. بۇ ئىككىسىنىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە داۋام قىلغان دوستلۇقى ئەنە شۇ يىللاردا ئورنىتىلغان.

1456-يىلى ئەلىشىر ئەبۇلقاسىم بابۇر بىلەن بىللە مەشھەدكە كېتىدۇ. ئەبۇلقاسىم بابۇر بۇ شەھەردە ۋاپات بولىدۇ. ئەلىشىر مەشھەدتە بىر مەزگىل تۇرۇپ ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرىدۇ. مۇشۇ مەزگىلدە ئۇ شەيخ كامال تەۋابات بىلەن كۆرۈشۈپ ئۇنىڭدىن پەيز ئالىدۇ. ئاتىسىنىڭ ۋاپاتى مۇناسىۋىتى بىلەن ھېراتقا قايتقان ئەلىشىر ئەبۇ سەئىد مىرزىنىڭ خىزمىتىگە كىرىدۇ. بىراق ھۈسەين بايقارا بىلەن بولغان يېقىنلىقى تۈپەيلىدىن ئۇ ئەبۇسەئىد مىرزا خىزمىتىدە ئۇزۇن قالالماي ئۇنىڭدىن ئايرىلىدۇ. ھەر-

راتتىن سەمەرقەندكە كەتتىپ ئۇ يەردە خا-
جە فەزلۇللاھ ئەبۇللەيسى خاندقاسىغا كى-
رىپ شۇ يەردە ئىككى يىل ئوقۇيدۇ.
1469 - يىلى ئەبۇسەئىد مىرزا ئاققۇيۇنلۇ
(ئاققۇبلۇقلار) ھۆكۈمدارى ئۆزەن ھەسەنگە
ھەربىي يۈرۈش قىلغاندا قاراتاغدا ئەسىر
ئېلىنىپ ئۆلتۈرۈلدۇ. نەتىجىدە ھۈسەين
بايقارا خۇراسانىنى قولغا ئېلىپ تېمۇرىيە-
لەر تەختىگە ئولتۇرىدۇ. ئەلىشىر ھۈشۇ ئىش
مۇناسىۋىتى بىلەن ھېراتقا قايتىپ كېلىپ
دوستى ھۈسەين بايقارانىڭ خىزمىتىگە كە-
لىدۇ. ھۈسەين بايقارا ئەلىشىرگە «ھۆھۈر-
دارلىق» ۋەزىپىسىنى بېرىدۇ. ئەلىشىر بۇ
ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالغاندىن كېيىن ھۈ-
سەين بايقارانىڭ ئەڭ يېقىن دوستى ۋە
قوللىغۇچىسى بولۇپ قالىدۇ. بۇ چاغدا باج-
سېلىق تۈپەيلى قوزغالغان قوزغىلاڭلار
ئەلىشىرنىڭ تەدبىر كۆرسىتىشى بىلەن
تىنچلاندۇرۇلىدۇ. بولۇپمۇ شاھروخنىڭ نەۋ-
رىسى مىرزا يادىگار مۇھەممەت ئۆزەن
ھەسەنىنىڭ قوللىشى بىلەن ھېراتقا جەددىي
يۈرۈش قىلىپ شەھەرنى بېسىۋالغاندا
ئەلىشىر قوماندانلىقىدىكى ھەربىي قوشۇنلار
شەھەرگە قايتا ھۇجۇم قىلىپ كىرىپ مىرزا
يادىگار مۇھەممەتنى ئەسىر ئېلىشى ۋە
تەختنى قۇتۇلدۇرۇپ قېلىشى ئۈنىڭ ھۈ-
سەين بايقاراغا بولغان سادىقلىقىنى ۋە
بۈيۈك بىر دۆلەت ئىدارىچىسى ئىكەنلىكى-
نى تولۇق نامايان قىلىدۇ.

1472 - يىلى ئەلىشىر «ئەمىر» لىك
(«دىۋان بېگى») ئۇنۋانىنى ئالغان. پۈ-
تۈن كۈچى بىلەن مەملىكەتتىكى زورلۇق-
زومبۇلۇققا قارشى كۈرەش قىلىپ، ناھەق-
چىلىككە ئۇچرىغانلارنى قوغدىغان. ئۈنىڭ
بۇ ھەرىكىتى ئەلىشىرنىڭ ئۆزىگە بىر مۇ-
چە دۈشمەن كۈچلەرنى پەيدا قىلغان بول-
سىمۇ لېكىن ئۇ تۇغرا يولدىن قەتئىي
قايتمىغان.

1476 - يىلى ئەلىشىر ئۆزى ئەڭ
ھۆرمەتلەيدىغان، ئۆز دەۋرىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ
ئەربابى ھېسابلانغان ئابدۇرەھمان جامىنىڭ
ئىرشادى بىلەن نەقشىبەندى تەرىقىتىگە
كىرگەن.

1479 - يىلى ئەبۇسەئىد مىرزىنىڭ
ئوغلى مىرزا ئەبۇ بەكرىنىڭ قوزغىلىكىنى
باستۇرۇش ئۈچۈن ئاسترابادقا يۈرۈش قىلـ
غان ھۈسەين بايقارا ئەلىشىرنى ھېراتقا
نائىب (ئۆزىگە ئورۇن باسار) قىلىپ
قالدۇرغان.

1483—1485 - يىللىرى ئاربىلىقىدا
ئەلىشىر ئۆزىنىڭ «خەمسە» سىنى تاما-
لىغان. 1487 - يىلى ئاسترابادقا ۋالىي
بولۇپ تەيىنلەنگەن. ھۇشۇنداق ئەرزىمەس
خىزمەت بىلەن ھېراتتىن ئايرىلغان ئەلـ
شىر بۇ مەنسەپتە بىر يىل تۇرغاندىن كې-
يىن، 1488 - يىلى ئۆزىنى بۇ ۋەزىپىدىن
ئېلىپ تاشلاشنى تەلەپ قىلىدۇ. تەلىپى
تەستىقلانغاندىن كېيىن يەنە ھېراتقا
قايتىپ كېلىدۇ.

1489 - يىلى ئۇستازى ۋە يېقىن
دوستى سەيد ھەسەن ئەردەشىرنىڭ ۋاپاتى
ئەلىشىرگە قاتتىق تەسىر قىلىدۇ. ئەلىشىر
ھۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن سەيد ھەسەن
ئەردەشىرنىڭ ھاياتى، پەزىلىتى ۋە مۇنا-
سىۋەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان رىسالىسىنى
قەلەمگە ئالىدۇ.

1490 - يىلى ئەلىشىر ئەمىرلىك
مەنسىپىدىن ۋاز كېچىپ ھۈسەين بايقارا-
نىڭ نەدىمى (يېقىن خادىمى) بولۇش بـ
لەنلا قانائەتلىنىدۇ. 1492 - يىلى مۇرشە-

دى ۋە ئۇستازى ئابدۇرەھمان جامىنىڭ ۋاپاتى ئەلىشىر ئۇچۇن يەنە بىر زور زەربە بولدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ساراي پىتنە - پاساتلىرى ھۆسەين بايقارانىڭ ئوغۇللىرى ۋە نەۋرىلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرى، شاھزادىلەرنىڭ تەخت ماجىراسى تۇپەيلى ئەلىشىر تېخىمۇ قاتتىق ئىزتىراپ ئىچىدە قالدۇ ۋە ھاياتتىن ئۇمىد ئۇزىدۇ. 1498-يىلى ئەلىشىر ئارام ئېلىش ئۇچۇن مەشھەدكە كېتىدۇ. بۇ يەردە بىر مەزگىل تۇرغاندىن كېيىن، ھەجگە بارماق چى بولۇپ سارايدىن ئىزنى سورىغان بولسىمۇ يول بىخەتەر بولمىغانلىقى تۇپەيلى ئىزنى بېرىلمىگەنلىكتىن يەنە ھېراتقا قايتىپ كېتىدۇ.

ھاياتىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىنى ھېراتتا ساددىچە ئەدەبىيات - سەنئەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا بېغىشلىغان ئەلىشىر 1501-يىلى 1-ئاينىڭ 3-كۇنى ھەقنىڭ رەھمىتىگە قوۋۇشۇپ ۋە ئۆزى ھايات ۋاقتىدا تەييارلاپ قويغان قوددىسىيە جامەسىنىڭ يېنىدىكى قەبرىگە دەپن قىلىنىدۇ.

ئەدەبىي ھاياتى

ئەلىشىر نەۋائىنىڭ كلاسسىك چاغاتاي ئەدەبىياتىنىڭ گۈللىنىشىدە ئۆزىگە خاس ئالاھىدە يۇقىرى ئورنى بار. دىۋان، تارىخ، مەسنەۋى، تەزكىرە، مۇزىكا، ئارۇز-غا ئوخشاش تۇر ۋە تېمىلاردا 30 غا يېقىن چوڭ-كىچىك ئەسەر يازغانلىقى ئۇنىڭ بۇيۇك ۋە مول-ھوسۇللۇق بىر سەنئەتكار ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ مەدەنىيەت ساھەسىدە ئىلىم دائىرىسىنىڭ ناھايىتى كەڭلىكىنى، ئۆز دەۋرىدىكى ھەممە ئىلىملەرنىڭ ساھىبى ئىكەنلىكىنى ئوچۇق كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئەلىشىر بۇ جەھەتتە ئۆز دەۋرىدە تۈركىي خەلقلەرنىڭ سەنئەت ۋە پىكىر جەھەتتىكى ئەڭ مۇھىم شەخسلىرىدىن بىرى. شۇنداق دېيىش مۇمكىنكى ئەسىرى نەۋائىدەك كەڭ بولغان، ئۆزى مەنسۇپ بولغان ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىي (مەيدانغا كەلتۈرۈشى) ۋە تاكامۇللىشىشدا بۇنداق زور خىزمەت كۆرسەتكەن باشقا بىر شەخسنى ئۇچرىتىش مۇمكىن ئەمەس.

پارس تىلى ئوتتۇرا ئاسىيادا رەسمىي ئەدەبىي تىل بولۇپ ھۆكۈم سۈرگەن، پارس ئەدەبىياتىنىڭ مەۋلانا جامىي بىلەن تەڭ شانلىق دەرىجىسىگە يەتكەن ۋە زىيالىيلارنىڭ پارسچە ئەسەر يېزىشى زۆرۈرىيەت ھېسابلانغان بىر دەۋردە نەۋائىنىڭ تۇركىي تىلىنىڭ بىر مۇنچە جەھەتلەردە پارسچىدىن ئۈستۈنلۈكىنى دەۋا قىلىشى ۋە تۇركىي تىلدا يۈكسەك بىر ئەدەبىياتنى مەيدانغا كەلتۈرۈشىنىڭ مۇمكىن ئىكەنلىكىنى ئۆز ئەسەرلىرى بىلەن ئىسپاتلىغانلىقىنى ياش شائىرلارنى تۇركىي تىلدا ئەسەر يېزىشقا دەۋەت قىلغانلىقىدەك ئىشلىرىنى نەزەرگە ئالساق، ئەلىشىرنىڭ ئەدەبىي ھاياتىنى تەمىزدىكى ئورنى ۋە تۆھپىسى تېخىمۇ تولۇق گەۋدىلىنىدۇ.

نەۋائىنىڭ ھەر بىر ئەسىرى ئۆز دەۋرىنىڭ ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىي ھاياتىنىڭ بىر ساھەسىنى يورۇتۇپ بېرىش بىلەن بىرگە يەنە ئۇنىڭ يۈكسەك مىللىي غۇرۇرى ۋە سەنئەت تالانتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. ئەلىشىر نەۋائى جامى ۋە خۇسرەۋ دېھلەۋىنىڭ تەسىرىدە بولغان، لېكىن ئۇ ھېچقاچان تەقلىدچى سەنئەتكار بولغان ئەمەس. بەلكى بەزى جەھەتلەردە ھەتتا ئۇستازلىرىدىن ئېشىپ كەتكەن. ئوتتۇرا ئاسىيادىكى

تۈركي تىلىدىكى مەدەنىيەت ۋە سەنئەتنىڭ شەكىللىنىشىدە ۋە راۋاجلىنىشىدا بۈيۈك رول ئويناپ كەلگەن نەۋائىي كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان دەرىجىدە تۈركي تىل ئاشقى ۋە تۈركي تىلىنىڭ ئىپادىلەش كۈچىنىڭ ئۈستۈنلۈكىگە ئىشەنگۈچىدۇر. ئۇ چوڭقۇر ئاساسقا ئىگە پارس ئەدەبىياتىي بىلەن يەكمۇيەك رىقابەتكە چۈشكەن بىر دەۋا- گەردۇر. 60 يىللىق ھاياتىنى بۇ دەۋاغا بېغىشلىغان نەۋائىي مەدەنىيەت ۋە ئەدەبىيات تارىخىمىزدا ئەڭ ئۈستۈن ئورۇنغا ئىگىدۇر.

ئەسەرلىرى

ئەلىشىر نەۋائىنىڭ خىلمۇ خىل تۈر ۋە ساھەلەر بويىچە ناھايىتى كۆپ ئەسەر يازغانلىقىنى ئۇنىڭ قۇرغۇچىلىق سۈپىتى ۋە غايىسى بىلەن ئىزاھلاش مۇمكىن. ئەلىشىر نەۋائىنىڭ چاغاتاي ئەدەبىياتىنىڭ مەيدانغا كېلىشى، شەكىللىنىشىدە قۇرغۇچىلىق رول ئويناپغان. شۇ سەۋەبتىن ئەلىشىر نەۋائىي پارس ئەدەبىياتىدىن ئۆرنەك ئالغان ھەر خىل تۈرلەر بويىچە پارسچە يېزىلغان ئەسەرلەرنى تۈركي تىلدا يېڭىدىن ئورىگىنال شەكىلدە يېزىپ چىقىشقا غەيرەت قىلغان. ئورتاق مەدەنىيەتكە تايانغان ئوتتۇرا ئاسىيا ئەدەبىياتىنى مىللىي روھ ۋە زوق بىلەن كلاسسىك بىر سەۋىيىگە كۆتۈرۈش يولىدا زور مۇۋەپپەقىيەت قازانغان ئۇلۇغ بىر شەخستۇر.

I دىۋانلار (خەزائىنۇل - مەئانى)

1. غەرايىبۇس - سىغار
2. نەۋادىر ئۇش - شەباب
3. بەدايىئۇل - ۋەسەت
4. فەۋائىدۇل - كىبار
5. دىۋانى فانى (پارسچە دىۋانى)

I خەمسەسى

6. ھەيرەتۇل - ئەبرار
7. پەرھاد ۋە شىرىن
8. لەيلى ۋە مەجنۇن
9. سەبئەئى سەييار
10. سەددى ئىسكەندەرىي

II تەزكىرىلەر

11. مەجالىسۇن - نەفائىس
12. نەسائىمۇل - مۇھەببە

III تىل ۋە ئەدەبىي ئەسەرلىرى

13. رىسالاتى مۇئەممە
14. مىزانۇل - ئەۋزان
15. مۇھاكەمەتۇل - لۇغەتەين

IV دىنىي ئەخلاقىي ئەسەرلەر

16. مۇناجات
17. چىھىل ھەدىس
18. نەزمۇل - جەۋاھىر
19. لىسانۇت - تەير
20. سىراجۇل - مۇسلىمىن
21. مەھبۇبۇل - قولۇب

VI تارىخىي ئەسەرلىرى

22. تارىخىي ئەنبىيا ۋە ھۇكەما
23. تارىخىي مۇلۇكى ئەجەم
24. زۇبدەتۇت - تەۋارىخ

VII تەرجىمىھال ئەسەرلىرى

25. ھالاتى سەيد ھەسەن ئەردەشىر
26. خەمسەتۇل - مۇتەھەييىرىن
27. ھالاتى پەھلەۋان مۇھەممەد

VIII ۋەسىقىلەر

28. ۋەقفىييە
29. مۇنشەئات

تۈرك تىل ئاكادېمىيىسى ئەلىشىر نەۋائىي ئەسەرلىرىنى بىر كۇللىيات ھالىتىدە نەشىر قىلىشنى قارار قىلدى. «مىزانۇل - ئەۋزان» بۇ كۇللىياتنىڭ 14 - سانىدا ئورۇن ئالغان ئەسەرلەر قاتارىدا تۈركولوگىيە ساھەسىگە سۇنۇلدى. باشقا ئەسەرلىرى يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن تۈرلەر بويىچە نەشىر قىلىنىدۇ.

تۇيغۇر چىلاشتۇرۇپ نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئىبراھىم مۇتىئى

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا تراگىدىيە مەسلىسى

گۈلجامال مەمتىمىن

تراگىدىيىلىك ئەسەر ئىككى خىل ئىجتىمائىي، سىياسىي، ئەخلاقى كۈچ ئوتتۇرىسىدىكى تراگىدىيىلىك توقۇنۇشنىڭ پەيدا بولۇشى، تەرەققىي قىلىشىدىن تراگىدىيىلىك ئاقىۋەتكەچە بولغان بىر پۈتۈن جەريان تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئەسەرلەردۇر. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى «شىراق»، «ئىككى تېكەن ھېكايىسى»، «پەرھاد - شىرىن»، «لەيلى - مەجنۇن»، «رابىيە - سەئىدىن»، «ۋامىق - ئۇزرا»، «گۈل ۋە بۈلبۈل» «نۇزۇگۇم» قاتارلىق ئەسەرلەر مۇكەممەل تراگىدىيىلىك توقۇنۇشقا، تراگىدىيىلىك ئاقىۋەتكە ئىگە تراگىدىيىلەر ھېسابلىنىدۇ.

ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدا ياشىغۇچى خەلقلەر مىللەت بولۇپ شەكىللىنىشتىن بۇرۇن بۇ رايوندا «شىراق»، «مېتىرا - ئانارخىتا»، «تۇمارس»، «زارىنا ۋە ئىسترائەنگىيە»، «رۇستەم»، «سىياۋۇش» قاتارلىق رىۋايەتلەر بارلىققا كەلگەن. تارىخىي تەرەققىيات داۋامىدا يۇقىرىقى رىۋايەتلەر بۇ رايوندىكى ھەرقايسى مىللەت خەلقلىرىنىڭ ئورتاق مەدەنىي مىراسلىرىغا ئايلانغان، مەزمۇن ۋە بەدىئىي جەھەتتىن بېيىغان، شۇڭلاشقىمۇ بۇ رىۋايەتلەرنى ھازىر مۇشۇ رايوندا ياشىغۇچى مىللەتلەر ئۆز ئەدەبىياتىنىڭ باشلىنىشى ياكى مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى دەپ قاراپ كەلمەكتە. بىزمۇ «شىراق» تراگىدىيىسىگە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگىدىيىلەرنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلىمىز. يۇنان تارىخچىسى فوللىينىڭ «ھەربىي ھېيلىلەر» نامىلىق ئەسىرى ئارقىلىق بىزگىچە يېتىپ كەلگەن «شىراق» تراگىدىيىسىدە شىراقنىڭ ئۆز ئېلىگە ياۋۇز دۇشمەنلىرىنى بېسىپ كىرگەنلىكىنى كۆرۈپ، قەھرىمانلىرىنىڭ بېشىغا كەلگەن بالايىئاپەتلەرنى يوقىتىش يولىدا دۇشمەن قولىدا پاجىئەلىك ھالدا ئۆلتۈرۈلگەنلىكى تەسۋىرلەنگەن.

«شىراق»تىن كېيىن بىزگىچە يېتىپ كەلگەن يەنە بىر تراگىدىيە «ئىككى تېكەن ھېكايىسى»دۇر. ئەسەردە ئاساسىي ۋەقەلىك ئاق نىيەت تېكەن بىلەن قارا نىيەت تېكەن ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى مەركەز قىلغان ھالدا قانات يايدۇرۇلغان بولۇپ، ئاق نىيەت تېكەننىڭ نامراتلارنى قوتقۇزۇش ئۈچۈن دېگىزغا كىرىپ چىنتەمەنى ئەنگۈشتىرىنى تاپقانلىقى، قارا نىيەت تېكەننىڭ يامان نىيەت بىلەن ئونىڭ كەينىگە چۈشكەنلىكى، ئەنگۈشتەرنى ئېلىپ قايتىپ كېلىۋاتقاندا قارا نىيەت تېكەننىڭ ئۆزىگە قۇمۇش تېكىنى سانجىپ قاردىغۇ قىلىپ قېچىپ كەتكەنلىكى تەسۋىرلەنگەن.

«پەرھاد - شىرىن» دا خەلقنىڭ بەخت - سائادىتى، ئۆز ئېلىنىڭ تىنچلىق خاتىرجەملىكى، چىن ئىنسانىي مۇھەببەت، ئەركىنلىك ئازادلىق ئۈچۈن كۈرەشكۈچى پەرھاد

بىلەن شىرىنىڭ خۇسرەۋنىڭ سۈيىقەستى تۈپەيلىدىن ئۆلۈپ كەتكەنلىكى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

«لەيلى ـ مەجنۇن»، «رابىئە ـ سەئىدىن»، «ۋامىق ـ ئۇزرا»، «گۈل ۋە بۇلبۇل» دا بولسا مۇھەببەت، نىكاھ ئەركىنلىكىگە ئىنتىلگۈچى ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يېتەلمەي ئەلەم بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەنلىكى يېزىلغان.

«نۇزۇگۇم» دا بولسا ئەركىنلىك، ئازادلىق ئۈچۈن تىز پۈكمەي كۈرەش قىلغان نۇزۇگۇمنىڭ چىڭ سۇلالىسى چىرىكلىرى تەرىپىدىن چېپىپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىدەك تارىخىي ۋەقە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيىلەردىن ئۇلاردىكى زىددىيەت ـ توقۇنۇشلارنىڭ بىر ـ بىرىگە قارىمۇقارشى بولغان ئىككى خىل ئىجتىمائىي ئەخلاقىي كۈچ «ھەققانىيەت بىلەن ئادالەتسىزلىك ئىلغارلىق بىلەن قالاقلىق، ياخشىلىق بىلەن يامانلىق» ئوتتۇرىسىدا كەسكىن كۈرەش بولغانلىقىنى، بەختسىزلىككە ئۇچرىغۇچىلارنىڭ ھەققانىي كۈچلەر، ياخشىلىقنىڭ، گۈزەللىكنىڭ ۋەكىللىرى ئىكەنلىكىنى؛ يەنە بىر تەرەپتىن بۇ خىل بەختسىزلىك، ھالاكەت ۋە ئۆلۈمنىڭ ئادالەتسىز، قارا كۈچلەر بىلەن بولغان كۈرەشتە ساقلانغىلى بولمايدىغان مۇقەررەر ئاقىۋەتكە ئايلانغانلىقىنى ئېنىق كۆرەلەيمىز. ئېنىق قىلىپ ئېيتقاندا بىز ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيەلەردىن ياخشىلىق بىلەن يامانلىق، ئىلغارلىق بىلەن قالاقلىق، ھەققانىيەت بىلەن ئادالەتسىزلىك ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش ۋە زىددىيەت ـ توقۇنۇشلار ئاساسىي تراگېدىيىلىك توقۇنۇش، ئىلغار كۈچلەرنىڭ جىددىي كۈرەش، ئۆتكۈر زىددىيەت ـ توقۇنۇشلار نەتىجىسىدەكى بەختسىزلىكى، ھالاكىتى ۋە ئۆلۈمى تراگېدىيىلىك ئاقىۋەت سۈپىتىدە ئۇلارنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى قىلىنغانلىقىنى بىلەلەيمىز.

دېمەك تراگېدىيىلەردە پەقەت سوتسىئالوگىيە نۇقتىسىدىن ئالغاندا ئىلغارلىق بىلەن قالاقلىق، ھەققانىيەت بىلەن ئادالەتسىزلىكتىن ئىبارەت ئىككى خىل ئىجتىمائىي كۈچ، ئېتىكا نۇقتىسىدىن ئالغاندا ياخشىلىق بىلەن يامانلىقتىن ئىبارەت ئىككى خىل ئەخلاقىي كۈچ ۋە ئۇلارنىڭ ۋەكىللىرى، ئېستېتىكا نۇقتىسىدىن ئالغاندا گۈزەللىك بىلەن خۇنۇكلۇك ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش ھەم زىددىيەت ـ توقۇنۇشلار ئاساسىي تراگېدىيىلىك توقۇنۇش قىلىنىدۇ. بۇ خىل توقۇنۇشنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى بولغان بەختسىزلىك، ھالاكەت، ئۆلۈملەر تراگېدىيىلىك ئاقىۋەت قىلىنغاندىلا ئاندىن بۇنداق تراگېدىيىلەر ھەققىي ھاياتىي كۈچكە، ئېستېتىك قىممەتكە ئىگە بولالايدۇ. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيىلەرنىڭ ھەققىي ھاياتىي كۈچكە، ئېستېتىك قىممەتكە ئىگە بولالىشىدىكى سەۋەبمۇ، شىراق، پەرھاد ـ شىرىن، لەيلى، مەجنۇن، رابىيە ـ سەئىدىن، ئاق نىيەت تېكىن، ۋامىق، بۇلبۇل، نۇزۇگۇم قاتارلىقلارنىڭ بەختسىزلىكى، ئۆلۈمىنىڭ يۇقىرى تراگېدىيىلىك ئېستېتىك قىممەتكە ئىگە بولالىشىدىكى سەۋەبمۇ ئەنە شۇ يەردە.

تراگېدىيىلىك توقۇنۇش بىلەن تراگېدىيىلىك ئاقىۋەتنىڭ مۇناسىۋىتىدە تراگېدىيىلىك توقۇنۇش چوقۇم تراگېدىيىلىك ئاقىۋەتنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشى، تراگېدىيىلىك

ئاقىۋەت تراگېدىيىلىك ئوقۇنۇشنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى بولۇشى لازىم. ئادەتتە بۇ ئىككى كىشىنىڭ مۇناسىۋىتى توغرا بىر تەرەپ قىلىنغان تراگېدىيىلەردىن سىرتتىن قارىماقتا تاسادىپىيدەك كۆرۈنگەن ئاقىۋەتنىڭ ــ بەختسىزلىك ۋە ئۆلۈمنىڭ ئەمەلىيەتتە تراگېدىيىلىك ئوقۇنۇشنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى بولغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئۇلاردا دائىم تاشقى تاسادىپىي سەۋەبلەر ئارقىلىق ئىچكى تراگېدىيىلىك مۇقەررەرلىك ئېچىپ بېرىلىدۇ. ئىچكىرىلەپ كۆزەتكەندە تراگېدىيىدىكى زىددىيەتلىك ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى يۈز بەرگەن توقۇنۇش ۋە تراگېدىيىلىك ئاقىۋەتنىڭ شەيئىلەرنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتى بويىچە مۇقەررەر تۇردە پەيدا بولىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭدىن ساقلىنىشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. مەسىلەن، قارىماقتا پەرھادنىڭ ئالدامچى مومايىنىڭ گېپىگە ئىشىنىپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشى بەكلا يەڭگىلتەكلىك قىلغاندەك كۆرۈنىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ ئۆلۈمى قارا نىيەت خىسراۋ بىلەن بولغان كۈرەشتە ئاللىبۇرۇنلا مۇقەملىشىپ بولغان. ئۆزىنىڭ شەخسىي ئارزۇسى ئۈچۈن ئىنسانىي مۇھەببەتنى دەپسەنە دە قىلىدىغان خىسراۋنىڭ پەرھادنى ئۆزىنىڭ دۇشمىنى ساناپ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلغان، ئەمما خەلقنىڭ غەزىپىدىن قورقۇپ ئۆلتۈرمەكچى بولغانلىقى ئايان. ئەگەر پەرھاد مومايىنىڭ گېپى بىلەن ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالمىغان بولسىمۇ ئۇنىڭ ئۆلۈمىدىن ساقلانغىلى بولمايتتى.

بەزىلەر تراگېدىيىلىك ئاقىۋەتنى ئۆلۈم، قۇربان بېرىش دەپلا چۈشىنىدۇ. بۇنداق قاراش ئانچە مۇۋاپىق ئەمەس. كۆپ ساندىكى تراگېدىيىلەردە تراگېدىيىلىك ئاقىۋەتنى ئۆلۈم بىلەن باراۋەر دېيىشكە بولسىمۇ، لېكىن يەنە نۇرغۇن تراگېدىيىلەردە تراگېدىيىلىك ئاقىۋەت بەختسىزلىك، مەغلۇبىيەت، ھالاكەت ھالىتىدە ئىپادىلىنىدۇ. شۇڭا تراگېدىيىلىك ئاقىۋەتنى ئۆلۈمگىلا تەڭلەشتۇرۇپ قويۇشقا بولمايدۇ.

يەنە بەزىلەر تراگېدىيىنى پاجىئەلىك كۆرۈنۈش، تېچىنىشلىق قىسمەت دەپ قارايدۇ. دەرۋەقە تراگېدىيىلەرنىڭ ھەممىسىدە بەختسىزلىك، ھالاكەت ۋە ئۆلۈم تەسۋىرلىنىدۇ. ۋاھالەنكى تراگېدىيە پاجىئەلەرنىڭ جۇغلانمىسى ئەمەس، ئېچىنىشلىق قىسمەتلەرنىڭ مەنداش سۆزىمۇ ئەمەس، تراگېدىيە ــ ماھىيەتتە بىر خىل يۇكسەكلىك ــ ئالىيجانابلىقنىڭ مەركەزلەشكەن ئىپادىسى. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيىلەرنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكلىرىدىن بىرىمۇ دەل ئۇلاردا يۇكسەكلىك ــ ئالىيجانابلىق تۇسىنىڭ ئىنتايىن قويۇق ئىكەنلىكىدە. كلاسسىك تراگېدىيىلىرىمىزدىكى تراگېدىيە باش قەھرىمانلىرىنىڭ ھەممىسى پاجىئەلىك تەقدىر، ئېچىنىشلىق قىسمەتلەرگە دۇچار بولىدۇ. شىراق دۇشمەن قولىدا ئۆلىدۇ. ئاق نىيەت تېكىنىنىڭ كۆزى ئىنىسى تەرىپىدىن قارىغۇ قىلىنىدۇ. پەرھاد خىسراۋ تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلىدۇ. شىرىن ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالىدۇ. رابىيە ئۆزىنى دەريا‌غا تاشلىۋالىدۇ. سەئىدىن مۇھەببەت دەردىدە سەرسان، سەرگەردان بولۇپ ئۆلۈپ كېتىدۇ. لەيلى، مەجنۇن، ۋامىق ۋە بۇلبۇل دەرد يۇتۇپ ھەسرەت چېكىپ ئالەمدىن ئۆتىدۇ. نۇزۇگۇم چىڭ چېرىكلىرى قولىدا ئۆلىدۇ. ئۇلار دۇچ كەلگەن بۇ پاجىئەلەر ئادەمنى ھەقىقەتەن ئېچىندۇرىدۇ، قايغۇغا سالىدۇ. بىراق ئۇلارنىڭ بەختسىزلىككە ئۇچ

راشتىن ئىلگىرىكى ئۇلۇغۋار كۆرەشلىرى، قەيسەرلىك ۋە ئىستىيانكارلىق روھى بىلەن تولغان خاراكتېرى ئالاھىدە بىر خىل يۈكسەكلىكنى ھەمدە ئالىيجانابلىقنى نامايان قىلىپ، بىزدە بىر خىل ئىپتىخارلىق، پەخىرلىنىش ھېسسىياتلىرىنى ئۇرغۇتىدۇ.

«شىراق» تراگېدىيىسىدە باش قەھرىمان شىراق تەشەببۇسكارلىق بىلەن دارا لەشكەرلىرىنى تەلتۆكۈس گۈمران قىلىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغاندىن كېيىن شەھىرى بىلەن قۇلاق، بۇرنىنى شارتىلدىتىپ كېسىپ تاشلاپ، پۈتۈن بەدىنىنى قانغا بوياپ، دار I نى ئىزدەپ تېپىپ، ئۇنى ئۆزىگە تولۇق ئىشەندۈرگەندىن كېيىن، تاجاۋۇزچى قوشۇنىنى باشلاپ ساكلارغا قارشى ئاتلىنىدۇ، ئۇلارنى قۇش ئۇچسا قانىتى، ئات يۈرسە تۇيىقى كۆيىدىغان بىپايان چۆللۈككە باشلاپ كىرىدۇ. ھالاكەت گىردابىغا بېرىپ قالغان دۈشمەن قوشۇنىغا قاراپ قاقاقلاپ كۈلگىنىچە مەردانە قىياپەتتە مۇنداق دەيدۇ: «مەن يەڭدىم، يالغۇز بىر ئۆزۈم پۈتۈن بىر زور قوشۇننى يەڭدىم، قەبىلەمنىڭ ۋە ئانا تۇپرىقىمنىڭ بېشىغا كەلگەن بالايىئاپەتلەرنى تەلتۆكۈس يىمىرىپ، باسقۇنچى لەشكەرلەرنىڭ ھالاكەتكە گىرىپتار قىلدىم. تۆت ئەتراپنىڭ قايسىغا ماڭساڭلار ھەممىسى يەنە يەتتە كۈنلۈكتىن يول، خالىغان تەرەپلىرىڭلارغا كېتىۋېرىڭلار، بەرىبىر ھەممىڭلارنى ئاچلىق ۋە تەشنالىق قىينايدۇ نابۇت قىلىدۇ. مېنىڭ قېنىم بولسا مانا مۇشۇ يەرگە تۆكۈلىدۇ...» شىراقنىڭ بۇ مەردانە سۆزلىرىنى ئاڭلاپ قاتتىق ئەسەبىيلەشكەن لەشكەر باشلىرى رانۇس چات شىراقنى چېپىپ تاشلايدۇ. ئۆزىمۇ پۈتۈن لەشكەرلىرى بىلەن ئاچلىق ۋە ئۇسسۇزلۇقتىن سەپەرنى داۋاملاشتۇرالماي پۈتۈنلەي ھالاك بولىدۇ.

شىراقنىڭ ئۆز ھاياتىنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە قەبىلىسىنىڭ بېشىغا كەلگەن بالايىئاپەتلەرنى يوقىتىش يولىدىكى كۈرەشلىرى، ئۇنىڭ ئېگىلمەس-سۇنماس قەيسەر ئىرادىسى، ئۆز قەبىلىسى ئۈچۈن ئۆلۈمدىنمۇ قورقمايدىغان جەسۇرانە روھى، ئۆز ئېلىگە بولغان ساداقىتى، ئۆلۈم ئالدىدىكى يۇقىرىقى مەردانە سۆزلىرى بىر خىل ئالىيجانابلىق، مەردانىلىك، يۈكسەكلىكنى نامايان قىلىپ، قەلبىمىزنى چوڭقۇر ھاياجانغا، قاتتىق لەرزىگە سېلىپ پەخىر ئىپتىخارىمىزنى ئۇرغۇتىدۇ.

«ئىككى تېكەن ھېكايىسى» دا ئاق نىيەت تېكىنىنىڭ ئامراتلارنى قۇتقۇزۇش، خەلقىنى ئىجاتلىق ئىزدەش يولىدا ھېچقانداق خەۋپ-خەتەرگە قارىماي كۈرەش قىلغانلىقى، ھەتتا ئىككى كۆزىدىن ئايرىلىپ قالغاندىمۇ يەنە سەدىقە تېپىلاپ ئۇلارنى باققانلىقىدەك تەسىرلىك ۋەقە ھېكايە قىلىنغان. ئەسەردىكى ئاق نىيەت تېكىنىنىڭ ئوبرازىدىمۇ بىر خىل يۈكسەكلىك-ئالىيجانابلىقنىڭ نامايەندىسى سۈپىتىدە قەلبىمىزدە كۈچلۈك ئېتىقاد پەيدا قىلىدۇ.

پەرھاد بىلەن شىرىنىنىڭ ئۆلۈمى بىزنى قايغۇغا سالىدۇ، بىراق بىز ئۇلارنىڭ بىر-بىرىگە بولغان ئەقىدىسى، ئېتىقادى ۋە ۋاپادارلىقى بىلەن پەرھادنىڭ ئەل-يۇرتىنىڭ پاراۋانلىقى، تىنچلىق-خاتىرجەملىكى ئۈچۈن ئۆز ھاياتىنىڭ خەۋپ-خەتەرگە ئۇچرىشىغا قارىماي باتۇرلارچە كۈرەش قىلغانلىقىنى ئويلىغىنىمىزدا، ئۇلار بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا ئالىيجانابلىقنىڭ، قەھرىمانلىقنىڭ نامايەندىسى سۈپىتىدە گەۋدىلىنىدۇ.

رابىيە بىلەن سەئىدىنىڭ، لەيلى بىلەن مەجنۇننىڭ شۇنداقلا نۇزۇگۇمىنىڭ ئۆلۈمى ئېچىنىش، قايغۇرۇشتىن كۆرە يۈكسەك ئالىيجاناب خىسلىتى بىلەن قەلبىمىزدە ئىپتىخار ئويغىتىدۇ. بولۇپمۇ رابىيەنىڭ ئۆلۈم ئالدىدا ئېيتقان غەزىلىدىكى:

بۈگۈن بارغۇمدۇرۇر، چۈنكى بولۇرمەن ۋەسلى يارىمغە،
فەلەك باقماڭ فەناھسىز مەنزىلىدە يوقۇ بارىمغە.
.....
ئايا پەرھادۇ شىرىن ئەيلەڭىز بىزگە رەفاقەتلىك،
كى ھىجران ئوتى ھەرگىز بەرمەدى تەسكىن قەرارىمغە.

تەمەشا ئەيلەڭىز بۇ توي ئارا ئەي ھۇرۇ غۇلمانلار،
فىغانۇ نالەلەر ئەيلەپ كېلىك ئەمدى كەنارىمغە.

قارالڭ ھالىمغە كىم ھەيرەت بىلە، ئەي ۋامىقۇ ئۇزرا،
كۆرۈپ ئەيلەپ تەرەھھۇم دەردۇ رەنجى بىشۇمارىمغە.

كېلىبان يار ئولۇڭ بىزگە ھەمە ئەرۋاھى ئاشىقلار،
مەدەد ئەيلەڭ ماڭا لۇتفى ئەيلەبان ئول يان بارارىمغە.
.....

دېگەن مىسرالىرى رابىيە خاراكتېرىدىكى مەردانىلىك، ئالىيجانابلىقنىڭ نامايەندىسى سۈپىتىدە قەلبىمىزنى قاتتىق لەرزىگە سالىدۇ.

يۈكسەكلىك ـ ئالىيجانابلىق تۈسىنىڭ قويۇقلۇقىنى ئۇيغۇر كلاسسىك تراگېدىيەلەرىدىكى بىر مۇھىم ئالاھىدىلىك دېيىشكە بولىدۇ. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيەلەردە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن كۈرەش ۋە زىددىيەتلەرنىڭ كەسكىن بولۇشى، تراگېدىيە باش قەھرىمانلىرىنىڭ خاراكتېرىدىكى ئىسيانكارلىق، ئالىيجانابلىق، قەھرىمانلىق روھىنىڭ كۈچلۈك بولۇشى كلاسسىك تراگېدىيەلەرنى يۈكسەكلىك، ئالىيجانابلىق تۈسىگە ئىگە قىلغان.

1. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيەلەرنىڭ تۈرلىرى

غەربتە تراگېدىيەلەرنى ئاساسەن تەقدىر تراگېدىيەلىرى، خاراكتېر تراگېدىيەلىرى ۋە جەمئىيەت تراگېدىيەلىرىدىن ئىبارەت ئۈچ تۈرگە بۆلۈش بىر قەدەر ئومۇملاشقان.

تەقدىر تراگېدىيەلىرى ــ قەدىمكى يۇنان دەۋرىدىكى تەقدىرنىڭ ئىنسانلارغا كەلتۈرگەن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدىغان، پاجىئەلىك ئاقىۋەتلەر تەسۋىرلەنگەن تراگېدىيەلەرنى كۆرسىتىدۇ. يۇنان تراگېدىيە يازغۇچىسى ئېسخىلنىڭ «زەنجىرلەنگەن پىرومىتى» ناملىق ئەسىرى بىلەن سۇفىكلېنىڭ «كارول ئودۇبوس» ناملىق تراگېدىيىسى دەل مۇشۇ تۈرگە كىرىدۇ.

خاراكتېر تراگېدىيەلىرى ــ فېئودالىزم جەمئىيىتىدىكى ئەركىنلىك ۋە دېموكراتىيىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن كۈرەش قىلغۇچى يېڭى كۈچلەرنىڭ فېئودالىلىق ئەخلاقىي قائىدە ـ يوسۇنلار، خۇراپىي كۈچلەرنىڭ بېسىمى سەۋەبىدىن بەختسىزلىككە ئۇچرىشى، ھالاك بولۇشى تەسۋىرلەنگەن «ھاملىت»، «رومىيو ـ ژولىتتا» غا ئوخشاش تراگېدىيە

لەرنى كۆرسىتىدۇ.

جەمئىيەت تراگېدىيىلىرى بولسا كاپىتالىزم تۈزۈمى شارائىتىدىكى شەخسلەر بىلەن جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدىكى ئۆتكۈر زىددىيەت تۇقۇنۇشلار كەلتۈرۈپ چىقارغان بالزاكنىڭ «گورىيو بوۋاي»، ئوستروۋىسكىنىڭ «گۈلدۈرماماسلىق يامغۇر»، ئىبسوننىڭ «نارا» قاتارلىق ئەسەرلىرىگە ئوخشاش تراگېدىيىلەرنى كۆرسىتىدۇ.

مەملىكىتىمىزدە ئىجتىمائىي تراگېدىيىنى ئوخشاش بولمىغان نۇقتىلاردىن چىقىپ ئوخشاش بولمىغان تۈرلەرگە بۆلۈشىدۇ. بەزىلەر تراگېدىيىلىك ئۇنۇمگە ئاساسەن مەردانىلىك تۇيغۇسى قوزغايدىغان تراگېدىيىلەر، غەزەپلەندۈرىدىغان تراگېدىيىلەر، ئىچىنىدۈرىدىغان تراگېدىيىلەر ۋە كۈلكىلىك تراگېدىيىلەر دېگەندەك تۈرلەرگە بۆلۈشىدۇ. بۇ خىل بۆلۈش ئۇسۇلىنى ئەتراپلىق ئويلىنىپ كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ. چۈنكى تراگېدىيىنىڭ ئادەمدە پەيدا قىلىدىغان ئىجتىمائىي ئۇنۇمى يالغۇز بىرلا خىل تەسىرات بىلەن چەكلەنمەيدۇ. تراگېدىيە ئەسەرلىرى كۆپ ھاللاردا زوقلانغۇچىدا ئۆزئارا گىرەلەشمە ھالەتتىكى ستېرېئولۇق تەسىرات، تۇيغۇ پەيدا قىلىدۇ. مەسىلەن، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيىلەردىن «ئىككى تېكەن ھېكايىسى» نى ئالساق ئەسەردىكى ئاق نىيەت تېكەننىڭ نامراتلارنى قۇتقۇزۇش يولىدا ھېچقانداق خەۋپ-خەتەرگە قارىماي كۆرەش قىلىشى بىزدە بىر خىل مەردانىلىك، ئالىيجانابلىق تۇيغۇسى قوزغايدۇ. قارا نىيەت تېكەننىڭ ئىچى تارلىق، ھەسەتخورلۇق قىلىپ ئۆزىنىڭ بىر قورساق ئاكىسى بولغان ئاق نىيەت تېكەننىڭ كۆزىگە قۇمۇش تىكىنى سانجىپ، كۆزىنى قاردىغۇ قىلىپ، چۆلدە تاشلاپ قېچىپ كەتكەنلىكى بىزنى قاتتىق غەزەپلەندۈرىدۇ. ئاق نىيەت تېكەننىڭ كۆزىدىن ئايرىلىپ قېلىشتەك بەختسىزلىكى بىزنى ئىچىندۈرىدۇ. ئۇنىڭ كەك قورساقلىقى، كۆزىدىن ئايرىلىپ قالغاندىمۇ يەنە نامراتلارنىڭ غېمىنى يەپ باشقىلار بەرگەن سەدىقىدە ئۇلارنى باققانلىقى بىزدە سۆيۈنۈش، ھۆرمەتلەش ھېسسىياتى پەيدا قىلىدۇ. قارا نىيەت تېكەننىڭ زىندانغا تاشلانغانلىقى بىزنى شادلاندۇرىدۇ.

«رابىئە-سەئىدىن» «پەرھاد-شىرىن»، «شىراق»، «لەيلى-مەجنۇن»، «ۋامىق-ئۇزرا»، «كۈل ۋە بۈلبۈل»، «نۇزۇگۇم» قاتارلىق تراگېدىيىلەرنىڭ بىزگە بېرىدىغان تەسىراتىمۇ يۇقىرىقىدەك خىلمۇخىل بولىدۇ، شۇڭلاشقا تراگېدىيىلەرنى كېيىنكىدەك تۈرلەرگە بولۇش ئۇسۇلى ئانچە مۇۋاپىق ئەمەس.

بىز ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيىلەرنى مەزمۇن ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن قەھرىمانلىق تراگېدىيىلىرى ۋە مۇھەببەت تراگېدىيىلىرى دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈشكە بولىدۇ دەپ قارايمىز.

«شىراق» تراگېدىيىسى قەھرىمانلىق تراگېدىيىلىرىگە مەنسۇپتۇر.

«شىراق»تا باتۇر ئەزىمەت شىراقنىڭ ئۆز ئېلى، ئۆز قەبىلىسىنىڭ ئەركىنلىك، ئازادلىقى، تىنچلىق-خاتىرجەملىكى ۋە قېرىنداشلىرىنىڭ بەخت-سائادىتى ئۈچۈن ئۆلۈمدىنمۇ قورقماي كۆرەش قىلىشتەك قەھرىمانلىق ئىش-ئىزلىرىنى تەسۋىرلەش ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان.

يۇقىردا ئېيتىپ ئۆتكەنىمىزدەك «ئىككى تېكەن ھېكايىسى»ۋە «نۇزۇگۇم» قاتارلىق ئەسەرلەرمۇ مەزمۇن جەھەتتىن قەھرىمانلىق تراگېدىيە كاتېگورىيىسىگە كىرىدۇ.

شۇنى كۆرسىتىپ ئوتۇش كېرەككى، قەھرىمانلىق تراگېدىيىلىرى ئۆز ۋەتىنى، مىللىتى ۋە خەلقىنىڭ مەنپەئىتىنى بەخت ـ سائادىتى، ئەركىنلىكى ئازادلىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلغان قەھرىمانلار ئوبرازى يارىتىلغان ھەم ئۇلارنىڭ قەھرىمانلىق ئىش ـ ئىزلىرى تەسۋىرلەنگەن، مەدھىيىلەنگەن ئەسەرلەرنى كۆرسىتىدۇ. بۇ خىل تراگېدىيىلەردە بىرىنچىدىن باش قەھرىمان ئاڭلىق ھالدا ھەققانىيەتنى، ئادالەتنى قوغدىغان، ئۆزىنىڭ ئۇلۇغ ۋار غايىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا باتۇرلۇق بىلەن كۈرەشكە ئاتلانغان بولىدۇ. ئىككىنچىدىن جاپا ـ مۇشەققەتلىك كۈرەش جەريانىدا باش قەھرىمانىنىڭ ئالىيجانابلىق پەزىلىتى نامايان قىلىنىدۇ. «نۇزۇگۇم» تراگېدىيىسىنى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى قەھرىمانلىق تراگېدىيىلىرىنىڭ چوققىسى دېيىشكە بولىدۇ.

«پەرھاد ـ شىرىن»، «لەيلى ـ مەجنۇن»، «رابىئە ـ سەئىدىن»، «ۋامىق ـ ئۇزرا»، «گۈل ۋە بۇلبۇل» لار بولسا مۇھەببەت تراگېدىيىلىرىگە مەنسۇپ.

بۇ ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسىدىلا ساپ، سەمىمىي سۆيگۈ ـ مۇھەببەت ئاساسىي تېما قىلىنغان. ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ مۇھەببەت سەرگۈزەشتىلىرى تەسۋىرلىنىپ، ئۇلارنىڭ مۇھەببەتتىكى ساداقەتمەنلىكى، ۋاپادارلىقى ھەمدە مۇھەببەت نىكاھ ئەركىنلىكىگە ئېرىشىش يولىدىكى كۈرەشچان روھى قىزغىن مەدھىيىلەنگەن.

گەرچە بۇ ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسىدە چىن ئىنسانىي مۇھەببەت ئاساسىي تېما قىلىنىپ، ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ ساداقەتمەن ئوبرازى يارىتىلغان بولسىمۇ، لېكىن «ۋامىق ـ ئۇزرا» ۋە «گۈل ۋە بۇلبۇل» دىن باشقا مۇھەببەت داستانلىرى، مۇھەببەت قىسسىلىرىگە ئوخشاش ئوغۇلنىڭ قىزنى چۆشىدە كۆرۈپ غايىبانە ئاشىقى بىقارار بولغانلىقىغا ئوخشاش دىدار كۆرۈشمەي تۇرۇپلا غايىبتىن ئاشىق ـ مەشۇق بولۇشتىن باشلانغان مۇھەببەت سەرگۈزەشتىلىرى يېزىلمىغان. كلاسسىكلىرىمىز ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ سۆيگۈ ـ مۇھەببىتىنى رېئال ئىجتىمائىي تۇرمۇش ئاساسىغا ئىگە قىلىشقا كۈچىگەن.

«پەرھاد ـ شېرىن» تراگېدىيىسىدە پەرھادنىڭ شېرىنغا بولغان سۆيگۈ ـ مۇھەببىتى ئەڭ دەسلەپ شېرىننى «جاھانناما» ئەينىكىدىن كۆرۈشتىن باشلىنىدۇ. بىراق شېرىننىڭ پەرھادنى ياخشى كۆرۈشى بولسا ئېسىل خىسلەتلەرنى ئۆزىدىگە مۇجەسسەملەشكەن ئەل بەختى ئۈچۈن پىداكارلىق بىلەن كۈرەش قىلغۇچى پەرھادنىڭ قەھرىمانلىقى، ئىجادكارلىقى ۋە ئەمگەك سۆيەرلىكىگە بولغان قىزغىنلىقىش ھەم مەپتۇنلۇقتىن باشلىنىدۇ. دېمەك پەرھادنىڭ ئىشقىنى شېرىننىڭ دىلىغا نامەلۇم سېھىرلىك چۈش، سېھىرلىك شامال ياكى سېھىرلىك ھىد ـ پۇراقلار سالماستىن، بەلكى كۆز ئالدىدا ئۇزۇلۇشسىز قۇرۇلۇشدا ئۆز ئەقىل ـ پاراسىتى، ماھارىتى ۋە كۈچ ـ قۇدرىتىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ مۆجىزە يارىتىۋاتقان قەھرىمان شەخس پەرھادنىڭ ئۆزى، ئۇنىڭ ئېسىل خىسلەتلىرى، ئالىيجانابلىقى پەزىلەتلىرى سالىدۇ. پەرھاد بىلەن شېرىننىڭ مۇھەببىتى ئەمگەكتە، خەلق مەنپەئىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتا، ۋەتەننى قوغداش كۈرىشىدە تېخىمۇ چىڭىپ بارىدۇ،

مۇستەھكەملىنىدۇ.

شائىر ئەلىشىر نەۋائى (كېيىن ئابدۇرەھىم نىزارى) پەرھادنى گەرچە دەسلەپ قەھرىمان شەخس سۈپىتىدە گەۋدىلەندۇرۇش ئۈچۈن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى ئەپسانىگە مۇراجىئەت قىلىپ، ئۇنىڭ يۇنانىستان سەپىرىدە ئەجدىھانى، ئەھرەمەن ئىسىملىك دېۋىنى، ئارسلاننى، ھېسابسىز ئوقلار بىلەن قوراللانغان تۆمۈر ئادەملەرنى يوقاتقانلىقىدەك تەسۋىرلەرنى بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن پەرھادنىڭ دېڭىزدا سودىگەرلەر كېمىسىگە ھۇجۇم قىلغان قاراقچىلارنى ھالاك قىلىشىدىن باشلاپ ئۇنى دەرھاللا رېئال تۇرمۇشقا يېقىنلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭ خاراكتېرىنى رېئال ئاساسلارغا ئىگە قىلىدۇ. پەرھاد ئەرمەنىستانغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، ئۆزىنى ئەرمەنىستانىنىڭ قۇرۇلۇشى، گۈللەپ ياشنىشى ۋە تىنچلىقى ئۈچۈن يەكدىللىق بىلەن ئىشلەشكە بېغىشلايدۇ. ئۆستەڭ قۇرۇلۇشىدا مۆجىزە يارىتىدۇ. خۇسرەۋ بېسىپ كەلگەندە ۋەتەن بېشىغا كەلگەن بالايىئاپەتلەرنى يوقىتىش ئۈچۈن ئۆزى يالغۇز كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ خسرەۋ قوشۇنلىرى بىلەن قەھرىمانلارچە كۈرەش قىلىدۇ. بۇ پائالىيەتلەر ئۇنىڭ خاراكتېرىدىكى قەھرىمانلىقنى تېخىمۇ كونكرېتلىققا ئىگە قىلىدۇ. ئۇنىڭ قەھرىمانلىقى، ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك قاتارلىق مەزمۇنلار بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان ھالدا نامايان بولىدۇ. پەرھاد بىلەن شېرىن ئوتتۇرىسىدىكى ھەقىقىي ئىنسانغا خاس مۇھەببەتمۇ دەل پەرھاد خاراكتېرىنىڭ ئىجتىمائىي مەزمۇنىغا ئىگە قىلىنىشىدىن باشلىنىدۇ.

«ۋامىق - ئۇزرا» تراگېدىيىسىدە ئەھۋال باشقىچىرەك. پادىشاھنىڭ قىزى ئۇزرا كۆل سۈيىنى تاماشا قىلىپ تۇرغاندا ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى غايىبانە بىر ئىشتىياق ئوتى چۈلغىۋالىدۇ. بۇ ئىشتىن خەۋەرسىز ئانىسى ئۇزرانىڭ كۆڭلىكىنى كىر يۇغۇچىلارغا بېرىدۇ كىرچى بوۋاي بۇ كۆڭلەكنى ئوغلى ۋامىقا يۇغلى بېرىدۇ. بىغايەت نەپس نەقىشلەنگەن بۇ كۆڭلەكتىن ۋامىقنىڭ دىمىغىغا ئەنبەر كەبى بىر بۇي ئۇرۇلىدۇ، بۇ بۇيى ئىشق بولۇپ ۋامىقنىڭ دىمىغىغا ئۇرۇلغان ھامان ئۇنى يىقىتىدۇ. دېمەك ۋامىقا غايىبانە ئىشق ئوتى تۇتىشىدۇ. «گۈل ۋە بۇلبۇل» (سالاھىنىڭ) دىمۇ گۈل بىلەن بۇلبۇل ساباقنىڭ ۋاستىسى بىلەن بىر - بىرىگە غايىبانە ئاشىق بولىشىدۇ. «ۋامىق - ئۇزرا»، «گۈل ۋە بۇلبۇل» تراگېدىيىلىرى بۇ جەھەتتە ئالدىنقى ئۇچ تراگېدىيىگە ئوخشىمايدۇ.

نەۋائى، موللا پازىل، نىزارى ۋە زىيائىلار ئۆز تراگېدىيىلىرىدە ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ ئىشقىي مۇھەببەتتىكى ۋاپادارلىقى، ساداقىتى ۋە قايتماس ئىرادىسىنى ئۇلارنى رېئال تۇرمۇشتىكى ئىجتىمائىي خاراكتېر ئالغان زىددىيەت - توقۇنۇشلار ئىچىگە قويۇپ ئىپادىلەشكە تىرىشقان.

شېرىنىڭ پەرھادقا بولغان ساداقىتى، ۋاپادارلىقى ۋە مۇھەببەتتىكى قايتماس ئىرادىسى خۇسرەۋنىڭ ئۇچ قېتىملىق (نىزارى داستانىدا بىر قېتىملىق) توي تەلىپىنى رەت قىلغانلىقى، ئۇنىڭ سۆيگىنى پەرھادقا يازغان خېتى، پەرھادنىڭ جەستىنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ جان بېرىشىدە ئىپادىلەنسە، پەرھادنىڭ ۋاپادارلىقى، ساداقىتى ۋە قايتماس ئىرادىسى ئۇنىڭ خۇسرەۋ قوشۇنلىرى بىلەن ئۆلۈمىدىن

قورقماي، تەۋرەنمەي كۆرەش قىلىشلىرى، خۇسرەۋنىڭ سوئاللىرىغا بەرگەن ئۆتكۈر جاۋابلىرى ۋە ھىيلىگەر مومايدىن شىرىننىڭ ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپلا بېشىنى تاشقا ئۇرۇپ ئۆلۈۋالغانلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆلۈمى ــ ئۇلارنىڭ ساداقىتى، ۋاپادارلىقى ۋە سۈنماس ئىرادىسىنىڭ ئەڭ يۇقىرى چوققىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

مۇھەببەت تراگېدىيىلىرىگە مەنسۇپ بولغان يۇقىرىقى ئەسەرلەر ئىچىدىكى ئالدىنقى ئۈچى «ۋامىق ـ ئۇزرا»، «گۈل ۋە بۇلبۇل» دىن روشەن ھالدا پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ پەرق «پەرھاد ـ شىرىن» دىكى قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، «لەيلى ـ مەجنۇن»، «رابىئە ـ سەئىدىن» دىكى كۆچلۈك ئىسيانكارلىق روھتا ئەڭ گەۋدىلىك ھالدا ئىپادىلىنىدۇ. بىز مۇشۇ پەرقنى نەزەردە تۇتۇپ مۇھەببەت تراگېدىيىلىرىنى قەھرىمانلىق خاراكتېرىدىكى مۇھەببەت تراگېدىيىلىرى ۋە ئادەتتىكى مۇھەببەت تراگېدىيىلىرى دەپ ئىككى تۈرگە بۆلىمىز. ئالدىنقى تۈرگە «پەرھاد ـ شىرىن»، «لەيلى ـ مەجنۇن» «رابىيە ـ سەئىدىن» تراگېدىيىلىرى كىرىدۇ. كېيىنكى تۈرگە بولسا «ۋامىق ـ ئۇزرا»، «گۈل ۋە بۇلبۇل» تراگېدىيىلىرى كىرىدۇ.

2. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيىلەرنىڭ ماتېرىيال مەنبەسى ۋە ئىجتىمائىي تۈرمۇش

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيىلەرنىڭ ماتېرىيال مەنبەسى ۋە ئۇلارنىڭ ئەينى دەۋر رېئال تۈرمۇشى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى مەسىلىسى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيىلەرنىڭ ئىجتىمائىي، ئىستېتىك قىممىتىگە مۇناسىۋەتلىك مۇھىم مەسىلىلەرنىڭ بىرى.

بىز ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيىلەرنىڭ ماتېرىيال مەنبەسىگە نەزەر سالىدىغان بولساق ئۇلارنىڭ بىر قىسمىنىڭ تارىخىي ۋەقەلەرنى، رېئال ئىجتىمائىي تۈرمۇشنى بىۋاستە ماتېرىيال مەنبەسى قىلغانلىقىنى، يەنە بىر قىسمىنىڭ بولسا خەلق قىسسەلىرى ۋە ئەپسانە چۆچەكلەرنى ماتېرىيال مەنبەسى قىلغانلىقىنى كۆرەلەيمىز.

«شىراق» تراگېدىيىسىدە ئاساسلىقى ئىران كەيانىيان سۇلالىسىنىڭ توقۇزىنچى پادىشاھى دارا I نىڭ ئوغۇللىرىنىڭ تاسىياغا باستۇرۇپ كىرىپ، بۇ رايوندا ياشىغۇچى قەبىلىلەرگە قاراتقان تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشلىرىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان خەلق ھەرىكىتىدىن، خەلق ئارمىيىسىنىڭ ئازادلىق كۆرەشلىرى سۈژىت ئاساسى قىلىنغان. دېمەك ئۇنىڭدا تارىخىي ۋەقە ماتېرىيال مەنبەسى قىلىنغان.

«ئىككى تېكەن ھېكايىسى» دا بولسا بۇددانىڭ يارالمىشى ھەققىدىكى چۆچەكلەر سۈژىت ئاساسىي قىلىنغان. تېخىمۇ كونكرېتراق ئېيتقاندا بۇددانىڭ سەركۈزەشتىلىرى ھېكايە قىلىنىدىغان بۇددىزم كىتابىدىكى شاھزادىنىڭ يەتتە خىل گۆھەرنى دېگىزدىن سۈزۈپ چىقىپ بارچە جانلىقلارنى راھەت ـ پاراغەتكە ئېرىشتۈرگەنلىكى بايان قىلىنغان. «دېگىز سۈيىنى چىقىرىپ تاشلاپ گۆھەر سۈزۈش» ناملىق چۆچەككە، بۇددانىڭ يارالمىشى ھەققىدە تەپسىر قىلىنىدىغان بۇددا كالامىدىكى ساكيامۇنىنىڭ ئىلگىرىكى دەۋرلەردە

ده ئىنسانلارنى يوقسۇللۇق، غۇربەتچىلىكتىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن بەش يۈز سودىگەرنى باشلاپ دېڭىزغا بېرىپ ئەجدىها پادىشاھىدىن كۆھەرنى ئېلىپ كەلگەنلىكى بايان قىلىنغان «دېڭىزغا بېرىپ گۆھەر ئىزدەش» ناملىق چۆچەككە ئاساسلانغان.

«پەرھاد ـ شىرىن»مۇ ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىغا كەڭ تارقالغان. پەرھاد بىلەن شىرىننىڭ مۇھەببەت سەرگۈزەشتىلىرى بايان قىلىنغان ئەپسانە رىۋايەتلەر ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن.

ھەممىمىزگە مەلۇم بولغىنىدەك خوتەن شاھزادىسى پەرھادنىڭ ئاتىسىنىڭ خەزىنىسىدىكى ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن شەرقتە يۈرۈش قىلغاندا خوتەن شاھى بىلەن ھاسىل قىلغان تىنچلىق كېلىشىمىنىڭ خاتىرە سۈپىتىدە قالدۇرۇپ كەتكەن «جاھاننەما» ئەينەكىدىن ئەرمەن دىيارىدىكى تەڭداشسىز گۈزەل مەلىكە شىرىننى كۆرۈپ ئاشىقى بىقارار بولغانلىقىنى باشلىنىش نۇقتىسى قىلغان «پەرھاد ـ شىرىن» رىۋايىتى ئۇيغۇرلار ئارىسىغا كەڭ تارقالغان. X ـ Ⅶ ئەسىرلەر ئارىلىقىدا ئىران خەلقلىرى ئارىسىغا تارقىلىپ، ئىرانىنىڭ Ⅶ ئەسىردە ياشىغان پادىشاھى خۇسرەۋ پەرۋىزنىڭ نامى بىلەن باغلىنىپ «خۇسرەۋ ۋە شىرىن» دەپ ئاتالغان. X ئەسىردە ياشىغان ئىران شائىرى فىردەۋسى بۇ ھەقتىكى خەلق رىۋايەتلىرىگە ھەمدە بۇ رىۋايەتلەرنىڭ ساسانىلار سۇلالىسىنىڭ يىلنامىسى بولغان «خۇداينامە» (خۇداينامە) بىلەن ئەرەب تارىخچىسى تەبەرىنىڭ «تارىخىي تەبەرى»دە بېرىلگەن سۇژېتلىرىغا ئاساسلىنىپ يازغان ۋە بۇ رىۋايەتنى تۇنجى بولۇپ يازما ئەدەبىياتقا ئېلىپ كىرگەن. لېكىن ئۇنىڭ داستانىدا پەرھاد يوق ئىدى. Ⅲ ئەسىردە ياشىغان ئەزەربەيجان شائىرى نىزامى گەنجەۋى خۇسرەۋ ۋە شىرىن توغرىسىدىكى بۇ ھېكايىنى قايتا ئۆزگەرتىپ «خۇسرەۋ ۋە شىرىن» داستانىنى يېزىپ زور شۆھرەت قازاندى. نىزامى فىردەۋسى داستانىدا پەقەتلا تىلغا ئېلىنمىغان پەرھادنى ئۆز ئەسىرىگە كىرگۈزگەن بولسىمۇ، لېكىن خەلق رىۋايىتىدىكى باش قەھرىمان بولغان خوتەن شاھزادىسى پەرھادنى شاھزادە سۈپىتىدىمۇ ئەمەس، باش قەھرىمان سۈپىتىدىمۇ ئەمەس بەلكى خاقانى چىنداا ئوقۇپ كەلگەن بىلىملىك، قەيسەر يىگىت سۈپىتىدە ئىككىنچى ئورۇنغا قويۇپ تەسۋىرلىگەن. خسۇرەۋ بولسا باش قەھرىمان قىلىنغان، ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ ھەقتە داستان يېزىپ شۆھرەت قازانغان كىشى XN ئەسىردىكى خۇسرەۋ دېھلىۋى بولدى. ئۇ داستانىغا «شىرىن ۋە خۇسرەۋ» دەپ نام قويۇپ ئەسلى خەلق رىۋايىتىگە بىرئاز يېقىنلاشتى. ئۇلاردىن كېيىن XV ئەسىرگە كەلگەندە بۇيۇك شائىر نەۋائى بۇ تېمىغا مۇراجىئەت قىلىپ ئۇتتۇرا ئاسىيا خەلقى ئارىسىدا ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان خوتەن شاھزادىسى پەرھاد بىلەن ئەرمەن گۈزىلى شىرىننىڭ مۇھەببەتلىرى ھەققىدىكى رىۋايەتلەرگە ئىنتايىن يېقىن بولغان، خوتەن شاھزادىسى پەرھاد باش قەھرىمان قىلىنغان، خۇسرەۋ بولسا سەلبىي پېرسوناژ قىلىنغان، فىردەۋسى، نىزامى داستانلىرىدا خۇسرەۋ جەسىتىگە ئۆزىنى تاشلاپ ئۆلۈۋالىدىغان قىلىپ تەسۋىرلەنگەن شىرىن، پەرھاد جەسىتىگە ئۆزىنى تاشلاپ ئۆلۈۋالىدىغان قىلىپ تەسۋىرلەنگەن، «پەرھاد ـ شىرىن» ناملىق يېپىكى مەزمۇنغا ئىگە بولغان، ساپ سۆيگۈ ـ مۇھەببەتكە

مەدھىيە ئوقۇلغان داستاننى يېزىپ چىقتى. XIX ئەسىرگە كەلگەندە ئابدۇرېھىم نىزارى بۇ تېمىنى يەنە بىر قېتىم يېڭىتۇپ بەردى.

نەۋائى «پەرھاد ـ شىرىن» داستانىدا پەرھادنى باش قەھرىمان قىلغان، لېكىن مۇنى باش قەھرىمان قىلىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي ئۆزىنىڭ مۇھەببەت ئەركىنلىكى، كىشىلىك ئەركىنلىكى، ئىنسانپەرۋەرلىك، ۋەتەنپەرۋەرلىك، باتۇرلۇق، ئادالەت، دوستلۇق، ۋاپادارلىق، مەرىپەتپەرۋەرلىك قاتارلىقلار ھەققىدىكى كۆز قاراشلىرى ۋە ئىدىيىلىرىنىڭ نامايەندىسى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىرىپ كۆپ تەرەپلىمە مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مۇكەممەل خاراكتېرلىك قەھرىمان قىلىپ تەسۋىرلەپ، ئۇنىڭ ئىجتىمائىي قىممىتىنى ۋە ئېستېتىك قىممىتىنى ئاشۇرغان. نەۋائى شىرىننى پەرھاد ئۈچۈن جان بەرگەن، ۋاپادار، مەشۇق قىلىپ تەسۋىرلەش ئارقىلىق شىرىننىڭ ئوبرازىنى نۇرلاندۇرۇپ ئۇنىڭ ئۆلۈمىنى تراگېدىيىلىك ئېستېتىك قىممەتكە ئىگە قىلىش بىلەن بىرگە ئەسەرنىڭ ئىجتىمائىي، تراگېدىيىلىك قىممىتىنى ئاشۇرغان.

«لەيلى ـ مەجنۇن» مۇ VII ئەسىردە ئەرەب تېررىتورىيىسىدە پەيدا بولۇپ X ئەسىرلەردە شەرق ئەللىرى خەلقلىرى ئارىسىغا كەڭ تارقالغان، مۇھەببەت ئوتلىرىدا كۆيگەن بىر جۈپ ئاشىق ـ مەشۇقنىڭ مۇھەببەت سەرگۈزەشتىلىرى بايان قىلىنغان «لەيلى ـ مەجنۇن» رىۋايىتىگە ئاساسەن يېزىلغان. بۇ رىۋايەتنى ئەڭ دەسلەپ XI ئەسىردە ئەرەب يازغۇچىلىرىدىن ئەبۇ كاتىپ (مىلادى 831 ـ يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) دېگەن كىشى خاتىرىگە ئېلىپ «شېئىر ۋە شائىر» دېگەن ئەسىرىگە قىستۇرغان. X ئەسىرگە كەلگەندە ئەرەبلەردىن ئەبۇ فەرجە (مىلادى 967 ـ يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) دېگەن كىشى «لەيلى ـ مەجنۇن» ماۋزۇسىدا بىر قىسقا داستان يېزىپ، ئۇنى «جەننەتتىكى شېئىرلار» نامىلىق شېئىرلار توپلىمىغا كىرگۈزگەن. پارس تىلى بويىچە بۇ تېمىدا ئەزەربەيجان شائىرى نىزامى گەنجەۋى تۇنجى قېتىم داستان يازغان. ئۇنىڭدىن كېيىن پارس تىلىدا خۇسرەۋ دېھلىۋى، خاتەفى، سۇھەيلى قاتارلىقلار داستان يېزىشقان. XVI ئەسىردە فۇزۇلى باغدادى بۇ تېمىدا تۇركچە داستان يازغان.

ئۇيغۇرلاردا تۇنجى قېتىم نەۋائى بۇ تېمىغا مۇراجىئەت قىلىپ، ئۇيغۇر ـ پىكىرنىڭ يېڭىلىقى، ئىجادىيىلىقى، مەزمۇنىنىڭ موللۇقى بىلەن مۇشۇ تېمىدا يېزىلغان داستانلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان يېڭى داستان ياراتتى. XVII ئەسىرنىڭ بېشىدا موللا پازىل بۇ تېمىدا داستان يازغان. XIX ئەسىرگە كەلگەندە ئابدۇرېھىم نىزارى مۇشۇ تېمىدا داستان يېزىپ شۆھرەت قازاندى.

نەۋائى قەلىمى بىلەن ۋۇجۇدقا چىققان پەرھاد ـ شىرىن، لەيلى ـ مەجنۇنىنىڭ مۇھەببەت پاجىئەسى XV ئەسىر ئېئىتىقادلىرى شارائىتىدىكى مىڭلىغان قىز ـ يىگىتلەرنىڭ مۇھەببەت پاجىئەلىرىنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇشىدۇر. نەۋائى ئۆزىنىڭ بۇ ئەسەرلىرى ئارقىلىق XV ئەسىر ئىجتىمائىي ھاياتىنىڭ بىر پۈتۈن كارتىنىسىنى ماھىرلىق بىلەن سىزىپ چىققان.

موللا پازىلمۇ خەلق رىۋايەتلىرى ئاساسىدا «لەيلى ـ مەجنۇن» داستانىنى يېزىپ، لەيلى ـ مەجنۇننىڭ مۇھەببەت سەرگۈزەشتىلىرى ئارقىلىق XVII ئەسىرلەردىكى نىكاھ ۋە مۇھەببەت ئەركىنلىكىدىن مەھرۇم قىلىنغان. ياشلارنىڭ مۇھەببەت پاجىئەلىرىنى

ئەكس ئەتتۇرۇپ ئۇلارغا چوڭقۇر ھېسداشلىق قىلغان ھەمدە داستانىنىڭ مۇقەددىمە قىسمىدىكى «بۇ دۇنيانىڭ بىۋاپالىقىنىڭ بايانى»، «شەھەر ئەھۋالىنىڭ بايانى»... دېگەن مەخسۇس تېمىلار ئاستىدا ئەينى دەۋرلەردىكى مىللىي زۇلۇم ۋە سىنىپىي زۇلۇم ئىسكەنجىسىدە ئازاب - ئوقۇبەتلىك تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان خەلق ئاممىسىنىڭ مۇڭ - زارىنى ئەكس ئەتتۇرۇپ، زامانىنىڭ بىۋاپالىقىغا بولغان قاتتىق نارازىلىقىنى، ھېئسىياتىنى ھۆكۈمرانلارغا بولغان كۈچلۈك قارشىلىقىنى ئىپادىلەيدۇ.

سەلاھىنىڭ «گۈل ۋە بۇلبۇل» تراگېدىيىسى ئەينى دەۋر رېئاللىقىدىكى ھايات پاجىئەلىرىنى سىمۋولىستىك ئوبرازلار ۋاستىسى بىلەن ئەكس ئەتتۇرگەن.

تراگېدىيىدە ئاپتور سەبانىڭ ياردىمى ئارقىلىق فىزىلگۈلنىڭ مۇھەببىتىگە ئېرىشكەن بۇلبۇلنىڭ مۇھەببەت سەرگۈزەشتىلىرىنى ۋە ئۇنىڭ يار ۋەسلىگە يېتەلمەستىن قەپەسكە بەند قىلىنىپ ئېچىنىشلىق ھالدا ئۆلۈپ كەتكەنلىكىدەك ۋەقەنى ھېكايە قىلىش ئارقىلىق XVIII ئەسىر دەۋر رېئاللىقىنى، فېئودالىزم تۈزۈمى كەلتۇرۇپ چىقارغان ھايات پاجىئەلىرىنى ئەينى دەۋردە مۇھەببەت ئەركىنلىكى بوغۇلغان ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ مۇھەببەت سەرگۈزەشتىلىرىنى سىمۋولىستىك ۋاستىلەر بىلەن ئىپادىلەپ بەرگەن. بۇلبۇل ئىككىز قۇش بىلەن قىلىشقان دىئالوگلىرى ۋە ئۇلارغا بەرگەن رەددىيىسى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ زامانغا بولغان نارازىلىقىنى ئىپادىلىگەن.

ئابدۇرېھىم نىزارىنىڭ خەلق رىۋايەتلىرىنى ئاساسىي سۈژېت قىلغان «پەرھاد - شىرىن»، «لەيلى - مەجنۇن» داستانلىرىدا XII ئەسىر فېئودالىزم تۈزۈمى شارائىتىدىكى فېئودال كۈچلەرنىڭ كىشىلىك ئەركىن مۇھەببەتكە يول قويمىغانلىقى سەۋەبىدىن كېلىپ چىققان مۇھەببەت پاجىئەلىرىنى ئەكس ئەتتۇرگەن، شۇڭا بىز شىرىن ۋە لەيلى ئوبرازىدىن ئەينى دەۋردىكى كىشىلىك ئەركىنلىكى بوغۇلغان ئۇيغۇر قىز - يىگىتلىرىنىڭ پاجىئەلىك قىسمەتلىرىنى كۆرەلەيمىز.

«ۋامىق - ئۇزرا» تراگېدىيىسىدىمۇ ھىندۇ دىيارىدا بولۇپ ئۆتكەن مۇھەببەت پاجىئەسىنى ئاساسىي سۈژېت قىلىپ يېزىلغان. لېكىن شائىر زىيائى بۇ پاجىئەدىن ئۆزى ياشىغان دەۋرنىڭ تەلىسىز ئىجتىمائىي رېئاللىقىنى كۆرگەن بولغاچقا ۋامىق ۋە ئۇزرانىڭ مۇھەببەت پاجىئەسىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق XII ئەسىر ئىجتىمائىي رېئاللىقىنى ۋاستىلىك ھالدا ئېچىپ بېرىپ، فېئودال قانداشلىق مۇناسىۋىدە، فېئودالىزم سىنىپىي دەرىجە قارىشىنىڭ ئىنسان ئەركىنلىكىنى بوغقۇچى مەنبۇى كىشەن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ، فېئودالىزم دەرىجە قارىشى تۇپەيلىدىن مۇراد مەقسەتلىرىگە يېتەلمەي ئارمان بىلەن كەتكەن ئاشىق - مەشۇقلارغا قايغۇلۇق مەرسىيە ئوقۇغان.

ئابدۇرېھىم نىزارى «پەرھاد - شىرىن»، «لەيلى - مەجنۇن» تراگېدىيىلىرىنى يېزىپ خەلق رىۋايەتلىرىدىكى ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ مۇھەببەت پاجىئەلىرى ئارقىلىق XII ئەسىر ئىجتىمائىي رېئاللىقنى ۋە بۇ ئىجتىمائىي مۇھىتتا يۈز بەرگەن مۇھەببەت پاجىئەلىرىنى ئەكس ئەتتۇرگەندىن سىرت، يەنە XII ئەسىردىكى ئۇيغۇر مۇھىتىدا يۈز بەرگەن رابىيە بىلەن سەئىدنىڭ ئىبارەت ئىككى ياشىنىڭ مۇھەببەت پاجىئەسىنى ئەكس ئەتتۇرۇشكە

بىغىشلانغان «رابىيە ـ سەئىدىن» تراگېدىيىسىنى يېزىپ، تراگېدىيە ئىجادىيىتىدە رېئالىزمغا يول ئاچتى.

دېمەك نىزارى XIX ئەسىردە قەشقەردە يۈز بېرىپ خەلق ئارىسىغا كەڭ تارقىلىپ كەتكەن، رېئال شەخس، رېئال ۋەقەلەرنى ماتېرىيال مەنبەسى قىلىش ئارقىلىق ئۇيغۇر كلاسسىك تراگېدىيىسى تارىخىدا يېپىيېڭى بىر رېئالىستىك تراگېدىيىنى ياراتتى.

شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، كلاسسىكلىرىمىز مۇھەببەت تراگېدىيىلىرىدە باش قەھرىمانلارنىڭ پاجىئەلىك تەقدىرىگە ئېچىنىپ، ئۇلارنىڭ ۋاپادارلىق، ئىسيانكارلىق روھىغا مەدھىيە ئوقۇش بىلەنلا توختاپ قالماستىن، بەلكى يەنە ئۇلارنىڭ تراگېدىيىلىك ئاقىۋىتىنىڭ مەنبەسى ئۇستىدىمۇ ئىزدىنىشتى، ئۇلارنىڭ پاجىئەسىنى فېئودالىزىم دەۋرىدە ۋېتىنىنىڭ مەنبەسى ئۇستىدىمۇ ئىزدىنىشتى، ئۇلارنىڭ چىقارغانلىقىنى بەزىدە ئاشكارا، بەزىدە قارىشى، نىكاھ ھۆددىچىلىك تۈزۈمى كەلتۈرۈپ چىقارغانلىقىنى بەزىدە ئاشكارا يوشۇرۇن ھالدا كۆرسىتىپ بېرىشتى. بولۇپمۇ نىزارى «رابىيە ـ سەئىدىن» تراگېدىيىسىدە رابىيە تىلىدىن بېرىلگەن:

يېتىپىدۇركى كىمگە جەھاندىن ۋەفى، كۆرۈڭكىم بۇ دەۋران نە ئىش كەلتۈرۈر،
ۋەفا قىلسا سۈڭرە قىلۇر مىڭ جەفى. كى ياخشى ـ يامانىنىڭ بارىن ئۆلتۈرۈر.

دېگەن مىسرالار ۋە داستاننىڭ ئاخىرقى قىسمىدىكى كونا دۇنيادىن ئۈزۈل ـ كېسىل ئادا ـ جۇدا بولۇش ئازرۇسىنى ئىپادىلەپ يازغان:

ئەگەر نېچە تۈتساڭ تامىزماي ئىچەي،
ۋەفاسىز جەھاننىڭ بارىدىن كېچەي.

دېگەن مىسرالار ئارقىلىق رابىيە، سەئىدىن پاجىئەسىنىڭ مەنبەسىنىڭ ئىجتىمائىي تەڭسىزلىكلەر بىلەن تولغان فېئودالىزىم جەمئىيىتى ئىكەنلىكىنى ئاشكارا كۆرسىتىپ، ۋاپاسىز جاھان ـ فېئودالىزىم جەمئىيىتىنى ئۈزۈل ـ كېسىل ئىنكار قىلىدۇ.

شائىر مولا بىلالمۇ ئۆزىنىڭ «نۇزۇگۇم» ناملىق تراگېدىيىسىدە 1808 ـ يىلى ئەتراپىدا قەشقەردە تۇغۇلغان، 1826 ـ يىلى قەشقەردە چىڭ سۇلالىسىگە قارشى كۆتۈرۈلگەن خەلق قوزغىلىڭىغا ئاكتىپلىق بىلەن قاتناشقان، كېيىن مۇشۇ سەۋەبتىن ئىلىغا سۈرگۈن قىلىنغان رېئال قەھرىمان شەخس ــ ئەركىنلىك، ئادالەت، ئازادلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلغان قەتئىي ئىرادىلىك ئۇيغۇر قىزى نۇزۇگۇمنىڭ ھايات سەرگۈزەشتىلىرى ۋە قەھرىمانلىق ئىش ـ ئىزلىرىنى ماتېرىيال مەنبەسى قىلىش ئارقىلىق يەنە بىر رېئالىستىك تراگېدىيىنى بارلىققا كەلتۈردى. قەھرىمانلىقنى مەدھىيىلەپ، مانجۇ ئىستىبدادچىلىرىنىڭ زۇلمى ئۈستىدىن شىكايەت قىلدى.

3. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيىلەرنىڭ قۇرۇلما ئالاھىدىلىكى

بىز ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيىلەرگە نەزەر سالىدىغان بولساق ئۇلاردا تراگېدىيىلىك توقۇنۇشنىڭ پەيدا بولۇشى، تەرەققىي قىلىشىدىن تراگېدىيىلىك

ئاقۇەتكەچە بولغان بىر پۈتۈن جەريان تولۇق تەسۋىرلەنگەندىن سىرت يەنە تراگېدىيە لىك ئاقۇەتتىن كېيىنكى ئەسەر پېرسوناژلىرىغا مۇناسىۋەتلىك مەلۇماتلار ۋە ئاپتورنىڭ سۇبېيېكتىپ باھاسى بىلەن ھېسسىياتى قوشۇپ يېزىلغانلىقىنى بايقايمىز.

«شىراق» تا دارا قوشۇنلىرىنىڭ قوماندانى رانۇس چات تەرىپىدىن شىراقنىڭ كاللىسى ئېلىنغانلىقىدىن ئىبارەت تراگېدىيىلىك ئاقۇەت تەسۋىرىدىن كېيىن رانۇس چات ئەسكەرلىرىنىڭمۇ سەپەرنى داۋاملاشتۇرالماي ئاچلىق ۋە تەشنالىق ئىلكىدە پۈتۈنلەي ھالاك بولۇپ تۈگىگەنلىكىدەك ۋەقە قوشۇپ تەسۋىرلەنگەن.

«ئىككى تېكەن ھېكايىسى»دە ئاق نىيەت تېكەننىڭ كۆزى ئىنىسى تەرىپىدىن قارىغۇ قىلىنغانلىقىدەك تراگېدىيىلىك ئاقۇەت تەسۋىرىدىن كېيىن ئاق نىيەت تېكەننىڭ پەرىشتىنىڭ يول باشلىشى بىلەن خەلق ئارىسىغا قايتىپ كەلگەنلىكى، مۇزىكا جەھەتتىكى ھەيران قالارلىق تالانتى ھەم بىلىمى بىلەن شۆھرەت قازانغانلىقى، ئەتراپتىكى تىلەم چىلەرنى يېغىپ باققانلىقى تەسۋىرلەنگەن، شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئاكىسىغا قەست قىلغان قارا نىيەت تېكەننىڭ پۈت ـ قولى باغلىنىپ زىندانغا تاشلانغانلىقى يېزىلغان.

«پەرھاد ـ شىرىن» دا بولسا بۇ بىر جۈپ ئاشىق ـ مەشۇقنىڭ ئۆلۈمىدىن ئىبارەت تراگېدىيىلىك ئاقۇەت تەسۋىرىدىن باشقا خۇسرەۋنىڭ ئۆلۈمى ۋە شىرۋيەنىڭ ئەرمەنىستاندىن قوغلاپ چىقىرىلغانلىقى يېزىلغان.

«لەيلى مەجنۇن» دا مەجنۇن بىلەن لەيلىنىڭ ئۆلۈمىدىن ئىبارەت تراگېدىيىلىك ئاقۇەت تەسۋىرلەنگەندىن باشقا يەنە بۇ ئىككىسىنىڭ جەسىتىنىڭ بىر كېپەنگە ئېلىنىپ بىر گۆرگە دەپنە قىلىنغانلىقى يېزىلغان. (موللا پازىلنىڭ داستانىنىڭ ئاخىرقى ئۇچ، تۆت بېيتى يوقاپ كەتكەچكە، ئەسەر ئاخىرىنىڭ قانداق چۈشۈرۈلگىنى نامەلۇم.)

«رابىيە ـ سەئىدىن»دە رابىيەنىڭ ئۆلۈمىدىن ئىبارەت تراگېدىيىلىك ئاقۇەت تەسۋىرىدىن كېيىن كۆكچى مەھەللىسىدىكى خەلقلەرنىڭ ئۇنىڭ جەسىتىنى ئىزدىگەنلىكى، ئالتە ئايدىن كېيىن تېپىپ سەئىدنىڭ قەبرىسى يېنىغا دەپنە قىلىنغانلىقى تەسۋىرلەنگەن.

«ۋامىق ـ ئۇزرا» دا بولسا ۋامىقنىڭ ئۆلۈمىدىن ئىبارەت تراگېدىيىلىك ئاقۇەتتىن كېيىن ئۇنىڭ دەپنە ئىشلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، ئۇزرانىڭ ۋامىق جەسىتىگە ئۆزىنى ئۇرۇپ جان بەرگەنلىكى، ۋامىق بىلەن ئۇزرانىڭ بېھىش ئىچىدە بىللە يۈرگەنلىكى ھەققىدىكى چۈش تەسۋىرلەنگەن.

«نۇزۇگۇم» دا نۇزۇگۇمنىڭ ئۆلۈمىدىن ئىبارەت تراگېدىيىلىك ئاقۇەتتىن كېيىن يەرلىك خەلقلەرنىڭ ئۇنىڭ بېشىنى تېنىگە تىكىپ نامىزىنى ئوقۇپ، دەپنە قىلىپ، خەتنە قۇرئان ئوقۇلغانلىقى يېزىلغان ھەمدە ئاپتورنىڭ نۇزۇگۇمغا بولغان كۈچلۈك ھۆرمەت تۇيغۇسى ئىپادىلەنگەن.

دېمەك، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيىلەرنىڭ قۇرۇلمىسى ئومۇمىي جەھەتتىن ئاساسىي قۇرۇلما ۋە قوشۇمچە قۇرۇلمىدىن ئىبارەت ئىككى قىسىمدىن تەشكىل تاپقان.

ئاساسىي قۇرۇلما ــ تراگېدىيىدىكى تراگېدىيىلىك توقۇنۇشنىڭ پەيدا بولۇشى،

تەرەققي قىلىشىدىن تراكتورىلىك ئاقۇۋەتنىك يۇز بېرىشىگىچە بولغان جەريان تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن قىسمىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: «شىراق» تراكتورىسىنىك ئاساسىي قۇرۇلمىسى باتۇر ئەزىمەت شىراقنىك قەبىلە ئاقساقاللىرىنى ئىزدەپ دارا قوشۇنلىرىنى يوقىتىش ۋەزىپىسىنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئۇستىگە ئېلىشىدىن ئۇنىك دارا قوشۇنلىرى تەرىپىدىن كاللىسى ئېلىنغانغا قەدەر بولغان ئارىلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قوشۇمچە قۇرۇلما بولسا تراكتورىلىك ئاقۇۋەتتىن كېيىنكى ئەسەرلەرنىك خاتىمە قىسمىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: «نۇزۇگۈم» دىكى يەرلىك خەلقلەرنىك نۇزۇگۈمنىك جەسىدىنى دەپنە قىلغانلىقى ھەققىدىكى تەسۋىر بىلەن، شائىرنىك ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمەت ھېسسىياتى ئىپادىلەنگەن شېئىرى دەل بۇ ئەسەرنىك قوشۇمچە قۇرۇلمىسى ھېسابلىنىدۇ.

ئاساسىي قۇرۇلما تراكتورىلىك توقۇنۇشنىك شەكىللىنىش، باش قەھرىمانىنىك تراكتورىلىك تەقدىرىنىك مۇقىملىشىش ئەھۋالىنىك ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن تەدرىجىي تەرەققىيات تېپى ۋە ئارىلىقتا ئۆزگىرىش تېپىدىن ئىبارەت ئىككى خىل قۇرۇلما تىپىغا ئايرىلىدۇ.

تەدرىجىي تەرەققىيات تېپىدىكى تراكتورىلەردە تراكتورىلىك توقۇنۇش، ئەسەرنىك بېشىدىلا شەكىللەنگەن، باش قەھرىمانىنىك تراكتورىلىك تەقدىرىمۇ ئاساسەن مۇقىملىشىپ بولغان بولىدۇ، ئەسەر سۈژىتىنىك كېيىنكى تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ تراكتورىلىك توقۇنۇش تېخىمۇ كەسكىنلىشىپ ۋە ئۆتكۈرلىشىپ تەدرىجىي ھالدا يۇقىرى پەللىگە قاراپ تەرەققى قىلىدۇ، شۇنداقلا تراكتورىلىك باش قەھرىمان تراكتورىلىك ئاقۇۋەتكە گىرىپتار بولىدۇ. بۇ خىل تىپتىكى تراكتورىلەرگە «شىراق»، «نۇزۇگۈم»، «لەيلى ـ مەجنۇن»، «ۋامىق ـ ئۇزرا»، «رابىيە ـ سەئىدىن»لەر كىرىدۇ.

«شىراق»تا شىراقنىك ئۆز جېنىنى قۇربان قىلىش ھېسابىغا دۇشمەنىنى ھالاك قىلىشقا ئاتىلىنىشى بىلەن تەڭلا، ئۇنىك بىلەن دۇشمەن ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ـ توقۇنۇشى شەكىللىنىدۇ، ئۇنىك تراكتورىلىك تەقدىرىمۇ دەسلەپكى قەدەمدە مۇقىملىشىدۇ. شىراقنىك دۇشمەننى قاقاس چۆللۈككە باشلاپ كىرىشى، دۇشمەننىك ئۆزلىرىنىك ئالدانغانلىقىنى بىلىشى قاتارلىقلارغا ئەگىشىپ ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ـ توقۇنۇشلار تېخىمۇ كەسكىنلىشىپ ئەڭ يۇقىرى چەككە يېتىدۇ، دۇشمەننىك ۋەھشىيلىشىپ شىراقنىك كاللىسىنى ئېلىشى بىلەن ئېچىنىشلىق ئاقۇۋەت كېلىپ چىقىدۇ.

«لەيلى ـ مەجنۇن»، «ۋامىق ـ ئۇزرا»، «رابىيە ـ سەئىدىن»، «نۇزۇگۈم» لارمۇ باشتىلا تراكتورىلىك تۈس ئالىدۇ. بۇ ئەسەرلەرنىك ھەممىسىلا بىر ـ بىرىگە زىت ئىككى خىل ئىجتىمائىي، سىنىپىي كۈچ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ـ توقۇنۇشتىن باشلىنىدۇ. سۈژىت تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ بۇ خىل توقۇنۇش تەدرىجىي ھالدا ئۆتكۈرلىشىپ ئاخىرقى ھېسابتا تراكتورىلىك ئاقۇۋەتنى شەكىللەندۈرىدۇ.

ئارىلىقتا ئۆزگىرىش تېپىدا ئەسەر دەسلەپىدە تراكتورىلىك تۈس ئالمىغان، تراكتورىلىك ئامىللارغا ئىگە بولمىغان، سۈژىت تەرەققىياتىدىمۇ تراكتورىلىككە قاراپ تەرەققىي قىلىش مۇقەررەرلىكى بولمىغان بولىدۇ، تراكتورىلىك توقۇنۇشنىك ۋە تراكتور-

يىلىك ئاقۇۋەتنىڭ كېلىپ چىقىش ئېھتىمالىمۇ بولىدۇ. ئەسەر سۈژىتى تەرەققىي قىلىپ مەلۇم باسقۇچقا يەتكەندە، ئاندىن تراگېدىيىلىك تۈس ئېلىپ تراگېدىيىلىك توقۇنۇش شەكىللىنىپ تراگېدىيىلىك ئاقۇۋەت كېلىپ چىقىدۇ. بۇ خىل تىپقا «پەرھاد-شىرىن»، «ئىككى تېكەن ھېكايىسى» ۋە «گۈل ۋە بۇلبۇل» نى كىرگۈزۈشكە بولىدۇ. بۇ ئەسەرلەر ئۆزىنىڭ باشلىنىشىدا تراگېدىيىلىك تۈس ئالمىغان بولۇپ، سۈژىت تەرەققىياتىنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدىمۇ تراگېدىيىلىك توقۇنۇشنىڭ يۈز بېرىش مۇمكىنچىلىكى ھەم باش قەھرىمانىنىڭ تراگېدىيىلىك ئاقۇۋەتكە گىرىپتار بولۇش مۇمكىنچىلىكى كۆزگە چېلىقمايدۇ. «ئىككى تېكەن ھېكايىسى» دا ئاق نىيەت تېكەن دېگىزغا بېرىپ بارلىق خەۋپ-خەتەرلەردىن ساق-سالامەت ئۆتۈپ چىنىتەمەنى ئەگگۈشتۇرىنى ئېلىپ قايتىپ كېلىۋاتقىنىدا ئىنىسى قارا نىيەت تېكەن تەرىپىدىن كۆزى قارىغۇ قىلىنىدۇ. دېمەك بۇ ئەسەردە سۈژىت تەرەققىي قىلىپ يېرىملاشقاندا تراگېدىيىلىك توقۇنۇش ۋە تراگېدىيىلىك ئاقۇۋەت كېلىپ چىقىدۇ. «پەرھاد-شىرىن» دىمۇ پەرھادنىڭ چىن مەملىكىتىدىن يۇنانىستانغا ۋە ئەرمەنىستانغا بارغىچە بولغان ئارىلىقتا ئاساسەن تراگېدىيىلىك توقۇنۇش ۋە تراگېدىيىلىك ئاقۇۋەتنىڭ يۈز بېرىش مۇمكىنچىلىكى كۆزگە چېلىقمايدۇ، ئەسەر پەقەت خۇسرەۋ ئەرمەنىستانغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەندىن كېيىنلا ئاندىن تراگېدىيىلىك خاراكتېر ئېلىشقا باشلايدۇ. باش قەھرىمان پەرھاد بىلەن شىرىنمۇ پەقەت پەرھاد خۇسرەۋ تەرىپىدىن تۇتۇۋېلىنغاندىن كېيىنلا تراگېدىيىلىك تەقدىرگە مۇپتىلا بولىدۇ.

«گۈل ۋە بۇلبۇل» تراگېدىيىسىدىمۇ بۇلبۇلنىڭ باغۋەن تەرىپىدىن تۇتۇۋېلىنغىنىچە بولغان ئارىلىقتا ئەسەرھېچقانداق تراگېدىيىلىك تۈس ئالمىغان بولۇپ، پەقەت بۇلبۇل باغۋەن تەرىپىدىن تۇتۇۋېلىنغاندىن كېيىنلا بۇلبۇلنىڭ تراگېدىيىلىك تەقدىرى مۇقەررەشكەن ئەسەر تراگېدىيىلىك تۈس ئالىدۇ.

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيىلەرنىڭ قوشۇمچە قۇرۇلمىلىرىنى ئۇلار ئۆز ئىچىگە ئالغان مەزمۇنلارنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ تۆۋەندىكىدەك بىر نەچچە تىپقا بۆلۈشكە بولىدۇ.

1. قارا كۈچلەرنىڭ جاسىسنى يېيىش تىپى. بۇنىڭدا باش قەھرىمانىنىڭ ئۆلۈمىگە، بەختسىزلىكىگە سەۋەب بولغان قارا كۈچلەر، يامانلىقنىڭ ۋەكىللىرى ئۆلىدۇ ياكى جاسىسنى يەيدۇ. مەسىلەن: «شىراق»، «ئىككى تېكەن ھېكايىسى»، «پەرھاد-شىرىن» نىڭ قوشۇمچە قۇرۇلمىلىرىدىكى دارا قوشۇنلىرىنىڭ ھالاكىتى، خۇسرەۋنىڭ ئۆلۈمى، قارا نىيەت تېكەننىڭ زىندانغا تاشلىنىشى دەل مۇشۇ تىپقا كىرىدۇ.

2. باش قەھرىمان ئۆلىمەسلىك تىپى. بۇنىڭدا باش قەھرىمان ئۆلۈم گىردابىغا بارغاندىن كېيىن مەلۇم تاشقى ئامىللارنىڭ تەسىرى بىلەن ئۆلىمەي تىرىك قالىدۇ ۋە يېڭى باشتىن كىشىلىك ھايات يولىغا قەدەم قويىدۇ. «ئىككى تېكەن ھېكايىسى»نىڭ قوشۇمچە قۇرۇلمىسىدىكى ئاق نىيەت تېكەننىڭ ئۆلىمەي ھايات قېلىشى ۋە ئۇنىڭ كېيىنكى ئىشلىرى دەل مۇشۇ تىپقا كىرىدۇ.

3. قىساس ئېلىش تىپى. بۇنىڭدا تراگېدىيىلىك باش قەھرىمانىنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن ئۇلارنىڭ دوستلىرى، ئادالەت، ھەققانىيەت ۋەكىللىرى ئۇلار ئۈچۈن قىساس ئالىدۇ. مەسىلەن: «پەرھاد ـ شېرىن» دېكى بەھرام ۋە شاپۇرلارنىڭ شىرۋىەنى يېڭىپ ئەرمەنىستاندىن قوغلاپ چىقىرىشى مۇشۇ تىپقا كىرىدۇ.

4. دەپنە قىلىش تىپى. بۇنىڭدا باش قەھرىمانلار بەختسىزلىككە ئۇچراپ ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ياخشى كىشىلەر تەرىپىدىن دەپنە قىلىنىدۇ. مەسىلەن: «نۇزۇگۇم» نىڭ قوشۇمچە قۇرۇلمىسىدىكى يەرلىك كىشىلەرنىڭ نۇزۇگۇمنىڭ بېشىنى تېنىگە تىكىپ دەپتە قىلىشى، ئەگەر تراگېدىيە باش قەھرىمانلىرى ئاشىق ـ مەشۇقلار بولسا ئۇلارنىڭ ۋەسىيىتى ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ ئارزۇ تىلىكى بويىچە بىر كېپەنگە ئېلىنىپ بىر گۆرگە قويۇلىدۇ ياكى يانمۇ يان دەپنە قىلىنىدۇ. مەسىلەن: «لەيلى ـ مەجنۇن»نىڭ قوشۇمچە قۇرۇلمىسىدىكى لەيلى بىلەن مەجنۇن جەسىتىنىڭ بىر كېپەنگە ئېلىنىپ بىر گۆرگە قويۇلۇشى، «رابىيە ـ سەئىدىن» نىڭ قوشۇمچە قۇرۇلمىسىدىكى كۆكچى يېزىسىدىكى خەلقلەرنىڭ ئالتە ئايدىن كېيىن رابىيەنىڭ جەسىتىنى تېپىپ سەئىدىنىنىڭ جەسىتىگە يانمۇ يان دەپنە قىلغانلىقى دەل مۇشۇ تىپقا كىرىدۇ.

5. ياخشىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرۇش تىپى. بۇنىڭدا باش قەھرىمان ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭغا ياخشىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرۇلىدۇ. مەسىلەن: «ۋامىق ـ ئۇزرا» نىڭ قوشۇمچە قۇرۇلمىسىدىكى ئۇزرانىڭ ئۆزىنىڭ ۋەسىلىگە يېتەلمەي ئۆلۈپ كەتكەن ۋامىق ئۇچۇن جان بېرىشى، ئۇزرانىڭ دادىسىنىڭ بۇ ئىككىسىنىڭ قوشۇلۇشى مۇڭاپىق ئىكەن دەپ قاراپ، ئۇلارنىڭ ئۆلۈمىگە ئەپسۇسلىنىپ دەپنە مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ، خەتنە ـ قۇرئان ئوقۇپ، نەزىر ـ چىراغ، سەدىقە بېرىپ مازىرىغا تۇغ ـ ئەلەم ئېسىشى قاتارلىقلار ۋامىقنىڭ چىن مۇھەببىتىگە، ساداقىتىگە بېرىلگەن ياخشى جاۋاب سۈپىتىدە مۇشۇ تىپقا كىرىدۇ.

خوش، ئۇنداق بولسا ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيىلەردە نېمە ئۈچۈن قوشۇمچە قۇرۇلما بولىدۇ؟

بۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىجتىمائىي، ئەخلاقىي قاراشلىرى، ئېستېتىك زوقلىنىش ئادەتلىرى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك.

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيىلەر مەيلى ئىدىيىۋى مەزمۇن جەھەتتە بولسۇن، مەيلى تراگېدىيە باش قەھرىمانلىرىنىڭ خاراكتېرى، ئىجتىمائىي، ئەخلاقى قاراشلىرى جەھەتتە بولسۇن ئومۇمەن دېگۈدەك ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزاق ئەسىرلىك ئىجتىمائىي ۋە ئېستېتىك قاراشلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمايدۇ قالمىغان. ئۇلارغا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ۋەتەننى قىزغىن سۆيۈش، ۋەتەن، خەلقنىڭ تىنچ ـ خاتىرجەملىكى، بەخت ـ سائادىتى ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلاپ، ئەركىنلىك ئازادلىقى ئۈچۈن جان پىدا قىلىش، ئادالەت ـ ھەققانىيەت يولىدا قەتئىي تەۋرەنمەي كۆرەش قىلىش روھى، مۇھەببەت ئەركىنلىكى، ئەمگەك سۆيەرلىك، مەرىپەتپەرۋەرلىك، ئىنسانپەرۋەرلىك ھەققىدىكى ئۇلۇغۋار غايىلىرى شۇنداقلا چىن ئىنسانىي مۇھەببەتنى قەدىرلەش، سۆيگۈگە سادىق ۋاپادار بولۇش ھەق-

قىددىكى ئەخلاقي قاراشلىرى چوڭقۇر سىڭدۈرۈلگەن.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ گۈزەللىككە ئىنتىلىش، ئۇنى قەدىرلەش سۆيۈش، خۇنۇكلۇكتىن يىرگىنىش ۋە ئۇنىڭغا نەپرەتلىنىشتىن ئىبارەت ئېستېتىك قاراشلىرىمۇ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگىدىيىلەرنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىنىڭ ئورگانىك تەركىبىي قىسمىغا ئايلانغان.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىجتىمائىي، ئەخلاقي، ئېستېتىك قاراشلىرى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگىدىيىلەرنىڭ مەزمۇنىغا تەسىر كۆرسەتىپ، ئۇلارنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىغا ئايلىنىپلا قالماستىن، بەلكى يەنە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگىدىيىلەرنىڭ قۇرۇلمىسىغىمۇ بىۋاستە تەسىر كۆرسەتكەن. قوشۇمچە قۇرۇلما دەل مۇشۇنداق تەسىرنىڭ مەھسۇلى سۈپىتىدە شەكىللەنگەن.

ئۇيغۇر خەلقى ياخشى نىيەتلىك، ئاق كۆڭۈل، مۇھەببەت ـ نەپرىتى ئېنىق، ياخشى ئارزۇ ـ تىلەكلەرگە ئىگە، ئەركسۆيەر، ئادالەتنى، ھەققانىيەتنى ياقلىغۇچى خەلق. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇلار ياخشى كىشىلەرنىڭ، ئادالەت، ھەققانىيەت ۋەكىللىرىنىڭ يامان كۈنگە قېلىشىنى، بەختسىزلىككە ئۇچرىشىنى، ھالاك بولۇشىنى خالىمايدۇ. ياخشى كىشىلەر بەختسىزلىككە ئۇچرىغاندىمۇ ھامان ئۇلارنىڭ ياخشى كۈنگە ئېرىشىشىنى، بەختلىك بولۇشىنى ئۈمىد قىلىدۇ، تىلەيدۇ. مۇبادا ھەققانىيەت، ئادالەت ۋەكىللىرى ھەققانىيەتسىز، ئادالەتسىز كۈچلەرنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ ئۆلۈپ كېتىپ قالسا، ئۇلارنىڭ ئۆلۈمىگە سەۋەب بولغان يامان كىشىلەرنىڭ قارا كۈچلەرنىڭمۇ تېگىشلىك جازاغا ئۇچرىشىنى ۋە مەغلۇپ بولۇشىنى تىلەيدۇ. بۇ ئاق كۆڭۈل، ياخشى نىيەتلىك ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ياخشىلىقىنى، ھەققانىيەتنى ۋە ئادالەتنى قىزغىن سۆيۈشى ــ ئۇنىڭغا بولغان مۇھەببەتنىڭ، يامانلىق ۋە ئادالەتسىزلىككە بولغان يىرگىنىشى ــ نەپرىتىنىڭ ئەڭ روشەن ئىپادىسى بولۇپ، ئۇلاردىكى بۇ خىل مۇھەببەت ۋە نەپرەت ئۇيغۇسى ئۇلارنىڭ ئېستېتىك پىسخىكىسىغا بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىپ، سەنئەتكارلاردىن ئۆز ئەسەرلىرىدە ئەسەر پەرسونا ژلىرىغا ياخشىلىق، يامانلىق ۋەكىللىرىگە بولغان مۇھەببەت ھەم نەپرەت ئۇيغۇسىنى ئېنىق ئىپادىلەشنى تەلەپ قىلىشتىن ئىبارەت زوقلىنىش تەلىپىنى شەكىللەندۈرگەن. بۇ ھال تراگىدىيىلەردىن ياخشىلىقنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە تراگىدىيە باش قەھرىمانىنىڭ بەختسىزلىكى، ھالاكىتى ھەم ئۆلۈمىنى يېزىش بىلەنلا توختاپ قالماستىن يەنە مۇۋاپىق ئۇسۇللار ئارقىلىق ياخشىلىقنى ۋەكىللىرىگە بولغان مۇھەببىتىنى، ئۇلارنىڭ بەختسىزلىكىنىڭ، ئۆلۈمىنىڭ سەۋەبچىسى ــ يامان كۈچلەرگە بولغان نەپرىتىنى قوشۇپ ئىپادىلەشنى تەلەپ قىلغان. بۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇر سەنئەتكارلىرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ زوقلىنىش تەلەپلىرىنى قانائەتلەندۈرۈش ئۈچۈن ئۆز تراگىدىيىلىرىنى باش قەھرىمانىنىڭ بەختسىزلىكى، ئۆلۈمىگە ئۇخشاش تراگىدىيىلىك ئاقىۋەت بىلەنلا ئاخىرلاشتۇرماستىن، بەلكى يەنە خەلقنىڭ زوقلىنىش تەلەپلىرىگە ماس كېلىدىغان چۈشۈرگە بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇش ئۈچۈن قوشۇمچە قۇرۇلما ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ياكى يامان كۈچلەرنىڭ ھالاكىتى، ئۆلۈمىنى قوشۇپ ئىپادىلىگەن ۋە ياكى ئۆزلىرىنىڭ ياخشىلىققا بولغان مەدھىيىلەش ھېسسىياتىنى، يامانلىققا بولغان يىرگىنىش ھېسسىياتىنى لىرىك يوسۇندا شېئىرىي يول بىلەن ئىپادىلىگەن.

«شىراق»، «ئىككى تېكىن ھېكايىسى»، «پەرھاد ـ شىرىن» دېكى ياماناتلىق ۋەكىلـ لىرىنىڭ ئۆلۈمى، ھالاكىتى، مەغلۇبىيىتى ھەققىدىكى قوشۇمچە قۇرۇلمىنى يۇقىرىقى زۆرۈ- رىيەت تەرىپىدىن تۇغۇلغان دەپ قاراشقا بولىدۇ. بۇ ئەسەرلەرنىڭ قوشۇمچە قۇرۇلمىسىنى ياخشىلىققا ياخشىلىق، ياماناتلىققا ياماناتلىق دېگەنگە ئوخشاش دىنىي ئەقىدىلەرنىڭ تەسىرىدىن پۈتۈنلەي خالى دېگىلىمۇ بولمايدۇ، ئەلۋەتتە.

ئۇيغۇر خەلقى يەنە پاك، ھەقىقىي، سەمىمىي سۆيگۈ ـ مۇھەببەتنى ۋە بۇ خىل مۇ- ھەببەتنىڭ ئىگىلىرى بولغان ئاشىق ـ مەشۇقلارنى قەدىرلەيدۇ، ھۆرمەتلەيدۇ. شۇنداقلا ئۇلارنىڭ مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يېتىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئادالەتسىز كۈچلەر، ئەركىن سۆيـ گۈ ـ مۇھەببەتنى بوغقۇچى فېئودال قائىدىلەر ۋە نىكاھ ھۆددىچىلىك تۈزۈمىنىڭ زىيانـ كەشلىكى تۈپەيلىدىن بەختسىزلىككە ئۇچرىغان، ھالاك بولغان، يار ۋەسلىگە يېتەلمەي ئارمان بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەنده بولسا «ئاشىق ـ مەشۇقلار بۇ دۇنيادا مۇرادىغا يېتەلـ مەسمىش، ئۇ دۇنيادا پەرىشتىلەر تويىنى قىلارمىش» دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە تەسەللى بېرىـ شىدۇ ھەمده قادىر ئاللانىڭ ئۇلارنى مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يەتكۈزۈشىنى تىلىشىدۇ. سەنـ ئەتكارلىرىمىزنىڭ مۇھەببەت تراگېدىيىلىرىنى ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ جەستىنى بىر كېپەنـ گە ئېلىپ، بىر گۆرگە دەپنە قىلغانلىقى ياكى ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ جەستىنى تېپىپ كېلىپ بىر يەرگە يانمۇ يان دەپنە قىلغانلىقى بىلەن ياكى مەلۇم بىرەر كىشىنىڭ ئەسەر- دىكى مۇرادىغا يېتەلمەي ئۆلۈپ كەتكەن ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ بېھىشتا بىللە يۈرگەنلـ كىنى چۈشىده كۆرگەنلىكى بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇشى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاشىق ـ مەشۇقلار- نىڭ مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يېتىشى ھەققىدىكى ئارزۇ تىلەكلىرىنىڭ ئىپادىسى بولغان.

يۇقىرىقى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن قوشۇمچە قۇرۇلما ۋە ئۇنىڭ تېپىلىرىنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تراگېدىيىلەردىكى ياخشىلىق، ئىلغارلىق، ھەققانىيلىك ۋە ئادالەت ۋەكىللىرىگە بولغان مۇھەببىتى ۋە ياخشى تىلەكلىرىنى، ياماناتلىق، قالاقلىق، ئادالەتسىزلىك ۋەكىللىرىگە بولغان نەپرىتىنى ئىپادىلەشنىڭ، سەنئەتكارلارنىڭ باش قەھرىمان ۋە تراگېدىيىلىك ئاقـ ۋەتكە بولغان سۈبيېكتىپ پوزىتسىيىسى ھەم باھاسىنى ئىپادىلەپ، زوقلانغۇچىلارنىڭ زوقلىنىش ئادىتىگە ماسلىشىپ، زوقلىنىش تەلىپىنى قاندۇرۇشنىڭ ئالاھىدە شەكلى دەپ قاراشقا بولىدۇ.

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى تراگېدىيىلەرنىڭ قۇرۇلما تۈزۈلۈشىنى تۆۋەندىكى سخېما ئارقىلىق كۆرسىتىشكە بولىدۇ:

ئومۇمىي قۇرۇلما:

A. ئاساسىي قۇرۇلما — 1) تەدرىجىي تەرەققىيات تېپى؛ 2) ئارىلىقتا ئۆزگىرىش تېپى.

B. قوشۇمچە قۇرۇلما — 1) قارا كۈچلەرنىڭ جاجىسىنى يېيىش تېپى؛ 2) باش قەھرىمان ئۆلىمەسلىك تېپى؛ 3) قىساس ئېلىش تېپى؛ 4) دەپنە قىلىش تېپى؛ 5) ياخشىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرۇش تېپى.

تاهىرژه زوهره*

(داستان)

لەشركە تەييارلىغۇچى: ئىسراپىل يۈسۈپ

ستىن

تاهىربىلەن ۋاهىتنىڭ مۇنداق سۆزلىشىدى. سۆزلىشىش ـ جاۋاب:

تاهىر:

خەۋەر بەرگىل ۋاهىد قايدىن كېلۈرسەن،
نەسەبەيدىن تۇشدىڭ بىزنىڭ بۇ جايەڭ؟
ھەردەم ئالغانىڭدە يۈز ئاھ ئۇرارسەن،
ئاھىڭ ئوقە مىڭ زار، قامەتىڭ يايەڭ؟

ۋاهىد:

بىر پەرى گۈزىدىن ئۆزى ئۇ جايدە،
زەھرى ھىجران يۈتار قولىدە بادە،
شاھىنىڭ غەزەبىدىن دالى دەريادە،
ئاقىپ كەتكەن بىنىشانە كۆزلەرمەن.

ۋاهىد:

گەشت ئەيلەيۈپ چىقتىم تاتار يۇرتىدىن،
ئۆزۈم كەبى سەرگەردانى كۆزلەرمەن.
ئەي شاھزادە سورسەڭ مېنى ھالىمدىن،
دەردىم چوخدۇر بىر دەرمانى كۆزلەرمەن.

تاهىر:

تاتار دەپ سۆزلەگەن دىلىڭدىن دۇنەم،
سەندىن زىيادەراق سەرگەردان مەنەم،
دايىما بىر قىزنىڭ ئىشقىدە يانەم،
ساچى كېچە، مەكزەر يۈزلەرى ئايە.

تاهىر:

بۇلبۇللار سايرايۇر يارنىڭ باغىندە،
قىزلار سەيران ئېتىپ كەزگەن چاغىندە،
نەچۈك قەلەندەرسەن يار سوراغىندە،
ئوتلار سالدىڭ قەلبىم ئىچرە سەرايە.

ۋاهىد:

كەلتۇر دەپ مېنى تېزدىن گۈندەردى،
ئايالىمدىن ئۆپۈپ ئانچە يالباردى.
ئاڭا سەن يار دېگىل ۋەقتىڭ خۇش ئېردى،
ئىشقە كۆيگەن ناتەۋانى كۆزلەرمەن.

ۋاهىد:

چەرخ ئۇرۇپ كېزەرمەن ساغۇ سوللاردە،
زوھرە گۈندەرمىشدۇر كۆزى يوللاردە،
تاپماسام تۇرمايمەن ئۇلۇغ ئەللەردە،
جىسمىمن سالىپ كەتكەن جانى كۆزلەرمەن.

تاهىر:

تاهىر دېيەر: كەلمەڭ ئىدىم جەھانە،
بۇ ئىشقىنىڭ دەردىدىن بولدۇم دىۋانە،
بۇگۈن ماڭا بولۇر ئاخىر زەمانە،
گەر يەتمەسەم سېنىڭ كەبى خوبرۇيە.

---

* بەشى ئۆتكەن سانىدا

تاهىر:
ۋاهىد، نەچۇن كۆپ ئاھ چېكىپ سۆزلەرسەن؟
بىر پىنھان سىرىڭ بار مەندىن كىزلەرسەن،
قايسى باغنى باغبانىنى كۆزلەرسەن؟
راستىن ئايغىل بەندە بولساڭ خۇدايە.

ۋاهىد:
ۋاهىد دېيەر: باشىم سالدىم غەۋغايە،
كېلىپ كەربالا دەي كېزدىم ھەريانە،
شەھرى قىزە ئاشىق بولۇپ غايبانە،
ئاچىلمىغان گۈل غۇنچەنى كۆزلەرمەن.

تاهىر ۋاهىدقا: «ئەي ئاشىقلارنىڭ شاھىنشاھى، ئاۋۋال خۇدا، ئاندىن قالسا ھەزرىتى پەيغەمبەر رەسۇللىلانىڭ ھەققى ئۈچۈن راستىڭنى ئېيتقىن، مېنىڭ ئىشق ھىجرانىدا كۆيگەن قەلبىمنى يەنە كۆيدۈرمىگىن» دەپ زار-زار يىغلاپ، بۇ بەيىت بىلەن سوئال سورىدى، ۋاهىد جاۋاب بەردى:

تاهىر: ۋاهىد تېزدىن خەبەر بەر سوئالىمنىڭ جەۋابىن،
خەبەر بەر، نازلى يارىم سەن نەچۈك ھالدە كۆردىڭ.
ئۆزىمگە يولداش ئەتتىم يارىنىڭ سالغان ئەزابىن،
خەبەر بەر، نازلى يارىم سەن نەچۈك ھالدە كۆردىڭ؟

ۋاهىد: ئىتلەرگە ئاشام قىلارمەن كۆيۈپ باغرىم كەبابىن،
ساڭا جەۋاب ئەيلەرمەن يارىڭ دېگەن سوئالىن،
كېچە-كۈندۈز ئاقتۇرۇپ كۆزىمدىن ئەشك بارىن،
ھىجران شەبنەم ئىستەر يارىنىڭ شەمئ جامالىن،
مەن سەنىڭ نازلى يارىڭ مەن بۇيلە ھالدە كۆردۈم.

تاهىر: مەھۇشىم سوراغىنىدە تاغۇ تاشى كېزەرمەن،
ئاي-كۈن كەبى سەرگەردانى كۈندە دەربەدەر مەن،
قەقنۇس كەبى ئوت چاياپ ئاتەشكە سەير ئېتەرمەن،
بۇگۈن بۇ ھالدە، ئەرتە نە ھالەتكە يېتەرمەن،
خەبەر بەر نازلى يارىم سەن نەچۈك ھالدە كۆردىڭ؟

ۋاهىد: كوشكىنىڭ ئۈستۈندە بىدار، چېكەركى ئاھۇ زاردۇر،
سەبرىنىڭ ئۆيىن سىندۇرۇپ ئول مۇدام بىقەرارىدۇر،
كۆز ياشىنىڭ رەڭگىدىن گۈل يۈزى لالە زاردۇر،
تەختى ئۆزىغە زىندان، جەھان كۆزىغە تاردۇر،
مەن سېنىڭ زوھرەجانىڭ مەن بۇيلە ھالدا كۆردۈم.

تاهىر: گۈلدەي يۈزدىن كۆرمەسەم ھەر ھەفتەدە، ھەر ئايدە،
بۇ كۆڭلۈم تاقەتى ماتەمخانە سەرايدە،
چىقماق بولماس يولىندىن چىقسە جانىم شۇ كويدە،
كۆرمەسەم زوھرە جانىم تۇرالمايمەن بۇ جايدە،
خەبەر بەر، نازلى يارىم سەن نەچۈك ھالدا كۆردىڭ؟

ۋاهىد: شاھى قىزى شەھزادە كۈنگدە بىر غەربىدۇر،
ھەجرىگدە زەئفەرانەي گۈل يۈزى سارغارىپدۇر،

زەنان جانە زەبۇن يۇك ئىشق ئىچرەكىم كۆيۈپدۇر،
مەقسەدغە يەتمەدىم دەپ تۆرت يانە تەلمۇرۈپدۇر،
مەن سېنىڭ نازلى يارىڭ مەن بۇيلە ھالدا كۆردۈم.

تاھىر:
بىلمەدىم يار لەبىندىن قايسى تەشنە قانىپدۇر،
يارىم كۆچۈپ يۇرتىندىن ئەغيار قونۇپدۇر،
ئاھىم چىقىپ ئاسمانە باغرىمدە ئوت يانىپدۇر،
يەتتى ئاشق كېچىپدۇر، كىم مەندەي ئۆرتەنىپدۇر،
تاھىر دېيەر: زوھرە جانىم سەن نەچۈك ھالدە كۆردىڭ؟

ۋاھىد:
قىزلار ئىچىندە سەرخۇش ئەجەب سەرۋى خىرامان،
ھەسرەتىگدىن كۆپ يىغلار گۇل يۈزلى ماھى تابان،
ئۇستىخانىن گۇل ئەتمش ئايرالىق روزى ھىجران،
كۆڭلۈندە يۈز مىڭ ئەلۋانى، كۆزىندە چوق گىريان،
ۋاھىد دېيەر زوھرە جانىڭ مەن بۇيلە ھالدا كۆردۈم.

ۋاھىد تاھىرغا يەنە مۇنداق دېدى: «ئەي تاھىرجان، مەن تاتار ۋىلايىتىدىن سەن تەرەپكە كەلگەن خەۋەرچىمەن. تاتار قىزلىرىنىڭ شاھىنشاھى زوھرە قىز ساڭا نۇرغۇن سالام يوللىدى.» ئاندىن، ئۇ تاھىرغا بىر خەت بەردى. تاھىر ئاۋۋال خەتنى كۆزىگە سۈرتۈپ، ئاندىن ئۇنى ئېچىپ ئوقۇدى. خەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى: «ئاۋۋال بىسمىللاھىر - رەھمانىر - رەھىم. ئاندىن، مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھە ۋەسسەللەمگە مەدھىيە ۋە سالام يوللايمەن. مەنكى ئىشق ئوتىدا كۆيگەن غېرىب زوھرەدىن ئالىيجاناب تاھىرجانىمغا، پاك ۋە ھەسرەتلىك، يۈرۈشى چىرايلىقىمغا، مۇھەببىتىمنىڭ نۇرلۇق ئېيىغا ئەرزىم شۇكى، ئاللا سىز جانابىي ئالىينى جەمئىي بالا - قازادىن ئامان قىلىپ، بىر سەر- ۋى قەد يارىڭ ۋىسالىغا چەكسىز مۇيەسسەر قىلسۇن. سىز مەن ئاجىزەنى ھەسرەت تېغىغا ۋە پىراقىڭ زۇلمەتلىك كۈنلىرىگە تاشلاپ كەتتىڭىز. سىز كەتكەندىن بېرى، مېنىڭ ھەر بىر كۈنۈم يىلغا تەڭ بولدى. مېنىڭ ئاھۇ زارىمدىن باباخان ئېھتىيات ۋە گۇمان قىلدى. ئۇ:«قىزىم بويىغا يېتىپ قاپتۇ» دەپ، مېنى تۇغقانلىرىمىزدىن لەشكەر بېشى قارا- باھادىرغا نىكاھلاپ بەرمەكچى بولىدى. مەن بۇ ئەھۋالنى ئۇقۇپ، ئۇچ قېتىم ئۆزۈمگە قوغلۇقتىم. قارا باھادىر ھەر كۈنى مېنىڭ كۆڭلۈمنى ئالماقچى بولۇپ كېلىدۇ. مەن ھەم قەھر ھەم ھىيلە بىلەن ئۇنى ئۆزۈمدىن توسايمەن. ئەمدى مەن بىر كۈنى شاھنىڭ غەزىپى بىلەن قاراباھادىرنىڭ پىكرى بىر يەردىن چىقىپ، ئەھۋالىم خاراب بولارمىكىن دەپ قورقۇۋاتىمەن. شۇڭا بۇ خەت تەككەن زامان، يا مەندىن بىزار بولغانلىقىڭىزنىڭ جاۋابىنى ئەۋەتىڭ، يا قايتىپ كېلىپ، بۇ باغقا ئىگىدارلىق قىلىڭ. كىشى ئاشىقلىقتا جەب-

رى ـ جاپا چېكىدۇ. شاھنىڭ غەزىپىگە بىر قېتىم ئۇچراپلا، بۇنچە ۋايىغا يەتكەن كاتتا باغنى ئىگىسىز قالدۇرمىغايسىز. باقىي ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم.» تاھىر بۇ خەتنى ئوقۇپ، بىھوش بولۇپ يىقىلدى. ئۇ بىر سائەتتىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ، باھار يامغۇرىدەك ياش تۆكۈپ زار ـ زار يىغلىدى، زوھرەنى كۆرگەن كۆزلىرىدىن ئۆرگۈلەي دەپ قەلەندەرنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى. ئۇ بىر مەزگىل چوڭقۇر ئويغا پاتقاندىن كېيىن، قەلەندەرنى تۇرار جايىغا باشلاپ كىرىپ تائام بەردى. ئاندىن، تاھىر: «ئەي قەلەندەر، مەن بۇ شەھەردە مۇشۇ باغ ۋە قەسىرنىڭ ئىگىسىگە مېھمانمەن. مەن بېرىپ ئۇنىڭ رۇخسىتىنى ئالاي» دېدى. تاھىر ئادىل شاھنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ، باش ئېگىپ سالام قىلدى. پادىشاھ ئۇنىڭ سالىمىنى ئېلىك ئېلىپ، ئۇنىڭ ئولتۇرۇشىغا ئىجازەت بەردى. تاھىر: «ئەي باشپاناھىم پادىشاھ جانابلىرى، مېنىڭ سۇلايمانەدەك سەلتەنەتلىك، ئىسكەندەردەك شەۋكەتلىك بولغان سىز جانابىي ئالىيغا ئەرزىم بار» دەپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى.

زوھرە جانىم ماڭا سەلام گۆندەرمىش، ياكى زوھرە جاندىن جۇدا بولسۇن دەپ،
شاھىم ماڭا رۇخسەت بېرەر كۈنىگدۇر. بۇگۈن ماڭا رۇخسەت بېرەر كۈنىگدۇر.
كوشكىندە يىغلاپ بىقەرار ئېرمىش، مېنى كۆپ زارلامىش بىر نازلى دىلبەر،
شاھىم ماڭا رۇخسەت بېرەر كۈنىگدۇر. ئانىڭ ئىخلاسىغە كۆيەرمەن ئەكسەر،
مۇسافىر بۇ بەغدادنىڭ شەھرىندە، دىدار ىدىن تىلەرمەن تا روزى مەھشەر،
دەۋامەت كۆيەرمەن ئىشقىڭ بەھرىندە، ماڭا بۇگۈن رۇخسەت بېرەر كۈنىگدۇر.
كۆزۈم قاندە، لەبىم ھىجران زەھرىندە، بىر قاسىد كەلتۇرمىش يارىنىڭ پەيامىن،
بۇگۈن ماڭا رۇخسەت بېرەر كۈنىگدۇر. كۆز ياشىندىن يازمىش يارىم سەلامىن،
يارىم ئاندە يىغلار يارىم كېلۇر دەپ، ياد ئەتمىش سەبەقداش ئوقان كەلامىن،
كېلىپ دال گەردەنە قولۇن سالسۇن دەپ، تاھىر دېيەر: رۇخسەت بېرەر كۈنىگدۇر.

تاھىر بەيىتنى ئوقۇپ بولۇپ، «ئەي كەرەملىك شاھىم، زوھرە قىز خەۋەر ئەۋەتىپتۇ» دەپ، بىھوش بولۇپ يىقىلدى. ئۇ ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن، كۆپ يىغلىدى. ۋەزىر ـ ۋۇزرالار، دۆلەت ئەركانلىرىمۇ ئۇنىڭ يىغىسىغا چىدىمايى يىغلاپ كېتىشتى. پادىشاھ بىر زامان خىيال سۈرگەندىن كېيىن، «ئەي تاھىرجان، بۇ خىيالدىن ۋاز كەچ سەك، پادىشاھلىقىمنى بېرىمەن، قىزىم ماھىممۇ سېنىڭ بولىدۇ» دېدى. تاھىر ئۇنىڭغا: «ئەگەر سىز رۇخسەت بەرمىسىڭىز، ھالاك بولۇشۇمدا شەك يوق» دېدى. پادىشاھ: «ئەي تاھىرجان، ساڭا رۇخسەت.» دەپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

شاھ رۇخسەت بەرمەس دەپ ھەزەر ئەيلەمە، قەدرىڭ بىلەن جايدە ھەم كېلىپ كەچسەڭ،
كېتەر بولساڭ ئۇزاق يوللار سېنىڭدۇر. دەۋلەت بەرار ئېتىمەس ھەرياندە ئۇچسەڭ،
ئەمما ئۆزگە جايە گۈزەر ئەيلەمە، ساغ ـ سولە پىتىراتىپ ھەرياندە ساچسەڭ،
شاھنىڭ مۇلكى ئۇلۇغ ئەللەر سېنىڭدۇر. شاھ خەزىنەسىندە فۇللار سېنىڭدۇر.

شەمال ئېسە فەسلى بەهار چاغىندە،
گىياھ كۆكلەر تۇمان بولغان تاغىندە،
سەيران ئەتسەك شەھرى بەغداد شەھرىندە،
تەر ئاچىلغان تازە گۇللار سېنىڭدۇر.

گۇللەر بىلەن مەجلىس قۇرسەك مەي ئىچسەك،
بەغدادە بەل بەرسەك ئۆزگەدىن كەچسەك،

قارچىغاي بىدەۋ مېنىك يۇقىرلار قۇچسەك،
ئۇزۇن بويلى، ئىنچىكە بەللەر سېنىڭدۇر.

پادىشاھ يەنە: «ئەي تاھىرجان، مەن ساڭا رۇخسەت قىلدىم. ئەمدى سەن تېز بېرىپ، ئانا ھۆكمىگە باققىن، يەنى ماھىم قىزنىڭ ئانىسى خانىمدىن رۇخسەت ئالغىن. يەنە، سەن كۆپ ۋاقىت ھەمراھ بولغان ماھىم قىزنىڭ ئۆزىدىنمۇ رۇخسەت ئالغىن» دېدى. بىچارە تاھىر خۇشال بولۇپ، خانىم بىلەن ماھىمنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ، ئۇلاردىن رۇخسەت سوراپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

جانىم ئانام رۇخسەت بەرگىل ئوغلىڭا،
گەشت ئەيلەسۇن شەھرى تاتار يۇرتىنە،
مۇھەببەت شەربەتىن ئالىپ قولىڭا،
دۇنيا ئەيلە مەن غەرىبنى دەردىنە.

جانىم پەردەسىندىن پايى ئەنداس قىلسام،
كۆزلەرىمنى سۇرسەم پاي گەردىنە.

سەۋدىگەم غەمكىندۇر تاتار ئېلىنىدە،
ئارزۇم كۆڭلۈندە ئاتام تىلىنىدە،
بىر تەلبە نادانمەن ئىشقىنىڭ يولىندە،
سېغىنمىشەم ئەرەنلەرنىڭ مەردىنە.

كۆل بولسۇن سورىلسۇن سۇرەتىم جانىم،
تاپماسۇن شۇم رەقىب نامۇ نىشانىم،
دىلبەرىم قاشىندە تۆكۈلسۇن قانىم،
ئەتلەرىم شەمئ بولسۇن يارىنىڭ قوردىنە.

زوھرەجان سەيلانسە، مەن نەزەر سالسام،
ئەرمانىم كۆپ قالۇر كۆرمەيىن ئۆلسەم،

تاھىر دېيەر: رەھىم ئەيلەگىل بۇ ھالىە،
تەشنە قەلبى كۆندەر بەھرى ۋىسالە،
تىلىم نەۋا تۇزدى يۇزدە مىڭ نالە،
قۇلاق سال كۆڭلۈمنى ئاھى سەردىنە.

ئەلقىسسە، ماھىم تاھىرنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، «بۆرىمۇ سەنىدىن رەھىمسىز بولماس» دەپ بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

كېدەرمەن دەپ رۇخسەت تىلەرسەن،
بەل باغلانىپ زوھرە قىزنىڭ يولىنە.

بەختى قارا ناتەۋاننى نەيلەرسەن،
رەھىم ئەتمەسسەن ماھىم قىزنىڭ ھالىنە.

ماھىم قىز بىلەن ئانىسى تاھىرنىڭ سۆزىدىن دەرگۇمان بولۇپ، ھەم تاھىرنىڭ كۆڭلى قالمىسۇن دەپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى، سوئال ـ جاۋاب:

تاهىر:
زوهره جەنانىمدۇر، ماھىم قىز جانىم،
يىغلاما ماھىمجان كەتسەم كېلىۇرمەن.
نەچۈك تەك ئېتەرمەن سەن مېھرىبانىم،
يىغلاما ماھىمجان كەتسەم كېلىۇرمەن.

ماھىم قىز:
دۇنيادە كەچمىشەم سىيىم ئىلە زەردىن،
ياشىم ئاققۇزۇرمەن بۇ چەشىم تەردىن،
زوهره دەپ تاهىرىم كەتسە بۇ يەردىن،
باقماسمەن دۇنيانى كۈنۇ ئايىنە.

تاهىر:
باشىمە تۈشىپدۇر ئايرالىق كۈنى،
ساڭا فىدا قىلدىم جان بىلەن تەنى،
رازى بول باباخان ئۇلدۇرسە مېنى،
يىغلاما ماھىمجان، كەتسەم كېلۇرمەن.

ئاناسى:
قىزىم ساڭا بولدى دەريادە رەھبەر،
سەندۇقدىن چىقاردى كەلدى دەپ دىلبەر،
باغرىندە داغ قويدىڭ تا روزى مەھشەر،
فەھىم ئەتمەدى سەن مەككارىڭ ئىيلىنە،

ماھىم قىز:
يەنە سورىدىم، غەيرى يارىم بار دېدى،
تاتار قىزلارىنە كۆزۈم زار دېدى،
دەريادىن چىقاردىم ماڭا يار ئىدى،
ئۇ كۈن تالان تۈشتى كۆڭلۈم ئۆيىنە.

تاهىر:
بىرى گۈل سەۋسەنى، بىر تاۋۇسى،
ياقدى مېنى ئىككى يارىڭ بەلاسى،
رۇخسەت بەرسۇن ماھىمجاننى ئاناسى،
يىغلامە ماھىم قىز، كەتسەم كېلۇرمەن.

ئاناسى:
قىزىم بىلەن بىرەم ئويناپ كۈلمەدىڭ،
ئىلتىفات كۆز بىرلەن نەزەر سالمادىڭ،
ساڭا كۆڭۈل بەردى، كۆڭلىن ئالمادىڭ،
كەلمەگەيدىڭ شەھرى بەغداد ئېلىنە.
جان فىدا قىلدى ماھىم جان ساڭا،
ھېچ پەرۋا قىلمادىڭ سەن ئاندىن ماڭا،
ئاغزىندىن ئوت چىقار، قۇلاق توت مۇڭا،
نەزەر ئەيلە كۆزدىن ئاقغان سەيلىنە.

ماھىم قىز:
گۈل يۈزىن كۆرمەككە كۆڭلۈم ھەۋەسدۇر،
بۇۋەفاغە جان چەكمەكلىك ئەبەسدۇر،
زوهره دەۋران سۈرسە بىزلەرگە بەسدۇر،
بىر بېش كۈن قۇۋاندۇق قەددى - بويىنە.

تاهىر:
ۋاي غەمزەڭ ئۆلدۈردى، بويلە سۆز قۇرمە،
تىغ بىلەن ئۆلدۈرگىل، سۆز بىلە ئۇرمە،
قاشىڭ قېقىپ نازىڭ بىلەن ئۆلدۈرمە،
ماھىم غەمكىن ئولمە، كەتسەم كېلۇرمەن.

ئاناسى:
خانىم دېيەر: رۇخسەت بېرەيىن بالەم،
ئاھىمدىن ئۆرتەندى بۇ كۈللى ئالەم،
ماھىم بىلەن يىغلاپ مەن مۇنده قالەم،
قاچان سەير ئېتەرسەن بەغداد گۈلىنە؟

ماھىم قىز:
ماھىم دېيەر: ئەلىف قەددىم بۈكۈلدى،
رەقىب ساڭا شادىيانە قاقىلدى،
يولۇڭ قاراپ كۆزۈم نۇرى تۆكۈلدى،
ئەۋۋەل نېچۈن تۈشتۈم ئىشقىڭ يولىنە؟

تاهىر:
تاهىر دېيەر: سەۋەردىم ئىككى سەۋسەنى،
تاتارده زوهرەجان، بەغدادده سېنى،
ئۆزۈڭ كۆپ يىغلامە، يىغلاتمە مېنى،
يىغلامە ماھىمجان، كەتسەم كېلۇرمەن.

ئەلقىسسە، ئۇلار سوئال ـ جاۋابلىرىنى تۈگەتكەندىن كېيىن، خانىم: «ئەي تاھىرجان، مەن ساڭا رۇخسەت قىلدىم. بىراق سەن مېنى ئېغىر دەردكە قويدۇڭ، قىزىمنى سەندىن ۋاپا كۆرمەي، جاپايىڭنى تارتتى.» دېدى. شۇ چاغدا، ماھىمجان ئانىسىغا: «ئەي ئانا، بۇ تاھىرنى غېرىبتۇر، غېرىبنىڭ كۆڭلى نازۇك بولىدۇ. مەن ئۇنىڭ ئۈستىگە تاھىر دەپ ئۇنتۇلۇپ زىمەن. بۇ يەردە ئۇنىڭ دىدارىنى كۆرۈشكە بىر مەزگىل مۇشەررەپ بولدۇم. ئەمدى مەنمۇ ئۇنىڭ دىدارىدىن مەھرۇم بولىدىغان بولدۇم. چۈنكى راھەت ئازابنىڭ كەينىدە تۇرىدۇ.» دېدى. ئۇنىڭ سۆزىگە تاھىربەك قۇللۇق قىلدى. ماھىم قىز خەزىنىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ، شاھانە كىيىنىپ ـ كېچەكلەرنى ۋە قىممەتلىك تاشلار بىلەن بېزەلگەن تاجنى ئېلىپ تاھىرغا كىيدۈردى. يەنە ئۇنىڭ بېلىگە شاھانە كەمەر باغلاپ، گەۋدىسىگە يەلكە ۋە قولتۇق ئارقىلىق ئۆتكۈزۈلىدىغان باغ تاقاپ، بېشىغا ئېسىل سايىۋەن تۈتۈپ، ئۇنى شۇنداق ياسۈەتتىكى، تاھىرنىڭ بۇ ھالىتىگە ماھىم قىز مۇھەببەت بىلەن نەزەر تاشلاپلا بېھوش بولۇپ يىقىلدى. كېنىزەكلىرى ئۇنىڭغا گۈل سۈيى چاچتى. ئۇ بىر سائەتتىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ، تاھىرغا: «ئەي كۆزۈمنىڭ نۇرى، سېنى يەنە مۇشۇ زىبۇ ـ زىننەتلەر بىلەن ياسانغان ھالەتتە كۆرۈش ماڭا نېسىپ بولۇرمۇ؟!» دەپ كۆپ يىغلىدى.

خەزىنىدە قەدىمدىن ساقلىنىپ كېلىۋاتقان بىر بەلباغ بار بولۇپ، ئۇنى، بىلقىس جىنلار پادىشاھىغا بۈيرۇق چۈشۈرۈپ، جۈپتى ھەزرىتى سۈلايمانغا تۇقۇتۇپ بەرگەنىدى. ئۇ بەلباغ خاسىيەتلىك بولۇپ، ئۇنى بېلىگە باغلىغان ئادەم يۈز يىل سەپەر قىلسىمۇ زادى ھارمايتتى. ئۆزىمۇ يىگىرمە ياشلىق يىگىتتەك تۇراتتى. ئادىل شاھنىڭ ئوغلى بولمىغانلىقتىن، ئۇ بەلباغنى كەنجى قىزى ماھىمجانغا ھەدىيە قىلغاندى. ماھىمجان شۇ بەلباغنى خەزىنىدىن ئېلىپ، تاھىرنىڭ بېلىگە باغلىدى ۋە ئۇنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ كۆپ يىغلىدى. تاھىربەكنىڭ قولىدا، زوھرەنىڭ ئىسمى چۈشۈرۈلگەن بىر ئۈزۈك بار-بولۇپ، ئۇنى تاھىر دەريا‌غا تاشلىنىدىغان چاغدا، زوھرە ئۇنىڭغا يادىكار قىلغاندى. ماھىم قىز: «ئەي تاھىرجان، بۇ ئۈزۈك سەندىن ۋە زوھرەدىن ماڭا يادىكار بولۇپ قالـ

سۇن.» دەپ، ئۇ ئۇزۇكنى ئېلىپ يىغلىدى. تاھىر ئۇزۇكىنى ئۇنىڭغا يادىكار قىلىدى. ماھىم قىز تاھىرغا خەزىنىدىن بىر خۇرجۇن تىللا بېرىپ، ئۇنى يۇگۇرۇك ھىنگانغا مىنىدۇردى. ماھىم قىز كېنىزىكى بىلەن تاھىرنىڭ چەپ يېنىدا، ئانىسى خانىم قىرىق كېنىزىكى بىلەن يەنە ئوڭ يېنىدا ماڭدى. ماھىم قىز زار-زار يىغلاپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

تاھىر كېتەر بولساڭ تاتار يۇرتىنە،
زوھرە جانە ساغ-سالامەت قوشالىپ،
بار تاھىرىم، ساغ بار، ئەمان كەلگەيسەن.
بار تاھىرىم، ساغ بار، ئەمان كەلگەيسەن.
دۇنيا ئەيلە مەن غەرىبنى دەردىنە،
ئۆتتى ۋىسال، كەلدى ئايرالىق كۈنى،
بار تاھىرىم، ساغ بار، ئەمان كەلگەيسەن.
كۆڭلۈمنى قۇۋۇەتى، كۆزۈم رەۋشەنى،
فۇرقەتىڭدىن كۆيدۈرمە گۈلى رۇخسارىڭ،
ياخشى دۇنيام گۈمان ئېتەردىم سېنى،
پىرلەر مەدەد بەرسۇن، ھەق بولسۇن يارىڭ،
بار تاھىرىم، ساغ بار، ئەمان كەلگەيسەن.
يەنە تېزدىن نەسىب ئەتسۇن دىدارىڭ،
ماھىم دېيەر: ئېشىت مېنىڭ بۇ سۆزۈم،
تاھىر جانىم ساغ بار، ئەمان كەلگەيسەن.
ئۆزگەنى كۆزلەسەم كور بولسۇن كۆزۈم،
مۇندىن كەتسەڭ ئۇزاغ يوللارغە تۇشىپ،
مۇدام سېنىڭ ساڭى بولۇر گۈل يۈزۈم،
ئانچە-ئانچە بەلەند داغلاردىن ئاشىپ،
بار تاھىرىم، ساغ بار، ئەمان كەلگەيسەن.

ماھىم قىز سۆزىنى تاماملاپ، ھىنگاننىڭ تىزگىنىگە ئېسىلىپ يىغلاپ ماڭدى، تاھىربېك تەڭلىكىتە قالدى. ئۇ بۇ تەرەپتىكى ماھىم قىز بىلەن ئۇ تەرەپتىكى زوھرە قىزنىڭ ئاڭسىدا تەڭلىكتە قېلىپ، نېمە قىلارىنى بىلمەي، ماھىم قىزغا قاراپ بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

بەغدادده ماھىمجان، تاتارده زوھره،
ئېككىسى تۇش-تۇشدىن ئوت سالدى جانە،
كۆزلەرىمنى ئاقى-قاراسى قىزلار.
جانىمنى ئافەتى بەلاسى قىزلار.
ئېككى ياندىن خەنجەر تېيەر جانىمە،
بىرى ئاي، بىرى كۈن يېتە بىلمەسمەن،
بىتمەس سىنەلەنىڭ ياراسى قىزلار.
ئىكەۋىن بىر جادە تۇتە بىلمەسمەن،
زوھره دەپ يۈزلەنسەم مەن باغرى بىريان،
شەكەر لەبلەرىندىن يۇتە بىلمەسمەن،
مۇندا ماھىمجانىم يىغلايۇر گىريان،
مىسالى گۈللەرنىڭ سوناسى قىزلار.
ئېككى قىزنىڭ ئاراسىنده سەرگەردان،
ھېچ كىمسە كۆيمەسۇن كۆيەن ئوتىمە،
ياقتى مېنى ئىشقىڭ ھەۋاسى قىزلار.
ئەرز ئەيلەرمەن بىر-بىر پەرىزادىمە،
بىرى تەرلاڭ كەبى بۆكەر ھەر يانە،
رۇزۇ شەب دەۋامەت تۇشەر يادىمە،
بىرى زۇلفىن تارار قولۇندە شانە،
تاھىرىڭ تىلىڭ سەناسى قىزلار.

ئەلقىسسە، تاھىر سۆزىنى تامام قىلدى. چوڭلار-كىچىكلەر ئۇنىڭ كەينىدىن مېڭىپ، شەھەردىن تاشقىرىغا چىقتى. ئادىل شاھقا تاھىر كېتىۋاتىدۇ، ماھىم قىزمۇ ئۇنىڭ يېنىدا يىغلاپ كېتىۋاتىدۇ دېگەن خەۋەر يەتتى. پادىشاھ بۇ خەۋەرنى ئېشىتىپ، ۋەزىرلىرى، دۆلەت ئەركانلىرى بىلەن ئوردىدىن چىقىپ، تاھىرنىڭ ئالدىغا بېرىپ: «ئەي تاھىرجان ساڭا مال-مۇلۇك، شان-شەۋكەت كېرەك بولسا؛ گۈل، سۇنبۇل، تۇتىيا قۇش كېرەك بولسا ۋە ئىنچىكە بەل، بادام قاپاق، پىستە ئېغىز، چۈمۈلە بەل جانان كېرەك بولسا،

هەممىسى بىزدە تېپىلىدۇ. ماھىمجاننى بۇنچە خار-زار قىلىپ، ھىجران ئوتىى بىلەن كۆيدۈرمىگىن.» دەپ، ئۇنىڭغا كۆپ پالۋۇردى. شۇ چاغدا، تاھىرېبەك بۇ مۇخەممەسنى ئوقۇدى:

سىيمۇ زەر دەركار ئەمەسدۇر، سىيم رۇخسارىم كېرەك،
تۇتى قۇشنى نەيلەيىن، ئول تۇتى گۇفتارىم كېرەك،
گۇل كېرەكمەسدۇر، ماڭا گۇلچېھرە گۇلزارىم كېرەك،
سۇنبۇلۇڭ ئۇرسۇن خەزان، سۇنبۇل كەبى تارىم كېرەك،
ئىشق سەۋداسى سالان قىزىقلى بازارىم كېرەك.

ماھىمىم باغى ئىرەمدۇر، مەن ئىرەمنىڭ بۇلبۇلى،
زوھرەجان شاھى گەدادۇر، مەنكى شاھنىڭ بىر قۇلى،
ئىككى دىلبەرنىڭ بەلاسىن قىسمەت ئېتمىش ئەۋۋەلى،
بىرى نەينىڭ شەككەرىدۇر، بىرى جەننەتنى گۇلى،
ئاي رۇخسارىم بىلە خۇرشىد دىدارىم كېرەك.

ساغىنىپ غۇلمان كەبى ھەر باقىشى جانىم ئالان،
گۇلشەن ئىچرە بۇلبۇل ئول سەير ئەيلەسە قىزلار بىلەن،
زۇلفلارىنى زىينەتى مۇشك بىلە ئەنبەردىن بولان،
كۆزلەيىپ ئاسا بىلەن سىنەمغە يۈز ئوتلار سالان،
ئىككى نەرگس كۆزلەرى نار بىرلە بىمارىم كېرەك.

تاھىر ئايدار ئارزۇ ئەيلەرمەن ئوشۇل دىدارىمى،
زوھرە ئاتلىغ ماھى پەيكەر كۆزلەرى خۇنخارىمى،
مەن نەچۈك ياد ئەيلەيىن ماھىم گۇلى رۇخسارىمى،
بۇ يالان دۇنيا كېرەكمەس كۆرمەسەم ئول يارىمى،
مۇنده ماھىم، ئاندە زوھرە زۇلفى شۇمارىم كېرەك.

تاھىر سۆزىنى تامام قىلدى. پادىشاھ ئۇنىڭغا رۇخسەت بەردى. ئۇلار كۈن پاتقان چاغدا، تاغ قەسرىگە كەلدى. ماھىم قىز قىرق كېنىزدكى بىلەن تاھىرنىى قەسرگە چىقاردى. ئۇلار شۇ يەردە قوندى. كېچىلىك تاڭدىن كېيىن، ماھىم قىز تاھىرنىڭ يۈزىگە بېقىپ، گاھ ھوشى بىلەن ئولتۇرۇپ، گاھ بىھوش بولۇپ، تاڭ ئاتقۇزدى. تاھىرجان قىسمەت باھا كىيىملەرنى كېيىپ، ھىنگانغا مىنگەن ھالدا ھازىر بولدى. ماھىم قىز تاھىرنى بۇنداق ياسانغان ھالدا كۆرۈپ، بىھوش بولدى. ئۇ بىر سائەتتىن كېيىن، ھوشىغا كېلىپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

كەل تاھىرىم، بىردەم كۆرەم جەمالىڭ — دىدارىڭغە سېنى مۇشتاق ئولۇپمەن.
سېنىڭ دىدارىڭغە مۇشتاق ئولۇپمەن. — يىقىلسۇن، يۇمرۇلسۇن بۇ فەلەك ناشاد،
كەلدى ئايرالغىڭ، ئۇيقۇتى ۋىسالىڭ، — ئوت ئالسۇن تۇتاشسۇن سەبئى سەماۋات،

قولاق قوي قاشىكده قىلايمن فەريادە،
سېنىڭ دىدارىڭغه مۇشتاق ئولۇپمەن.
تىللەرىم بەنددۇر، قەلبىم خەرەسدۇر،
ئۇستىخانىم نەيدۇر، ئاھىم نەفەسدۇر،
ساڭا زوھرە مەندەك موھتاج ئەمەسدۇر،
سېنىڭ دىدارىڭغه مۇشتاق ئولۇپمەن.
ئەي تاھىرىم كەتسەڭ مېنىڭ قاشىمدىن،

بىلمەم نە غەۋغالار ئۆتەر باشىمدىن،
قارە داشلار لەئلە دۆنەر ياشىمدىن،
سېنىڭ دىدارىڭغه مۇشتاق ئولۇپمەن.
ماھىم دېيەر: ماڭا بۇ جان كېرەكمەس،
بۇ سەلتەنەت تەختى رەۋان كېرەكمەس.
ماڭا سەن كېرەكسەن، جەھان كېرەكمەس،
سېنىڭ دىدارىڭغه مۇشتاق ئولۇپمەن.

ئەلقىسسە، ئۇلار تاغ قەسرىدىن چىقىشتى. تاھىر: «ئەي ماھىمجان، ئۇزاتقۇچى يولداش بولالمايدۇ. ساڭا ۋىلايىتىڭنىڭ يولى، ماڭا تاتارنىڭ يولى مۇبارەك يول بولسۇن.» دەپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

رۇخسەت بېرسەڭ، ماھىمجان،
يىتۈشسەم شەھرى تاتارە.
يۈرەكدە قالماس ئەرمانىم،
قوشۇلسام زوھرە دىلدارە.

مەجنۇنەم سارغارىپ سولدىم،
مەگەر ئىشق ئاستىدە قالدىم.
.....
يېتە بىلمەي لەيلى يارە.

جىگەرىم كۆيدى ئىشقىدە،
كۆڭلۈم رەقىبنىڭ رەشكىدە،
زوھرەم يىغلايۇر كۆشكىدە،
بۇ دەردە تاپماين چارە.

ئايرىلدىم قەلەم قاشىمدىن،
شۇئلە سالان قۇياشىمدىن،

بىر قەتىرە قانلى ياشىمدىن،
لەئلە دۆنەر سەڭگى خارە.

زوھرەمنىڭ دىدارىن كۆرسەم،
بارىپ باغلارىنە كىرسەم،
دۇرلى مېۋەسىدىن تېرسەم،
قولۇم يەتسە ئالمە نارە.

ماھىمجان سۆيمىشەم سېنى،
سولماسۇن ئۇمرۇڭ گۈلشەنى،
خەبەرىدارسەن، ئالغىل مېنى،
ئۆزۈمنى سالدىم بازارە.

زۇلفلەرىڭ مېڭزەر سۇنبۇلە،
قايتغىل ئەمدى كۈلە ـ كۈلە،
خۇش كەلدىڭىز قىزلار بىلە،
تاھىر قالسۇن دەردۇ زارە.

ئەلقىسسە، تاھىر يەنە: «ئەي ماھىمجان، ماڭا ئاق يول تىلەپ دۇئا قىلغىن، ماڭا رۇخسەت بەرگىن» دەپ، ئۇنىڭغا قاراپ تۇردى. ماھىمجان ناز ـ كەرەشمە بىلەن: «ئەي تاھىرىم، مېنى ئۆلتۈرۈپ، ئاندىن كەتكىن» دېدى. بۇ يەردە ماھىمجاننىڭ ئىنىكئانە سىمۇ بار ئىدى. ئۇ: «ئەي ماھىمجان، سەندىن باشقا يەتتە ئاشىق ئۆتكەندى. بىراق، ئۇلارنىڭ ھەممىسى مۇرادىغا يېتەلمىگەن. مەن سېنىڭ ئاشىقلىقىڭنى ھەقىقي بولسىكەن دەپ تىلەيمەن. چۈنكى، سەن تاھىرغا ئاق يول تىلەپ دۇئا قىلغىن. ئۇ مەقسىتىگە يەتكەندىن كېيىن، ئالىلاتەئالا بەختىڭنى ساڭا مۇيەسسەر قىلار. تاھىر سېنى نارازى قىلىپ قويۇپ، كېتىشىنى خالىمايۇاتىدۇ» دېدى. ماھىمجان ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، بىر ئاھ ئۇرۇپلا بىھوش بولدى. ئۇ بىر مەزگىلدىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ: «ئەي كۆزۈمنىڭ نۇرى،

سەن چىرايىمغا مەرھەمەت قىلىپ، نەزەرىڭنى بىر تاشلىغىن. بەلكىم بۇنىڭدىن يۈرىكىمنىڭ ئوتى تەسكىن تېپىپ قالار. بۇ مېنىڭ ساڭا ئىجازەت بەرگىنىم بولسۇن» دېدى. تاھىر بېكىنىڭ كۆزى ياشقا لىق تولدى. ئۇ ھېنگان ئۇستىدىن ئۆزىنى تاشلاپ، ماھىنم قىز بىلەن قۇچاقلىشىپ، بىھوش بولۇپ يىقىلدى. كېنىزەكلەر ئۇلارنىڭ ئۇستىگە چېدىر تېكىپ، ئۇلارنىڭ روھى چىقىپ كەتتىمىكىن دەپ، ئۇلارنى كۆزىتىپ ئولتۇرۇشتى. ئۇلار بىر كېچە-كۈندۈزدىن كېيىن ھوشىغا كەلدى. ماھىم قىز تاھىرنىڭ بويىنىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

بېلىڭ باغلاپ تۇشسەڭ ئۇزاق يوللارە،
غەيرە بىر دىلبەرە كۆڭۈلنى باغلاپ،
يول باشىندا قالان زارىڭ ئونۇتمە.
كۆڭلى ساڭا باغلى يارىڭ ئونۇتمە.
سەيران ئەتسەڭ سەۋسەن، سۇنبۇل گۈللەرە
خاكستەرەم ئاشىق بولدۇم گەۋھەرە،
ئىشقە كۆيەن نەۋ بەھارىڭ ئونۇتمە.
ئىشقىڭ تىغ سالدى سانسىز مىڭ يەرە،
بۇيى بەد قوشماغىل مۇشكۇ ئەنبەرە،
يۈسۈف كەبى ئۆزىڭ سالدىڭ بازارە،
مۇغىلان سېپىمەگىل رەيھانلە يەرە،
زىلەيخادەي خەرىدارىڭ ئونۇتمە.
كۆزۈڭ تۇشسە مەندىن ئۆزگە دىلبەرە،
مەجنۇن كەمىن بولدۇم دالى دىۋانە،
دال قامەتى بۇ دىلدارىڭ ئونۇتمە.
مەن لەيلىيەم باشىم سالدىم مەيدانە،
سەن كەتسەڭ قالۇرۇم مەن مۇندە يىغلاپ،
زوھرە بىرلە مەشغۇل بولساڭ دەۋرانە،
فۇرقەت ئاتەشىنە جىگەرىم داغلاپ،
ماھىم ئاتلىغ خەرىدارىڭ ئونۇتمە.

ماھىم قىز سۆزىنى تامام قىلدى. تاھىر بىچارە يولغا چىقتى. ماھىم قىز تاھىرنىڭ يولغا چىققانلىقىدىن، يۈزىنى تاتلاپ، چاچلىرىنى چۈۋۈپ، بىھوش بولدى. تاھىر ئۇنىڭغا ھەربىر باقماندا، ئۇ بىھوش بولۇپ يىقىلاتتى. ئاخىرى، تاھىر يولىدىن بۇرۇلۇپ، ماھىم قىزنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭ بېشىنى ئۆزىنىڭ تىزىغا قويۇپ، كۆپ يىغلىدى. بىر مەزگىلدىن كېيىن، ماھىم قىز ھوشىغا كەلدى. بىچارە تاھىر ماھىم قىزنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، بۇ غەزەلنى ئوقۇدى:

نەچۇن ئولەسەن غەمكىن بىر تۇرفە جەنان سەنسەن،
باغلاردە ئاچىلان گۈل ھەم سەرۇى رەۋان سەنسەن،
كۈن كۆزگۈسىدىن رەۋشەن بىر گەۋھەرى كان سەنسەن،
دىل مۇرغىنى سەيد ئەتكەن سەييادى زەمان سەنسەن،
ئەقلىمنى ئەدا قىلغان بىر ئافەتى جان سەنسەن.

كويۈكدە قۇيۇندەك مەن غەم دەستىدە سەرگەردان،
كىم كۆرسە جەمالىڭنى ئەلبەتتە بولۇر ھەيران،
گۈل ئىشقىدە بۇلبۇل ئىشى كى ئېرۇر ئەفغان،
ۋەسل ئىچرە كۆيەر جانى يادىڭغە تۇشۇپ ھىجران،
بۇلبۇل پەرىنى قىرغان بىر غۇنچە دەھان سەنسەن.

ھۇسنۇڭكى ئىبرۇر ئەھسەن باغ ئىچرە قەزىلگۈلدىن،
ئاۋازى خۇش ئەلفازلىك يەكدۇر ماڭا بۇلبۇلدىن،
زۇلفىڭنى كۆرۈپ كۆڭلۈم رەم ئەيلەدى بۇلبۇلدىن،
ئارزۇيى ۋىسال ئەيلەپ ۋەسفىڭ يازارەم تىلدىن،
خۇشگاھى كۆڭۈللەرنى ھەم شوخى زەبان سەنسەن.

مەتلۇبى كۆڭۈل سەنسەن، غەيرىغە نەزارىم يوق،
ئىشقىغە قەدەم قويمان، كويىغە گۇزارىم يوق،
ھەر ماھۋەشىڭ ۋەسفىن داستاندە يازارىم يوق،
كەل ئۇترۇ ۋە تىرگۈزگىل جان سەندىن ئازارىم يوق،
چوخ مۇردەنى تىرگۈزگەن رۇھ بەخش نىشان سەنسەن.

قەلبىمدە مەكانىڭدۇر، كۆڭلۈمدە دىگەر بولماس،
جانىمنى تەلەب قىلساڭ، جىسمىمگە خەبەر بولماس،
بۇدۇر فەلەكنى ئىشى، گۇل بولسا، سەمەر بولماس،
بۇ دەھرى جەھان ئىچرە سەندەيكى ئەگەر بولماس،
غىلمانى بېھىشتىكدە كۆڭلۈمدە گۇمان سەنسەن.

تاھىر غەزىلنى ئوقۇپ بولۇپ، يەنە: «ئەي ماھىمجان، تاكى سېنى يەنە كۆرمىگۈچە، بۇ دۇنيا ماڭا زىندانىدۇر» دەپ، كۆپ يىغلىدى. ئاخىرى، ماھىم ئۇنىڭغا: «ئەي تاھىرجان، ساڭا يول قۇتلۇق بولسۇن، بىزگە يۇرت» دېدى. چوڭلار ۋە كىچىكلەر بۇلارنىڭ ئىشقىي-مۇھەببىتىگە ھەيران بولۇشتى. ئۇ ئىككىسى قۇچاقلىشىپ سۆيۈشتى. ماھىم قىز بۇ بېيتنى ئوقۇدى:

تاھىرىم تۇشسەڭ يىراغە قۇتلى بولسۇن يوللار ساڭا،
قەندە چېكەرمەن سوراغە فىدا ئەيلەپ جانلار ساڭا.
ئىشىم شۇم ئايرالىق بولدى، دوستلار يىغلاپ، دۇشمەن كۈلدى،
ئەھلى بەغداد مۇندە قالدى ھەۋەس ئەيلەپ ئىللەر ساڭا.
كەلگۈنچە سەندەپ كېزەرمەن، سۇرەتىڭ دىلدە يازارمەن
پىيالەدە قەند ئىزەرمەن شەھدۇ شەكەر، يىللار ساڭا.
ئاشىق قول بوينىنە سالسۇن، دەپ مۇرادىن ھاسىل ئەتسۇن،
ساڭا سەيرانە دەپ كەلسۇن، ھەۋەس ئەيلەر گۈللەر ساڭا.
ئەندە يىغلاتىپ زوھرەنى، مۇندە قويۇپ ماھىمجانى،
مەجنۇننىڭ كەزەن مەيدانى رەھم ئەيلەسۇن چۆللەر ساڭا.

ئەلقىسسە، ماھىمجان سۆزىنى تامام قىلدى. تاھىرجان ھىنگانغا مىنىپ، «ئەي ماھىمجان، بۇگۈن ئايرىلىش كۈندۇر. بىزگە يەنە كۆرۈشۈش نېسىپ بولارمۇ؟!» دەپ، بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

كېتەرمەن تاتار ئېلىنە، بېكلەر جانلار خۇش قال ئەمدى،
باش قويمىشىم يار يولىنە، دوستلار، جانلار خۇش قال ئەمدى.
يەددى يىل باقدىڭ بەجەردىڭ، سۇ ئورنىغە شەكەر بەردىڭ،
چىن مېھرىبانىم سەن ئېردىڭ، جانىم ئانام خۇش قال ئەمدى.
ئىشق يولىندە كۆيدۇر ئاھىم، كۆزلەرىم ئىككى گۆۋاھىم،
قەدرىم بىلەن گۈزەل شاھىم ئادىل بابام خۇش قال ئەمدى.
مەن كېتەرمەن زوھرە ياردە، نەيلەيمەن قالدىم بىچارە،
كۆزى ياش، يۈزى يۈز پارە ماھىم گۈلۈم خۇش قال ئەمدى.
سىزلەرسىز باغلارنىڭ گۈلى، ئۈچتى ئىچىندىن بۇلبۇلى،
بۇگۈن ئەسدى ھىجران يېلى، قىرق كەنىزلەر خۇش قال ئەمدى.
ماھىمجان بىر ئەرزىم بار، غەيرىغە بولماگىل دىلدار،
بۇل سۆزۈم تۈتغايسەن زىنھار، ماھىمجان خۇش قال ئەمدى.
تاھىر دېيەر دۆنمەنەم سەندىن، سەن ھەم ئەل كۆتەرمە مەندىن،
خەبەرىم كېلۈر قىرق كۈندىن، خەلايىقلار خۇش قال ئەمدى.

ئەلقىسسە، تاھىر يولغا راۋان بولدى. ماھىم قىز ئۇنىڭ يولىغا تەلمۈرۈپ قالدى ۋە بىر ئاھ ئۇردى. تاھىر ئۇنىڭ بۇ ئاھىغا چىدىيالماي، ماھىم قىزغا قاراپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

كېتەر بولدۇم زوھرە قىزىڭ يانىنە،
كۆلەر يۈزلى ماھىمجانىم قال ئەمدى.
باشىمنى قويمىشىم مەھنەت تاغىنە،
شىرىن سۆزلى، زۇلفى تارىم قال ئەمدى.
قارە كۆزلى، قەلەم قاشلى نىگارىم،
بەھارىم، بوستانىم، گۈلۈم، گۈلزارىم،
سەنسىزىن ھېچ يەردە ياتماس قەرارىم،
جەللاد كۆزلى نەۋبەھارىم قال ئەمدى.
شەمس - قەمەر يۈزلى قاشى ھىلالىم،
مەن ساڭا ئاشىق ئۆزىڭە مالىم،
مەجنۇنەم ئىشقىڭدە لەيلى مىسالىم،
قىزىل گۈلۈم، ئالمە - نارىم قال ئەمدى.
بويىنۇڭ بۇرۇپ گىريان ئولمە ماھىمجان،
شىرىن جانىم قىلام مەن ساڭا قۇربان،
تېز كېلۈرمەن ساڭا دولانۇر دەۋران،
تۈتى سۇخەن، خۇش گۇفتارىم قال ئەمدى.
تاھىر دېيەر: مۇدام يىغلاپ ئۆتەرمەن،
زوھرەنى ھەجرىندە قانلار يۇتارمەن،
رۇخسەت بەرسەڭ سوڭرە تاتار كېتەرمەن،
ھۇسنى كەجىم زۇلفى ماريم قال ئەمدى.

ماھىم قىز تاھىرغا چىڭ يېپىشىپ، زار - زار يىغلاپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

سەنسەن كۆڭلۈمنى خۇشناھى،
قالمانام سەندىن قالمانام.
شەيدا كۆڭۈل سەيلىناھى،
قالمانام سەندىن قالمانام.
مېنى ياقدى ئىشقىڭ دەردى،
سۆيىمىشىم سەندەي نامەردى،
خەراب ئولسۇن بەغداد يۇردى،
قالمانام سەندىن قالمانام.
مېنى گۆزەر زوھرە جانە،
ئىستەرەم بولسام ھەمخانە،
قويماغىل مېنى ئەرمانە،
قالمانام سەندىن قالمانام.

ماهىم دېيەر ياندىم بۇگۈن، ئۆتەر ھىجران بۇگۈن - بۇغۇن،
سىنەمدەدۇر داغلى دۇگۈن، قالمانام سەندىن قالمانام.

ماهىم قىز سۆزىنى تامام قىلدى. شۇ چاغدا، بىر چاك - توزان پەيدا بولدى. تاهىر: «ئەي ماهىمجان، بۇ كېلىۋاتقان ئاتلىقلار شاهنىك چەۋاندازلىرى. ئۇلار بىزنى ئېلىپ قايتماقچى» دېدى. تاهىربېك ماڭماقچى بولۇپدى، ماهىم قىز ئۇنىڭغا چىك چاپلىشىپ، ھۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

تاهىرجان قايدە بارارسەن، رەھىم ئېتمەيۇپ مەن بىچارە
زوھرەنى يۇزىن كۆرەرسەن، تېز يېتۇشكىل بۇ دىيارە.
ھەركىم ساڭا كۆڭۈل باغلار، ئايرالىق جىگەرىن داغلار،
تاتاردە زوھرەجان ئاغلار، بەغداددە ماهىم بىچارە.
جانىك بىر كۆز قاراسىندە، قولۇك گەۋھەر پارەسىندە،
ئىككى قىزنىك ئاراسىدە سەن ھەم بولما ئاۋارە.
ئىشىق ئوتىغە يانە - يانە، رەھىمىك كەلمەسمۇ بۇ جانە،
دۇشمەن بولۇپ باباخانە، ناگاھ تارتماغىل دارە.
ماهىم دېيەر: كېزەم باغىدە، گەشت ئەيلەسەم ئوتاغىدە،
كەلمەسەك كېلۇر چاغىدە، ئۆزۈم قىلۇرمەن سەدپارە.

ئەلقىسسە، تاهىر خوشلىشىپ قوزغالدى ۋە شەرق تەرەپكە قاراپ ماڭدى. بىر يەرگە كەلگەندە، قايسى تەرەپكە مېڭىشنى بىلمەي توۇرۇپ قالدى. ئۇشتۇمتۇت، ئوك تەرەپتىن بىر ئاقساقاللىق بوۋاي چىقىپ، «ئەسسەلامۇئەلەيكۇم!» دېدى. تاهىر ئۇنىك سالىمىنى ئېلىپ يىغلىدى. ئۇ بوۋاي: «ئەي قوزام، قەيەردىن كەلدىك، نەگە بارىسەن؟» دەپ سورىدى. تاهىربېك يىغلاپ توۇرۇپ: «ئەي بوۋا، باغدادتىن چىقىپ، تاتار ئېلىگە كېتىۋاتىمەن» دېدى. بوۋاي: «ئەي تاهىرجان، يولىدىن ئادىشىپ قاپسەن. يول ئۇ يەردىن ئىككىگە ئايرىلىدۇ، بىرى راھى فىراق (جۇدالىق يولى)، يەنە بىرى راھى ئەدەم (يوقلۇق يولى) دېيىلىدۇ. سەن كېتىۋاتقان بۇ يول جۇدالىق يولى بولۇپ، بۇنىك بىلەن ماڭساك، قىيامەتتىمۇ ھەقىقي ۋىسالغا يېتەلمەيسەن. يۇر، مەن ساڭا ۋىسال يولىنى كۆرسىتىپ قويايى» دەپ، تاهىرغا ھەمراھ بولۇپ، كۇن پاتقۇچە يول يۇرۇپ، كېچىدە بىر چوك قاراڭغۇ چۆلدىن ئۆتكۇزۇپ قويدى ۋە «ئەي تاهىر بالام، ئۇزاتقۇچى يولداش بولالمايدۇ، ساڭا ئاق يول بولسۇن» دەپ، تاهىرغا ئاق يول تىلەپ دۇئا قىلىپ، ئۇزىنى تېپ قويدى. بوۋاي يەنە: «ئاۋۇ تاغ ھىجران تېغىدۇر. سەن ئۇ تەرەپكە بارمايى، ماۋۇ تاغ تەرەپكە ماڭغىن. سەن مېڭىپ - مېڭىپ، بىر بۇلاققا بارىسەن، ئۇ بۇلاق چەشمەنى ساغىر (قەدەھ بۇلاق) دېيىلىدۇ. سەن ئۇ بۇلاقنىك سۇيى بىلەن تەرەت ئېلىپ، ئىككى رەكەت نامىاز ئوقۇپ، ئاللاغا شۇكرى ئېيتقىن، ئاندىن ھىنگانىنى سۇغارغىن. سەن ئاۋال قى يول بىلەن مەنزىرىلىگە توققۇز ئايدا باراتتىك. ئەمدى بۇ يول بىلەن توققۇز كۇندىلا بارىسەن» دەپ غايىپ بولدى. تاهىر نېمە بولغىنىنى بىلمەي قالدى. ئۇنىك يۇ-

رىكى قىسىلىپ، مۇساپىرچىلىقى ئېغىر كەلدى. ئۇ ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالارنىڭ شەپقىتى كەلتۈرۈپە بۇ مۇخەممەسنى ئوقۇدى:

كۈللى ئالەمنى ياراتقان بىر خۇدا سەندىن مەدەد،
مۇرسەلى قادىر خۇدانىڭ مۇستەفا سەندىن مەدەد،
ئۇچيۇز ئاتمىش غايىب ئۆتكەن ئەۋلىيا سەندىن مەدەد،
يۈز يەتمىرمە تۆرت مىڭ چوخ ئەنبىيا سەندىن مەدەد،
يا ئۇممەر، ئوسمانۇ سددىق، مۇرتەزا سەندىن مەدەد.

بىر پەرى پەيكەرنى سۆيدىم بۇ شىرىن جان ئىچرە مەن،
قالمىشەم ھىجران شەبىندە، ئۇشبۇ مەيدان ئىچرە مەن،
كاشكى جاندىن كېچىپ بولسىدى جانان ئىچرە مەن،
بىر پەرى دەردىم دېيۈپ كىرسەمدى دەرمان ئىچرە مەن،
يار ۋەسلىندىن نىشان سۈبھى سەبا سەندىن مەدەد.

راھىمى مىللەتسەن ئىبراھىم خەلىلۇللاھ يېتۈش،
ئاسى ئۇممەت شافئى سەن يا ھەبىبۇللاھ يېتۈش،
كۈللى ئالەم رەھبەرى داۋۇد خەلىفۇللاھ يېتۈش،
جان چىقماسدىن بۇرۇن ئىيسا رۇھۇللاھ يېتۈش،
بارچەلەرغە ۋالىدى ئادەم، ھەۋا سەندىن مەدەد.

يا خىزىر، سەندىن مەدەد غايىب ئەرەنلەرنى ياشى،
چولدە، كۆلدە، تاغۇ تۈزدە بارچە ئاجىز يولداشى،
ھالىمە ھامى بولۇپ قىلماز ھىمايەت- بىر كىشى،
يا سۇلەيمان نەقرەسى مۇئىجىز نەما ئىبردى ئىشى
يا كەلىم ئىلكىندەكى قۇتلۇغ ئەسا سەندىن مەدەد.

يا ھۈسەينۇ يا ھەسەن، دەشتى شەھىدى كەربەلا،
سەن مەدەد قىلغىل بۇدەم، ئالدىمغە سانسىز مىڭ بەلا،
ئىشق دەرياسىندە مەن يۈزمىڭ بەلاغە مۇبتەلا،
تاھىرى كويۇڭدە كۆيدۈرگەن ئۆزىڭسەن، يا ئىلاھ،
چۈنكى رەھمانىررەھىم سەن پادىشاھ سەندىن مەدەد.

تاھىربېك سۆزىنى تامام قىلىپ، يولغا راۋان بولدى. بىراق، ئۇ بىچارىنىڭ كۆڭلىگە ھۇزۇرە جانىمغا مەن مۇ يەسسەر بولالامدىمكىن، يەتتە يىلدىن بېرى، ئۇ مېنى ئۇنتۇپ، باشقا بىرسىگە ئىشىنىپ كۆڭۈل بەرگەنمىدۇ؟» دېگەن خىيال كېلىپ، زار-زار يىغلىدى. سەھەر ۋاقتىدا، ئۇ بۇ ئۇگىمەس چۆلنىڭ ئىچىدە، ئالتۇن تارىلىق سازىنى قولىغا ئېلىپ چېلىپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

فۇرقەت ئەييامىدە ئىشقىڭ بەھرىدە،
ۋىساله كۆز تۇتدۇم دەۋران يېتۇشمەس.
ئىشقدىن يۇز ئەلەم بار كۆڭلۇم شەھرىدە،
دىلبەردىن بىرىنە دەرمان يېتۇشمەس.
سۆزىڭ ئەدا بولماس سۆزلەمەك بىلە،
ئىشقىڭ پىنھان بولماس كىزلەمەك بىلە،
كۆزۈم قانە تولدى كۆزلەمەك بىلە،
فىدا قىلسە ساڭا يۈز جان يېتۇشمەس.
تا ئۆلۈنچە مەندىن چىقماس خەيالىڭ،
دۇردانە تىشلارىڭ، شەكەر زىلالىڭ،
جانسىدە جاي تۇتتى سۈرەتىڭ ھالىڭ،
جان بىتاقەت بولدى جانان يېتۇشمەس،
لەبىڭدە لەب قويۇپ، شورسەم تىلىڭدىن،
يازدۇرۇپدۇرمەنكى تەرسەم گۈلۈڭدىن،
گەردەنگە قول سالىپ، نازۇك بېلىڭدىن
قۇچانىڭ جانىنە ئەرمان يېتۇشمەس.
تاھىرنى كۆيدۈردى كۆركەنە يۈزلەر،
ساڭا قۇربان بولسۇن كەلىنلەر قىزلەر،
مۇبارەك جەمالىڭ كۆرمەككە كۆزلەر،
ۋەسفىڭ سۆزلەمەكى زىيان يېتۇشمەس.

تاھىر بېيىتنى ئوقۇپ بولۇپ، چەشمەئى ساغەرنىڭ يېنىغا بېرىپ، تەرەت ئېلىپ نامازغا ئوقۇدى. ئاندىن تۆگىسىنى سۇغىرىپ، يولىغا راۋان بولدى. ئۇ ناھايىتى تېزلا جۇرجان شەھرىگە يېقىنلاپ قالدى. شۇ زامانلاردا، جۇرجان چۆلىدە قىرىق قاراقچى بولۇپ، ئۇلار يول توساپ بۇلاڭچىلىق قىلاتتى. تاھىر بىچارىمۇ بۇ قاراقچىلارغا يولۇقۇپ قالدى. ئۇلار ئۇنى سىرتىدىن قورشاپ ئوتتۇرىغا ئېلىۋالدى ۋە: «ئەي يىگىت، قەيەردىن كەلدىڭ، نەگە كېتىۋاتىسەن؟» دەپ سورىدى. تاھىر: «ئەي دوستلار، مەن باغدادتىن چىقىپ، تاتار شەھرىگە كېتىۋاتىمەن. ئۆزۈممۇ تاتار شەھرىدىنمەن. تاتار شاھى باباخاننىڭ قىزى زوھرە جانغا ئاشىق بولغانىدىم. باباخان ماڭا دۇشمەنلىك قىلىپ، مېنى ساندۇقلاپ سۇلاپ فۇرات دەرياسىغا تاشلىۋەتتى. مەن ئوچ ئايدا باغدا شەھرىگە ئېقىپ بېرىپ، قۇتۇلدۇرۇۋېلىنىدىم. باغداد پادىشاھى ئادىل شاھنىڭ قىزى مېنى يەتتە يىل پەرۋىش قىلدى. مەن زوھرەجاننىڭ قايتىپ كەلسۇن دېگەن خەۋىرىنى ئېشىتىپ كېلىۋاتىمەن» دېدى. باشقا قاراقچىلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشەنىدى. پەقەت بىر كۇمانخور ھىندى ئىشەنمەي: «بۇ قورقمىدىن شۇنداق دەۋاتىدۇ» دېدى. تاھىربېك ئۇ ھىندىغا شەھلا كۆزىنى چاقنىتىپ قارىدى. ئۇ ھىندىنىڭ كۆزى كۆكىرىپ، يىقىلدى. ئاندىن، قاراقچىلار تاھىرنىڭ ئاشقىلىقىغا ئىشەنىدى ۋە: «ئەي يىگىت، بىزنىڭ شەنىمىزگە بىر غەزەل ئېيتقىن.» دېدى. تاھىر بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

باھادىرلار مېنى يۇللاڭ يولىمە،
ئەرزىم بۇدۇر سەۋەر ياره بېتۇششەم.
ئاشىق مېنى رەھىم ئەيلەگىز ھالىمە،
مۇسافىرەم بىر دىياره يېتۇششەم.
يار دىدارىن ئىستەپ قالمىشام دەردە،
مەردانە ئاشىقمەن تۇشمىشەم مەردە،
يەتتى يىل بولۇپدۇر ئەدەلى يەردە،
زوھرەم بىلەن بىر قىرانە يېتۇششەم،
بىر غەزىبەم ئايرالمىڭ داغىندە،
سەرگەردان كېزەرمەن يار سوراغىندە،
بۇلبۇل ئىدىم بىر دىلبەرنىڭ باغىندە،
ھەۋەسىم كۆپ ئىدى دىلدارە يېتۇشمەم.
قىرق بۆرىسىز ئاتى ئالەمغە ۋالان،
غەلىز دۇشمەنلەرى دەربەدەر سالان،
زوھرەجان دەپ سەۋاش ئەتسەم شاھ بىلەن،
ھازىر بولۇڭ ئوشۇل كاره يېتۇششەم.
تاھىر دېيەر فىدا قىلۇر بۇ جانى،
زوھرەجانە سىرىم بولسۇن قۇربانى،
دۇنيا كېلەن چېكەر چوخ - چوخ ئەرمانى،
ئەرمانىم يوق ئىدى نىگاره يېتۇششەم.

تاهىر سۆزىنى تامام قىلدى. قاراقچىلارنىڭ باشلىقى مويسىپىت سەردار دەپ ئاتىلاتتى. ئۇ باتۇرلۇقتا مىڭ ئادەمگە، شىجائەت بابىدا رۇستەمگە تەڭ كېلەتتى. ئۇنىڭ ئەسلى نەسەبى رۇستەم ئەۋلادىدىن ئىدى. چۈنكى، رۇستەم جۇرجان شەھرىنى بويسۇنۇرغاندا، شەھەر ھاكىمى قىزىنى رۇستەمگە بەرگەن، ئاندىن مويسىپىت سەردارنىڭ ئەجدادلىرى دۇنياغا كەلگەن. بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، شۇلارنىڭ ئەۋلادلىرىدىن بولغان قىرق ئاتلىق كىشى جۇرجان ھاكىمىغا بويسۇنماي ۋە ئۇنىڭدىن تېنىپ، شەھەردىن چىقىپ كەتكەنىدى. مويسىپىت: «ئەي تاھىرجان، مەن بىلدىم، سەن ھەقىقىي ئاشىق ئىكەنسەن. ئىشقىڭلا! بېشىڭغا قەيەردە ئىش كەلسە، شۇ يەردە ھازىر بولىمەن» دېدى. تاھىربەك ئۇنىڭغا باش ئېگىپ مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ، يولغا راۋان بولدى. تاھىر يولدا كېتىۋاتقىنىدا، چاڭ-توزان كۆتۈرۈلۈپ، ئۇنىڭ ئىچىدىن يەنە قىرق ئاتلىق ئادەم چىقىپ كەلدى. ئۇلار تاھىرنىڭ ئۇچىسىغا شاھانە كىيىم-كېچەك، بېشىغا تاج كىيگەن، بېلىگە كەمەر باغلىغان ھالدا، گويا نۇرلۇق قۇياشتەك ئالەمگە نۇر چېچىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، «ئەي يىگىت، سەن قايسى باغنىڭ گۈلى ۋە قايسى چىمەننىڭ بۇلبۇلىسەن؟ شاھمۇسەن ياكى شاھزادىمۇسەن؟» دەپ سوردى. تاھىربەك قولىغا سازىنى ئېلىپ، «ئەي يىگىتلەر!» دەپ، بۇ مۇخەممەسنى ئوقۇدى:

.....

ياقدى مېنى ئىشق ئاتەشى دەردىمنى سورماس بىر كىشى،
ئەندۇھۇغەمدۇر يولداشى، ۋاي، زوھرەجاننى كاشكى
كۆرسەم يەنە ئول مەھۋەشى كۆز رەۋشەنى كۆڭلۈم قۇشى،
تاتار ئۇچار قەلبىم قۇشى ئىستەپ مۇساھىب يولداشى،
كۆزدىن تۆكۈپ گۈلگۈن ياشى باغرىم تولا قاندۇر مېنىڭ.

سىيم قەدۇ سىيمىن بەدەن [نۇرانەدۇر ئول سىيمىتەن]،
ئولدۇر مېنى مەجنۇن ئىدەن، سۆز سوركى ئەھۋالىمنى سەن،
بىر دىلبەرى كويىدە مەن، ھەر باقشى يۈزمىڭ تۇمەن،
قويىنۇمدە باردۇر بۇ چەمەن قەتئى تەرىقى راھزەن،
بويىنۇمغە باغلاپ سەن كەمەند ئورنۇم كىنى زىندانىدۇر مېنىڭ،

ھەر ئاشىق ئىستەر يارىنى، بۇلبۇل سەۋەر گۈلزارىنى،
ئارزۇ قىلىپ دىدارىنى، كۆرسەم ئوشۇل دىدارىنى،
بەرسە جەھاننىڭ بارىنى، بەرمەن ساچىن بىر تارىنى،
دايىم چېكەرمەن زارىنى، راھەت بىلىپ ئازارىنى،
قويىنۇمدە تەرسەم نارىنى، دەردىمگە دەرماندۇر مېنىڭ.

يىغلاپ زەبۇن ھالىمغە ۋاي دېدىڭكى يارىڭ ۋەسفىن ئاي،
قەددى ئەلىفدۇر، قاشى ياي، ئەنۋەر يۈزى ئون تۆرت ئاي،

ۋەيران بولسۇن بۇ سەراي، يا رەب، نەچۈك جايدۇر بۇ جاي،
چۈن قىلدىغىم جانىم فىداي، راھەت ماڭا بولمىش سەراي،
دىدار تويماق بولماس ئاي، بىر ماھ تاباندۇر مېنىڭ.

ئەلقىسسە، تاھىر بېڭ يىغلاپ تۇرۇپ، «ئەي يىگىتلەر، مەن بىر زار ئاشىقمەن، تاتار جاناننىغا مەستانىمەن. مەن ئۆزۈمنىڭ جېنىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ كېتىۋاتىمەن. ۋاقتى كەلگەندە ماڭا ياردەم بەرسەڭلار» دېدى. ئاتلىقلارنىڭ باشلىقىنىڭ ئىسمى قەمەرۇززەمان (زاماننىڭ ئېيى) بولۇپ، مويىسپىت سەردارنىڭ جىيەنى ئىدى. ئۇ بىر سۆزدىن مويىسپىتتە ئاداۋەت تۇتۇپ، ئۆز ئالدىغا چەۋاندا يىغىپ، ئۇنىڭدىن تانغانىدى. قەمەرۇززەماننىڭ تاھىرغا رەھمى كېلىپ، «ئەي تاھىرجان، ئىنشائاللا، سەن ماڭا قىيامەتلىك ئۇغقانسەن، بىشىڭغا ئىش كەلگەندە مەن ھازىر بولىمەن. ئەگەر تاتار شاھى قىزىنى ساڭا بەرمىسە، مەن ئۇنىڭ شەھرىنى ئۆزۈڭگە زىندان قىلىمەن ۋە قىزىمنى ساڭا بېرىپ، ھاكىملىقنى نەۋكىرىمگە بېرىمەن.» دەپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

ئىشقىڭ سەۋداسىنە سالىپسەن باشىڭ،
بار قارداشىم، سېنى ئازاد ئەيلەدىم،
قالىدە بارساڭ خۇدا بولسۇن يولداشىڭ،
بار ئوغلانىم سېنى، ئازاد ئەيلەدىم.
يۈزىڭ سارغارماسۇن، رەڭگىڭ سۇلماسۇن،
دوستلارنىڭ شاد بولۇپ، دۇشمەن كۈلماسۇن،
بىزدىن نەفئ بولسۇن زەرەر بولماسۇن،
بار ئوغلانىم سېنى، ئازاد ئەيلەدىم.

ھەق ئىشقىنە تۇشەر ئارىڭ ئارى سەن،
سەھرانىڭ بۆرىسى، داغنىڭ شىرى سەن.
سەن ئاۋ ئىستەگەن قىرقنىڭ بىرىسەن،
بارغىل بالام، سېنى ئازاد ئەيلەدىم.
قەمەر دېيەر سېنى ئازاد ئەيلەرمەن،
قىرقنىڭ دۇغانسەن بىر جان - بىر تەن.
مېنى قىيامەتلىغ ئاتام دېگەيسەن،
بارغىل قوزۇم، سېنى ئازاد ئەيلەدىم.

قەمەرۇززەمان بۇ سۆزلەرنى دەپ، تاھىرنى يولغا سېلىپ قويدى. تاھىربېڭ يىغلاپ، گاھ ھوشى بار، گاھ ھوشى يوق بولۇپ، زوھرەنىڭ دىدارىنى ئالالاتالادىن ئىلەپ، «ئەي خۇدا ئۆزۈڭ بارسەن، مېنى زوھرەگە يەتكۈزگەيسەن.» دەپ، بۇ مۇخەممەسنى ئوقۇدى:

يوقدىن بار ئەتكەن ئەللاھ سالدىڭ مېنى بۇ ۋالە،
بىر دىلبەرنىڭ كويىدە چەكدىم فىغانۇ نالە.
مەدەد ئىستەپ ئۆزۈڭدىن كىرمىشە مەن بۇ يولە،
جەفا چېكىپ جان بېرىپ يەتسەم ئول نەۋنىھالە.
ئاسى جانە قۇلۇڭمەن، يەتكۈر مېنى ۋىسالە،

ئىشق مۈلكى شاھىمەن، قاشىمدە مەھرەمم يوق،
سىررىم دەپ سۆزلەشسەم، دىلدارىم، دىلبەرىم يوق،
يار جەمالىن بىر كۆرىپ، ئۆلسەم زەررە غەمىم يوق،
سەنسەن پۇشتۇ پەناھىم، بىر غەيرى ھەمدەمم يوق،
يارىن ئوغرىن قارارمەن، باقماسمەن ساغۇ سولە.

ئەلىف كەبى قامەتىم ھىجران شەبىندە يايدۇر،
يارسىز ھەر كېچە بىر كۈن ھەر كۈنلەرىم بىر ئايدۇر،
فانى دۇنيا داشمىدە ماتەمخانە سەرايدۇر،
رەقىبى يارىنىڭ قاشىندە مەنزىلگاھىم بۇ جايدۇر،
قايسى ئەغيارە سۇنار قولغە ئالىپ پىيالە.

ھىجران داغىدىن ئاشىپ، سەۋەر يارە يېتۈشسەم،
سەمەندەردەي سارغارىپ ئۆز ئودىمدىن تۈتاشسام،
خەلىل كەبى ئوگۈندە ئۆرتەنسەم ئوتغا تۈشسەم،
ئوتلار ماڭا گۈلزاردۇر، زوھرە يانە قۇياشسم،
بۇلبۇل كەبى كوشكىندە قىلىپ فىغانۇ نالە.

تازە گۈلنى دوست ئېتىپ، بۇلبۇل ئىشى فىغاندۇر،
بالۇ پەرىن قەردىرىپ مۇدام باغرىندە قاندۇر،
ئىشق يولىنە تۈشمەگەن بۇ زۇلماتدىن ئەماندۇر،
تاھىرى يار ئىشقىدە چۈن رەسۋايى جەھاندۇر،
ھىچ بىر كىمگە تۈشمەسۇن مەنگدەي يۇز خەيالە.

ئەلقىسسە، تاھىر سۆزىنى تامام قىلىپ، يولىغا راۋان بولىدى ۋە شۇ كېچىسى زوھرەنىڭ ئىشقى بىلەن توققۇز مەنزىل يول باستى. ئۇ شۇنداق كېتىۋاتقىنىدا، ئالدىدىن بىر قارا كۆرۈندى. قارىسا، ئالدىنى بىر تاغ توساپ تۇرغۇدەك. تاھىر ھەيران بولۇپ كۆپ يىغلىدى. ئۇ، ئەمدى ماڭا قىسمەت بۇ تاغدا ئۆلۈش بولىدىغان ئوخشايدۇ دەپ، «ئەي خۇدا، غەمخۇرۇم ئۆزۈڭسەن. چۈنكى مېنىڭ قۇۋۋەم قېرىنىدىشىم يوق.» دەپ، تاغقا يالۋۇرۇپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

قىلغىل مېنى يولىم رەۋان، چەھار فەسلى بەھارلى تاغلار،
سەندىن قەرار تاپار جەھان، مۇدام بەرقەرارلى تاغلار.
ھەقدۇر سېنى بەلەند قىلان، ھەمدەم بولغىل پەستلەر بىلەن،
بەھار ئەييامى مەست ئولان جىغەلى جەببارلى تاغلار.
مەن گەدالارنىڭ گەداسى، جانىم زوھرەنىڭ فىداسى،
ئاشىقلارنىڭ ئىقتىداسى ئۈستى بەلەند قارلى تاغلار.
گىيالارى قىزىل گۈللى، گۈلىلەرى شەيدا بۇلبۇلى،
دەرەلەرى دالى سەيللى ئۇمۇرلى غۇبارلى تاغلار.
سەندىن كەچدى نېچە مەردان، كۆركەنلەرنىڭ ئەقلى ھەيران،
ساڭا چىقىپ قىلسە سەيران تەشنەلى خۇمارلى تاغلار.
كۈن دېسە قۇدرەت لەشكەرى خەلق ئەتتى ئاسمانى يەرى،
يەتتى قات يەرنىڭ لەنگەرى، دۇنياغە دەركارلى تاغلار.

يۈزلەرى ياشىل خىنالى سەربەلەند ئاغلا سىنەلى،
تاھىردىن كۆڭلى گىنەلى ئاشقىلاردىن ئارلى تاغلار.

بىراق تاغدىن سادا چىقمىدى. تاھىربېك: «بۇ مەخلۇق زۇۋانسىزدۇر. ئۇنىڭغا يالۋۇرۇپ باقاي.» دەپ، ئىككى رەكەت نامازنى قىلىپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

سەن دەردىمە ئەيلە چارە، ئول ئەللاھنى ھەققى ئۈچۈن،
ماڭا يول بەرگىل سەرنگدىن يا ھەجىرى سەڭگى خارە.
پەيغەمبەرنىڭ ھۇرمەتىدىن ئۈمىد ئەتسەڭ رەھمەتىدىن،
.....قويما مېنى بۇيلە زارە.
ساڭا دېدىم ئۇشبۇ كۈندە يولۇم ئاچىپ قىلما بەندە،
يار ئاندە يىغلار، مەن مۇندە، مېنى يېتۈر نازلى يارە.
خەبەرىم يوق يولداشىمدىن، غەرق ئولۇپدۇر كۆز ياشىمدىن،
ئىشقىڭ دەريا‌سى باشىمدىن ئېشىپ كەتتى بارە چارە.
ئىشق دەريا‌سى بۇشار يەردە، يەنە بىلمەن خەبىرىدارە،
ئېشىت مېنى ئاھۇ زارىم، كۆڭلۈم كەتسۇن غۇبارىم،
ساڭا بەردىم ئىختىيارىم قويما مېنى ئىختىيارە،
يول بىرسە داغلار باشىندىن، زوھرە جانىڭ كۆز ياشىندىن،
تاھىربېكنى نالىشىدىن، داغى بولسا پارە - پارە.

تاھىر سۆزىنى تامام قىلدى. ئالىلاتەئالانىڭ قۇدرىتى بىلەن بىر ئاۋاز پەيدا بولىدى. گويا قىيامەت شامىلى سوققانىدەك تاھىربېكنىڭ تېنى تىترەپ ھوشىدىن كەتتى. ئۇ بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ، تاغنىڭ يېرىلغانلىقىنى كۆرۈپ شادلانىدى ۋە تاغ يېرىقىدىن ماڭدى. ئۇ يەنە بىر كېچە - كۈندۈز يول يۈردى. تاڭ ئاتقاندا، يىراقتىن بىر قارا كۆرۈندى. تاھىر ئۇنى ياخشى كۆزىتىپ قارىسا، تاتار ۋىلايىتى ئىكەن. ئۇ خۇشال بولۇپ، ھىنگانىنى ھەيدەپ، بىر بېيىت ئوقۇدى:

شۇكر ئەمدى يار مەكانى كۆرۈندى، ياشىل باش سەۋنەلى گۈللەر باشىندە،
كۆزۈم تۇشدى سەۋەنەم دۇران يەرلەر. كۆزۈم تۇشدى سەۋەنەم كەزەن يەرلەر.
يارنىڭ باغى گۈلىستانى كۆرۈندى، كوشكىندە يار دەپ زارىن يىغلابان،
كۆزۈم تۇشدى سەۋەنەم دۇران يەرلەر. ئىشق ئوتىغە قارە باغرىن داغلابان.
باباخان زەربىندىن نالەلەر چېكىپ، كەلمەدى دەپ يولۇم قاراپ ئاغلايان،
قارە كۆزدىن ياشىن دەركەمىن تۆكۈپ، كۆزۈم تۇشدى سەۋەنەم كەزگەن يەرلەر.
ياردىن ئايرە يىغلاپ ھەر يانە باقىپ، يار ئاندە مۇسافىر، مەن يارە بەندە،
كۆزۈم تۇشدى سەۋەنەم كەزەن يەرلەر. كۆزلەرىم كور بولسۇن ھىجران شەبىندە.
بۇلبۇل فىغان ئېتەر گۈللەر باشىندە، تاھىرنى ئۇزاتىپ دەريا لەبىندە،
ئەجەب قۇرقۇرەلى تىللەر باشىندە. كۆزۈم تۇشدى سەۋەنەم كەزەن يەرلەر.

ئەلقىسسە، تاھىرىبەك بەيىتنى ئوقۇپ بولۇپ، تۆگىنى ھەيدەپ، يەزدە ھوشلۇق، يەزدە ھوشسىز ھالدا بىر شەھەرگە يەتتى. بۇ شەھەر پەرىزاد دەپ ئاتىلاتتى. تاھىر شەھەر ۋاقتىدا ئۇ شەھەرگە كىردى. ئۇ شەھەر ئىچىدە كېتىۋاتقاندا، كۆزىگە بىر سۈرەت (كېلىشكەن پەرى) كۆرۈندى. تاھىرىبەك ئۇنىڭ قانداق پەرى ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي بىر ئاھ ئۇردى. ئۇ پەرى يۈزىگە چۈمبەل تارتقان بولۇپ، ئۇنىڭ يۈزى چۈمبەل ئىچىدە تۇرۇپمۇ ئالەمگە نۇر چاچاتتى. تاھىرىبەك ئۇ پەرىنىڭ قېشىغا كېلىپ، «ئەي پەرى، خۇدانىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن، ئازراق بولسىمۇ يۈزۈڭنى كۆرسەتكەن» دېدى. پەرى چۈمبەلنىڭ بىر تەرىپىنى كۆتۈردى. تاھىرىبەك ئۇنىڭ چىرايىنى كۆرۈپ، بەھوش بولۇپ يىقىلدى. ئۇ بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن، ھوشىغا كېلىپ، «ئەي پەرى سۈرەت، مۇھەممەد مۇستەفا ئەلەيھىسسالامنىڭ روھى شەرىپى ئۈچۈن، ماڭا ئۆزۈڭنى ئاشكارا قىلغىن» دەپ بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

نەچۈك زاتسەن ئەقلىم-ھوشۇم ئالىپسەن،
ئاشىقلار ئايتۇرلار كۆڭلۈم ھىلالدۇر،

گەۋھەرمۇسەن يا دۇرمۇسەن نېمەسەن؟
مەن ۋەسفىن دېمەكنە تىللەرىم لالدۇر.

شۇئىلە سالىپ ئالەم ئۇزرە تولۇپسەن،
ھازىردۇر كۆرۈنمەس نەچۈك جەمالدۇر،

قۇياشمۇسەن، قەمەرمۇ سەن قېمەسەن؟
پەرىمۇسەن، پەيكەرمۇسەن، نېمە سەن؟

باغ ئىچىندە بۇلبۇلمۇسەن، گۈلمۇسەن،
ئاق يۈزۈڭنە نۇقتە خاللار يارىشۇر،

يا بۇلبۇلغە ئوخشاش قىزىلگۈلمۇسەن.
جانۇ تەن قەلبىمدە كۆرمەك تىلەشۇر.

ئەسەلمۇسەن، يا قەندمۇ سەن، بالمۇسەن،
دىدارىڭ كۆرمەسەم كۆزۈم قارىشۇر،

شىرىنمۇسەن، شەكەرمۇسەن، نېمە سەن؟
خۇرشىدمۇسەن، ئەختەرمۇسەن، نېمە سەن؟

مىژگانىڭ خەنجەرى باغرىم تىلىپدۇر،
سەير ئېتىپ كېزەرسەن گۈلدە - چەمەندە،

ئول شىكافدىن يۈزىڭ شۇئىلە سالىپدۇر.
مېنىڭ جانىم ئولسۇن تەسەددۇق ئۇندە.

تەلبە كۆڭلۈم كۆرگەچ مايىل بولۇپدۇر،
تاھىرجان زوھرەگە ھەم ساڭا بەندە،

دىلدارمۇسەن، دىلبەرمۇسەن، نېمەسەن؟
بارچەلەردىن بېھتەرمۇسەن، نېمەسەن؟

تاھىرىبەك: «ئەي، جاھان ئارا پەرىمۇسەن يا پەرىشتىمۇسەن؟ يا ئاسمانىدىن چۈشكەنمۇسەن؟ دىدارىڭنى بىر كۆرەي، چۈنكى، ياخشىنىڭ چىرايىنى كۆرۈش قەرز-دۇر» دېدى. ئۇ پەرى: «ئەي ئاشىقلارنىڭ پادىشاھى، مېنى كۆرسەڭ زوھرەنى ئېيىڭ-دىن چىقىرىۋېتىسەن. چۈنكى مەن ھۆرى-غىلمانلار تائىپىسىدىنمەن. ئىنشائاللا، بىز بىر-بىرىمىزنى قىيامەتتە بېھىشتتە كۆرەرمىز. مەن ھۆرلەرنىڭ شاھى بولىمەن، ئېتىم ھۆرلىقا دەپ ئاتىلىدۇ» دەپ، دۇئا قىلىپ، ئۇنى يولغا سالدى. تاھىرىبەك كېتىپ بارغاندا، ئالدىدىن بىر مۆيسىپىت كىشى چىقتى. ئۇنىڭ يۈزىدە دوزاخ ئوتى ئەكس ئېتەتتى. ئۇ: «ئەي بالام، قەيەردىن كېلىۋاتىسەن» دەپ سورىدى. تاھىرىبەك: «باغدادتىن چىقىپ تاتارغا كېلىشىم» دېدى. شۇ چاغدا ئاقساقال يىغلاپ كەتتى. تاھىرىبەك: «ھەي بوۋا، نېمە ئۈچۈن يىغلايسەن؟» دەپ سورىدى. بوۋاي: «سەن ھەقىقەي ئاشىق ئىكەنسەن. ئالدىنقى كۈنى، زوھرە بىلەن قارا باھادىرنىڭ نىكاھىنى ئوقۇشقا مېنى ئېلىپ بارغان

ئىدى، مەن زوھرەنى قارا باھادىرغا نىكاھلاپ قويۇپ قايتىپ كەلدىم. چۈنكى مېنى شەيخ لەئنە ئاخۇن دەپ ئاتىشىدۇ. سېنىڭ شۇ قەدەر چەككەن زەخمىتىڭ بىكارغا كەتمىسۇن. مېنى قايتىپ كەتكىن. ئەگەر بارسىڭ زوھرە ساڭا يول قويمايدۇ، ئۆزۈڭمۇ ناھەق ئۆلۈمگە كېتىسەن» دېدى. تاھىر: «ئېتىڭ شەيخ لەئنە بولسا، سېنىڭ بۇ سۆزۈڭ بىلەن قايتمايمەن، بېرىپ باقاي، ئەگەر زوھرەدىن مۇشۇنداق ئىش كەلسە، يۈزۈمنى بوسۇغىسىغا سۈرتۈپ ئاندىن قايتارمەن» دەپ، يولغا راۋان بولدى. بوۋاي: «ھەي بالام، ساڭا ئاق يول تىلەپ دۇئا قىلاي» دېدى. تاھىر: «سېنىڭ يەتكۈزگىنىڭ مۇشۇنداق شۇم خەۋەر تۇرسا، ماڭا قىلماقچى بولغان دۇئايىڭ نېمە ئازابلارنى كۆرسىتەر!؟ بەس، سەندىن بىزارمەن» دەپ، يولغا كېتىۋەردى. تاھىربەك ئۆزىگە: «ۋاي ھەسرىتەي! شۇنچە چەككەن ئازابىم ۋە كۆرگەن خارلىقىمغا ۋاپا كۆرمەسمەنمۇ؟» دەپ، ھالى پەرىشان بولۇپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

مۇدام ئارزۇ ئەيلەپ گۈلى رۇخسارىڭ،
مۇبارەك جەمالىڭ كۆرە بىلمەدىم.
ئاچىلغان باغىڭدە ئالما ـ ئانارىڭ،
گەشت ئەدىپ گۈللەرىڭ تېرە ئەيلەدىم.
ئاشىق تويماس مەئشۇقىنى يۈزىندىن،
كاشكى بارىپ خەبەر ئالسام ئۆزىندىن.
رەقىبىڭ كۆزىندىن، ئەلنى سۆزىندىن،
بىردەم نەزەرىندە تۇرا بىلمەدىم.
سەن كېزەرسەن رەقىبلەرە يار ئولۇپ،
مەن كېزەرمەن ئەلنى قەددىم يا بولۇپ.

زوھرەنىڭ ۋەسلىندىن خام تەما بولۇپ،
غەيرى يارە كۆڭۈل بېرە بىلمەدىم.
گۈل يۈزۈڭكۆرمەسەم ئەزىز جان كۆيەر،
سېنىڭ ھەسرەتىڭدىن بولدۇم دەربەدەر.
ئەمدى بارسام دۇشمەن كۆرەر، ئەل تۇيار،
زەۋقى سەفالارىڭ سۈرە بىلمەدىم.
تاھىر دېيەر ئاشنالىغىم ياد ئولدى،
دوستلار غەمكىن بولدى، دۇشمەن شادئولدى.
كىمسە بىلمەس جىگەر باغرىم ئوت بولدى،
دەۋام خىزمەتىندە تۇرا بىلمەدىم.

بىچارە تاھىربەك زوھرەدىن بۇ ئىشنى تەمە قىلماي، كۆپ يىغلاپ ماڭدى. ئۇ تۆگىنى ھەيدىگەچ: «ئىلاھا، ئۆزۈڭ مېنىڭ بىلەن زوھرەنىڭ ھالىنى بىلىسەن، ئىككىمىزگە بۇ دەردنى سالغان ئۆزۈڭسەن، يەنە ئۇنىڭغا دەۋا قىلغۇچىمۇ ئۆزۈڭسەن» دەپ، دەرۋازىدىن كىردى. قارىسا، ئۆزى بىلەن بىر مەكتەپتە ساۋاقداش بولۇپ ئوقۇغان بىر يىگىت بار ئىكەن. تاھىربەك سالاملاشقاندىن كېيىن، زوھرەنى سوراپ، بەيىت ئوقۇدى (سوئال ـ جاۋاب):

تاھىر: بەگ ئوغلى خەبەر بەر بىزە، زوھرە قىز قانداقدۇر، قانداق؟
مەجنۇن بولۇپ چىقتىم چوله، زوھرە قىز قانداقدۇر، قانداق؟

يىگىت: خەبەر ئالساڭ ۋەزىر ئوغلى زوھرە قىز باغداقدۇر، باغداق.

تاھىر: قۇرقىتىدىن جەفا چېكىپ، كۆزىمدىن قانلى ياش تۆكۈپ،
كۆرە بىلمەن ھەريان باقىپ، زوھرە قىز قانداقدۇر، قانداق؟

يىگىت: سەير ئەتمەگە باغنى كىردى، قىرق كەنىز بىلە يۈردى،
يۈرەكدە دەردى سەن ئېردى، زوھرە قىز باغداقدۇر، باغداق.

تاهىر: موللا مەلئۇن بۇگۈن مېنى چوخ خەبەردار ئەتتى مېنى،
قارە بەھادىر ئالمىش ئانى، زوهرە قىز قاندەدۇر، قاندە؟

يىگىت: باقچەسى كۆندە تالاندۇر، بۇلبۇل ئىغاندا قالاندۇر،
يىغلاما ئول سۆز يالاندۇر، زوهرە قىز باغدەدۇر، باغدە.

تاهىر: كۆزدىمى گىريان ئەيلەيەن، ئەقلىمنى ھەيران ئەيلەيەن،
قارە باغرىم قان ئەيلەيەن، زوهرە قىز قاندەدۇر، قاندە؟

يىگىت: تاهىر دەپ كۆيەر جانى، بۇ شەھرىك ئەزىز مېھمانى،
قىرق كەنىزلەرنىك سەردارى زوهرە قىز باغدەدۇر، باغدە.

تاهىر: تەرك ئەتتىم دۇنيانى بارىن، دۇنياغە بەرمەن بىر تارىن،
كۆيدىم كۆرمەيىن دىدارىن زوهرە قىز قاندەدۇر، قاندە؟

يىگىت: يار دەپ ئەقلىن چاشىرىپ، دەردىن ئەلدىن ياشىرىپ،
يىغلار يۇرەكىنە تاش ئۇرىپ، زوهرە قىز باغدەدۇر، باغدە.

تاهىر: غەيرى ئوتىغە يانماسمەن، ئۆلسەم يولىندىن تانماسمەن،
راستىك دېگىل ئىنانماسمەن، زوهرە قىز قاندەدۇر، قاندە؟

يىگىت: سەير ئەتتى سەھەر چاغىندە، قىزىلگۈللەر قۇچاغىندە،
يىغلار ئايرالىق داغىندە، زوهرە قىز باغدەدۇر، باغدە.

تاهىر: توققۇز ئايلىك يولدىن كەلدىم، خىزر بىلە ھەمراھ بولدىم،
تاهىر دېيەر: كۆرمەن قالدىم، زوهرە قىز قاندەدۇر، قاندە؟

يىگىت: بەگ ئوغلى سۆزلەر ھەمىشە، راستىمنى ئايدامەن ھەمىشە،
قىلماغىل قايغۇ ـ ئەندىشە، زوهرەجان باغدەدۇر، باغدە.

ئىككىسى سۆزلىرىنى تامام قىلدى. بەگ ئوغلى: «زوهرەنى ھازىر باغدىن تاپىسەن» دېدى. تاهىربېك قەسرىنىك تۆۋىگە بېرىپ، تۆگىدىن چۈشۈپ ئالدىغا ئوت سېلىپ بېرىپ، ئۆزى قەسرىنىك پەلەمپەيدىن چىقىپ ھەرەم سارايىغا كىردى. قارىسا، زوهرە يۈزلىرى زەپىرانەك سارغايغان ھالدا، تەخت ئۈستىدە يېتىپتۇ. تاهىربېك ئۇنى كۆرۈپلا خۇددىنى يوقاتتى، كېيىن يەنە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، ئاشىقانە نەزەر بىلەن زوهرەگە قارىدى. ئۇنىك ئىنچىكە بەل، بادام قاپاق، پىستە ئېغىز، قارا خاللىق، شەھلا كۆزلۈك جانانى ناز ئۈيقۇدا ياتاتتى. تاهىربېك ئۇنى ناز ئۈيقۇسىدىن قانداق ئويغىتىشنى بىلمەي، بۇ مۇخەممەسنى ئوقۇدى:

غەرق ئولۇپ ئۈيقۇغە ياتمە، نازلى دىلدارىم ئويان،
ئاغزى غۇنچە، تىشلەرى دۇر، زۇلفى زۇننارىم ئويان،
بۇلبۇلى زارىك كېلىپدۇر ھۇسنى گۈلزارىم ئويان،

ئاق يۈزىنده، گۈلۈ ئۇنچه ماهى شەهيارىم ئويان،
بىز كېلەنده دايىما ئۇيقۇدا بىماردىم ئويان.

دوست سۆزىنغه تۇت قۇلاق، ئەغيار پەندىن تۇتماغىل،
شۇم رەقىب فىتنەلەرىنى ئۇيقۇدىن ئويغاتماغىل،
ئۆزگەلەرگه تىل بېرىپ، هالىم پەرىشان ئەتمەگىل،
مىلك تۇمەنلىك خاتىرىمنى بىر دەرەمگه ساتماغىل،
يۈز ئەلەملى جانىمه سەبر ستەمكارىم ئويان.

سىنەده هىجرانىك ئودى، كېلمىشەم مەن بۇ مەهەل،
سوردېگىل تۇرغىل يەرنگدىن قىلماغىل هەرگىز هەيەل،
پادىشاهسەن، مەن گەدا، ئاشقىلىغىم رۇزى ئەزەل،
گەشت ئەدىپ ئالەم جەهاننى كۆرمەدىم سەندەي گۈزەل،
ئاله كۆزلى، شۇخ سۆزلى تۇتى گۈفتارىم ئويان.

ساچلارىك «ۋەللەيل» ئىبرىمش، يۈزلەرىگدۇر «ۋەززۇها»
تىللەرىك «ياسىنۇ» «تاها» ئىككى ئالەمغه بەها،
نۇقتەئى خالىك يۈزىگده مىسلى «زەيىنەس ـ سەما»،
دىلبەرا، قوينۇك سېنى «ئەهلەن ۋە سەهلەن مەرهەبا»،
قامەتى زىيبا «تەۋىلەن» ئەكسى ئەنۋارىم ئويان.

زوهره قىز سەنسىز بۇ فانى دۇنيا زىندانىدۇر ماڭا،
بىر مۇبارەك يۈزلەرىك كۆرسەم نه ئەرماندۇر ماڭا،
مەن سېنى كويىگده كۆيسەم كۈندە دەۋراندۇر ماڭا،
بۇ پەرىشان هالىمى كىم كۆرسه هەيراندۇر ماڭا،
تاهىرىك هالىن كۆرۈپ ئەمدى چەمەنزارىم ئويان.

تاهىر مۇخەممەسنى ئوقۇپ بولدى. زوهره قىز ئويغانمىدى. تاهىرنىك كۆڭلىگه «بۇ بىچاره بىهوشمىدۇ يا ناز قىلىپ ياتقىنمۇ ياكى مەندىن كۆڭۈل ئۈزۈپ، قارا باها- دىر بىلەن كەيپىنى كۆتۈرۈپ يۈرۈۋاتقاندىمۇ؟» دېگەنلەر كېلىپ، قولىغا سازىنى ئالدى ۋە بۇ قېتىم بىر ئويغىتىپ باقاي، ئەگەر ئويغانمىسا، مېنىڭدىن كەچكەن بولىدۇ دەپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

يەددى يىل چېكىدىم فۇرقەتىك، زوهره جانىم ئويانماز مېنىك،
ئىچىدىم ئايرالىق شەربەتىن، ۋىسال مەندىن قانماز مېنىك.
بىئىك ـ بىيىك داغلار ئاشىپ، ياۋۇز دەردلەرغه ئوغداشىپ،
بۇگۈن كەلدىم يېرلىم تۇشىپ، ساغدىن سۇله دولانماز مېنىك.
سەنى دېپ بەغداددىن كېلۈرمەن، گاه سارغايىپ گاه سۇلۇرمەن،
بۇگۈن كەلسەم ئەرته ئۆلۈرمەن، بىر كۈن ئۇمىره قۇۋانماز مېنىك.

كۆيەن كۆپ ئىشقىلىق دەردىنە، كىم يېتىپتۇپدۇر مۇرادىنە،
تاھىرنىڭ يانان ئودىنە زوھرەجان سەن ھەم يانماز مېنىڭ.

ئەمما زوھرە قىز تاھىرنى قارا چوماق دەپ گۇمان قىلىپ، يوتقىنىنى ئۈستىگە تارتىپ ئۆرۈلۈپ يېتىۋەردى. تاھىربېك ئۇنىڭ يۈزىنى ئېچىپ، «ئەي زوھرەجان، دۇشمەنگە بەل باغلىغان ئادەم بۇنداق بىۋاپا بولىدىكەن» دەپ زار-زار يىغلاپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

كەل تاھىر سەن ھەم يۈز ئۆرگۈر، زوھرە يۈزىن ئۆرگۈرمىشدۇر،
يۈز ئۆرگۈرۈپ مەن تەلبەدىن، غەيرىغە كۆڭۈل بېرۈرمىشدۇر.
يىراق دۇشتى ۋىسال يولى، رەقىب ئالدى ساغۇ سولى،
مۇدام ئەسىپ ھىجران يەلى، گۈلۈم كۆككە ساۋۇرمىشدۇر.
جەيھۇن بىلە بەغداد بارىپ، يەنە كەلمەشەم ئاختارىپ،
زوھرە ئۆزگە كۆڭۈل بېرىپ، مەندىن ئۆزىن ئايىرمىشدۇر.
مېنىڭ ھالىم خەراب ئېتىپ، ئۆزىن قاراغە يار ئېتىپ،
قۇرۇغ جىسمىم كەباب ئېتىپ، قارە باغرىم قاۋۇرمىشدۇر.
خەبەر بەردى مولالام مەلئۇن، نەچۇن قايتمادىم مەن مەجنۇن،
يۈرەكىم قان، جىگەرىم خۇن، شىرىن جاندىن تويۇرمىشدۇر.
تەكرى قۇلى، رەسۇل ئۇممەتى چەكمەسۇن مەندەي ئافەتى.
ئەزەل كۇندە شول قىسمەتى مولالام بىزە بۇيۇرمىشدۇر.
تاھىر دەر كەلدىم قاشىنە، گىلەم يوقدۇر ھەق ئىشىنەم،
فەلەك ئاشقلار باشىنە مۇنداغ سەۋدا قايىرمىشدۇر.

تاھىر بەيىتنى ئوقۇپ بولۇپ، ئۆزىگە: «ئەي تاھىر، سەن زوھرە دەپ، ماھىمدەك ئىخلاسمەن گۈزەل پەرىدىن ئايرىلغانلىقىڭ ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئىخلاسى سېنى ئۇرغان ئوخشايدۇ» دەپ چىقىپ كەتمەكچى بولدى. زوھرە قىز ئۇيقۇلۇقتا ئۆرۈلۈپ، قايتا كۆزىنى ئېچىپ قاراپ تاھىرنى كۆرۈپ، ئورنىدىن تۇرۇپ بىر ئاھ ئۇرۇپلا بىھوش بولۇپ يىقىلدى. ئۇنى كۆرۈپ تاھىرمۇ ھوشىدىن كەتتى. ئىككىسى بىر سائەتتىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ بىر-بىرسىنىڭ بويىنىغا قول سېلىپ شۇنچە يىغلاشتى. تاھىربېك زوھرەنىڭ ۋاقتىدا ئويغانمىغانلىقىدىن كۆڭلى قېلىپ، «زوھرەجان مەندىن باشقا دوست تېپىۋاپسەن» دەپ بەيىت ئوقۇدى، زوھرە جاۋاب بەردى:

تاھىر:
توققۇز ئايلىق يولدىن سەندەپ كەلمىشەم،
ئويانمادىڭ بۇ ئەفغانە زوھرەجان.
كۇندە يۈز تېرىلىپ، يۈزمىڭ ئۆلمىشەم،
كەلمەگەيدىم بۇ جەھانە، زوھرەجان.

زوھرە:
نېچچە كۈنلەر كەزدىم يارىم كېلمۇر دەپ،
يولىڭ قاراپ ئەقلىم ھەيران ئەيلەدىم.
باغلارىمە بۇلبۇل زارىم قونمۇر دەپ،
بۇگۈن گۈللەرىمە سەيران ئەيلەدىم.

تاهىر:
ئويانمادىڭ مۇنچه به‌له‌ند ساز بىله‌ن،
چايلار ئويانماسمۇ قۇببه قاز بىله‌ن،
يا غه‌فله‌تته قالدىڭ ياكى ناز بىله‌ن،
ئوتلار سالدىڭ شىرىن جانه، زوهره‌جان.

زوهره:
سه‌ن ماڭا دېمه‌گىل بويله سۆزىڭنى،
تۆهمه‌ت قىلىپ باشقه تۇتما ئۆزىڭنى،
دېدىڭگه راست بولسا كۆرمه‌ن يۈزىڭنى،
دېگىل كىمگه ئه‌هدۇ پەيمان* ئه‌يله‌دىم.

تاهىر:
خه‌رابه‌دىن چىقدى ئاقساقال ئۆزى،
قاره‌دۇر ئه‌سبابى، سىياهدۇر يۈزى،
شه‌يخ له‌ئنه خه‌بەر به‌ردى بۇ سۆزى،
كه‌تتى كۆڭلۈم به‌د گۇمانه، زوهره‌جان.

زوهره:
شه‌يخ له‌ئنه ده‌رله‌ر شه‌يتاندۇ ئادى،
هه‌قنى مه‌ردودىدۇر هه‌مه ئه‌ۋلادى،
يالغا سۆزله‌پ ساڭا سالاندۇر ئوتى،
هه‌ق ئېيتىپدۇر: ئورنىن زىندان ئه‌يله‌دىم.

تاهىر:
سه‌ۋدىكىم ره‌هم ئه‌يله باغرى ياره‌يه،
مه‌رهه‌م ئه‌يله ره‌قىب قۇيان ياره‌يه،
سېنى ده‌پ قىلىچ قويدۇم ئاره‌يه،
كۆزله‌مه‌دىم ماهىمجانه زوهره‌جان.

زوهره:
جانىمنى ئافه‌تى ته‌نىم ئادايى،
يه‌ددى يىل بولۇپدۇر كېده‌لىك بارى،
بۇ كۆشك ئۆزره يالغۇز چه‌كدىم ئازارى،
سۇره‌تىڭ قه‌لبىمده مېهمان ئه‌يله‌دىم.

تاهىر:
قۇربان بولام سېنى زوهره ئاتىڭدىن،
مه‌ن غه‌ريبنى چىقارمامىش يادىڭدىن،
ئايرالىق ده‌ردىندىن، غه‌زه‌ب ئوتىندىن،
كۆل بولمىشه‌م يانه ـ يانه زوهره‌جان.

زوهره:
شۇم ره‌قىب ته‌ئنه‌دىن كۆله بىلمه‌دىم،
قاره چوماق دېپ گۇمان ئه‌يله‌دىم،
زوهره ده‌ر: تاهىرىم بىله بىلمه‌دىم،
ئاتام ئه‌زابىندىن ئۆله بىلمه‌دىم.

تاهىر:
تاهىر دېيه‌ر: ئۇزاق يولدىن كه‌لمىشه‌م،
ئۆزۈم ئىشقىڭ بازارىنه سالمىشه‌م،
دېگه‌ن سۆزله‌رىمه‌ن ته‌ۋبه قىلمىشه‌م،
دولانالى بۇ ده‌ۋرانه زوهره‌جان.

ئه‌لقىسسه، ئۇلار سوئال ـ جاۋابلىرىنى تۇگه‌تتى. زوهره‌جان: «ئه‌ي تاهىرجان، سه‌ن كه‌تكه‌ندىن بېرى، ئاتامنىڭ غه‌زىپى، خه‌قله‌رنىڭ ئه‌يىبلىشى ۋه سېنىڭ جۇدالىقىڭدىن مه‌نده ئۇيقۇ راهىتى قالمىدى. مه‌ن كىشىله‌ردىن ئۆزۈمنى ته‌رك قىلدىم. بولۇپمۇ، تۇنۇگۈن يۈرىكىم قىسىلدى، باغ سه‌يلىسىگه چىقساممۇ كۆڭلۈم ئېچىلمىدى، شۇنىڭ بىله‌ن، كه‌چته قايتىپ كېلىپ، ته‌ره‌ت ئېلىپ ئىككى ره‌كه‌ت نامىاز ئوقۇدۇم. ئاندىن يۈزۈمنى قىبلىگه قىلىپ، سېنىڭ دىدارىڭنى كۆرۈش نېسىپ بولۇرمۇ ده‌پ ئويلاپ يېتىپ، كۆزۈم ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. چۈشۈمده، سېنى كۆرۈپ هال ـ ئه‌هۋال سورىشىپ ئولتۇرغان ۋاقتىمدا، مۇباره‌ك ئاۋازىڭدىن ئويغاندىم. قارىسام جامالىڭ كۆرۈندى. شۈكرى ئه‌لهه‌مدۇلىلاھ! ئويغاق ۋاقتىڭدا مۇباره‌ك جامالىڭنى كۆردۈم. ئه‌مدى ئىككىمىزنىڭ ئۇچرىشىشىمىزنى ئۇزاقچه داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئىشنى مه‌خپىي قىلىشىمىز كېره‌ك» ده‌پ، بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

* ئه‌سلى تېكىستته «ئه‌مان» يېزىلغان.

كەل ئىككىمىز گەشت ئېدەلى باغلارە،
دەۋلەتلى، دەۋرانلى جايدۇر بۇ جايلار.
خۇش كەلدىڭ، تاھىرىم، بىزنىڭ ئەللەرە،
گۈلشەنى سەرايلى جايدۇر بۇ جايلار.
سۆزىڭ مەقبۇل بولماس شاھىڭ قاشىندە،
كۆزۈم ياشدە باغرىم مېھنەت تاشىندە،
كۆندە يۈز زۇلۇم بار مەزلۇم ياشىندە،
بارچەلەردىن قانلى جايدۇر بۇ جايلار.

گەر تاپسەلەر جەللادلەرە بۇ يەرلەر،
ئاشىقلارە سىتەم ئىشلارغا يەرلەر،
سېنى مەندىن مېنى سەندىن ئايىرلار،
نالىشلى ـ ئەفغانلى جايدۇر بۇ جايلار.
زوھرە دېيەر ساڭا سىررىم ئايارمەن،
يۈزۈم يىرتىپ، سىياھ ساچىم يايارمەن،
قايسى بىر دەردىمگە يانىپ كۆيەرمەن،
بىر زالىم سۇلتانلى جايدۇر بۇ جايلار.

زوھرە بېيىتنى ئوقۇپ بولۇپ، يەنە: «ئەي تاھىرجان، بۇ سېنىڭ بۇرۇن كۆرگەن ئوت ئالغان تاتار شەھىرىگدۇر، پادىشاھىمۇ بۇرۇنقى زالىم پادىشاھدۇر. ئەگەر باشقىلاردىن زالىمنىڭ قۇلىقىغا خەۋەر يېتىپ قالسا، سېنى ئۆلتۈرۈپ، مېنى مال ھەيدىگۈچىگە نىكاھلاپ قويىدۇ. شۇڭا ئىشىمىز مەخپىيرەك بولۇشى كېرەك» دېدى. تاھىر: «ئەي زوھرە مەن باغداددىن سېنى دەپ كەلدىم. مېنى ئاتاڭ چاقىرتىپ كەلمىدى. مېنىڭ ئەقلىم شۇنىڭغا يېتىدۇكى، مەن ئاتاڭنىڭ رەھمى كېلىپ، ئىمانى تازىلىنىپ رەھىم قىلىدىغانلىقىغا خۇلاسە چىقىرىپ، تەقۋا ئايلىق يولىدىن كەلدىم.» دېدى. زوھرە بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

كەل سۇرالى بۇ دۇنيانى، بۇ كېچە ئۆتمەسدىن بۇرۇن،
ياراتقان كەلەن بەيانى دۇشمەنە يەتمەسدىن بۇرۇن.
رەقىب تۇيسە ئاتام تۇيار، يەنە غەزەب تونىن كەيەر،
سېنى ئۆلدۇرۇر، مېنى قويار، بىر ۋەتەن تۇتماسدىن بۇرۇن.
تەقدىرە دوغرى تورالى ئىشق يولىنده جان بىرله،
تاھىرىم، دەۋران سۇرەلى، ناگاھ تاك ئاتماسدىن بۇرۇن.
كۆپ چەكمە دەرد ـ ئەلەمى، كۆڭۈلدىن چىقار بۇ غەمى،
غەنىمەت بىلگىل بۇدەمى، تاچىقىپ كەتمەسدىن بۇرۇن.
زوھرە دېيەر: ئەي دىلدارىم، خۇش كېلىپسەن سەۋەر يارىم،
تەر ئاچىلغان گۈلئۇزارىم خەزانە دۆنمەسدىن بۇرۇن.

زوھرە: «ئەي تاھىرجان، دۇنياغا ئىشىنىپ بولماس. مېنىڭ سۆزۈمنى قاتتىق ئالمىغىن» دەپ، ئۇنىڭ بوينىغا ئېسىلدى. ئۇلار بىر ـ بىرىگە چىرمىشىپ، گاھ ھوشلۇق، گاھ ھوشسىز ھالدا تاڭ ئاتقۇچە يېتىشتى. تاڭ ئاتقاندىن كېيىن، زوھرە ئورنىدىن تۇرۇپ، تاھىرغا: «ئەي ۋاپادار يارىم، ئاتام بىزگە دۇشمەن بولدى، شۇڭا سېنى بىر سانداۇقا يوشۇرۇپ قويايى» دەپ، ئۇنى بىر سانداۇقا سېلىپ يوشۇرۇپ قويۇپ، يالغاندىن ئاھ ـ ۋاھ دەپ بۇرۇنقىدەك پىغان چېكىشكە باشلىدى. بىراق ئۇنىڭ ئۇرغان ئاھى ئىلگىرىكىدەك كۈچلۈك ئەمەس ئىدى. ئۇ كۆز يېشىنىڭ ئورنىغا يۈزىگە سۇ چېچىپ، كۆزىنى ئۇۋۇلاپ قىزارتىپ يۇرەتتى. كېچىسى تاھىرنى سانداۇقتىن چىقىرىپ،

ئىككىسى بىللە بولاتتى، كۈندۈزى زوھرە ئاھ ئۇرۇپ قويياتتى. كۈنلەر مۇشۇ رەۋىشتە ئۆتۈشكە باشلىدى. بىراق زوھرە تاھىرنىڭ كېلىشى بىلەن شادلىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالماي، چىرايى كۈنسېرى سارغايدى ۋە ئاخىرى بىتاقەت بولۇپ يېقىلدى. زوھرەنىڭ بىر ئانىسى بار بولۇپ، ئەسلىدە ھىندىستان پادىشاھىنىڭ قىزى ئىدى. ئۇ باباخانغا ئاشىق بولۇپ قالغاچقا، باباخان ئۇنى يوشۇرۇنچە بىللە ئېلىپ كەلگەنىدى. بىر كۈنى، زوھرەنىڭ بۇ ئانىسى زوھرەنى كۆرگىلى كەلدى. ئۇ زوھرەنىڭ قىزىتمىسى كۆتۈرۈلگەن ھالدا ياتقانلىقىنى كۆرۈپ، زوھرەنىڭ قولىنى ئېلىپ تومۇرىنى تۇتۇپ، ئۇنىڭغا: «ئەي قىزىم، سېنىڭ دەردىڭ شادلىق دەردى ئىكەن. ساڭا بىر خۇشاللىق كەپتۇ ياكى تاھىرنىڭ كەلگەن ئوخشايدۇ.» دېدى. زوھرە قىز ئۇنىڭغا: «ئەي ئانا، مەن سېنىڭ پەم - پاراسىتىڭگە قايىلمەن» دېدى. ئانىسى كېنىزەكلەرنىڭ ھەربىرىنى بىر ئىشقا بۇيرۇپ ئۆيىنى خىلۋەت قىلىپ، «ئەي قىزىم، راستىڭنى ئېيتقىن، مەن ئامالىنى قىلىمەن» دېدى. زوھرە «ئەي ئانا، مەندىن ئاڭلىغان سۆزنى كىشىگە دېمەسلىكىڭە ۋەدە بەرگىن» دېدى. ئانىسى ۋەدە بەردى. بىچارە زوھرە ئانىسىغا قاراپ بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

يەتتە يىلدۇر سەۋەر ياردىن ئايرىلدىم،
نەچچە يىللار ئارزۇ دىدار ئەيلەدىم.
بۇگۈن يارىم كەلدى، مەن ساڭا كەلدىم،
رەقىبلەردىن قورقۇپ ئازار ئەيلەدىم.
قىبلەم ئانامسەن پۇشتى پەناھىم،
كەلدىم خىزمەتىڭگە ئۆتكىل گۇناھىم،
تاھىرنىم كېتۈردى قادىر ئىلاھىم،
مەھرەم ئانام ساڭا ئىزھار ئەيلەدىم.

ئانام ساڭا يەنە توغرى سۆزلەرمەن،
يالغاندىن يار دەپ، ئوغرىدىن كۆزلەرمەن،
كۈندۈز بولسا بىر خىلۋەتتە كىزلەرمەن،
كېچىلەردە جانىم نىسار ئەيلەدىم.
زوھرە دېيەر: غەمكىن كۆڭلۈم ئاچىلدى،
يار قولۇندە گۈلگۈن شەراب ئىچىلدى،
دۇررى رەھمەت چار تەرەپە ساچىلدى،
خەزان كۆڭلۈم فەسلى بەھار ئەيلەدىم.

زوھرە يەنە: «ئەي ئانا، ئىككى ئاشىق بىچارىنىڭ بۇ دۇنيادا گۇناھ ياكى ساۋاپ بىلەن راھەت ياكى ئازاب بىلەن يەنە قانچىلىك ئۆمۈر كۆرۈشى سىزنىڭ قۇتلۇق دۆلىتىڭىزگە باغلىق» دېدى. ئانىسى: «ئەي قىزىم، كۆزۈڭ روشەنلىشىپتۇ، زۇلمەتتىن يورۇقلۇققا چىقىپسەن. يارىڭنى ماڭا تاپشۇرغىن، مەن ئۇنى كىشىلەر كۆرمەيدىغان يەرگە يۆشۈراي» دەپ بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

ئانىسى:
ماڭا تاپشۇر بالام سەۋەر يارىڭنى،
ئۇلۇس كۆرمەز يەردە پىنھان ئەيلەيىن.
ھەق ئىشىتسۇن نالىشىڭنى زارىڭنى،
چەمەن ئىچرە يارىڭ مېھمان ئەيلەيىن.

زوھرە:
يارسىز مۇندە مەنى بىر كۈنىم ئۆتمەز،
ئاناجان يارىمى ساڭا تاپشۇردۇم.
كۈندۈزدە كۈن پاتماز، كېچە تاڭ ئاتماز،
ئاناجان تاھىرىم ساڭا تاپشۇردۇم.

ئانىسى:
كۈندۈز بولسا گۈل فەتەگە تاپشۇرمەن،
بۇلبۇللارىڭ مەكانىدە ياشىرمەن،

ئاقشام يارىڭ يەنە ساڭا تاپشۇرمەن،
يولىڭ سېنىڭ ساڭى رەۋان ئەيلەيمن،
زوهره:
سېنى بۇ سىرىڭنى دۇشمەن بىلمەسۇن،
يەنە بىزنى ياردىن ئايرە سالماسۇن،
ئول سەبەبدىن گۇلدەي رەڭگى سۇلماسۇن،
ئاناجان تاهىرىم ساڭا تاپشۇردۇم.

ئانىسى:
ئايرالدىق ئودىنە ئۆزىڭ چاغلامە،
ۋەهم ئېتەم سەن ئۆز باغرىڭنى داغلامە،
زوهره جانىم مېهربانىم ئاغلامە،
سېنىڭ بۇ دەردىڭغە دەرمان ئەيلەيمن.

زوهره:
هازىر بولغىل سىرنى ئاتام تۇيماسۇن،
ئاتام تۇيۇپ يەنە هاسىل قويماسۇن،
قۇرۇغ جىسمىم زۇلىم ئودىنە كۆيمەسۇن،
ئاناجان ياريمى ساڭا تاپشۇردۇم.

ئۇندىن كېيىن، زوهره تاهىرنى ئانىسىغا تاپشۇردى. ئانىسى تاهىرنى كۆندۈزى يېشۇرۇپ، كېچىسى چىقىرىپ زوهرەگە قوشتى ۋە بۇ رەۋىشتە كۆپ ۋاقىتلار ئۆتتى. زوهرەنىڭ ئانىسىنىڭ ئۆيىدە بىر هىيلىگەر مېهماي بار بولۇپ، ئانىسى بۇ سىرنى ئۇ قېرىندىن يېشۇراتتى. ئۇ بەتبەخت قېرى ئۇلارنىڭ ئۆزىدىن يېشۇرغان سىرنى ۋە ساندۇقنى تىقىپ قويغان يېرىنى بىلۈالدى. بىر كۈنى، زوهرەنىڭ ئانىسى كېنىزەكلىرى بىلەن باغ سەيلىسىگە چىقىپ كەتكەندە، ئۇ قېرى ساندۇق يېشۇرۇلغان جايغا بېرىپ ساندۇقنى ئېچىپ، «ئەي تاهىر، ئەگەر مېنىڭ شەنىمگە بىر غەزەل ئېيتمىساڭ، سۇلتانغا دەپ ئۆلتۈرگۈزىمەن» دېدى. تاهىر: «ئەي قېرى بەتبەخت! ئاتمىش ياشتىن ئاشقاندا، ئاللانىڭ رەھمىتىدىن نا ئۈمىد بولۇپ، بۇنداق ئىشنى قىلما.» دەپ، بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ماما، سەن قايىت فېئىلىڭدىن، ماڭا رەهم قىلغىل، ماما،
ئاداشقان بولسام يېرىمدىن دوغرى يولغا سالغىل، ماما.
رەقىبكە سىرىم دېمەگىل، ئاشىقلارە داغ قويماغىل،
كۆيدۈرمەندەپ كۆيمەگىل، ئەللاهدىن ئۆتەنگىل، ماما.
كۆرسەت ئاشىقلار يولىنى، سورغىل غەربلەر هالىنى،
كۆڭۈلدىن شەيتان هالىنى جەهەننەمغە سالغىل، ماما.
باشىڭدىن ياشىڭ ئۇتۇپدۇر، ئاغزىڭدىن دۇشمەك كېتىپدۇر،
ئاشىقلار ساڭا نەدەپدۇر، ماڭا مەهرەم بولغىل، ماما.
كەزگىل ماما ئۆز هالىڭا، ئىستەكىڭ تۇشەر قولۇڭا،
رەهنم ئەيلە تاهىر ئوغلۇڭا، مېنىڭ پەندىم* ئالغىل، ماما.

* ئەسلى نۇسخىستە «ئەفەندىم» يېزىلغان

ئانىسى:
ئەگەر ئاتاڭ بىلسە قىلغان ئىشىمنى،
سېنىڭ ئۈچۈن قۇربان قىلاي باشىمنى،
دوغرام - دوغرام قىلىپ ئەزىز لاشىمنى،
سېنىڭ بۇ دەردىڭغە دەرمان ئەيلەيمن.

زوهره:
قەدرىم بىلگەن قەدىردانىم سەن مېنىڭ،
مەهرەم ئانام شىرىن جانىم سەن مېنىڭ،
زوهره يىغلار مېهربانىم سەن مېنىڭ،
ئاناجان تاهىرىم ساڭا تاپشۇردۇم.

ئانىسى:
غەرىب ئاناڭ ساڭا راستىن سۆيلەسۇن،
ئاشىقلار هەققىنە قۇللۇق ئەيلەسۇن،
سېنىڭ مەقسەدىڭنى هەقدىن تىلەسۇن،
ئىنشا ئەللاه، مۇشكۈلىڭ ئاسان ئەيلەيمن.

قەبرى تاھىرنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ بولۇپ كەتتى. تاھىر يىغلاپ، «ئەي خۇدا ئۆزۈڭ بارسەن! سەن مېنى ئاشىقلىق يولىغا سالغان ۋە بار - يوقىقا موھتاج قىلغان ئۆزۈڭسەن. سەن مېنى ئەجەب مۇشۇنداق خار - زار قىلدۇڭغۇ!؟» دەپ يىغلاپ، ياقە-سىنى يىرتىپ، ئىچىگە ئوت چۈشكەن ھالدا بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

قادىر ئاللاھ، سەنسەن مېنى پەناھىم،
سۇنئىڭ بىلە بۇ جەھانە كەلمىشەم.
بىر قىسىم تۇپراقدىن مېنى ياراتدىڭ،
يوقدىن بار ئەيلەدىڭ جانە كەلمىشەم.
بىر ئاسى قۇلۇڭمەن كۆپدۇر گۇناھىم،
يازۇقۇم كېچۈرگىل، كەرەملى شاھىم،
ئاتاردە زوھرەجان، بەغدادە ماھىم،
ئىشقىڭ شەرابىدىن قانە كەلمىشەم.
سەمەك* كۆلدە كەزەر بۇلبۇل گۈلىندە،
سەمەندەر ئاتەشدە قەقنۇس كۈلىندە،
دۇنيا كەلدىم بەلەند ئىشقىڭ يولىندە،
يەردىن دۇغۇپ بىر ئاسمانە كەلمىشەم.
يەككەمەن - يالغۇزمەن، غەرىبمەن غەرىب،
سۇلۇر بولدۇم يار ھەجرىدە سارغارىپ،
توقۇز ئايلاپ سۇ ئۈستىندە يول يۈرۈپ،
بۇگۈن مۇلكى سۇلەيمانە كەلمىشەم.
تاھىر دېيەر: كۆيدۇردى يارنى ئاتەشى،
كېچە - كۈندۈز ئاقار كۆزۈمدىن ياشى،
قارە داغلار ئاشىپ كېچىپ كاھىشى،
ئۈمىد بىرلەن زوھرەجانە كەلمىشەم.

شۇ چاغدا، زوھرە تاھىرنىڭ قېشىغا كەلدى. تاھىر زوھرەگە: «بىر قەبرى بەتبەخت كېلىپ، ماڭا ئازار بەردى» دېدى. زوھرە قىز يىغلاپ ئانىسىنىڭ يېنىغا باردى. ئانىسى كېنىزەكلەر بىلەن مەسلىھەتلەشتى. كېنىزەك گۈلزادە: «ئەي خانىم، بۇ قەبرىنى ئۆلتۈرۈ-ۋېتەيلى» دېدى. ئانىسى: «ئەي كېنىزەكلەر، سىلەر ئۇ بەتبەختنى ھېچكىمگە بىلدۈرمەي ئۆلتۈرۈڭلار» دېدى. كېنىزەكلەر: «ئۇ قەبرىنى ئۆلتۈرمىسەك، بىزنى پادىشاھقا چاقىدۇ» دېيىشتى ۋە «ساڭا خانىمىمىز ئىلتىپات كۆرسەتمەكچى» دەپ، ئۇ قەبرىنى چاقىردى. قەبرى بىچارە قىياپەتتە كەلدى. كېنىزەكلەر ئۇنى ئارىغا ئېلىپ، ئۈرۈپ - دەسسەپ ئۆلتۈرۈپ، جەسىتىنى سۆرەپ ئېپچىقىپ كۆمۈۋەتتى. شۇ چاغدا، كېنىزەك گۈلقەمەر: «ئەي خانىملىرىم، بىر ئىش قىلغاندا، خەقلەر تۈيمىدى دېگەنىبىلەن بۇ ئىش يا بۇرۇن يا كېيىن ئاشكارا بولۇپ قالسا، ھەممىمىز ئۆلۈپ كېتىمىز» دېدى. ئۇلار باش قوشۇپ، «ئەل - جامائەتنى چاقىرىپ تۇي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈپ، زوھرەنى تاھىرغا نىكاھلاپ بېرەيلى، بۇلارنى مۇرادىغا يەتكۈزەيلى» دېگەن مەسلىھەتكە كېلىشتى ۋە قەبىلىلىرىگە چاپارمەن ئەۋەتىپ، قەيەردە سازەندە بولسا ئۇلارنى يىغىپ، موللا نەفس ئاخۇنىنىمۇ كەلتۈرۈپ، تۇي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈپ، زوھرە قىزنى تاھىرغا نىكاھلاپ قويدى. چاچ تارىغۇچى - ياساندۇرغۇچىلار زوھرە قىزنى شۇنداق ياساندۇرۇۋەتتىكى، زوھرە گويا بېھىشتتىن چىققان ھۇرەك، قەسىر ئىچىدە چىققان كۈندەك گۈزەل بولۇپ، تۇي يىغىلىشى ئىچىدىن ئورۇن ئالدى. تاھىربىكمۇ ياسىنىپ، بىرتەرەپتە ئولتۇردى. كېنىزەكلەر ساز ۋە كۈلكە - چاقچاقلار بىلەن بەزىدە تاھىرغا، بەزىدە زوھرە قىزغا ھەي تۇتۇپ، بەزمىنى ئاجايىپ قىزىتىۋەتتى. ئاخىرى، زوھرە قىز جىم ئولتۇرالماي

* ئەسلى تېكىستتە «ھوند» يېزىلغان

ئورنىدىن تۇرۇپ، «تاھىرجانغا ئۆز قولۇم بىلەن تۇتاي» دەپ، قولىغا قەدەھ ئېلىپ، ئۆزى مەينىك يېرىمىنى ئىچىپ، يېرىمىنى تاھىرغا تۇتتى. شۇ چاغدا، باباخان شاھ توي مەرىكىسى بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، قىزىم قاراباھادىرغا رازى بولۇپ توي بەزمىسى قىلىۋېتىپتۇ دەپ ئويلاپ، ئالتە يۈز تۆمەن تىللا بىلەن كۈيئوغۇلغا بىر يۈرۈش شاھانە كېيىم - كېچەك ئەۋەتتى. خىزمەتكارلار ئۇلارنى ئەكېلىپ زوھرەگە بەردى. زوھرە شاھانە كېيىم - كېچەكلەرنى تاھىرغا كىيدۈرۈپ، پۇللارنى خەير - ئېھسان قىلدى. پادىشاھىمۇ: «بۇگۈن مېنىڭ قىزىمنىڭ توyى بولغان كۈن، پۈتۈن شەھەرگە چىراغ ئېسىلسۇن!» دەپ پەرمان چۈشۈردى. پۈتۈن شەھەرگە چىراغلار ئېسىلدى. يوقسۇل - نامراتلارغا خەزىنىدىن نۇرغۇن خەير - ئېھسانلار بېرىلدى. شۇنداق قىلىپ، بۇ كۈنى توي بەزمىسى تاڭ ئاتقۇچە داۋاملاشتى. ئاندىن ھەر كىشى ئۆز مەنزىلىگە كېتىشتى. مۇللا نەفس ئاخۇن بىلەن باغۋەنمۇ شەھەرگە قايتتى. بىراق، يېڭى باغۋەننىڭ بەتبەختلىكى، چېقىمچىلىقى قۇزغالدى. ئۇ شاھ سەلتەنىتىنىڭ ئىشەنچلىك ئادىمى مۇھەممەد ياقۇپخاننىڭ يېنىغا بېرىپ، بولغان ئەھۋالنى ئۇنىڭغا مەلۇم قىلدى. مۇھەممەد ياقۇپخان ئەھۋالنى شاھقا يەتكۈزدى. شاھ دەرغەزەپكە كېلىپ، مۇللا نەفس ئاخۇن بىلەن باغۋەننى ئېلىپ كېلىشنى بۇيرۇدى. ياساۋۇللار بېرىپ، ئۇلارنى كەلتۈردى. شاھ غەزەپ تەختىگە مىنىپ، قولىغا ئاي پالتا ئېلىپ، مۇللىغا نەزەر تاشلاپ، «بۇ قانداق ئىش؟ تۇنۇگۈن نېمە ئىشلارنى قىلدىڭ!؟» دەپ ۋارقىرىدى. بىچارە مۇللىنىڭ تىلى تۇتۇلۇپ جاۋاب بېرەلمىدى. باغۋەن كۆپ شۇملۇقلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن بەتبەخت ئادەم بولغاچقا، «ئەي شاھى ئالەم پاناھ، ئادالەت سايىگىز پۇقرالىرىڭىزنىڭ بېشىدىن ئۆكسۈمىسۇن، بىر قۇشۇق قېنىمدىن كېچىپ، نام - ئەمەل ئاتا قىلسىلا، مەن سىلىگە بۇ ئىشتىن خەۋەر بېرەي» دەپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

پادىشاھىم ساڭا دەرمەن سۆزۈمنى،
زوھرە قىزىڭ ھەيران بولدى كوشكىندە.
تاھىر كەلمىش بۇگۈن بەغداد شەھرىندىن،
خەزىدارىن كۆزى كوردى كوشكىندە.
يارى بىلەن سۇھبەت تۈزۈپ بىر زەمان،
زەقىبلەر مەكرىگىدىن ئىستەيۇپ ئەمان،
نەئىرە - سۇرناي قاقىپ چالىپ شادمان،
توقۇز كۈندۇر دەۋران دۇردى كېشكىندە.
ئول كۈن ئازاد ئەتتى چوخ بەندەلەرنى،
ئويىنادىپ ئورتەدە شەرمەندەلەرنى،
يىغىشىرىپ باخشىيۇ سازەندەلەرنى،
ئەجەب تەماشالار بەردى كېشكىندە.
قىرمىزى كەيمىشدۇر قەددى - بويىنە،
زەرۇ زىۋەر تاقمىش ھۇسنى رويىنە،
بۇگۈن تالان سالدى غەمىڭ ئودىنە،
كۆركەن ھەيران بولۇپ دۇردى كېشكىندە.
باغىنىدە جەمئ بولمىش بىر بۆلەك پەرى،
سەۋگەنىنە رويمال ئېتىپ ھەر بىرى،
تاھىر زوھرەگە، زوھرە تاھىرى،
ئالمە بىلەن ئاتىپ ئۇردى كوشكىندە.
پىنھان سىرىن ئەلگە ئەيان ئەيلەدى،
ئەجەب تەماشالى زەمان ئەيلەدى،
كىمنى رەقىب دەبان گۇمان ئەيلەدى،
قەھرىسىن، يىگىتىن قىردى كېشكىندە.
باغبانى زوھرەجانى كۆرسۇن دەپ،
ئىككى ئاشىق زەۋقى سەفا سۇرسۇن دەپ
خەلايىقغە توي - تەماشا بەرسۇن دەپ،
سىزدىن خەبەر سۇراپ تۇردى كېشكىندە.

باغۋەن سۆزىنى تامام قىلدى. مەۋلا: «ئەي تەقسىر پادىشاھىم، سىزنىڭ ئۆز تەرىپىڭىزدىن ئاشىقلارغا نىكاھ ئوقۇلسۇن دېگەن جاۋاب كەلدى. مەن شۇنىڭغا ئاساسەن نىكاھ ئوقۇدۇم» دېدى. پادىشاھ: «مەنمۇ، سەنمۇ ئوتقا چۈشۈپتۇق. سىلەرنىڭ گۇناھىڭلاردىن كەچتىم. ئاشىقلارنىڭ گۇناھىدىن كەچكىلى بولمايدۇ.» دەپ، جاللاتلارنى چاقىردى. جاللاتلار ھازىر بولدى. پادىشاھ ئۇلارغا: «ھەي جاللاتلار، زوھرەنىڭ قەسرىدە تاھىر بارئىكەنمش. ئۇنى تۇتۇپ، ئۆلتۈرۈشكە ئېلىڭلار» دېدى. پادىشاھنىڭ يەتتە ۋەزىرى بار ئىدى. ئۇلار: «ئەي شاھى ئالەم، ئاۋۋال بىر ئىش بولمىغان بولسا ياخشى بولاتتى. بۇ بىر ئىش بولغاندىن كېيىن، خۇدانىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتىشكە بولارمۇ؟ بۇ ئاشىقلارنىڭ گۇناھىدىن كەچكەن، چۈنكى ئۇلۇغلارنىڭ بىر خىسلىتى رەھىمدىللىقتۇر» دەپ بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

پادىشاھىم خىزمەتىڭدە ئەرزىم بار،
ھەق كېتۈرمىش ھەم يېتۈرمىش مۇرادە،
ئاشىق بىر بىرىنى ئايرمە زىنھار.
تاھىرنى زوھرەدىن ئايىرمە زىنھار.
ھەق ئىشىنە بۇ ئېتمەكلىك نە دەركار،
گۈمراھ بولۇپ قىلغان ئەھدىڭ بۇزارسەن،
زوھرەنى تاھىردىن ئايىرمە زىنھار.
خەير قىلغان ئىشنى شەرگە يازارسەن،
سېنى بۇ ئىشىڭ شەيتان قالمدۇر،
قىزىڭ نالىشىگە نەچۈك دوزارسەن،
ھەرقايسى ھەر باغى ئىرەم گۈلىدۇر،
تاھىرنى زوھرەدىن ئايىرمە زىنھار.
ئاشىقلار ئەللاھنى سەۋەر قۇلىدۇر،
زوھرەجان ئاچىلغان بىر تازە گۈلدۇر،
تاھىرنى زوھرەدىن ئايىرمە زىنھار.
تاھىر نالە قىلغان شەيدا بۇلبۇلدۇر،
ئالتى ئايلار ئاقىپ كەزدى دەريادە،
ئۆلۈم ـ فۇرقەت سەندىن لازىم دەگىلدۇر،
سەن زۇلم ئەيلەرسەن ئاندىن زىيادە،
بېكلەر دەر: ئاشىقى ئايىرمە زىنھار.

ياخشى بەگلەر سۆزىنى تامام قىلدى. ئۇلارنىڭ سۆزىگە شاھنىڭ قەھرى كېلىپ، ئۇلارغا: «مەن سىلەردىن بۇ ئىشنىڭ تەدبىرىنى سورىمىدىم» دەپ غەزەپ بىلەن قارىدى. بەگلەر جان قورقۇنچىدىن ئۈچ قېتىم تەزىم قىلىپ، «ئەي پادىشاھ، ئىختىيار سىزدە» دېدى. شاھ جاللاتلارغا تاھىرنى ئېلىپ كېلىشنى بۇيرۇدى، ئۇلار بېرىپ ئۇنى ئېلىپ كەلدى، بىچارە تاھىرنى شاھ ھۇزۇرىغا ھازىر قىلدى. شاھ ئەرغەزەپ بولۇپ، «ھەي خىزمەتكار يىگىت، سەن ئۆلۈمدىن، زۇلۇمدىن ۋە مېنىڭ ھەيۋىتىمدىن قورقمىدىڭمۇ؟ مېنىڭ ھەرەمخانەمگە نامۇبارەك ئايىغىڭنى قويۇپسەن، مۇشۇنداق يىگىتلىكىنى ساڭا ئاللاتائالا بېرىپتۇ. سەن بۇ يىگىتلىكىڭگە ئەپسۇسلانمامسەن؟ مەن سېنىڭ ئاتاڭنى مۇرەببى قىلغانمەن. سەن ماڭا خىيانەت كۆزۈك بىلەن قارىدىڭ. مەن سېنى ئۆلتۈرۈپ، جەستىڭنى ئوتتا كۆيدۈرمىسەم» دېدى. تاھىر: «ئەي شاھ، سەن بۇگۈن شاھسەن، بىراق ئەتە گادايسەن. مەن خۇدادىن قورقمەن. مەن بۇ دۇنيادا سەن بەلەن ھېسابلاشمايمەن. خۇدا بۇيرۇسا، قىيامەت كۈنى ئاللاتائالانىڭ ئادالىتى دەۋاندا ئولتۈرۈپ، مۇھەممەد پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شاپائىتى يېرىدە بولغاندا، سېنىڭ بىلەن ھېسابلىشىپ ھەققىمنى ئالىمەن» دەپ، بۇ بەيتنى ئوقۇدى:

يۇقدىن بار ئەيلەگەن قادىر ئەللاھدۇر،
ئەللاھدىن قورقارەم، سەندىن قورقمەنەم.
ھەرنە ھۆكۈم ئەيلەسە ھۆكمى رەۋادۇر،
ئەللاھدىن قورقارەم، سەندىن قورقمەنەم.
خۇدانى مۇلكىدۇر سۇرەتىم، جانىم،
زوھرەگە قۇربانىدۇر بۇ شىرىن جانىم،
بۇگۈن مەيدان ئۈزرە تۆكۈلسە قانىم،
خۇدادىن قورقارەم، سەندىن قورقمەنەم.
بۇگۈن قوشۇلمىشەم زوھرە دىلدارە،
ئەمدى ئەرمانىم يېرىق چېگىلسەم دارە،
زوھرەنى قاشىندە قىلسەڭ سەد پارە
خۇدادىن قورقارەم، سەندىن قورقمەنەم.

بەندە قۇل، مەن شاھمەن دەپ كېزەرسەن،
ئاتام بىلەن قىلىغان ئەھدىڭنى بۇزارسەن،
خەير بولان ئىشنى تېرسە يازارسەن،
ئەللاھدىن قورقارەم، سەندىن قورقمەنەم.
ئۆلدۈرمەن دېپ غەزەب بىلەن سۆيلەرسەن،
ئۆلۈمدىن ئۆزۈڭنى يىراق ئەيلەرسەن،
مەقسەدىم ئۆلۈمدۇر، غەيرى نەيلەرسەن،
ئەللاھدىن قورقارەم، سەندىن قورقمەنەم.
تاھىر دېيەر: سېغىنمىشەم خۇداغە،
ئىشقىڭ شۇڭقارىمەن دۇشدىم دوزاغە،
قاشۇق قانىم زوھرەجانە سەداغە،
ئەللاھدىن قورقارەم، سەندىن قورقمەنەم.

تاھىرنىڭ بۇ سۆزلىرىگە شاھنىڭ غەزىپى كېلىپ، «جاللات! بۇ پالاكەتنى ئۆل تۇر!» دېدى. جاللاتلار كېلىپ تاھىرنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، ئۆلۈم مەيدانىغا قۇملۇققا چىقاردى. ئاشىق تاھىر زوھرە قىزنى بىر كۆرسەم دەپ شۇنچە يىغلىدى. شۇ سائەتتە زوھرەجان بېشىغا قارا رومال ئارتقان، ماتەم كىيىمى كىيگەن ھالدا يىغلاپ يېتىپ كەلدى. تاھىرجان: «ئەي جاللاتلار، بىر سائەت تېخىتاپ تۇرۇڭلار، زوھرەنىڭ دىدارىنى بىر كۆرۈۋالاي» دېدى. زوھرەجانمۇ كىشىلەر تېپىنى يېرىپ مەيدانغا كىرىپ، «ئەي يۇرتداشلار قۇۋۇتتى، كۆزۈمنىڭ نۇرى، ھاياتىمنىڭ مەنبەسى تاھىرجان، مەردانە بولغىن. شۇ كۈن ئاشىقلارنىڭ مۇرادىغا يېتىدىغان كۈنىدۇركى، خۇدا بۇيرۇسا، ئىمام ھۈسەيىنىڭ يېشىل تۇغى ئاستىدا، خۇدايىتەئالا قىيامەت كۈنى قازى بولۇپ، رەسۇل ئەلەيھىسسالام شاپائەتچى بولىدىغان جايدا، باباخان بىلەن ھېسابلىشىپ باقارمىز» دەپ، بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

خۇدادىن تىلەردىڭ مەقسەد ـ مۇرادىڭ، قان ئورنىغە شەربەت يۇتەر كۈنىكدۇر.
بۇگۈن مۇرادىڭغە يېتەر كۈنىكدۇر. بىز كىدەلى مۇندەدۇرسەن باباخان،
ئۆزىڭنى تاپشۇرۇپ ئاشىق فەرھادە، باباخانە مۇباھ بولسۇن بۇ جەھان،
بۇگۈن مۇرادىڭغە يېتەر كۈنىكدۇر. مەھشەر مەيداننىدە قۇرۇلسە مىزان،
ئۆلسەڭ بۇگۈن باباخانىڭ قولىندە، مەھكەم ياقاسىدىن تۇتار كۈنىكدۇر
روھۇڭ سەيران ئېتەر جەننەت گۈلىندە، كىرامەن كاتىبىن يازىپدۇر بىزى،
ياريڭ ۋىسالىندە، ئىشقىڭ يېرلىندە، ئويۇلسۇن كېر بولسۇن ئاتامنى كۆزى،
دۇنيانى بىر پۇلە ساتار كۈنىكدۇر. رۇزى قىيامەتدە قارادۇر يۈزى،
يارىمنى يېرلىمدە گەر چىقسە جانىڭ، لەئنەت تاشىن ئاڭا ئاتار كۈنىكدۇر.
مەن سەنسىز راھەتىن سۇرمەن جەھانىڭ، ئاتامنى دەردىڭدىن دەردىم سەد ھەزار،
تۆكۈلسە مەيدانىدە قىرمىزى قانىڭ، قارە بەھادىرگە قىلدى سەزاۋار،

مەزاردىكى يانىندە ياسارمەن مەزار،
ئەۋۋەل نەۋبەت سېنى ئۆتەر كۆڭدۈر.
زوھرە دەر: جەللادلار كېسەرلەر باشلىك،
قەنى مېھرىبانىم، قەۋمۇ قەردىشىك،
ئەزەلدىن قىسمەتدۇر چاتماغىل قاشلىك،
رەھمەت دەرياسىنە پاتار كۆڭدۈر.

تاھىر زوھرەنىڭ مەردانە سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، «ئەي نازىنىنىم، سېنىڭ ئالدىڭدا ئۆلسەم، ئارمىنىم يوق» دەپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

خۇش ئەمدى زوھرەجانىم ئايرە تۇشدىڭ دىلدار ئېمدى،
بېھىشتىم، ھۇرىم، رىزۋانىم، خارە تۇتمىش گۈلزار ئېمدى.
ئاتاڭ غەزەب تونىن كېيىپ، بىزنى قىلۇر كۆزدىن غايىپ،
يۇزۇڭ يىرتىپ، ساچىڭ يايىپ، سەن چېكمەگىل ئازار ئېمدى.
تاھىرىڭ دارە چېكىلۇر، يۇرەكىندە ئوت چاقىلۇر،
مەيداندا قانىم تۆكۈلۇر، ئاچىلۇر لالەزار ئېمدى.
ماڭا غەزەب قىلان شاھدۇر، قىسمەتى قادىر ئەللاھدۇر،
قارا يەر بىر ئەژدەھادۇر، بىزنى يۇتەر ئول مار ئېمدى.
نىقابىڭ چېكمەگىل يۈزە، ياش كېتۇرمە قارا كۆزە،
قىيامەت كۈنى ئىككىمىزدە نەسىب ئېتسۇن دىدار ئېمدى.
زوھرەجان ئېشىت نالىشىم، ئىككى دۇنيادە يېرلداشىم،
بىر جاي بەرگىل ئاب ئېشىم، سەن بولغايسەن غەمخار ئېمدى.
بۇ مەيداندە تاھىر ئۆلسە، قارە باتۇر ھازىر بولسە،
زوھرەم بىلەن دەۋران سۈرسە، قاچان تاپام قەرار ئېمدى.

تاھىر يەنە: «ئەي زوھرەجان، مەن ئۆلۈمدىن قورقمايمەن. بىراق سەن قارا باتۇرنىڭ سايىسىدا قالساڭ، مەن گۆرۈمدە ياتالمايمەن. ئەي زوھرەجان، ماڭا ئاتا-ئانا، ئۇرۇق-تۇغقان، قېرىنداش بولغۇچى سەن ئۆزۈڭسەن. مېنىڭ سەندىن باشقا ئىگەم يوق. مەن ئۆلگەندىن كېيىن، مېيىتىمنى ئۆزاتقاندىن كېيىن، نەزرىمنى ئۆز جايىدا بېرەر-سەن. مەن دۇنيادا مۇرادىمغا يەتتىم» دېدى. زوھرە قىز: «ئەي تاھىرجان، دۇنيادا ھەزرەتى جىرجىس پەيغەمبەرنىڭ كۆرگەن ئازابىنى ماڭا سالسىمۇ، قارا باتۇر بىلەن بىر سائەتمۇ ھەمسۆھبەت بولماسمەن» دەپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

سەن كىندەرسەن زوھرە مۇندە قالۇر دېپ،
سەنسىز جانىم بىر دەرەمگە ساتارمەن،
ئانى ئۇچۇن غەمكىن بولمە تاھىرجان.
ئانىڭ ئۇچۇن غەمكىن بولمە تاھىرجان.
مەنكى كەتسەم، باشقە بىلەن بولۇر دېپ
زوھرە دېيەر: بىر قەرارە تۇرارمەن،
ئانىڭ ئۇچۇن غەمكىن بولمە تاھىرجان.
سەندىن قالىپ قەندە دەۋران سۈرەرمەن،
تاھىر دېپ يانىپ-كۆيۈپ ئۆتەرمەن،
بۇگۈن كەتسەڭ ئېرتە مەن ھەم بارارمەن،
فۇرقەتىڭدىن خۇنابەلەر يۇتارمەن،
ئانىڭ ئۇچۇن غەمكىن ئولمە تاھىرجان.

زوھرە بەيىتنى تامام قىلدى. تاھىربەك زوھرەنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىپ، ئۇنىڭدىن

رازی بولۇپ، «ئەي زوهرەجان، سېنىڭدىن رازىمەن، سەن بىلەن قىيامەتتە جەننەتتە كۆرۈشكىچە، ئالىلا يارىلاڭ بولسۇن» دەپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

مەن قەدەم قويارمەن ئاخىرەت ساری،
ئەرمانىم يوق بولسەم قاشىدە قۇربان،
نازەنىنم زوهرە جانىم قال ئېمدى.
غەم يەمەگىل زوهرە جانىم قال ئېمدى.
رەقىبلەر ئايىردى يارىنىدىن يارى،
نازەنىن، يىگىتلەر دېگىم - دۇشلارىم،
قارە كۆزلى زوهرە جانىم قال ئېمدى.
يىگىتلەر هەمراهى پەرىشەشلەرىم،
جەللادلەر كېلىپدۇر جانىم ئالمەغە،
قەدىردان دوستلارىم، قەۋمۇ خىيشلەرىم،
رەقىبلەر كېلىپدۇر ئويناپ كۆلمەگە،
يىغلاماگىل خەلايىقلار قال ئېمدى.
مەن كېلمىشەم بۇ مەيداندە ئۆلمەگە،
يۈزىڭ يىرتىپ، سىياھ ساچىڭ يايماغىل،
قال سەلامەت زوهرە جانىم قال ئېمدى.
تاهىرنى جانىنە ئوتلار سالماغىل،
ۋەسىيىتىم ساڭا ئەرزىم زوهرەجان،
يارىم كەتتى دېپ غەملەر يەمەگىل،
قارە كۆزدىن ياشىڭ دۆكمەغىل هەريان،
ئاغلاماگىل زوهرە جانىم قال ئېمدى.

ئەلقىسسە، جاللاتلار تاهىرنىڭ ئېتىكىدىن بىر پارچە كېيىپ، ئۇنىڭ كۆزىنى تېڭىپ، ئۇنى بورىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرغۇزدى ۋە شاھدىن بۇيرۇق كۈتۈپ قاراپ تۇرۇشتى. شۇ چاغدا، ئەمىرا - ئۇمەرا، ۋەزىر - ۋۇزرالار شاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ: «پادىشاھى ئالەم، قىزلىرى بەك ئاجىزلاپ كېتىپتۇ. تاهىرنى ئۆلتۈرۈشنى ئۆچ كۈن كېچىكتۈرسىلە» دەپ ئۆتۈندى. شۇ چاغدا، جاللاتلارغا: «تاهىرنىي زوهرەگە بېرىڭلار» دېگەن بۇيرۇق چۈشتى. زوهرە كېنىزەكلىرى بىلەن تاهىرنى ئېلىپ كېتىپ، قەسىرگە ئەپچىقتى. ئۆچ كۈنگىچە، تاهىر زوهرەگە، زوهرە تاهىرغا تۇيماي قارىدى، يىغلاشتى. تۆتىنچى كۈنى، زوهرە تاهىرنىڭ ئۈچىغا شاھانە كېيىملەر، بېشىغا ئالتۇن تاج كىيدۈرۈپ، بېلىگە ئالتۇن كەمەر باغلاپ، چېچىغا ئالتۇن تاغاق قىستۇرۇپ، ئۇنى ياساندۇرۇپ مەيدانغا ئېلىپ چىقتى. ئۇلۇغ - ئۇششاق هەممە كىشى: «ئەي خۇدا، تاهىرغا نەجاتلىق بەرگەيسەن» دەپ يىغلاشتى، زارلاشتى. بىچارە زوهرە شاھ تاهىرنىڭ مۇشۇ هۆسن - تۇرقىغا قاراپ، ئېهتىمال ئۇنى ئۆلتۈرمەس دېگەنلەرنى كۆڭلىگە كەلتۈرۈپ، ئۈمىد بىلەن تاهىرنىڭ قولىنى ئۇتۇپ مەيداندا تۇردى. شۇ چاغدا، شاھ جاللاتلار بىلەن يېتىپ كېلىپ، ئۇلارغا ئۆلتۈرۈڭلار دەپ ئىشارەت قىلدى. جاللاتلار تاهىرنى زوهرەدىن تارتىۋېلىپ، ئۆلۈم مەيدانىغا چىقاردى. شۇ چاغدا، زوهرە قىز ئاتىسىنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ، ئاتىسىنىڭ پۇتىغا سۆيۈپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

شاھ بابام قاشىدە ئەرزىم سۆيلەيىن،
يۈزىڭنى دۆندۈرمە دۆنەن كۈن يۈزى،
مېنى ئۆلدۈر، يارىم ئازاد ئەيلەگىل.
مېنى ئۆلدۈر، يارىم ئازاد ئەيلەگىل.
تاهىرنى قاشىنە قۇربان بولايىن،
ئاتامە تەرەخخۇس ئېيت مېهرىبان ئانام،
مېنى ئۆلدۈر، يارىم ئازاد ئەيلەگىل.
كېچە - كۈندۈز ئىشق ئوتىنىدە ئۆرتەنەم،
ئەۋۋەل باشىدە ئەللاھ يازمىشىدۇر بىزى،
تاهىرده نە يازىق، يازىقلى مەنەم،
ۋەزىر بىلەن ئىقرار ئېتىدىڭ بۇ سۆزى،
مېنى ئۆلدۈر، يارىم ئازاد ئەيلەگىل.

مەن مۇندىن قالمازىم ئۆزۈم بىلمۇرمەن، ياردىن ئەۋۋەل دۇشەم ئەجەل قولىنە،
خەنجەر بىلە ئۆزۈم پارە قىلمۇرمەن، مېنى ئۆلدۇر، ياربم ئازاد ئەيلەگىل.
تاھىربم ئۆلدۇرسەك، مەن ھەم ئۆلۈرمەن، باغبان ئىلكىن ئالما، ناردىن ئايىرمە،
مېنى ئۆلدۇر، ياربم ئازاد ئەيلەگىل. بۇلبۇل ئۆزىدىن گۈلئۇزاردىن ئايىرمە،
بۇگۈن باش قويمىشام ئىشقىڭ يولىنە، غەزەب بىلەن مېنى ياردىن ئايىرمە،
نەزەر ئېتمەن بۇ دۇنيانىڭ مالىنە، مېنى ئۆلتۇر، ياربم ئازاد ئەيلەگىل.

زوھرە سۆزىنى تامام قىلدى. شاھ ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالماي، جاللاتلارغا ئىشارەت قىلدى. تاھىر: «ئەي زوھرەجان، نامەرتكە بوينۇڭنى ئەگمە» دېيىشىگە، جاللاتلار تاھىرنىڭ بېشىغا قىلىچ ئۇردى. «قالۇ ئىننالىللاھى ۋە ئىننائىلەيھى راجىئۇن» تاھىرنىڭ ھەربىر تامچە قېنىدىن «ئەي زوھرە!» دېگەن سادا چىقتى. بىچارە زوھرە تاھىرنىڭ ئۆلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ جەسىتىنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى ئېتىپ، ھوشىدىن كەتتى. كېنىزەكلەر ئۇ ئىككىسىنىڭ ئۈستىگە يوپۇق يېپىپ، كىشىلەرنىڭ كۆزىدىن يوشۇردى. بىر سائەتتىن كېيىن، زوھرە ئۆزىگە كېلىپ، كېنىزەكلىرىگە: «تاھىرنى كۆتۈرۈڭلار» دەپ بۇيرۇق قىلدى. ئۆزىمۇ تاھىرنىڭ بېشىنى ھۆرمەت بىلەن كۆتۈرۈپ، ئۇنى قەسىرگە ئېلىپ چىقتى. زوھرە قىز تاھىرغا گۈلدىن كېپەن كىيگۈزۈپ، ئۇستىگە بىر مىڭ بەشيۈز تۇمەنلىك ئېسىل شالدىن يوپۇق ياپتى. ئالتە مىڭ تۇمەن خەرج قىلىپ، شەھەرنىڭ سىرتىغا بىر مەقبەرە سالدۇردى. ئاندىن، شەھەر ئەھلىنى ئۆلىمالا، تالىپ ۋە مەشھۇر زاتلارنى يىغىپ، مېيىتنى كاتتا مەسچىتكە ئېلىپ كىردى. يەنە كىشىلەرنى مېيىت نامىزىغا چاقىرىپ، ھەر تەرەپكە جارچى ئەۋەتتى. شەھەر خەلقىدىن يىغىرمە ئالىتە مىڭ كىشى يىغىلىپ، تاھىربېكنىڭ نامىزىنى چۈشۈردى. ئاندىن، زوھرە قىز كېنىزەكى گۈھەرگە: «خەزىنىدە بارىنى ئەپچىقىپ، مۇشۇ يەردىن مەقبەرىگە بارغىچە، مېيىتنىڭ ئۈستىگە تىللا چاچقىن» دېدى. ئۆزى قىرق كېنىزەكى بىلەن تاھىرنىڭ جىنازىسىنى كۆتەرمەكچى بولدى. ئۇ ئۈچيۈز قارىيغا: «بىز جىنازىنى كۆتەرگەندىن كېيىن، سىلەر قىرق كۈنگىچە قۇرئان ئوقۇپ ئولتۇرۇڭلار» دېدى، ئالتە يۈز قەلەندەرگە: «سىلەر جىنازىنىڭ كەينىدىن زىكرى ئوقۇپ مېڭىڭلار» دېدى. ئۇلار جىنازىنى كۆتەردى. ئۇلۇغ-ئۇششاق كىشىلەر جىنازىنىڭ كەينىدىن يىغلاپ، «ئاھ پەرىيادەي، ۋاي نادامىتەي، ۋاي مۇسىبەتەي!» دەپ مېڭىشتى. ئۇلار مەقبەرىگە يېتىپ بېرىپ، تاھىرنى يەرلىكتە قويۇپ، ئۈستىدىن يۈز تۇمەنلىك ئۇد، مۇشك، ئەنبەر قاتارلىق خۇش بۇيلۇقلار بىلەن ئىسرىق سالدى. زوھرە ھەربىر قارىيغا يۈز تۇمەن، ھەربىر قەلەندەرگە ئەللىك تۇمەن بېرىپ، جىنازىنىڭ ئۈستىدىكى يوپۇقنى قەبىلىسىدىكىلەرگە بۆلۈپ، ئۇلارغا جاۋاب بەردى. ئۆزى قىرىق كېنىزەكى ۋە ئۈچيۈز قارىي بىلەن مەقبەرە بېشىدا قالدى. ئۈچ كۈن شۇ يەردە بولۇپ، ئەزىرىنى بېرىپ، قەسىرىگە قايتىپ كەلدى. باغلىرىنى، قەسىرىنىڭ بېساتلىرىنى كېنىزەكلەرگە بەردى. شۇ چاغدا، ئاننىسى كېلىپ، ئۇنىڭغا: «ئەي زوھرەجان، ئۆلگەنىنىڭ كەينىدىن ئۆلسە بولماس. ئۆلۈك ئارسىلاندىن تىرىك چاشقان ئارتۇق. قارا باھادىرمۇ ئۆز ئەسلىگىدىندۇر» دېدى. زوھرە ئاننىسىغا دەرغەزەپ بولۇپ، بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئاناجان دېمەكىل بويله سۆزىگىنى،
بۇ ۋەئىدەگە ۋەفا تىلمەسەم بولماس.
دېگەنىڭ راست بولسا، كۆرمەن يۈزىگىنى،
تاھىرنىڭ ئىزنىدە ئۆلمەسەم بولماس.
خۇدايىم ئەيلەسە لۇتفۇ ئىنايەت،
تاھىر روھىنە خەتىم ئېيتىپ ئايەت،
تاھىرنىڭ قەبرىنە ئەيلەپ زىيارەت،
ئول يەردە لاش بولۇپ قالماسام بولماس.
ئەمدى مېنى رەھىم كەلمەس بۇ جانە،
بۇ ئىشلار بىزلەرە بولدى بەھانە،

جانىمى تاپشۇرۇپ قادىر سۇبھانە،
جەسەددىم تۇپراقە چالماسام بولماس.
تالىئىم تەرس كەلدى ئىقبالىم سىنىدى،
ئەجەلنى ساقىسى شەرابىن سۇندى،
يارىنىڭ ۋىسالىندە ئاچىلدىم ئەمدى،
خەزان ئۇران گۈلدەي سۇلماسام بولماس،
زوھرە دېيەر: شىرىن جانە دۇزمەيمەن،
ئۆلۈرمەن، تاھىردىن ئۇمىد ئۇزمەيمەن،
يار ئاندە، مەن مۇندە يىغلاپ كەزمەيمەن،
بارىپ قاشىندە كۆلمەسەم بولماس.

زوھرە يەنە: «ئەي ئانا، پۇتۇڭ گۆرگە ساڭگىلىغاندا، بۇ سۆزگە قانداق تىلىڭ بارىدى؟» دېدى. ئانىسى: «راستىنى ئېيتسام، سېنىڭ يولۇڭ توغرىدۇر» دېدى. زوھرە قىز تاھىرنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلماقچى بولۇپ كېتىۋاتقىنىدا، قارا باھادىر بىر تار كۆچىدىن ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ، قول قوۋۇشتۇرۇپ تەزىم قىلىپ، بىر بېيىتنى ئوقۇدى:

زوھرەجان، ئەرزىم بار، نەدۇر گۇناھىم،
هاللەرىمدىن خەبەر ئالساڭ نە بولدى.
ماڭا رەھىم ئەيلەدى كەرەملى شاھىم،
بۇ هالىمغە رەھىم ئەيلەسەڭ نە بولدى.
مەن سېنىڭ ئىشقىڭدە قاينايىپ-داشىپ،
سەن كېزەرسەن رەقىبلەرە باش قوشۇپ،
ئەغيارىدىن ئايرىلىپ خىلۋەتغە تۇشۇپ،
ئاق قولۇڭ بوينۇمغە سالساڭ نە بولغاي.
مەن ئاشىقەم سېنىڭكەبى جانانە،
كۆنىدە يۈز ئۆتەرمەن قەسد ئېيتىپ جانە،

قاشىڭدىن قولارسەن ئەيلەپ بەھانە،
ئاتاڭ بەرەن پەندىن ئالساڭ نە بولدى.
لاچىندەي دەلپەنىپ ھەر يانە باقىپ،
كاكۇلىڭ شانەلەپ قەددىڭە دەگىپ،
قىزلارە باش بولۇپ سەيرانە چىقىپ،
قاشىمدە ئويناىۇپ-كۆلسەڭ نە بولدى.
تاھىرىم كەتتى دەپ دىلە كېتۇرمە،
خۇش كۆڭلىنى ھەسرەت بىلەن ئۆتۇرمە،
قارە كىيىپ غەمكىن بولۇپ ئوتىرمە
قارەنىڭ كۆڭلىنى ئالساڭ نە بولدى.

قارا باھادىر بېيىتنى ئوقۇپ بولۇپ، يەنە: «ئەي زوھرەجان، مەن بىچارىگە رەھىم قىلغىن. مەنمۇ سەندىن ئۇمىد كۈتۇپ، كېچە-كۈندۇز ئاھ-زار بىلەن ئۆتۇۋاتىمەن» دېدى. زوھرەنىڭ كۆڭلىگە: «بۇ بەدبەخت ماڭا قول تەككۈزۇپ، ئابرويىمنى تۆكۈپ قويمىسۇن» دېگەن ئەندىشە چۈشتى. ئۇ شۇ ئوي بىلەن: «ئەي قارا باھادىر، ئەمدى مەن سېنىڭكى بولدۇم. بىراق، تاھىرمۇ مېنىڭ يولۇمدا كۆپ زەخمەت چەككەن ئوغۇل بالىدۇر. شۇڭا مەن ئۇنىڭ نەزىرلىرىنى بېرىپ، قارامنى سۇندۇرۇۋالاي. ئاندىن سېنىڭ بىلەن دەۋران سۈرەرمىز. سەن تۇي تەييارلىقىنى ھازىرلاۋەرگىن.» دېدى. قارا باھادىرنىڭ كەيپى كۆتۈرۈلۈپ بېشى ئاسمانغا يەتتى. ئۇ قايتىپ ئاتىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ، زوھرە قىز ماڭا رازىلىق بەردى دەپ، خەزىنىسىدىكى بارلىق دۇنياسىنى چىقىرىپ، تۇي تەييارلىقىنى ھازىرلاشقا كىرىشتى. زوھرە قىز قارا چېرىقىنىڭ دوپپىسىغا جىگدە سالغانىدىن كېيىن، كېنىزەكلەرگە قاراپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

گۈلزاده كەۋھەرىم ئېشىت سۆزىمنى،
نالەلەر چېكەرمەن يارنىڭ يولىندە.
تاھىر ئۇچۇن بەربات بەردىم ئۆزىمنى،
يۈرەكىم ياقارمەن يارنىڭ يولىندە.
ئاشقلار قىچقۇرۇپ تاپماس زەررايىن،
ياريم كەتدى، ئەمدى كىمدىن سورايىن،
بۇگۈن جان ئودىنى جىسمىم سەرايىن،
قەسد ئېتىپ ياقارمەن يارنىڭ يولىندە.
مەگەر ئاندىن ئول ئالۇر جانىمنى،
كۈل ئېتىپرمەن مەغزى ئۇستخانىمنى،
يار قەبرىنە بارىپ قەرمىز قالىمنى،
سۇ كەمىن دۆكەرمەن يارنىڭ يولىندە.
ئاغام غەۋغا سالدى ئاجىز باشىمنى،
كۆزۈمدىن ئاقتۇردى قانلى ياشىمنى،
جانىم بەرباد ئېتىپ، ئەزىز لاشىمنى،
ئىتلەرگە چېكەرمەن يارنىڭ يولىندە.
زوھرە دېيەر: قارە بەختىم قاراردى،
قارە بەھادىر ماڭا خەبەردار ئېبردى،
تاھىر ئۇچۇن فىدا ئېدىپ جانىمى،
دۇنيادىن چىقارمەن يارنى يولىندە.

زوھرە سۆزىنى تاماملاپ، تاھىرنىڭ قەبرىسىگە بېرىپ زىيارەت قىلىپ، كۆپ يىغلاپ ھوشىدىن كەتتى. كېنىزەكلەر ئۇنى ھوشىغا كەلتۈرۈپ، «يۈر زوھرەجان قايتايلى» دەپ، بىللە قايتىشتى. زوھرەجاننىڭ قول ياغلىقى قەبرىنىڭ يېنىدا قالغانىكەن. ئۇ: «ھەي كېنىزەكلەر، مېنىڭ ياغلىقىم مازاردا قېپقاپتۇ، ئۇنى ئېلىپ كېلەي» دەپ كەينىگە قايتىدى، كېنىزەكلەر: «بىز ئەكىلىلى» دەپ مېڭىشتى. زوھرە ئۇنىماي ئۆزى باردى. ئۇ تاھىرنىڭ قەبرىسىنىڭ ئۈستىدە بىر خەنجەرنىڭ ئۇچىنى يۇقىرى قارىتىپ تۇتۇپ، «كەلىمەئى شەھادەت» نى ئوقۇدى ۋە يۈرىكىنى خەنجەرگە توغرىلاپ ئۆزىنى خەنجەرگە ئاتتى. خەنجەر ئۇنىڭ يۈرىكىدىن ئۆتۈپ دۇمبىسىدىن چىقتى. ئۇنىڭ جېنى جەننەتتە تاھىربېك بىلەن قوشۇلدى. كېنىزەكلەر بىر سائەت ساقلىدى زوھرە كەلمىدى. ئۇلار بېرىپ قارىسا، زوھرە قانغا مىلىنىپ يېتىپتۇ. كۆنمۇ كەچ بولدى. ئۇلار بىرسىنى شەھەرگە بۇ ئەھۋالنى خەۋەر قىلىشقا ئەۋەتتى. ئۇ شەھەرگە بېرىپ، باباخان شاھقا ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى. شاھ خەۋەرچىنىڭ: «ئەي شاھى ئالەم، قىزلىرى جەننەتكە سەپەر قىلدى» دېگىنىنى ئاڭلاپ، بىر ئاھ ئۇرۇپ خۇدىنى يوقاتتى. كېيىن، شاھ ئۆزىگە كېلىپ، يىقىلىپ-قوپۇپ دېگۈدەك ماڭدى. ۋەزىرلەردىن بىرىنمۇ ئۇنىڭ بىلەن ماڭمىدى. ئۇلار شەھەرىستانىدىن چىققاندا ئاتقا مىنىپ، قەبرە بېشىغا باردى. شاھ قىزىنىڭ قانغا بويىلىپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپ، قىزىنى قۇچاقلاپ يىغلاپ ھوشىدىن كەتتى. شاھ ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن، شۇ ھالەتتە بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ۋا ھەسرەتا، ئايرۇ تۇشتۇم تاپارمەنمۇ بالام سېنى،
نەيلەيىن ياندىم-تۇتاشدىم تاپارمەنمۇ بالام سېنى؟
ئۇنانىدىم رەقىب سۆزىنە ئەمدى زار ئولدۇم يۇزىنە،
يۇزدىم قويسام گۈل يۇزىنە تاپارمەنمە بالام سېنى؟
تەرەخمۇس ئەتدى يەقىن يادىم قۇربەسىن باباخان ئادىم،
يىغلاتتىم يەككە زۇررىياتىم تاپارمەنمۇ بالام سېنى؟
ئۆپۈپ ئاتىم ئاياغىنىدىن سۆزلەدى دەردۇداغىنىدىن،

زوهرەجان كەتتى باغىندىن تاپارمەنمۇ بالام سېنى؟
ھەق ئاشىق ئېكەنى بىلمەدىم، رەھمەت نەزەرىم سالمادىم،
ۋەئىدەكە ۋەفا قىلمادىم، تاپارمەنمۇ بالام سېنى؟
تەۋەللا قىلدى تەلمۇرۈپ، رەھىم ئەتمەدى باغرىم ئېرىپ،
ئەمدى قالمىشام سارغارىپ، تاپارمەنمۇ بالام سېنى؟
باباخان دېيەر سۆزلەسەم، كېدەنى يولىن كۆزلەسەم،
ياخشى جەھانى ئىزلەسەم، تاپارمەنمۇ بالام سېنى؟

باباخان سۆزىنى تامام قىلدى. شۇ چاغدا، زوهرەنىڭ ئانىسى چاچلىرىنى چۈۋۈپ، باغرىنى پارە قىلىپ، كۆزىدىن ياش تۆككەن ھالدا يېتىپ كەلدى ۋە زوهرەنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى ئېتىپ ھوشىدىن كەتتى. ئۇ بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

ناتەۋان فەرزەندىم ئەزىز چىراغىم،
ئەرمان بىلەن غەرىب ئۆلەن زوهرەجان.
شۇم رەقىب مەكرىدىن سىندى قوداغىم،
ئىشق يولىدە شەھىد ئۆلەن زوهرەجان.
خەنجەر بىلەن قارە باغرىن چاك ئېتىپ،
تەمام ئەزالاردىن دەردناك ئېتىپ،
ئىشق يولىدە ئەزىز جىسمىن چاك ئېتىپ،
يارىم دېيمان غەرىب ئۆلەن زوهرەجان.
قىزىنە قەسد ئېتىپ دۇشمەن كۈلدۇرىپ*
.....
.....
ئىشق يولىدە شەھىد ئۆلەن زوهرەجان.
سەن ئاتاڭغە ئايتار ئېرىدى بۇ دەردى،
ئاڭلامايىن ئۆزگە يانە يۈگۈردى،
ساڭا تۇزدى رەقىبلەرە تىل بېردى،
بىر غەمخارسىز غەرىب ئۆلەن زوهرەجان.
يار دەپ دۇنيانى زەۋقىندىن كېچىپ،
ھەر كىمگە تەلمۇرىپ كۆز ياشىن ساچىپ،
تاھىر دەپ ئاخىر قارە يەر قۇچۇپ،
يارىم دەپ غەرىب ئۆلەن زوهرەجان.
پادىشاھدۇر فەقىرلەرنىڭ پەناسى،
قىزىنە قەسد ئەتتى نەدۇر گۇناسى،
مەن ھەم زوهرە جاننى غەرىب ئاناسى،
ئانام دەپ زارىلەن ئۆلەن زوهرەجان.

ئانىسى سۆزىنى تامام قىلدى. ئاندىن كېيىن، پادىشاھ دۆلەت ئەركانلىرىنى يىغىپ مەسلىھەتلىشىپ، ئۇستىلارنى ھازىر قىلىپ، تاھىرنىڭ مازىرىنىڭ يېنىغا بىر خانىقا سالدۇردى. خانىقا ئېچىلغاندا چىراغلار ئورناتقۇزۇپ، نۇرغۇن قارىيلارغا ھەق بېرىپ، ئۇلارنى زوهرەنىڭ قەبرىسىنىڭ بېشىدا قۇرئان ئوقۇتتى. پادىشاھ قىزىنىڭ دەپنە ئىشلىرىنى تۈگىتىپ قايتتى.

ئەمدى سۆزنى لەشكەر بېشى قارا باھادىردىن ئاڭلايلى. قارا باھادىر توي تەييارلىقىنى پۈتتۈرۈشكە تۇتۇش قىلىپ، ئۆزىدە بار دۇنيانى سەرپ قىلدى. يەنە دوستلىرىدىن ئالتە مىڭ تۇمەن پۇل قەرز ئېلىپ تۈيلۇقلارنى تەييارلاپ بولغاندا، بۇ خەۋەرنى ئىشتىپ، يىغلاپ، مەيدىسىگە تاش ئۇرغان ھالدا بېرىپ، تاھىر بىلەن زوهرەنىڭ ھەر بىرىنىڭ بىر مازارىدا ياتقانلىقىنى، ھەر مازارنىڭ ئۈستىدىن بىردىن گۈل

* ئەسلى ئېكستتە بۇ مىسرانىڭ قاپىيداش بولغان ئىككى مىسرا كەم.

ئۇنۇپ چىققانلىقى ۋە ئۆزىنارا چىرمىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆردى. قارا باھادىر بۇنى كۆرۈپ، شۇ قەدەر خىجالەتچىلىك ھېس قىلىپ، ئۆزۈ ئۆزىگە: «ھەي قارا باھادىر، بۇ ئىككىسى ئاشقىلىقنىڭ ساداقىتىنى نامايان قىپتۇ. سەنمۇ ئاشىقلىق ھەققىدە لاپ ئاتقانغۇ» دەپ، زوھرەنىڭ قەبرىسىنىڭ ئۈستىگە خەنجىرنى تىكىگە قويۇپ، ئۆزىنى خەنجىر ئۈستىگە. تاشلىماقچى بولۇپ، ئۇچ قېتىم ئۇرۇنۇپ كۆرگەن بولسىمۇ يۈرىكى چىدىمىدى. شۇ يەردە بىر مۇيسىپىت ئادەم بار ئىدى. ئۇ: «ئەي قارا باھادىر، سەن ئاشىقلارغا بىر ساۋاب راھەت كۆرسەتمەكچى. ئۇلار بىر-بىرىگە جانلىرىنى پىدا قىلىدى. سەن ئۆزۈڭنى ئاشىق ساناپ يۈرەتتىڭ. باركاللا، سېنىڭ جېنىڭ شۇنچە شېرىن ئىكەن» دېدى. قارا باھادىر ئۇنىڭ مەسخىرىسىگە چىدىمايى، كۆزىنى يۇمۇپ ئۆزىنى خەنجىر ئۈستىگە تاشلاپ جان بەردى. ئۇ ئۆلۈشتىن ئىلگىرى. «مەن ئۆلسەم، مېنى تاھىر بىلەن زوھرەنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇڭلار» دەپ ۋەسىيەت قالدۇرغاچقا، ئۇنى ئىككى پاك ئاشىق قەبرىلىرىنىڭ ئارىسىغا دەپنە قىلىدى. خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن قارا باھادىرنىڭ قەبرىسى ئۈستىدىن بىر تۇپ چېقىر تىكەن ئۇنۇپ چىقىپ، تاھىر بىلەن زوھرەنىڭ قەبرىسىدىن ئۇنۇپ چىققان گۈللەرگە تېگىپ، ئۇ گۈللەرگە شۇقەدەر زەخمەت يەتكۈزدىكى، ئۇلارنىڭ بەرگىلىرى پارە-پارە بولۇپ كەتتى. زوھرە قىزنىڭ روھى بۇ قارانىڭ قەبرىسىنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلغانلىقتىن نارازى بولدى. باباخان كېچىسى ئۇخلاۋاتقاندا، زوھرە قىز ئۇنىڭ چۈشىگە كىرىپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

بىزگە زالىم، ئەلگە مېھرىبان شاھىم،
دۇنيادە زۇلمۈڭغە دۇچار ئەيلەدىڭ.
مەن ساڭا نە قىلدىم، نەدۇر گۇناھىم،
قىزىڭنى ئۆزىگە ئەغيار ئەيلەدىڭ.
بۇ دۇنيادىن ئۇ دۇنياغە ئاتلدىم،
قۇۋاندىم زۇلمۈڭدىن قالدىم قۇتۇلدىم،
فەلەك بىرلەن قىمار ئويناپ ئۇتلدىم،
يەنە مېنىڭ جانىم ئازاد ئەيلەدىڭ.
قەھر ئېتىپ ياردىن ئايىردىڭ ياردىن،
ئۇستۈمىزە قۇردىڭ ئۆلۈم بازاردىن،
كۆرگەزمەدىڭ بىر بىرەۋنىڭ دىدارىن،
يەنە بىزنى ئارزۇ دىدار ئەيلەدىڭ.

ئوتلار سالدىڭ قەبر ئويىنە-سارايە،
مەرھەم ئىلە رەقىب قويان يارايە،
ئول دۇنيادە چوماق تۇشدى ئارايە،
يەنە ئارە يەردە مەزار ئەيلەدىڭ.
ئاتام دەپ ئۆپىدىم پايى گەردىڭدىن،
ئاقدىرىپ قاۋلادىڭ ياردىم يۇردىڭدىن،
ھېچ يەردە تىنمادىم سېنىڭ دەردىڭدىن،
ئۆزىڭ ئىشرەتىڭدە قەرار ئەيلەدىڭ.
ئاندە قالدىڭ ئاشىقلارنىڭ قانىنە،
مۇندە ئوتلار سالدىڭ شېرىن جانىنە،
زوھرە دېيەر: كەلدىم ئاتام يانىنە،
ئەرمانىم يوق سۆزدىم ئىزھار ئەيلەدىم.

ئاتىسى زوھرەنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇيقۇدىن سەسكىنىپ ئويغاندى. ئۇ مۇلازىملىرىغا: «ئاتىنى تەييار قىلىڭلار!» دەپ بۇيرۇق قىلدى. مۇلازىملار ئاتىنى ھازىر قىلىدى. تاڭ ئاتتى، شاھ ۋەزىرلىرى بىلەن بىللە قەبرىستانلىققا بېرىپ قارىسا، تاھىر بىلەن زوھرەنىڭ قەبرىسىدىن بىر تۇپتىن گۈل ئۇنۇپ چىقىپ بىر بىرى بىلەن چىرمىشىپ تۇرغۇدەك، قارا باھادىرنىڭ قەبرىسىدىن بىر تۇپ چېقىر تىكەن ئۇنۇپ چىقىپ، ئۇ

گۈللەرگە زەھەر يەتكۈزۈۋاتقۇدەك. پادىشاھ دەرھال قارا باھادىرنىڭ قەبرىسىنى ئاچقۇزۇپ، ئۇنىڭ جەسىتىنى سۆرەپ باشقا بىر يەرگە ئاپىرىپ كۆمۈۋەتتى. ئاندىن، ئىككى چوڭ دالىنى ئاشقىلارنىڭ مەقبەرىلىرىگە ۋەخپە قىلدى. ئۆزى ھەق بەرىپ ئالتە يۈز قۇرئانخاننى قۇرئان ئوقۇشقا بەلگىلىدى. زوھرەنىڭ بېغىنىمۇ ۋەخپە قىلدى.

ئەمدى ماھىم قىزدىن خەۋەر ئاڭلايلى. ماھىمجان بىر كېچىسى ئۇخلاۋېتىپ، چۈشىدە بىر روھى پاكىنى (تاھىرنى كۆردى. ئۇ: «ئەي ماھىمجان، بىزنىڭ بېشىمىزغا بۇ ئىش چۈشتى» دېدى. ماھىم قىز چىقىراپ ئويغاندى. ئۇنىڭ چىرقىرىغان ئاۋازىدىن كېنىزەكلەر ئويغىنىپ، «ئەي ماھىمجان، نېمە ئىش بولدى؟» دەپ سوراشتى. ماھىمجان يىغلىغان، يۈرىكىنى پارە قىلغان ھالدا بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

قۇربان قىلاي جان سىرىم، تاپالمايمەنمۇ يارىم سېنى،
ئىشقىدە مەن بولدۇم غەرىب، تاپالمايمەنمۇ يارىم سېنى.
ئەي نازەنىن سىمىن بەدەن، جان كەتتى مۇندە قالدى تەنىم
ئەي ھېممەتى ئالى كۆھەن، تاپالمايمەنمۇ يارىم سېنى.
ھەرلەھزە قىلدىم مەن ھەۋەس، بولسام يەنە بىر ھەمنەفەس،
ئەي قادىرى فەريادرەس، تاپالمايمەنمۇ يارىم سېنى.
بىچارەئى مىسكىن بولۇپ، يۈللار باشىدە تەلمۈرۈپ،
ھەردەم يۈرەكدە ئاھ ئۇرۇپ، تاپالمايمەنمۇ يارىم سېنى.
بىر بۇلبۇلى نالانۇ زار بېرەي جەيدىم* كىردىگار،
يولىدە قالدىم ئىنتىزار تاپالمايمەنمۇ يارىم سېنى.
ئەي شەمسى ئەنۋەرۇز-زۇھا، ئەي ھادىئى نۇرى ھۇدا،
ئەي گۈلشەنى بادى سەبا، تاپالمايمەنمۇ يارىم سېنى.
ماھىم دېيەر: ئەي سەرۋ بوي، نالە قىلۇرمەن مىسلى نەي،
ئارزۇدە مەن ھۇسنۇڭ كۆرەي، تاپالمايمەنمۇ يارىم سېنى.

ماھىم قىز بېيىتنى تامام قىلدى. كېنىزەك گۈلزادە ماھىم قىزنىڭ نالىسىگە چىدىماي، ئۇنىڭدىن سوئال سوراپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

بۇ كېچە نە ۋاقىئە كەچدى باشىڭدىن،
خەبەر بەرگىل، ماھىمگۈلۈم، نە بولدى؟
قىرق كەنىزىڭ قۇربان بولسۇن باشىڭدىن،
خەبەر بەرگىل، ماھىمگۈلۈم، نە بولدى؟
ئالەم كۆيەر نالىشىڭدىن - زارىڭدىن،
ئۇچۇردىڭ بۇلبۇلى گۈلىۋزارىڭدىن،
نە خەبەر ئېيتتىڭ سەۋەر يارىڭدىن،
خەبەر بەرگىل، ماھىمگۈلۈم، نە بولدى؟
يا ئەۋھال كۆردىڭمۇ تاھىر ئۆلدىمۇ،
يا سارغارىپ گۈلدەي يۈزى سۇلدىمۇ،
ياكى ئاجىز كۆڭلۈڭ مەندىن قالدىمۇ،
خەبەر بەرگىل، ماھىمگۈلۈم، نە بولدى؟
شۇم ئايرالىق ئېلى ھەريان ئۇسۇپدۇر،
ياكى ئاندىن غەم - قايغۇسى باسپدۇر،
ئاھۇ نالەڭ قارا باغرىم كېسىپدۇر،
خەبەر بەرگىل، ماھىمگۈلۈم، نە بولدى؟
قايغۇ - غەمدىن ئۆزۈڭ بىزار ئەيلەگىل،
كەنىزلەرگە كۈلۈپ گۈفتار ئەيلەگىل،
گۈلزادەغە سۆزىڭ ئىزھار ئەيلەگىل،
خەبەر بەرگىل، ماھىمگۈلۈم، نە بولدى؟

* ئەسلى تېكىستە «جەيتىم» يېزىلغان.

گۈلزادىگە ماھىم قىز جاۋاب بەردى. ئۇنىڭ جاۋابى مۇنداق:

ياتاردىم گۈلزادە بىر ئەھۋال كۆردۈم،
ئاشقلار كۆزىمە ئەيان كۆرۈندى.
يارىلدى يۈرەكتىم سەسكەنىپ تۇردىم،
كۆزىمە بىر رۇھى رەۋان كۆرۈندى.
تاھىرىم كۆرمىشەم سەھەرىنىڭ چاغى،
دار ئاستىدە كۆردىم بويىنىدە باغى،
ماھىمجان دەپ يىغلار باغرىدە داغى،
ئاشقلارە ئاخىر زەمان كۆرۈندى.
زوھرە قىز دېدىلەر بىرپەرى پەيكەر،
قارا كەيمىش ئۆز بويىنە بەرابەر،

كىزەنۇر باغرىنىڭ قولىدە خەنجەر،
تاھىر دەپ كۆزلەرى گىريان كۆرۈندى.
تاھىر دەپ يىغلاشۇر يۈرت ئوغلى چەندان،
مەگەر تاھىر ئۆلمىش يا جايى زىندان،
جەللادلار چەرخ ئۇرۇپ چەرخ ئۇرارھەريان،
ئاشقلار ئۇستىدە تۇمان كۆرىندى.
ماھىم دېيەر: زوھرە جانى كۆرمىشەم،
پەريشان ھالىدىن خەبەر سورمىشەم،
دېدى ئۆز باغرىمە خەنجەر ئۇرمىشەم،
يۈرەكدە ـ باغرىدە قانلار كۆرۈندى.

ماھىم قىز جاۋابىنى بېرىپ بولۇپ، يەنە: «ئەي گۈلزادىخان، بۇگۈن كېچە بىلەن ئۇچ ئاخشام بولدى، چۈشۈمگە بىر روھى پاك (تاھىر) كىرىۋاتىدۇ. ئۇ زۇلۇم ئاستىدا تۇرغانىدەك كۆرۈندى. ئۇ يېنىمغا كېلىپ، بويىنىنى تولغاپ: ‹بېشىمىزغا ئىش كەلدى، تېز كەلگىن.› دەپ ئۇخلاتمىدى» دېدى ۋە كېنىزەكلىرىگە: «خەزىنىدە بار پۇلۇمنى ساندۇقـلارغا قاچىلاپ، يۈل تەييارلىقىنى قىلىڭلار،» دەپ بۇيرۇق قىلدى. ئاندىن بىر يولباشچى تېپىپ، نۇرغۇن ئات ـ ئۇلاغ بىلەن يولغا ئاتلاندى. بۇ خەۋەر ئادىل شاھقا يەتتى. ئۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ھامان ۋەزىرلىرى بىلەن ئاتلىنىپ ماھىمجانىڭ ئالدىغا كېلىپ، «ئەي قىزىم، ئايال تائىپىسىگە سەپەرچى بولۇش يارىشمايدۇ» دەپ، بىر بېيىت ئوقۇدى، ماھىم قىزىم جاۋاپ بەردى:

ئادىل شاھ:
ئۆلگەنىڭ ئىزىدە ئۆلمەك بولۇرمۇ،
مېھرىبانىم سەۋەر قىزىم قايىت ئەمدى.
تاتار كەتكەن قايتىپ كەلمەك بولۇرمۇ،
كۆڭلۈم قۇشى كۆرەر كۆزۈم قايىت ئەمدى.
ماھىم:
ئادىل بابام ماڭا رۇخسەت بەرگەيسىز،
بارىپ تاھىرنىمنى كۆرمەسەم بولماس،
كەئۇبەم سىزۇ قىبلە بىلە يۈرگەيسىز،
باشىم ئول دۇگانە ئۇرماسەم بولماس.
ئادىل شاھ:
كۆزىنگە كۆرۈنگەن ئول روھى پاكدۇر،
زوھرەجان يانىدە تۇپراقدۇر خاكدۇر،

يۈللار كۆپ ئىراقدۇر كۆرمەكلىك يۈقدۇر،
ماھىمجانىم سەۋەر قىزىم قايىت ئەمدى.
ماھىم:
ئايىم تۇتۇلۇپدۇر، كۈنەم ياشىپدۇر،
ئايرالىق دەردىدىن ئەقلىم چاشىپدۇر،
تاھىرنى باشىنە نە ئىش تۇشۇپدۇر،
ئانىڭ قوللۇغىنىدە تۇرماسام بولماس.
ئادىل شاھ:
تاھىر نابۇد بولمىش شاھنى قەھرىنىدە،
ئەژدەرىڭ ئاغزىنىدە، يىلان زەھرىنىدە،
ساڭا ھەمدەم كۆپدۇر بەغداد شەھرىنىدە،
مېھرىبانىم ماھىمجانىم قايىت ئەمدى.
ماھىم:

بۇيله سۆزلەر قۇرمه بابا تىللەردە،
جانىم چىقىپ لاشىم قالسۇن چۆللەردە،
سۆيەكلەرىم نىشان بولسۇن ئەللەردە،
تاھىر دەپ بۇ يىرلدە ئۆلمەسەم بولماس.

ئادىل شاھ:

يۇردىڭ شاھى مەنەم ئالەمغە خانەم،
كېتۇرمەن تاھىرى ھۇكمى رەۋانىم،
كەل، قايىت يولۇڭدىن باشڭا دۆنەم،
كۆرەر كۆزىم سەۋەر قوزىم قايىت ئەمدى.

ماھىم:

بەغدادده بىر كىمسه ئېشتمەس سۆزىم،
ياردىن ئايىرى زەئىفەراندۇرگۇل يۇزىم،
جەسەدىم كۇل بولسۇن، كۆر بولسۇن كۆزىم،
مەن ھەم ئالاركەمىن بولماسام بولماس.

ئادىل شاھ:

ئادىل شاھ دەر: تۇتغىل مېنى سۆزىمنى،
سېنىڭ ئۇچۇن بەرباد بېرەم ئۆزىمنى،
قوزىم تاتار ساری تۇتما يۇزىڭنى،
يۇرگىل بەغداد ساری، قوزىم قايىت ئەمدى.

ماھىم:

ماھىم دېيەر: يار ئېشتسۇن نالىشىم،
يارىم نە كۇلفەندە غافىلدۇر باشىم،
كۆرەر كۆزىم مېھربانىم يىرلداشىم،
ھاللاردىن خەبەر ئالماسام بولماس.

ماھىم قىز سۆزىنى تۇگەتكەن زامان، كۇنچىقىش تەرەپتىن بىر توزان پەيدا بولدى. قارىسا بىر چوڭ كارۋان كېلىۋاتقانىكەن. ماھىم قىز كارۋانىڭ ئالدىدىن چىقىپ، كارۋان بېشىغا سالام بەردى. كارۋان بېشى ئۇنىڭ سالامىنى ئېلىڭ ئالدى ۋە «ئەي ئاي يۇزلۇك، نېمە ئىشىڭ بار؟» دېدى. ماھىم قىز يىغلىغان ھالدا كارۋان بېشىدىن خەۋەر سوراپ، بۇ بېيتنى ئوقۇدى:

خەبەر بەر كارۋانلار قايدىن كېلۇرسىز؟
مېنى چوخ يەرلەردىن خەبەردار ئەيلە.
خەبەر سورسام تاھىردىن بىلۇرسىز؟
خەزان ئۇرگەن كۆڭلۇم لالەزار ئەيلە.
چوخ ھەيران ئولمىشەم بىر يار ئىشقىندە،
سەرگەردانەم رەقىبلەرنى رەشكىندە،
نەچۇك خەبەر باردۇر زوھرەم كوشكىندە،
ماڭا راست سۆزلەرىڭ ئىختىيار ئەيلە.
يارىم كەتتى مۇندە قالدىم سەرگەردان،
كۆڭلۇم ئارزۇ ئەيلەپ كۆزلەرىم گىريان،

ماھىم قىز سۆزىنى تامام قىلدى. كارۋان بېشى ماھىم قىزغا بۇ بېيىت بىلەن جاۋاب بەردى:

بىزنى سورساڭ شەھرى تاتار يۇرتىندىن،
كارۋانلارىم ئەزمى سەيران ئەيلەدى.
قىرق كۇن بولدى ئايرالماڭ دەردىندىن،
بارچەلەرىمىز ئەقلىن ھەيران ئەيلەدى.

شىرىن جانىم قىلام جانىڭا قۇربان،
مېنى بۇ سۆزلەرىم ئېتىبار ئەيلە.
راستىڭ سۆزلە خەبەر ئالسام ئۆزىڭدىن،
ئايلا نۇرمەن يارىم كۆرەن كۆزىڭدىن،
ياخۇشنۇد ئەيلەگىل شىرىن سۆزىڭدىن،
ياكى ئاندىن بەتەر بەقەرار ئەيلە.
تاھىرىم* كەتتى بەغداد يۇردىندىن،
كۆزلەرىمغە سۇرسەم پاي گەردىڭدىن،
ماھىم ئۆلسە كېرەك ئانىڭ دەردىندىن،
يا ئۆلدى دېگەيسەن ياكى بار ئەيلە.

زوھرەجان دېيەرلەر باباخان قىزى،
پەرىشان كاكۇللى پەرىزاد ئۆزى،
زەرباب كەيەن توتى قىرمىزى،
كۆرگەنلەرىڭ كۆزىن گىريان ئەيلەدى.

* ئەسلى تېكىستە «زوھرەم» يېزىلغان.

زوهره ئاتلىغ نازەنىن قىز بار ئىدى،
باهىر ئوغلى تاهىر ئىتتىزار ئىدى،
بىر بىرەۋنىڭ دىدارىدىنە زار ئىدى،
بىر ئاز مەھەل بەزم دەۋران ئەيلەدى.
غەزەب ئەيلەپ شاه تاهىرى ئۆلتۈردى،
ئۆلىمەس بۇرۇن ساڭا سەلام گۆندەردى،
ئول كۈن خەراب بولدى تاتارنىڭ يۇردى،
يۇرت ئوغلى تاهىر دەپ ئەفغان ئەيلەدى.
توققۇز كۈن زوهرەجان چىقدى مەيدانە،
جەيرەن كەبى چىرلاپ كەتتى ھەريانە،

ۋاي تاهىر دەپ خەنجەر چېكىپ بۇ جانە،
يار يىرلىنده باشىن قۇربان ئەيلەدى.
مۇدام يىغلار ئۆزىن ئۆلۈمغە چاغلاپ،
بىر كۈن جانى دوزدى ئۆزىن پىچاقلاپ،
شەھىد بولدى ياريڭ قەبرىن قۇچاقلاپ،
ئىكەۋىن بىر يەردە پىنهان ئەيلەدى.
چوخ كارۋان باشىم مەھجۇردۇر ئاتىم،
ئاشىقلار مەقسەدى مېنى مۇرادىم،
تاهىر تىرىكلىكى مېنىڭ ھەياتىم،
ماهىم كۆرسەم دېيۇپ ئەرمان ئەيلەدى.

كارۋان بېشى يەنە: «ئەي ماهىمجان، تاهىر ئاتلىق بىر يىگىت بار بولۇپ، ئاتىسى ۋەزىر ئەزەم ئىدى، ئۇ ئۆزى ۋەزىرزادە ئىدى. بۇ تاهىر باباخانىڭ قىزى زوھرەجانغە ئاشىق بولىدى. زوهرەجان گۈزەللىك بابىدا جاهانغا باراۋەر ئىدى. تاهىر باغ دادىدىن قايتىپ كېلىپ زوهرە جانغە قوشۇلۇپ، باغ ئىچىدە سەيلى قىلىپ يۈرگەندە، بىر كۆيدۈرگە باباخانىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇلارنىڭ يامان گېپىنى قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بابا خان تاهىرنى ئۆلتۈردى. زوهرە قىزمۇ تاهىرنىڭ قەبرىسى يېنىدا، يۇرىكىگە خەنجەر ئۇرۇپ، «تاهىر!» دەپ جان بەردى. خالايىقلار بۇ پاراكەندىچىلىكنى كۆرۈپ، شەھەردە تۇرمايمىز دەپ، ھەربىرى بېشىنى ئېلىپ قېچىپ كەتتى. شاهىتىن بۇنچە زۇلۇم كەلسە، ۋىلايەت خاراب بولىدۇ دەپ، بىزمۇ بۇ تەرەپكە كەلدۇق دېدى. ماهىم قىز بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

يۇرەكدە يۇز مىڭ دەردىم، مەن نەچۈك دەرمان ئەيلەيىن،
تەڭرى ئىشگە تەن بەردىم، ئەرمان يۇز ئەرمان ئەيلەيىن.
مەن ھەم تۆكەرمەن قانمى، ئىستەپ تاپمان نىشانمى،
يار ئۇچۇن شىرىن جانمى مەرۋار جانان ئەيلەيىن.
يېتۈشدى ئەجەل لەشكەرى، مەن نەيلەيىن سېمۇ زەرى،
سىنەمغە ئوروپ خەنجەرى، قارە باغرىم قان ئەيلەيىن.
بارسام يارىم ياتان يەرە، سىنەمغە سالۇرمەن يارە،
قوشۇلۇپ زوهرە تاهىرە مەنەم چوخ دەۋران ئەيلەيىن.
يار ئېشىتسۇن قىغانمىنى، تەرك ئەتتىم خانمانمىنى،
ئەزىز شىرىن جانمىنى يارىمغە مېھمان ئەيلەيىن.
ماهىم دېيەر ئىشق ئالىندىن سەيرا يۇرمەن يار گۈلىندىن،
مەنەم ئاشىقلار يىرلىندىن باشىمنى قۇربان ئەيلەيىن.

ماهىمجان سۆزىنى تامام قىلىپ، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالماقچى بولدى. شۇ چاغدا شەھرىجان يېتىپ كېلىپ ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ، «ئەگەر ئامال قىلىمسىڭىز ماهىم قىز ئۆزى

نى ئۆلتۈرۈڭالماقچى بولۇڭاتىدۇ.» دەپ شاھقا چاپارمەن ئەۋەتتى. شاھ ماھىم قىزغا: «ئۇچ كۈن توختاپ تۇرسۇن، لەشكەر يىغىپ بىللە بارايلى» دېگەن خەۋەرنى ئەۋەتتى. ماھىم قىز ئائىلاج سەۋرى قىلىپ تۇردى. شاھ: «ھەرقايسى جايلاردىكى لەشكەرلەر يىغىلسۇن!» دەپ ھەر تەرەپكە پەرمان چۈشۈردى. شۇنچەر لەشكە يىغىلدىكى لەشكەر سانى توقسەن ئىككى مىڭ، باققال ۋە گەزىمە سودىگەرلىرى قوشۇلۇپ، جەمئي يۈز مىڭ باتۇر شاھ بارگاھى ئەتراپىغا توپلاندى. لەشكەر بېشى ئابدۇللاھەدخان شاھقا باش ئېگىپ سالام قىلىپ، «ئەي جاھان ئىگىسى شاھ، خۇدايىم دۆلەت سائادىتىڭىزنى پۈتكۈزسۇن، ئۆكسۈتمىسۇن، شاھلىقىڭىز مۇستەھكەم بولسۇن. مەن خىزمەتكارىڭىزغا نېمە بۇيرۇدىڭىز بارمىكىن؟» دېدى. شاھ ئۇنىڭغا: «ئەتە ئەتىگەندە، ئاتلىنىش دۇمبىقىنى چېلىپ، لەشكەرلەرنى شەرق تەرەپكە باشلاپ ماڭغىن» دەپ بۇيرۇق چۈشۈردى. ئۇ باش ئېگىپ سالام قىلدى. لەشكەر بېشى لەشكەرلەرنى باشلاپ ماڭدى. شاھ ماھىم قىزنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە لەشكەرلەرنىڭ كەينىدىن يۈرۈپ كەتتى. ئۇلار ئاز ۋاقىتتىلا جۇرجان شەھرىگە يېتىپ كەلدى. جۇرجان شەھرىنىڭ ۋالىيسى كىرامخان دەپ ئاتىلاتتى. كىرامخان مويسىپىت سەردار بىلەن قەمەرۇززەماننى لەشكەر بېشى قىلغان، يەنى بىرىنى ئوڭ قول ۋەزىر، يەنە بىرىنى سول قول ۋەزىر قىلغانىدى. ئادىل شاھ جۇرجان شەھرىگە يېتىپ كېلىپ قىزىلاشقاندا، كىرامخان مويسىپىت سەردارنى كېلىڭاتقان لەشكەرنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇپ كېلىشكە ئەۋەتتى. مويسىپىت سەردار ئەھۋالنى ئۇقۇپ، كىرامخانغا خەۋەر يەتكۈزدى. كىرامخان: «ئۇنداق بولسا، ئادىل شاھ ئاشقىلارنىڭ قىساسىنى ئالغىلى كېتىڭاتقان بولسا، سەنمۇ لەشكەرلىرىڭنى يىغىپ بىللە بارغىن.» دەپ پەرمان قىلدى. مويسىپىت سەردار ئادىل شاھقا: «بىر كۈن توختاپ تۇرسىلا، مەندە ئوتتۇزمىڭ لەشكەر بار. ئۇلارنى يىغاي، بىللە ئاتلىنايلى» دېدى. ئادىل شاھ ئۇنىڭ تەكلىپىنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلدى. مويسىپىت سەردار لەشكەرلىرىنى يىغىپ، بىر بەيىت ئوقۇدى:

تاھىرىم قەتل ئولمىش تاتار ئېلىندە،
يۈرۈڭ بەگلەر ساڭاشماغە كېتەلى.
باشىم قۇربان ئولمىش ئانى يېلىندە،
يۈرۈڭ بەگلەر ساڭاشماغە كېتەلى.
يۈزمىڭ لەشكەرىم بار مەردلەرنىڭ مەردى،
بەشەنىڭ پەلەڭى، داغلارنىڭ قۇردى،
مېنىڭ قىيامەتلىغ ئول ئوغلۇم ئېردى،
يۈرۈڭ بەگلەر ساڭاشماغە كېتەلى.
ئاغزى قانلى ئاچ قۇرتلارىم بۇيۇرمەن،
باباخان باشىنە نە ئىش قايىرمەن،
ئاتا-ئوغۇل، ئانا قىزدىن ئايىرمەن
يۈرۈڭ بەگلەر ساڭاشماغە كېتەلى.

قەھر ئېتىپ غەنىمدىن قانلار تۆكەرمەن،
مۇلكىن خەراب ئېتىپ شەھرىن ياقارمەن،
تۇتۇپ باباخانى دارە چېكەرمەن،
يۈرۈڭ بەگلەر ساڭاشماغە كېتەلى.
ئاشقىلارە سىتەم قىلمىش باباخان،
تاھىرىم دەپ يىغلاپ ئۆلمىش زوھرەجان،
ئۆلتۈرمەسەم مەندە قالۇر يۈز ئەرمان،
يۈرۈڭ بەگلەر ساڭاشماغە كېتەلى.
مۇيسەفىد دەر: ئەگەر جان بولسا تەندە،
قىيامەت نامۇسىن قويماسمەن ئاندە،
ئىستەپ تاپەم ئەگەر قاچسا ھەر قەندە،
يۈرۈڭ بەگلەر ساڭاشماغە كېتەلى.

مۇيسىپەت سەردار بەيتتىنى ئوقۇپ بولۇپ، ئادىل شاھقا قوشۇلۇپ يولغا راۋان بولدى. ئۇلار ئون توققۇز كۈندە تاتار شەھرىگە يېتىپ كېلىپ، زوھرە قىزنىڭ باغ مەيدان دېگەن بېغىنىڭ سىرتىنى قورشاپ جايلاشتى. ماھىم قىز كېنىزەكلىرى بىلەن زوھرە قىزنىڭ قەسرىگە كىرىپ، ئۇيۇ سەرامجانلىرىنى ئەپچىقتۇرۇپ، قەسرىنى تازىلىتىپ، ئاندىن ئۇ قەسرىگە ئورۇنلاشتى. باغنىڭ قاراۋۇللىرى باباخاننىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا: «ئەي باباخان، ساڭا ئۇلۇم يېقىنلاشتى. چۈنكى بۇ يەرگە ناھايىتى كۈچ لەشكەر كېلىپ چۈشتى. ئۇلارنىڭ سانى چۈمۈلە-چېكەتكىدىنمۇ كۆپ بولۇپ، ھېسابىنى ئېلىش مۇمكىن ئەمەس» دەپ خەۋەر يەتكۈزۈشتى. ئادىل شاھ ۋەزىرىنى ئۇلارنىڭ خەلق ياكى يېغا ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپ كېلىشكە ئەۋەتتى. ۋەزىر ئادىل شاھ ھۇزۇرىغا كىرىپ، ئۇچ يەردە تەزىم قىلىپ يەر سۆيۈپ: «ئەي شاھ، مېنى باباخان سىز جانابىي ئالىيلىرىنىڭ ئالدىغا: ‹ئادىل شاھ كۆپ جاپا چېكىپ بۇ شەھەرگە كېلىپ مۇبارەك ھىممەتلىرىنى كۆرسىتىپتۇ. ئادىل شاھنىڭ قانداق خىزمەت ۋە پەرمانى بولسا ئىزھار قىلسۇن› دەپ ئەۋەتتى» دېدى. ئادىل شاھ ئۇنىڭغا: «ھەي ۋەزىر، شۇنى بىلگىن ۋە ئاگاھ بولغىنكى، ھېنىڭ تاھىر ئاتلىق بىر ئوغلۇم بۇندىن ئۇچ ئاي ئىلگىرى تاتار شەھرىگە كېلىپ، مەشۇقى زوھرە قىزغا ئېرىشكەن ئىدى. ئەمما باباخان تاھىرنى ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ. ماڭا باباخاننىڭ قېنى كېرەك» دېدى. باباخان ئادىل شاھتىن ئۇچ كۈنلۈك مۆھلەت ئالدى. ئۇچ كۈندىن كېيىن، لەشكەرلىرى بىلەن جەڭ مەيدانىغا چىقتى. ئىككى تەرەپنىڭ جەڭ دۇمبىقى چېلىنىدى. مۇيسىپەت سەردار لەشكەرلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ تۇردى. باباخانمۇ لەشكەرلىرىنى سەپ تارتىقۇزدى. شۇ چاغدا، ئادىل شاھ: «جەڭدە باباخاننى تىرىك تۇتۇڭلار!» دەپ يارلىق چۈشۈرۈپ، ئۇڭ، سول تەرەپلىرىدىكى لەشكەرلىرىگە ئۇرۇش باشلاش بۇيرۇقىنى بەردى. ئىككى تەرەپنىڭ لەشكەرلىرى بىر بىرىگە كىرىشىپ كەتتى. ئاتلارنىڭ ئايىغىدىن چىققان چاڭ-توزان ئاسمان-زېمىننى قاپلىدى. پالۋانلار ئاچ بۆرىلەردەك نەرە تارتىپ، بىر بىرىنى قىرىشقا باشلىدى. مويسىپەت سەردار باباخاننىڭ تۇغىنى كۆزلەپ بېرىپ، ئۇنىڭ تۇغى بىلەن تۇغچىسىغا قىلىچ ئۇردى. باباخاننىڭ لەشكەرلىرى تۇغلىرىنىڭ يېقىلغانلىقىنى كۆرۈپ، قېچىشقا يۈزلەندى. باباخانغا ئاللانىڭ ئىرادىسىگە باقماي بولمىدى. شۇ چاغدا، مويسىپەت سەردار كېلىپ، باباخانغا سالما تاشلاپ، ئۇنى ئات ئۈستىدىن كۈچ بىلەن تارتىپ چۈشۈرۈپ، ئاتقا سۆرىتىپ ئېلىپ كەتتى. شۇ چاغدا، ھەزرىتى ئىيسا ئەلەيھىسسالام بىلەن خىزر ئەلەيھىسسالام زوھرە بىلەن تاھىرنىڭ مازارلىرىغا قاراپ: «ئەي ئەۋلادلىرىم، بۈگۈن سىزلەرنىڭ تۇي-تاماشايىڭلاردۇر. ئورنىڭلاردىن تۇرۇڭلار» دەپ غايىپ بولدى. ئىككى ئاشىق باباخاننىڭ مەغلۇبىيىتىنى تاماشا قىلدى. مويسىپەت سەردار باباخاننى سالما بىلەن سۆرىگىنىچە ئادىل شاھ ھۇزۇرىغا ئېلىپ كەلدى. ئادىل شاھ: «بۇ پالاكەتنى ئاشىقلارنىڭ يېنىغا ئېلىپ بېرىڭلار، ئۇلار بۇنىڭ گۇناھىدىن كەچسە مەيلى، بولمىسا ئۆلتۈرۈمىز» دېدى. مويسىپەت سەردار باباخاننى سۆرەپ، بېشىغا قامچىلىغىنىچە زوھرەجاننىڭ قېشىغا ئېلىپ باردى. باباخان يالۋۇرۇپ، بۇ بەيتتىنى ئوقۇدى:

تەسلىممەن تەڭرى ئىشىنە، كەلدىم زوھرە جانىم ساڭا،
شۇم فەلەكنى گەردىشنە، كەلدىم زوھرە جانىم ساڭا.
غەربىيەم باغرىم پارەدۇر، سىنەمدە بىتىمەس يارەدۇر،
ئۇزرىم كۆپ يۈزىم قارەدۇر، كەلدىم زوھرە جانىم ساڭا.
باھىر ئوغلى ۋەزىرزادە، قەھر ئەتتىم ئاقدى دەريادە،
سەن ئۆلتۈرۈر بىر جەللادە، كەلدىم زوھرەجانىم ساڭا.
مويسەفىد دېيەر بىر سەردار، مەن بولمىشەم ئاڭا دۇچار،
قىلۇر جانىم تەندىن بىزار، كەلدىم زوھرە جانىم ساڭا.
تېغى قاتىللار بېلىندە، جەللادلەرى ساغ-سولىندە،
قويما مويسەفىد قولىندە، كەلدىم زوھرە جانىم ساڭا.
باباخان دەر ئول كۈن شاھەم، بۈگۈن ئالدىڭدە گەدايەم،
ئاجۇ تەختىمدىن جۇدايەم، كەلدىم زوھرە جانىم ساڭا.

زوھرەجانىڭ يادىغا ئاتىسىدىن كۆرگەن زۇلۇم چۈشتى. ئۇ يىلاندەك تولغىنىپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

ياشلىگىدىن نەچۈك ئىشلار قايىردىڭ،
نەكۈن سالدىڭ ئاشقلارنىڭ باشىنە.
يارىم مەندىن، مېنى ياردىن ئايىردىڭ،
رەھم ئېتمەدىڭ كۆزدىن ئاقغان ياشىنە.
يۈرت شاھى سەن ئىدىڭ، مەن شاھ قىزى،
يالغۇز فەرزەندىڭكىم نەيلەدىڭ بىزى،
يارادان قازىدۇر ھەقلەرى ئۆزى،
سېنى رەۋا كۆردى سەنگسار داشىنە.

كۆزدە ياشىم قۇلزۇم دەريا ئەيلەدىڭ،
ئاجىز بولدىڭ، ئۆزىڭ گۇمراھ ئەيلەدىڭ
قايغۇغە غەرق ئىدۇپ ھەمراھ ئەيلەدىڭ،
قارە بەھادىرىڭ كۆڭۈل خۇشىنە.
زوھرە دېيەر: يار ئېشىتسۇن بۇ سۆزۈم،
بۇ سەبەبلى زەئفەراندۇر گۈل يۈزۈم.
جانىن قەبز ئەيلەسۇن كۆر بولسۇن كۆزۈم
يارىڭ ئىلتىسەڭ ئادىل شاھنى يانىنە.

ئەلقىسسە، زوھرە بەيىتنى تامام قىلدى. مويسىپىت سەردار باباخاننى سۆرەپ يەنە ئادىل شاھنىڭ يېنىغا ئېلىپ باردى ۋە: «ئەي شاھىم، زوھرەجان ئۇنى ئۆلۈمگە بۇيرۇدى» دېدى. ئادىل شاھ جاللاتقا بۇيرۇق چۈشۈردى. باباخان يەر سۆيۈپ تۇرۇپ «ئەي شاھ، بىر ئەرزىم بار. مەن تاھىرنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۆزۈمنى ئېيتاي» دېدى. ئادىل شاھ ئىجازەت بەردى. باباخان تاھىرنىڭ يېنىغا بېرىپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

تاھىر قوزىم، ئېشىت ساڭا ئەرزىم بار،
بەندە مەن باشىمنى ئازاد ئەيلەگىل.
باشىڭ ئالدىم، باشىڭ بېرمە قەرزىم بار،
ئۆتكىل گۇناھىمى ئازاد ئەيلەگىل.
مەرد ئوغلىسەن، مەرددىن بولان مەردانە،
قىساسىم دېپ تولغانماغىل ھەر يانە،
دەڭ بولماغىل مېنى كەبى نادانە،

بەندى باشىم مېنى ئازاد ئەيلەگىل.
ئاشقلارە ھەر چەند بولسام گۇنەھكار،
ياماىلىق قىلغانغە ياخشىلىق دەركار،
ئۆتكىل گۇناھىمى ئۆلتۈرمە زىنھار،
كەل ئوغلۇم سەن مېنى ئازاد ئەيلەگىل.
زوھرە ئۆتەن كۈنىن سالدى يادىنە،
مېنى ياقار ئول سىتەمنى ئودىنە،

رەۋا كۆرمە مېنى ئەجەل بادىنە،
سەن مېنىڭ باشىمنى ئازاد ئەيلەگىل.
كەل ئوغلۇم سەن مېنى ئازاد ئەيلەگىل.
ئاياقىڭغە باشىن قويۇپ باباخان،
زوھرەجامم مايىل ئېرمىش بۇ قانە،
قاشىڭدە ئەرز ئايتتىم يېڭىلاشىپ چەندان،
جەللاد خەنجەرىن چېكىپ ھەريانە،
تەۋبە قىلدىم ئۆتەن ئىشە پۇشەيمان،
بىرلەھزەدە تالان سالۇر بۇ جانە،
كەل قوزۇم سەن مېنى ئازاد ئەيلەگىل.

باباخان تاھىرنىڭ ئايىغىغا بېشىنى قويۇپ كۆپ يىغلىدى. تاھىرنىڭ ئۇنىڭ يىغىسىغا رەھمى كېلىپ باباخاننىڭ بېشىنى يەردىن كۆتۈرۈپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

شاھ باشىڭ كۆتەر يەردىن، كەل زوھرەجانە كىدەلى،
زولفى سۇنبۇل تونى زەردىن زەر زەرەفشانە كىدەلى.
ئاق يۈزىنە زۇلفىن دۆكەن، ھەيران كەمىن ئويناپ بۆكەن.
ئۆزدىن قانلى ياشىن دۆكەن ئول چەشمى گىريانە كىدەلى.
ئۇشبۇ ئىلەن دۇنيا فانى ھېچكىمگە بەرمەس فىغانى،
سۇرمەگە زەۋق سەفانى، يۇر زوھرەجانە كىدەلى.
خەزان ئۇران گۇلدەي سۇلان، يانىپ ـ يېشىپ كەباب بولان،
ئىشق خەنجەرىن جانە چالان، يۇر زوھرەجانە كىدەلى.
يارە قۇربان بۇ شىرىن جان، سەن كۆپ چېكمە ئاھۇ ئەفغان.
تاھىر ئايدار: ئەي باباخان، يۇر زوھرە قىزە كىدەلى.

تاھىر بەيىتنى ئوقۇپ بولۇپ، باباخاننى ئېلىپ زوھرە قىزنىڭ يېنىغا باردى. تاھىر زوھرەگە: «ئەي زوھرەجان، ئاتاڭنىڭ گۇناھىنى كەچۈرەيلى» دېدى. زوھرە قىز: «سەن كەچۈرسەڭ، مەنمۇ كەچۈرىمەن» دېدى. ئۇلار باباخاننىڭ گۇناھىنى كەچۈردى. ئاندىن كېيىن، ئادىل شاھ ماھىمجاننى تاھىرغا نىكاھلاپ بەردى. ئاشقلار مۇرادىغا يېتىشتى. ئادىل شاھ باباخاننى يەنە ئۆز ۋىلايىتىگە سۇلتان قىلىپ، ئۆزى ۋىلايىتىگە قايتىدىغان بولدى. ماھىم قىز ئاتىسىغا: «ئەي قىبلىگاھىم، مەن بۇ ۋىلايەتتە بولىدىغان بولدۇم. بۇ ئاللانىڭ ئىشى» دەپ بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

كەتسەڭ سەن «ھۇببۇل ـ ۋەتەن،» مەن قالۇرمەن تاھىر بىلەن،
تەبدىل يوق تەكرىم ئىشىنە، ساغ بارغايسىز، قايدىڭ بابا.
تاھىرسىز ماڭا يوق راھەت، ئايرە تۇششەم يوقدۇر تاقەت،
ئەمان بارغايسىز سەلامەت، ئەللاھ يارىڭ قايدىڭ بابا.
بىزنى يازمىش مۇللام قادىر، باشىپەناھىم ئېرۇر تاھىر،
بىز تەرەفدىن بولماڭ دىلگىر، خۇش ۋەقت بولۇپ بارىڭ بابا.
ئېشتىڭ ئاھۇ زارىمىز، سىز ئېرۇرسىز غەمخارىمىز،
بەغداداقى دوست ـ يارىمىز، بىزدىن سەلام ئايدىڭ بابا.
قىسمەت بولدى ماھىمجانە، سەيران ئېتەر باغ مەيدانە،
مېھرىبانىم ئانامجانە بىزدىن سەلام ئايدىڭ بابا.

ئەلقىسسە، ماھىمجان بەيىتنى تامام قىلدى. ئادىل تۆگىلەرگە مال ـ دۇنيالارنى يۈكلەپ، ئۆز ۋىلايىتىگە راۋان بولدى. زوھرەجان، ماھىمجان، تاھىرجان ئوچى مۇراد مەقسەتلىرىگە يەتتى. ئاللاتائالا ھەممە كىشىنى مۇرادىغا يەتكۈزسۇن. ئامىن، يارەببىلئالەمىن.

تەدبىرلىك باغۋەن

(چوڭچەك)

قەدىمكى زامانلاردا بىر باغۋەن ئۆتكەنسىكەن. ئۇ باغۋەنىنىڭ گۈزەل بىر بېغى بولغانىكەن. باغۋەن بىر كۈنى باغقا قارىسا ئۈچ ئادەم باغنىڭ مېۋىلىرىنى يەۋاتقۇدەك. باغۋەن ئۇلارنى قوغلاپ چىقىراي دەپ يەنە ئويلىنىپ قاپتۇ. «مەن يالغۇز، بۇلار ئۈچ كىشى تۇرسا، قانداقمۇ كۈچۈم يېتسۇن. باشقىچە بىر تەدبىر قوللانمسام بولمىغۇدەك» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن كەچۈرۈپتۇ. بۇ ئۈچ كىشىنىڭ بىرى مۇللا، بىرى غۇجىزادە (پەيغەمبەر ئەۋلادى سېيىت) بىرى سوپىي دەپ ئاتالغان كىشىلەر ئىكەن. باغۋەن ئويلاپتۇكى، باغقا رۇخسەتسىز كىرگەن مەككارلارغا پاكىت ۋە ھۇججەتلەردە ئەلۋەتتە غالىپ كېلىمەن. لېكىن مەن بىر تەن، ماۋۇلار ئۈچ تەن بولغاچقا مەغلۇپ بولۇپ قېلىشىم مۇقەررەر. ئەمدى ئەپلىك بىر تەدبىر بىلەن ئۈچ نەپەر كىشىنى بىر - بىرىدىن ئايرىپ تۇرۇپ، ئاندىن كېيىن جازا قوللانسام غەلىبە قازىنىشىم مۇمكىن دەپ ئويلاپ ئالدى بىلەن سوپىغا مۇنداق دەپتۇ:

— ھەي، سوپۇم بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ بۇ ئۇلۇغلارنىڭ تېگىگە سېلىپ بېرىشكە بىر گىلەم ئېلىپ كېلىڭ.

سوپى ماقۇل دەپ گىلەمگە مېڭىپتۇ. ئاندىن باغۋەن مۇللا بىلەن غۇجامنى ئالداپ مۇنۇلارنى دەپتۇ:

— سىلەر مۇللام ۋە غۇجام دەپ ياخشى نامغا ئىگە بولغان زاتلار بىز ئاۋام خەلق سىلىنىڭ پەتۋالىرى بىلەن نان يەيمىز ۋە سىلىنىڭ ئىلىملىرىنىڭ قانىتى بىلەن ئۇچارمىز. مۇنۇ غۇجام بولسا شاھزادەدۇر ۋە سۇلتانمىزدۇر ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئەۋلادىدىن بولغان زاتتۇر. ئۆيگە گېلەمگە كەتكەن سوپى بولسا، پەسكەش ۋە قورساق تويغۇزۇشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان نەرسىدۇر. ھەربىرىدەك ئۇلۇغ زاتلار بىلەن سوپىنىڭ ھەمسۆھبەت بولۇشىغا لايىقتى يوقتۇر. سوپى گىلەمنى ئېلىپ كەلسە، ئۇنى ھەمراھ قىلماسلىقلىرى كېرەك. ھەپتە غەمسىز مۇشۇ باغدا تاماشا قىلغايلا! باغ دېگەن ھەر بىرلىرىنىڭ شەرىپىگە قارىغاندا ھېچ نەرسە ئەمەس. بەلكى، ھېنىڭ جېنىم ھەر بىرلىرىنىڭ مۇلكىدۇر،— دەپ مۇللام بىلەن غۇجامنى ئالدام خالتىسىغا سولاپ، سوپىنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپتۇ. ئۇنىڭ كەينىدىن يېتىشۋېلىپ ئۇنى يوغان غولدا تاياق بىلەن ئۇرۇپ تۇرۇپ مۇنداق دەپتۇ:

— ئەي سەگ سۇپى، كىشىنىڭ بېغىغا رۇخسەتسىز كىرگەنلىك سوپىلىق بولامدۇ؟ كىشىنىڭ بېغىغا رۇخسەتسىز كىرىپ مېۋە يېيىشنى جۇنەيدىل باغدادى ۋە بايەزىد بىستامى ۋە باشقا پىرلىرىڭ تەلىم بەرگەنمىدى؟! — دەپ سوپىنى قاتتىق ئۇرۇشقا باشلاپتۇ ۋە ئۇنىڭ بېشىنى زەخمىلەندۇرۇپ يېرىم ئۆلۈك قىلىپ تاشلاپتۇ. سوپى كۆڭلىدە: «ئەي مۇللام ۋە غۇجام، سىلەر ھەم مەندەك بولۇشنى كۈتۈپ تۇرۇڭلار. مەن بولسام ئازاب كۈلپەتنى تارتىپ زەربىگە دېگۈدەك دۇچار بولدۇم. مېنىڭ ئىشىم تاماملىنىپ نۆۋەت سىلەرگە يەتتى، مېنى دۇ[illegible]ەن قاتاردا كۆردۈڭلار، لېكىن، مەن ماۋۇ مەككار

باغۋەندىن ياخشىراق ئىدىم. مەن يېگەن تاياقنى سىلەر ھەم يەيسىلەر. كىشىنىڭ ئالدىدا مېنى كىرگەن ھەرقانداق ئەخمەق كىشى مۇنداق شەرەتسىزلىكنى ئىچىمەي قالمايدۇ. ماڭا ھەرقانداق ئىش بولغان بولسا، سىلەرگە ھەم بولغۇسىدۇر. بۇ جاھان تاغدۇر، تاغقا ھۇۋە يامىما دەپ ۋاقىرىساڭ سادايىڭ دەرھال سەن تەرەپكە قايتىپ كېلىدۇ. يەنى ياخشىلىق ۋە ياماناتلىقلارنىڭ ھەممىسى ساڭا قايتىپ كېلىدۇ...» دېگەنلەرنى ئۆتكۈزدى.

باغۋەن سۇپىنى چالا ئۆلۈك قىلىپ قويۇپ، غۇجامنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— ئەي غۇجام، ناشتىلىقلىرىغا ئالىي تاماق تەييارلاپ قويغانىدىم. ئۆيگە بېرىپ قىماز ئىسمىلىك بىر ئايال بار. كاۋاپ بىلەن نانىنى ئېلىپ بېرىدۇ. باغقا ئېلىپ كەلسىلە،— دەپتۇ. باغۋەن غۇجامنى يولغا سېلىپ بولۇپ موللامغا مۇنداق دەپتۇ:

— ئەي ئاخۇنۇم، سىز بولمىسىڭىز ئالىمدۇرسىز. سىزنىڭ ئالىملىقىڭىز روشەن، ئاشكارادۇر. غۇجا بولسا «مەن ئۇلۇغ» دەپ دەۋا قىلىدۇ. غوجامنىڭ ئانىسى ئۇنى پاھىشۋازلىق بىلەن تۇغدىمۇ ياكى باشقىچىمۇ بۇنى كىم بىلىسۇن؟ خوتۇن كىشىنىڭ ئەقلى قىسقا بولغاچقا ئۇنىڭغا، ئۇنىڭ قىلىقلىرىغا ئىشەنچ باغلاشقا بولمايدۇ. غۇجا ئۆزىنى پەيغەمبەر ئەۋلادى قىلىۋېلىپ ئۇلۇغلارغا ئۆزىنى نىسبەت بېرىدۇ،— دەپتۇ. مولالام باغۋەندىن بۇ يالغان سۆزلەرنى ئاڭلاپ پىرىپىتە بولۇپتۇ. ئاندىن كېيىن، باغۋەن غۇجامنىڭ ئارقىسىدىن يېتىپ بېرىپ مۇنداق دەپتۇ:

— ھەي ئىشەك، مېنىڭ بېغىمغا سېنى كىم چاقىردى؟! ئوغرىلىق ساڭا پەيغەمبەرلىك مىراس قالغانمۇ؟! يېرلۇاسىنىڭ بالىسى يېرلۇاسقا ئوخشايدۇ. ئەگەر سەن پەيغەمبەر ئەۋلادى بولساڭ پەيغەمبەرگە قايسى ئىشىڭ ئوخشايدۇ؟!

باغۋەن غۇجامغا قاتتىق زەربە بېرىپ غۇجامنى چالا ئۆلۈك قىلىپتۇ. غۇجام دىلىدا موللامنى ياد ئېتىپ كۆزىگە ياش ئېلىپ شۇنداق دەپتۇ:

— ھەي مولا، سەن يالغۇز قالدىڭ. سەنمۇ دۇمباق كەبى بولۇپ تاياقتا تەييار بولغىن. مەن گەرچە ساڭا ھەمراھلىققا لايىق بولمىساممۇ، لېكىن زالىم باغۋەندىن ياخشىراق ئىدىم. ئەي مولا، سەن مېنى باغۋەننىڭ ئالدىغا سېلىپ قويدۇڭ. بۇ قىلغىنىڭ ئەخمەقلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ماڭا بولغان ئازار، تاياق زەربە ھەممىسى ساڭا بولغۇسىدۇر.

باغۋەن غوجانى يېرىم ئۆلۈك قىلىپ بولۇپ مولا قېشىغا كەپتۇ ۋە مۇنۇلارنى دەپتۇ:

— ئەي مولا، سەن ھەقىقىي مولا ئەمەس. بەلكى، ھەممە ئىلىمسىزلەرنىڭمۇ سېنىڭدىن نومۇسى كېلىدۇ. سېنىڭ پەتۋايىڭدا ئوغرىنىڭ قولىنى كېسىش كېرەك، دەيسەن ۋە لېكىن مېنىڭ بېغىمغا رۇخسەت بارمۇ — يوق، دېمەي كىرىسەن. رۇخسەتسىز ھالدا كىشىنىڭ بېغىغا كىرىش توغرا دەپ ئىمام ئەزەم ئەبۇھەنىپە ۋە يا ئىمام شافىي رۇخسەت قىلىپ پەتۋا بەرگەنمۇ؟ ۋە يا بېيىت ناملىق ۋە مۇھىيىت ناملىق كىتابلاردا ئېگىسىدىن سورىمای كىشىنىڭ مۇلكىنى يېيىش توغرا دېگەن مەسىلە بارمۇ؟! — دەپ مولىنى قاتتىق جازالاپتۇ. مولا كۆڭلىدە «بۇ جازا ماڭا ھەقدۇر. ھەر كىشىكىم مەندەك ئالدام خالتىغا چۈشۈپ دوستلىرىدىن ئايرىلىپ يالغۇز قالسا، شۇنداق جازاغا لايىق بولۇر. ماڭا باغۋەننىڭ جازاسى تېخى ئازدۇر. مەن نەپسىمگە چوڭ تارتىپ دوستلارغا يامان كۆز بىلەن قاراپ، يالغۇز قالسام كۆپرەك يەرمەن دېگەن غەرەزدە بولدۇم شۇڭا بۇجازا ماڭا ھالال... باغۋەن مولىنى يېرىم ئۆلۈك قىلىپ قويۇپ باغنىڭ سىرتىغا تاشلاپتۇ ۋە باغنىڭ دەرۋازىسىنى ئېتىپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەتقاسىم ئابدۇراخمان

زاهىدنىڭ قىزى

(چۆچەك)

ئۆتكەن زاماندا مەغرىب دىيارىدا بىر زاهىد ئۆتكەنىكەن. ئۇ، شەيخ شىبلى دەك تائەتلىك، شەيخ جۇنەيىددەك ئىبادەتلىك ئىكەن. كۆپ رىيازەت ۋە مۇشەققەت تارتىپ كامالەت دەرىجىسىگە يېتىپ، تامامىي ئالەمدىن يۈز ئۆرۈپ، ھەممە نەرسىنى تەرك ئەتكەنىكەن. بۇ زاهىدنىڭ بىر ئوغلى ۋە رەسىدە بولغان بىر قىزى بار ئىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە زاهىد بەيتۇللانى تاۋاب قىلىپ كېلىشنى نىيەت قىلىپ جابدۇنۇپتۇ. خوتۇن بالىلىرى بىلەن خوشلىشار ۋاقتىدا، ئايالى بىلەن ئوغلىغا:

— مەن يىراق سەپەرگە كېتىۋاتىمەن، ئۇ يولىلاردا نە بالايىئاپەتلەرنىڭ بارلىقىنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ. قىزىمىز رەسىدە بوپقالدى. ئەگەر قابىلىراق كۈيئوغۇل چىقىپ قالسا ئەسلا ئارىسالدى بولماي بېرىۋېتىڭلار. كونىلاردا «قىز بالا ئەردە ياخشى، بولمىسا (يەردە) گۆردە ياخشى» دېگەن گەپ بار. مۇشۇ گەپنى ئېسىڭلاردا چىڭ تۇتۇڭلار... — دەپ ۋەسىيەت قىپتۇ.

ئايلار ئۆتۈپ يىللار ئۆتۈپتۇ. زاهىد مەككە مۇككەررەمگە سالامەت ھەج تاۋاب قىلىپ يېنىپتۇ. ئۇ يولدا كېلىۋېتىپ بىر يىگىتنى ئۇچراتىپ قاپتۇ. بۇ يىگىت ناھايىتى تائەت — ئىبادەتلىك، دىيانەتلىك ۋە سالىھ ئىكەن. زاهىد قىزىنى شۇ يىگىتكە بېرىشنى ئىرادە قىلىپ ئۇنى بىلله ئۆيىگە ئېلىپ مېڭىپتۇ.

زاهىد ھەج سەپىرىگە ماڭغاندىن كېيىن بىر كۈنى زاهىدنىڭ ئوغلى باشقا بىر شەھەرگە سەپەرگە بارغانىكەن. سەپەردە ئۇ ئەقىللىق بىر يىگىت بىلەن دوست بولۇپ قاپتۇ ۋە ئاتىسىنىڭ ۋەسىيىتى يادىغا كېلىپ سىگىلىسىنى شۇ يىگىتكە بېرىش نىيىتىدە ئۇنى بىلله ئۆيىگە ئېلىپ كەپتۇ.

شۇ ئارىلىقتا زاهىدنىڭ خوتۇنىمۇ شەھەرگە كىرگەنىكەن. شۇ يەردە بىر يىگىتنى ياقتۇرۇپ قېلىپ، قىزىنى بېرىش ئۈچۈن ئۆيىگە باشلاپ كەپتۇ — دە، زاهىدنىڭ ۋەسىيىتى بويىچە ئاخۇنۇمنى چاقىرتىپ قىزىنى ئۇ يىگىتكە نىكاھ قىلىپ قويماقچى بولۇپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى زاهىد، ئۆزى تاپقان كۈيئوغۇلنى باشلاپ ئۆيىگە يېتىپ بېرىپتۇ. قارىسا ئۆيىدە ئىككى يىگىت ئۇرغۇدەك، زاهىد ئۆيدىكى ئۇ ئىككى كۈيئوغۇلنى كۆرۈپ، بۇ مۇشكۈل ئىشتىن قاتتىق تەڭلىكتە قاپتۇ.

ئۇچ كۈيئوغۇلنىڭ ئارىسىدا، ئۇنىڭ قىزى شۇنداق تالاش — تارتىشتا قاپتۇكى، ھەيھات! ھەرقايسىسى ئۆزىنى تەرىپلەپ، ئاجايىپ دەلىل — پەتۋالارنى كەلتۈرۈپ، قىزنى مەن ئالىمەن دەپ دەۋا قىلغۇدەك... كۆپ ئۆتمەي بۇ ئىشلار توغرىسىدىكى گەپ — سۆزلەر ھەممە يەرگە تارىپ كېتىپتۇ. زاهىدنىڭ قىزى بۇ شەرمەندىچىلىك كە چىدىنماي، ئېغىر كېسەل بولۇپ يېتىپ قاپتۇ. ئۇزۇنغا قالماي قىزنىڭ نەپىسى كېسىلىپ، ئۆلۈم شەربىتىنى ئىچىپتۇ. ئاتا-ئانىسى ھازىرنى ئېچىپ، يۇيۇپ — تاراپ، گۆرىستانغا دەپنە قىلىۋېتىپتۇ. زاهىد كۆرۈشتە قاتتىق قايغۇرغانىدەك قىلسىمۇ، ئىچىدە «بۇ ئۇچ كىشىنىڭ تالىشىشىدىن ۋە خەلقى — ئالەمنىڭ غوۋغاسىدىن خالاس بولدۇم» دەپ خاتىرجەم بوپتۇ.

كۈن كەچ بولۇپ، جاھانىنى قاراڭغۇلۇق قاپلاپتۇ. ھېلىقى ئۇچ يىگىت قىزنىڭ قەبرىسىگە بېرىپتۇ. ئۇلار ناله — زار-

لار بىلەن يىغلىشىپتۇ. شۇ ئەسنادا بىرىنىڭ چى يىگىت دەپتۇكى:

ــ مەن ئايالىمنىڭ يۈزىنى بىر قېتىم كۆرۈۋېلىشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلىمەن. شۇڭا بۇ گۆرنى ئېچىپ، مەھبۇبەمنىڭ ئۆلۈكىنى بولسىمۇ كۆرىمەن، ــ دەپتۇ ــ دە، گۆرنىڭ توپىسىنى تارتىپ، كىپەن ئوغرىلىرىدەك گۆرنى بۇزۇپ، ئۆلۈكنى سىرتقا ئېلىپ چىقىپتۇ.

بۇ چاغدا ئىككىنچى يىگىتنىڭ كۆزى ئۆلۈككە چۈشۈپتۇ ــ دە، تۇيۇقسىز ۋارقىرىۋېتىپتۇ:

ــ ھاي، بۇ قىز ئۆلۈك ئەمەس، تىرىكىكەن. ھەممە ئەزالىرىدا تىرىكلىك ئالامىتى كۆرۈنىدۇ. ئۇنىڭ جېنى تېخى چىقماپتۇ. بەلكى سەكتە ئاغرىقى بولغان ئوخشايدۇ. بۇ نامۇۋاپىق غىزادىن، بۇزۇلغان خىلىتتىن مەيدىسى بۇزۇلۇپ؛ يىغلىغان بەلغەملەر تومۇرلىرىنى تۇتۇۋالغانلىقتىن ھوشسىزلىنىپ قالغان گەپكەن، ئەگەر بۇنىڭغا جەددى ــ جەھەت بىلەن ياخشى ئىلاج قىلسا، بۇ قىز قايتىدىن تىرىلىدۇ. بۇنىڭ ئىلاجى شۇكى، ــ دەپتۇ ئۇ يەنە سۆزىنى داۋام قىلىپ، ــ ئۆلۈكنى تامغا مىندۈرۈپ قويۇپ، ئىنچىكە چۈۋىق بىلەن راسا ساۋاش كېرەك. شۇ چاغدا، بەدىنىدىكى مۇپاسىلىنىڭ باغلانغان يەنتىلىرى تارقىلىدۇ. ئەمما، شۇنداق بىر ئاجىزە نازىنىنىنى تامدا ئولتۇرغۇزۇپ، چۈۋىق بىلەن ئۇرۇشقا كىمنىڭ كۆكلى چىدار؟

ــ بۇ ئىشنى مەن ئۇستۇمگە ئالاي! ــ دەپتۇ ئۆچمەنچى يىگىت، ــ ئەگەر، بىزنىڭ سەۋەبسىزدىن بۇ قىز تىرىلىپ قالسا ئەجەپ ئەمەس، ــ دەپ، قىزنى تامغا مىندۈرۈپ قويۇپ چۈۋىق بىلەن ئۇرۇشقا باشلاپتۇ. ئۆلۈك ئاستا ــ ئاستا ھەرىكەتكە كېلىپ تىرىلىپتۇ. بامدات ۋاقتىدا قىزنىڭ ئاتىسى ۋە ئۇرۇق ــ تۇغقانلىرى تۇپراق بېشىغا كەلگەنكەن، ھېلىقى ئۆچ يىگىتنىڭ ئارىسىدا ئىلگىرىكى دەۋالار باشقىدىن قوزغالغىلى تۇرۇپتۇ.

بىرىنچى يىگىت:

ــ بۇ قىز مېنىڭ چۈنكى، ئۇنى گۆرىنىڭ تېگىدىن مەن چىقاردىم ... ــ دېگۈدەك. ئىككىنچىسى:

ــ بۇ ماڭا تېگىشلىك، ئۇنىڭ تىرىكلىكىنى مەن بىلدىم دېگۈدەك. ئۈچىنچىسى بولسا:

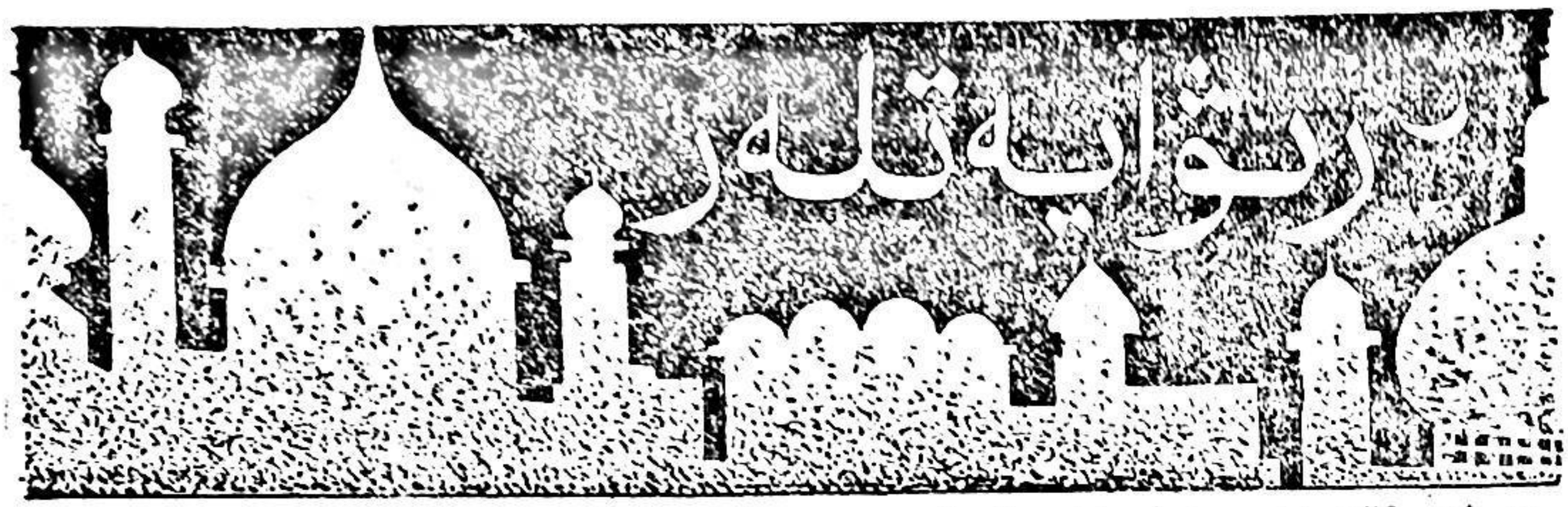
ــ بۇ قىز مېنىڭ سەۋەبىمدىن تىرىلىدى. مەن ئىگە بولۇشۇم كېرەك، ــ دېگۈدەك...

بۇلار زادىلا بىر ــ بىرىگە يول قويماپتۇ. شۇ ئارىدا زاھىدنىڭ قىزى ئېيتىپتۇ:

ــ سۇبھانا للا! بۇ قانداق تائىپىلار-دۇر؟! بۇلاردىن ئۆلۈپمۇ قۇتۇلغىلى بولماسا، ئەمدى مەن ئۆز مەئبۇدۇمنىڭ ئىبادىتىگە مەشغۇل بولاي. بۇلاردىن تامامەن يۈز ئۆرۈپ ئاتامنىڭ تائەتخانىسىدا ھەمىشىن بولاي، ــ دەپ، تون ــ كۇلاھنى كىيىپ، چېچىنى قىرقىپ تاشلاپ، ئاتىسىنىڭ ئىبادەتخانىسىغا چىقىپ، ئىبادەتكە مەشغۇل بوپتۇ. يىگىتلەر قىزنىڭ دۇنيانى تەرك ئېتىپ، ئىبادەتكە چۈشۈپ كەتكەنلىكىدىن ئۈمىدسىزلىنىپ كېتىپ قېلىشىپتۇ.

«جامىئۇل ھېكايەت» نامىلىق قول يازمىغا ئاساسەن نەشرىگە تەييارلاندى.

نەشرىگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇقادىر سادىر

ئۇزاق ئۆتمۈش زاماندا لەشكەرلەرى راۋرۇس كىيىندۇرۇلگەن، ئات - ئۇلاغ - لەرنىڭ ئىگەر - جابدۇقلىرى ئالتۇنلىدىن بېزەلگەن بىر بۆلۈك كىشىلەر سەپەر قىلىپ، قاغىلىق ناھىيىسىنىڭ شەرقىدىكى «ئۇششاقباش» دېگەن كەنتتىن ئۆتۈپ، ئىككى ئۇچ چاقىرىم يول يۈرگەندىن كېيىن گۇما ناھىيىسىگە يېقىن بىر چۆلدە ئۇلارنىڭ پادىشاھى ھەسەن تۇيۇقسىز ئاغرىپ قاپتۇ - دە، بېشى ئايلىنىپ مىجەزى خاراب‌لىشىپتۇ. شۇ زامان ۋەزىر يۈرۈشنى توختىتىپ، چېدىر-بارىگاھلارنى تىكىپ، پادىشاھ ئۇخشالغىچە مۇشۇيەردە كۈتۈشنى بۇيرۇپتۇ.

ھەسەن پادىشاھ بولسا ئۇخلىش بۇياقتا تۇرسۇن، بارغانسېرى كېسىلى ئېغىرلىشىپ ھالسىزلىنىشقا باشلاپتۇ، ئۇ ئاغزىنى يۇغان ئېچىپ بىر نەرسە دېگەندەك قىلىدىكەنۇ، ئاۋازى چىقمايدىكەن. شۇ ۋاقىتتا قاتتىق بوران چىقىپ، ئەتراپنى قاراڭغۇلۇق بېسىپتۇدە، بىردەمدىن كېيىن گۇما ناھىيىسىگە يېقىن بىر چۆلدە ئۇلارنىڭ پادىشاھى ھەسەن تۇيۇقسىز ئاغرىپ قاپتۇ - دە، بېشى ئايلىنىپ مىجەزى خاراب‌لىشىپتۇ. شۇ زامان ۋەزىر يۈرۈشنى توختىتىپ، چېدىر-بارىگاھلارنى تىكىپ، پادىشاھ ئۇخشالغىچە مۇشۇيەردە كۈتۈشنى بۇيرۇپتۇ.

ھەسەن پادىشاھ بولسا ئۇخلىش بۇياقتا تۇرسۇن، بارغانسېرى كېسىلى ئېغىرلىشىپ ھالسىزلىنىشقا باشلاپتۇ، ئۇ ئاغزىنى يۇغان ئېچىپ بىر نەرسە دېگەندەك قىلىدىكەن. شۇ ۋاقىتتا قاتتىق بوران چىقىپ، ئەتراپنى قاراڭغۇلۇق بېسىپتۇدە، بىردەمدىن كېيىن ھاۋا سۇزۇلۇپتۇ. لەشكەرلەر قارىغىدەك بولسا، ھەسەن پادىشاھ ئاجايىپ بېزەلگەن گۇمبەز ئىچىگە دەپنە قىلىنغان ھالەتتە تۇرغۇدەك، ئادەمزات يوق بۇ چۆل باغۇ - بوستانلىق بىر كەنتكە ئايلىنىپ، ئېغىر قىلىرىدا سۇپ-سۇزۇك سۇلار شىقىراپ ئېقىۋاتقان، دەل-دەرەخلىرىدە ھەر خىل قۇشلار يېقىملىق سايراۋاتقان ھالەت شەكىللىنىپتۇ. شۇندىن كېيىن ھەسەن پادىشاھنىڭ لەشكەرلىرى ۋەزىرنىڭ يېتەكچىلىكىدە سەپىرىنى يەنە داۋام قىلىپتۇ. ئاللانىڭ قىسمىتىدىن پەيدا بولغان بۇ يۇرتقا يېقىن ئەتراپتا كىشىلەر كېلىپ‌ئولتۇراقلىشىپتۇ ۋەبۇيۇرتنىڭ نامىنى«ھەسەن پاششايىم» دەپ ئاتىشىپتۇ.

گۇما ناھىيىسىنىڭ باشكەنگەر يېزىسىدىكى بۇ كەنت ھازىرمۇ «ھەسەن پاششايىم» دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە.

* *

ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنى دەسلەپتە ئورخۇن دەريا‌سى ۋادىلىرىدا كۆپەيگەن دەپ ھېسابلايدۇ، بۇ دەريا ئۇلار قاراقۇرۇم دەپ ئاتايدىغان تاغدىن باشلىنىدۇ. قاغان يېقىندا بىنا قىلغان شەھەرنىڭ نامى شۇنىڭدىن كەلگەن. 30 ئېقىن شۇ قاراقۇرۇم تېغىدىن باشلىنىدۇ. ھەر بىر دەريانىڭ قىرغىقىدا بىردىن ئۇرۇق ئولتۇراقلاشقان؛ ئۇيغۇرلار بولسا ئورخۇن دەريا‌سىنىڭ قىرغىقىدا شەكىللەنگەن ئىككى شاخ ھېسابلىنىدۇ. ئۇلار ئاھالىسى كۆپەيگەن چاغدا، باشقا قەبىلىلەرنى دوراپ، قوۋملىرى ئېچىدىن بىر كىشىنى ئاتامان سايلاپ، ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلدىغانلىقىنى بىلدۈرەتتى. ئۇلار 500 يىلنى شۇ تەرىقىدە ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، ئاندىن بۇقۇخان ئوتتۇرىغا چىققان. ھازىز بەزى كىشىلەر بۇقۇخان ئافراسىيابدۇر دەيدۇ. قاراقۇرۇم تېغىغا يېقىن بىر جايدا بىر كونا قۇدۇق ۋە يوغان بىر تاش بار ئىكەن، بۇ قۇدۇق بىزان قۇدۇقى ئىمىش.

(تېپىلاپ رەتلىگۈچى: ئابدۇكېرىم‌راخمان)

ئەپسانىلەر

مۇزىكا (مۇسىقا) توغرىسىدا

تەڭرى ئادەم ئاتىنىڭ تېنىنى يارىتىپ بولۇپ روھنى يارىتىپتۇ. ئۇنى تەنگە كىرىپ ئورۇنلىشىشقا بۇيرۇغانىكەن، روھ تەڭرىگە يېلىنىپ:

— ئەي تەڭرىم، مېنى نۇردىن ياراتتىڭ. بۇ ئادەمنى بولسا تۇپراقتىن ياراتتىڭ. ئەمدى مېنى بۇ تەنگە كىرە! دەيسەن. تۇپراقتىن يارالغان بۇ جىسىم ھەندەك پاكىز ۋە تازا ئەمەس. مەن ئۇنىڭ ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن ئۇنىڭ-دىكى ناچار ئىللەتلەر ھەرىكەتكە كېلىپ بىر - بىرىنى ئۆلتۈرىدۇ، ئالدايدۇ، خار-لايدۇ، ھەر خىل پىتنە - پاساتلارنى تېرىپ يامان ئىشلارنى قىلىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسىگە مەن شېرىك بولۇپ قالمامدىمەن. ئۇلار قىيامەتكىچە ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ شۇ يامان قىلمىشلىرى تۈپەيلى سېنىڭ ئالدىڭدا گۇناھكار بولۇپ جازاغا تارتىلىدۇ. ئوتتا كۆيىدۇ. ئۇنىڭ سەۋە-بىدىن ئۇ ئازابلارغا مەنمۇ شېرىك بولۇپ قالىمەن. مېنىڭ ئۇنىڭ جازاسىنى تەڭ تارتىپ بېرىشكە تاقىتىم يوق، ئاجىزلىق قىلىمەن. شۇڭا مېنى بۇ تەنگە كىرىش ئازابىدىن خالاس قىلساڭ! مېنى تۇپراقتىن يارالغان ۋە گۇناھى كەبىرگە چۆكۈپ كېتىدىغان بۇ تەنگە كىرىشكە زورلىمىساڭ! ... — دەپ نالە قىلىپ يىغلاپتۇ.

روھنىڭ بۇ نالىسىگە پەرىشتىلەر-نىڭمۇ رەھىمسى كېلىپتۇ. ئاسمان تۇتۇ-لۇپتۇ. زېمىن تىترەپتۇ. شۇ چاغدا تەڭرىدىن:

— ئەي پەرىشتىلەر مەن ئەرشتە ئادەم نەسلىنىڭ ئىچى پۇشقاندا چېلىپ كۆڭلىنى ئاچىدىغان، روھنى جانلاندۇرۇپ، خۇشاللىقنى پۈتۈن بەدىنىگە تارقىتىدىغان بۇ مۇزىكا (مۇسىقا) نى يارىتىڭلار. سىلەر شۇنى ئەرشتىن ئېلىپ چۈشۈپ ئۇنىڭغا چېلىپ بېرىڭلار! ... — دېگەن پەرمان بولۇپتۇ.

مالائىكىلەر ئەرشكە چىقىپ مۇزد-كىنىڭ ھەممە تۈرلىرىنى ئېلىپ چۈشۈپ رېتىملىق تەڭكەش قىلىپ چالغانىكەن، مۇزىكا روھقا تەسىر قىلىپ سۈدەك ئېرىپتۇ. شۇ ھالدا بەدەنگە كىرىپ جايلىشىپتۇ. شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ ئادەم ئاتىنىڭ بەدىنى مىدىرلاپتۇ.

مۇزىكا مانا مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن

ئەلمساقتىن باشلاپ بەدىنىمىزگە سىڭىپ كىرىپ بىزگە مىراس قالىدۇ. ئۇ، شۇ چاغدىن تارتىپ ئادەمنىڭ روھىنى تىزگىنلەپ كەلمەكتە. شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كىچىك مۇزدىكىنى ئاڭلىساق بىزنىڭ تېنىمىز يايراپ كېتىدۇ.

(بۇ ئەپسانىنى ئانام ئېزىزخان ئېيتىپ بەرگەن.)

بۇغداي باشىقى

تەڭرى ئادەم ئاتا بىلەن بۇغدايىنى بېھىشتىن بىرلا ۋاقىتتا چىقارغانىكەن. ئۇ چاغدا بۇغداينىڭ يىلتىزىدىن تارتىپ ئۈچىغىچە قويۇق دان تۇتۇپ باش ئالەدىكەن. بىر كۈنى بىر مومای نەۋرىسىنىڭ تەرىتىنى پۈشكال بىلەن سۇرتۈپتۇ ۋە پۈشكالغا يۆگەپ تاشلاپتۇ. شۇ چاغدا بۇغداي تەڭرىگە يېلىنىپ:

— ئەي تەڭرىم مېنى يەنە ئۇچماغقا (بېھىشكە) يانداۋرۇپ ئېلىپ كىرىپ كەتسەڭ. ئادەم ئەۋلادىدىن بولغان بۇ بەندەڭ هازىردىن باشلاپ مېنى خورلاشقا باشلىدى. مەن بۇنداق خورلۇقتا بۇنىڭدىن ئارتۇق چىدىيالمايمەن! ... دەپ زارلاپ ئىلتىجا قىلىپتۇ.

بۇغداينىڭ زارى تەڭرىگە يېتىپتۇ. تەڭرى تېرىقچىلىققا مۇئەككەل بولغان پەرىشتىگە:

— سەن زېمىنغا چۈشۈپ قەيەردە بۇغداي بولسا، شۇنى تۇۋدىن بېشىغىچە ئالا قويماي سېرىپ ئېلىپ جەنىتەكە يەتكۈزۈپ قوي! ... — دەپ پەرمان قىلىپتۇ.

پەرىشتە:

— خوپ! — دەپ يەر يۈزىگە چۈشۈپتۇ. بۇغدايلارنى تۇۋدىن باشلاپ هازىرقى باشاق ئورنىغا كەلگۈچە سېرىپتۇ.

شۇ چاغدا بۇ ئىشنى بىر ئىت سېزىپ قاپتۇ. ئۇ تەڭرىگە سېغىنىپ:

— ئەي تەڭرىم، بۇ بىر چىشلەم ئۇزۇقنى مېنىڭ ئۈچۈن قويساڭ. مەن شۇنىڭ بىلەن جان ساقلىسام. بۇنى قويماي ئېلىپ كەتسەڭ مەن نېمە يەيمەن! — دەپ زارلاپتىكەن، ئىتقا تەڭرىنىڭ رەھمىسى كەپتۇ. هېلىقى پەرىشتىگە:

— بولدى قوي! ئۇنى ئىت يېسۇن! — دەپ ئەمرى قىلىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇغداينىڭ باشىقى قاپتۇ. شۇ كەمدىن تارتىپ تا هازىرغىچە بۇغداينىڭ باشىقىدىلا دان بولمىغان بوپتۇ. بىزنىڭ يەۋاتقىنىمىز ئىتنىڭ تەڭرىدىن تىلەپ ئېلىپ قالغان رىزقى. ئىتنى باققان كىشى ئۇنىڭ قورسىقىنى تويغۇزۇپ قويۇشنى هەرگىز ئېسىدىن چىقارماسلىقى كېرەك.

ئورتاقچىلىق

ئادەم ئاتامغا تېرىقچىلىق قىلىپ جان بېقىش ئۈچۈن، ئۇچماغ (بېھىش) دىن تەڭرى بىر جۈپ كالا ۋە بىر قىسىم كۆكتات ئۇرۇغى بىلەن بۇغداي چىقىرىپ بەرگەنىكەن. ئادەم ئاتام كالىلارنى قوشقا قېتىپ يەر هەيدەپتۇ. ئۇ يەرگە هاۋا ئانىمىز ئالدى بىلەن سەۋزە - چامغۇر ئۇرۇغىنى چېچىپتۇ.

يازغى بۇغداي تېرىيدىغان مەزگىلگە كەلگەندە، سەۋزە - چامغۇرنىڭ كۆكى يەر يۈزىنى قاپلاپ كېتىپتۇ. ئادەم ئاتام بۇغداي تېرىۋېتىپ كالىدىن:

— بۇ يەرگە تېرىلغان كۆكاتنىڭ ئالدى كۆكەردى. بۇ بىز ئىككى ئوتاقچىنىڭ ئەمگىكىنىڭ مېۋىسى. مەن ساڭا تېرىلغان كۆكاتنىڭ تەڭ يېرىمىنى بەرمەكچىمەن. سەن ئوبدان ئويلاپ جاۋاب بەر. بۇنىڭ قايسى قىسمىنى ئالىسەن؟ يەر

يۇزىدىكىنىمۇ ياكى يەرنىڭ تېگىدىكى - نىمۇ؟! — دەپ سوراپتۇ.

كالا يەرگە چۈشكەن سەۋزە - چام - غۇر ئۇرۇغىنى كۆرگەنىكەن. شۇڭا ئۇ: «يەردە نېمە بولماقچىدى؟ قۇش كۆزىنىڭ قارىچۇقىدەك ئۇششاق ئۇرۇق. كۆكلەپ چىقىپ يەر يۈزىنى قاپلىغان كۆكتاتنى ئالماي پۇچەك بولۇپ قالغان ئۇرۇقنى ئېلىپ نېمە قىلىمەن!» دەپتۇ - دە:

— ئەلۋەتتە يەر ئۈستىدىكى ئاشۇ كۆكىرىپ تۇرغان كۆكتاتنى ئالىمەن. باشقىسىنى ئىشتىھايىم تارتمايدۇ! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئادەم ئاتام دىلى يۇمشاق، ئوچۇق كۆڭۈل كىشى ئىكەن. شۇڭا:

— بوپتۇ، دېگىنىڭنى ئال. قالغىنى مېنىڭ! — دەپتۇ. كۈزده قوش سېلىپ سەۋزە - چامغۇرنى كۆلاپ ئاپتۇ. كالا قارىسا قوش مۈشتەك، ساپسېرىق سەۋزە؛ ئاپپاق قاش تېشىدەك سۈپسۈزۈك چامغۇر؛ كالا يەۋاتقان كۆكتاتنىڭ كۆكىنى تاشلاپ ئۈنىڭدىن بىر ئىككى باش، بۈنىڭدىن بىر ئىككى باش يەپ بېقىپتۇ، قارىسا كۆككە قارىغاندا ناھايىتى تەملىك. كالا بۇ يىلقى ئورتاقچىلىقتا ئۆزىنىڭ يېگىلىگەنلىكىنى سېزىپتۇ. قانداق قىلسۇن، ئىلاجى يوق كۆكتاتنىڭ كۆكى بىلەن جان بېقىپتۇ.

ئىككىنچى يىلى ئادەم ئاتىمىز كالىنى كۆكتات تېرىيدىغان يەرنى ئاغدۇرۇشقا ئىشلەتمەپتۇ. ھاۋا ئانىمىز كۆكتاتنى ئۆزى چۆنەك تارتىپ تېرىپتۇ.

ئادەم ئاتام كالىنى قوشقا قېتىپ يەر ھەيدەپ بۇغداي تېرىپتۇ. بىر كۈنىسى ئادەم ئاتام، «بۇ بۇغدايىنىڭ ھېرسۇلىنى يەنىلا تەڭ بۆلۈشىمىز كېرەك، بۇ ئۆۋەتمۇ كالىدىن يەنە بىر پىكىر ئېلىپ باقاي» — دەپ:

— ھەي، كالا، بۇ يىلقى بۇغدايىنىڭمۇ ھېرسۇلىنى ئىككىمىز تەڭ بۆلۈپ ئالىمىز. سەن دەپباقمىنا، بۇ يىلمۇ ھېرسۇلنىڭ يەر ئۈستى قىسمىنى ئالامسەن؟ ياكى يەر ئاستىدىكىنىمۇ؟! — دەپ مەسلىھەت سالىپتۇ. كالا جانلىنىپ:

— ھەي ئادەم مەن، سەۋزە - چامغۇر - نىڭ كۆكىگە ئالدىنىپ ئۈنىڭ ئۆزىدىن قۇرۇق قالدىم. بۇ يىل ئەلۋەتتە تۈپراق ئاستىدىكى قىسمىنى ئالىمەن! — دەپ كۆزىنى پارقىرىتىپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— بوپتۇ!... — دەپتۇ ئادەم ئاتام بۇ يىلمۇ ساڭا ئۆز تەلىپىڭ بويىچە بۇغدايىنىڭ يەر تېگىدىكىلا قىسمىنى ئەمەس، بۇغدايىنى ئورۇپ يىغىپ ئالغاندىن كېيىن قالغان ئېگىزلىقنى، خامانىنى تېپىپ ئالغاندىن كېيىن سامىنىنى قوشۇپ بېرەي!

كالا ئادەم ئاتامدىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ قىن - قىنسىغا پاتماي يەرنى تۇرتۇپ، قۇيرىقىنى شىپاڭشىتىپ مۆرەپتۇ ۋە:

— ھەي ئادەم بۇ يىلقى ئورتاقچىلىقتىن مەن بەكمۇ رازى. بۇلتۇر مەن كۆكتاتنىڭ كۆكىگە ئالدانغانىدىم. بۇ يىل يەرنىڭ ئاستىدىكىمۇ، ئېگىزلىقدىكىمۇ، سامىنىمۇ مېنىڭ بولىدى، — دەپ يەنە مۆرەپتۇ.

هارۇت بىلەن ماروت ۋە چولپان

قەدىمكى زاماندا يەر يۈزىدە بىر ئادىل قازى ئۆتكەنىكەن. ئۇ ئالدىغا كەلگەن ھەرقانداق كىشىنىڭ دەۋاسىنى «قىلىنى قىرىق يارغانىدەك» ئىنچىكىلەپ زىخمۇ كۆيمەيدىغان، كاۋاپمۇ كۆيمەيدىغان دەرىجىدە ناھايىتى ئادىللىق بىلەن سورايدىكەن.

بىر كۈنى تەڭرى قازىنىڭ يەنە شۇنداق ئادىللىق بىلەن يۈرت سوراۋاتقان ۋاقتىدا ئاسمانىنىڭ پەردىسىنى كۆتۈرۈپتۇ. پۈتۈن پەرىشتىلەرگە خىتاب قىلىپ:

— يەر يۈزىگە قاراڭلار!... مېنىڭ ئۇ يەردىكى بەندىلىرىم مېنى ئەسلا كۆرمەيدىگەن. ئەمما پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق مېنى تونۇغان. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن چىققان سىلەر كۆرۈۋاتقان بۇ قازى مېھرىبان قەھرى غەزىپىمدىن قورقۇپ، مېھرى شەپقىتىمدىن ئۈمىد كۈتۈپ، ئالدىغا كەلگەن ھەرقانداق دەۋانى ناھايىتى ئادىللىق بىلەن سەممىي سورىماقتا. سىلەر ئۇنى تاماشا قىلىڭلار!...— دەپتۇ.

پەرىشتىلەر پەرمان بىلەن قازىنىڭ سورىغان دەۋاسىنى تاماشا قىلىپ ئۇنىڭ ئۇسۇلىغاپسىرىن ئوقۇپتۇ. زېرەكلىكىنى ماختاپتۇ.

بۇلارنىڭ ئارىسىدا ھاروت - ماروت ئىسىملىك ئىككى پەرىشتەبار ئىكەن. ئۇلار قازىنىڭ ئىشىغا ئىچى تارلىقى كەپتۇ. شۇڭا:

— ھەي ئۇلۇغ تەڭرىم، ئۇ بەندەڭ - نىڭ ئورنىدا بىر بولساق دەۋا - دەستۇر ئىشىنى ئۇنىڭدىن ياخشىراق بىر تەرەپ قىلغان بولاتتۇق!...— دەپتۇ.

تەڭرى بۇ ئىككى پەرىشتىنى ئۆزىتەلىپىگە ئاساسەن يەر يۈزىگەقازى قىلىپ چۈشۈرۈپتۇ.

ئۇلار بىر مەزگىل ئالدىغا كەلگەن ھەر خىل دەۋانى ناھايىتى ئادىللىق بىلەن توغرا بىر تەرەپ قىلىپتۇ. بىر كۈنى بۇلارنىڭ ئالدىغا بىر ئەر - خوتۇن دەۋالىشىپ كەپتۇ. ئايالنىڭ ئىسمى چولپان بولۇپ، ئۇ ناھايىتى چىرايلىق ئىكەن. پەرىشتىدىن بولغان بۇ قازىلارنىڭ چولپانغا كۆزى چۈشۈپتۇ. شۇ ھامان ئۇلارنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپتۇ. ئۇلار دەرھال كۆز قىسىشىپ ئۆزئارا كېلىشىپ:

— بۇ دەۋانى تۈگىتىپ بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن سىلەر بىلەن ئايرىلىپ - ئايرىلىپ سۆزلىشىمىز! — دەپ چولپانىنى ئېلىپ قېلىپ ئېرىنى ئىشقا بۇيرۇپتۇ. ئۇنى قازىخانىغا ئېلىپ كىرىپ ئىككىسى ئۆزلىرىنىڭ شەھۋانىي نەپسىنى قاندۇرۇشقازورلاپتۇ.

چولپان تەڭرىگە:

— ئەي ئۇلۇغ تەڭرىم، مېنى بۇ ناپاكلارنىڭ ۋەھشى چاڭگىلىدىن ئۆزۈڭ قۇتقاز!...— دەپ يىلىنىپتۇ.

ئۇنىڭ تەلىپى ئىجابەت بولۇپ پەرىشتىلەر ئۇنى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپتۇ. تەڭرى ئۇنى چاقناپ تۇرغان چولپان يۇلتۇزىغا ئايلاندۇرۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھازىرقى چولپان يۇلتۇزى پەيدا بوپتۇ. تەڭرى قازى بولغان ئىككى يامان نىيەتلىك پەرىشتىنى باشقا پەرىشتىلەرگە بۇيرۇپ پۈتىنى ئاسمانغا، بېشىنى تۆۋەنگە قىلىپ ئۆزىنىڭ قازىخانىسىنىڭ ئالدىدىكى قۇدۇققا ئېسىشقا پەرمان قىپتۇ.

پەرىشتىلەر تەڭرىنىڭ بۇيرۇقىنى شۇ بويىچە ئورۇنداپتۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئۇلار دەۋرى قىيامەتكىچە ئەنە شۇ قۇدۇقتىكى سۇغا تەلمۈرۈپ، تامچە سۇغا زار بولۇپ ئېسىلىپ تۇرغۇدەك. ئايال پاكلىقى بىلەن ئاسمانغا چىقىپ چولپان يۇلتۇزى بوپتۇ. ئۇمۇ دەۋرى قىيامەتكىچە كۆك ئاسماندانۇرچېچىپ يالتىراپ تۇرغۇدەك.

(بۇ ئەپسانىلەرنى تاغام مەھەممەتنۇر مولا مۇسا ئېيتىپ بەرگەن.)

رەتلىگۈچى: ئەرشىدىن تاتلىق

لوپنۇر مۇھەببەت قوشاقلىرى

كۆككىنە كەپتەر بولۇپ،
چۈشتۇم ئۆيۈڭنىڭ يېنىغا.
نە بالا سالدىڭ ئەجەب،
مەندەك غېرىبنىڭ جېنىغا.

مەن غېرىب بىچارەمەن،
تامدىن قاراپ ھەر يانغۇلۇق.
ئاي يۈزۈڭنى بىر كۆرەلمەي،
كۈندە مىڭ سارغايغۇلۇق.

سارغايىپ گۈيا ساماندەك،
ئوتۇڭدا چەندان يىغلىدىم.
كۆيگەن يۈرەككە مۇز تېڭىپ،
بېلىمنى مەھكەم باغلىدىم.

ئاي بولۇپتۇ، يىل بولۇپتۇ،
ئوتىڭىزدا كۆيگىلى.
سىز تېخى كىچىك ئىكەنسىز،
قەدرىمنى بىلگىلى.

سۇ ئىچىدە بار ئىكەن،
چىپار ئالا تاش.
مېنىڭ ئىچىمنى كۆيدۈرگەن،
جانىم قارا قاش.

قاپقارا چاچىم بەرەي،
سايە بولسۇن يۈلۇڭغا.
يۈرەكىمنى ئوتقۇزارمەن،
ئالما ئاتاپ قولۇڭغا.

ياغلىقىمنىڭ ئۇچىغا.
قىزىل گۈلنى باغلىدىم.
سىز يارىمنى كېلەرمۇ دەپ،
يولۇڭىزغا قارىدىم.

ياغلىقىمنى ياغلىماڭ،
غېرىب كۆڭلۈمنى داغلىماڭ.
ئەمدى ئارىلار بولدۇق،
قارا كۆزۈم ئاغرىنماڭ.

ئېگىز تاغنىڭ ئۇ ياقىدا،
ئايىنىڭ سىياقى.
ئونبەش يىگىت ئولتۇرادۇر،
بىزنىڭ يار قايسى؟

بىزنىڭ يارنىڭ تونلىرى كۆپ،
بۇلغارى قايسى؟
گۆدەكلىكتە تۇتقان يارنىڭ
يۈقتۇر ۋاپاسى.

ۋاپايىڭىز بارمىكىن دەپ،
چەندان چۆرۈلدۈم.
ۋاپايىڭىز يوق ئىكەن،
ئەمدى تۈگۈلدۈم.

ئاق تۇۋاقلىق ئات ئۈستەتتىم،
ھېرىپ قالسا مىنسۇن دەپ.
ئاق چەينەكتە چاي ئۈستەتتىم،
ئۇسساپ قالسا ئىچسۇن دەپ.

قول‌ياغلىقتا نان ئۇۋەتتىم،
ئېچىپ قالسا يېسۇن دەپ.
ئۇ ئالەمدىن خەت ئۇۋەتەي،
بۇ ئالەمگە تەگسۇن دەپ.

ئىچىم تولا قىزىيدۇ،
تۇڭ سويما قىرىپ يەيمەن.
ياردىن ئىچىم ئاغرىدى،
ئەمدى كەتسەم كەلمەيمەن.

ياريم ئۆزىنى داغلاپ،
قىلغان گېپىدىن تانىدى.
ئارقىسىدىن قارىغلار،
كىم بىلەن بىللە ماڭدى.
ياش ئېقتىپ قارىدىم،
كۆڭلۈم سۇۋۇپ مۇز تامدى.

ئىچىم تولا كۆيەدۇر،
يارىنىڭ خۇما كۆزىگە.
خالى جايىنى تاپقاندا،
سۆز قىلمەن ئۆزىگە.
ئەمەل قىلىپ يۈرۈيمەن،
باشتا قىلغان سۆزىگە.

قىزىلگۈل سىياقىنى،
نەمگە تېرىپ ئۈندۈرەي.
بىردەم ئولتۇر يېنىمدا،
مەن كۆزۈمگە سىغدۇرەي.
دۇشمەن تولا دوستۇمدىن،
قانداق ئېچىلىپ كۈلەي.
ئىچىمدىكى دەردىمنى،
يېزىپ قويدۇم تۈۋرۈككە.
كەچتە ياتسام ئۇيقۇ يوق،
قاراپ ياتتىم تۆشۈككە.
مەن ئەمدى قانداق قىلاي،
خۇدا! سالغان كۆيۈككە.

ئەرەخلەر سارغىيىپ قاپتۇ،
كۈز بولغانغا ئوخشايدۇ.
كۆزلەرىمدىن ئاققان ياش،
قاچانلىققا توختايدۇ.
غېرىبلىقتا سۆيگەن يار،
كۈندە كېلىپ يوقلايدۇ.

كۆك ئاسماندىن غاز چۈشتى،
مايسىدەك چىمغا پېتىپ.
مەن يارىمغا چاي تۇتتۇم،
ئاق شەكەرنى جىق قېتىپ.
ئىچمىسىمۇ ئىچۈرەي،
بۇ ئېزىز جاننى قېتىپ.
مىلتىقىمنى ئېسىپ چىقتىم،
سايدا جەرەن ئاتقىلى.
سىزمۇ نومۇس قىلامسىز،
بىزدەكنى يار ئەتكىلى.

توپ تېرەكنىڭ تۈۋىدە،
توپ ئوينىغان قارا كۆز.
مېھرىبانىم كەلدى دەپ،
شاد ئەيلىگەن قارا كۆز.

ياغلىقىڭنى ئاق بويا‌پسەن،
كۆڭلىڭنى مايسىرەڭ.
بىزنىڭ باغدا ئالما پىشتى،
كۈندە كېلىپ ئالما يەڭ.

كۆككىنە كەپتەر بولۇپ،
چۆل يەردە ھۇ-ھۇ دەلمۇ؟
كۆيەڭ ئوتى يامان ئىكەن،
ئاغىز قۇرۇپ سۇ دەلمۇ؟

ئاق سارايغا ئالما تىزدىم،
سانىمدىم جۈپمۇ تاق.

سۇ بويىدا ئولتۇرادۇ،
قېشى قارا، مەڭزى ئاق.

قېشى قارا، مەڭزى ئاققا،
بىر ئاداش بولسا كىشى.
چىنىغا چاينى قۇيۇپ،
ئالدىدا تۇرسا كىشى.

تاڭ سەھەرنىڭ شامىلى،
ئۆتتى بىزنىڭ ھويلا بىلەن.
مەن يارىمغا كۈل ئۈزاتتىم،
بىر قۇچاق لەيلى بىلەن.

ئاق كۆرپە، يېشىل كۆرپە،
تەتىلا تاشلىق.
چاينى ئېلىپ كىرىپ كەلدى،
بىر قەلەم قاشلىق.

ئىچىمىسەممۇ ئىچۈرەر،
ھەسەلدىن تاتلىق.
بار ھەسرەتنى بىزلا تارتىپ،
كەتمىسۇن ياشلىق.

تام ئۈستىدە ئولتۇرادۇر،
شاھى بويلۇق شول يىگىت.
ئاغزىدىن شەربەت تامىدۇر،
شەربىتى تاتلىق يىگىت.

شەربىتىگە كۈل تېرىدىم،
بىر كۈلنى ئۈزمىدىم.
سىز ئۈمىدنى ئۈزگەن بىلەن،
مەن ئۈمىدنى ئۈزمىدىم.

ئاي بىلەن كۈننى قېتىپ،
ئەلچى ئىبردىم مەن ساڭا.
ئايىمۇ ياندى، كۈنمۇ ياندى،
ھېچ خەۋەر يوقتۇر ماڭا.

بىزنىڭ بايلار كېلىپتۇ،
چىلان تېغىراققا.
ئاتلىرىنى قويۇپ بېرىپ،
كۆرپە قىياققا.
سۇ دېسىلە سۇ بەرەيلى
چىنە تاۋاقتا
بىزنى دېسىلە كەتمەگەيلا
ئانچە يىراققا.

ئىشىك ئالدى سېرىق سۆگەت
شاخىنى پۇتاي.
ئېغىز بىلەن سۇ بەرسىڭىز
ھەسەل دەپ يۇتاي
بىر يۇتاي، ئىككى يۇتاي
كۆڭلۈمدە تۇتاي،
گۈدەكلىكتە تۇتقان يارنى
قانداقمۇ ئۇنتاي.

ئىشىك ئالدى بىر تۈپ دەرەخ
بۇلبۇلى قونماس.
قۇلاقلىرى ئالا-يېشىل
يامغۇر ئۆتەلمەس.
ئاق قۇشقاچقا شەكەر بەرسەم
تارتىپ ئالالماس،
نادان يارغا كۆڭۈل بەرسەم
قەدرىگە يېتەلمەس.

باراي دېسەم بارار جايىم بولماسا،
دۇشمەن تولا ئويناشقالى قويماسا.
سىزدىن كۆڭۈل بۆلەي دېسەم جانانىم،
بۇ جاھاندا سىزدىن ياخشى بولماسا.

تولا ئىكەن بۇ قويلارنىڭ ئالاسى،
ھايۋان ئەمەس مەنمۇ ئادەم بالاسى.
قىزىلگۈلۈم يېرىپ كۆرگىن يۈرەكنى،
بارمۇ، يوقمۇ ئۇنىڭ كىر ھەم قاراسى.

ئېيتىپ بەرگۈچىلەر لوپنۇر ناھىيە دۆڭقوتاندىن: ھېۋۇل ئاخۇن، توختىسخان، ھېنىپەم.
توپلاپ رەتلىگۈچى شىنجاڭ داشۆ ئەدەبىيات فاكۇلتېتى: تۇرسۇن كەلپىن

پىشقەدەم تەتقىقاتچى قادىر ئەكبەر

مېھرىگۈل تۇرسۇن

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى ساھەسىدە كىشىنى خۇشاللاندۇرىدىغان ئاجايىپ زور نەتىجىلەر بارلىققا كەلدى؛ تارىخىنىڭ بوران ـ چاپقۇنلىرىدا قۇم بارخانلىرى ئاستىغا كۆمۈلۈپ قالغان كۆپلىگەن ئەدەبىي مىراسلار قېزىلىپ، يورۇقلۇققا چىقتى. ئەدەبىيات تارىخىمىزدىكى بەزى بوشلۇقلار تولدۇرۇلۇپ، مەدەنىيەت خەزىنىمىز يېڭىدىن ـ يېڭى ئۇنچە ـ گۆھەرلەر بىلەن زىننەتلەندى. بۇ مۇۋەپپەقىيەتلەر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى ساھەسىدىكى مۇتەخەسسىسلىرىمىزنىڭ جان كۆيەرلىك بىلەن جاپالىق ئىزدەنگەنلىكىنىڭ نەتىجىسىدۇر.

ئەنە شۇنداق جان كۆيەر مۇتەخەسسىسلىرىمىزنىڭ بىرى سۈپىتىدە پېشقەدەم تەتقىقاتچى قادىر ئەكبەرنى ئالاھىدە تونۇشتۇرۇپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ.

1

قادىر ئەكبەر 1935 ـ يىلى نويابىر قەشقەر شەھىرىدە سودىگەر ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1937 ـ يىلى، ئۇ ئىككى ياش ۋاقتىدا دادىسى تىجارەت بىلەن خېرىتەنگە بېرىپ، ئارىدىن بىر يىل ئۆتكەندە ئەينى دەۋردە شىنجاڭدا بىردىنبىر چەت ئەل شىركىچىلىكىدىكى سودا كارخانىسى بولغان «سوۋسىنتۇرگ» («سوۋېت شىنجاڭ سودا شىركىتى») نىڭ خوتەن شۆبىسىدە پىريومچىك (مال سېتىۋالغۇچى) بولۇپ ئىشقا كىرگەن ۋە خوتەندە يەرلىشىپ قالغانىكەن.

قادىر ئاكىنىڭ بالىلىق ۋاقتى ۋە باشلانغۇچ مەكتەپتىكى ھاياتى خوتەندە ئۆتتى. ئۇ، 1947 ـ يىلى ئۇرۇمچىگە چىقىپ تىل مەكتىپىدە ئوقۇدى. 1949 ـ يىلى (ئازاد ـ لىقتىن كېيىن) شىنجاڭ شۆيۈەنىگە ئوقۇشقا كىردى. باشتا رۇس تىلى سىنىپىدا، كېيىن (1951 ـ يىلى) تىل ـ ئەدەبىيات سىنىپىدا ئوقۇدى. 1953 ـ يىلى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، ئۇرۇمچى ماۋارىپ ئىدارىسىدا ئىشلىدى. 1954 ـ يىلدىن باشلاپ، خېرىتەن داربلمۇئەللىمىنىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلدى، 1955 — 1958 ـ يىللاردا خوتەن ۋالىي مەھكىمىسىدە مەدەنىيەت گەنسىسى، ۋالىي مەھكىمە ئىشخانىسىدا كاتىپ قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىدى. 1958 ـ يىلدىن 1959 ـ يىل 1 ـ ئايغىچە خوتەن ۋىلايەتلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تولۇق سىنىپىغا ئوقۇتقۇچى بولدى.

1959 ـ يىلدىن 1962 ـ يىلىغىچە قەشقەر ۋىلايەتلىك كان ئىشلىرى ئىدارىسىدا تەرجىمان بولۇپ ئىشلىدى. 1962 ـ يىلى 5 ـ ئايدىن 1978 ـ يىلى 6 ـ ئايغىچە غۇلجا ناھىيىسىنىڭ تۇرپانىۋزى يېزىسىدا دېھقانچىلىق قىلدى. 1978 — 1980 ـ يىللاردا

تۇرپانيۇزى ئوتتۇرا مەكتەپىدە ئوقۇتقۇچى بولدى. 1980 - يىلى 6- ئايدا مەملىكەت بويىچە 1 - نۆۋەتلىك ئىجتىمائىي پەن خادىملىرىدىن ئىبارەت ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مىللەتلەر ئەدەبىياتى بولغانلىقتىن ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئورنىغا تەتقىقات خادىمى بولۇپ قوبۇل قىلىندى. ھازىرغا قەدەر ئەنە شۇ ئورۇندا ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭغا 1986- يىلى كاندىدات تەتقىقاتچىسى ئۇنۋانى، 1991 - يىلى تەتقىقاتچى ئۇنۋانى بېرىلگەن. ئۇ ھازىر مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئورنىنىڭ كلاسسىك ئەدەبىيات بىرىنچى تەتقىقات ئىشخانىسىدا مۇدىرلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەۋاتىدۇ.

قادىر ئەكبەر باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ يۇقىرى سىنىپلىرىدا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىن باشلاپلا ئەدەبىي ئەسەرلەرگە قىزغىن ئىشتىياق باغلىغان. بۇنىڭغا ئۇ ئۆسكەن مۇھىت تۇرتكە بولغان؛ دادىسى ئۆزبېكستاندا باشلانغۇچ تەلىم ئالغان، خوتەنگە كەلگەندىن كېيىن جامائەت خىزمىتىدە بولغان، كلاسسىك ئەسەرلەرنى ۋە خەلق داستانلىرىنى ئوقۇشقا ئامراق، ئوقۇمۇشلۇق كىشى ئىدى. ئۇزۇن قىش كېچىلىرىدە سەندەلدە ئولتۇرۇپ، بالىلىرىغا تۇرلۈك قىسسە ۋە جەڭنامىلەرنى ئوقۇپ بېرەتتى. ئۆيدە تاش مەتبەدە بېسىلغان ۋە خوتەندە كۆچۈرۈلگەن ھەر خىل كىتابلار كۆپ ئىدى. ئۇنىڭ ئىچىدە «شاھنامە»، «ھۈرلىقا - ھەمراجان»، «مىڭ بىر كېچە» گە ئوخشاش كىتابلار بار ئىدى. بۇ كىتابلار ئۇنىڭ ئەدەبىياتقا بولغان ھەۋىسىنى بالا ۋاقتىدىلا قوزغىغان دېيىلسە خاتا بولماس.

1939 — 1944 - يىللاردا خوتەندە سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا لاتىن يېزىقىدا نەشر قىلىنغان «مېھراپتىن چايان»، «قۇللار»، «ئادىنا»غا ئوخشاش ئۇيغۇر ۋە ئۆزبېك تىلىدىكى ئەدەبىي ئەسەرلەر خېلى كەڭ تارقالغان. شۇنداقلا «كافكاز ئەسىرى»، «كاپىتان قىزى» غا ئوخشاش رۇس ۋە ياۋروپا ئەدەبىياتىدىكى مەشھۇر كلاسسىك ئەسەرلەرنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىلىرىمۇ بار ئىدى. بۇ كىتابلار قادىر ئەكبەرنى بەكمۇ قىزىقتۇراتتى. قادىر ئەكبەر يۇقىرىقىلارنى ئەسلەپ: ««مېنىڭ ئەدەبىياتقا يەنى كلاسسىك ئەدەبىياتقا بولغان ھەۋىس ۋە قىزىقىشىم خەت ساۋاتىم چىقىپ، كىتاب ئوقۇشقا كىرىشكەن مەزگىللىرىمدىلا باشلانغان» دەيدۇ. قادىر ئەكبەرنىڭ ئەمەلىيەتتە 1947 - يىلدىن كېيىنكى ئوقۇش دەۋرلىرىمۇ ئەدەبىيات ئىلمىغا قىزىقىش بىلەن ئۆتتى.

2

قادىر ئەكبەر شىنجاڭ شۆيۈەنىنى پۈتتۈرۈپ خىزمەتكە قاتناشقاندىن كېيىن، ئاز ۋاقىت مەمۇرىي خىزمەت ئىشلىگەندىن باشقا، ئاساسەن ئوقۇتقۇچىلىق قىلدى ۋە ئەدەبىياتتىن دەرس ئۆتتى. ئەدەبىيات نەزەرىيىسى ۋە ئەدەبىيات تارىخىدىن دەرس ئۆتۈشنىڭ ئېھتىياجى ئۈنى كلاسسىك ئەدەبىياتنى چوڭقۇر ئۆگىنىشكە، ئىزدىنىشكە مەجبۇر قىلاتتى. قادىر ئەكبەرنىڭ كلاسسىك ئەدەبىياتنى بولۇپمۇ تۇركىي تىللىق خەلقلەر، جۈملىدىن ئۇيغۇر، ئۆزبېك كلاسسىك ئەدەبىياتىنى چوڭقۇر ئۆگىنىشى ۋە تەتقىق قىلىشقا كىرىشىشى ئەنە شۇنىڭدىن باشلانغان.

1958 - يىلى «سول» چىل ئىدىيە ئەۋج ئالغان چاغلاردا قادىر ئاكا زىيانكەشـ لىككە ئۇچراپ خىزمىتىدىن ئايرىلىدى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ جەمئىيەتنىڭ ئاساسىي قاتلىمىدا ياشاشقا باشلىدى. 1962 - يىلدىن 1980 - يىلىغىچە تۇرمۇش قادىر ئاكىنى ئاغزىدىن ۋە قول يازمىسىدىن تولۇقلاپ رەتلەپ چىقتى. ئۇنىڭغا بىر كىرىش سۆز ۋە نىزام ھاپىز ھەققىدە مەلۇماتنى قوشۇمچە قىلدى. رەتلەنگەن بۇ داستان خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنىپ، خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1985 - يىلى خەنزۇ تىلىدا نەشر قىلىندى.

2) «يۈسۈپ - زىلەيخا» داستانىنىڭ ئىلىدىكى يېڭى بىر ۋارىيانتىنى تېپىپ تونۇشتۇردى. بۇ داستان «خالىس» تەخەللۇسلۇق تۇرپانلىق ئۇيغۇر شائىر ۋە خەلق ئەدەبىياتچىسى ۋاھىدىن باھام ئوغلى تەرىپىدىن ئىجادىي ھالدا رەتلەپ، يېزىپ چىقىلغانىكەن. قادىر ئەكبەر (بۇ داستاننى ئىككى يىل ئۆگىنىپ چىقىپ، بۇ داستاننىڭ تىل، ئۇسلۇب، مەزمۇن ۋە كومپوزىتسىيە جەھەتتىن تامامەن يېڭىچە بىر نۇسخا ئىكەنـ لىكىنى بىلىپ يەتكىنىدىن كېيىن، نەشرگە تەييارلاپ، «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ ئومۇمىي 15 - سانىدا ئېلان قىلدى.

3) يۇقىرىدا نامى تىلغا ئېلىنغان يېزىلاردىكى ئۆزبېك جامائەتچىلىكى بىلەنمۇ يېقىن مۇناسىۋەتتە بولدى. شۇ جۈملىدىن، ئىنايەتخان، كامىلجان، پالتاباي قاتارلىق ئۆزبېك خەلق ئەدەبىياتچىلىرى بىلەن خىلمۇخىل سۆھبەت ۋە ئۇچرىشىشلاردا بولدى. نەتىجىدە، ئىنايەتخان ئىسىملىك ئۆزبېك ئايال ئېيتقان، بەيىتلىرى ئۆزبېك ناخشىچىسى كامىلجان تەرىپىدىن ئاھاڭغا سېلىنغان «نىياز بىلەن زىبا» نامىلىق داستانىنى رەتلەپ چىقىپ نەشرگە تاپشۇردى. بۇ داستان «ئۆزبېك خەلق داستانلىرى» توپلىمىغا كىرگۈزۈلۈپ، 1985 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشرقىلىندى.

ئومۇمەن، قادىر ئەكبەر سەل كەم يىگىرمە يىللىق يېزا ھاياتىنى خەلق ئىچىدە ئەدەبىياتنى توپلاش ۋە ئۇنى تەتقىق قىلىق بىلەن بىرلەشتۇرۇپ ئۆتكۈزدى.

3

پارتىيىنىڭ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن باشقىلار قاتارى قادىر ئەكبەرمۇ ئاقلاندى.

1980 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىگە كەلگەندىن كېيىن، ئۇ ئاساسەن كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللاندى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇيغۇر - ئۆزبېك ئەدەبىياتىنىڭ تەكشۈرۈلمىگەن سەھىپىلىرى ئۇستىدە، كۆمۈلۈپ قالغان ئەدەبىلەر ئۇستىدە ئىجتىمائىي، ئىلمىي تەكشۈرۈشلەرنى ئېلىپ باردى. ئۇنىڭ

ئەجرىگە يارىشا نەتىجىمۇ چىقتى. مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن 30 - يىللىرىغىچە بولغان تارىخىي باسقۇچنى ئۆگىنىش ۋە ئېچىش ئۈچۈن، شىنجاڭ بويىلاپ ئېلىمىز تەكشۈرۈشكە ئاتلاندى. ئالدى بىلەن ئېلى رايونىدا بولدى. بۇ يەردە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا نامى مەلۇم بولغان بىر قىسىم ئەدەبىيات نامايەندىلىرىگە ئائىت ماتېرىياللاردىن باشقا، ھازىرغىچە مەتبۇئات يۈزى كۆرمىگەن، لېكىن خەلق قەلبىدە ئۇنتۇلمىغان ئەدەبىيات نامايەندىلىرى تېپىلدى. ئابدۇللا ھاپىز بۇلارنىڭ بىرى. ئۇنىڭ ئۆز قولىي بىلەن يېزىپ، مۇقاۋىلاپ قويغان شېئىرلار توپلىمى خەلق قولىدا ياخشى ساقلانغان. تەكشۈرۈش جەريانىدا قادىر ئەكبەر بۇ توپلامنى 1981 - يىلى كېپەكيۇزىدىن تېپىپ، ئۆگىنىپ ۋە تەتقىق قىلىپ، بىر قىسىم ئەسەرلىرىنى تاللاپ نەشىرگە تەييارلىدى. نەتىجىدە 1983 - يىلى خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «گۈدۈك» ناملىق توپلامغا كىرگۈزۈلۈپ، ئۇنىڭ شېئىرلىرى تۇنجى قېتىم خەلق بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

يەنە بىرى ئىبراھىم نورۇز. بۇ شائىرنىڭ «گۈلەمخان»، «نۇزۇگۇم»، «خەلق ئاھىدىن نۇر»، «خەۋپ يالقۇنى» ناملىق كۆپ پەردىلىك دراما ۋە تراگېدىيىلىرى سەھنىدە ئويناللغان. «نورۇز باقى» ناملىق چوڭ داستانى، «ئىشەك شاھ»، «ھاماقەت» ناملىق ھەجۋىي شېئىرلىرى ھەم 200 گە يېقىن لىرىك - ئېپىك شېئىرلىرى جەمئىلەنگەن بىر قول يازما كېيىنكىلەرگە مىراس قالغان. قادىر ئەكبەر مۇشۇ ماتېرىياللار ئاساسىدا ئىبراھىم نورۇزنى ئۆگىنىپ، ئۇ تۇغرىلىق «ئېلى دەرياسى» ژۇرنىلىدا (1981 - يىل 4 - سان) مەلۇمات بەرگەن. ئاندىن قادىر ئەكبەر تەرىپىدىن تەييارلانغان ئۇنىڭ تاللانغان ئەسەرلىرى بىلەن شائىر ھەققىدىكى تەقرىز قوشۇلۇپ «گۈدۈك» توپلىمىدا ئېلان قىلىندى.

4

قادىر ئەكبەر 1982 - يىلدىن باشلاپ شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئورنى نامىدىن شىمالىي، جەنۇبىي ۋە شەرقىي شىنجاڭ رايونلىرىدا ئېلىپ بېرىلغان ئېلمىي تەكشۈرۈشلەردە ئۆزبېك ئەدەبىياتى نامايەندىلىرى ئۈستىدىمۇ تەتقىقات ئېلىپ باردى. غۇلجا شەھىرىدە زەرىپ قارى تاشكەندى، يەكەن شەھىرىدە ۋەسالى، يالغۇز، قەشقەردە تۇرغۇنجان تۇلۇئى، قاغىلىقتا بەرقى قاتارلىق ئۆزبېك شائىرلىرىنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيەتلىرى بىلەن تونۇشتى. قادىر ئەكبەر تەرىپىدىن ئۇلارنىڭ قول يازمىلىرى ئاساسىدا تەييارلانغان «شىنجاڭ ئۆزبېك ئەدەبىلىرى» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1988 - يىل نەشرى) ناملىق كىتاب نەشر قىلىندى. شىنجاڭدا ساقلانغان فۇرقەت قول يازمىلىرى ۋە يېڭى تېپىلغان ئەسەرلىرى ئاساسىدا نەشر قىلىنغان «فۇرقەت ئەسەرلىرى» ناملىق كىتابقا كىرىش سۆز يازدى ۋە بۇ كىتابنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكىنى ئۆتىدى.

ئۇندىن باشقا فۇرقەتنىڭ زامانداشى بولغان ئۆزبېك شائىرى دىلەفكار؛ چۆچەكتە ياشىغان ئۆزبېك شائىرى پىرىمقۇل قارى ئەندىجانى قاتارلىقلار ھەققىمۇ ئىزدىنىپ بىرنەچچە قول ماتېرىيالغا ئىگە بولدى.

5

1982 - يىلدىن باشلاپ شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ نۇقتىلىق تەتقىقات تېمىسى، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ دۇنياغا مەشھۇر ئابدىسى «قۇتادغۇبىلىك» داستانىنى تەتقىق قىلىش ۋە ئۇنى نەسرىي ئۇسۇلدا يېشىش خىزمىتىگە قاتناشتى. ئەدەبىياتشۇناس ئابدۇشۇكۇر تۇردى بىلەن بىللە ئىشلەپچىققان «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىدىكى نەسرىي يەشمىسى 1991 - يىلى مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى.

6

قادىر ئەكبەر 1982 - يىلدىن ھازىرغىچە بولغان 10 يىل ئىچىدە ئۇيغۇر ۋە ئۇزبېك كلاسسىك ئەدەبىياتى ھەققىدە 30 پارچىگە يېقىن ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلدى. بۇ ماقالىلەر كېيىنرەك تېپىلغان ياكى تەتقىق قىلىنغان يېڭى ماتېرىياللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەسىلەن: «ۋۇھەدىمەد ئېۋەز قارىقاشى ۋە مەجمۇئەتۇل - ئەھكام» («شىنجاڭ گېزىتى» 1984 - يىل 13 - ئاپرېل)، «ۋولىلا مۇھەممەد سەيىتنىياز ۋە «مەلۇماتى ئافاق» («شىنجاڭ گېزىتى» 87 - يىل 24 - دېكابىر)، «مۇھەممەد سالىھ ۋە ۋە «شەيبانىنامە»» (85 - يىل 8 - يانۋار «شىنجاڭ گېزىتى»، «جۇڭگو مىللەتلەر قەدىمكى ئەسەرلىرى» خەنزۇچە ژۇرنال 1990 - يىل 4 - سان) قاتارلىقلار.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ دېموكراتىك دەۋرى ھېسابلانغان 30 - يىللار ئەدەبىياتى ھەققىدە قادىر ئەكبەرنىڭ «30 - يىللار ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بىر نەزەر» ناملىق ماقالىسى «مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقاتى» ژۇرنىلىنىڭ 1984 - يىلىق 4 - سانىدا ئېلان قىلىشقا دائىر نەزەريىۋى كۆز قاراشلىرى بايان قىلىنغان «مەدەنىيەت مىراسلىرى ۋە مىللىي ئەنئەنىلەرگە ۋارىسلىق قىلىش مەسىلىسى توغرىسىدا» ناملىق ماقالىسى «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ 1990 - يىل 3 - ئاۋغۇستتىكى سانىدا ئېلان قىلىندى. بۇ ماقالىلەردە ئوتتۇرىغا قويۇلغان نۇقتىئىنەزەرلىرى ئوبيېكتىپ ۋە ئىلمىي بولغانلىقى ئۈچۈن، كىتابخانلار ئارىسىدا بەلگىلىك تەسىر قوزغىدى.

قادىر ئەكبەرنىڭ «قۇتادغۇبىلىك» داستانىنىڭ بىرنەچچە قول يازما نۇسخىلىرى ئوغرىسىدا» («شىنجاڭ گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان) ناملىق ماقالىسى 1985 - يىلى ئۇتكۇزۇلگەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە بىرىنچى قېتىملىق ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. «مەدەنىيەت مىراسلىرى ۋە مىللىي ئەنئەنىلەرگە ۋارىسلىق قىلىش ئوغرىسىدا» («شىنجاڭ گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان) ناملىق ماقالىسى 1990 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە 2 - قېتىملىق ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاشتا 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. قادىر ئەكبەر ئىشلەشكە قاتناشقان «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ نەسرىي يەشمىسى 1994 - يىلى مەملىكەت بويىچە 1 - دەرىجىلىك كىتاب مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. «شىنجاڭ ئۇزبېكلىرىنىڭ قىسقىچە تارىخى» ناملىق ئەسىرى ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى «بەش كىتاب» ئىشخانىسى تەرىپىدىن مۇنەۋۋەر ئەسەر باھالىنىپ، مۇكاپاتلاندى.

7

پېشقەدەم تەتقىقاتچى قادىر ئەكبەر «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ ھازىرقى خىزمىتى ئۈستىدە توختىلىپ مۇنداق دېدى:

— مەن «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ بىر ئىخلاسمەن مۇشتېرى ۋە ئاپتورلىرىدىن بىرى. «بۇلاق» ژۇرنىلى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە فولكلورىنى، شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىنى ئۆگىنىشنىڭ ئەڭ ياخشى قوللانمىسى بولۇپ كەلدى. مەن ئەدەبىيات توغرىسىدىكى بىلىملىرىمنى كېڭەيتىش يولىدا «بۇلاق» ژۇرنىلىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىپ كېلىۋاتىمەن. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى شۇنداقلا تۈركىي تىللىق ئەدەبىياتقا يېقىن بولغان شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتى نەمۇنىلىرىنى خەلقىمىزگە تونۇشتۇرۇش، ئۇيغۇر ئەدەبىياتشۇناسلىقى بىلەن جۇڭگو شەرقشۇناسلىق ئىلمىنىڭ خەلقئارا نوپۇزىنى تېخىمۇ ئۆستۈرۈش ۋە مول ئەدەبىيات ئابىدىلىرىنى ئېچىش، تەتقىق قىلىش جەھەتلەردە «بۇلاق» ژۇرنىلى ئىنتايىن چوڭ خىزمەت كۆرسەتمەكتە. مەن بىر ئاددىي كىتابخان سۈپىتىدە، «بۇلاق» كۆزىنىڭ ھەرگىز ئېتىلىپ قالماسلىقىنى، ئەدەبىي ھايات ئۈچۈن مول ئوزۇق بېرىدىغان بۇ «ئابىھايات» نىڭ مەۋج ئۇرۇپ تۇرۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

8

پېشقەدەم تەتقىقاتتى قادىر ئەكبەر ھازىر «مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى؛ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى»، «قۇتادغۇبىلىك» تەتقىقات جەمئىيىتى»، «غەربىي ئاسىيا تەتقىقات جەمئىيىتى»، «كۇنلۇن شېئىرىيەت جەمئىيىتى» قاتارلىقلارنىڭ ھەيئەت ئەزاسى؛ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۆزبېك ئەدەبىيات تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق فولكلورچىلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

بۇ پېشقەدەم تەتقىقاتچى ھازىر «جۇڭگو ئۆزبېك ئەدەبىياتى تارىخى»، «جۇڭگو مىللەتلىرى ئەنئەنىۋى ئەدەبىيەت قامۇسى»، «جۇڭگو مىللەتلىرى ئەدەبىيەت كۆرىكى» قاتارلىق چوڭ ھەجىملىك ئەسەرلەرنىڭ ئۆزبېك مىللىتى قىسمىنى يېزىش ئۈستىدە ئىشلەۋاتىدۇ.

(بېشى 208 - بەتتە)

بۇنداق فوندنىڭ بولۇشى كلاسسىك مىراسلىرىمىزنى قۇتقۇزۇۋېلىش خىزمىتىنى تېخىمۇ تېز، ياخشى، سۈپەتلىك ئىشلىشىمىز ئۈچۈن بىزنى بىر قىسىم ماددىي كۈچ ۋە مەنىۋى يۆلەك بىلەن تەمىن ئېتىدۇ.

ئىسراپىل يۈسۈپ ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلىرىدىن پايدىلىنىپ كلاسسىك ئەسەرلەرنى تەتقىق قىلىپ، رەتلەپ، نەشرىگە تەييارلاپ، «بۇلاق» ژۇرنىلىنى پائال قوللاپ كېلىۋاتقان ئاپتورلاردىن بىرى. ئۇ ھازىر «مايىترى سىمىت» نىڭ داۋامىنى تەتقىق قىلىپ نەشرىگە تەييارلاش بىلەن بىرگە يەنە ئۇيغۇرلارنىڭ بۇددادىنى ئېتىقادى، قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەر، شىنجاڭدىكى قەدىمكى پۈللار قاتارلىق تېمىلار ئۈستىدە تەتقىقات ئېلىپ بارماقتا.

بىز تىرىشچان تەتقىقاتچى، ئارخېئولوگ ئىسراپىل يۈسۈپنىڭ ئىلمىي ئىزدىنىشىگە مۇۋەپپەقىيەت تىلەيمىز. ئۇنىڭدىن يېڭى - يېڭى نەتىجىلەرنى كۈتىمىز.

تەتقىقاتچى ئىسراپىل يۈسۈپ

مۇنەۋۋەر تۇردى

ئۇزاق ئەسىرلەردىن بېرى ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزدە چېۋەرلىكى، ئەقىل - پاراسىتى بىلەن ئۆزىنىڭ شانلىق مەدەنىيىتىنى بەرپا قىلغان ئۇيغۇر خەلقى تالاي قىسمەتلەرنى باشتىن كەچۈرۈپ، بۈگۈنكى دەۋرىمىزگە يېتىپ كەلدى. بۇ جەريانىدا خەلقىمىزنىڭ قۇدرەت تېپىپ، كۈللەنگەن ۋاقىتلىرىمۇ بولدى. خانۋەيرانچىلىقلارغا دۇچ كېلىپ، خارابلاشقان چاغلىرىمۇ بولدى. ھەر خىل تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي ئاپەتلەر تۈپەيلىدىن تالايلىغان بەھەيۋەت ساراي - قەسىرلەر، راۋاق - ئايۋانلار خارابىگە ئايلانىدى ياكى قۇم - باراخانلار ئاستىغا كۆمۈلۈپ، يەر يۈزىدىن غايىپ بولدى. شۇ قاتاردا خەلقىمىزنىڭ پەن - مەدەنىيەت، ھۈنەر - سەنئەت، ئۆرپ ئادەتلىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان بىبەھىساب ئېسىل مەدەنىي يادىكارلىقلىرىمىز، كىتاب - ۋەسىقىلىرىمىز، ئاسار - ئەتىقىلىرىمىزمۇ بۇزۇلۇش، يوقىلىش، كۆمۈلۈپ قېلىش قىسمەتلىرىنى يەتكۈدەك تارتتى. بۈگۈنكى كۈندە ئەجدادلىرىمىزنىڭ تەۋرۈك ئىزلىرىنى، ھايات سەرگۈزەشتىلىرىنى ماددىي ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت مىراسلىرىنى ئىزدەپ تېپىپ، ئۇنى چوڭقۇر ئۆگىنىپ، تەتقىق قىلىش ھەم ئۇنىڭغا تەنقىدىي ۋارىسلىق قىلىش يېڭى دەۋرىمىزنىڭ كۈچلۈك تەلىپى، دەۋرىمىز كىشىلىرىنىڭ شەرەپلىك مەجبۇرىيىتى. شۇڭا، پارتىيە ۋە ھۆكۈمىتىمىزنىڭ غەمخورلۇقىدا بىر تۈركۈم ئىجتىھاتلىق كىشىلەر بۇ ساھەدە داۋاملىق يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ، ئۈزلۈكسىز ئەجىر سىڭدۈرۈپ كېلىۋاتىدۇ. تالانتلىق تەتقىقاتچى، ئارخېئولوگ ئىسراپىل يۈسۈپ ئەنە شۇ قاتاردىكى كۆزگە كۆرۈنگەنلەردىن بىرى.

ئىسراپىل يۈسۈپ 1949 - يىلى 6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئۈرۈمچى شەھىرىدە قول ھۈنەرۋەن ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلدى. ئۇ 1966 - يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ (ھازىرقى 14 - ئوتتۇرا مەكتەپ) نى پۈتتۈرۈپ، ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بېرىش ئالدىدا، ئاتالمىش «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ قالغانلىقتىن، مىڭلىغان، ئونمىڭلىغان ياشلار قاتاردا ئالىي مەكتەپتە ئوقۇش پۇرسىتىدىن مەھرۇم بولدى. 1972 - يىلغا كەلگەندە ئىسراپىل يۈسۈپ ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيغا خىزمەتكە تەقسىم قىلىنىپ، 1976 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئارخېئولوگىيە ئەترىتىدە ئارخېئولوگىيە كەسپى خىزمىتىنى ئىشلىدى. شۇ يىلى سابىق مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا قەدىمكى تۈرك تىلى كەسپىي بويىچە مەخسۇس بىر سىنىپ تەسىس قىلىنغانلىقى تۇغرىسىدىكى خەۋەر يېتىپ كەلدى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزۇن تارىخىي جەريانلاردىن بېرى يارالغان قىممەتلىك مەدەنىي مىراسلىرىنىڭ تولۇق قېزىلىشى، ئىلمىي ئۇسۇلدا رەتلىنىشى، خەلقە تونۇشتۇرۇلۇشى مۇشۇ ساھەدىكى ئىختىساسلىق خادىملارنىڭ كۆپلەپ يېتىشىپ چىقىشى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلغان ئىسراپىل يۈسۈپ بۇ خەۋەردىن چەكسىز خۇشاللاندى. مۇزېي رەھبەرلىكىنىڭ قوللىشى بىلەن ئىمتىھان بېرىپ ئاشۇ ئىنستىتۇتنىڭ قەدىمكى تۈركىي

تللار سەنئەتىغا ئوقۇشقا باردى. ئىسراپىل يۇسۇپ 1977 - يىلى 1 - ئايدىن 1980 - يىلى 1 - ئايغىچە ئېلىمىزنىڭ ئاتاقلىق تۇركلوگى گېنگ شىمىن، ئاتاقلىق تىلشۇناس خەمىت تۆمۇر قاتارلىق پروفېسسورلارنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئورخۇن يېزىقى، چاغاتاي يېزىقى قاتارلىقلارنى پىششىق ئىگىلىدى. ئۇ يەنە قەدىمكى خەنزۇ يېزىقى ۋە ئىنگلىز تىلىنى ئۆگەندى. ئىسراپىل يۇسۇپ 1980 - يىلى 1 - ئايدا ئوقۇشنى ئەلا نەتىجە بىلەن تاماملاپ، يۇكسەك ئارزۇلارنى كۆڭلىگە پۈكۈپ موزېيغا قايتىپ كەلدى. شۇندىن بۇيان، ئۇ ئۆز ئارزۇلىرىنى رېئاللىققا ئايلاندۇرۇش يولىدا كېچە - كۈندۈز جاپالىق كۈرەش قىلدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىگىلىگەن بىلىمىگە قانائەت ھاسىل قىلمىدى. بەلكى مىللەت ئۈچۈن، خەلق ئۈچۈن تېخىمۇ كۆپرەك ئىش قىلىپ بېرىش نىيىتىدە بىلىمىنى ئۆزلۈكسىز ئاشۇرۇپ تۇردى. بۇ جەريانىدا ئۇ شىنجاڭ داشۆ ۋە شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىدە ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتتا تۈرك تىلى ۋە نېمىس تىل-يېزىقىنى ئۆگەندى. شۇنداقلا خەلقىمىزنىڭ تارىخى، ئەدەبىي مىراسلىرى ئۈستىدە تەكشۈرۈش-تەتقىق قىلىشنى بوشاشتۇرماي ئېلىپ باردى.

ئىسراپىل يۇسۇپ «شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1979 - يىللىق 7 - سانىدا ئېلان قىلىنغان «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ‹چاستانى ئىلىك بېك› ھېكايىسى» ناملىق ماقالىسى بىلەن تەتقىقات سەپىگە كىردى. شۇندىن باشلاپ ھازىرغىچە ئۇ ئۆزىنىڭ ھارماي - تالمايلا ئىزدىنىشى، تەتقىق قىلىشى نەتىجىسىدە 40 پارچىدىن ئارتۇق ئەسەرنى نەشرگە تەييارلاپ، ئاساسا بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردى. كىتابخانىلىرىمىز ئۇنىڭ جاپالىق ئىلمىي ئەمگەكلىرىنىڭ لەززەتلىك مېۋىلىرىدىن پات-پات بەھرىمەن بولۇپ تۇردى. ئۇنىڭ نەشرگە تەييارلىغان ياكى تەييارلاشقا قاتناشقان ئەسەرلىرىدىن تۆۋەندىكىلەرنى مىسال كەلتۈرۈشى بىلەنلا كۇپايىلىنىمىز: «ئالتۇن يارۇقتىن پارچە» (ئابدۇقەييۇم خوجا بىلەن بىرلىكتە نەشرگە تەييارلىغان.) «بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ 1980 - يىل 2 - سانىدا ئېلان قىلىندى. «قەدىمكى ئۇيغۇر يازما يادىكارلىقلىرىدىن تاللانما» (ئابدۇقەييۇم خوجا، تۇرسۇن ئايۇپلار بىلەن بىرلىكتە نەشرگە تەييارلىغان) 1984 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. «نىزارى داستانلىرى» (تېيىپجان ئېلىيۇپ، مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن، ئابدۇقەييۇم خوجىلار بىلەن بىرلىكتە نەشرگە تەييارلىغان) 1985 - يىلى مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. ئابدۇرېھىم نىزارى بىلەن نوروزاخۇن زىيائىنىڭ «چاھار دەرۋىش» ناملىق چوڭ ھەجىمدىكى شېئىرىي ئەسىرى «بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ ئومۇمىي 14 - 16 - 19 - سانلىرىدا ئېلان قىلىندى. «مايتىرى سىمىت» (1) (ئىسراپىل يۇسۇپ ئاساسلىق قەلەم تەۋرەتكەن، ئابدۇقەييۇم خوجا، دولقۇن قەمبىرىلەر بىلەن بىرلىكتە نەشرگە تەييارلىغان) 1987 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى شېئىرىي ئەسەر ‹ئامىتا يۇردىيانا سۇترا›» ناملىق ئەسەر «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1990 - يىلى 2 - سانىدا ئېلان قىلىندى. «دىۋانى قەلەندەر» «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1990 - يىلى 3 - سانىدا ئېلان قىلىندى. «ھافىز شىرازى شېئىرىيىتىدىن» «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1990 - يىل 4 - سانىدا ئېلان قىلىندى. ئەلىشىر نەۋائىنىڭ «سەبئەئى سەييار» (رەھمىتۇللا جارى، ئابدۇقەييۇم خوجا بىلەن بىرلىكتە نەشرگە تەييارلىغان) 1991 - يىلى شىنجاڭ ياش - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. مەجلىسنىڭ «سەيفۇل - مەلىك ۋە بەدىئۇل - جەمال» ناملىق داستانى (سۇلايمان يۇنۇس بىلەن بىرلىكتە نەشرگە تەييارلىغان) «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1992 - يىللىق 1 - 2 - سانلىرىدا ئېلان قىلىندى. «زۇھۇرى شېئىرلىرى» «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1992 - يىللىق 3 - سانىدا، «مەزھەرى شېئىرلىرىدىن» «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1992 - يىللىق 4 - سانىدا ئېلان قىلىندى. «مۇھەببەتنامە ۋە مېھنەتكام» «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1993 - يىللىق 3 - 4 - سانلىرىدا ئېلان قىلىندى. «تاھىر ۋە زوھرە» «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1994 - يىللىق 3 - 4 - سانلىرىدا ئېلان قىلىندى.

ئىسراپىل يۇسۇپ يەنە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللىي قەدىمكى ئەسەرلەر ئىشخانىسىنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى «مېئىراج نامە» ناملىق كىتابنى نەشرگە تەييارلاپ مەركىزىي مىللەتلەر نەشرىياتىغا تاپشۇردى.

يۇقىرىقى مىساللاردىن ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، بۇ ئىجتىھات ئىگىسىنىڭ نەشرگە تەييارلىغان، تەتقىق قىلغان ئەسەرلىرى كۆپ بولۇپلا قالماستىن، ئۇلارنىڭ چېتىلىدىغان تېل - يېزىق دائىرىسى بىرقەدەر كەڭ، يىل دەۋرلىرى ئۇزۇن. بۇ ئەسەرلەر ئۇرخۇن يېنىسەي يادىكارلىقلىرى، شۇنداقلا قۇمۇل، تۇرپان، دۇڭخۇاڭ تېكىستلىرىدىن تاكى چاغاتاي تىلىدىكى كلاسسىك ئەسەرلەرگىچە بولغان كەڭ دائىرىدىكى مەدەنىي مىراسلاردۇر. ئۇلارنى تەتقىق قىلىپ نەشرگە تەييارلاش كۆپ تەرەپلىمە بىلىمنى، كۈچ-لۈك ئىلمىي ئىقتىدارنى، زېرىكمەي، چارچىماي ئىزدىنىشنى ۋە ئىزچىل ئىشلەشنى تەلەپ قىلىدىغان مۇشكۇل ئىش. بىراق خەلقىمىزنىڭ مەدەنىي مىراسلىرىنى قوتقۇ-زۇش ئىشىغا قىزغىن ئىشتىياق باغلىغان ئىسراپىل يۇسۇپ قېينىچىلىقلار ئالدىدا بو-شاپ قالمىدى. ئەكسىچە قېينىچىلىققا يولۇققانسېرى تېخىمۇ بىرىلىپ تەتقىق قىلدى. قېينىن ئىشلارنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئۆز ئالدىغا تارتىپ ئىشلىدى. ھارماي - تالماي ئۆگىنىش روھى، تەتقىقاتتا ئاسان ئىشنى ئەمەس، بەلكى قېيىن مەسىلىلەرنى ئىشلەشنى ياخشى كۆرىدىغان مىجەزى، ھەر بىر ئۇششاق مەسىلىلەرگىمۇ ئالاھىدە ئەستايىدىل بولۇشتەك ئىلمىي پوزىتسىيىسى ئۇنى ھەر تەرەپلىمە ئىقتىدارغا، مۇستەھكەم ئىلمىي ئاساسقا ئىگە قىلدى، ئۆز ساھەسىدىكى ئىلمىي خىزمەتلەرنىڭ ئەھمىيىتىدىن بىمالال چىقالايدىغان ھەقىقىي ئىلمىي خادىم قىلىپ يېتىشتۇردى. بۇ ئۆزى تەتقىق قىلىغان ۋە نەشرگە تەييارلىغان ئەسەرلەرنىڭ سۈپىتى جەھەتتىن تەلەپكە ئۇيغۇن بولۇشىغا ئىز-چىل تۇرده ئەھمىيەت بەرگەنلىكتىن ئۇنىڭ ئىلمىي ئەمگەكلىرى ھەرقايسى مەتبۇئات ئورۇنلىرىدىكى مۇھەررىرلەرنىڭ شۇنداقلا ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ ئىشەنچىسىگە، ئالقىشىغا ۋە قەدىرلىشىگە ئېرىشىپ كەلدى. بۇ تەتقىق قىلىپ نەشرگە تەييارلىغان بەزى ئەسەرلەر ئاپتورنىڭ رايونىمىزنىڭ ئىجتىمائىي پەن تەتقىقاتىنى يېڭى ۋە مۇھىم ماتېرىيال مەنبەسى بىلەن تەمىن ئېتىپ، ئىلىم ساھەسىنىڭ يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشتى. ئىسراپىل يۇسۇپنىڭ قاتنىشىشى ۋە ئاساسلىق قەلەم تەۋرىتىشى بىلەن تەتقىق قىلىنىپ نەشرگە تەييارلانغان «مايتىرى سىمىت» (1) نىڭ نەشر قىلىنىشى ئېلىمىزدىكى مىللەتلەرنىڭ قەدىمكى تېل - يېزىق تەتقىقاتىدىكى مۇھىم نەتىجىلەردىن بىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن تەتقىقاتچىلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى. ئېلىمىزنىڭ جۇملىدىن ئۇيغۇرلارنىڭ دراما تارىخى، دىن، تارىخ ۋە تېل - ئەدەبىيات تارىخى تەتقىقاتىنى بىرقەدەر قول ماتېرىيال بىلەن تەمىن لىدى. «مايتىرى سىمىت» (1) نەشر قىلىنغاندىن كېيىن چەت ئەللەردىمۇ مۇئەييەن

ئەسەر قوزغىدى. بەزى چەت ئەل مەتبۇئاتلىرى بۇ كىتابنىڭ نەشر دىن چىققانلىقىنى ئالاھىدە خەۋەر قىلدى ياكى بۇ ھەقتە مەخسۇس ماقالىلەرنى ئېلان قىلدى. بۇ كىتاب 1990 - يىلى 12 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە «پەلسەپە ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى مۇنەۋۋەر نەتىجە» دېگەن نام بىلەن 2 - دەرىجىلىك ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

ئىسراپىل يۇسۇپ مەدەنىي مىراسلارنى نەشرگە تەييارلاپ خەلققە تونۇشتۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇنى تەتقىق قىلىشنىمۇ ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇپ كەلدى. ئۇنىڭ ئۇزۇنگە خاس نۇقتىسىنەزەر ۋە يېڭى پىكىرگە باي ئىلمىي ماقالىلىرى ھەرقايسى مەتبۇئاتلاردا ئارقىمۇ ئارقا ئېلان قىلىنىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ خەنزۇ تىلىدا يېزىپ ئېلان قىلغان ئەسەرلىرىمۇ خېلى سالماقنى ئىگىلەيدۇ. يەنە بەزى ماقالىلىرى باشقىلار تەرىپىدىن خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ ئېلان قىلىندى. ئۇنىڭ «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى «مايىترى سىمىت» نىڭ ئۇچىنچى بۆلۈمىنىڭ 1 - 5 - ۋاراقلىرى ئۇستىدە تەتقىقات» ناملىق ماقالىسى «شىنجاڭ داشۇ ئىلمىي ژۇرنىلى» نىڭ 1981 - يىللىق 1 - سانىدا ئېلان قىلىندى. بۇ ماقالىنىڭ خەنزۇچىسى «مىللەتلەر تىل - ئەدەبىياتى» مەجمۇئىسىنىڭ 1983 - يىللىق 1 - سانىدا ئېلان قىلىندى. «تۇرك سۆزىنىڭ سۆز مەنبەسى تۇغرىسىدا مۇلاھىزە» ناملىق ماقالىسى «تۇركىي تىللار تەتقىقاتى» مەجمۇئىسىنىڭ 1982 - يىللىق سانىدا ئېلان قىلىندى. «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى «مايىترى سىمىت» نىڭ ئىككىنچى بۆلۈمى ئۇستىدە تەتقىقات» ناملىق ماقالىسى «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» ژۇرنىلىنىڭ 1982 - يىللىق 4 - سانىدا ئېلان قىلىندى. «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى «مايىترى سىمىت» نىڭ يۇكۇنچ بۆلۈمى ئۇستىدە تەتقىقات» ناملىق ماقالىسى «شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» ژۇرنىلىنىڭ 1985 - يىللىق 1 - سانىدا ئېلان قىلىندى. «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى چوڭ ھەجىملىك سەھنە ئەسىرى «مايىترى سىمىت» ناملىق ماقالىسى «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1984 - يىللىق 4 - 5 - سانلىرىدا ئېلان قىلىندى؛ بۇ ماقالىنىڭ خەنزۇچىسى خەنزۇ تىلىدىكى «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1985 - يىللىق 1 - سانىدا ئېلان قىلىندى. «ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى توغرىسىدا قىسقىچە بايان» ناملىق ماقالىسى «تارىم» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىندى. «تۇرپان بېزەكلىكتىن يېقىندا تېپىلغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى بىرنەچچە پارچە ھۆججەت تۇغرىسىدا تەتقىقات» ناملىق ماقالىسى «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» ژۇرنىلىدا، خەنزۇچىسى «تىل ۋە تەرجىمە» ژۇرنىلىنىڭ خەنزۇچىسىدا ئېلان قىلىندى. يالپۇنچىسى «ئىچكى قۇرۇقلۇق ئاسىيا تىللىرى تەتقىقاتى (Ⅳ)» مەجمۇئەسىگە كىرگۈزۈلۈپ، ياپونىيەنىڭ كوبى شەھىرى چەت ئەل تىللىرى ئونۋېرسىتېتى چەت ئەلشۇناسلىق ئىنستىتۇتى تەرىپىدىن 1988 - يىلى ئېلان قىلىندى. «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى چۆشۈرۈلگەن ياغاچ قوزۇق» ناملىق ماقالىسى «شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىندى. ئىسراپىل يۇسۇپ «جۇڭگو مۇزېيلىرى مەجمۇئەسى ــ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيى» ناملىق كىتابنى يېزىشقا قاتنىشىپ، ئۇنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملىنىشىغا بىر ئۇلۇش ھەسسە قوشتى. بۇ كىتابنىڭ ياپونچە نۇسخىسى ياپونىيەنىڭ جياگتەن نەشرىياتى تەرىپىدىن 1989 - يىلى نەشر قىلىندى. خەنزۇچىسى جۇڭگو مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى نەشرىياتى تەرىپىدىن 1991 - يىلى 12 - ئايدا نەشر قىلىندى. «مۇزېيمىزدا ساقلىنىۋاتقان پۇللاردىن شىن-

جاك تارىخىدىكى پۇللارغا نەزەر»، «شىنجاڭدىكى ئىككى خىل پۇل توغرىسىدا»، «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەر» قاتارلىق ماقالىلىرى «شىنجاڭ مەدەنىيىتى يادنامىلىكى» ژۇرنىلىنىڭ 1993 - يىللىق سانلىرىدا ئېلان قىلىندى. ئۇنىڭ خەنزۇچىدىن ۋە ئەكسىچە تەرجىمە قىلىپ ئېلان قىلغان ماقالىلىرىمۇ بار. ئۇنىڭ يازغان ئىلمىي ماقالىلىرى ئۇزۇنىڭ ئىختىچام ۋە مېغىزلىق بولغانلىقى، ھەر بىر ماقالە ئۆزىگە خاس بىرەر ئەھمىيەتلىك ياكى بىرەر يېڭى كۆزقاراشنى يورۇتۇپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن تەتقىقاتتا ئەھمىيەتلىك ئۇنۇمگە، ھەقىقىي پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە. شۇڭا ئۇنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرى كەسپداشلىرىنىڭ يۇقىرى باھاسىغا، جەمئىيەتنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا سازاۋەر بولۇپ كەلدى. ئۇنىڭ «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى چوڭ ھەجىملىك سەھنە ئەسىرى ‹مايتىرى سىمىت›» ناملىق ماقالىسى 1986 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە «پەلسەپە - ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى مۇنەۋۋەر نەتىجە» دېگەن نام بىلەن 3 - دەرىجىلىك ئىلمىي ماقالە مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1987 - يىلى 2 - نۆۋەتلىك يىپەك يولى كۆلى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئۇ كەسپداشلىرى بىلەن بىللە يېزىپ چىققان «جۇڭگو مۇزىيىلىرى مەجمۇئەسى ــ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزىيى» ناملىق كىتاب 1990 - يىلى 12 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە «پەلسەپە ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى مۇنەۋۋەر نەتىجە» دېگەن نام بىلەن 1 - دەرىجىلىك ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئىسراپىل يۇسۇپ مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى كەسپداشلىرى ئارىسىدا بارغانسېرى تونۇلۇپ، ئۇلارنىڭ ئالقىشىغا، ھۆرمەت ۋە ئىشەنچىسىگە ئېرىشتى. ئۇ ئاپتونوم رايونىمىزدىكى نۇقتىلىق ئالىي مەكتەپلەردە ۋە چەت ئەلدىكى بەزى ئىلمىي ئورگانلاردا تەكلىپكە بىنائەن لېكسىيە سۆزلىدى. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بەزى ئاسپىرانتلارغا تەكلىپ بىلەن دەرس ئۆتتى. ئىسراپىل يۇسۇپ 1984 - يىلدىن ئېتىبارەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزىيىنىڭ كەسپىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ كېلىۋاتىدۇ. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇ 1986 - يىلى 7 - ئايدىن 10 - ئايغىچە «جۇڭگو شىنجاڭ مەدەنىيىتى يادنامىلىكى كۆرگەزمىسى» ئىككىنچى تۈركۈم كۆرگەزمىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ، ياپونىيىنىڭ توكيو، ئوكاياما (گاڭسەن) قاتارلىق شەھەرلىرىدە كۆرگەزمە خىزمىتى ۋە زىيارەتتە بولدى. مۇشۇ مەزگىلدە توكيودا تەكلىپكە بىنائەن ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرى توغرىسىدا لېكسىيە سۆزلىدى؛ ئوكاياما شەھىرىنىڭ مۇزىيىدا شىنجاڭدىن تېپىلغان قەدىمكى يېزىقلار توغرىسىدا لېكسىيە سۆزلىدى. 1993 - يىلى 2 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىسىغىچە «شىنجاڭ كىروران مەدەنىيىتى يادنامىلىكى كۆرگەزمىسى» 3 - تۈركۈم كۆرگەزمە گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ ياپونىيىنىڭ كيوتو شەھىرىدە كۆرگەزمە خىزمىتى ۋە زىيارەتتە بولدى. 1993 - يىلى 6 - ئاينىڭ 7 - كۈنىدىن 14 - كۈنىگىچە «شىنجاڭ مىڭ بۆلۈي تام رەسىملىرى كۆرگەزمىسى» ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولۇپ ئالمۇتا شەھىرىدە كۆرگەزمە خىزمىتى ۋە زىيارەتتە بولدى. ئىسراپىل يۇسۇپ يۇقىرىقى بىرنەچچە قېتىملىق كۆرگەزمە جەريانلىرىدا مۇخبىرلارنىڭ زىيارىتىنى قوبۇل قىلدى، ئېكسكۇرسىيىچىلەرنىڭ تۈرلۈك سوئاللىرىغا جاۋاب بەردى. كەسىپ ئەھلىلىرى بىلەن كۆپ قېتىم سۆھبەتلىشىپ، ئىلىم ئالماشتۇردى. بۇ جەريانىدا ئۇ ئۆز كەسپىگە ماھىر ئىسمى جىسمىغا لايىق بىر ئىلمىي خادىم ئىكەنلىكىنى نامايان قىلدى.

ئىسراپىل يۇسۇپ 1988 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە «گەۋدىلىك تۆھپە قوشقان ياش، ئوتتۇرا ياش مۇتەخەسسىس» لەردىن بولۇپ باھالاندى. 1990 - يىلى ئۇنىڭغا «كاندىدات تەتقىقاتچى» لىق ئۇنۋانى بېرىلدى. ئۇ ھازىر جۇڭگو مىللەتلەر قەدىمكى يېزىقلىرى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، جۇڭگو مۇزىپى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرىيەت ئەزاسى، جۇڭگو تۈركىي تىللار تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، جۇڭگو تۈرپانشۇناسلىق جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ پۇل مۇئامىلە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى.

مەن ئۇنىڭدىن:

— سىز شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، سىز نەشرگە تەييارلىغان كلاسسىك ئەسەرلەرنىڭ كۆپ قىسمى «بۇلاق» ژۇرنىلى ئارقىلىق ئاممىغا بىلدۈرۈلۈپ كېلىۋاتىدۇ. سىز ئىزچىل مۇناسىۋەت قىلىپ كېلىۋاتقان بۇ ژۇرنالنىڭ خىزمەتلىرىگە قانداق پىكىر دەسىز؟ — دەپ سورىغىنىمدا، ئۇ مۇنداق دېدى:

— «بۇلاق» ژۇرنىلى 1980 - يىلى تەسىس قىلىنغاندىن بېرى كلاسسىك ئەدەبىيات بايلىقىمىزنى قېزىش، تەتقىق قىلىش، خەلقىمىز تونۇشتۇرۇش جەھەتتە ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناپ كەلدى. مەن «بۇلاق» نى داۋاملىق ياخشى، سۈپەتلىك چىقىرىش ئۈچۈن يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىۋاتقان مۇھەررىرلەرگە، ئۇنى ئىزچىل قوللاپ كېلىۋاتقان، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەرگە، ھەر ساھە كىشىلىرىگە ئۆزۈمنىڭ چوڭقۇر ھۆرمىتىمنى، كۆپتىن كۆپ رەھمىتىمنى ئىزھار قىلىمەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ خىزمەت شارائىتىنى، ئىلمىيلىقىنى، سۈپىتىنى يەنىمۇ ياخشىلاش، ئەسەر ھەنبەسىنى ئۆزلۈكسىز قېزىش ئۈچۈن يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا چارە - تەدبىر ئىزدەش كېرەك دەپ قارايمەن. كلاسسىك ئەدەبىيات مىراسلىرىمىزنى رەتلەش، تەتقىق قىلىش ۋە نەشرگە تەييارلاش جەھەتتە تېخىمۇ كۆنكرېت، مۇجەسسەم بولغان قائىدە-پرىنسىپلارنى بېكىتىپ چىقىش، بولۇپمۇ ترانسكرىپسىيە بەلگىلىرىنى تولۇق، پەرقلىق ھالدا بەلگىلەش ۋە مۇشۇ ئاساستا كەسىپ ئىگىلىرىنى ئۆزلۈكسىز ھالدا تەربىيىلەش زۆرۈر. بۇ خىل چارىلەر ژۇرنالنىڭ سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن پايدىلىق. يەنە ژۇرنالنىڭ خىزمەتلىرىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، تۈرلۈك ئىلھاملاندۇرۇش تەدبىرلىرىنى ئوبدان ئىشقا سېلىشقا توغرا كېلىدۇ. «بۇلاق» ژۇرنىلى تەسىس قىلىنغاندىن بېرى كلاسسىك ئەدەبىيات تارىخىمىزدىكى نۇرغۇنلىغان نادىر ئەسەرلەرنى، تېخى نامى مەلۇم بولمىغان، يوقالغان، ئۇنتۇلۇپ كەتكەن مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى ئىزدەپ تېپىپ، يورۇقلۇققا چىقاردى. لېكىن ھازىرغا قەدەر بۇ ساھەدە بىرەر قېتىمۇ تەقدىرلەش، مۇكاپاتلاش ئىشى ئېلىپ بېرىلمىدى. ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرى ۋە تۈرلۈك شەكىلدىكى تەشۋىقات پائالىيەتلىرىمۇ ئېلىپ بېرىلمىدى. بۇندىن كېيىن بۇ ئىشقا ئەھمىيەت بېرىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. بۇنىڭ ئۈچۈن ئىقتىساد نامىلى ئىنتايىن مۇھىم. يالغۇز ھۆكۈمەتتىن بەرگەن راسخودقا تايىنىش بىلەنلا بۇ ئىشلارنى ئىشلەپ كەتكىلى بولمايدۇ. شۇڭا «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ ئالدىغا فوندى بولۇشى كېرەك. بۇنداق فوندى قۇرۇلسىلا خەلقىمىز ئۇنىسى قىزغىن قوللاپ قۇۋۋەتلەيدۇ. جۇملىدىن مەنمۇ ئۇنى كۈچۈمنىڭ يېتىشىچە قوللايمەن. چۈنكى

(ئاخىرى 202 - بەتتە)

中国・西域
シルクロード展

源　泉（布拉克）（维吾尔文）总49期

MAGAZINE OF BULAK

新疆人民出版社编辑出版
（乌鲁木齐市建中路54号）
新疆新华印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
中国国际图书贸易总公司国外发行
全国各地邮局订阅

国内统一刊号：CN65—1063/1
本刊代号：58—108　　定价：2.80元
ISSN 1005—0876/国外代号 Q1118

بۇلاق（ئومۇمىي 49 ـ سان）（پەسللىك ژۇرنال）

UIGHUR LANGUAGE (QUARTERLY)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزىدى ۋە نەشر قىلدى
（ئۈرۈمچى شەھىرى جيانجۇن كوچىسى N054）
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھىرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى
جۇڭگو خەلقارا كتاب سودىسى باش شىركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتېرى قوبۇل قىلىدۇ

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى：
ۋەكالەت نومۇرى：58 — 108　　باھاسى：2.80
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋەكالەت نومۇرى：Q1118